

Covid-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü

Cilt 12 • Özel Sayı • Yıl 2021

ADAMOR
TOPLUM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

KENT
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

INSTITUTE
OF URBAN
STUDIES

Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi), Alim Arlı (Yıldız Teknik Üniversitesi), Ahmet Kemal Bayram (Marmara Üniversitesi), Zeynep Yılmaz Bayram (KTÜ), Hasan Bozgeyikli (Selçuk Üniversitesi), L. Funda şenol Cantek, Tayfun Çınar (Ankara Üniversitesi), Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi), Neslihan Demirtaş-Milz (İzmir Ekonomi Üniversitesi), şebnem Gökçen (DEÜ), şebnem Önal Hoşkara (Doğu Akdeniz Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Samsun Üniversitesi), Tahire Erman (Bilkent İD Üniversitesi), Michael Goldman (Minnesota Üniversitesi), Kemal Görmez (Ankara HBVÜ), Fuat Güllüpinar (Anadolu Üniversitesi), Berin Gür (TED Üniversitesi), Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi), şükrü Karatepe (TCCB), Filiz Kartal (Ankara Üniversitesi), Ayşe Çolpan Kavuncu, (AYBÜ), Serap Kayasü (ODTÜ), Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi), Emine Köseoğlu (FSMVÜ), Tuna Kuyucu (Boğaziçi Üniversitesi), Faranak Miraftap (İllinois Üniversitesi), Göktuğ Morçöl (Pennsylvania State University), Hakan Olgun (Bilecik şEÜ), Tuncay Önder (Ankara HBVÜ), Metin Sözen (Çeköl Vakfı), Yusuf şahin (Aksaray Üniversitesi), Tarık şengöl (ODTÜ), Yıldırım şentürk (MSGSÜ), Uğur Tanyeli (İstinye Üniversitesi), Coşkun Taştan (PA), İlhan Tekeli (ODTÜ), Korkut Tuna (İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Çankaya Üniversitesi), Aysu Uğurlar (YYÜ), Sutay Yavuz (ASBÜ), H. Sevđi Zengin (Niğe Üniversitesi)

*Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Türü: Dört Aylık, Yaygın Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Kapak Tasarım: Büşra Gezer • **Dağıtım:** Abdullah H. Bozkurt

Kapak Görselfi: San Francisco, CA - August 13th, 2020: Local residents are doing social distancing in Washington Square Park during Covid-19
istockphoto.com.com, fotoğraf ID: 1266203116

Baskı/Yayın Tarihi: Eylül/September 2021,

Yönetim Adresi (İletişim Correspondence)

Nasuh Akar Mahallesi, Prof. Dr. Osman Turan Sokak, No: 4/2, Çankaya/ANKARA

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99 Gsm: 0543 285 53 59

Web: www.idealkentdergisi.com **E-posta:** idealkent@gmail.com / bilgi@idealkentdergisi.com

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) TUBİTAK ULAKBİM ve EBSCO tarafından indekslenmektedir. idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler/Contents

- 1 **Takdim/Editorial**
Şebnem Önal Hoşkara, İpek Akpınar

Makaleler/Articles

- 10 **COVID-19 Salgını Sonrasında Yapılı Çevrenin Fiziksel ve Kavramsal Dönüşümü Üzerine Öngörüler**
Projections on the Physical and Conceptual Transformation of the Built Environment in Post COVID-19 Era
Sebla Arın Ensarioğlu
- 46 **Pandemi Sürecinde Yeniden Anlam Kazanan Kamusal Mekân ve Toplumsal İlişkiler**
Reinterpretation to Meaning of Public Space and Social Relations During the Pandemic Process
Özge Tekçe
- 71 **COVID- 19 Sonrası Dönüşen Kamusallık ve Kentsel Kamusal Mekanlar: Denetimli Karşılıklılık**
Transforming Public Sphere and Urban Public Spaces after COVID-19: Regulated Reciprocity
Şenay Güneymen
- 95 **COVID-19 Kentsel-Kamusal Alan Kullanım ve Tasarımını Nasıl Etkileyecek? Bir Değerlendirme**
How will COVID-19 Affect Urban-Public Space Usage and Design? An Assessment
Çiğdem Çörek Öztaş
- 115 **Kamusal Mekân Kalitesini Yükseltmek İçin Kentsel Tasarım Araçlarından Nasıl Faydalanabiliriz?**
How Can We Benefit from Urban Design Tools to Increase Public Space Quality?
Sibel Polat, S. Nur Yener Metin
- 146 **Kriz Bağlamında Mekânsal Kaymalar: Kullanıcı Deneyimleri ile Değerşen Arayüz Tarifleri**
Spatial Shifts in the Context of Crisis: Changing Definitions of Interface via User Experiences
Melis Oğuz, Aslı Uzunkaya
- 181 **Pandemi Sonrasında Kent Mekânının İki Yüzü: Düşler ve Gerçekler**
Two Faces of Urban Spaces after Pandemic: Dreams and Realities
Emel Akın

- 198 **21. Yüzyılda Deneysel Kamusal Sanat**
Experimental Public Art in the 21st Century
Cemre Kılınç
- 221 **Sosyolojik Açından Covid-19 Salgını: Erzurum'da Kent, Mekân ve Toplumsal Yaşam**
Pandemic from Sociological Aspect: City, Space and Social Life in Erzurum
İlknur Beyaz Özbey
- 244 **Pandemi Sürecinde Kentsel Mekânı ve Gündelik Yaşam Pratiklerini Ritimanaliz ile Okumak: İstiklal Caddesi Örneği**
Reading Urban Space and Practices of Everyday Life through Rhythmanalysis during the Pandemic: The Case of Istiklal Street
Burcu Soygüzeloğlu, Eren Kürkcüoğlu
- 277 **Covid-19 Pandemi Döneminin Tüketicinin Tüketim Alışkanlıkları ve Tüketim Mekanlarına Bakış Açısı Üzerindeki Etkisi**
The Effect of Covid-19 Pandemic Period on Consumer's Consumption Habits and Perspective on Consumption Spaces
Birsu Ece Kaya, İkbâl Erbaş
- 301 **Antivirüs Kentlerin Planlanmasında Yavaş Kent Yaklaşımı**
Slow City Approach in Planning Antivirus Cities
Özge Ceylin Yıldırım, Gamze Özmertyurt
- 333 **Sakin Şehirlerin COVID-19 ile Mücadele Yöntemleri: Seferihisar ve Bra Kenti Örnekleri**
Methods of Fighting Against COVID-19 of Cittas-low: Case of Seferihisar and Bra
Hicran Hamza Çelikyay, Hülya Küçük Bayraktar
- 362 **Pandemi Sonrası Dönemde Kişi Başına Düşen Kentsel Yeşil Alan İhtiyacını Yeniden Düşünmek**
Rethinking the Need for Urban Green Space Per Capita in the Post-Pandemic Era
Sinem Özdede, Dalya Hazar Kalonya, Aysun Aygün
- 389 **Sokağa Çıkma Yasaklarının Kentlerin Hava Kalitesi Üzerindeki Etkisi, İzmir Örneği**
The Effect of Curfews on the Air Quality of Cities, The Case of Izmir
Neşe Aydın, Emine Yetişkul
- 415 **Kentsel Ulaşım, Salgınlar ve Covid-19: Ankara Toplu Taşıma Sistemi**
Urban Transport, Pandemics and Covid-19: Ankara Public Transit System
Emine Yetişkul, Hind Shahin
- 452 **Risk Society Revisited: Challenging Positions of COVID-19 on City and Society**
Risk Toplumunu Yeniden Gözden Geçirmek: COVID-19'un Kent ve Toplum Üzerindeki Sorunlu Halleri
Ezgi Orhan
- 470 **Covid 19 Küresel Salgın Sürecinde Kentsel Kamusal Alanlarda Güvenlik Algısının Değişimi**
Changing Perception of Safety in Urban Public Space during Covid-19 Pandemic
Züleyha Sara Belge

- 491 **Covid-19 Pandemisinin Gündelik Kent Hayatına Cinsiyetli Etkileri ve Kamusal Mekanların Güvenliği**
Covid-19 Pandemic Across the Public-Private Division: Gendered Everyday Urban Experience and Women's Safety Work
Selda Tuncer
- 536 **Salgın Sürecinde Romanların Gündelik Hayatındaki Dönüşümün Medyadaki Görünümü**
Media Coverage of the Transformation of Every-day Life of Roma Communities During Covid
Ozan Uştuk, Ece Güleç
- 564 **Back to the Future: Interpretation of Post-COVID-19 Architecture through Futurism in 1960s**
Geleceğe Dönüş: COVID-19 Sonrası Mimarlığı 1960'lar Fütürizmi Üzerinden Yorumlama
Elif Öztekin, Bilge Karakaş
- 586 **Pandemi Sürecinde Ev: Gündelik Pratikler ve Yeni Kamusallığın Deneyimi**
Home In Times of The Pandemic: Daily Practices and The Experiences of New Publicity
Zemzem Taşgüzen
- 609 **Balcony: A Remembered Architectural Element Amid Pandemic: Evidences From Digital Media**
Balkon: Pandemiye Hatırlanan Mimari Unsur Dijital Medyadan Kanıtlar
Şeyda Emekçi
- 631 **Yazarlara Notlar / Notes to Authors**

Takdim

COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü

Kentsel kamusal alanlar, toplumun her kesiminin eşit ölçüde kullanım hakkının olduğu, hareketlilik ve erişime açık, çeşitli kültürel, sosyal ve ekonomik faaliyetler ile toplanma, bekleme, dağılma gibi eylemlerin gerçekleştiği, kamusal kullanımlara açık ve bu bağlamda planlanması ve tasarlanması gerektiğini savunduğumuz ortamlardır. Kentsel kamusal alanlar, işlevsel ve yapısal olarak tanımlanmış kişi, grup veya grupların ortak toplumsal özelliklerini takiben ortaya çıkabilmelerinin yanında, çeşitli fiziksel, toplumsal, kültürel ve simgesel özellikleriyle sınırları belirlenmiş oluşumlar olarak da karşımıza çıkabilirler.

Kentlerde yapılı çevre dışındaki tanımlı boşlukları oluşturan bu alanlar, günümüz kentlerindeki kalabalıklaşmanın ve düzensizliğin yarattığı karmaşaya bir çözüm olarak, “insan odaklı mekânlar”, “yaya dostu kentler”, “sakin kentler” ve benzeri yaklaşımlarla daha insan dostu, canlı dostu, yaşanılır alanlar haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda, kamusal alanların “kamusallık” işlevini sürdürebilmesi için “kamu” yu oluşturan tüm vatandaşların erişimine ve kullanımına açık olması; aynı zamanda teşvik edici olması gerekir.

Kentsel kamusal alanlar, tarih boyunca, kentsel işlevlerin özelleşmesi ve kentlerde yeni merkezlerin ortaya çıkması, kentsel işlev hiyerarşisindeki değişimler, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi *küresel faktörler* yanında, bireyselliğin ön plana çıkması, sosyal-mekânsal kimliklerin egemenliği, çevresel ve iklimsel değişimler, sosyo-politik özellikler gibi *yerel faktörlerin* de etkisi altında değişim ve dönüşüme uğramışlardır. Yine tarihsel süreç incelendiğinde, pek çok coğrafyada geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklar - ‘pandemi’ de, kamusal alanların değişimine, dönüşümüne ve yeniden biçimlenmesine sebep olan bir diğer önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde COVID-19 sürecinde ve sonrasında kentsel kamusal alanların yeniden düşünülmesi sürecini deneyimliyoruz. Bu bağlamda, yaşanmakta olan çevresel ve kentsel sorunlarla birlikte, pandemi sürecinin, kaynakların daha iyi kullanılması, daha fazla işbirliği yapılması, sorunlara daha yaratıcı çözümler üretilmesi gibi konularda yeni bir itici güç olmasına olanak yaratılabilir mi? Bu dönem ve dönem sonrası; kent araştırmacıları, mimarlar, kentsel tasarımcılar, kent plancıları ve eğitimciler için nasıl yeni bir görev ve sorumluluk alanı kurgulamaktadır? Bizlere ne tür ödevler ve çıkarsamalar düşmektedir? Nasıl daha insan odaklı, daha güvenli, daha eşitlikçi, daha yaya & bisiklet dostu, daha erişilebilir, daha kapsayıcı, daha demokratik, daha paylaşımcı, daha yeşil, daha sakin, daha güvenli, daha yaşanabilir, daha sağlıklı kentsel kamusal alanlar yaratmamız mümkün olabilir?

İşte aklımızda bu düşünceler ve sorularla, İdealKent'in '*COVID-19 Sonrası Kentsel Kamusal Mekânların Dönüşümü*' özel sayısında, pandemi süresince ve sonrasında, kentlerimiz ve kentsel kamusal alanlarımız üzerine görüşlerin, hayallerin ve önerilerin paylaşılacağı, kentsel kamusal alanlar ve dayanıklı kentler, kentsel kamusal alanlarda sürdürülebilirlik, kamusal sağlık ve kentsel-kamusal alan ilişkisi, sağlıklı kentler ve kentsel kamusal alanlar, ve benzeri farklı içeriklerde ve çift yönlü ilişkileri tartışmaya açan, nitel ve nicel araştırmaya dayalı yazılara yer verebilmek üzere çağrımızı yaptık, bundan yaklaşık bir yıl önce!

İtiraf etmeliyiz ki, heyecanla başlattığımız çağrı süreci, bizi hiç tahmin edemeyeceğimiz şekilde zorladı. Aslında bizi zorlayan 'hayat' tı! Süreç içinde elimize ulaşan özellikle genç akademisyen adayları ve genç araştırmacılar tarafından hazırlanmış 52 adet birbirinden değerli makalenin değerlendirilmesi sürecinde, deprem, yangın, hastalık, ölüm gibi hayatın beklenmedik (ya da beklendik) gerçekleriyle yüz yüze gelerek mücadele etmek durumunda kaldık. Pandemi, pandemi sürecindeki farklılaşmalar, pandeminin yanında yaşanan diğer gerçeklikler, afetler (yangınlar, sel baskınları, vb.) toplumsal yaşamı ve bizleri doğrudan etkileyen radikal faktörler oldu. Ancak aynı zamanda, bu trajik süreçler ile çevrelenen pandeminin, akademik üretime de doğrudan yansıdığını gördük. Diğer bir deyişle, krizler ve afetler, akademik üretimi etkiledi: pandemi odaklı yaşam ve pandemi odaklı düşünsel üretim baskın hale geldi. Bizler de bu zorlu süreçte, üretkenliğin artışının da verdiği umutla, yılmadık, yorulmadık; ancak biraz geçtik! Bu yüzden hepinizden özür diler, sabrınız için teşekkür ederiz. Yine de sonunda, 2019 yılı başından bugüne kadar yaşamakta olduğumuz pandemi koşullarından / koşullarıyla beraber üretilmiş 23 adet makale ile sayımızı sizlerle paylaşabilme noktasına geldik. Sayı için süreci devam eden diğer makaleler ise bir sonraki sayımızda siz okuyucularımızla buluşacaktır.

Kapsam

Çok değerli ve özgün makalelerin bir araya gelmesiyle oluşturduğumuz bu sayımız, gündelik deneyimlerin akademik üretime yansımalarının ve akademik üretimin bu deneyimden beslenmesinin bir yansıması niteliğinde diye düşünüyoruz. Yayımlanan makalelerin genelinde, kamusal ve özel mekânın kritik derecedeki önemi, yaşamın geçiciliği ve insanın sosyal bir varlık olduğunun izlerini bulacaksınız. Pandemi sürecinin sosyal ve psikolojik derinliği içinde, zorunlu olarak içe dönen yaşamların kentlileri ve mekân kullanıcılarını, 'yer, yaşam kalitesi, kentsel mekân kalitesi, yapılı çevre kalitesi, doğal çevre, yeşil, kentsel mekân içinde yeşil, vb.' kavramlara yönlendirdiğinin izlerini göreceksiniz. Yerel veya küresel örneklemelere odaklanan ve aşağıdaki ayrıntılı sorulara yanıtlar arayan çalışmalar bulacaksınız bu özel sayımızda:

- Önümüzdeki yakın ve uzun dönem süreçler için kentlerimiz ile nasıl bir sürdürülebilir ilişki içinde tasarlayabiliriz?
- Günümüzde COVID-19 sürecinde, benzeri toplumsal ve kentsel faydalar edinilmesi olası mı?
- Yerel ve merkezi yönetimlerin kentsel kamusal alanların değişim ve dönüşümündeki rolleri nelerdir?
- Bu muğlak dönemin sıkıntılarının potansiyellerini ve dinamiklerini keşfedebilir miyiz?
- Bu dönem, kentlerimiz ve kentsel mekânlarımızın geleceği için bir fırsata dönüştürülebilir mi?
- Bu dönem ve dönem sonrası kent araştırmacıları, eğitimciler ve yerel yönetimler yeni pozisyonlar alabilir mi? Mevcut şartlar altında meslek insanlarının rolü nasıl bir değişime, dönüşüme uğrayabilir?
- COVID-19 krizine karşı kentlerimizde sosyal ve fiziksel mesafelendirmeyi kolaylaştırıcı kentsel kamusal alan tasarım çözümleri üretilebilir mi?
- Sokaklarımızın daha yaya ve bisiklet dostu, daha yürünebilir mekânlara dönüştürülmesi orta ve uzun vadede mümkün mü?

Sayımızın bir diğer özelliğinin de gelen ve yayımlanan çalışmaların çok geniş çerçevede anahtar terimler sunması olduğunu ifade etmek isteriz. Kanımızca burada sunulan çeşitlilik ve çok seslilik, pandemi konusuna ne kadar farklı bakılabileceğinin, farklı coğrafyaların sunduğu zenginlikler ile değerlendirilen farklı bakış açıları ve araştırma metodolojileri ve örneklemeler sunulabileceğinin bir göstergesidir.

İşte bu çeşitlilik içinde bir araya getirmiş olduğumuz çalışmalarını, kendi aralarında

- Kavramsal çerçeve
- Kamusal alan-mekân- tasarım ilişkileri
- Arayüz mekânları & kavramsal mekân/ örnekler
- Kentsel mekânda sosyal yaşam pratiği ve tüketim
- Kamusal mekân-sakin şehir
- Altyapı – teknik çerçeve
- Güvenlik
- Toplumsal cinsiyet eşitliği / etnik katmanlar
- Mimarlık

görünmez sanal ara tema akışı olarak sizlerle paylaşıyoruz ve iyi okumalar diliyoruz.

Son söz ve teşekkür

Buradaki yazılar, pandemi sürecinin kısmen deneysel ilk ürünleri. Bizler, devam eden pandemi ile birlikte bu düşünsel üretim süreçlerin de farklılaşarak devam edeceğine inanıyoruz. Bu sayının ortaya çıkmasında emeği geçen tüm dergi ekibine, bize bu işte güvenip destek olan başta Sayın Emir Osmanoğlu olmak üzere tüm dergi sorumlularına, özgün çalışmalarlarıyla bu sayıyı mümkün kılan değerli yazarlara ve gönderilen çalışmalarını büyük bir bilimsel titizlikle inceleyen değerli hakemlere en içten teşekkürü borç biliriz.

Sağlıkla kalın...

Prof. Dr. Şebnem Önal Hoşkara, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Prof. Dr. İpek Akpınar, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Bölümü

COVID-19 Salgını Sonrasında Yapılı Çevrenin Fiziksel ve Kavramsal Dönüşümü Üzerine Öngörüler

*

Sebla Arın Ensarioğlu¹
ORCID: 0000-0002-7341-4875

Öz

2019 yılı sonu itibarıyla ortaya çıkan ve 2020 yılının ilk çeyreğinde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını daha önce öngörülmemiş biçimde gerek sosyal hayatı gerekse yapılı çevrenin kullanım biçimini dönüştürmüştür. Bu dönüşüm ve yaşam alışkanlıklarının değişimi, salgın süreci sonrasında da şimdiye dek süregelen bir takım kalıplaşmış kabullerin yıkılmasına, yeni koşullara uygun yapılı çevre standartların ve bunların oluşturulabilmesi için izlenecek yaklaşımların belirlenmesine neden olacaktır. Bu makale kapsamında içinden geçmekte olduğumuz süreçte COVID-19 salgınının sosyal hayat ve yapılı çevre üzerinde oluşturduğu etkileri tespit etmek ve bu süreçte kazanılan deneyimin gelecekte daha sağlıklı bir yapılı çevreye sahip olabilmek adına tasarım yaklaşımlarında ne gibi dönüşümler yaratacağı üzerine öngörülerde bulunmak hedeflenmiştir. Salgın sonrası ortaya çıkacağı öngörülen bu yaklaşımlar yalnızca COVID-19 benzeri virütik kökenli salgınlara karşı değil, iklim krizi ve antropojenik nedenlerle bozulan ekolojik dengeden kaynaklanan ve kaynaklanacak tüm krizlere karşı da yapılı çevreyi daha donanımlı hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Sağlıklı Yapılı Çevre, Salgın Sonrası Mimarlık.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, E-mail: seblaarin@uludag.edu.tr

Projections on the Physical and Conceptual Transformation of the Built Environment in Post COVID-19 Era

*

Sebla Arın Ensarioğlu²
ORCID: 0000-0002-7341-4875

Abstract

The COVID-19 epidemic, which emerged by the end of 2019 and affected the whole world in the first quarter of 2020, transformed both social life and the use of built environment in an unprecedented way. This transformation and the change of living habits will cause the destruction of some stereotypes that have been ongoing until now, and the determination of environmental standards and approaches suitable for new conditions. Within the scope of this article the effects of the COVID-19 epidemic on social life and the built environment are determined in the process we are going through. Based on the analysis of these detections, some projections are made on what kind of transformations will occur in design approaches in order to have a healthier built environment in the future. These approaches, which are predicted to emerge after the epidemic, will make the built environment better equipped not only against viral-origin outbreaks such as COVID-19, but also against all crises that have aroused and also will arise as a result of the ecological balance deteriorating due to anthropogenic reasons.

Keywords: COVID-19, Healthy Built Environment, Post Pandemic Architecture.

---

² Assist. Prof., Bursa Uludağ University, E-mail: seblaarin@uludag.edu.tr

Giriş

2020 yılı başından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını gerek sosyal hayatı gerekse yapıli çevrenin kullanım biçimini daha önce öngörülmemiş biçimde dönüştürmüş ve dönüştürmeye devam etmektedir. COVID-19 yeryüzünün karşılaştığı ilk salgın değildir. Üstelik tüm salgınlar arasında en ölümcül olanı da değildir. Yakın tarihe bakıldığında 2003'te ortaya çıkan SARS salgını 8098 vaka içinden 774 ölüm sayısı ile %9,6; 2012'de ortaya çıkan MERS-COV salgını 2494 vaka içinden 858 ölüm sayısı ile %34,4 ölüm oranına sahiptir (Ak, 2020a). Bununla birlikte COVID-19 salgını ortaya çıktığı 2019 Aralık'ından itibaren günümüze³ kadar küresel olarak tespit edilen 169.021.406 vaka içinden 3.512.719 ölüm sayısı ile %2,07'lik ölüm oranına sahiptir ("Johns Hopkins University of Medicine", 2021). Ancak insanlık tarihi boyunca ortaya çıkan salgınlar göz önünde bulundurulduğunda COVID-19'un küresel ölçekte yayılma alanı en geniş olan salgın hastalık olduğu söylenebilir. Bu durumun oluşmasında virüsün fazlasıyla yüksek bulaşma katsayısının yanı sıra, önceki salgınlardan farklı olarak içinde bulunduğumuz çağın getirisi olan bazı antropojenik aktiviteler de son derece etkili olmuştur. Bunlar arasında hızlı nüfus artışı, küresel nüfus hareketlilik hızı, iklim değişikliği, plastik kirliliği, doğal habitatların yok edilmesi ve bunun sonucunda nesli tükenen türler, endüstriyel tarım, kaynakların hızlı tüketimi, çarpık kentleşme sayılabilir (Rice, 2020). COVID-19 gibi hayvandan insana geçen bulaşıcı hastalıkların yayılımında kentsel yerleşimlerin orman ve tarım arazilerini ele geçirecek biçimde genişlemesinin tetikleyici etkisi bulunmaktadır (Connolly, Keil ve Ali, 2021). İnsanoğlunun istilacı yerleşim ve kentleşme politikaları sonucunda doğal habitatlar zarar görmekte ve değişmekte, bunun sonucunda da vahşi yaşam insan yerleşimlerine yaklaşmaktadır (Morse, vd., 2012).

Tarih boyunca salgın hastalıklar, özellikle nüfusun yoğun olarak bir arada bulunduğu kentsel mekânın şekillenmesinde önemli dönüm noktaları oluşturmuştur. Yapılı çevrenin ve buna bağlı olarak insan yaşayışlarının değişimi, yaşam kalitesinin artırılması adına yapım sistemleri ve mekânsal organizasyonlarda gerçekleştirilen yeniliklerle mümkün olmuştur. Kentsel tasarımda direnç ve temiz su dağıtım sistemlerinin geliştirilmesi (Belfiglio, 2017;

³ Johns Hopkins Üniversitesi Tıp Fakültesi tarafından oluşturulan ve tüm dünyadan gelen verilerle senkron biçimde güncellenen haritalama çalışmasına çevrimiçi olarak ulaşılabilir. Söz konusu veriler 27.05.2021 tarihinde anlık olarak alınmıştır. (<https://coronavirus.jhu.edu/map.html>)

Bruun, 1991; Pinherio ve Luís, 2020), kent içinde geniş kamusal mekânların ve ulaşım ağlarının kurgulanması, kent merkezlerinde büyük yeşil alanların oluşturulması (Jordan, 1995; Megahed ve Ghoneim, 2020; Pinherio ve Luís, 2020; Szczygiel ve Hewitt, 2000), gün ışığı, temiz hava sirkülasyonu gibi doğal kaynakların kullanımının ve iç mekân-dış mekân birlikteliğini sağlayan balkon, teras, teras çatı düzenlemelerinin yapı tasarımında dikkate alınması (Budds, 2020; Megahed ve Ghoneim, 2020; Pinherio ve Luís, 2020) gibi değişimler tarih boyunca insan ve toplum sağlığını tehdit eden salgınlar tarafından tetiklenmiştir. Ancak edinilen derslerin unutulmaya başlamasıyla, zaman içerisinde izlenen çarpık kentleşme politikaları, doğal ve iklimsel denge- nin bozulmasına neden olan sürdürülemez toplumsal davranış alışkanlıkları yeni salgınlara ve bunların çok daha geniş kitleleri etkilemesine neden olmaktadır. COVID-19, sözü edilen bu ihmaller zincirinin sonucu olarak küresel öl- çekte büyüyen bir salgına dönüşmüştür.

Bulaşıcı hastalıkların yayılımının en büyük nedeni önlenemez bir doğal afet olmaları değil; barınma, sağlık, eğitim ve ekonomik kaynaklara erişim- deki sosyal ve mekânsal eşitsizliklerdir (Connolly, Keil ve Ali, 2021; Wolf, 2016). Pandemi sürecinde kentsel ve kırsal mekân arasındaki insan hareketli- liği, kırsal mekânın böylesi bir hareketlilik için yeterli donanuma sahip olma- ması da sürecin ilerleyişinde etkili olmuştur. Tüm dünyada ve Türkiye’de kırsalda veya sayfiye bölgelerinde ikinci bir evi olanların büyük bir bölümü pandemi sürecinin tamamını veya karantina dönemlerini geçirmek için bu bölgelere gitmeyi tercih etmiş; böylesi ani bir nüfus artışına hazırlıklı olma- yan bölgelerde sağlık hizmeti, altyapı donanımı anlamında yetersizlikler or- taya çıkmıştır. Kırsal da olduğu kadar kentsel mekândaki kullanıcıların da karşı karşıya kaldığı sosyal, sağlık ve altyapı hizmetlerindeki eksiklikler, in- san yerleşimlerinin kırılma yönlerini ortaya çıkararak mekânsal adaletsizli- ğin salgının yayılımındaki etkisini göstermiştir (Biglieri, Vidovich ve Keil, 2020). İçinden geçmekte olduğumuz süreç, pandemi sonrası yapılı çevrenin biçimlenişinde günü kurtaracak çözümler yerine, tüm kullanıcılar için mekânsal adaleti sağlayacak sistemsel dönüşümlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle pandemi nedeniyle ortaya çıkan mekânsal bir so- runa tekil/yerel bir çözüm önermek yerine, yapılı çevreye küresel bir pers- pektiften bakarak daha kapsayıcı ve bütüncül bir yaklaşım getirmek daha et- kin sonuçlar verecektir.

“Yapılı çevre” en geniş anlamıyla insan eliyle oluşturulmuş yaşam alan- larını tanımlayan bir kavramdır. Bu makale kapsamında yapılı çevre tasarı-

mını etkileyen unsurların pandemi sürecinden nasıl etkilendiği ve bu değişimlerin bir araya geldiğinde kümülatif olarak yapılı çevre üzerinde ne gibi dönüşümlere sebep olacağının irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu nedenle incelenen etmenler geniş bir yelpazeye sahiptir. COVID-19 salgını sonrası yapılı çevrenin fiziksel ve kavramsal niteliğinde oluşacak değişimler üzerine çıkarımlar sunan bu nitel çalışmada yöntem olarak literatür taraması yapılmış ve süreç boyunca yapılı çevrede gerçekteşen değişimler gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle tarih boyunca salgınların kentsel tasarım ve mimarlıkta yol açtığı dönüşümler incelenmiştir. Ardından, COVID-19'un 11.03.2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından "pandemi" olarak ilan edilmesini (World Health Organization, 2020) takiben, dünyayı saran bu salgının yol açtığı değişimler üzerine yapılan yayınlar incelenmiş ve analiz edilmiştir. Tüm bu verilerden yola çıkarak pandemi sonrası yapılı çevre tasarımı konusunda ön plana çıkması muhtemel kavramlar, yaklaşımlar ve bunların olası getirileri ortaya konmuştur.

COVID-19 Salgınının Gündelik Hayata ve Yapılı Çevreye Yansımaları

2020 yılının Mart ayında Covid-19 salgınının tespit edilmesi ve hızla yayılmaya başlamasıyla birlikte, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gündelik yaşam standartları kesintiye uğramıştır. Sonuçları belirsizliklerle dolu bu hastalığın yayılımını kontrol altında tutabilmek adına sosyal ve ekonomik hayata yönelik önlemler alınmış, mevcut yapılı çevre kullanımı bu önlemlere paralel olarak kısa vadeli çözümlerle dönüşüme uğramıştır.

COVID-19 hastalığına neden olan SARS CoV-2 virüsü ağırlıklı olarak yakın mesafede temas yoluyla (15 dakika, 2 metre içerisinde yüz yüze) yayılımını gerçekteşirmektedir. Bunun yanı sıra kalabalık, iyi havalandırılmayan kapalı mekânlarda uzun süre kalmak hava yolu ile yayılmada etkili olabilmektedir. Bir başka deyişle temiz hava kalitesinin düşük olduğu ortamlarda virüsün 2 metreden daha uzun bir mesafeden yayılımı da mümkün olmaktadır (Çevik, Kuppalli, Kindrachuk ve Peiris, 2020). Bireyler arası veya enfekte olmuş yüzeylere temas dışında virüsün atık su sistemleri ve havadaki toz partiküllerinde bulunan mikroorganizmalar aracılığıyla bulaşabildiğine dair araştırmalar da bulunmaktadır (Qu, Li, Hu ve Jiang, 2020). Bu nedenle salgının yayılımını en aza indirebilmek adına alınan ilk önlemler sosyal mesafe, izolasyon, maske kullanımı, karantina ve sokağa çıkma kısıtlamaları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Salgının ilk evrelerinde vatandaşların kendi “olağanüstü hal”lerini ilan edip, bireysel önlemler olarak virüsün etkilerinden korunmaları tavsiye edilmiştir. Ancak ilerleyen evrelerde kişi bazlı yaklaşımın toplumsal korunmayı sağlamada yetersiz olduğu ve söz konusu virüsün daha önce karşılaşılan benzerlerinden çok daha bulaşıcı olduğu ortaya çıktıkça; daha kapsayıcı ve toplum bazlı yaklaşım biçiminin COVID-19 mücadelesinde daha etkili olabileceği anlaşılmıştır. Bu durumda toplum sağlığını koruyabilmek adına tüm dünyada “Evde Kal” benzeri uygulamalar ortaya çıkmıştır. Buna göre vatandaşların kişisel hijyen önlemlerine uymalarının yanı sıra kendilerinin ve çevrelerin sağlığını koruyabilmek adına mümkün olduğunca evlerinde kalmaları, ev halkı dışında kimseyle temas etmemeleri, kapalı ortamlarda uzun süre bulunmamaya dikkat etmeleri istenmiştir. İlerleyen aşamalarda gündelik yaşantının devamlılığı için elzem olan sektörler dışında çalışanların evden çalışma düzenine geçmeleri, okulların kapatılarak uzaktan eğitime geçilmesi, bireyler arası temasın önlenemediği bazı hizmet sektörlerindeki işletmelerin geçici süreyle kapatılması gibi önlemler sosyo-ekonomik hayatı ciddi biçimde etkilemiştir.

Pandemi sürecinde yapılı çevrenin içinde bulunulan koşullara uygun hale getirilmesi ve hastalığın yayılımının azaltılabilmesi için uygulanan yöntemler üç ana başlık altında toplanabilir: Mevcut mekânın grafik yöntemlerle uyarlanması, mevcut mekâna eklemeler yapılması ve yeni ihtiyaçlar için mekânsal çözümler oluşturulması.

Mevcut mekânın grafik yöntemlerle uyarlanması

Özellikle pandeminin ilanını takip eden ilk dönemlerde yapılan uygulamalarda kamusal mekânda bireyler arası teması minimize edecek, sosyal mesafeyi koruyacak önlemlere dair hızlı çözüm arayışına girilmiştir. Bu amaçla meydanlar, parklar gibi fiziksel sınırların çok fazla bulunmadığı, geniş açık alanlarda işaretlemelerle kullanıcıların sosyal mesafeyi korumaları teşvik edilmiştir. New York’taki Domino Park’ta yapılan oturma alanı belirleme çalışmaları (bkz. Şekil-1), Singapur’da kamusal alanda alınan sosyal mesafe önlemleri (bkz. Şekil-2), Hua Hua Mimarlık tarafından Çekya’nın Brno kenti için tasarlanan ve meydanlar gibi kentsel geniş boşlukların restoranların hizmet alanları olarak kullanılmasına imkân tanıyan “Gastro Safe Zone” benzeri uygulamalar (bkz. Şekil-3) bu yaklaşıma örnek gösterilebilir. Ancak sadece zemindeki izlerden oluşan ve fiziksel bir sınır barındırmayan bu tür uygulamalar sosyal mesafenin korunmasında çok da yeterli olamamaktadır. Somut

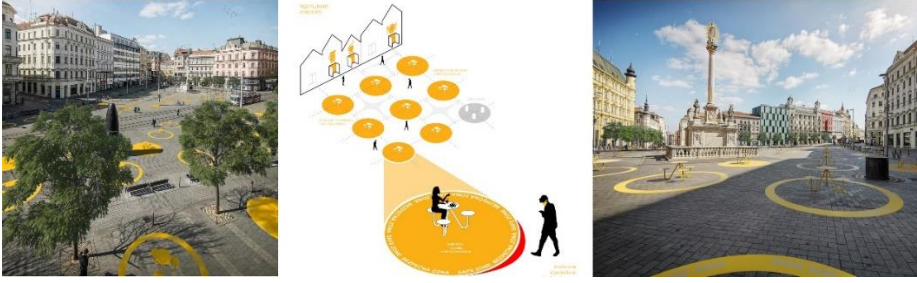
fiziksel sınırlar belirlemeyen bu çözümler kentsel mekânın kullanıcıları tarafından çoğu zaman göz ardı edilmektedir.

Şekil 1. Singapur’da kamusal alanda sosyal mesafe önlemleri (Ebert, 2020)

Şekil 2. New York – Domino Park (Cutieru, 2020)

Şekil 3. Brno kentindeki "Gastro Safe Zone" uygulaması (Harrouk, 2020a)

Mevcut mekâna eklemeler yapılması

Pandemi sürecinde en fazla yara alan sektörlerden biri hizmet sektörü olmuştur. Bu nedenle işleyiş itibarıyla farklı insanların yan yana, aynı mekânda var olmasını gerektiren eğlence, spor, yeme-içme faaliyetleri sürdüren işletmeler pandemi sürecine ayak uydurabilmek adına mevcut mekânlarını geriye dönülebilir bazı eklemelerle dönüştürme yoluna gitmişlerdir. Amsterdam'da bir sanat merkezinin restoran bölümünde kullanılan ve diğer müşterilerle fiziksel teması keserken görsel temasın devamına imkân veren şeffaf kabinler (bkz. Şekil-4), benzer biçimde Toronto'da bir yoga stüdyosunda katılımcıları birbirinden ve dış ortamdan izole eden şeffaf kubbeler (bkz. Şekil-5) bu yaklaşıma örnek gösterilebilir. İçinde bulunulan sürecin kısa sürede tamamıyla biteceği ve eski yaşam biçiminin kaldığı yerden devam edeceği öngörüsüyle oluşturulan bu geçici çözümler günü kurtarmayı hedeflemektedirler. İçinde gerçekleşen eylemin ihtiyaçlarını ve doğasını gözetmeden hızla üretilen birimler kullanıcı için doğru ve nitelikli mekânsal çözümler sunmaktan uzaktırlar. Açık havada yemek yemeyi umut eden kullanıcılar özellikle yaz aylarında sera etkisi oluşturacak cam kabinlerin içine hapsolmakta; nefes ile senkronize edilen hareketlerden oluşan yoga pratiği ihtiyaç duyulan taze havanın doğrudan nüfuz etmediği şeffaf hücreler içinde gerçekleştirilmektedir.

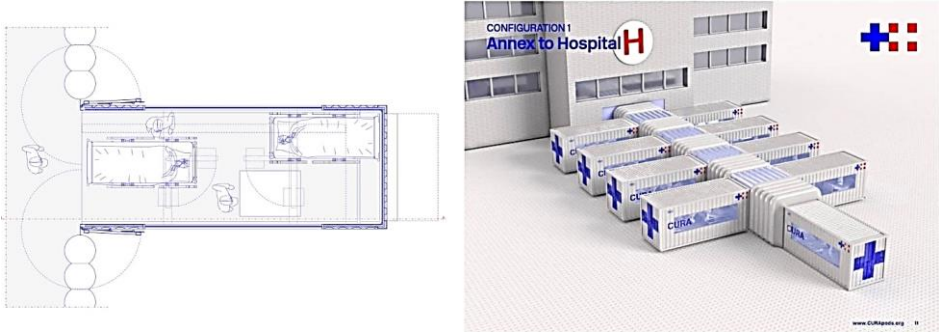

Şekil 4. Amsterdam'daki camekan restoran çözümü ("VBenzeri", 2020b)

Şekil 5. Toronto'da bir yoga stüdyosunda kullanılan şeffaf kubbeler (Harrouk, 2020b)

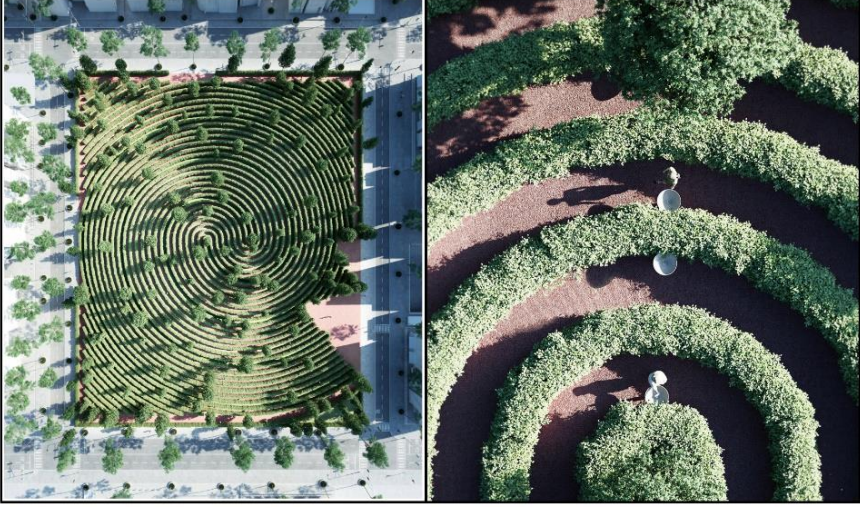
Pandemi süresince en fazla ihtiyaç duyulan ve aktif biçimde kullanılan kamusal mekânlar hastaneler olmuştur. Vaka sayılarının yükseldiği dönemlerde tedavi için yeterli yatak sayısını karşılamada problem yaşayan hastanelerin kapasitelerinin artışı için hızlı ve esnek mekân çözümleri oluşturulmuştur. Carlo Ratti Associati tarafından tasarlanan ve konteynerlerden oluşan CURA projesi (bkz. Şekil-6), mevcut sağlık yapılarının kapasitelerini istenilen miktarda arttırabilen, kolay takılıp sökülebilen ve taşınabilen esnek çözümlere örnek gösterilebilir. Bu projenin ilk prototipi Nisan 2020'nin sonunda Torino'da bir hastanede kullanılmıştır. Bu örnek de mevcut mekâna eklemeler yapılması yönteminin bir başka uygulamasıdır.

Şekil 6: Carlo Ratti Associati - CURA konteyner yoğun bakım ünitesi (VBenzeri, 2020a)

Yeni ihtiyaçlar için mekânsal çözümler oluşturulması

Kısa vadeli çözüm yöntemleriyle üretilen mekânlar içinde bulunulan sürecin ortaya çıkardığı “yeni” mekânsal ihtiyaçları karşılamak konusunda çoğunlukla yetersiz kalmıştır. Bu durum, tasarımcıları özgün, daha önce denenmiş, yeni ihtiyaçların gerekliliklerini sorgulayan tasarım çözümleri oluşturmaya sevk etmiştir. Precht Mimarlık tarafından geliştirilen, parmak izi formunda bitki duvarlarıyla birbirinden ayrılan yürüyüş yolları sayesinde kullanıcılar arası izolasyonu mümkün kılan “Park de la Distance” (bkz. Şekil-7); bitki duvarlarıyla ayrılan kişisel mekânlar barındıran ve park içi yolların dönüşüm noktalarında farklı kotlarda geçişler oluşturarak kullanıcılar arası teması azaltan Seul’deki “The Invisible Facemask” (bkz. Şekil-8) gibi park projeleri yeşil açık alanının kullanımına ilişkin yenilikçi çözümler sunmaktadır. Bu örneklerde bireyin çevresindeki diğer bireylerle görsel etkileşimi büyük ölçüde ortadan kalkarken, farklı duyuların kullanımı (işitme, koklama...) ön plana çıkarılmaktadır (Koca ve Tural, 2021).

Şekil 7. Precht Mimarlık Stüdyosu - "Park de la Distance" (Noe, 2020)

Şekil 8. Seul - "The Invisible Facemask" (Pintos, 2020)

İncelenen bu örnekler, hiç beklenmedik bir anda tüm dünyayı etkisi altına alan salgın karşısında hızlı biçimde oluşturulan, virüsün yayılımını asgari düzeye çekebilmesi için yapıları çevrenin uyarlanmasına ilişkin farklı çözüm yöntemlerini göstermektedir. Ancak insan ve toplum sağlığını önceleyen bu uygulamalar ciddi ekonomik kayıplara neden olduğu gibi, toplumu oluşturan bireyler üzerinde ruhsal sorunlara da yol açmıştır. Harvey (2020), pandemi krizinin 2020 yılı Mart ayı ortalarında dünya genelinde borsalarda yaklaşık %30'luk net bir devalüasyona yol açtığını belirtmektedir. Salgının etkilerinin devam etmekte olduğu 2021 yılı başı itibarıyla ekonomik kayıplar kü-

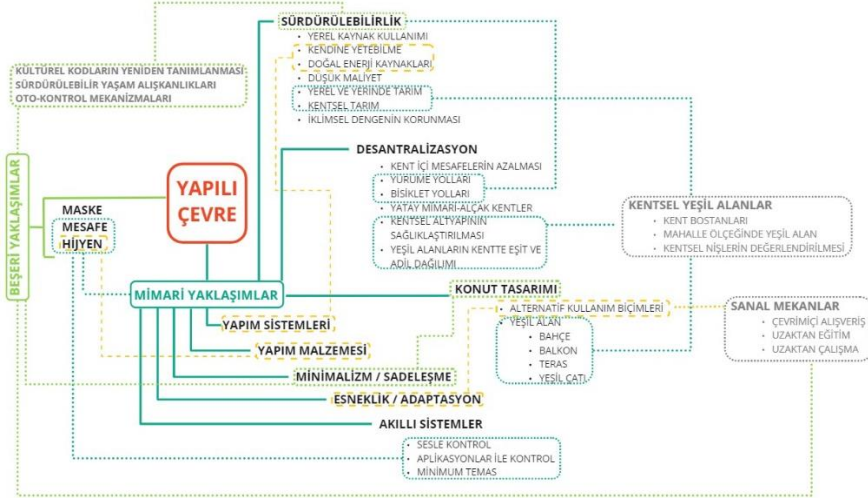
resel anlamda etkisini daha da fazla hissettirmektedir. Bunun yanı sıra yapılan araştırmalar salgının yol açtığı belirsizlik ortamı, zorunlu kapalı kalma hali ve sosyo-ekonomik krizin kronik stres, kaygı bozukluğu, depresyon, öfke patlamaları, TSSB (travma sonrası stres bozukluğu), intihar eğilimi, panik atak ve histeri nöbetleri gibi psikolojik sorunlara neden olduğunu ortaya koymuştur. Üstelik bu ruhsal problemler bireyin bağışıklık sistemini çökerterek enfeksiyon riskini de arttırmaktadır (Burtscher, Burtscher ve Millet, 2020; Serafini vd., 2020). Tüm bu etkileri göz önünde bulundurulduğunda bahsedilen önlemlerin toplumların fiziksel ve ruhsal sağlığı, sosyo-ekonomik refahı adına sürdürülebilir nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır.

Pandemi Deneyiminin İşaret Ettiği, Salgın Sonrası Yapılı Çevre Tasarımında Öne Çıkacak Kavramlar

Virüsün farklı mutasyonlarının ortaya çıkması ve bilim insanlarının yaklaşık 20-25 yılda bir dünyayı saracak benzer salgınlara karşı hazırlıklı olunması gerektiği üzerine uyarıları (Sherman, 2018), sadece COVID-19'dan değil, virütik kökenli birçok hastalıktan korunabilmek adına yapılı çevrede yeni standartların oluşturulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sürecin belirsizliği, virüsün mutasyonlarla sürekli dönüşüm halinde olması geleceğe dair kesin çıkarımlar yapmayı güçleştirmektedir. Bununla birlikte tarih boyunca yaşanan tüm salgınlar gibi COVID-19 pandemisinin de işaret ettiği durum insanoğlunun sürdürülemez yaşam alışkanlıkları konusunda ısrarcı olduğu sürece bu tür salgınların kaçınılmaz olduğudur. Dolayısıyla, pandemi sonrası yapılı çevre tasarımında göz önünde bulundurulacak unsurlar kentlerin salgın durumunda nasıl yaşanılacağına göre planlanması üzerine değil; yeni salgınların ortaya çıkmasına engel olacak veya güçleştirecek bir anlayışla yapılı çevrenin kurgulanması üzerine olmalıdır.

COVID-19 salgınının kentlerde, özellikle de metropollerde hızlı yayılım göstermesinin başlıca sebepleri, virüse bağlı etmenler olduğu kadar toplumların sosyo-kültürel yapıları ve yapılı çevrenin mekânsal nitelikleridir. Dolayısıyla toplum sağlığının üst düzeyde korunabilmesi yapılı çevrenin insan ilişkileri ve mekân-insan etkileşimini göz önünde bulundurarak oluşturulan normlar çerçevesinde tasarlanması ile mümkün olacaktır. Tekeli (2020), salgının sosyo-mekânsal yayılım sürecinin kontrol altına alınmasının iki aşamalı bir strateji ile mümkün olabileceğini belirtmektedir. İlk aşama salgın esnasında hızlı biçimde alınan "Evde Kal" uygulaması gibi önlemlerle vaka sayısının artışı durdurma. İkinci aşama ise yeni normalin tasarlanmasıdır.

Bir başka deyişle, toplumdaki sosyal ilişkilerinin en başından bulaşma yaratmayacak şekilde kurulması için yeni kurallar konulmasıdır. Maske-mesafe-hijyen formülü bu amaçla oluşturulmuş olsa da, uzun vadede çok da sürdürülebilir olmayacaktır. Dolayısıyla yapılı çevrenin salgın sonrasında, salgın sürecinde edinilen deneyim ve dersler doğrultusunda ve ortaya çıkan ihtiyaçları gözeterek yeni bir yaklaşımla tasarlanması gerekmektedir. Böylesi bir yaklaşım, yapılı çevre tasarımına çok farklı perspektiflerden bakılmasını gerektirmektedir (bkz. Şekil-9). Bu bölümde, süreç boyunca edinilen deneyimlerden yola çıkılarak, pandemi sonrası mimarlıkta yapılı çevrenin olası salgın vb. durumlara karşı daha dayanıklı olabilmesi, hatta bunlardan etkilenmesi için yapısal sistemler, malzemeler ve tasarım yaklaşımları konularında dikkate alınması gereken unsurlara değinilecektir.

Şekil 9: Salgın sonrası yapılı çevre tasarımına ilişkin kavramsal harita

Yapı/Yapım sistemleri

Sağlıklı ve güvenli bir yaşam çevresinin oluşturulabilmesi tasarım sürecinde doğru ve uygun sistemlerin tercih edilmesi ile mümkün olabilir. Salgın sürecinde hastalığın seyrinde ve yayılımında yapı tasarımında kullanılan sistemlerin ne denli etkili olduğu gözlemlenmiştir. Kullanıcıları ortamda bulunan patojenlerden azami düzeyde koruyabilmek ve gündelik hayatın işleyişini aksamadan devam ettirebilmek, yapılı çevre tasarımında dikkate alınacak bazı sistemsel tasarım kararlarıyla sağlanabilir.

Havalandırma-iklimlendirme sistemleri: Salgın sürecinde özellikle yüksek katlı plazaları ve açık ofis plan düzenini kullanan kurumsal firmaların

büyük bir bölümü, ofis binalarını terk ederek uzaktan çalışma düzenine geçmiştir. Bunun en önemli nedeni iç mekândaki hava kalitesinin düşüklüğünden kaynaklanan hasta bina sendromu ve bunun kullanıcılar üzerindeki etkisidir. Bu tür ofis yapılarının cephe tasarımında kullanılan sabit yüzeyler doğal havalandırmaya, dolayısıyla taze havanın iç mekâna girmesine imkân vermemektedir. Havalandırma, merkezi bir sistemle, iç mekândaki havanın devir daimi ile sağlanmaktadır. Bu durum, virüs, bakteri, mantar gibi mikroorganizmaların yayılımı için ortam oluşturmaktadır. Mekândaki hava kalitesinin arttırılabilmesi için giren-çıkan havanın, ısıtma ve havalandırma sistemlerinin birbirinden tamamen ayrılması, mikroorganizmaların ortama yayılımını büyük ölçüde engelleyen HEPA filtre kullanılması (bakımının ve değişiminin düzenli yapılması koşuluyla) ve sistemin doğal havalandırma ile desteklenmesi gerekmektedir (Dietz, vd., 2020; Pinherio ve Luís, 2020). Sadece ofis yapılarında değil, konutlarda da iç mekân hava kalitesinin arttırılması son derece önemlidir. Uzaktan eğitim ve uzaktan çalışma sistemlerinin uygulamaya geçmesiyle birlikte konut çok daha yoğun kullanılmaya başlamıştır. Önceleri ofisler için problem olan, yazıcı benzeri aygıtlardan yayılan ozon gazı artık konutta da hava kalitesini tehdit eden bir unsura dönüşmüştür. Bunun yanı sıra izolasyon amaçlı kullanılan malzemelerden yayılan kimyasallar da hava kalitesini etkilemektedir (Hosseini, Fouladi-Fard ve Aali, 2020). Dolayısıyla insanların günlerinin büyük bir bölümünü geçirdiği tüm yapı tiplerinde pasif iklimlendirmeye önem vermek, yapı içinde taze hava sirkülasyonu sağlamak, binanın yönelimi ve konumlanması ile ilgili doğru kararlar alarak kimyasal yalıtım malzemelerinin kullanımını minimize etmek yapıların sağlıklılaştırılmasına katkı verecektir. Üstelik pasif iklimlendirme sayesinde ısıtma-soğutma maliyetlerinin de asgari düzeye çekilmesi mümkün olacaktır.

Gün ışığından yararlanma: Salgın sürecinde gerek alınan bireysel önlemler, gerekse topluca uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle insanların dış ortamda, açık havada gün ışığından faydalandıkları süre son derece azalmıştır. Bu durum, insan bünyesinde D vitamini eksikliğine sebep olmaktadır. Oysaki D Vitamini viral enfeksiyonlara karşı koymak için bağışıklık sisteminin kilit oyuncusu olarak tanımlanabilir. İnsan vücudunun D vitamini ihtiyacının büyük bir bölümü deri hücrelerinin doğrudan gün ışığına maruz kalması ile elde edilmektedir (Ayseli, Aytakin, Büyükkayhan, Aslan ve Ayseli, 2020). D vitamininin özellikle corona virüsü gibi zarflı virüslere karşı nispeten daha önemli önleyici anti-viral etkiye sahip olduğuna ve COVID-19

kaynaklı ölüm oranlarını düşürdüğüne dair çeşitli araştırmalar bulunmaktadır (Beard, Bearden ve Striker, 2011; Hedlund, Diamond ve Uversky, 2020). Dolayısıyla salgından kaçmak için konutlarına kapanan ve bu nedenle gün ışığından mahrum kalarak bağışıklık sistemlerini zayıflatan bireyler viral enfeksiyonlara yakalanmaya daha açık hale gelmektedirler ki bu tam anlamıyla bir paradoksa neden olmaktadır.

Hobday ve Dancer (2013), bulaşıcı ajanların yayılması ve hayatta kalmasının engellenebilmesi için yapıların gün ışığı ve temiz havadan daha fazla yararlanabilecekleri şekilde tasarlanmaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu savlarına kanıt olarak 1918 grip salgınında açık havada bakıma alınan hastaların, suni havalandırma altında hastanelerde bakıma alınanlara oranla hayatta kalma oranlarının daha yüksek olmasını göstermişlerdir.

Salgın süreci, konut mimarisinde akılcı açık alan çözümlerinin gerek beden, gerekse ruh sağlığı açısından önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Yaşam alanlarının gün ışığı ve yeşil alan çözümleriyle buluşabilmesi kullanıcının stres düzeyini düşürürken, bağışıklık sisteminin de güçlenmesini sağlamaktadır (Bereitschaft ve Scheller, 2020; Newman ve Soderlund, 2015). Kullanıcının kendi güvenli konut bölgesindeyken temiz hava ve gün ışığından azami düzeyde faydalanabilmesi için balkon, avlu, teras, çatı bahçesi, bahçe gibi konutla ilişkili açık mekân organizasyonlarına en az kapalı mekân organizasyonu kadar önem verilmelidir. Bu mekânlar aynı zamanda bireyin yeşil alanla buluşabildiği noktaları da teşkil etmektedir. Şeffaf açıklıklar ve bu açıklıklardan görünen dış mekân (manzara), gün ışığını iç mekâna aldığı gibi insan psikolojisi üzerinde de olumlu etkiler oluşturacaktır. Mekânın olabildiğince gün ışığı alması, kapalı alanlarda bakteri topluluklarının insana zararını da asgari düzeye çekmektedir. Kabuk tasarımında oluşturulan şeffaf yüzeyler için doğal ışık kontrolü kepenk, ışık kırıcı, perde gibi elemanlarla sağlanmalı ve parlama, yansıma, mahremiyet gerekçeleriyle opaklık sağlanması gerekmediğinde, bu kontrol elemanları inaktif bırakılmalıdır (Dietz, vd., 2020). Bina tasarımında doğru yönlenme, çatı pencereleri ve ışıklıkların kullanılması da gün ışığından faydalanmayı üst düzeye taşıyacak yöntemler arasında sayılabilir.

Akıllı sistemler: COVID-19 da dahil olmak üzere çok sayıda bulaşıcı hastalığın temel yayılım biçimi kontamine yüzeye temas şeklinde gerçekleşmektedir (Dietz, vd., 2020; Qu, Li, Hu ve Jiang, 2020). Özellikle yoğun kullanıcı sirkülasyonu olan mekânlarda mümkün olduğunca temassız kontrol sistemlerinin kullanılması hem toplum sağlığının korunmasını, hem de yapılı

çevrenin evrensel tasarım kriterlerine uygun hale getirilerek herkes tarafından eşit biçimde kullanılabilmesini sağlayacaktır (Arın Ensarioğlu, 2020; Story, Mueller ve Mace, 1998). Bu amaçla asansörler, otel odası anahtarları, kontrol düğmeleri, ortak kullanıma açık kapılar gibi çok sayıda kullanıcıya hizmet veren yapılar çevre elemanlarının tasarımında sesli kontrol sistemlerine ve akıllı telefonlar üzerinden kullanılabilen uygulamalara yer verilebilir (Zamfir, Ciobanu, Marin ve Zamfir, 2021; Wainwright, 2020).

Prefabrik sistemler: Salgın, doğal afet gibi öngörülemeyen, ani gelişen ve geniş toplumsal grupları etkisi altına alan durumlar hızlıca çözülmesi gereken mekânsal ihtiyaçları da beraberinde getirmektedir. Bu tür hızlı çözümler prefabrik, modüler ve ekonomik yapı sistemleri ile hayata geçirilebilir. Salgın sürecinde bir hafta içerisinde inşa edilen saha hastaneleri (Chen, vd. 2021), ihtiyaç arttıkça birbirine eklenerek büyüyen geçici yoğun bakım üniteleri (Ravenscroft, 2020) prefabrik sistemler ile oluşturulmuştur. Salgın sonrasında da benzer kriz durumlarına hazırlıklı olabilmek adına, ortaya çıkacak ihtiyaç doğrultusunda hızla uygulamaya geçirilebilecek sistemlerin oluşturulması, hafif, modüler, lojistik ve uygulama anlamında pratik projelerin tasarlanması önem taşımaktadır.

Sirkülasyon sistemleri-sağlıklı mekân organizasyonu: Özellikle kamusal yapılar ve ofis yapıları gibi çok sayıda kullanıcının paylaştığı binalarda kullanıcı yoğunluğunun en fazla olduğu mekanlar bina içi sirkülasyon alanlarıdır. Bu yoğunluk kişiler arası teması artırarak virüs yayılımı için de elverişli bir ortam oluşturmaktadır (Honey-Roses vd., 2020; Pinheiro, ve Luís, 2020). Salgın sonrasında, iç mekan organizasyonu yapılırken sirkülasyon sistemlerinde kullanıcı yoğunluğunu azaltmaya yönelik çözümler sunmak önemli bir tasarım problemi olacaktır. Bu anlamda birim alana düşen kişi sayısı mevcut uygulamalara oranla azalırken, sirkülasyon sisteminin alternatif dolaşım elemanlarıyla zenginleştirileceği öngörülebilir. Yüksek binalarda asansör kullanımı kaçınılmazken, güvenlik önlemleri alınmış yarı açık ve temassız (sesli komutlar veya dijital uygulamalarla kumanda edilebilen) asansör çözümleri, yürüyen merdivenler temiz hava alımını mümkün kılarak daha hijyenik alternatifler sunabilir. Bunun yanı sıra genişletilmiş merdiven çözümleri ve rampalar bina içi dolaşım için tercih edilebilir.

Salgın sürecinde edinilen tecrübe çalışma hayatının devamlılığı açısından ofis tasarımı yaklaşımlarında bazı değişikliklere neden olacaktır. Açık ofisler ve geniş mekânlar işbirliğini arttırdıkları için son dönemde ofis tasarımında sıklıkla tercih edilen plan çözümleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu

sistemler aynı mekân içerisinde çok sayıda kullanıcının ortak kullanımını beraberinde getirdikleri için virüs yayılımı açısından tehlike arz etmektedir. Üstelik açık plan tipine sahip bu ofis yapılarının büyük bir bölümü dikey mimari ile oluşturulmuş, dış mekândan tamamıyla izole edilen ve doğal havalandırmaya imkân vermeyen, kapalı mekândaki hava kalitesinin düşüklüğünden ve taze hava eksikliğinden kaynaklanan “hasta bina sendromu”ndan muzdarip yapılar içinde bulunmaktadır (Şumnu, 2020). Salgın sonrası ofis tasarımında kullanıcı yoğunluğunu azaltmak, tamamıyla açık plan tipleri yerine, kısmi kapalı plan tipleri uygulayarak çalışanlar arasında izolasyonu sağlamak, doğal havalandırmayı etkin biçimde kullanmak gibi yöntemlerin kullanılacağı öngörülebilir.

Salgın sürecinde birçok sektör zorunlu olarak uzaktan çalışma sistemini kullanmaya başlamıştır. Salgın öncesinde çok fazla tercih edilmeyen bu yöntem, tahmin edilenin üzerinde bir verimlilikle hayata geçirilebilmiştir. Dolayısıyla salgın sonrasında da birçok kurumun tamamıyla olmasa bile kısmi olarak uzaktan çalışmanın sürdürülebileceği hibrit sistemlere geçeceği öngörülebilir. Nitekim salgın devam ederken bile bu yönde geleceğe dönük atımlarda bulunan kurumsal firmalar bulunmaktadır (Bal, 2021). Bu durum uzun vadede ofis yapılarının fiziksel mekân ihtiyaçlarının azalmasına sebep olabilir. Kentsel mekânda kazanılan bu alanlar, konut yapılarının farklı işlevler kazanması ile artan mekânsal ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılabilir. Değişen çalışma hayatı konut kullanımında da farklı kültürel kodların oluşmasına neden olacaktır. Gün içerisinde konutu kullanan kişi sayısı artacak, konut içi ses izolasyonu önemli bir ihtiyaç haline gelecektir. Konutun aktif kullanım süresi ve yoğunluğu artacağı için, farklı mekânsal çözüm ihtiyaçları oluşacaktır. Bunun yanı sıra teras, çatı, balkon gibi konut kullanıcısının dış mekânla ve yeşil alanla buluşabileceği alanlar için daha kullanışlı ve yaratıcı tasarım çözümleri sunma gerekliliği ortaya çıkacaktır.

Yapı Malzemeleri

COVID-19 hastalığına neden olan SARS-CoV 2 virüsünün temel bulaşma yolu enfekte bir birey veya yüzey ile doğrudan temas etmektir. Dolayısıyla virüsün yüzey üzerinde canlı kalma süresi, kullanıcının korunumunu sağlayabilmek adına malzeme seçiminde önemli bir kriter oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar SARS CoV-2 virüsünün inşaat endüstrisinde sıklıkla kullanılan paslanmaz çelik yüzeyde 48 saat, plastik yüzeyde 72 saat canlı kaldığını göstermektedir. Bununla beraber mukavva üzerinde 24 saat, bakır üzerinde ise sadece 4 saat canlı kalmaktadır (Brownell, 2020; Doremalen vd., 2020). Bu

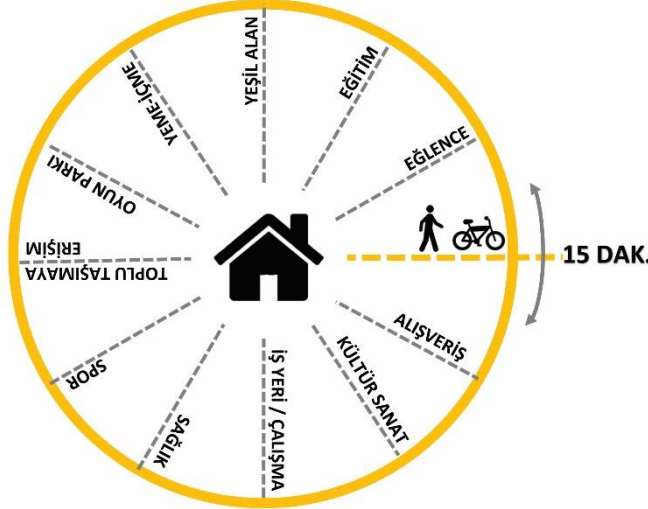
anlamda bakır ve alaşımları (bronz, pirinç vb.) hücre fonksiyonlarını bozan yapıları nedeniyle antimikrobiyal malzemeler olarak kabul edilmektedir. Kapı kolu, banyo ve mutfak tezgâhları, duvar yüzeyleri gibi kullanıcı temasının yoğun olduğu noktalarda, virüs canlılık ömrünün kısaltan malzemeler tercih edilebilir. Antimikrobiyal özelliği bilinen bir başka metal olan gümüş, maliyeti nedeniyle doğrudan kullanılamasa da, nanopartiküller halinde yapı malzemesine eklenerek kullanılabilir. Cam, seramik, çelik gibi malzemelere fotoaktif pigmentler katılarak bu malzemelere antimikrobiyal nitelik kazandırılması da mümkündür (Spalidoro, 2020). Ancak her tür virüse karşı malzemenin korunaklı hale getirilmesi düzenli olarak dezenfekte edilmesi ile mümkündür. Bu nedenle korkuluk, kapı kolu, tırabzan gibi çok sayıda kullanıcının temas ettiği yüzeylerde temizliği kolay formlar ve gözeneksiz malzemeler tercih edilmesi hijyenik anlamda avantaj sağlayacaktır.

Tasarım İlkeleri

Henüz tasarım sürecinde bir takım kavramsal ilkelerin dikkate alınması, sağlıklı bir kent oluşumunu destekleyerek, yapılı çevrenin yaşam kalitesini arttıracaktır. Günümüzde giderek tek tipleşen, küresel bir kent imgesi ortaya çıkarken, kentin kullanıcısı olan insan faktörü zaman zaman göz ardı edilmektedir. Salgın sonrası yapılı çevre tasarımında insanı önceleyen, kenti daha yaşanabilir kılan tasarım ilkelerine önem verilmesi gerekmektedir. Bu ilkeler yapılı çevrenin yaşam kalitesini yükseltirken, daha sağlıklı kentlerin oluşumuna da katkı koyacaktır.

Desantralizasyon-Yürünebilir Kentler: Salgın döneminde kentin tekil bir merkeze sahip olması yerine, kentlinin ihtiyaçlarına yakın çevresi içerisinde rahatlıkla erişebilmesinin önemi bir kez daha ortaya konmuştur. Özellikle kapatılma dönemlerinde yakın mesafe yaya dolaşımı serbestken, toplu/özel taşıma ile erişim yasaklanmıştır. Kent içi hareketliliği kontrol altında tutabilmek adına kentin desantralizasyonu, çok merkezli olarak kurgulanması önem taşımaktadır (Alter, 2020). Böylece tekil bir merkez yerine, herkesin rahatlıkla erişebileceği, gündelik yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duyacakları hizmetlere yürüme mesafesinde ulaşabilecekleri, nüfus yoğunluğunun dağıtıldığı ve sosyal mesafenin korunabildiği daha sağlıklı bir kent yapısı oluşturulabilir. İlk kez 2016'da Carlos Moreno tarafından ortaya atılan "15 Dakikalık Kent" kavramı, pandemi sürecinde bir kez daha gündeme gelmiş ve bu sürecin getirdiği sorunlara çözüm olabilecek bir kentsel tasarım yaklaşımı olarak gösterilmiştir (Moreno vd., 2021; Stanley ve Hansen, 2020).

Buna göre kentli, gündelik yaşamında ihtiyaç duyabileceği tüm sosyal ve yapısal imkânlarla evinden yaya veya bisiklet ulaşımı ile azami 15 dakika içerisinde ulaşabilmelidir (bkz. Şekil-10). Kentin sosyal ve altyapı donatılarının böylesi bir anlayışla tasarlanması, mekânsal adaleti de beraberinde getirecektir.

Şekil 10. "15 dakikalık kent" şeması

Esneklik-Adaptasyon: İçinde bulunduğumuz 21. yüzyıl teknolojinin ve hızın günlük yaşamın içine nüfuz ettiği bir çağdır. Dolayısıyla esneklik kavramı, salgın koşullarından bağımsız olarak bile bu çağın değişken ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına, günümüzde son derece önemli bir tasarım kriteridir. Bununla beraber, salgın sürecinde konutun temel yaşam alanına dönüşmesi ve sadece barınma amaçlı değil, çalışma, eğitim, eğlenme gibi diğer birçok yaşamsal fonksiyon için de kullanılması mekânın efektif ve çok fonksiyonlu kullanımını da zorunlu hale getirmiştir (Ak, 2020b). Bu eylemlerin her biri farklı mekânsal ihtiyaçlara sahiptir. Dolayısıyla mekânın gün içinde küçük müdahalelerle farklı işlevlere uygun hale getirilebilecek esneklikte tasarlanması ve farklı kullanım biçimleri ve kullanıcı sayılarına hızla adapte olabilmesi kullanıcı memnuniyeti açısından önem taşımaktadır (Klein, 2020).

Sadece tekil yapı ölçeğinde değil, kentsel ölçekte ve kamusal mekânların planlanmasında da esnek bir tasarım yaklaşımı kriz yönetimi açısından avantaj sağlayacaktır. Örneğin ihtiyaç halinde sağlık yapılarının hızlıca kapasite arttırabilecek şekilde tasarlanması; kentsel geniş boşlukların ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda saha hastanelerine veya barınma ünitelerine dönüştürülebilmesi akılcı kent yönetiminin gereğidir (Booth, Spolar, Rolfe, 2020; Polko, 2012).

Minimalizm-Yalın tasarım: Salgın boyunca aynı mekânda uzun süreli yaşama zorunluluğu iç mekân tasarım ve kullanım yaklaşımlarının yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Bu süreçte içinde yaşadığımız mekânların asli görevinin bireyi dış mekândaki yaşamsal tehlikelerden korurken, her türlü ihtiyaç için konforlu kullanım alanları sunmak olduğu bir kez daha ortaya konmuştur. Birçok farklı eylemi aynı mekân içerisinde gerçekleştirmeye çalışırken, iç mekânın kullanılmayan, işlevsiz alanlarla işgal edilmesinin maddi ve manevi maliyetleri daha net anlaşılmıştır. Örneğin ardiye olarak kapatılan ve çok da kullanılmayan eşyaların biriktirildiği “depo”lara dönüşen balkonlar, konut kullanıcısının dış mekânla ilişki kurabilmesine engel oluşturmuştur (Hasol, 2020; Tanyeli, 2020). Oysaki balkon orijinal haliyle kullanıldığında bireyin açık hava ihtiyacını karşılamak gibi önemli bir işleve sahiptir (Bereitschaft, Scheller, 2020). Konut içinde nerdeyse hiç kullanılmayan, adeta bir mobilya galerisine dönüşen misafir odaları son derece kıymetli yaşam alanlarının ziyan edilmesi anlamına gelmektedir. Salgın boyunca konut içinde vakit geçiren hane halkı sayısı artınca işlevsel ve yalın mekân kullanımını daha da önem kazanmıştır. Bu perspektiften bakıldığında mekânın sadeleşmesi, yalın bir organizasyon şemasının oluşturulması; hobi odası, çalışma odası, balkon gibi doğrudan kullanıcının yaşam kalitesini arttırmaya yönelik mekânlara daha fazla yer vermeyi mümkün kılacaktır. Bu sayede konut, eşya deposu olmaktan sıyrılıp yaşayan bir mekâna dönüşebilir. Konut içerisinde kullanılmayan eşya bulundurmadan yalın bir düzen oluşturmak hem maddi anlamda tasarruf sağlayacak, hem de kontamine olacak eşyanın azalması sayesinde daha sağlıklı bir yaşam alanı sunacaktır.

Yatay mimari: Salgın öncesi, özellikle metropollerde dikey mimarinin yoğun olarak tercih edildiği görülmektedir. Kent merkezindeki alan kısıtlılığı ve buna bağlı olarak arsa fiyatlarının yüksekliği böyle bir tasarım yaklaşımına neden olmuştur. Ancak dikey mimarinin öncelenmesi kent içinde nüfus hareketliliğini ve yoğunluğunu arttırmaktadır. Dikey mimari, dış hava girişine kapalı cephe sistemleri, yapay havalandırma, iç mekân sirkülasyonunda asansör kullanımı gibi iç mekân hava kalitesini düşüren bazı tasarım yaklaşımlarını da beraberinde getirmektedir. Tüm bu faktörler, bulaşıcı hastalıkların yayılımı için ortam oluşturmaktadır (Şumnu, 2020).

Salgın sonrasında çok katlı binalarda uzun süre kapalı kalmanın getirdiği deneyimle, kullanıcıların “bir kapıdan çok sayıda insanın girmeyeceği” mekânlara yönelim göstereceği, dolayısıyla dikey mimariden yatay mimariye geçişin hızlanacağı varsayılmaktadır (Gündoğmuş, 2020; Megahed ve

Ghoneim, 2020). Dikey mimariden yatay mimariye geçiş, tek merkezli şehir planlamasından çok merkezli şehir planlamasına geçişle mümkün olabilecektir. Yatay mimari, özellikle sirkülasyon alanlarında daha az fiziksel teması, doğaya daha yakın bir mimari dil oluşturabilmeyi mümkün kılarak daha sağlıklı bir yaşam ortamı sağlamaktadır. Kent yoğunluğunun azaltılması ve sosyal mesafe kriteri düşünülerek tasarım yapılması toplum sağlığı açısından bir gerekliliktir (Capolongo vd., 2020). Ancak bunu gerçekleştirirken kentsel mekânın sınırları mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Yayılmacı kentsel politikaların doğal dengeyi daha da bozarak mevcut durumu iyice içinden çıkılmaz bir noktaya taşıyabileceği unutulmamalıdır.

Kamusal Mekân Tasarımı

Salgın sürecinden en fazla etkilenen yapılı çevre öğeleri kamusal mekânlar olmuştur. Kalabalık insan topluluklarının bir araya geldiği, kenti kent yapan sosyalleşmenin yaşandığı kamusal mekânlar salgın süresince insanların bulunmaktan korktuğu, mümkün olduğunca az vakit geçirdikleri alanlara dönüşmüştür. Oysaki kamusal mekânlar kullanıcı açısından son derece önemli kentsel imgelerdir, kültürel belleğin oluşmasında önemli yer tutarlar. Salgın sonrası süreçte kamusal mekânların kentlinin yeniden sosyalleşmesini teşvik edecek, yeni normlara uygun kullanım alanları sunacak şekilde düzenlenmesi ve yeniden aktif biçimde kullanıma açılmaları gerekmektedir. Bu anlamda salgın boyunca edinilen deneyimler, kentsel mekânın kullanımına dair yeni alternatifleri de beraberinde getirebilir.

Kamusal yeşil alanlar: Salgın sürecinde kapalı kamusal mekânların kullanım yoğunluğunda azalma yaşanırken, dünya genelinde açık kamusal alanların kullanım oranı pandemi öncesi döneme nazaran artmış ve daha fazla arzı için yoğun bir talep oluşmuştur ("Our World in Data", 2021). Kapalı kamusal alanların daha az kullanılır olması, sosyal etkinliklerin (tiyatro, sinema, vb...) getirilen kısıtlamalarla sınırlanması sonucunda kentsel rekreasyon alanları, sosyalleşmenin kalan yegane ortamı olarak, çok daha kıymetli hale gelmiştir. Büyük kent parkları ve kent ormanları, şehrin temiz hava ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yer teşkil ederler. Ancak salgın sürecinin de gösterdiği gibi kentlinin daha kolay erişebileceği, yaşam alanına yürüme mesafesinde bulunan mahalle ölçeğindeki parklar, yaşamsal anlamda büyük önem taşımaktadır (Koca ve Tural, 2021; Partigöç ve Turhan, 2020; Ugolini vd., 2020). Yeşil alanların kent içine kademeli ve eşit biçimde dağıtılması, kentlinin desantralizasyonu adına da gereklidir. Bu sayede kentlinin yeşil alan ihti-

yacını karşılamak için kent içinde seyahat etmesi, nüfus hareketliliğini arttırması gerekmez. Bu nedenle yeşil alanların kentsel mekândaki dağılımının sosyal adalete uygun biçimde gerçekleştirilmesi, mahalle aralarındaki kentsel nişlerin yeşil alanlara dönüştürülerek daha efektif kullanılması sağlıklı bir yapıyı çevre için son derece önemlidir. Yaşam alanlarının yakınlarında, kolay erişilebilecek, hatta konuttan görülebilecek konumda yeşil alanların varlığı, bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlığı açısından olumlu etki yaratacaktır.

Kentsel tarım: Salgın sürecinde öne çıkan konulardan biri de tarım ve gıda tedariki olmuştur. Bu dönemde küresel seyahat ve lojistik sektörüne getirilen kısıtlamalar gıda maddelerinin ithalatını da güçleştirmiştir. Bu durum tarımda kendine yetebilmenin, tarım politikalarının yerli ve yerel hale getirilmesinin önemini bir kez daha hatırlatmıştır. Ulaşım maliyetlerinin artması ve kısıtlamalar nedeniyle tarım ürünlerinin arzının azalması gıda fiyatlarının artmasına neden olmuştur. Bu artış salgın nedeniyle oluşan gelir kaynaklarındaki düşüşle birleştiğinde tüketici adına ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Salgın sonrasında benzer sorunların yaşanmaması için gıda zincirinin kısaltılıp güçlendirilmesi, üretim ve dağıtım hizmetlerinin yerel kaynaklar ile çözülmesi oldukça önemlidir (Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020). Yerinde üretim sayesinde tüketicinin taze ve ucuz gıdaya hızlı biçimde erişimi mümkün olacaktır. Bu anlamda evsel ve kentsel tarım faaliyetleri arttırılabilir. Konutların açık alanlarında yapılacak (balkon, teras ve bahçelerde) küçük ölçekli tarım faaliyetleri ev ekonomisine katkı sağlarken; kent bostanları ve kent bahçeleri gibi uygulamalarla kent merkezindeki toprakların tarım amaçlı kullanımı hem kentin yoğunluğunu dengeleyecek, hem kentsel yeşil alan miktarını yükseltecek, hem de sağlıklı gıdaya düşük maliyetle erişimi mümkün kılacaktır. (Lal, 2020; Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020; Partigöç ve Turhan, 2020; Pinherio ve Luís, 2020;).

Alışveriş mekânları: Salgın sürecinden en fazla etkilenen davranış biçimlerinden biri de alışveriş alışkanlıkları olmuştur. Gerek dönemsel kapatmalar, gerekse hijyenik kaygılar nedeniyle kapalı alışveriş merkezleri popülerliğini yitirmiş, bunun yerine açık AVM'ler ve cadde mağazaları tercih edilir olmuştur. Salgın sonrasında da bu yöndeki tercihlerin ivme kazanması beklenmektedir (Gökkoyun, 2020). Salgın sürecinde birçok sektör kan kaybederken çevrimiçi alışveriş sektörünün ciddi bir yükselişe geçtiği gözlemlenmiştir. Uzayan salgın süreci ve kısıtlamalar, ev konforunda alışveriş yapma rahatlığının köklü bir alışveriş alışkanlığı değişimine neden olacağıнын sinyalini vermektedir. Dolayısıyla e-ticaretin artışı ile fiziksel mağazacılık azalırken, kent içinde depolama ve dağıtım merkezlerine olan talep artacak, lojistik sektörü

hacimsel ve fiziksel olarak daha da büyüyecektir (Öztaş Karlı ve Çelikyay, 2020). Bu durumda kentsel planlama yapılırken “yeni normal”in getirdiği bu ihtiyaçlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Ulaşım: Salgın süreci, ulaşım alanında da önemli dönüşümlere neden olmuştur. Uzaktan çalışma ve uzaktan eğitim özellikle büyük kentlerdeki trafik yükünü gözle görülür biçimde azaltmıştır. Bunun hava kirliliğinin azalması da etkili olduğu görülmüştür (Skiriene ve Stasiškien, 2021; Yeung, 2021). Toplu taşıma araçlarındaki kullanıcı yoğunluğu ve hijyenik koşullarla ilgili endişeler, insanları alternatif ulaşım çözümlerini kullanmaya yönlendirmiştir. Bunlar temel olarak özel araç kullanımı, yaya ulaşımı ve bisiklet kullanımı üzerine yoğunlaşmıştır (Honey-Roses vd., 2020). Salgın sonrasında da uzaktan çalışma sisteminin kısmi olarak devam edeceği ve değişen ulaşım alışkanlıklarının belli oranda sürdürüleceği öngörüldüğünde kentsel ulaşım sistemlerinde de bazı düzenlemeler yapılması gerekli olacaktır. Patojenlerin kent içindeki hareket ile yayılımının özellikle toplu taşıma araçları ile gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda (Dietz, vd., 2020), kullanıcıların toplu taşıma araçlarını güvenle kullanmaya devam edebilmesi için sosyal mesafe kuralları göz önünde bulundurularak araç içi yolcu sayısına kısıtlama getirilmeli, yoğun temas edilen yüzeylerde (tutacak, kapı kolu vb.) antimikrobiyal malzemeler kullanılmalı ve araç içi gün içinde düzenli olarak dezenfekte edilmelidir (Honey-Roses vd., 2020). Elbette ki bu iyileştirmeler toplu taşımada maliyet artışını da beraberinde getirecektir. Ancak yapılmaması halinde toplum sağlığı ciddi biçimde riske gireceği için, bu önlemlerin alınması kaçınılmazdır. Toplu taşıma alanında yapılacak bu düzenlemelerin sürdürülebilir hale getirilmesi için başka dönüşümlerle desteklenmesi gerekmektedir. Örneğin kentin desantralizasyonu gerçekleştirilirse, toplu taşıma ihtiyacı azalarak yaya ulaşımına ağırlık verilebilir (Tekeli, 2020). Bunu sağlamak adına kaldırımların sosyal mesafe kriterleri doğrultusunda genişletilmesi, araç trafiğine kapalı yaya yollarının artırılması yararlı olacaktır. Kademeli mesai saati uygulamaları ile kullanıcı yoğunluğu gün içine dağıtılarak trafiğin pik yaptığı saatlerdeki araç ihtiyacı niceliksel olarak azaltılabilir. Bunun yanı sıra bisiklet kullanımını teşvik eden uygulamalar artırılmalıdır. Bisiklet yolları ve parklarının artırılması, kent içinde yaygın bisiklet tamir istasyonlarının bulunması, bisikletçiler için ücretsiz su vb. tedariki gibi uygulamalar bisikletin aktif bir ulaşım aracı olarak kullanılmasına katkı sağlayacaktır (Pinherio ve Luís, 2020). Motorlu araç kullanımının kentsel tasarım düzenlemeleri ile yaya ve bisiklet ulaşımı ile desteklenmesi, elektrikli araç kullanımını teşvik eden

uygulamaların hayata geçirilmesi (araç şarj istasyonlarının artırılması, vergi indirimleri vb.) (Tekeli, 2020) ekolojik dengeye ve sürdürülebilir kent politikalarının oluşmasına da katkıda bulunacaktır. Yürüyüş ve bisiklet kullanımı gibi ulaşım aktiviteleri kişinin günlük hareket ihtiyacını karşılayarak bireysel toplumsal bağışıklığın artmasında da yararlı olacaktır.

Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, özellikle son dönem yapılan literatür çalışmalarının taranması ve pandemi sürecinde yapılı çevredeki kullanım biçimlerinin gözlemlenmesi ile elde edilen tespitlerin analiz edilmesi yöntemiyle pandemi sonrası yapılı çevrenin biçimlenmesinde ön plana çıkması muhtemel kavramlar sistematik bir biçimde, ana başlıklar altında toplanmıştır. Bununla beraber, sözü edilen unsurların tek başlarına hayata geçirilmeleri, köklü ve uzun vadeli bir çözüm sunamayacaktır. Pandemi sonrası mimarlığında daha nitelikli bir yapılı çevre oluşturulabilmesi tüm bu unsurların ve daha fazlasının farklı disiplinlerin perspektifinden değerlendirilmesiyle ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla mümkün olacaktır. COVID-19 pandemisinin ilerleyiş hızı ve yöntemi, tekil bir kent veya ülke bazında alınacak önlemlerin ve iyileştirmelerin gerçek bir sonuç veremeyeceğini ortaya koymuştur. Yapılı çevreye dair yapılacak tüm uygulamaların farklı coğrafyaları, farklı toplumları, farklı türlerin yaşayışlarını; özetle tüm gezegeni ve ekosistemi gözeten bütüncül bir bakışla hayata geçirilmesi koşuluyla yaşam kalitesine gerçek bir katkı koyabileceği göz ardı edilmemelidir.

Sonuç Yerine: Salgın Deneyimini Kazanıma Çevirmek

2020 yılı başından itibaren etkili olan ve küresel anlamda pek çok alanda köklü değişimlere sebep olan COVID-19 salgınının tüm dünyayı bu denli huzursuz etmesi ve “yeni normal” standartların oluşmasına neden olmasının kökeninde ölümcüllüğü değil, yayılım hızı ve enfeksiyonun etkili olduğu süre boyunca yaşam standartlarında büyük ölçüde düşüş yaratması yatmaktadır. COVID-19 salgınının sonuçlarının nereye varacağı, mutasyona uğramış varyantının ne derece etkili olacağı ve halk sağlığını ne derece tehdit edeceğini öngörmek için henüz çok erken. Kesin bir yargıya varabilmek için bu konu üzerinde derinlemesine araştırmalar yapılması gerekmektedir. İçinden geçmekte olduğumuz salgın sürecinin Kuhn’un (1982) “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” adlı kitabında açıkladığı biçimde kökten bir paradigma değişimine mi neden olacağını; tüm kalıpları, toplumsal alışkanlıkları ve kültürel kodları değiştirecek güçte mi olacağını zaman gösterecektir. 2016 yılında gerçekleşen

Habitat III toplantısı sonunda yayınlanan Yeni Kentsel Gündem raporunda da, kentsel paradigma değişimi yoluyla sürdürülebilir kentsel gelişmenin potansiyelini tam olarak ortaya çıkaracak dönüştürücü önlemlerin alınması gerekliliğinden söz edilmiştir (“Birleşmiş Milletler”, 2017). Ancak böylesi kapsamlı bir değişim eski yöntemlerin revize edilerek yeniden uygulanması veya bölgesel uygulamaların hayata geçirilmesi ile mümkün olmayacaktır (Kaiika, 2017). Pandemi sonrası mimarlığı tartışmalarında “kentsel sürdürülebilirlik” ve “kentsel dirençlilik” kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Ancak son yıllarda sıklıkla sözü edilen bu kavramların içi boşaltılmakta ve çoğu zaman yapılan uygulamalar kendiyile çelişen bir oksimorona dönüşmektedir. Ciravoğlu (2019), sürdürülebilirlik adına yapılan birçok uygulamanın yapılan işe meşruiyet kazandırmak için giydirilmiş bir kılıf sığılığında kaldığını vurgulamaktadır. Belli bir coğrafya gözetilerek “sürdürülebilirlik” adı altında uygulanan bazı kararlar, farklı bağlamlarda sürdürülebilmesi imkânsız sonuçlar verebilmektedir. Oysaki dünyanın herhangi bir noktasında ortaya çıkan sistemsel bir çöküşün kelebek etkisiyle gezegenin tamamına hızlı bir biçimde yayılabileceği COVID-19 süreciyle açıkça ortaya konmuştur. Küreselleşen dünya düzeninde, kentsel yerleşimler esneyerek genişlemekte ve ortak ekolojileri kullanır hale gelmektedirler. İklim değişikliği ve salgın hastalıkların yayılımı gibi pek çok sorunun kökeninde de bu durum yatmaktadır (Acuto, vd., 2020). Bu nedenle insanı ve özellikle belli bir coğrafyada yaşayan insanı önceleyen değil, ekosistemi tümüyle ele alan bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Eğer bir paradigma değişimi olacak ise, bu ele alınan kavramlardan çok, tekil veya yerel kararların bile tüm gezegeni gözetten bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesini içeren yaklaşımsal bir değişimi sonucunda gerçekleştirecektir. Yeni yaklaşımın normları sağlık, ekonomi ve mimarlık gibi pek çok disiplinin ortak çalışması ile şekillenmelidir. Aksi takdirde uzun vadede yaşam kalitesine katkı sağlayabilecek gerçek bir dönüşümden söz etmek mümkün değildir.

Salgın boyunca virüs yayılımının kontrol altında tutulabilmesi için “Evde Kal” uygulamaları, idari erk tarafından hayata geçirilen kısıtlamalar, yasaklar, cezai uygulamalar, maske takma uygulamasının zorunlu hale getirilmesi, bazı sektörlerdeki hizmet alışverişinin geçici süre ile durdurulması gibi önlemler alınmıştır. Bunlar, mevcut yapıyı çevre koşulları göz önünde bulundularak, toplumsal sağlığı korumak için hızla ve olabilecek en pratik biçimde uygulanan çözümlerdir. Ancak virüs yayılımını kontrol altına almada kısmi olarak faydalı olan bu yöntemlerin sosyal, ekonomik, psikolojik anlamda

olumsuz etkileri de olmuştur. Sosyal izolasyon ev içi şiddet, yalnızlık ve endişe kaynaklı depresyon, kanser vb. düzenli tedavi gerektiren hastalıklar için sağlık hizmetlerine erişememe gibi sorunlara yol açmıştır (Rice, 2020). Çeşitli sektörlerdeki kapanma toplumun büyük bir bölümünü ciddi bir ekonomik buhrana sürüklemiş, sosyalleşmenin asgari düzeye indirilmesi toplumsal boyuta varan ruhsal çöküntülere neden olmuştur. Bu nedenle kısa vadede yarar sağlayan önlemlerin, uzun vadede sürdürülebilir olmadığı ortadadır. Bu noktada, değişen koşullara hızla adapte olabilecek “dirençli / dayanıklı kentler” tasarlanmasının önemi vurgulanmaktadır. Kentsel dayanıklılık, “toplumun dış kaynaklar nedeniyle oluşan ani değişim ve streslere karşılık verebilmesi ve bunlara uyum sağlaması” olarak tanımlanmaktadır (Keenan, 2020). Bununla beraber Kaika (2017), kentin beklenmedik durumlara direnç gösterecek şekilde değil; direnç gösterme ihtiyacını ortaya çıkaran nedenlere yer veremeyecek biçimde tasarlanması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda Kaika, kenti dönüştürmek üzere alınan Yeni Kentsel Gündem kararlarını metaforik biçimde aşya benzetmekte ve bu prensiplerle bir illüzyon yaratılmaya çalışıldığını ileri sürmektedir. İnsanların yaşayacağı ortamları bu prensipler doğrultusunda geçici çözümlerle “aşlayarak” (içinde bulunduğumuz süreçte hem metaforik hem de düz anlamı ile düşünülebilir) yapılı çevreye belli bir süreliğine bağımsızlık kazandırılacak, bu sayede gelecekte daha adaletsiz ve çevresel niteliği düşük kentler üretmeye devam edilebilecektir (Kaika, 2017). Pandemi sonrası mimarlıkta esas olan ortaya çıkan benzer sorunlara geçici çözümlerle pansuman yapmak değil; bu sorunların ortaya çıkmasına neden olan (çoğunlukla antropozen kaynaklı) sebeplerin kökenine inip, bunları ortadan kaldırmak olmalıdır.

Salgın süresince yayılımın kontrol altına alınabilmesi adına sıkı denetim politikaları güdülmüştür. Agamben (2020), bunu kontrol mekanizmalarının mevcut durumu sömürerek bireyin özgürlüğünü sınırlaması olarak değerlendirmektedir. COVID-19 salgını süresince ve sonrası için en büyük tehlikelerden biri söz konusu denetim durumunun kaygan sınırlarının bireyin yararından sapıp, kişisel özgürlüğün kalıcı olarak sınırlanmasına evrilmesidir. Dolayısıyla idari önlemlerin yerini yapılı çevre tasarımıyla doğal olarak sağlanabilecek önlemler almalı; bireyin güvenliğinin korunabildiği alternatifler içeren sosyalleşme biçimleri mümkün kılınmalıdır. Toplum içinde sosyalleşmenin yeniden sağlanabilmesi için kişisel alan sınırlarının ve kültürel kodların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu noktada mimarlık ve tasarım disiplinleri kadar, yapılı çevrede yer alan bireyin de kişisel alışkanlıklarını ve davranış kodlarını yeniden tanımlaması söz konusu olacaktır. Bir başka deyişle

üst kontrol mekanizmalarının yerini oto-kontrol mekanizmaları almalıdır. Yani “her koyunun kendi bacağından asılacağı” bilinciyle hareket ederken, aslında herkesin “aynı gemide” olduğunun farkındalığında olmak; birinin kaybının bile geminin dengesini bozarak alabora olmasına neden olabileceğini idrak etmek toplumsal sağlığın korunabilmesi için farkındalık oluşturacaktır. Mimarlar ve kentsel tasarımcılar farklı disiplinlerle işbirliği yaparak yapıyı çevreyi kurgularken, tasarlanan yeni normların gerçekten etkili olmasını sağlayacak şey, toplumu oluşturan fertlerin bireysel sorumluluklarının bilincinde olmasıdır. Birey, kendi özgürlüğünün toplumun çıkarlarının gözetildiği noktada hayata geçebileceğinin farkında olmalıdır. Benzer biçimde Zizek (2020), küresel dayanışma ve işbirliğinin her birimizin hayatta kalması için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Zizek’e göre söz konusu dayanışma yalnızca korona virüsü için değil, muhtemelen dünya üzerinde COVID-19’dan çok daha fazla insanı öldürmekte olan iklim krizi ve antropojenik nedenlerle bozulan ekolojik dengeden kaynaklanan ve kaynaklanacak tüm krizler için de uygulanmalıdır.

Extended Abstract

Projections on the Physical and Conceptual Transformation of the Built Environment in Post COVID-19 Era

*

Sebla Arın Ensarioğlu
ORCID: 0000-0002-7341-4875

The COVID-19 epidemic, which emerged by the end of 2019 and spread all over world in the first quarter of 2020, transformed both social life and the use of built environment in an unprecedented way. The term of "built environment" defines human-created living spaces in its broadest sense. In the scope of this paper the effects of pandemic process on the elements of built environment are examined. In this qualitative study, some projections are made on the changes that will occur in the physical and conceptual nature of the built environment after the COVID-19 epidemic. The methodology of this study is based on literature review and observations of changes in the built environment throughout the process. With this intention, first of all, the transformations caused by epidemics in urban design and architecture throughout history were examined. Afterwards, the publications on the changes caused by COVID-19 epidemic that surrounded the world were examined and analyzed. Finally, based on the data collected, the concepts, approaches and possible outcomes of the post-pandemic built environment design were revealed.

With the declaration of COVID-19 as a pandemic in March 2020 and its rapid spread, daily living standards have been interrupted in our country as well as all over the world. In order to keep the spread of this disease under control, measures for social and economic life have been taken and the use of the existing built environment has been transformed with short-term solutions in parallel with these measures. At first, some campaigns such as "Stay

at Home" have emerged all over the world in order to protect public health. Accordingly, citizens were asked to stay at home as much as possible, not to come into contact with anyone other than the household, to be careful not to be in closed environments for a long time. In the following stages, measures such as the transition of employees to work from home, the closure of schools and the transition to distance education, the temporary closure of businesses in some service sectors where interpersonal contact cannot be prevented, have seriously affected socio-economic life.

The methods applied in order to adapt the built environment to the current conditions and to reduce the spread of the disease during the pandemic process can be grouped under three main headings: Adapting the existing space with graphic methods, converting the existing space by making additions and creating problem-based spatial solutions for new needs. The graphic methods such as limitation and warning signs that don't constitute physical frontiers weren't sufficient to create social distance. The lack of physical frontiers caused the urban dwellers ignore these precautions. Temporary solutions in the second category, created with the foresight that the current process would end in a short term and that the old life style would continue from where it left off, aimed to save the day. In the third category designers tried to create unique solutions which question the requirements of new needs.

The emergence of different mutations of the virus and the warnings of scientists about the need to be prepared for similar epidemics that will surround the world approximately every 20-25 years reveal the necessity of establishing new standards in the built environment in order to be protected not only from COVID-19 but also from many viral diseases. The uncertainty of the process and the constant transformation of the virus with mutations make it difficult to make precise predictions about the future. However, as with all epidemics throughout history, the situation pointed out by the COVID-19 pandemic is that such epidemics are unavoidable as long as human beings insist on unsustainable living habits. Therefore, the elements to be considered in the post-pandemic built environment design should not be about the planning of cities according to how to live in the event of an epidemic; they should be on the construction of the built environment with an understanding that will prevent or complicate the emergence of new epidemics.

In the scope of this paper, the precautions and new design approaches that would be important in post-pandemic built environment are examined. These methods have been studied in a wide variety of fields. The specific titles and subtitles discussed in this paper are: Building systems (ventilation-air

conditioning systems, use of day-light, smart systems, prefabricated systems, circulation systems and healthy space organization), building materials, design principles (decentralization-walkable cities, flexibility-adaptation, minimalism- simple design, horizontal architecture), public space design (public green areas, urban agriculture, shopping spaces, transportation). However, the implementation of the mentioned elements alone will not provide a radical and long-term solution. Creating a more qualified built environment in post-pandemic architecture will be possible by evaluating all these elements and more from the perspective of different disciplines and handling them with a holistic approach. The rate and mode of spread of the COVID-19 pandemic has revealed that measures and improvements on a single city or country basis cannot yield real results. It should not be overlooked that all practices regarding the built environment can make a real contribution to the quality of life, provided that they are implemented with a holistic view that takes care of different geographies, different societies, the lives of different species; briefly the entire planet and the ecosystem.

While architects and urban designers collaborate with different disciplines to construct the built environment, what will ensure that the designed new norms are truly effective is the awareness of the individual responsibilities of the individuals who make up the society. The individual should be aware that his/her freedom can be realized at the point where the interests of the society are observed. The global solidarity and cooperation is essential for the survival of each of us. This solidarity should be applied not only to the corona virus, but also to all crises that result from and will result from the disruption of the ecological balance caused by climate crisis and other anthropogenic causes, which is probably killing more people around the world than COVID-19.

Kaynakça/References

- Acuto, M., Larcom, S., Keil, R., Ghojeh, M., Lindsay, T., Camponeschi, C. Ve Parnell, S. (2020). Seeing covid-19 through an urban lens. *Nature Sustainability*. V:3, 977-978.
Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00620-3>
- Agamben, G. (2020, 27 Şubat). *Covid-19: Gereksiz bir acil durumun yarattığı istisna hali*.
Erişim Adresi: <https://terrabayt.com/covid19/covid-19-gereksiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/>
- Ak, Ö. (2020a). Soğuk algınlığından ölümcül salgına! Küresel kabus. *Bilim ve Teknik*, 53(628), 12-27.
- Ak, Ö. (2020b). Pandemi mimarisi: Yeni normal evler, ofisler. *Bilim ve Teknik*, 53(633), 32-45.

- Alter, L. (2020). *Architecture after the coronavirus*. Erişim Adresi: <https://www.treehugger.com/green-architecture/architecture-after-coronavirus.html>
- Arın Ensarioğlu, S. (2020). Pandemi sürecinin "evrensel tasarım" ilkelerine etkileri. *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*. 7(55):1673-1680; doi: 10.26450/jshsr.1913
- Ayseli, Y.İ., Aytekin, N., Buyukkayhan, D., Aslan, İ. ve Ayseli, M.T. (2020). Food policy, nutrition and nutraceuticals in the prevention and management of COVID-19: Advice for healthcare professionals, *Trends in Food Science & Technology*, 105, 186-199, Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2020.09.001>.
- Bal, G. (2021, 27 Ocak). Koç holding, 35 bin ofis çalışanı için evden çalışmanın kalıcı hale geldiğini duyurdu. *Cumhuriyet*. Erişim Adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/koc-holding-35-bin-ofis-calisani-icin-evden-calismanin-kalici-hale-geldigini-duyurdu-1809111>
- Beard, J. A., Bearden, A. ve Striker, R. (2011). Vitamin D and the anti-viral state. *Journal of Clinical Virology*, 50(3), 194–200.
- Belfiglio, V.J. (2017). Control of epidemics in the Roman army: 27 B.C.–A.D. 476. *Int. J. Community Med. Public Health*, 4, 1387.
- Bereitschaft, B., Scheller, D. (2020). How might the covid-19 pandemic affect 21st century urban design, planning and development. *Urban Science*. 4 (0056), Erişim Adresi: <https://doi.org/10.3390/urbansci4040056>
- Birleşmiş Milletler. (2017). *Yeni kentsel gündem*. Erişim Adresi: <https://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-Turkish.pdf?v=2>
- Booth, W., Spolar, C., Rolfe, P. (2020, 31 Mart). Vast coronavirus ‘field hospitals’ fill spaces that hosted wedding expos and dog shows. *The Washington Post*. Erişim Adresi: https://www.washingtonpost.com/world/europe/coronavirus-field-hospitals/2020/03/31/3a05ba28-6f0f-11ea-a156-0048b62cdb51_story.html
- Brownell, B. (2020, 26 Mart). *Materials and coatings that reduce surface transmission of bacteria and viruses*. Erişim Adresi: https://www.architectmagazine.com/technology/materials-and-coatings-that-reduce-surface-transmission-of-bacteria-and-viruses_o
- Bruun, C. (1991). *The water supply of ancient Rome: A study of roman imperial administration*. Helsinki, Finland: Societas scientiarum Fennica
- Budds, D. (2020). *Design in the age of pandemics*. Erişim Adresi: <https://www.curbed.com/2020/3/17/21178962/design-pandemics-coronavirus-quarantine>
- Burtscher J, Burtscher M, Millet GP. (2020). (Indoor) isolation, stress, and physical inactivity: Vicious circles accelerated by COVID-19? *Scand J Med Sci Sports*, 30(8):1544-1545. Erişim Adresi: doi: 10.1111/sms.13706.
- Capolongo, S., Rebecchi, A., Buffoli, M., Appolloni, L., Signorelli, C., Fara, G.M., D’Alessandro, D. (2020). Covid-19 and cities: From urban health strategies to the pandemic challenge. A decalogue of public health opportunities. *Acta Biomed*. V:91, 13–22.
- Ciravoğlu, A. (2019). Sıra mimarlıkta, hemen şimdi!. *Mimarlık*. 409(5). 37-41

- Chen, L.K., Yuan, R.P., Ji, X.J., Lu, X.Y., Xiao, J., Tao, J.B., ..., Jiang, L.Z. (2021). Modular composite building in urgent emergency engineering projects: A case study of accelerated design and construction of Wuhan thunder god mountain /l eishenshan hospital to covid-19 pandemic. *Automation in Construction*. 124 (103555), Erişim Adresi: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0926580521000066>
- Cutieru, A. (2020, 18 Aralık). *How has public space changed in 2020?* Erişim Adresi: https://www.archdaily.com/953517/how-has-public-space-changed-in-2020?ad_medium=gallery
- Çevik, M., Kuppalli, K., Kindrachuk, J., Peiris M. (2020). Virology, transmission, and pathogenesis of SARS-CoV-2. *BMJ*, 371:m3862. Erişim Adresi: doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m3862>
- Dietz, L., Horve, P.F., Coil, D.A., Fretz, M., Eisen, J.A., Van Den Wymelenberg, K. (2020). 2019 Novel coronavirus (Covid-19) pandemic: Built environment considerations to reduce transmission. *mSystems*, 5(2):e00245-20. Erişim Adresi: doi: 10.1128/mSystems.00245-20.
- Doremalen, N., Bushmaker, T., Morris, D.H., Holbrook, M.G., Gamble, A., Williamson B.N.,..., Munster, V.J. (2020). Aerosol and surface stability of SARS. *The New England Journal of Medicine*, 382:1564-1567. Erişim Adresi: doi: 10.1056/NEJMc2004973
- Ebert, G. (2020, 21 Nisan). *Bright tape promoting social distancing transforms public architecture in Singapore*. Erişim Adresi: <https://www.thisiscolossal.com/2020/04/tape-singapore-social-distancing/>
- Gökkoyun, S.C. (2020, 10 Mayıs). *Tüketicilerin yarısı kovid-19 sonrası cadde mağazalarını tercih edecek*, Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/tuketicilerin-yarisi-kovid-19-sonrasi-cadde-magazalarini-tercih-edecek/1835575>
- Gündoğmuş, B. (2020). Post-pandemi sürecinin şehir kurgusunda yönetim ihtiyacı. B. Pakdemirli, Z. Bayraktar, A. N. Ünalmuş ve S. Takmaz (der.). *Pandemi ekseninde küresel değişim ve yeni ekonomik düzen içinde* (ss. 163-178). Ankara: Akçağ Yay.
- Harrouk, C. (2020a, 29 Nisan). *The gastro safe zone: a public space proposal that considers social distancing measures*. Erişim Adresi: <https://www.archdaily.com/938599/the-gastro-safe-zone-a-public-space-proposal-respecting-social-distancing-measures>
- Harrouk, C. (2020b, 23 Haziran). *Socially distant outdoor yoga domes invade the open spaces of Toronto*. Erişim Adresi: <https://www.archdaily.com/942247/socially-distant-outdoor-yoga-domes-invade-the-open-spaces-of-toronto>
- Harvey, D. (2020, 22 Mart). *COVID-19 günlerinde antikapitalist politika*. Erişim Adresi: <https://www.polenekoloji.org/covid-19-gunlerinde-antikapitalist-politika/>
- Hasol, D. (2020, 30 Nisan). *Ya kapatıyorlar ya da depoya çeviriyorlar*. *Milliyet Gazetesi*, Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/koronaya-karsi-balkona-kostuk-6202078>
- Hedlund, R., Diamond, T.K. ve Uversky, V.N. (2020) The latitude hypothesis, vitamin D, and SARS-Co-V2, *Journal of Biomolecular Structure and Dynamics*, Erişim Adresi: doi:10.1080/07391102.2020.1794973.

- Hobday, R.A. ve Dancer, S.J. (2013). Roles of sunlight and natural ventilation for controlling infection: historical and current perspectives. *Journal of Hospital Infection*, 84(4), 271-282, Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1016/j.jhin.2013.04.011>.
- Honey-Roses, J., Anguelovski, I., Bohigas, J., Chireh, V., Daher, C., Konijnendijk, C., ... Nieuwenhuijsen, M. (2020, 21 Nisan). The impact of covid-19 on public space: A review of the emerging questions. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.31219/osf.io/rt7xa>
- Hosseini, M. R., Fouladi-Fard, R., & Aali, R. (2020). COVID-19 pandemic and sick building syndrome. *Indoor and Built Environment*, 29(8), 1181–1183. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1177/1420326X20935644>
- Johns Hopkins University of Medicine. (2021). Erişim Adresi: <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
- Jordan, D.P. (1995). *Transforming Paris: The life and labors of Baron Haussman*. University of Chicago Press: Chicago, IL, USA
- Kaika, M. (2017). “Don’t call me resilient again!”: The new urban agenda as immunology ...or... what happens when communities refuse to be vaccinated with “smart cities” and indicators. *Environment & Urbanization*. 29(1), 89-102. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1177/0956247816684763>
- Keenan, J.M. (2020). Covid, resilience, and the built environment. *Environment Systems and Decisions*. 40, 216–221.
- Klein, K. (2020, 13 Nisan). *Woods Bagot’s modular AD-APT modifies apartments for working from home*. Erişim Adresi: <https://www.dezeen.com/2020/04/13/woods-bagots-modular-ad-apt-apartments-working-from-home/>
- Koca, A. ve Tural, O. (2021). Covid-19 salgın sürecinde değişen dinamikler üzerinden yeni kamusal alan olasılıkları. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*. 11(2), 360-377.
- Kuhn, T. (1982). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. N. Kuyuş (çev). İstanbul: Alan Yay.
- Kuyuş, N. (2020). Karantina kozasında karalamalar. E. Batur (der.). 444 içinde. (ss:69-72). İstanbul: Sel Yay.
- Lal, R. (2020). Home gardening and urban agriculture for advancing food and nutritional security in response to the COVID-19 pandemic. *Food Sec*. V:12, 871–876. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1007/s12571-020-01058-3>
- Megahed, N.A., Ghoneim, E.M. (2020). Antivirus-built environment: Lessons learned from covid-19 pandemic. *Sustainable Cities and Society*, V:61, 102350. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102350>.
- Moreno, C., Allam, Z., Chabaud, D., Gall, C., Pratlong, F. (2021). Introducing the “15-minute city”: Sustainability, resilience and place identity in future post-pandemic cities. *Smart Cities*, 4, 93–111. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.3390/smartsities>
- Morse, S.S., Mazet, J., Woolhouse, M., Parrish, C. R., Carroll, D., Karesh, W. B., ..., Daszak, P. (2012). Prediction and prevention of the next pandemic zoonosis. *The Lancet*, 380 (9857), 1956-1965. Erişim Adresi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)61684-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)61684-5).

- Newman, P., Soderlund, J. (2015). Biophilic architecture: a review of the rationale and outcomes. *AIMS Environ. Sci.*, 2, 950–969.
- Noe, R. (2020, 21 Nisan). *Definitely not "westworld:" conceptual design for a social distancing park: Precht's "park de la distance"*. Erişim Adresi: https://www.core77.com/posts/97834/Definitely-Not-Westworld-Conceptual-Design-for-a-Social-Distancing-Park?utm_source=core77&utm_medium=from_title
- Our World in Data. (2021). *Parks and outdoor spaces: How did the number of visitors change since the beginning of the pandemic?* Erişim Adresi: <https://ourworldindata.org/grapher/change-visitors-parks-covid>
- Öztaş Karlı, R.G. ve Çelikyay, S.(2020). Akıllı kentlerin gelişiminde covid-19 etkisi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 321-338
- Pinheiro, M.D., Luís, N.C. (2020). COVID-19 could leverage a sustainable built environment. *Sustainability*, 12(14), 5863. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.3390/su12145863>
- Qu, G., Li, X., Hu, L., Jiang G. (2020). An imperative need for research on the role of environmental factors in transmission of novel coronavirus (COVID-19). *Environmental Science and Technology*, 54, 3730–3732. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1021/acs.est.0c01102>
- Partigöç, N. S., Tarhan, Ç. (2020). Bir pandemi (Covid-19) süreci tecrübesi: kentlerin kırılabilirliğinin azaltılmasında teknolojinin rolü. *Şehir & Toplum*. Eylül-Aralık 2020, S:17, 89-98.
- Pintos, P. (2020, 12 Ekim). *Seoul city architectural ideas competition: preparing for the post Covid-19 era*. Erişim Adresi: https://www.archdaily.com/949088/seoul-city-architectural-ideas-competition-preparing-for-the-post-covid-19-era?ad_source=search&ad_medium=search_result_all
- Polko, A., (2012). Public space development in the context of urban and regional resilience. *Journal of Economics and Management*. V:10, 48-58. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/278679391_Public_Space_Development_in_the_Context_of_Urban_and_Regional_Resilience
- Ravenscroft, T. (2020, 24 Mart), *Carlo Ratti Associati designs shipping-container intensive care units for coronavirus treatment*, Erişim Adresi: <https://www.dezeen.com/2020/03/24/shipping-container-intensive-care-units-coronavirus-covid-19-carlo-ratti/>
- Rice, L. (2020). After covid-19: urban design as spatial medicine. *Urban Design International*. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1057/s41289-020-00142-6>
- Serafini, G., Parmigiani, B., Amerio, A., Aguglia, A., Sher, L. ve Amore, M. (2020). The psychological impact of COVID-19 on the mental health in the general population, *QJM: An International Journal of Medicine*, 113(8), 2539-535. doi: 10.1093/qjmed/hcaa201
- Sherman, I.W. (2018). *Drugs that changed the world: How therapeutic agents shaped our lives*. New York, NY: CRC Press

- Skiriene, A.F., Stasiškien, Ž. (2021). COVID-19 and air pollution: measuring pandemic impact to air quality in five European countries. *Atmosphere*. 12(290). Erişim Adresi: <https://doi.org/10.3390/atmos12030290>
- Spalidoro, B. (2020). *How architecture can defend us from germs, bacteria, and viruses like covid-19*, Erişim Adresi: <https://www.workdesign.com/2020/05/healthy-buildings-how-architecture-can-defend-us-from-covid-19/>
- Stanley, J. ve Hansen, R. (2020). *People love the idea of 20-minute neighbourhoods. So why isn't it top of the agenda?* Erişim Adresi: <https://Theconversation.Com/People-Love-TheIdea-Of-20-Minute-Neighbourhoods-So-Why-İsnt-İt-Top-Of-The-Agenda-131193>
- Story, M. F., Mueller, J. L. ve Mace, R. L. (1998). *The universal design file: designing for people of all ages and abilities*. NC State University, The Center for Universal Design.
- Szczygiel B, Hewitt R. (2000). Nineteenth-century medical landscapes: John H. Rauch, Frederick Law Olmsted, and the search for salubrity. *Bull Hist Med*. 2000 Winter; 74(4), 708-34. doi: 10.1353/bhm.2000.0197.
- Şumnu, U. (2020). Hayat eve sığar mı? Covid-19 ve mimarlığın bağışıklık sistemi. *Mimarlık*; 413(3), 34-39.
- Tanyeli, U. (2020, 30 Nisan). Rahatsız oluruz ama balkon yaparız. *Milliyet Gazetesi*, Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/koronaya-karsi-balkona-kostuk-6202078>
- Tekeli, İ. (2020). Covid.19 krizi bizim yaşamımızı ve kentlerimizi nasıl etkiliyor ve etkileyecek? [PDF belgesi]. Taslak metin. Erişim Adresi: <https://metu.academia.edu/%C4%B0lhanTekeli/Drafts>
- Ugolini, F., Massetti, L., Calaza-Martínez, P., Cariñanos, P., Dobbs, C., Ostoić, S. K., ..., Sanesi, G., (2020). Effects of the COVID-19 pandemic on the use and perceptions of urban green space: An international exploratory study, *Urban Forestry & Urban Greening*, V: 56, 126888, Erişim Adresi: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1618866720307056>
- VBenzeri. (2020a, 1 Mayıs). *Cura*. Erişim Adresi: <https://www.vbenzeri.com/mimari/cura>
- VBenzeri. (2020b, 16 Mayıs). *Şeffaf ve izole*. Erişim Adresi: <https://www.vbenzeri.com/mimari/seffaf-izole>
- Wainwright, O. (2020, 13 Nisan). Smart lifts, lonely workers, no towers or tourists: Architecture after coronavirus. *The Guardian*. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2020/apr/13/smart-lifts-lonely-workers-no-towers-architecture-after-covid-19-coronavirus>
- Wolf M. (2016). Rethinking urban epidemiology: natures, networks and materialities. *International Journal of Urban and Regional Research*. 40(5): 958–982.
- World Health Organization (2020, 11 Mart). Erişim Adresi: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>

- Xiong, J., Lipsitz, O., Nasri, F., Lui, L. M. W., Gill, H., Phan, L., Chen-Li, D., Jacobucci, M., Ho, R., Majeed, A., & McIntyre, R. S. (2020). Impact of COVID-19 pandemic on mental health in the general population: a systematic review. *Journal of Affective Disorders*, 277. Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.08.001>
- Yeung, J. (2021, 16 Mart). *Pandemic lockdowns improved air quality in 84% of countries worldwide*, Erişim Adresi: <https://edition.cnn.com/2021/03/16/health/world-air-quality-report-intl-hnk-scn/index.html>
- Zamfir, M., Ciobanu, I., Marin, A. G., ve Zamfir, M.V. (2021). Smart dwellings: architectural perspectives opened by COVID-19 pandemic. *Smart Cities and Regional Development (SCRD) Journal*, 5(2), 33–49. Erişim Adresi: <http://scrd.eu/index.php/scrd/article/view/102>
- Zizek, S. (2020, 18 Mart). *Gözetlemek ve cezalandırmak mı? Evet, lütfen!* Erişim Adresi: <https://terrabayt.com/dusunce/gozetlemek-ve-cezalandirmak-mi-evet-lutfen/>

Pandemi Sürecinde Yeniden Anlam Kazanan Kamusal Mekân ve Toplumsal İlişkiler

*

Özge Tekçe¹

ORCID: 0000-0002-0007-139X

Öz

Mekânın toplumdaki, toplumun da mekândan uzaklaşmasına neden olan sokağa çıkma kısıtlamaları, kamusal alanların kullanımlara kapatılması, bireyi daha çok kendi özel alanına, kendi çevresine, kendinden olana yaklaştırmış, aynı zamanda yeni kamusal mekân ihtiyacını doğurmuştur. Bireyin gündelik hayatının tamamen değiştiği pandemi döneminde yeniden anlam kazanan kamusal mekâna odaklanan araştırma, kamusal mekânı toplumsal ilişkiler çerçevesinde değerlendirmektedir. Bireysel görüşlere yer vererek kamusal alan deneyimindeki dönüşümü ve ihtiyaçları ortaya koyma vaadiyle yola çıkan araştırma, pandemi sürecinde ve pandemi öncesinde kamusal mekân deneyimlerinde yaşanan değişimleri bireylerin gündelik yaşamı çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kentin birincil öznesi olarak bireylerin kamusal alan algısı ve talepleri doğrultusunda kullanılan ve yaşayan mekân üretmek önemli görülmektedir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada, farklı çalışma disiplinlerine sahip, kamusal alanı pandemi öncesinde ve pandemi sürecinde aktif kullanmış kişilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Çalışma bu bağlamda, pandemi sürecinde yaşanan deneyimlere odaklanarak, pandemiden sonra kamusal alan çözümlerinin kullanıcı deneyimleri ekseninde yapılabilesine katkı sağlamaktadır. Yapılan görüşmelerle ortaya çıkan söylemler, pandemi sürecinde yaşanan fiziksel alanın kullanımının değişeceğini, tercihlerin ve ihtiyaçların farklılaşacağını ve kamusal mekânların dönüşüme ihtiyacı olduğunu göstermesi sebebiyle önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Alan, Covid-19, Gündelik Hayat, Bireyselleşme, Toplumsal İlişkiler.

¹ Doktora Öğrencisi, İTÜ, E-mail: ozgetekce@gmail.com

Reinterpretation to Meaning of Public Space and Social Relations During the Pandemic Process

*

Özge Tekçe²

ORCID: 0000-0002-0007-139X

Abstract

The lockdown that diverges spaces and society from each other has brought the individual closer to their private space or their environment. This research focused on the transformation of the individual's perception and use of public space in a period when the daily life of the individual changes completely. Moreover, aimed to reveal the transformation in public space experiences by including individual views. In the research, which the qualitative research method was used, semi-structured interviews were made with people who have different working disciplines and actively used the public space before and during the pandemic process. As the major subject of the city, it is crucial to produce a living and used space in line with the public space perception and demands of individuals. In this context, the study focuses on the experiences during the pandemic process and contributes to the analysis of public space within the framework of user experiences after the pandemic. The discourses that emerged from the interviews are essential due to they show that the use of the physical space experienced during the pandemic process will change, preferences and needs will differ, and that public spaces need transformation.

Keywords: *Public Space, Covid-19, Everyday Life, Individualization, Social Relation.*

---

² PhD Candidate., ITU, E-mail: ozgetekce@gmail.com

Giriş

Neoliberal politikalar ve kentsel müdahaleler kamusal mekânın özgürleştirici, birleştirici, eşitlikçi ve çok kültürlü (Arendt, 1998; Habermas, 1991; Hall and Hubbard, 1996) olduğuna dair tanımlarından uzaklaşmasına neden olmaktadır. Kamusal ve özel mekân tanımlarına dair eleştirilerin temelinde neoliberal politikalar çerçevesinde, kentsel alanları yalnızca fiziksel özellikleriyle ele alınmaya ve metalaştırılmaya başlanmış olması yer almaktadır (Jacobs, 1961; Madanipour, 1996; Thompson, 2002). Brenner ve Theodore (2002), bu tür mekânların kısa vadede ekonomik kazanç elde etmek adına kazanç sağladığı ancak, uzun vadede kentsel ayrışma ortamlarının temelini oluşturduğu görüşünü ortaya çıkartmaktadır. Bu yaklaşım Habermas (1991) tarafından ilk kamusal mekân tanımı olarak öne çıkan topluluk odaklı kamusal mekân yaklaşımıyla ters düşmektedir. Habermas (1991)'a göre kamusal mekân, bireylerin din, dil, ırk, cinsiyet fark etmeksizin özgürce bir arada buldukları, ortak sorunlar veya birliktelikler çerçevesinde tartışmayı mümkün kılan kamuoyunun oluşabileceği bir sosyal yaşam alanı olarak görülmektedir. Fakat tarihsel süreç boyunca küreselleşme ve özelleşme kavramlarının muğlaklaştığı, kentin küresel pazarda yer edinmek adına kullanıldığı yeniden üretim sürecinde kamusal mekânlar, kenti güzelleştiren ve estetik olarak kentsel mekânı cazip hale getiren yerler olarak ön plana çıkmıştır. Toplumsal yaşama temas etmek üzere gereken roller ise göz ardı edilmiştir (Akar, 2005; Carr vd., 1992).

Yapılan tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda, kamusal mekânların bireylerin gündelik yaşam pratikleri ve deneyimlerini oluşturan sosyal mekânlar, karşılaşma alanları olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu doğrultuda Sennett (2010) da Habermas (1991) gibi kamusal mekânı bireylerin kendilerini var etme zemini olarak nitelendirmektedir. Arendt (1998) ise bu durumu, kamusal mekânın birleştirici gücü ve toplumsal özgürlük alanları üzerinden değerlendirmektedir. Dolayısıyla kamusal mekân kavramı tartışılırken bireyi odağına alan tartışmalara yoğunlaşmak önemlidir. Kamusal mekânın salt fiziksel özellikler üzerinden değerlendirilmesi kamusal mekân ve toplum ilişkisini kavramada eksikliklere neden olmaktadır. Bu durum, toplumu oluşturan en küçük yapı taşı olan bireye temas etme konusunda yetersizlikleri derinleştirerek, bireyi mekândan uzaklaştıran ve dolayısıyla toplumla bağı koparan bir yaklaşımın zeminini oluşturması sebebiyle tehlikeli görülmektedir. Kamusal

mekândan uzaklaşmanın toplumsal ayrışma ortamını yaratacağı, bireyselleşmenin önünü açacağına dair çeşitli tartışmalar da gündemde yer almaktadır (Brenner ve Theodore, 2002; Carr vd., 1992; Jacobs, 1961).

Kamusal mekânların bireyler üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olması, bireylerin gündelik yaşamlarına değinmeyi gerekli kılmaktadır. Gündelik yaşamın kamusal mekândan bağımsız düşünülmesi durumunda, toplumu anlama konusunda eksiklikler ortaya çıkacağı aşikârdır. Dolayısıyla, kente yapılan herhangi bir müdahale topluma ve bireylerin gündelik yaşamlarına yapılmış kabul edilmektedir (Gregory ve Walford, 1989). Yapılan kamusal mekân tanımları da kamusal mekânın doğrudan veya dolaylı yoldan gündelik yaşam ve toplumla bağlantılı olduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda, kavramsal çerçevede değerlendirilen gündelik yaşam tanımları kamusal mekânda kesişmektedir.

Lefebvre (1998) gündelik yaşamı kentsel mekânda yapılan durağan ve kanıksanmış özelliklere sahip rutinler üzerinden tanımlamaktadır. Certeau (2008) da benzer bir şekilde gündelik yaşam tanımında tekrar edilen alışık olunan pratiklere odaklanmaktadır. Bourdieu (1995) ise gündelik yaşam tanımını kişilerin alışkanlıkları ve çevresel etkileşimleri üzerinden değerlendirerek, 'habitus' kavramıyla açıklamaktadır. Habitus, bireylerin yaşam deneyimleri sonucu oluşan kendilerini ait hissettikleri alanlar olarak ön plana çıkmakta ve Lefebvre (1998)'nin gündelik yaşam tanımıyla benzer özellikler göstermektedir. Yapılan gündelik yaşam tanımlamalarının vurguladığı rastlantısal ve alışık olma durumu gündelik yaşamın her anında birey ve kamusal mekânın birlikteliğine işaret etmektedir.

Kentsel gündem çerçevesinde kamusal mekân konusuna dair yapılan tartışmalarda, bireysel kullanımlardan ziyade tasarımlar, kamusal mekânın yarattığı veya kamusal mekân tarafından yaratılan ekonomik değerler ön plana çıkmaktadır. Ancak kamusal mekânın fiziksel değerinin yansıra toplumsal bir değeri olduğu, gündelik yaşam içerisinde önemli bir rol oynadığı, gündelik yaşamda sosyalleşmek, karşılaşmak ve başkaları ile hemhal olmak adına elzem bir ihtiyaç olduğunu unutmamak gerekmektedir. Bu doğrultuda, nicelik olarak kent içerisindeki yeterliliğine, bulunduğu konuma, kamusal mekânın tasarımına veya yarattığı ekonomik değere göre değerlendirilen pek çok çalışma bulunmasına rağmen; özellikle kamusal özne tarafından değerlendirilen mekânlara dair çalışmalar yetersiz kalmaktadır.

Bu araştırma kapsamında, bireyin gündelik yaşamının tamamen değiştiği COVID-19 küresel salgın döneminde, kullanılan kamusal mekânların anlamlarında yaşanan değişimlere dair kaygılara değinilmiştir. Kentsel mekânda

görmezden gelinen kamusal mekân ihtiyacı pandemi döneminde tekrar ele alınmış, bireylerin gözünden gündelik yaşamda kamusal mekân kavramı, kullanımı ve deneyimlenme biçimine odaklanılmıştır. Araştırma, bireyin pandemi sürecinde kamusal mekân algısındaki ve kullanımındaki dönüşüme odaklanarak gündelik yaşam perspektifinde kamusal mekâna dair ihtiyaçları ortaya koyma vaadiyle yola çıkmaktadır. Bu doğrultuda araştırma, birincil öznesi olarak bireylerin kamusal mekân algısı ve talepleri doğrultusunda kullanılan ve yaşayan mekân üretmenin gerekliliklerini ortaya koyarak tasarlanan kamusal mekânların, toplum perspektifinde değerlendirmesi için temel oluşturmasını amaçlamaktadır.

Yöntem

Herkes için yaşayan bir mekân üretmenin yalnızca o mekândan faydalanacak, mekânı deneyimleyecek kişileri dinlemekle mümkün olabileceği görüşü savunulmaktadır. Bu nedenle araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bireylerin kamusal mekân algılarını ortaya çıkartmanın ve kamusal mekân taleplerini belirtmeleri için ortam yaratmanın yarı yapılandırılmış görüşmelerle sağlanabileceği düşünülmesi sebebiyle veri toplama biçimi olarak yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılmıştır. Kamusal mekân algısı ve yaşanan dönüşüm süreci sonunda ortaya çıkan ihtiyaçlar yarı yapılandırılmış görüşmelerde dile getirilmiştir. Bu doğrultuda sorulan açık uçlu sorular, araştırmayı derinleştirme ve bireyleri kısıtlamaması sebebiyle önemli görülmüştür.

Gündelik yaşam anlatılarına yer verilerek sosyal yaşamın temelinde yer alan kamusal mekânların anlamına dair kişilerin deneyimlerine odaklanılmıştır. İstanbul'un çeşitli yerlerinde yaşayan, tamamı üniversite mezunu ve beyaz yakalı çalışan kadınlardan oluşan dokuz kişi ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ile sosyal mekân olarak kamusal mekân üzerinde ortaya çıkan yeni anlamlara odaklanarak pandemi sonrasında oluşacak kamusal mekân ihtiyaçlarına dair bir perspektif ortaya koymayı hedeflemektedir.

Görüşme yapılan grup, 20-35 yaş arası pandemi öncesinde kamusal mekânları aktif kullanan ve pandemi sürecinde evden çalışma düzenine geçmiş farklı disiplinlerde çalışan kişilerden oluşmaktadır. Görüşme yapılan kişilerin çalışma hayatında yer almalarından kaynaklı kamusal mekân kullanımının da yoğun olduğu bilindiğinden, görüşmecilerin yaş aralığı 20-35 yaş arası belirlenmiştir. Görüşme yapılan kişilerden 4ü Mart 2020 tarihinden bu yana evden çalışmaya devam etmekte; 3ü 1 Haziran'dan sonra normalleşme sürecinde iş yerlerine dönmüş ancak Eylül 2020 tarihinden bu yana esnek çalışma sistemi ile çalışmaya devam etmektedir. 2si ise pandemi öncesi

olduğu gibi işyerlerinde çalışmaya devam etmektedir. Görüşme yapılan kişiler, çocuk sahibi değildir.

Görüşmelerin, pandemi öncesinde ve/veya pandemi sürecinde kamusal mekân deneyimlerinden yararlanabilmek adına, kamusal mekân kullanımını tercihen veya tercih dışı kullanmak durumunda kalmış kişiler ile yapılmasının çalışmaya katkısının daha çok olduğu düşünülmüş, görüşmeciler bu çerçevede belirlenmiştir. Kamusal mekânların yoğun kullanımı kriterleri pandemi öncesinde ve/veya pandemi sürecinde olmak üzere iki süreç için belirlenmiştir. Aktif kamusal mekân kullanımı, kamusal bir alanın bir geçiş mekânı olmaktan ziyade fiziksel ve sosyal aktivitelerin gerçekleştirildiği bir mekân olarak kullanımı üzerinden tanımlanmaktadır.

Görüşmeler, Ocak-Şubat 2021 tarihlerinde yapılmıştır. Pandemi sürecini henüz atlatmamış olmak ve araştırmanın yapıldığı dönemde de hafta sonları ve hafta içi belli bir saatten sonra sokağa çıkma kısıtlamalarının devam ediyor oluşu daha fazla kişiye ulaşabilmeyi engellemiştir. Kısıtlı sayıda kişiyle yapılan görüşmeler çevrim içi yapıldığı için belli bir kitleden bilgi alınmış, kırılğan gruplarla ve kamusal mekâna katılamayan kişilerle iletişime geçilememiştir. Toplumsal genelleme yapmak için yeterli olacak çeşitlilikte görüşme yapılamamış olması araştırmanın kısıtlarından birini oluşturmaktadır.

Bireylerin kamusal mekân algılarına dair verilerin elde edilmesi ve pandemi sürecinde yaşanan deneyimlere odaklanmak, pandemiden sonra kamusal mekân çözümlerini kullanıcı deneyimleri ekseninde yapabilmek adına önem taşımaktadır. Bu bağlamda araştırma, bireylerin kamusal mekân kullanımına dair ihtiyaçlarını ve kamusal mekân tanımlarını kendi sözcükleriyle açıklaması için ortam yaratmaktadır. Kentsel mekân için alınan kararların toplumu etkilemesi ve buna bağlı olarak yaşanan kavramsal ve algısal dönüşümlerin toplum tarafından gündelik yaşamın dönüşümü çerçevesinde dile getirilmesi araştırmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Araştırma, şu sorulara yanıt aramaktadır;

- i. Kentsel gündemde kamusal mekân nasıl tartışılmaktadır?
- ii. Kamusal mekânın kullanımının toplumsal birliklik üzerindeki etkisi pandemide gündelik yaşam perspektifinde nasıl değerlendirilebilir?
- iii. Pandemi öncesinde ve/veya pandemi sürecinde kamusal mekân nasıl deneyimlenmiştir?

Araştırma üç başlıktan oluşmaktadır. Kamusal mekân başlığı, (i) 'Kentsel gündemde kamusal mekân nasıl tartışılmaktadır?' sorusuna; Gündelik yaşam Perspektifinde Pandemi Sürecinde Değişen Kamusal mekân Kullanımı

başlığı, (ii) 'Kamusal mekânın kullanımının toplumsal birliktelik üzerindeki etkisi pandemide gündelik yaşam perspektifinde nasıl değerlendirilebilir?' sorusuna; Pandemi Etkisiyle Dönüşen Kamusal mekânın Toplumsal Algısı başlığı, yapılan görüşmelerin kavramsal çerçeve ile örtüştürüldüğü bölüm olarak, (iii) 'Pandemi öncesinde ve/veya pandemi sürecinde kamusal mekân nasıl deneyimlenmiştir?' sorusuna cevap niteliği taşımaktadır.

Kamusal Mekân

Kamusal mekân kavramı kentsel gündemde sıkça tartışılan kavramların başında gelmektedir. Bireylerin karşılaşma alanları olması sebebiyle önemli bir yere sahip olan kamusal mekânlar, toplum ve mekân etkileşiminin gerçekleştiği, bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı yerler olarak öne çıkmaktadır. Küresel salgın sebebiyle yaşanan sokağa çıkma kısıtlamaları, sosyalleşme alanlarının kapatılması, açık kamusal mekânların kullanımlarının kısıtlanması kamusal mekânların gündelik yaşam için önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Moughtin (1999)'in kent içerisindeki farklı aktörlerin bir arada yer almasını sağlayan, farklı bağlantı alanlarını ortaya çıkartan ve toplumun gündelik yaşamındaki ihtiyaçlarını karşılayan kentsel bağlantılar olarak tanımladığı kamusal mekân, pandemi sürecinde işlevlerini yerine getirememiştir.

Kamusal mekân, sahip olduğu pek çok tanım sebebiyle yalnızca son dönemde yaşanan salgın krizinde değil, tarih boyunca çeşitli tartışmalara konu olmuştur. Salgın sürecinde dönüşen kamusal mekân algısına değinmeden önce kamusal mekân tartışmalarına odaklanmak kamusal mekân algısında yaşanan dönüşümü kavrayabilmek açısından elzemdir.

Günümüz anlamındaki ilk kamusal mekân tanımı Habermas (1991) tarafından, tanımlanabilir herhangi bir mekânda var olan topluluklar üzerinden ortaya atılmıştır. Habermas'a göre kamusal mekân, bireylerin din, dil, ırk, cinsiyet fark etmeksizin özgürce bir arada buldukları, ortak sorunlar veya birliktelikler çerçevesinde tartışmayı mümkün kılan kamuoyunun oluşabileceği bir sosyal yaşam alanı olarak görülmektedir. Aynı zamanda kamusal mekânın, toplanma eylemleri ve toplumsal iletişim yoluyla devlet işlerine dair fikir üretmeye, sorgulamaya hizmet eden görüş ve tutumların üretildiği yerler olarak da tanımlanmaktadır (Habermas, 1991). Bu anlamda, kamusal mekânı siyasi otoritelerden ve politikadan ayırmak mümkün gözükmemektedir.

Alınan her karar, her davranışın toplumsal düzlemde etki sahibi olması kamusal mekânda bir sonuç doğurmaktadır. Bir sosyalleşme mekânı olarak insanlara bir araya gelmeleri ve paylaşım yapabilecekleri uygun ortamlar ya-

ratması aynı zamanda kamusal mekânlara sosyal ve politik bir işlev addetmektedir. Kamunun sahip olduğu toplumun tüm bireylerine açık, herkes tarafından paylaşılabilen, deneyimlenen anlamı, Crawford (2005) tarafından, kamusalın toplumun temsili olmanın yanı sıra toplum için yapılan siyasal ve politik temsiller olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlar doğrultusunda, toplumsal olanın aynı zamanda siyasal veya ekonomik bir değere sahip olduğunu, herkese açık ve erişilebilir mekânların siyasal bir otorite tarafından üretildiğini söylemek mümkündür. Arendt (1998) ise kamusal mekânları kamunun özgürlüğü ile ilişkilendirmektedir.

Fraser (1990), kamusal mekânları, toplumsal birliktelik üzerinden yorumlamaktadır. Müşterek mekân olarak nitelendirilen kamusal mekânlar, çok kültürlülüğü kapsamakta (Hall and Hubbard, 1996), insanları birbirlerine bağlamakta ve tam tersi bir yaklaşımla, ayrıştırmaktadır. Bu ayrışma kentsel mekânda dağılmaktadır. Ancak günümüz koşullarında kamusal mekâna dair yapılan tüm bu tanımlar yeterliliğini koruyamamaktadır. Neoliberal politikalar ve kentsel müdahaleler kamusal mekânın özgürleştirici, birleştirici, eşitlikçi ve çok kültürlü (Arendt, 1998; Habermas, 1991; Hall and Hubbard, 1996) yapısının çözülmesine neden olmaktadır.

Jacobs (1961)'ın kamusal ve özel mekân tanımlarına dair eleştirilerinin de temelinde neoliberal politikalar çerçevesinde, kentsel alanları yalnızca fiziksel özellikleriyle ele alınmaya ve metalaştırılmaya başlanmış olması yer almaktadır (Madanipour, 1996; Thompson, 2002). Kentsel mekânın toprak değerinin artmasına bağlı olarak özel ve kamusal mekân sınırları derinleşmektedir. Kamusal mekânlar hem rant çekmek için hem de olası bir sermaye akışında ilk feda edilen yerler olarak kullanılmaktadır. Brenner ve Theodore (2002), bu tür mekânların kısa vadede ekonomik kazanç elde etmek adına kazanç sağladığı ancak, uzun vadede kentsel ayrışma ortamlarının temelini oluşturduğu görüşünü ortaya çıkartmaktadır.

Küreselleşme ve özelleşme kavramlarının muğlaklaştığı, kentin küresel pazarda yer edinmek adına kullanıldığı yeniden üretim sürecinde kamusal mekânlar ilgi çekici, iyi tasarlanmış alanlar olarak üretilme gayreti içerisine girmiştir. Kamusal mekânlar, kenti güzelleştiren ve estetik olarak kentsel mekânı cazip hale getiren yerler olarak ön plana çıkmaktadır (Carr vd., 1992). Ancak, kamusal mekânın estetik ve sembolik değerlerine odaklanan bu özellikler, kamusal mekânların kent ve toplum yaşamında üstlendikleri roller arasında dengelerin bozulmasına neden olmaktadır (Akkar, 2005). Üretilen bu kentsel mekânlar, yerel kimlikten ve kültürden uzaklaşmakta, ayrıştırıcı,

soylulaştırıcı ve yalnızlaşan mekânları ortaya çıkartmaktadır. Bu durum ise kamusal mekânın kamusal olma haline ters düşmektedir. Yapılan bu tanımlamalar Türkiye’de yakın dönem kamusal mekân tartışmalarını açıklar niteliktedir.

Kamusal mekân tartışmalarının odaklandığı bir diğer konu ise, neoliberal politikalar ve müdahaleler doğrultusunda giderek daha da azalan kamusal mekânların toplum tarafından deneyimlenemeyecek olmasıdır. Yakın dönem kamusal mekânlarda yaşanan dönüşümlerinin en çok hissedildiği alanlara kapital sistem içerisinde her geçen gün kamusal mekân tanımlarını kaybeden sokakları örnek vermek mümkündür (Akyol vd., 2017). Günümüzde aktif kullanılan kamusal mekânların daha çok özelleşen mekânlar olarak öne çıktığı veya kamusal mekân olarak tasarlanan ancak insana dokunmayan steril alanlar olduğu görülmektedir. Devlet eliyle kamu için üretilen alanların kısıtlı olması kamusal mekân kullanımının AVMLer, sergi salonları, kültür merkezleri gibi alanlarda yoğunlaşmasına sebep olmaktadır. Bu alanların kamusal alan olarak değerlendirilmesi ise farklı bir tartışma konusu olarak öne çıkmaktadır.

Günümüz koşullarında kamusal mekân üretim sürecinde ortaya çıkan yetersizliklerin temelinde alınan kararların veya yapılan müdahalelerin insandan azade değerlendirildiği görülmektedir. Ancak, Carr vd. (1992) tarafından da tanımlandığı gibi kamusal mekânın toplumun kaynaşmasını sağlayacak çok kültürlü heterojen bir ortama sahip olması, buna müsaade edecek şekilde kurgulanması elzemdir. Toplumla temas eden mekânları yaratmak ise ancak toplumsal ilişkileri anlamakla mümkündür.

Gündelik Yaşam Perspektifinde Kamusal Mekân ve Toplumsal İlişkiler

Kamusal mekân yukarıda da tanımlandığı üzere, sosyal mekânlar, karşılaşma alanları olarak bireylerin gündelik yaşam pratiklerinin temelinde yer almakta ve deneyimlerini oluşturmaktadır. Kentsel alanı aktif bir şekilde yeniden yapılandıran kararlar, kamusal etkileşimleri ve kamusal mekânı da yeniden tanımlamaktadır. Bu doğrultuda kamusal mekân bireylerin kendilerini var etme zeminini olarak ortaya çıkmaktadır (Habermas, 1991; Sennet, 2010). Kamusal mekânları tanımlarken eşitlik, paylaşım, özgün değerler gibi hem fiziksel hem de toplumsal özelliklerine vurgu yapmaktadır. Kamusal mekânın salt fiziksel özellikler üzerinden değerlendirilmesi kamusal mekân ve toplum ilişkisini kavramada eksikliklere neden olmaktadır. Yapılan kamusal mekân tanımları kamusal mekânın gündelik yaşamdaki rolünü doğrudan veya dolaylı yoldan toplumsal ilişkilere bağlantılı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Toplumsal ilişkiler kamusal mekânda kurulmakta ve gündelik

yaşamın önemli bir kısmı da kamusal mekânda geçmektedir. Bu nedenle, kamusal mekân ve toplum ilişkisini kavramak için öncelikle toplumun en küçük birimi olarak birey üzerine yoğunlaşmak ve gündelik yaşama odaklanmak gerekmektedir. Çünkü mekâna yapılan herhangi bir müdahale bireyin gündelik yaşamında başlamakta ve gündelik yaşamda son bulmaktadır.

Lefebvre (1998) gündelik yaşamı kentsel mekânda yapılan durağan ve kırıksanmış özelliklere sahip rutinler üzerinden tanımlamaktadır. De Certeau (2008) da benzer bir şekilde gündelik yaşamı tekrar edilen alışık olunan pratikler üzerinden tanımlamaktadır. Gündelik yaşamın alışık olunanı yapma haline dair tanımı, alışkanlıkların bozulması durumunda yeniden tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. Durağan bir yaşamda gerçekleşen her rutin kişiye özgü olanı tanımlamaktadır. Bu bağlamda Bourdieu (1995) gündelik yaşam tanımını kişilerin alışkanlıkları ve çevresel etkileri üzerinden değerlendirerek, bireyin kendisine ait ve kendisini ait hissettiği habitatlar üzerinden tanımlamaktadır. Yapılan gündelik yaşam tanımlamalarının rastlantısallığı ve alışık olunana dair vurguları, gündelik yaşam ve mekânın birlikteliğini ortaya koymaktadır. Yapılan gündelik yaşam tanımları her noktada ev, kentsel mekân ve kamusal mekânı işaret etmektedir. Kişisel alan dışında kalan, gündelik yaşam içerisinde deneyimlenen veya temas edilen tüm alanların kamusal mekânlardan oluştuğu görülmektedir. Bu nedenle kamusal mekân ve gündelik yaşamın birbirinden kopuk değerlendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, kente yapılan herhangi bir müdahale aynı zamanda topluma ve toplumun sahip olduğu gündelik pratiklerine ve alışkanlıkların yapılmış bir müdahale kabul edilmektedir (Gregory ve Walford, 1989).

Gündelik deneyimlerin kamusal mekânların değişiminden veya kamusal mekânlar üzerine alınan kararlar sebebiyle yeniden şekillenmesi alternatif bir kamusal mekân perspektifini ortaya çıkartmaktadır. Bireylerin ait oldukları toplumların birer parçası olarak kamusal mekâna dâhil olmaları, yeni bir kentsel kimliği ortaya koymaktadır. Bu durum bireyin kentsel mekândaki yeni roller kazanmasına ve bu kazanılan rollerin kamusal mekânda karşılık bulmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, toplumsal olayların gerçekleştiği ve insanlarla çevresi arasındaki ilişkiyi şekillendiren sosyal-kültürel bir olgu olarak karşımıza çıkan kamusal mekân ile ilişkili olarak, kent ölçeğinde de sosyal ve toplumsal değişimler yaşanması kaçınılmazdır.

Özbek (2004), kamusal mekânları bir sosyalleşme alanı olarak tanımlamaktadır. Tüm farklılıklara açık olan bir karşılaşma mekânı olarak nitelendirilen kamusal mekân, paylaşım ve dayanışma ağının kurulduğu alan olarak değerlendirilmektedir.

Küresel ölçekte yaşanan COVID-19 salgını sürecinde ise gündelik yaşam yoğunluklu olarak evlerde geçmiş, yaşam alanı olarak ev kamusal mekân ihtiyacını karşılamaya çalışılan yeni formlara dönüşmüştür. Yaşam alanı olarak nitelendirilen evler bir anda işyeri, spor salonu, sinema, konser salonu haline gelmiş, balkonlar veya bahçeler ise açık kamusal mekân olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu durum, paylaşım yapılan, dayanışma ve iletişim ağının kurulduğu kamusal mekânların COVID-19 salgın sürecinde kullanımlarının kısıtlanmasına bağlı olarak bireylerin evlerde daha çok vakit geçirmeye başlaması sebebiyle toplumdaki uzaklaştığı ve yabancılaşma eğilimi gösterdiği ortaya çıkmıştır.

COVID-19 salgın süreci boyunca, 'dışarı' ve kişisel alan arasındaki sınır hem muğlaklaşmış hem de keskinleşmiştir. Yaşam alanlarının da fiziksel imkânları ve imkânsızlıklarının yeniden sorgulanmaya başladığı bu dönemde, aynı zamanda dışarı da yeniden anlamlandırılmaya başlanmıştır. Kişisel alan ve dışarı arasında ortaya çıkan bu durum bireyin gündelik yaşamının önemli bir kısmına etki etmiştir. Salgın sürecinde yaşanan kamusal mekân kullanımında yaşanan değişimlerin bireylerin gündelik yaşam deneyimlerine dair örnekler üzerinde değerlendirilmesi önemlidir.

Pandemi Sürecinde Yeniden Deneyimlenen Kamusal Mekân

Bireyin gündelik yaşamında önemli karşılaşma noktaları olarak nitelendirilen kamusal mekânlar, gündelik yaşama direkt veya dolaylı yoldan yapılan müdahaleler doğrultusunda hem anlam hem de kullanım değiştirmektedir. O süreç boyunca kamusal mekânların kısıtlanması, sokakların kullanılmasına, sokakların kısıtlanması ise insanların kendilerine 'nefes alacak' yeni yerler aramasına neden olmuştur. Kamusal mekân, kullanıma bağlı olarak anlam ve yer değiştirmiştir. Bu durum kamusal mekân ve kullanımının bireylerin deneyimleri doğrultusunda, değişen sosyal ve toplumsal algı üzerine tartışmanın gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde yukarıda tartışılan toplumsal ilişkiler ve kamusal mekân kavramları, pandemi sürecindeki yeni deneyimler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kamusal mekân deneyimlerinin dönüşümünü kavrayabilmek, ihtiyaçları ortaya çıkarabilmek ve gündelik yaşamdaki dönüşüme ışık tutabilmek adına görüşmecilere sorulan yarı yapılandırılmış sorular pandemi öncesinde ve pandemi sürecinde olmak üzere iki ayrı dönem değerlendirmesi şeklinde yöneltilmiştir.

Görüşmecilerden biri konuya dair görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

Sosyalleşme sadece tanıdıkla olan bir şey değil aslında. Birisine rastlamak ve ayaküstü sohbet edebilmek bile bir sosyalleşme iken biz bunu tamamen kaybettik. Yüzeysel görüşmelerimizi yaptığımız, çok yakın olmayan çevremizle bile aramıza giren mesafe hiç tanınmadığımız insanlarla iletişimimizi tamamen engelledi. Bu tesadüfi durumu tamamen ortadan kaldırdı. (K8, 23, Evden çalışma düzeni).

Görüşme yapılan kişilerin kamusal mekân kullanımları değerlendirildiğinde, bu alanların sosyalleşme ve buluşma alanı olarak tanımlanıyor olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çıkarım, Zukin (1995)'in kullanılan kamusal mekânların bireysel talepler üzerinden algılandığına dair görüşü destekler niteliktedir. Zukin (1995) yaptığı tanımda kamusal mekân ve bireysel taleplerin birbirleri ile ilişkili, birbirini destekleyen kavramlar olduğuna odaklanarak ortaya çıkan ilişkiyi kamusal kültür üzerinden değerlendirmektedir. Bu bağlamda yapılan tanımlamayı, Fraser (1990)'in da belirttiği gündelik yaşamı deneyimlediğimiz tüm karşılaşma alanlarında yaşanan toplumsal birliktelik olarak tanımlamak mümkündür. Dolayısıyla, kamusal mekânın kullanımını, bireylerin o alanda kendinden başkalarını görme ve davranış biçimlerini deneyimleme fırsatı elde etmesiyle ilişkilendirmek mümkündür.

Sosyalleşme ve etkinlik mekânı olmaları sebebiyle kavramsal çerçevede de belirtildiği gibi müşterek mekân olarak çok kültürlülüğü kapsayan kamusal mekânlar (Hall and Hubbard, 1996), kısıtlamalar sebebiyle ıssızlaşmak durumunda kalmıştır. Pandemi öncesi yoğun kullanılan alanlar, bulaş riski sebebiyle tercih edilmemeye başlamıştır. Eski alışkanlıklar yerini bireylerin kendilerini korumak için aldıkları çeşitli önlemlere bırakmıştır. Bu durum, gündelik yaşamın durağan ve kanıksanmış özelliklere sahip rutinleri işaret eden tanımlamanın (Lefebvre, 1998), kentsel mekânda alınan kararlar veya kriz durumlarında yaşananlar sebebiyle somut mekânda karşılık bulamadığını göstermektedir.

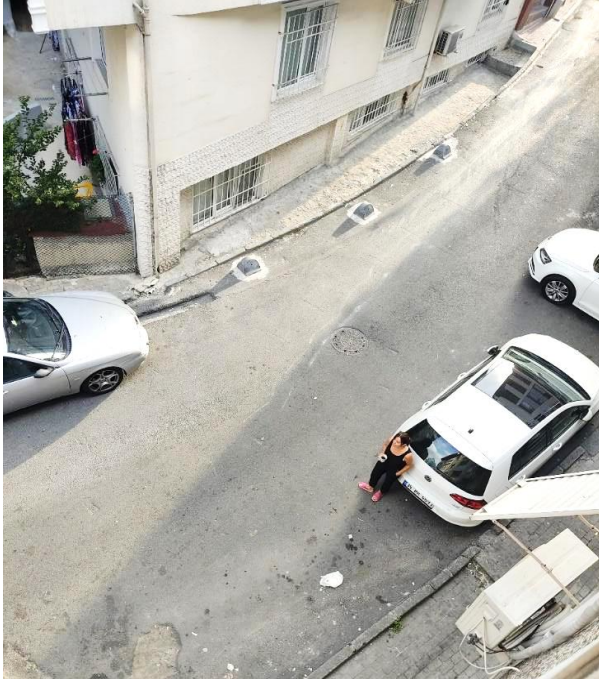
Gündelik olanın yeniden şekillenmek durumunda kaldığı pandemi sürecinde kısıtlamaların hafiflemesi sonucu ortaya çıkan 'yeni normal' kurguda kentsel mekânda gidilen yerler, kullanılan araçlar, yaşam alanları yeni anlamlar kazanmıştır. Toplu taşımaların riskli olarak değerlendirilmesi, toplu taşıma kullanımının azalmasına neden olmuştur. Pandemi öncesinde toplu taşıma ile kolaylıkla ulaşılan ve tercih edilen alanlar, toplu taşıma kullanmak için ve uzaklık sebebiyle pek çok kişinin kullanmadığı alanlar haline gelmiştir. Kentsel coğrafyadaki hareket alanımızın kısıtlanması, yakın çevrelere yönelimi zorunlu hale getirmiştir. Bu durum pandemi sebebiyle ıssızlaşan kamusal mekânların kent içerisindeki farklı aktörlerin hemhal olmasını sağlayan ve toplumun gündelik yaşamındaki ihtiyaçlarını karşılayan kentsel

bağlantılar olarak tanımladığı kamusal mekân (Moughtin, 1999) tanımına ters düşmektedir. Yapılan görüşmelerden elde edilen sonuçlar da bu durumun toplumsal yansıması olarak öne çıkmaktadır. Bir görüşmeci ulaşımına bağlı olarak dönüşen kamusal alan kullanımını şu şekilde açıklamıştır:

Her istediğim yere gidebiliyordum. Eminönüne gidiyordum, taksime gidiyordum. Toplu taşıma ile gidebileceğim her yere gidiyordum ama şuan toplu taşıma kullanımımın azalmasına bağlı olarak yalnızca yakın çevrelere gidiyorum. Yürüyerek gidebileceğim yakın yerlerden ihtiyaçlarımı karşılıyorum. (K2, 35, Evden çalışma düzeni).

Yaşanılan yerlerin çevresinde ortak kullanılacak alan olmamasından kaynaklı eksiklikler sebebiyle kentler bir kez daha kamusal mekân yetersizliğine dair eleştirilere sahne olmuştur. Mahalle parklarının veya benzeri açık alanların şehirde yaşayan insanlar için bir nimet olarak görülmesine dair yapılan eleştiriler (Jacobs, 1961), bugün günümüz kentlerinde hala yapıcı bir karşılık bulamamıştır. Kentsel açık alanların, kamusal mekânların elzem bir ihtiyaç olduğuna dair genel bir kabul yoktur.

Benzer bir yaklaşımla yaşam alanlarında en uzun vakit geçirilen pandemi döneminde, yaşam alanlarındaki ihtiyaçlar da yeni tartışmalara sahne olmuştur. Pandemi öncesinde önem verilmeyen iç mekâna ve yaşam alanının çevresine dair bazı nitelikler yeni anlamlar kazanmıştır. Evin ışık alması, havadar olması, balkon gibi ihtiyaçlar tekrar gündeme gelmiştir. Ek olarak, çalışan bireylerle yapılan görüşmelerde pandemi öncesinde yaşam alanlarının bulunduğu çevreleri çok önemsemedikleri belirtilmiştir. Zamanlarının büyük çoğunluğunu ev dışı mekânda geçiren bireyler, pandemi sebebiyle evde kalmaları gereken ve evden araçla uzaklaşamadıkları durumlarda yaşadıkları çevrelerdeki eksiklikleri fark ettiklerini dile getirmişlerdir.

Şekil 1 Kahve Mekânı Olarak Sokak (Kişisel Arşiv, 2020)

Kişisel mekân olarak evlerdeki eksiklik veya yetersizlikler yakın çevremizdeki kamusal mekânlara olan ihtiyaçların da giderek artmasına neden olmuştur. Yaşam alanlarının fiziksel kısıtlıkları sebebiyle uzun süreli sokağa çıkma kısıtlamalarında gidilebilecek yakın kamusal mekânlara dair ihtiyaçlar ve talepler artmıştır. İmkânı dâhilinde olan herkes evinin yakınındaki açık alanları kullanmaya devam ederken özellikle İstanbul’da birçok semt açık kamusal mekâna erişmekte güçlük çekilmiştir. Bireyler kamusal mekân olarak sokakları, kapı önlerini ve eğer var ise mahalle arasındaki parkları kullanmıştır. Küresel ölçekte yapılan pandemide kamusal mekân kullanımına dair araştırmalarda da Türkiye ile benzer yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Gehl (2021), insanların en çok mahalledeki sokakları, kaldırımları ve parkları kullanarak sosyalleşebildiklerini dile getirmiştir. Bireylerin daha önce kullanmadıkları sokaklardan geçtiklerini yaşadıkları yerleri daha çok keşfedebilme imkânı bulunduğu altı çizilmiştir.

Pandemi öncesi kamusal mekânın kullanım sıklığının daha fazla olduğunu dile getiren görüşmeciler şimdi yalnızca özel araçla gidebildiklerini veya hiç gidemediklerini belirtmektedir:

Yaşadığım yerin yakınlarda ufak, iki banklı taş bir çocuk parkı dışında bir alanım yok. Şehrin merkezi olarak adlandırılan bir yerde oturuyorum, ama pandemi sürecinde

gördüm ki evde kaldığım süre boyunca merkezde olmanın benim için hiçbir avantajı olmadı. Evimin aslında uzun süre yaşamak ve nefes almak için yeterli olmadığını, güneş almadığını ve balkonunun olmamasının aslında ne kadar eksiklik yarattığını fark ettim. (K8, 23, Evden çalışma düzeni).

Mahalle parkı gibi evime yakın yerleri tercih etmeye başladım. Mahalle parklarını daha önce hiç tercih etmiyordum ama şu anki durumda mecburen kullanılacak tek yer orası. Yeteri kadar yürüyecek yer yok ve aktif hareket edemiyorum. Alan büyük değil, yanından araçlar geçiyor ve bu beni rahatsız ediyor. Büyük ve rahatça hareket edebildiğim köpeğimin tasmaını salıp onun da enerjisini atabileceği bir alan isterim. Korona sonrası mümkün olduğu kadar Maçka parkı gibi pek çok etkinliği bir arada yapabildiğin yerlerin artırılması gerekiyor. Evime yakın yerlerde böyle alanlar olsun ki kullanabileyim. Böyle bir yerde vakit geçirmek için yaka değiştirmek zorunda kalmamalıyım. (K5, 27, Evden çalışma düzeni).

Kamusal mekânların hem sayıca az, hem de imkânlarının kısıtlı olması mahalle arası açık alanların kalabalık ve iç içe olmasına sebep olmuştur. Pandemi süreci öncesinde kalabalık mekânlarda bulunmak cazip olarak nitelendiriliyorken yaşanan küresel salgın ile birlikte kısıtlamaların olmadığı zaman aralığında vakit geçirmek için en sakin yerler tercih edilmektedir. Tüm görüşmeciler tarafından ortak olarak kalabalık mekânların daha az tercih edildiği, daha çok 'kimsenin olmadığı' alanlar bulmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Ancak İstanbul gibi bir kentte hem sakin hem merkezi olan alanların sayısının yetersiz olması, sakin olduğu için tercih edilen zaman içerisinde kalabalık alanlara dönüşmesine sebep olmuştur.

Şekil 2 Sokağa Çıkma Kısıtlamasının Olmadığı 28 Kasım 2020 Tarihinde Kamusal Alan Olarak Kullanılan Caddebostan Sahili (Cumhuriyet Gazetesi, 2020)

Şekil 2 Sokağa Çıkma Kısıtlamasının Olmadığı 14 Haziran Haftasonu Kamusal Alan Olarak Kullanılan Maçka Parkı ve Caddebostan Sahili (Doğan Haber Ajansı, 2020)

Yapılan görüşmelerde aktif kullanılan alanlar, Maçka Parkı, Maltepe Sahil, Caddebostan Sahil, Florya Sahili ve Moda olarak ortaya çıkmıştır İstanbul içerisinde kamusal mekân olarak bellekte yer eden yerlerin hep aynı alanlar olması, yalnızca mekân kısıtlılığı ile ilişkili değildir. Aynı zamanda, bu alanların kullanıcıları tarafından tercih edildiğini, benimsendiğini kanıtlar niteliktedir.

Pandemi öncesinde caddelerde dolaşmayı tercih eder, mağazalara bakarken, şimdi en az tercih edilen yerler bu alanlar oldu. Kalabalık yerlere gitmek daha renkli ve ilgi çekici geliyordu. Şimdi kalabalıktan uzak yerlere gitmeye çalışıyorum hatta gittiğim bir yer kalabalıksa oradan uzaklaşıyorum. (K4, 31, Esnek çalışma düzeni).

Alışveriş merkezlerine veya kalabalık merkezlere gittiğimde çekiniyorum, daha önceden kalabalığa bu kadar dikkat etmezdim. Şimdi hangi saat aralıklarında kalabalık değildir gibi zaman ayarlaması yapıyorum. Bu durum yapmak istediğim şeyleri ve gündelik hareketlerimi kısıtlıyor. (K2, 35, Evden çalışma düzeni).

Yapılan görüşmelerde pandemi sürecinde toplumsal çeşitliliğin yitirildiğine dair görüşler sunulmuştur. Görece daha sakin ve kalabalıktan uzak alanların tercih edilmesi toplumsal çeşitliliğin sağlandığı, bireylerin din, dil, ırk, cinsiyet fark etmeksizin özgürce bir arada buldukları heterojen sosyal yaşam kurgusunun günümüz şartlarında yitirildiğine dair bir örnek teşkil etmektedir. Kamusal mekân kavramının temelini oluşturan çevre ile hemhal olma, karşılaşma hali yerini planlı buluşmalara bırakmıştır. Aynı zamanda bu durum, gündelik hayatın rastlantısallığı ile de çelişmektedir. Yalnızca tanışılan, yakın ilişkilere sahip kişilerin görüşebildiği bu yeni durum heterojen yapıyı dönüştürmektedir. Görüşmecilerden biri homojenleşmeyi paylaşım ekseninde şu şekilde açıklamıştır:

İnsanlar tek katmanlı hale geliyor. Başkalarıyla paylaştığımız diyaloglar azaldığı için çeşitliliğimizi kaybediyoruz. (K1, 32, Esnek çalışma düzeni).

Kullanıcısı için üretilmesi gereken alanların sayıca ve sahip olduğu nitelikler bakımından yetersiz olması kentsel mekânda adaletsiz bir dağılımı ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla, kentsel mekânda alınan her karar bireyleri alternatif yol arayışına yöneltmektedir. Görüşmecilerden ikisi, pandemi öncesinde AVM'leri buluşmak için daha çok tercih ettiklerini, bunun sebebinin ise sosyalleşmek için kullanılan alanın aynı zamanda çeşitli ihtiyaçların karşılanabildiği yerler olduğunu dile getirmişlerdir. Diğer iki kişi ise, kamusal mekân algısının açık kamusal mekânlar olduğunu dile getirmiş, ancak Maçka Parkı gibi, çevresinde her türlü donatıyı bulunduran merkezi yerleri tercih ettiklerini belirtmiştir. Jacobs (1961)'in kullanıcılarına göre kamusal mekân üretimine dair eleştirisi bu bağlamda hala güncelliğini korumaktadır. Bu nedenle tercihler ve yönelimler kamusal mekânların yeniden üretiminde önemli ipuçları barındırmaktadır. Konuya dair pek çok görüşmeci ortak görüş belirtmiştir:

Önceden her gün AVM, kafe, okul gibi alanları tercih ediyorken şuna hem onları hiç kullanamıyorum. Acil durumlarda belki ayda 1 kez AVM' ye gidiyorum. Haftanın iki günü markete gidiyorum ve bu sosyalleşme mekânı haline geldi. (K6, 21, Evden çalışma düzeni).

Arkadaşlarımla, hepimizin buluşabileceği daha çok toplu taşıma ile gidebileceğimiz yerleri tercih ediyorduk. Restoran seçeneğinin çok olması ve açık bir AVM olması sebebiyle Kanyon en çok tercih ettiğim yerlerden biriydi. Hem arkadaşlarımla vakit geçirip hem de ihtiyaçlarımı giderebileceğim, almam gereken bir şey varsa alabildiğim yerler olduğu için daha çok oralarda buluşmayı tercih ediyordum. Zamandan tasarruf etmiş oluyorduk. (K1, 32, Esnek çalışma düzeni).

Kamusal mekân dediğimizde aklıma ilk park ve caddeler geliyor. Önceden Maçka Parkı'na gider orada arkadaşlarımla vakit geçirirdim. Vali Konağı Caddesi'nde yürür mağazalara bakarak evime dönerdim. Konum olarak daha ulaşılabilir olması ve aktivite çeşitliliği sebebiyle bu alanları tercih ediyordum. (K7, 29, İşyeri çalışma düzeni).

Pandemi öncesinde her gün kamusal mekânları kullanıyordum. Mesela çıkıp dışarıda dolaşmak için Nişantaşı'nda yürüyordum veya spor yapmak için Maçka Parkına gidiyordum. (K2, 35, Evden çalışma düzeni).

Pandemi sürecinde fiziksel mekânın yetersizliği bir kez daha tartışılıyor, kamusal mekânın birleştirici gücü, her geçen gün artan bireysel mekân,

kendinden olanla görüşme ve birlikte olma halinin pandemi sonrası toplumsal yansımaları merak konusudur.

Bu durumun geçici olduğunun farkındayız ama tamamen eskiye dönebileceğimizi düşünmüyorum açıkçası. Eskiye dönüş için uzun bir süre geçecek gibi gözüküyor. (K1, 32, Esnek çalışma düzeni).

Kamusal mekân ve sosyalleşmeyi değerlendirecek olursam, çok yakın arkadaşım da olsa bu dönemde evine gidemiyorum veya kapalı bir yere davet edemiyorum. Dışarıda parklarda veya kendi sandalyelerimizi götürüp minimum temasta bulunabileceğimiz yerlerde oturmaya başladık. (K9, 24, İşyeri çalışma düzeni).

Bireyselleşmenin bir diğer tehlikeli yanı ise, yaşanan alan dışında çevrede olanları göremiyor ve bireylerin kendi akvaryumlarında yaşam döngülerini tamamlayacak olma ihtimalidir. Bireyselleşme ve kendin gibi olana yaklaşma halinin zaman içerisinde kendinden olana doğru evrilmesi durumu, toplumsal ayrışmayı derinleştirici bir etmen olarak görmek mümkündür. Pandemi sebebiyle yaşam alanlarından çıkılamayan, 'dört duvar arası' durum, izole yaşamın mekândaki ayrıştırıcı etkisini derinleştirerek, zaman içerisinde 'içerisi' ve 'dışarı' arasında anlam kaymasına neden olmuştur. Pandemi sürecinde bireylerin kendi içerisine kalma durumu, dış dünyaya giderek daha fazla kapanmasına neden olmuştur. Bu anlamda gündelik yaşam ve mekân algısı, kullanıma bağlı olarak yeniden üretilmeye başlanmıştır. Bir görüşmeci pandemi sürecinde kamusal alan kavramını yeniden sorguladığını şu şekilde belirtmiştir:

Evlere kapandığımız süreçte herkes evlerinde gündelik yaşamlarını sanki dışarıdaymış gibi alternatifler üretmeye çalıştılar... Mesela İtalya'daki balkon konserleri, evlerimizi spor salonu haline getirmemiz. Tüm bunlar kamusal mekânı eve sığdırmaya çalıştığımızı göstermez mi? (K7, 29, İşyeri çalışma düzeni).

Kamusal mekânların hem nitelik hem de nicelik bakımından yetersiz olduğu konusunun kentsel gündemde yer alıyor olmasının yanı sıra, yaşanan küresel bir salgında toplumun sağlığı ve kullanılan alanların hijyeni konusu ön plana çıkmıştır. Yapılan dokuz görüşmede de sağlık, hijyen ve mesafe en çok üzerinde durulan konular olarak ön plana çıkmıştır. Mart 2020'den bu yana hayatın merkezine yerleşen bu konular gündelik yaşamı pek çok noktada şekillendirmiş, zaman ve mekân seçimlerini etkilemiştir. Sağlık ve hijyen konusunun kamusal alan kullanımını etkileyeceğini düşünen bir görüşmeci kamusal alan tercihlerini şu şekilde açıklamıştır:

Evde kalmaya devam ettiğimiz bu karantina bittikten sonra sanırım kamusal mekânda tek dikkat edeceğim şey hijyen olacak. Kalabalık yerlere hemen adapte olabileceğimi düşünmüyorum. Daha az insan, daha çok açık alanın olduğu yerlere gitmeyi tercih edeceğim. (K8, 23, Evden çalışma düzeni).

Pandemiden sonra “yeni normal” yaşama birden bire adapte olunamayacağı üzerine yaygın görüşler, kamusal mekânlarda sağlık konusu üzerine yoğunlaşmış ve yoğunlaşmaya devam etmektedir. Pandemi koşullarında kamusal mekânlar değerlendirildiğinde, yaşadığımız kentlerin olası kriz durumları için hem fiziksel hem sosyal hem de toplumsal olarak hazırlıksız olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Kamusal mekânın kentte var oluşu mekânın deneyimlenebiliyor oluşu ile ilişkilidir. Deneyimlenmesi mümkün olmayan kamusal mekân, toplumsal ilişki kurulamayan bir alana dönüşmektedir. Kamusal alanın ekonomik açıdan artı bir değer olarak görülmesi, kamusal mekana dair alınan kararlarda ilk gözden çıkarılan alanların başında gelmesi ve sadece prestij üretmek için tasarlanıyor olması kentsel mekânda çeşitliliği daraltmakta ve kısıtlı kamusal mekâna sahip olunmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kamusal mekânların bu denli yetersiz olması olası bir kriz durumunda önemli bir eksiklik olarak ön plana çıkmakta, hayati değerini ortaya çıkarmaktadır. Yaşanan COVID-19 küresel salgını, bu duruma önemli bir örnek oluşturmaktadır.

COVID-19 salgını sürecinde gündelik yaşamın yoğunluklu olarak evlerde geçmiş olması kamusal alan kavramının ev içerisinde üretilmesine veya zaman içerisinde değersizleşen sokak kullanımının yeniden yaygınlaşmasına neden olmuştur. Özel mekânların kapalı olması sebebiyle bireyler mahallelerindeki kentsel açık alanları kullanmış, mahallesinde açık kamusal mekân olmayanlar ise kamusal mekân olarak sokaklarda vakit geçirmiştir. Bu durum, hem kamusal alanın öznesinin insan olduğunu ve insan tarafından ihtiyaç dâhilinde şekillendirilmesi gerektiğini hem de kamusal alanların ne kadar kısıtlı olduğunu gözler önüne sermiştir. Kamusal mekânın öznesi olarak bireylerle görüşmek ve gündelik yaşam rutinlerindeki değişiklikleri görmek, pandeminin son bulması durumunda kamusal mekânların düşünülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kentsel alanı aktif bir şekilde yeniden yapılandıran kararlar, kamusal etkileşimler ile kamusal mekânı da yeniden tanımlamaktadır. Kamusal mekân ile ilişkili olarak, kent ölçeğinde de sosyal ve toplumsal değişimler yaşanması

kaçınılmazdır. Kamusal mekânın kullanılamaması toplumsal ilişkiyi zedelemekte ve bireyselleşmeye eğilimi güçlendirmektedir. Küresel salgın sürecinde devlet eliyle kamu için üretilen alanların kapanmış veya kısıtlanmış olması, kamusal mekân yetersizliğinin derinden hissedilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda yapılan görüşmelerde de ortaya çıkan bir sonuç olarak, pandemi süreci boyunca kullanılan alanların yetersiz olması, kısıtlamalar harici bireylerin vakit geçirebilecekleri alanlara sahip olunamaması bireyleri yalnızlaştırmıştır. Bu süreçte bireylerin toplum içerisinde daha homojen bir çevrede kalmış, ancak kendi çekirdek çevresi ile iletişime geçebilmiş olmasının bireyselleşmeye yönelik etkisi ortaya çıkmıştır. Bu durum kent içerisinde hâlihazırda var olan birbirine temas etmeyen pek çok grup arasındaki görünmez sınırın daha da netleşmesine sebep olmuştur. Görüşmelerden birinde paylaşılan *“İnsanlar tek katmanlı hale geliyor. Başkalarıyla paylaştığımız diyaloglar azaldığı için çeşitliliğimizi kaybediyoruz.”* alıntısı, toplumun sarsılmaya başlayan heterojen birliktelik algısının, mevcut durumda yaşanan kısıtlamalar neticesinde giderek daha da homojenleştiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu durum mekânın dönüşümünde tartışılan bireyselleşme ve kendinden olana yaklaşma haline dair kaygıları arttırmaktadır.

Yapılan görüşmelerde aktif kullanılan alanların, Maçka Parkı, Maltepe Sahil, Caddebostan Sahil, Florya Sahili ve Moda Sahili olması kentsel açık ve geniş alanların tercih edildiğini kanıtlar niteliktedir. Dokuz kişi ile yapılan görüşmede kamusal mekân olarak tanımlanan alanların ortak olması bu alanların kullanım değerinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. İstanbul içerisinde kamusal mekân olarak bellekte yer eden yerlerin hep aynı alanlar olması, mekanların fiziksel özellikleri ile ilişkili olduğu görülmektedir. Görüşme yapılan kişilere geçmişe yönelik ve bugüne dair kamusal mekân kullanım sorgulaması yapıldığında geçmişte kullanılan kamusal mekânların bugün kullanamamalarının temel sebebinin pandemi kısıtlamaları ile ilişkili olduğu, fırsatları olsa yine geçmişte kullanılan alanlara gitmeyi tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Yapılan görüşmeler, kavramsal çerçevede tartışılan kamusal mekânların gerçeklik zemininde karşılık bulamadığını göstermektedir. Bu noktada, tercih edilen alanların tercih edilme sebeplerinin dikkatlice değerlendirilmesi üretilen kamusal alanların bireylerin kendilerini ait hissedebilecekleri, çeşitliliğin içerisinde var olabilecekleri, toplumsal birlikteliği sağlayabilecek fiziksel ve sosyal güce sahip alanlar üretebilmek adına önemlidir.

Kamusal alan kullanımına ve tercihlerine ek olarak, pandemi öncesinde yaşam alanlarında sıkça vakit geçirmeyen bireyler tarafından önem verilmeyen iç mekâna ve yaşam alanlarının çevresine dair bazı nitelikler yeni anlamlar kazanmıştır. Evin ışık alması, havadar olması, balkona sahip olması gibi ihtiyaçlara verilen önem artmıştır. Çalışan bireylerle yapılan görüşmelerde pandemi öncesinde yaşam alanlarının bulunduğu çevreleri çok önemsemedikleri belirtilmiştir. Zamanlarının büyük çoğunluğunu ev dışı mekânda geçiren bireyler, pandemi sebebiyle evde kalmaları gereken ve evden araçla uzaklaşamadıkları durumlarda yaşadıkları çevrelerdeki eksiklikleri fark ettiklerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda, yaşam alanlarının sahip olduğu fiziksel kısıtlılıklar yaşam alanları çevresindeki kamusal mekânlara dair ihtiyaçları ve talepleri arttıran bir faktör olmuştur. Yaşam alanı çevresinde daha çok vakit geçirmek durumunda kaldıklarını belirten görüşmeciler, daha önce kullanmadıkları sokaklardan geçtiklerini yaşadıkları yerleri daha çok keşfedebilme imkânı bulduklarını dile getirmiştir. Bu durum, neoliberal kentleşme sürecinde giderek kamusal alan niteliğini yitiren sokakların yeniden kamusal alan vasfı kazanmaya başlamasına dair önemli bir adım olarak görülmektedir. Tüm bunlar, yaşanan salgın ve bu gibi kriz durumlarına kentlerin ne kadar hazırlıksız olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak krizlerin, yapıcı etkilerine odaklanarak; toplumsal birlikteliğin yeniden üretilebileceği yeni kamusal mekânlar üretmek gerekmektedir. Bu üretim ancak bireylerin gündelik yaşamlarına ve kriz sonrası taleplerine ve ihtiyaçlarına odaklanarak mümkün olmaktadır. Kentlerin küresel dünyada yer bulması, yaşanan krizlerden sonra yeniden anlam kazanmakta ve aslında talep doğrultusunda üretilen mekânlar dikkat çekmeye başlamaktadır. Bunu çift taraflı bir kazanç durumuna getirmek yaşam kalitesinin arttırılmasına ve toplum odaklı kentlerin oluşturulmasına olanak sağlamaktadır.

Extended Abstract

Reinterpretation to Meaning of Public Space and Social Relations During the Pandemic Process

*

Özge Tekçe

ORCID: 0000-0001-9809-9085

In this study, the transformation of the individual's perception and use of public space in a period when the daily life of the individual changes completely. The transformations experienced by individuals in the use of public space in the perspective of daily life during the COVID-19 pandemic and the resulting inadequacy of public space constitute the problem of this study. For this reason, the research aimed to reveal the transformation in public space experiences by including individual views. The research emphasizes the importance of producing living spaces towards the perception and demands of individuals as the primary subject of the city. The main focus of this research is on people's experiences of the meaning of public spaces that form the basis of social life.

In the study, in which the qualitative research method was used, semi-structured interviews were made with people who have different unearned income working disciplines and actively used the public space before and during the pandemic process. The findings of the study are in line with the perceptions of the users of the multi-defined public space discussed in the literature. The discourses that emerged from the interviews show that the use of the physical space experienced, preferences and needs will be changed.

In this research, semi-structured interviews were carried out with 9 people. It aims to present a perspective on the needs of public space that will emerge after the pandemic by focusing on the new meanings emerging on public space as a social space through semi-structured interviews with nine people, all of whom are university graduates and white-collar employee women who live in various parts of Istanbul. The interviewed group consists

of people between the ages of 20-35 who used public spaces actively before the pandemic and worked in different disciplines, who switched to working from home during the pandemic.

The research emphasizes the importance of obtaining data on individuals' perceptions of public space and experiences during the pandemic. Because after the pandemic, the research plays a critical role in public space analysis in the axis of user experiences. In this context, creating an environment where individuals can explain their needs and definitions of public space in their own words by asking open-ended questions at every stage of the research reveals the originality of the research. Recognizing individuals as the subject of public space and seeing the changes in daily life routines reveals the necessity of considering public spaces in case the pandemic ends.

In the discussions on the subject of public space within the framework of the urban agenda, designs and the economic values created by the public space or created from the public space come to the fore rather than individual uses. However, it should not be forgotten that public space has a social value in addition to its physical value, plays an important role in daily life, and is an essential need for socializing, meeting, and interacting with others in daily life. In this direction, although there are many quantitative studies evaluated according to the adequacy of the public space in the city, its location, the design of the public space, or the economic value it creates; especially, studies on public spaces evaluated by fellow citizens are insufficient.

Within the scope of this research, the concerns about the changes in the meanings of the public spaces used during the COVID-19 global epidemic period, when the daily life of the individual has completely changed. The need for public space, which has been ignored in urban space, has been reconsidered during the pandemic period, focusing on the concept of public space, its use, and the way it is experienced in daily life from the eyes of individuals. The research sets out with the promise of revealing the needs of public space in the perspective of everyday life by focusing on the transformation in the perception and use of public space during the pandemic process. In this direction, the research aims to form a basis for the evaluation of public spaces, which are designed by revealing the requirements of producing living spaces and used in line with the perception and demands of individuals as their primary subject, from the perspective of society.

Within the scope of this research, concerns about the changes in the meanings of the public spaces used during the COVID-19 global epidemic period, when the daily life of the individual has completely changed. The need for

public space, which has been ignored in urban space, has been reconsidered during the pandemic period, focusing on the concept of public space, its use, and the way it is experienced in daily life from the eyes of individuals. The research plights to reveal the needs of public space in the perspective of everyday life by focusing on the transformation in the perception and use of public space during the pandemic process. The research looks for answers to three basic questions: (i) 'How is public space discussed in the urban agenda?' (ii) 'How can the impact of the use of public space on social cohesion be evaluated in the perspective of everyday life during the pandemic?'; (iii) 'How was the public space experienced before and/or during the pandemic?'.

As a result, decisions that restructure the urban space also redefine public interactions and public space. Concerning public space, it is inevitable to experience social and societal changes at the urban scale as well. Because the existence of public space in the city is related to the fact that the space can be experienced. The inability to use public space damages social relations and strengthens the tendency to individualization. In the process of the global epidemic, the unequal distribution of the areas produced for the public in the urban space has caused the inadequacy of public space to be felt deeply. The inadequacy of public spaces stands out as an important shortcoming in the event of a possible crisis, revealing its vital value. The global epidemic of COVID-19 is an important example of this situation.

Kaynakça/References

- Akkar, M. (2005). The changing 'publicness' of contemporary public spaces: a case study of the Grey's Monument Area, Newcastle upon Tyne. *Urban Design International*, 10(2), 95-113.
- Akyol, D., Çiğdem, A., Düzenli, T. (2017). Toplumsal değişim sürecinde "kamusal mekân"ın dönüşümü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 56, 545-554.
- Arendt, H. (1998). *The human condition*. London: The University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik nedenler*. (H. Tufan, Çev.). İstanbul: Kesit. (Orijinal eserin yayın tarihi 1994).
- Brenner, N., Theodore, N. (2002). Cities and the geographies of "actually existing neoliberalism". *Antipode*. 34(3), 349-379.
- Carr, S., Stephen, C., Francis, M., Rivlin, L. G., Stone, A. M. (1992). *Public space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawford, M. (2005). Everyday urbanism. R. Mehrotra (Der.), *Michigan Debates on Urbanism* içinde (ss. 16-34). Ann Arbor: The University of Michigan.

- Cumhuriyet Gazetesi (2020, 28 Kasım). Caddebostan Sahili'ndeki kalabalık havadan görüntülendi. *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/galeri/caddebostan-sahilindeki-kalabalik-havadan-goruntulendi-1794601>
- De Certeau, M. (2009). *Gündelik hayatın keşfi I.* (L.A. Özcan, Çev.). Ankara: Dost Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1984).
- Doğan Haber Ajansı (2020, 14 Haziran). Caddebostan Sahili ve Maçka Parkı'nda hafta sonu yoğunluğu. *CNNTürk*. Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/turkiye/caddebostan-sahili-ve-macka-parkinda-hafta-sonu-yogunlugu?page=1>
- Kahraman D., M. (2019). Kamusal alanın dönüşümü ve kentsel mekânın iletişimsel niteliği üzerine düşünmek. *Planlama*. 29(3):195–201.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the public sphere: a contribution to the critique of actually existing democracy. *Social Text*, 25, 56-80. doi: 10.2307/466240.
- Gehl, J. (2021). Public space plays vital role in pandemic. *Gehl Blog*. Erişim adresi: <https://gehlpeople.com/blog/public-space-plays-vital-role-in-pandemic/>
- Gregory, D., Walford, R. (2016). *Horizons in human geography*. London: Macmillan.
- Hall, T., Hubbard, P. (1996). The entrepreneurial city: new urban politics, new urban geographies?. *Progress in Human Geography*. 20(2), 153-174.
- Habermas, J.(1991), *The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society.* (Burger and. Lawrence, Trans.). Cambridge: MIT Press.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great american cities*. New York: Vintage Books.
- Lefebvre, H. (1998). *Modern dünyada gündelik hayat*. (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1984).
- Özbek, M., (ed.), (2004). *Kamusal alan*. İstanbul: Hil Yayın.
- Sennett, R.,(2010). *Kamusal insanın çöküşü*. (S. Durak, A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Sel. (Orijinal eserin yayın tarihi 2003).
- Madanipour, A., (1996). *Design of urban space*. New York: Wiley.
- Moughtin, C. (1999). *Urban design: Street and square*. Oxford: Architectural Press.
- Thompson, C. W. (2002). Urban open space in the 21st century. *Landscape and Urban Planning*, 60(2), 59-72.
- Zukin, S., (1995). *The cultures of cities*. Cambridge: Blackwell Publishers.

COVID-19 Sonrası Dönüşen Kamusalık ve Kentsel Kamusal Mekânlar: Denetimli Karşılıklılık

*

Şenay Güneymen¹

ORCID: 0000-0002-5095-1918

Öz

Bu makale COVID-19 pandemisinin gelişim sürecinde biçimlenen ve aşamalı olarak dönüşen kamusalılığı ve kentsel kamusal mekânları konu almaktadır. Kentin dinamiklerini, akışını, bir araya gelme ve karşılıklılık üzerinden kuran kamusal mekânların, fiziksel mesafe ölçütleri ile denetimli hale gelen karşılıklılık yönünde tanımlı hale gelmesi çarpıcıdır. Süreçte, belli zamanlarda boşlukla vurgulanan kamusal mekânların bilinegelen mekânsal, toplumsal ve politik boyutunun yitimi ve değişimi de vurguludur. Süreç, somut deneyim ve düzenlemeler bağlamında belli ölçülerde karşı karşıya gelmeme, sakınma, dokunmama temelli bir öz ve öteki denetimi yanında özel mekânın kamusal düzenlenmesini de kapsamaktadır. Uzaktan çalışma yanında bulaş riskinden kaçınmanın güçlendirdiği ters kentleşme hareketi, farklı boyutlarda eşitsizliğin görünümünü de sunmaktadır. Makale, belirtilen çoklu değişimler yönünde ve denetimli karşılıklılık temelinde kamusalığın, kamusal mekânların ve kent deneyiminin COVID-19 sonrası dönemde kavramsal, mekânsal, toplumsal ve politik değişimlerini tartışmayı amaçlamaktadır. Mevcut literatürün taranmasına dayalı olarak çoklu değişimler yönünde yeniden kavramsal-laştırmaya dayalı bir çerçeve sunan çalışmanın, içinde bulunduğumuz süreçte kente ilişkin planlama, tasarım ve politika alanına, değişimlerin kavranması, olası yeni sorguların ve önceliklerin saptanması yönünde katkı sunması öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, kamusalık, kamusal mekân, karşılıklılık, kentsel deneyim.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, E-mail: senay.guneymen@beun.edu.tr

Transforming Public Sphere and Urban Public Spaces after COVID-19: Regulated Reciprocity

*

Şenay Güneymen²
ORCID: 0000-0002-5095-1918

Abstract

This article looks into public sphere and urban public spaces shaped and gradually transformed within evolution of COVID-19 pandemic. It is striking that public spaces constructing the dynamism of the city and flow via gathering and reciprocity is (re)defined by reciprocity regulated via physical distance measures. Within the process, the vanishing and change of known spatial, social and political dimensions of public spaces are also dramatic sometimes stressing emptiness. The process includes self-control and control of the other based on not coming face to face in terms of certain measures, avoidance, not touching beside to the public regulation of private space in context of tangible experience and regulations. Telecommuting and fostering of counter urbanization movement with the tendency of abstention from infection risk also reveal inequality at diverse dimensions. The article aims to discuss conceptual, spatial, social and political changes within public sphere, public space and urban experience after COVID-19 period via specified multiple changes and regulated reciprocity. The study, which introduces a framework for reconceptualization via multiple changes, based on current literature review, is foreseen to contribute to urban planning, design and policy areas through conceptualizing the changes, setting forth possible new inquiries and priorities in the current process.

Keywords: COVID-19, public sphere, public space, reciprocity, urban experience.

---

² Assist. Prof., Zonguldak Bülent Ecevit University, E-mail: senay.guneymen@beun.edu.tr

Giriş

2019 yılının Aralık ayından günümüze gelen süreçte COVID-19 pandemisinin dünyaya yayılması, ülkeler, ülkeler arası ve küresel düzeyde önlemlerin ve düzenlemelerin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Söz konusu önlem ve düzenlemeler, ülkeler düzeyinde, temelde hijyen kuralları ve koşullarının yaygınlaşmasını, kamusal mekân kullanımının evde kalmanın düzenlenmesi ve desteklenmesine dayalı kısıtlanmasını, bedene ilişkin bir düzenleme olarak maske kullanımını ve kişiler arası fiziksel mesafe³ uygulamasını konu almıştır. Solunum yoluyla bulaşan virüsün bulaş riskinin azaltılması ve virüsten korunmaya yönelik olarak fiziksel mesafe uygulaması kamusal mekânda toplumsal ilişkilerin kurulma biçimini, sınırını değişime uğrattırırken, kentte deneyimlenen yoğunluk ölçütünü de azalma yönünde bir değişime yönlendirmiştir. Karşı karşıya gelmenin fiziksel, mekânsal, toplumsal düzlemi ve biçimi değişime konu olurken karşılıklılığın fiziksel, düşünsel ve toplumsal boyutu farklılaşmıştır.

Ele alınan ve vurgulanan değişimler kamusallığın bağlamı ve kamusal mekânların oluşumu ve biçimlenmesinde bir dizi sorguyu gündeme getirirken farklı disiplinler açısından da kendi sorumluluk alanını çizme ve yeniden tanımlama noktasında arayışları beraberinde getirmiştir.

Değişimin içeriği kamusallık ve kamusal mekân kavramlarının bağlam değişimi ya da yeniden tanımlanması, kamusal mekânı ortaya çıkaran ve yaşatan toplumsal ilişkilerdeki değişimi, bu değişimin geri dönüp mekâna nasıl etki ettiği yönünde belirginlik kazanmaktadır. Kentsel kamusal mekânın toplumsal ve mekânsal değişimi yanı sıra politik değişimi de tamamlayıcı tartışma konularından birini oluşturmaktadır.

Birey, toplumsal gruplar, kent toplumu düzeyinde ele alınabilecek toplumsal ilişkiler ve eylemlerin pandemi süreci ve sonrasında ortaya çıkardığı sorgu noktalarından biri de mekândan bağımsızlaşmanın değişen ve derinleşen boyutu ve ters kentleşme hareketinin olası seyridir.

Öne sürülen sorgular kentsel kamusal mekânların bu değişimlere karşı kendini nasıl konumlandıracağı ve nasıl biçimleneceği sorusunu ortaya çıkarmakta ve sorumluluk alanı açısından disiplinler arası bir değerlendirmeye kapı açmaktadır.

---

³ İnsanın toplumsal bir varlık olduğu kabulü ve pandemi koşulları içerisinde toplumsal ilişkilerin farklı düzeylerde kurulması gözetilerek, yaygın olarak kullanılan sosyal mesafe, çalışmada, (kişiler arası) fiziksel mesafe olarak kullanılmıştır. Mehta (2020) COVID-19 pandemi sürecinde toplumsal alanı genişletme eğilimi ve toplumsal etkileşimin sürdürülme istemine dayalı olarak benzer bir kullanım önermiştir.

Karşılıklık ve eşitliği içerisinde barındıran kamusal mekânın yeniden biçimlenmesi ve kentsel yaşama katılma koşulları yeni mekânsal ve toplumsal eşitsizliğin bağlamını, gelişimini ve planlamanın bir konusu olarak bu yönde adaletin kentte nasıl inşa edileceği biçimindeki yeni sorguları da gündeme taşımaktadır.

Mevcut literatürün taranmasını kapsayan çalışmada değişimin çok katmanlı bütünü ve yeniden kavramsallaştırmaya dayalı sorgu alanı, ilk olarak kamusalılık, kamusal mekân kavramları ile COVID-19 pandemi sürecinin getirdiği değişim dinamiklerinin ele alınmasını içerecektir. Bu kapsamda COVID-19 süreci ile açığa çıkan denetimli karşılıklık tartışılacaktır. Pandemi sonrası kentsel kamusal mekânlardaki toplumsal, mekânsal ve politik değişimler; derinleşen mekândan bağımsızlaşma ve bu kapsamda potansiyel ters kentleşme sürecinin getirdiği etkiler tamamlayıcı olarak ele alınacaktır. Ortaya konan dinamikler yönünde, kentsel tasarım ve planlama alanında yeni sorguların ve önceliklerin değerlendirilmesi sonrasında, yaşanmakta olan değişimin kentleşme sürecine yeniden bakışta sunduğu ipuçları ortaya konacaktır. Belli saptama ve çıkarımlar yanında sürecin içinde barındırdığı yeni sorular açık uçlu odaklar olarak vurgulanacaktır.

Kamusalılık, Kamusal Mekân ve COVID-19 Pandemi Sürecinin Getirdiği Değişim Dinamikleri

Kamusal mekân toplumun bütününe açık, herkes tarafından erişilebilir mekân olma niteliği yanında toplum tarafından yetkilendirilmiş kamusal aktörlerce sunulan mekân olma niteliği ile de tanımlanmaktadır (Akkar Ercan, 2012, s. 176).

Kamusal mekânın kamusal alan ile kurduğu ilişki çok yönlü ifade edilebilecek disiplinler arası bir araştırma alanını da beraberinde getirir. Çalışmada kamusalılık tartışması kamusal alanla doğrudan ilişkili olarak ele alınmıştır. Habermas (1964) kamusal alanı (*public sphere*) kamusal görüşün ortaya çıkabileceği toplumsal yaşam alanı olarak ifade eder ve genel yarara ilişkin kısıtlanmadan bir araya gelme ve düşünsel ortaklık kurma ile ilişkilendirir (Habermas, 1964, akt. Habermas, S. Lennox ve F. Lennox, 1974, s. 49). Politik kamusal alan ise eleştirel düşüncenin ortaya çıkışını içeren devletin etkinliklerine ilişkin kamusal tartışma ile öne çıkar (Habermas vd., 1974, s. 49). Kamusal görüşün ortaya çıkışı genel erişilebilirlik, tüm ayrıcalıkların ortadan kaldırılması, genel norm ve akılcı meşrulaştırmaların keşfine dayalı olarak olanaklılık taşır (Habermas vd., 1974, s. 50).

Kamusal alan düşüncesi, politik iletişimin ve tartışmanın odağı olagelmıştır. Arrendt (1998) kamusal alanı diğerleriyle ortaklaşa olarak deneyimlediğimiz zaman ve mekân kapsamında tanımlarken politikanın bizim kim olduğumuz, ne olabileceğimiz ve değişimi nasıl etkileyebileceğimiz ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Arrendt, 1998 akt. Schlesinger, 2020, s. 1, 2). Kamusal alan bir mekânsal metafor, bir yapı ve ortaklaşalığın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Schlesinger, 2020, s. 2).

Karşılıklılık, karşılıklı ilişki, eylem ve etkide bulunmayı içerir ve ortaklaşa davranışı destekleyen, düzenleyen, onun ortaya çıkışını güçlendiren, sürekliliğini içeren bir norm olarak tanımlanır. Toplumsal etkileşimin doğasında yer alan karşılıklılık, toplumsal sistemin işleyişi ve devamı için ele alınan bir kavramdır (Gouldner, 1960, s. 164, 168, 171). Çoklu disiplinler içerisinde ele alınan karşılıklılık, ahlaksal kodlardan biri olarak da ifade edilmiş ve bir sosyal sisteme sorumlu biçimde katılım için anahtar niteliğinde değerlendirilmiştir (Gouldner, 1960, s. 173). Karşılıklılık, bu çalışmada, toplumda kişiler arası etkileşimin ve bunun bir parçası olan mekânla kurulan ilişkilerin canlı ve gerçek deneyimi; kamusal mekânda kamusalığın ve canlı kent deneyiminin ortaya çıkış gizilgücü ile kurduğu ilişki üzerinden ele alınmaktadır.

Kamusallık, kamusal mekân ile kurduğu ilişki yanında canlı toplumsal etkileşim ve toplumsal bütünlüğün sürekliliği açısından karşılıklılık ile ilişkilendirilir. Kent deneyiminin toplumsal, politik ve mekânsal dizgelerinin bütünlüğü açısından kamusalılık, yakından ele alınması gereken bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Kamusallık kavramına ve kamusalığın kamusal mekân ile ilişkisine daha yakından bakılabilir. Kamusalılık kavramı, kamuya açık olma durumunu içinde barındırırken genel eşitlik ilkesi ile de bağ kurar (Deveci, 1998, s. 117). Arendt (1958/2021, s. 92) kamusalılığı kamuda ortaya çıkanların bütünüyle görülebilir, duyulabilir olması ve herkese açık olması ile tanımlar. Kamusalılık, ağırlıklı olarak kamusal alanın siyasal-ahlaki boyutuna ilişkin olarak ele alınmıştır. Arendt'in bakış açısına göre modern toplumda siyaset ve ahlak birlikteliğini sağlayan ve siyasal akıl yürütme ve yargıya varmayı olanaklı yapan tek ilke kamusalılıktır (Deveci, 1998, s. 111). Bu perspektifte, kamusalılık ilkesi siyasal ile siyasal olmayan ayrımını çizirken birlikte yaşayanların akıl yürütme ve yargıya varma ortamını içermesi açısından da önemlidir (Deveci, 1998, s. 112). Kamusalılık, bir anlamda, yargının siyasal yönünün ortaya çıkışı ile aklın kamusal kullanımı için olanaklılık taşır ve kamusal alan içerisinde açığa çıkacak yargı ve eylem için yol göstericidir (Deveci, 1998, s. 115, 116).

Arendt'in kamusal anlayışı içerisinde kamusal alanda genişletilmiş düşünce arayışı, bu alanın tartışmaya açık ve eşitlikçi bir öz taşıması gerekliliğini beraberinde getirir (Deveci, 1998, s. 125).

Benhabib (1992) kamusal mekân modellerinin incelenmesinde Batı siyasal düşüncesine karşılık gelecek üç farklı model sınıflaması ortaya koymuştur (Benhabib, 1992, s. 89). Buna göre, bu modellerden ilkinin Arendt'in rekabetçi (*agonistic*) modeli ortaya koyar ve yaşayanların erdemi ile ilişki kuran bir geleneği vurgular. Arendt'in kamusal alanı rekabetçi ve birleşimsel (*associational*) kamusal mekânı içerir (Benhabib, 1992, s. 93). Rekabetçi mekânda ahlaksal, siyasal büyüklük ve kahramanlık açığa çıkar, sergilenir ve diğerleriyle paylaşılır; böylelikle burada fark edilmek, üstün gelmek ve onaylanmak açısından bir rekabet oluşur (Benhabib, 1992, s. 94). Birleşimsel kamusal mekân, özgürlüğün görünebilir olması ile öne çıkar (Benhabib, 1992, s. 94) ve bireyler arası özgür ilişkilerin varlığında uyumlu eylemlerin ortaya çıkışı ile tanımlı hale gelir (Yükselbaba, 2008, s. 231, 232).

İkinci kamusal mekân modeli, merkezine adaletli ve sağlam kamusal düzeni alan eşitlikçi (*egalistic*) modeldir ve kamusal mekânın yasal boyutunu vurgular. Kant ile başlayan liberal geleneğin öne çıktığı, Bruce Ackermann'ın kamusal diyalogu ile örneklenen liberal kamusal mekân modelidir. Bu modelde meşrulaştırma, kamusal diyalogdan ortaya çıkar (Benhabib, 1992, s. 103). Üçüncü model ise geç kapitalist toplumların demokratik-sosyalist yenden yapılanmasını çerçeveleyen söylemsel (*discursive*) kamusal mekândır. Demokratik meşruluğun merkezde olduğu Habermasçı modeldir (Benhabib, 1992, s. 89). Bu modelde kamu ve özel alan arasındaki net ve sorgusuz ayırım dikkat çekicidir. Kamusal mekânın söyleme dayalı modeli, otonom kamusal alanın ortaya çıkışını ve tartışmanın merkezi rolünü vurgular. Kurumsal yaşamın işleyişi, toplum, kültür ve kişilik arasındaki ilişkiler üzerinden inşa edilir. Politik katılım ve karar verme sürecinin demokratikleşmesi ve söyleme dayalı iradenin oluşması, katılım ilkesi temelinde anlam bulur. Bu modelde ele alınan söylem meşruluğun temelini oluşturur. Habermasçı kamusal mekân modeli, eşitlikçi karşılıklık olarak adlandırılabilen bir iletişim normu barındırır (Benhabib, 1992, s. 101-106).

Kamusal alanın demokrasiyle kurduğu ilişki, onun eleştirinin, mücadelenin, karşı durmanın alanı olması ile ilişkilidir (Benhabib, 1997, s. 16). Eylemin ve müzakerenin kamusal alanı, katılımın ve ortaklaşa karar almanın alanıdır. Bir noktada bu alan ortaklaşalığın müzakeresi yoluyla kendini yönetmenin alanı olarak belirir ve kamusal gerekçelendirme açısından önem taşır (Benhabib, 1997, s. 2, 15).

Özel alan, politik devlet tarafından müdahale edilmeyen olma ile tanımlıdır. Buna ek olarak piyasadan ve meta ilişkilerinden özgür olma ile de ilişkilidir. Burada hane halkının alanı ve mahremiyet ile özel hakların varlığı ön plana çıkar (Benhabib, 1992, s. 107-109).

Kamuoyunun taşıyıcısı olarak halkın eleştirel işlevi kamusallıkla ve kamuya açık oluşla ilgilidir. Kamu, kendini özel alandan ayrı bir alan olarak; kamu gücünün karşısı bir alan olarak sunar (Habermas, 1962/2002, s. 58-60) 17. yy' da gazetenin ortaya çıkışı ve kapitalizmin gelişimi ile birlikte burjuva toplumunda kamusal alan, toplumsal emek ve mal değiş tokuşu ile öne çıkar. Toplum, kamu erkenden, devletten, özel alanı koparıırken, hayatın yeniden üretimini özel ev bütçesinin sınırından taşıyıp kamusal çıkara ilişkin bir sorun haline getirir (Habermas, 1962/2002, s. 87-89). Habermas (1962/2002) bu gelişimi, akıl yürüten kamusal topluluğun eleştirisinin ortaya çıkışı ve 18. yy kamuoyunun bizzat eleştirinin merkezi haline gelmesi açısından vurgular (Habermas, 1962/2002, s. 89).

Şehir, burjuva toplumunun hem ekonomik hayat merkezini hem de kurumlaşan ve kamunun siyasal çıkar ile ilişkisini kuran edebi kamuyu ortaya koyar. Devletle toplumu birbirinden ayıran çizgi kamusal alanla özel alanı da birbirinden ayırır (Habermas, 1962/2002, s. 96-103). Şehir, burjuva kamusallığını içerirken kentleşme süreci toplumsal hayatı kamusal ile özel olma arasında kutuplaştıran bakış açısının ilerlemesi olarak betimlenmiştir. Burada kamusal açıdan koruyucu dayanak özel alandır. Kamusal alan ve özel alan arasındaki bu ayrım değişime uğramıştır. Habermas (1962/2002) bu süreci ailenin, kitle iletişim araçlarının tüketim kültürüne dayalı kamusalılığı açısından ele almış ve bu yönde ailenin toplumsal güçlerin akınına uğraması ile ilişkilendirmiştir. Sonuç, kamusal alanın aşınmasını ortaya koymuştur (Habermas, 1962/2002, s. 270-283). Kamusal topluluğa özgü iletişim biçiminin yitirilmesi kamusal alanın aşınmasında önemsenmiş, kamusalığın yerel zeminiyle birlikte mekânını kaybetmesi, özel ve kamusal alanın arasındaki belirgin sınırın yitirilmiş olması ile ilişkilendirilmiştir (Habermas, 1962/2002, s. 30, 340).

Kuramsal tartışmalar sonrasında kentsel mekânda kamusal alan ve özel alan arasındaki ilişki genel olarak değerlendirilebilir. Kentsel mekânda kamusal alan ve özel alan arası ilişkilene, bu ilişkinin sürekliliği yanında farklı aktörlerce düzenlenip kamu yararına ortaklaşa kullanıma açık olma yönünde işlevsellik gösterme; kamusal ve özel olma düzeyi açısından farklı dereceleri içermeye biçiminde farklı düzeyleri ve düzenlemeleri içerir (Akkar Ercan, 2012, s. 176). Kamusal alanlar, açık, kapalı kamusal alanlar, açık ya da kapalı yarı kamusal alanlar olarak sınıflandırılmıştır (Akkar Ercan, 2012, s. 176).

Kentin yapısını kurması, hareketlilik, karşılaşma ve canlılık ile ilişkili bütünü ortaya koyması açısından bu çalışmada açık kentsel kamusal alanlara odaklanılmaktadır. Kentte bulunan açık kamusal mekânları, kamu mülkiyetine konu olan sokak, cadde, bulvar, meydan, otoyol ve otopark alanlarından oluşan kentsel ulaşım sistemi bileşenleri ile açık ve yeşil alanlar olarak örneklen-dirmek mümkündür.

Kentsel kamusal mekânlar, politik bir oluşum ve farkındalık alanı olmanın yanında sosyal varlıklar olarak kentte yaşayanların kentsel yaşama aktif katılımları için önemli dinamiklerdir (Amin, 2008, s. 22).

Kamusal mekânlar, politik, kültürel boyutları yanı sıra anlamı kurmaya ve kent belleği kurgusunu inşa etmeye, bir başka deyişle imaj oluşturmaya ilişkin simgeleri içermeleri açısından kent bütününde önemli ve temel mekânlar olarak karşımıza çıkarlar. Açık ve yeşil alanlar düzeyinde tartışıldığı ekolojik boyut ve insan-doğa etkileşimi kamusal mekânlar için sıralanan bağlama ek olarak vurgulanabilir. Kendini üretme, kendi ile buluşma, öteki ile karşılaşma, kamusal görüşün ortaya çıkışı, hareketlilik ve canlılık kamusal mekânda bir araya gelme ve karşılıklık üzerinden anlam bulur.

Kentsel değişim, kentsel kamusal mekânların değişimi ile karşılıklı bir ilişki ortaya koyar. 1970 sonrası postmodern kentin biçimlenmesi ile ilişkili olarak ele alındığında, kentin toplumsal, mekânsal ve ekonomik yapısındaki değişimler ön plana çıkar. Süreç içinde tüketim odaklı kentsel dönüşüm, kentsel kamusal mekânların dönüşümünü ve ilişkili olarak kamusal alana olan etkiler yönünde kamusalılıkta değişim yaratmıştır. Mekânların metalaşması ve ticarileşmesini beraberinde getiren kentsel dönüşüm uygulamaları (Akkar Ercan, 2012. s. 178), markalaşma ve kültür endüstrisi ile ilişkili olarak mekânın dönüşümü, kamusalılık düzeyinin aşınmasını ve kamusal mekân niteliğinin zarar görmesini beraberinde getirmiştir.

COVID-19 pandemi süreci virüsten korunma ve salgının seyrinin yönetilmesi adına kentte yaşayanların bedenini, kişisel mekânını, toplumsal ilişkilerini ve etkileşim düzeylerini sınırlandıran kısıtlamalar ve düzenlemeleri içermiştir. Kentsel kamusal mekânda, toplum içerisinde öteki ve bireyin kendisi ile karşılaşmasının denetimli hale gelmesi kamusalılığın, kamusal mekânın bağlamının yeniden tanımlanmasını ve kamusal mekânda mekânsal, toplumsal ve politik ilişkilerin yeniden biçimlenmesini beraberinde getirmiştir.

COVID-19 ve denetimli karşılıklık

Kent imajının oluşumunu, kent belleğinin ve kent kimliğinin oluşumunu ortaya koyması açısından kentsel kamusal mekânlar önemli yere sahiptir.

Lynch (1960/2018)'in ortaya koyduğu kent imgesini oluşturan yollar, kenarlar, bölgeler, düğüm noktaları ve nirengi/işaret noktalarından oluşan bileşenler kentsel kamusal mekânlar bütünü ve dizgeleri içerisinde yer alırlar (Lynch, 1960/2018, s. 53). COVID-19 pandemi koşulları içinde kamusal ve kamusal mekân içerisinde değişim yaratan denetimli karşılıklılık, kentte toplumsal ilişkileri değiştirirken kentin yapısını kuran temel ilişkilerde de dönüşüm yaratmaktadır.

Kent imgesi ya da yapıyla çevreye ilişkin imajın oluşumu, mekânın anlamlandırılması, kendini ait hissetme, mekânın *yere* dönüşümü ve *yer kimliği* oluşturma yönünde vurgulu bir anahtar niteliğindedir. Sözü edilen kavramlar ve ilişkiler, kentte yaşayanların kent ile ve kentsel kamusal mekânlar ile etkileşimi yanı sıra kentte diğerleriyle bir araya gelmede de öneme sahiptir (Güneymen, 2001, s. 39-46).

Kişi, yapıyla çevre ile olan etkileşiminde kenti algılama, bilişsel olarak kavrama ve çevresine davranışsal olarak karşılık verme yönünde bir süreç içerisine girer. Bu süreç, hem kişisel filtreleri, hem de toplumsal filtreleri içerisinde barındırır (Güneymen, 2001, s. 39-46). Dolayısıyla, kişi kentte kamusal mekânların bir parçası olduğu yapıyla çevre ile olan etkileşiminde hem kendisiyle hem öteki ile hem de mekân ile karşı karşıya gelmektedir.

Karşılıklılığın denetim altına alınması ötekiyle karşılaşmanın koşulları ve algısının değişimini, kentin zamansal ve mekânsal olarak yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmektedir. Farklı düzeylerde tartışılan ilişkiler bütünü için denetimli karşılıklılık önemli bir değişim dinamiği oluşturmaktadır.

Denetim, hem dışarıdan kişiler arası ilişkilerin düzenlenmesi yönünde hem de kişisel mekân sınırlarını keskinleştirme, bulaş riskine karşı ihtiyatlılık yönünde bir öz denetim olarak karşımıza çıkmaktadır.

COVID-19 pandemi koşulları içinde kamusal ve kamusal mekân bağlamındaki değişimler farklı boyutlarda ele alınabilir. Öncelikle, kamusal ya da kamusal alanın ortaya çıkışının temelinde yatan kısıtlama olmaksızın bir araya gelme durumu değişime uğramıştır. Kamusal görüşü ortaya çıkaracak tartışmanın oluşması ise belli bir risk ve tehdidin varlığı altında ortaya çıkabilecektir. Bulaş riskini önleme ve bundan kaçınma, bir anlamda, kamusal mekândan kaçınma ise herkesin ortak sahip olduğu bir olanaklılık içermemektedir.

Denetimli karşılıklılığın geçerli olduğu ötekiden kaçınılan, ötekinin olmadığı, günün belli saatlerinde boşlukla tanımlı hale gelebilen kentsel kamusal mekânın ne kadar kamusal mekân olduğu ise kaçınılmaz bir sorgu olarak karşımızda durmaktadır.

Pandemi sürecinde kentsel kamusal mekân kullanımının ve yaşamının kısıtlamalar ve denetim yönünde düzenlenmesi, kurallara bağlanması ve yapıtıma konu olması vurguludur. Bedenin, kişisel mekânın bir anlamda devlet tarafından düzenlenmesi yönünde bir pratik sorgulanabilirken sağlık adına, salgının kontrolü ve denetimi yönünde yerel yönetimin destekleyici ve tamamlayıcı rolü önem taşımaktadır. Yakınlık ve uzaklık tanım ve sınırının düzenlenmesi ve yeniden çizilmesi ise mekânsal, toplumsal ve politik ilişkilerin yeniden biçimlenmesinde etkindir.

Kentin dinamikliği ve çekiciliğinin değişmesi, düşüşe uğraması, virüsten korunma ve bulaş riskinden sakınma yönünde kentte açık ve yeşil alanların önemi artarken düşük yoğunluk ve yeşil alana erişim eğilimi üzerinden ters kentleşme hareketini destekleyici etki de ortaya çıkmaktadır.

COVID-19 pandemi koşullarına ilişkin düzenlemeler, kentsel kamusal mekân ile etkileşim noktasında zamansal ve mekânsal kısıtlar ortaya koyması nedeniyle kentsel kamusal mekân tanımında *boşluğun* egemen hale gelmesi, dolayısıyla insansız ve ölü kamusal mekânların görünümünü de sunmaktadır.

Yakınlaşmanın düzenlenmesi, kamusal mekânda bulunmanın denetimi, diğerinin kontrolü üzerinden denetim ve gözetimin yanı sıra ilişkiler açısından virüsü barındırma yönünde belirsizlik, ötekinin, buluşma ve yakınlaşmanın tehdit algısı, tamamlayıcı öğeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgi akışı ile gün gün biçimlenen kentsel kamusal mekân denetimi, sınırların genişleyip, dünya düzeyinde salgının etkilerine göre uluslararası hareketliliğin denetimine kadar genişleyebilmektedir.

Karşılaşmanın, buluşmanın anlamının değişimi ile birlikte karşılaşmanın mekânı olarak kamusal mekânların dönüşümü çarpıcı hale gelmiştir. Kamusallığın canlı odağı olarak kentsel kamusal mekânlar hareketlilik, canlılık, tartışma, kendini üretmeyi içeren boş zamanın serbestliğinden yoksun duruma gelmiştir. Canlı kent deneyimini taşıyan kamusal mekânların kent yaşamındaki yerinin değişimi, kamusal ve kamusal mekânın deneyiminin değişimini de beraberinde getirmiştir.

COVID-19 Pandemisi Sonrası Kentsel Kamusal Mekândaki Toplumsal, Mekânsal ve Politik Değişimler ve Uygulanan Politikalar

Kamusal mekânların COVID-19 pandemi koşullarında fiziksel yeniden biçimlenmesi, gözetim ve denetimin derinleşmesi, kentte kamusal mekâna erişme ve kamusal yaşama katılmanın düzenlenmesi ve yapıtıma aracılığıyla denetlen-

mesi ile ilişki kurmaktadır. Politik tartışma olanağının aşınması, kamusal alanın fiziksel mekândan, kent deneyiminden kopması ve dijital ortama taşınması kamusal mekânın ve kamusal alanın dönüşümü konusuna ışık tutmaktadır.

COVID-19 virüs yayılmasının azaltılması ve halk sağlığının korunması amacıyla kamu mekânının kullanılmasının yasaklanması ve fiziksel mesafenin denetlenmesi pandemi yönetiminin temel politikaları olarak uygulanmaktadır (Honey-Rosé vd., 2020, s. 1). Eve kapanma, kamusal mekânda hareketliliğin kısıtlanması, ortaklaşa yarar için evde kalma tamamlayıcı uygulamalardır.

Yaşananlar, hem kamusal mekânda toplumsal ilişkilerin nasıl biçimleneceği, kamusal mekânla ilişkinin nasıl değişeceği hem de kamusal mekânların planlanması, tasarımı, kullanımı ve algısı üzerine nasıl değişiklikler yapacağı yönünde sorgular ortaya çıkarmıştır. Halk sağlığı, virüs yayılma durumu ve kamusal mekânların biçimlenmesi arasındaki ilişkinin sorgulanması da gündeme gelen sorun alanının bir parçasıdır.

Honey-Rosés ve diğerleri, (2020) COVID-19 döneminin kamusal mekân algısı, kamusal mekânda davranışın biçimlenmesi, kamusal mekânın tasarımı ve kullanımı konusunda ortaya çıkabilecek sorular üzerine yaptıkları tartışmada öne sürülen sorguları desteklemekte ve çeşitlendirmektedir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2). Bu yönde, yazarların sorgularından bazıları, kamusal mekân algısının azalan yoğunluk yönündeki algı değişimini, kamusal mekândaki eylem biçimlerimizin değişimini, kitlesel kamusal bir araya gelmelerde ortaya çıkabilecek değişimi, hareketlilik ve geçiş yönünde değişimler ile kamusal mekânda sergileyegeldiğimiz sivil özgürlüklerin kısıtlanmasının deneyimini konu almaktadır. Yazarların, mekân tasarımı konusunda yaptıkları sorgular, pandemi ile ortaya çıkan krizle birlikte gündeme gelen geçici dönüşümlerin tasarımda süreklilik taşıyan dönüşümler için potansiyel oluşturup oluşturmayacağı yönündedir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2).

Tasarım düzeyinde, sokakların yeniden tasarlanması, sağlık ölçütünün gittikçe artan biçimde kamusal mekân tasarımının bir parçası haline gelme durumunu konu almaktadır. Ortaya çıkan dönüşümle birlikte açık ve yeşil alan planlaması ve tasarımı yeni kullanımlar ve eylemleri konu almaya başlayabilecektir. Kamusal mekânın yeni bir tipolojisinin bir gereksinim olup olmadığı da bir tartışma konusudur. Eşitsizlik ve dışlama yönündeki sorgular, kırılma grupların geleceğin kamusal mekânlarında nasıl karşılanacağını konu alırken ilişkili yerleşim sistemleri, geçiş/transit özgürlüğünün, kent merkezi ile ilişkinin kısıtlanması yönünde tartışılmıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2). Fiziksel mesafe ve kamusal mekân kullanım kısıtlarının varlığı ve değişimi ile biçimlenecek bir süreçte kamusal mekânların sosyo-mekânsal

bağlamı, planlanması ve tasarımı noktalarında hangi ölçütlerin pandemi sonrasında da geçerli olacağı ya da hangi ölçütlerin bu alanları etkileyeceği konuları, ele alınan diğer konuları oluşturmuştur.

Birçok kentsel merkezde COVID-19 günlük yaşamı durdurma yönünde etki göstermiştir. Oysa mekânın algısı, durağan değil, dinamiktir ve mekânın algısı diğeri ile ilişki içerisinde biçimlenmektedir (Hall, 1966, akt. Mehta, 2020, s. 669). Süreç içinde toplumsal etkileşim sürerken fiziksel mesafe ayarı yapılmakta ve toplumsal etkileşime konu olan alanı genişletme eğilimi ortaya çıkmaktadır (Mehta, 2020, s. 669). Bir anlamda denetimli hale gelen toplumsal yaşamda, toplumsal etkileşime girmenin yeni yolları aranmaya başlanmaktadır.

Kamusal mekân ile ilişkinin kısıtlanması ve evde kalmaya yönelik düzenlemeler, toplumsal etkileşime girme adına hem komşuluk birimlerinde mekânların fiziksel mesafe gözetilerek yeniden işlevlendirilmesi, hem de evin yakın çevresindeki sokağın yaya yönelimli kullanımını destekleyecek biçimde kullanımını beraberinde getirmektedir. Mehta (2020) bu olgu ve değişimlere dayalı olarak kişiler arası fiziksel mesafe kuralının yeni bir toplum-sallaşma mekânı ortaya çıkarma potansiyeli olduğundan bahsetmektedir (Mehta, 2020, s. 670).

Mehta (2020), kişiler arası fiziksel mesafe ölçütlerinin mekân kullanımını değiştirdiğini ve pandemi ile birlikte kamusal yaşamın sınırlandığını ortaya koymuştur (Mehta, 2020, s. 669). Orta ve düşük yoğunluktaki komşuluk birimlerinde sosyalleşmenin yeniden biçimlendiğini gözlemleyen yazar, bunun kişiler arası fiziksel mesafe ölçütü açısından yeni bir sosyalleşme mekânının biçimlenişi olarak görülebileceğini tartışmıştır. Bu çalışmada kişiler arası fiziksel mesafe olarak adlandırılan sosyal mesafe (*proxemics*), Hall (1966)'ya dayalı olarak kültürel antropolojiye özgü bir kavram olarak ele alınmış ve bu mesafenin toplumsal davranışların alanını belirlediği aktarılmıştır. Buna göre mesafenin değişimi ile toplumsal davranış alanı değişmekte ve her bir aşama ya da derecelenme kişiler arası farklı duyuşsal algıya olanak tanımaktadır (Mehta, 2020, s. 669). Sözü edilen toplumsal mesafe, göz ile aktif ilişki kurulabilecek mesafeyi işaret etmektedir.

COVID-19 Pandemisi Sonrası Derinleşen Mekândan Bağımsızlaşma ve Etkileri

Mekândan bağımsızlaşma, farklı katmanlarda küreselleşme süreci ile birlikte tartışılan ve sermaye hareketleri, bilgisayar teknolojileri ve internetin gelişimi ile birlikte ele alınan bir konudur. Bu çalışmada ise konuya ilişkin odak noktası, COVID-19 ile birlikte kentte yaşayanların sosyal bir varlık olarak

mekânda ve diğerleri ile ortaklaşa katıldığı eylemler ya da pratikleri yönünde, mekândan bağımsızlaşmada gözlemlenen artan biçimdeki derinleşmedir.

COVID-19 pandemisi sonrası, temelde mekân bağımlı olan deneyimler, uzaktan çalışma, uzaktan görüşme üzerinden özel mekânda üst üste çakişmakta ve kamusal mekândan bağımsız hale gelerek birey ve bireyin özel mekânı üzerinden yeniden kurulmaktadır. Sözü edilen değişim toplumun bir grubuna özgü olarak biçimlenirken, hastalık riskinden kaçınma noktasında eşitsizliği getiren bir koşullar bütünü olarak bir grubun kamusal mekânda bulunma ve çalışma zorunluluğunun sürmesi de tartışma konusudur. Yiten kamusalliğın içerisinden eşitsizliğin görünürlüğü de ortadan kalkmakta, modern kentin yabancılaştıracılığı, anonimliği üzerinden kurulan yalnızlaşma, kamusalliğın gerçek deneyiminden dışlanmış farklı bir yalnızlaşmaya doğru evrimleşmektedir.

Uzaktan çalışma, bu olanağa sahip gruplar açısından mekân bağımlı eylemleri mekândan bağımsızlaştırırken bu olanağa sahip olmayan grupların bulaş riskini göze alarak kamusal mekânda bulunma durumunu beraberinde getirmekte ve eşitsizliğin görünümünü ortaya koymaktadır. Uzaktan çalışma olanaklılığı bir yönüyle kentte bulunma ve kent dışında bulunma deneyimi farkının silikleşmesine ve bulaş riskinden kaçınma ile birlikte kent dışına yönelme, bu yönde ters kentleşme hareketini de beraberinde getirebilmektedir.

Honey-Rosés, (2020) benzer bir biçimde COVID-19 sonrası kamusal mekân kullanımı ve toplumsal eşitsizlik ilişkisine dikkat çekmiş, pandemi sırasında kamusal mekân kullanımında toplumsal ve sınıfsal eşitsizliğin derinleştiğini vurgulamıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 3). Uzaktan çalışma olanağına sahip vasıflı emek, açık ve yeşil alanları, yürüyüş yollarını kullanabilirken evden çalışamayan grup kamusal mekânda ve sokakta çalışmak durumunda kalarak salgına maruz kalabilmektedirler (Honey-Rosés, 2020, s. 3). Yazarlara göre kamusal mekânlar, herkesin ortaklaşa kullandığı, her sınıftan eğitim ve gelir seviyesinden kişilerin karşılaştığı mekânlar olmaktan uzaklaşmışlardır (Honey-Roses, 2020, s. 3). COVID-19'dan en çok, yerel küçük birimler gibi kentte yaşayanları kamusal mekâna ve kent merkezine getirme düzeyi yüksek olan, sosyalleşme ve yüz yüze alış verişe dayalı etkinliklerin etkilendiği ve bu yönde düşüş yaşadıkları vurgulanmıştır. Böylelikle, kamusal mekânın anlık ve resmi olmayan etkileşim yönünde toplumsal etkileşim mekânı olması kısıtlanırken politik bağlamı da zarar görmüştür (Honey-Rosés, 2020, s. 4).

Uzaktan çalışmanın yaygın ve uzun süreli hale gelmesi toplumsal ayrışma ve eşitsizlikler açısından yükselişi ortaya koyabilir. Çalışma alanında dijitalleşme, çalışmanın toplumsallığına, çalışanın kamusal bir özne olarak toplumsal etkileşime geçmesine ve birbirinden öğrenme yönünde fiziksel yakınlıktan yoksunluğu da içerisinde barındırmaktadır.

Pandemi koşullarında ayakta kalma, önlemleri ve yaşam koşullarını kendi adına işlevsel olarak düzenlemede ve çalışma koşullarında virüse maruz kalma riskinin deneyimlenmesinde eşitsizliği açığa vurmaktadır. Güvencesiz, kayıt dışı ve marjinal çalışma koşulları, yoksulluk ve yoksunluk açısından COVID-19 süreci ve sonrası eşitsizliğin daha sert biçimde deneyimlenebileceğini göstermektedir. Konu farklı yaştaki ve sağlık durumundaki kırılan gruplar açısından daha da ciddi bir tartışmayı açığa çıkarmaktadır. COVID-19 süreci ve sonrası, bu yönde, pandemi öncesi yapısal sorunların ciddiyetle ele alınma gerekliliğini daha net olarak gündeme getirmektedir.

COVID-19 pandemi sonrası ters kentleşme hareketine bakış

Değişimin bir diğer halkası da daha önce belirtildiği gibi uzaktan çalışma koşullarının önemli bir etmeni olduğu kentte bulunma ile kent dışında bulunma deneyimi farkının ortadan kalkmaya başlamasıdır. Nüfus büyüklüğü, yoğunluğu açısından düşük düzeyi ve açık ve yeşil alan, doğal alan potansiyeli açısından yüksek düzeyi kapsayan kent dışına yönelme, kentten uzaklaşma hareketini de bu olanağa sahip gruplar açısından gündeme getirmektedir.

Dönüşen kentsel deneyim, ters kentleşmenin potansiyelinin yükselmesini, açık yeşil alanların değerinin artmasını ve uzaktan çalışma olanağına sahip gruplar açısından çeperde ikinci konutların asıl konut olarak kullanılmaya başlanması gibi değişimleri de tanıtmıştır.

COVID-19 Sonrası Kentsel Tasarım, Kent Planlama Alanlarını ve Kentleşme Sürecini Yeniden Düşünmek

COVID-19 sonrası kentsel tasarım, kent planlama alanlarının ve kentleşme sürecinin yeniden ele alınması, salgın yönünde sağlık ile bu alanların kurduğu ilişki; salgın süreci ve sonrasında değişen öncelikler yönünde vurgu kazanmaktadır. Sürece ilişkin olarak kentin toplumsal ve mekânsal biçimlenmesi, kentsel kamusal mekânların yeniden biçimlenmesi ile COVID-19 sürecinin beraberinde getirdiği ve derinleştirdiği eşitsizlikler söz konusu alanlar için yeni sorguları gündeme taşımaktadır.

Pandemi süreci ve sonrası döneme ilişkin olarak pandeminin getirdiği belirsizliklere kentlerin nasıl karşılık vereceği, kentlerin yaşanabilir hale gelmesi

ve sürdürülmesi açısından kentte yaşayanların, mimarların, tasarımcıların ve planlıların nasıl eylemde bulunacağı sorgusu önemini korumaktadır (Jasiński, 2020, s. 9). Merkezi ve yerel yönetimler noktasında eşgüdümlü olarak sürecin nasıl yönetileceği, üzerine düşünülmesi gereken bir diğer nokta olarak belirlemektedir.

Salgınların kentler ve kamusal mekânların değişimi üzerine olan etkisi, halk sağlığının korunması ve sürdürülebilmesi açısından tarihsel olarak gelişmeye açık olmaya ve kendini yeniden biçimlendirmeye yönelik bir itici güç olmuştur.

Halk sağlığı, planlama ve tasarımın ölçütlerinden biri olagelmıştır ve COVID-19 tarihsel olarak deneyimlenen salgınlardan biridir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 2). Kentsel planlama ve sağlık ilişkili çalışmalar 1990'lerden itibaren belirgin bir ilgi alanı olarak belirmiştir. Bu yönde COVID-19 sağlık perspektifinin planlama ile yeni yollarla bütünleşmesi potansiyeli barındıran bir süreç olarak ele alınmıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 3).

Salgın hastalıklar, tarihsel olarak kentlerin sağlıklı kentler olarak yeniden biçimlenmesinde itici güç olmuşlardır. Bereitschaf ve Scheller (2020) kolera'dan başlayarak çeşitli salgınların modern kentsel planlama, tasarım ve kentsel gelişme üzerindeki etkisini kentlerin kamu sağlığı açısından daha güvenli hale gelme yönünde yeniden biçimlenmeleri üzerinden ortaya koymuşlardır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.1). Yazarların farklı ülkeler düzeyinde ele aldıkları COVID-19 etkilerini azaltma stratejileri merkezi hükümetlerce belli süre işyerlerinin kapatılması, evde kalma uygulamaları, sokağa çıkma kısıtları, kişiler arası fiziksel mesafe ölçütünün uygulanması, yavaş sokak program uygulamalarını içermektedir. Bu stratejilere ek olarak kamusal mekânlarda hijyen artırıcı araçların konumlandırılması, karantina uygulamaları, sokakların daha üst düzeyde yaya dostu kullanımına açılması, hareketlilik kısıtları uygulaması ve çalışma saatlerinin düzenlenmesi gibi uygulamalar ele alınmaktadır. Hasta takibi ve geçici sağlık hizmetlerinin sunulması tamamlayıcı stratejiler olarak belirtilmiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.2).

Acil sağlık amaçlarının karşılanması kentin biçimlenmesi ile ilişkili bir konudur. Bu yönde ele alındığında, planlama ve tasarım alanında kamusal mekânlar, acil sağlık amaçları için esnek kullanıma uygun olmalarından dolayı dirençli kentlerin oluşmasında önemli yere sahiplerdir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 4).

COVID-19 pandemi sürecinde kentsel kamusal mekânların yeniden biçimlenmesi ve örgütlenmesi bir ilgi konusu olmuştur. Kentsel kamusal

mekânların pandemi sürecindeki değişimlerinin görünüşleri kamusal ulaşım sistemlerine talebin düşmesi, özel araba kullanımına yönelimin artması, ulaşımda yaya kullanımlarının artışı yanında sokağın geniş kaldırımlar ve hareketlilik düzenleriyle bütünleştirilmesine tanıklık etmiştir (Honey-Rosés vd., 2020, s. 5). Bisiklet ve yaya sirkülasyonunun bütünleştirilmesi ve kentsel ulaşım dizgesinin bir parçası haline gelmesi artan biçimde gündem oluşturmuştur (Honey-Rosés vd., 2020, s. 6).

COVID-19 pandemisinin etkileri açısından farklı oturma alanları tercihlerinin belirmesi, kentsel komşuluk algısının değişimi ile birlikte konut tipi tercihlerinde ve nüfus hareketindeki değişim öne çıkmıştır. Bu değişimler yapı düzeyinde belli sosyal etkileşime olanak tanıyacak yapılar arası ilişkiler, özel bahçeye sahip yapılar, balkon ve teras ölçülerinin genişlemesi yönünde yeni biçimlenmeleri getirirken fizyolojik ve psikolojik gereksinimleri karşılayacak biçimde çatı bahçeleri, dikey bahçeler ve yeşil alanla bütünleşen yapı arayışlarını gündeme getirmiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.3). Planlıların açık ve yeşil alanların kent yapısındaki yeri ve işlevini COVID-19 süreci ve sonrasında yeniden değerlendirmeleri önerilmiştir. Bunun nedeni, açık ve yeşil alanların kişiler arası mesafe ölçütüne yanıt vermesindeki potansiyeli ve sözü edilen gereksinimlerin karşılanmasındaki rolleridir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.4).

Kentin yapısının süreç yönünde yeniden biçimlendirilmesi ele alındığında, bazı uygulamaların, pandemi sürecinde, kent merkezinin yayalaştırılmasını, otopark benzeri kamusal mekânların rekreasyon amaçlı yeniden işlevlendirilmesini ve sokaklarda bu yönde parçalı iyileştirmeler yapılmasını kapsadığı görülmüştür (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.4).

COVID-19 pandemisinin temel etkileri bir yönüyle kentsel mekânda canlı sokak yaşamının yitimi, kitlesel işsizliğe yol açan iş yeri kapanmaları, kentsel komşuluk birimlerinde ölü bölgelerin ortaya çıkışı biçiminde kendini göstermiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.5). E-ticaretin yükselişi ile büyük işyerleri dışındaki küçük, yerel iş yerlerinin ve ticari birimlerin düşüşü, kentsel ticari peyzajın canlılığının ve ilişkili olarak kent merkezinin canlılığının yıkıcı etki görmesini sergilemiştir (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.5). Kentsel mekânların güvenli, ulaşılabilir, hareketlilik ve kişiler arası fiziksel mesafe kısıtlarına uygun biçimde yeniden düzenlenmiş kentsel kamusal mekânlara dönüşüm potansiyeli sürecin etkileri kapsamında tartışma gündemi oluşturmuştur (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.6).

COVID-19, kentin iç yapısını değiştirici rol oynamış ve ortak kullanım alanlarının daha esnek kullanımını gerektirmiştir. Her türlü ilişki için temel

güvenlik ölçütü haline gelen mesafe, kentsel mekânı yeniden biçimlendirmektedir. Bunun yanında kentin çevresi ve genel olarak kentin doğa ile kurduğu ilişki yeniden sorgu alanı haline gelmiştir. Hareketliliği azaltıcı, mikro-yerel etkinlikler ile küçük özel etkinlikleri bir araya getiren çözümler destekleyici öneriler olarak yer almıştır (Zecca, Gaglione, Laing, ve Garguilo, 2020, s. 253).

Kentsel yeşil alan sistemi içerisinde parklar, kentsel kamusal mekan deneyiminin ve hareketliliğin kısıtlandığı COVID-19 pandemi sürecinde yalnızca açık kamusal mekanlar olarak değil, kalabalık kentten çekilmeyi sağlayacak kentsel kişisel sığınak alanları olarak da tanımlanmışlar ve ayrı olarak değer yüklenmişlerdir (Ugolini vd., 2020, s.8). Kent parkları konuya ilişkin yapılan araştırmada yeşil alan sistemi içerisinde en çok seçilen bileşeni oluşturmuştur. Kapanmalar, zamansal ve mekânsal sınırlamaların kamusal yaşamı düzenlediği pandemi sürecinde kentsel yeşil alan sistemi bu kısıtlamalardan kaynaklı ve doğa ile buluşmaya ilişkin gereksinimlerin karşılanmasında önem kazanmıştır. Kentsel yeşil alan sistemi bu süreçte tasarım, planlama ve kent yönetimi açısından taşıdığı potansiyel açısından yeniden değerlendirilmeye açıktır. Kent planlama düzeyinde, dirençli kentlerin oluşturulması ve alan kullanım kararlarının alınmasında kentsel yeşil alan sisteminin etkinliği, yeşil koridorların varlığı, yerleşim alanından yürüme mesafesinde yeşil alana ulaşılabilir olanağı, yeniden ve dikkatle ele alınabilecek konular olarak gündemde yerini almıştır (Ugolini vd., 2020, s.8).

Kentsel mekânların yeniden biçimlenmesi yanında kentsel ulaşımın yeniden biçimlenmesi ilgi konularından birini oluşturmuştur. Kentsel ulaşımında kamu taşımacılığının düşüş yaşaması, yolcunun virüs riski taşıma yönünde gözetimi ve araçların sık sterilizasyonuna ilişkin değişim bu yönde ele alınmıştır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.8). Bulaş riskini azaltma yönünde yaya ve bisiklet sirkülasyonunun kentsel ulaşım sistemiyle artan biçimde bütünleşmesi bu yönelimi karşılamaya yönelik mekânsal yeniden biçimlenmelerin konusu olmuştur (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.9).

Pandeminin etkileri ve bu etkilerin yönetilme çabası ileri gözetimi derinleştirmiştir. Akıllı kent teknolojisi, belli cep telefonu uygulamaları kolay ve anında gözetimin araçları olarak belirlemektedir (Lai vd., 2020, s. 3). Salgın denetiminde gözetim ve doğrudan bedenün gözetilebilmesini olanaklı hale getiren uygulamalar Honey-Rosés ve diğerleri (2020)'nin ifade ettikleri gibi sivil özgürlüklerin kısıtlanması sorgusunu açığa çıkarmaktadır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 6).

Pandemi, gündüz ve gece sürekli işleyen yüksek yoğunluklu ve karma kullanımlı çeşitli ve yoğun ulaşım sisteminin taşıdığı kentsel gelişme ve plan-

lama paradigmasını sarmıştır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.11). Ortaya çıkan eğilimin; yoğunluğu azaltıcı, daha derişik bir kentsel gelişme olduğu görülmektedir. Kentsel yapı bütünü içerisinde planlama, ulaşım ve konut alanları yanında politik, ekonomik yöndeki ve eğitim alanındaki kısıtlar ve değişimlerin mekânsal etkileri de çarpıcıdır. Süreç bütününde, halk sağlığının kentsel planlama ile bütünleşmesi yönünde senaryolara dayalı planlama pratiğinin ortaya çıkışı öngörülmektedir. Acil durum planlaması bu pratiğin önemli bir kısmını oluşturacaktır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.12, 13).

Uzaktan çalışma ve sosyalleşme platformlarını olanaklı hale getiren internet, hücrel veri sistemleri belli grup çalışana virüsten kaçınarak çalışabilmeyi ve her yerden çalışabilme olanağını getirirken belli endüstriler ve toplumsal gruplar bu olanaktan yoksun kalmaktadırlar (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.10). Mekândan bağımsızlaşarak esnek çalışma koşullarına sahip gruplar kent dışına, daha az yoğun alanlara kayma eğilimi sergilemektedir. Bu durum yüz yüze toplumsal etkileşimin ve birlikte çalışmanın canlılığının ve olanaklarının yitimini getirirken yüksek yoğunluklu kentsel konut alanlarında yaşama ve fiziksel mekânda, kapalı kentsel kamusal mekânlarda çalışma zorunluluğu olan gruplar için eşitsizlik konusu oluşturmaktadır (Bereitschaf ve Scheller, 2020, s.10).

Kentleşmenin seyrinde değişim, yüksek gelir grupları için yarı kentsel ve kırsal yerleşimlere kaçışın olanaklılığını ortaya çıkarmıştır (Honey-Rosés vd., 2020, s. 6). Bu yönde ters kentleşme eğiliminin belli düzeyde ve hareketlilik ayrıcalığına sahip gruplar tarafından ortaya konacağı öngörülebilir.

Pandemi sürecindeki eşitsizlikler çalışma, yaşama, virüsten korunma koşulları yanı sıra toplu ulaşım araçları kullanma, kent dışına hareketlilik kısıtı yönünde farklı katmanlarda tartışma konusu olabilir.

Eşitsizliklere ilişkin olarak Mendes (2020), COVID-19 sonrası dönemde konut hakkı ve şartsız, eşit kamu sağlığı talebi yönünde mekânsal adaletin kurulmasının olanaklılığını sorgulamaktadır (Mendes, 2020, s. 324). Bu durum COVID öncesi eşitsiz yaşam koşullarının yeniden sorgulanması ve bunu aşma yönünde ilerlemenin olup olmayacağı sorgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorgu, açık biçimde yapısal sorunların varlığında ve eşitsizliğin yaşandığı koşullarda alınan önlemlerin bütünüyle işlevsel olmadığı gerçeği ile tutarlılık taşımaktadır (Mendes, 2020, s. 324).

Var olan toplumsal ve mekânsal eşitsizlikler pandeminin etkileri açısından eşitsiz etkilerin gözlemlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu, *evde kalma* önlemlerinin evsizler için bir anlam ifade etmeyeceği gerçeği ile sistem dışında biçimlenen kaçak yapılarda ve gecekondular alanlarında özel mekânda

hijyen koşullarının nasıl sağlanacağı gerçeği üzerinden açıkça görülebilir (Scott, 2020, s. 344). Bu mekânsal bağlam ile ilişkili olabilecek kayıt dışı ve marjinal çalışma koşullarında kişiler arası fiziksel mesafe ölçütünün ne kadar uygulanabilir olduğu benzer bir sorgulamayı ortaya çıkarmaktadır.

COVID-19 sonrası mekânın savunulması yönünde kent hakkı sağlıkla ilişkili yükselen yeni talepleri de içerecek biçimde bağlam gelişimine konu olabilecektir.

Sharifi ve Khavarian-Garmsir (2020) benzer bir bakış açısı üzerinden COVID-19 pandemisinin etkilerini, daha adaletli, dirençli ve sürdürülebilir kentlerin oluşması arayışı ile ilişkilendirmişlerdir. Bu yönde, eşitsizliklerin aşılması ve çevre dostu gelişim yollarının uygulanabilmesi açısından pandeminin uyarıcı bir gösterge olduğunu tartışmışlardır (Sharifi ve Khavarian-Garmsir, 2020, s.1, 12).

Kişisel mekânı aşan bedenin kendisinin gözetimi ve bu gözetime dayalı müdahale kişi, toplum, devlet ilişkisi açısından kısıtlama ve hak talebi yönünde yeniden değerlendirilebilecek bir diğer olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son söz yerine

COVID-19 pandemi süreci ve sonrası dönem kamusal ve kamusal mekân bağlamlarının yeniden tanımlandığı bir dönemdir. Kent deneyimi ve kent ile karşılaşma yönünde açacağımız pencerenin bir ucu olası politikalar ve yeniden biçimlenen sorumluluk alanlarıyla müdahaleyi kapsarken diğer ucu ise hayalet ya da ölü kamusal mekânların boş kentlerini ve süregelen belirsizliğin açığa çıkardığı distopik geleceği işaret etmektedir. Buraya kadar sürdürülen tartışma, kamusal ve kamusal mekânların değişimini toplumsal, mekânsal, politik ilişkilerdeki değişim üzerinden ele almıştır ve değişimin odağına denetimli karşılıklılığı koymuştur. Tartışmanın bir yönü pandemi sürecindeki eşitsizlikler ve bu dönem öncesi yapısal eşitsizliklerin yeniden sorgusunu içermiştir. Kentte yaşayanların sosyal bir varlık olarak yaşamda kalmaları ve içindeki toplumsallıkla anlam bulan kentin ve kentsel kamusal mekânların canlılığının nasıl sürdürüleceği açık sorular olarak önümüzde durmaktadır.

Extended Abstract

Transforming Public Sphere and Urban Public Spaces after COVID-19: Regulated Reciprocity

*

Şenay Güneymen

ORCID: 0000-0002-5095-1918

This article looks into public sphere and urban public spaces which are subject to be shaped and gradually transformed within evolution of COVID-19 pandemic. In this context, transforming social relationships in public space and changes that these relationships can create on shaping of public spaces come forth. The foundation of the discussion constitutes the reconceptualization of public sphere and public spaces and dynamics of change in relation with public spaces and urban experience associated with them. It is striking that public spaces which reveal the dynamism of the city and flow via gathering and reciprocity within the urban whole is (re)defined by reciprocity that is regulated via physical distance measures and at times by emptiness. The vanishing and change of spatial, social and political dimensions of public space in its traditional terms as founded ontologically on reciprocity is also dramatic. The process includes self-control and control of the other based on not coming face to face in terms of certain measures, avoidance, not touching beside to the public regulation of private space in context of tangible experience and regulations. The detachment of working practices from space thanks to telecommuting sets fostering of counter urbanization movement together with factor of abstention from infection risk, changes of social relationships in public space and inequality at diverse dimensions. The article aims to discuss conceptual, spatial, social and political changes within public sphere, public space and urban experience after COVID-19 period via specified multiple changes and regulated reciprocity. The study, which introduces a framework for reconceptualization via multiple changes, based on current

literature review, is foreseen to contribute to urban planning, design and policy areas through conceptualizing the changes, setting forth possible new inquiries and priorities in the process we are in.

As a first remark, the definition of public space and public sphere can be revisited. By definition, public spaces are characterized by equal participation open to all citizens and a medium for public opinion to be arised. It is a subject to reciprocity in terms of constructing critical thought and generate social change. In Habermas' terms, accessibility, collective bodily urban experience without any privileges and discovery of legitimizations and norms rationally form political public sphere. COVID-19 pandemic has caused changes on conceptualizations of both public spaces and public sphere transforming its core social relationships that embed in spatial relationships and contribute to its political characteristics. Taking into consideration of restrictions and regulation in management of pandemic, reciprocity which can be taken as ontological for public sphere and formation of public space has transformed to regulated reciprocity. This issue has included using masks, isolating citizens from public space and most critically implementing (social) physical distancing among individuals. Although this seems as a practical rule, it serves a dynamic of change in interacting with oneself, with *the other* and also the urban built-environment. The change can be discussed via changing perception and cognition process that makes up the image of urban built environment and hence urban identity. It acts as limiting in terms of developing meaningful relationships with space putting obstacles on formation of place identity and also forming obstacles in social interaction and degrade the very notion of public space and public sphere. The control over distance also deals with auto-control of one's personal space.

Dialectically, hindrance from interaction, viewing *the other* as a threat accompanies the public life in times of pandemic transforming once dynamic and fluid public spaces into dull, empty, static spaces. Apart from spatio-temporal changes in public spaces, emptiness is becoming a characteristic of public spaces within urban spatial structure.

These changes have evoked multiple questionings from diverse disciplines in terms how to respond and formulate resilient policies so as to reshape and re-conceptualize urban public spaces. These policies in relation with main motivations of groups of people considered changing measures at the level of design and planning of public spaces in order to sustain social physical and psychological needs of citizens. Main motivations in this context can be summarized as mobility toward less dense settlements, as defining

probable counter-urbanization movement and search for reach to open and green areas both in the city and also in terms of relations between building and its outer space.

Detachment from space, most evident in case of telecommuting for a professional group having opportunities to work from everywhere has been deepened through COVID-19 pandemic. This also remains remarkable as fostering counter urbanization and use of secondary housing as main housing in the periphery.

Deepened inequality through COVID-19 via reach to basic assets for survival, working and housing opportunities, choices for avoidance of dense urban spaces and thus risk of infection is another part of the discussion. The need to re-evaluation of structural inequalities and further spatial inequalities remain a basic issue for contemplation and search for solutions prior to just cities and healthy public spaces.

Regulated reciprocity and the urban realm associated with it directly and indirectly relate to multiple questions and inquiries. Apart from changing public spaces and public sphere, the duration and ambiguity of pandemic and its repercussions drive us to a core question on how to survive cities and its public spaces and how to sustain individuals as social beings feeling alive in their physical bodily experience. One perspective of this discursive landscape takes us to a dystopic future of dull, empty and dead cities whereas the other perspective focuses on intervention and responding and redefining disciplinary responsibilities to first understand and then being resilient to these changes.

As an additional and concluding remark, public health has become the main component of planning and urban design in post COVID-19 period and also the context of right to city can be thought to be enlarged to stress the right to health in cities under impacts of COVID-19.

Kaynakça/References

- Akkan Ercaan, M. (2012). Kamusal mekân. M. Ersoy, Der. *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*. (ss.175-178). İstanbul: Ninova Yayınları.
- Amin, A. (2008). Collective culture and urban public space. *City*, 12(1), 5-24. <https://doi.org/10.1080/13604810801933495>
- Arendt, H. (2021). *İnsanlık durumu* (10. bs.). (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (1958).
- Benhabib, S. (1992). Models of public space: Hannah Arendt, the liberal tradition, and Jürgen Habermas, *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics* içinde (ss.89-120). New York: Routledge.

- Benhabib, S. (1997). The embattled public sphere: Hannah Arendt, Juergen Habermas and beyond. *Theoria: A Journal of Social and Political Theory*, 90, 1-24. 14.02.2021 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/41802076> adresinden erişildi.
- Bereitschaft, B., ve Scheller, D. (2020). How might the COVID-19 pandemic affect 21st century urban design, planning, and development? *Urban Science*, 4(4), 56. <https://doi.org/10.3390/urbansci4040056>
- Deveci, C. (1998). Siyasetin Sınırı Olarak Kamusalılık: Arendt'in Kant'tan çıkarsadıkları. *Doğu Batı*, 2(5), 111-128.
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity : A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25(2), 161-178. 10.08.2021 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/2092623> adresinden erişildi.
- Güneymen, Ş. (2001). *Kullanıcının konut yakın çevresinde kimlik arayışına –özel mekân oluşturmaya- yönelik yaklaşımlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Habermas, J. (2002) *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü* (4. bs.). (T. Bora ve M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (1962).
- Habermas, J., Lennox, S., ve Lennox, F. (1974). The public sphere: An encyclopedia article (1964). *New German Critique*, 3(3), 49. <https://doi.org/10.2307/487737>
- Honey-Rosés, J., Anguelovski, I., Chireh, V. K., Daher, C., Konijnendijk van den Bosch, C., Litt, J. S., ... Nieuwenhuijsen, M. J. (2020). The impact of COVID-19 on public space: an early review of the emerging questions – design, perceptions and inequities. *Cities & Health*, 00(00), 1–17. <https://doi.org/10.1080/23748834.2020.1780074>
- Jasiński, A. (2020). Public space or safe space – remarks during the COVID-19 pandemic. *Technical Transactions*, 1–10. <https://doi.org/10.37705/techtrans/e2020020>
- Lai, K. Y., Webster, C., Kumari, S., ve Sarkar, C. (2020). The nature of cities and the Covid-19 pandemic. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 46, 27–31. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2020.08.008>
- Lynch, K. (2018). *Kent imgesi* (11. bs.). (İ. Başaran, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (1960).
- Mehta, V. (2020). The new proxemics: COVID-19, social distancing, and sociable space. *Journal of Urban Design*, 25(6), 1–6. <https://doi.org/10.1080/13574809.2020.1785283>
- Mendes, L. (2020). How can we quarantine without a home? Responses of activism and urban social movements in times of COVID-19 pandemic crisis in Lisbon. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 111(3), 318–332. <https://doi.org/10.1111/tesg.12450>
- Schlesinger, P. (2020). After the post-public sphere. *Media, Culture and Society*, 42(7–8), 1545–1563. <https://doi.org/10.1177/0163443720948003>
- Scott, M. (2020). Covid-19, place-making and health. *Planning Theory and Practice*, 21(3), 343–348. <https://doi.org/10.1080/14649357.2020.1781445>

- Sharifi, A., ve Khavarian-Garmsir, A. R. (2020). The COVID-19 pandemic: Impacts on cities and major lessons for urban planning, design, and management. *Science of the Total Environment*, 749, 1–3. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.142391>
- Ugolini, F., Massetti, L., Calaza-Martínez, P., Cariñanos, P., Dobbs, C., Ostoic, S. K., ... Sanesi, G. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic on the use and perceptions of urban green space: An international exploratory study. *Urban Forestry and Urban Greening*, 56(October). <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2020.126888>
- Yükselbaba, Ü. (2008). Kamusal alan modelleri ve bu modellerin bağlamları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66(2), 227-271.
- Zecca, C., Gaglione, F., Laing, R., ve Gargiulo, C. (2020). Pedestrian routes and accessibility to urban services: an urban rhythmic analysis on people's behaviour before and during the COVID-19. *Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 13(2), 241–256. 28.12.2020 tarihinde <https://rgu-repository.worktribe.com/output/957885/pedestrian-routes-and-accessibility-to-urban-services-an-urban-rhythmic-analysis-on-peoples-behaviour-before-and-during-the-covid-19> adresinden erişildi.

COVID-19 Kentsel-Kamusal Alan Kullanım ve Tasarımını Nasıl Etkileyecek? Bir Değerlendirme

*

Çiğdem Çörek Öztaş¹
ORCID: 0000-0001-7744-2323

Öz

Kentlerin, pek çok hizmeti, kullanımı, ekonomik, sosyal faaliyeti ve fırsatı birarada sunarak insanların kentlerde yığılmasına sebep olması durumu, salgın döneminde kentler ve kentliler için en önemli tehdidi oluşturmuştur. Kentlerin gelişiminde ve yeniden yapılanmasında, önemli salgın hastalıkların ve kentli yaşamını derinden etkileyen buluşların etkisi bilinmektedir. Benzer şekilde, hastalıkların ve salgınların kamusal alanlarda davranış değişikliklerine ve dolayısıyla kentsel kamusal alanların değişim ve dönüşümüne sebep olan önemli faktörlerden olduğu söylenebilir. COVID-19, öncelikle insanların kentsel alanda birbirleriyle iletişim kurma biçimini etkilemiştir. Güvensizlik ve korku gibi duygular ortaya çıkmış ve bu durum insanların kamusal alanlardaki varlıklarını ve sosyal etkileşimlerini, özellikle de tesadüfi karşılaşmaları azaltmıştır. Tüm bu duygu ve davranış değişiklikleri ise beraberinde sosyal mesafeyi ön planda tutan yeni planlama ve tasarım önerilerini ve uygulamalarını ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, COVID-19'la birlikte kentsel-kamusal alanlarda yaşanabilecek değişimi anlayabilmek için bireysel ve toplumsal davranışların mekanla ilişkisine odaklanmıştır. Bu amaçla çalışma öncelikle davranışsal coğrafya ve çevre psikolojisi kavramlarına odaklanarak, teorik bir çerçeveye oluşturmuştur. Ardından, salgınla birlikte kentsel-kamusal alan kullanımının nasıl etkilenebileceği tartışılmış ve kentsel-kamusal alanlarda geliştirilmiş olan yaklaşım ve uygulama örnekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal coğrafya, çevre psikolojisi, COVID-19, Kentsel-Kamusal alan

¹ Dr., WRI Türkiye Sürdürülebilir Şehirler, E-mail: cigdemcorek@hotmail.com

How will COVID-19 Affect Urban-Public Space Usage and Design? An Assessment

*

Çiğdem Çörek Öztaş²
ORCID: 0000-0001-7744-2323

Abstract

The most important threat for cities and citizens during the pandemic was the fact that cities caused people to accumulate in cities by offering many services, use, economic, social activities and opportunities together. The impact of important diseases and inventions that affect urban life are known in the development and reconstruction of cities. Similarly, it can be said that diseases and pandemics are among the important factors that cause behavioral changes in public spaces. COVID-19 has primarily affected the way people communicate with each other in the urban area. Emotions such as insecurity and fear emerged, which reduced people's presence in public spaces and their social interactions, especially random encounters. All these emotional and behavioral changes have revealed new planning and design suggestions and practices that prioritize social distance. This study focuses on the relationship of individual and social behaviors with space in order to understand the change that can occur in urban-public spaces related to COVID-19. For this purpose, the study primarily focused on Behavioral Geography and Environmental Psychology, creating a theoretical framework. Then, how the use of urban-public space can be affected with the pandemic was discussed and the approaches and practices developed in urban-public spaces were examined.

Keywords: *Behavioral Geography and Environmental Psychology, COVID-19, urban-public space*

---

² Asst. Prof., WRI Sustainable Cities, E-mail: cigdemcorek@hotmail.com

Giriş

Kamusal alanlar, tüm insanların özgürce erişebildiği kentsel alanları ifade eder. Erişilebilirlik düzeyine bağlı olarak, kamusal, yarı-kamusal ve yarı-özel olmak üzere üç tür kamusal alan vardır (Newman, 1996, s.30). Kamusal alanlar çok işlevlidir ve işe, okula gitmek veya alışveriş yapmak gibi gerekli etkinlikler yanında; eğlence amaçlı yürüyüşler, fiziksel aktivite, oyun oynama, insanlarla konuşma ve düzenlenmiş sosyal faaliyetlere katılmak gibi isteğe bağlı sosyal aktiviteleri de kapsar (Gehl, 1987, s.40). Kamusal alanlar, tanımlanabilir, kapsayıcı ve erişilebilir olma durumlarıyla özel alanlardan net bir biçimde ayrılır. Kamusal alanlar aynı zamanda kamu gözetimi sunarak ve yaya ve taşıt trafiği arasında denge sağlayarak güvenli, rahat ve dinlendirici deneyimler sunar (Carmona, 2019, s.48). Kamusal alanlar, bireyin ve toplumun en fazla karşılaştığı, biraraya geldiği ve etkileşimde bulunduğu mekanlardır. Bu alanlarda birey, toplum ve sosyal-fiziksel çevre arasında aktif bir ilişki ve iletişim kurulmaktadır. Kentsel ve kamusal alanlarda buluşma ve günlük aktivitelerde bulunma imkanı, bireylere, diğerlerinin arasında olma, onları görme, duyma ve diğer insanların farklı durumlarda ne şekilde davrandıklarını deneyimleme fırsatı da yaratır (Akı ve Erdönmez, 2005). Arendt bu durumu, ortak olanın deneyimi olarak da tanımlamaktadır. Bu nedenle de kamusal alanı, nesnelere ve insanların görülebildiği ve 'kamusal' statüsünü kazandığı yer olarak tanımlar (Arendt, 1958).

Modern kamusal alan kavramı, 19. yüzyılda kent sakinlerinin Paris, Londra ve Barselona bulvarlarında dolaşmaya başladığı zaman doğmuştur (Solà-Morales, 2008, s. 75). Ortaya çıkan tüketim kültürü kamusal alanın gelişimine katkıda bulunmuş ve güzel vitrinleri görme eğilimi geniş caddelerde dolaşmanın önemli bir amacı olmuştur. Vitrinleri görmenin yanında, başkaları tarafından görülme isteği de kamusal alanların daha fazla kullanılmasına sebep olmuştur (Sennett, 2018, s. 55). Kamusal alandaki bu iki erken etkinlik, alışveriş ve sosyalleşme, tam olarak COVID-19'dan en çok etkilenen etkinliklerdir. Başka bir deyişle, COVID-19, kamusal alan fikri doğduğunda, insanları ilk etapta şehre getiren iki etkinliğe meydan okumaktadır. Bu iki etkinlik dışında da kentsel ve kamusal alanlarda geliştirilen pek çok davranış ve alışkanlığa da meydan okumakta; değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Alışkanlık ve davranışlar dönüşürken, beklentiler ve ihtiyaçlar da değişmekte ve bu durum da fiziksel çevrenin şekillenme biçiminde farklılaşmalara sebep olabilmektedir.

Bireyler ve toplumlar, sert ve beklenmedik gelişmelerden etkilenecek değişen ve dönüşen bir yapıya sahiptir. COVID-19'un insan hayatına kattığı yeniliklerden birisi de bireysel ve toplumsal davranış değişikliğidir. Toplumsal davranış ve toplumsal düzenin oluşumu fiziksel çevre tasarımı da doğrudan etkilemektedir. 2020 yılı itibariyle ve COVID-19 salgınıyla birlikte kamusal alanların değişime nasıl cevap verdiği ve salgına uyarlanabilirliği konusu daha çok vurgulanmış olmuştur (UN-Habitat, 2020, s.55-65). Klasik davranışsal coğrafya ve çevre psikolojisi kavramlarının hatırlanması ve tekrar gözden geçirilmesi, COVID-19 ile birlikte bireysel ve toplumsal davranış değişikliklerini anlamada ve ihtiyaçlara uygun kentsel alanlar oluşturmada önemli bir faktör oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, davranışlar mekanı şekillendiren ana unsur olarak ele alınmış ve COVID-19'la birlikte bireylerin ve toplumun algısında yaşanan değişimlerin, korkuların, çekingenlik ve çekimserliklerin kentsel-kamusal alan kullanımına ve biçimlenmesine etkisinin nasıl olabileceği tartışılmakta; salgın'la birlikte geliştirilen yaklaşım ve tasarımlarla değerlendirilmektedir.

Davranışsal Coğrafya ve Çevre Psikolojisi

İnsan davranışının mekanı nasıl etkilediğine odaklanan iki temel yaklaşım mevcuttur. Bunlardan biri davranışsal coğrafya; bir diğeri ise çevre psikolojisidir.

"Davranışsal coğrafya" gelişen geniş tabanlı bir hareketi anlatmaktadır. Çevresel algı ve davranış arasındaki bağlantıların önemini vurgulayarak, algıların mekânsal davranışları nasıl etkilediğini anlamaya odaklanır (Gold ve Goodey, 1984, s. 546-547). Bir birey mekana anlam verir ve bu mekânın yaşam deneyimleri ve anıları ile nasıl bağlantılı olduğundan etkilenir. Bu iki faktör birlikte gitmekte ve birbirini tamamlamaktadır (Montello, 2013, s. 38-45).

Davranışsal coğrafya, 1950'lerin ve 1960'ların mekânsal bilim paradigmasıyla ilişkili olarak gelişen niceliksel dönüşe tepki olarak ortaya çıkmıştır. Coğrafyadaki niceliksel yaklaşımların nesnelliği sorgulanmış ve bunun üzerine niceliksel perspektiflerden uzaklaşmak amacıyla gerçekliği daha objektif yansıttığı düşünülen niteliksel yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. 1956'da, sosyal bilimci Kenneth Boulding, insan bilgisinin "görüntüler, imgeler" etrafında toplandığını öne süren "The Image" adlı bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışma üzerine, mimar Kevin Lynch, "The Image of the City" adlı kitabında bu konuyu ana fikir olarak genişletmiştir (Gold ve Goodey, 1984, s. 546-547). Lynch, üç ABD şehrinin (Los Angeles, Boston ve Jersey City) görsel kalitesini, kentlerin fiziksel özelliklerinin kent sakinleri tarafından algılanma biçimine göre araştırmış ve

insanların yollar/izler (insanların şehir içinde hareket ettiği yollar), kenarlar (sınırlar ve süreklilik arz eden kısımlar), bölgeler/ilçeler (ortak özelliklerle karakterize alanlar), düğüm/odak noktaları (kavşaklar vb.), işaret öğeleri (dışsal rehber/ikonik noktalar – genellikle şehir manzarasında kolayca tanımlanabilen bir fiziksel nesne) den oluşan beş yinelenen özelliğe sahip "zihinsel haritalar" oluşturarak çevrelerini tutarlı şekillerde anladıklarını göstermiştir (Gold ve Goodey, 1984, s. 546-547). Kent, çevre ve yer kavramları, Kevin Lynch tarafından; kent imajı, formu ve yeri ile vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra kent yaşantısı, değişim ve dönüşüm unsurları kentin okunması, tanımlanmasında önemli faktörler olarak ele alınmıştır (Lynch, 1961, s. 35-45).

Bununla birlikte, bireylerin mekansal ortamlarını farklı kişisel, kişilerarası ve grup düzeylerinde nasıl düzenledikleri ve kullandıkları ile ilgilenen "mekansal davranış (spatial behaviour) kavramı" da ön plana çıkmıştır. Mekansal davranışla ilgilenen bir diğer araştırma alanı olan çevre psikolojisi ise, gündelik durumlarda sosyal etkileşimi şekillendirme ve düzenlemede çevrenin mekansal özelliklerinin rolüne odaklanmaktadır (Wystrach, 2018). Özünde, insan ve çevresel faktörler arasındaki dinamik ilişkiyi anlamakla ilgilidir (McAndrew, 1993, s. 30-50). Davranışsal coğrafya ve çevre psikolojisi kavramlarının ortak noktasını çevre ve insan davranışları arasındaki ilişkiyi inceleme dürtüsü oluşturmaktadır.

Çevre ile insan davranışı arasındaki ilişkinin varlığı uzun zamandır kabul edilmektedir. Psikolog Kurt Lewin (1951), bu ilişkinin önemini açıklamak için davranışların yalnızca kişisel faktörlerin bir işlevi olmadığını, aynı zamanda gerçekleştikleri çevrenin de bir işlevi olduğunu savunmuş ve bunu formalize etmiştir. Çevre psikolojisi çalışması ise bu çıkarımı, yapılı ve doğal çevrenin belirli insan davranışlarını kolaylaştırabileceğini, değiştirebileceğini veya engelleyebileceğini gösterebilen davranış bilimcileri, psikologlar, sosyologlar ve ekolojistlerin araştırma bulgularından yararlanarak yapmaktadır (Canter, 1977, s.75). İnsanlar ve çevre arasındaki ilişki, bir çevrenin fiziksel ve çevresel uyarılarının veya özelliklerinin, davranış ve duyguları nasıl etkilediğine odaklanılarak incelenmektedir (Mehrabian ve Russel, 1974, s. 30-45).

1950'lerde ilk olarak insanın düşünce sistemi ve çevresi ile ilişkileri konusunda yapılan çalışmaları, 1970'ler ve 1980'ler boyunca, sosyologlar ve psikologlar ve diğer bilim insanlarının, fiziksel çevre, insan düşüncesi ve davranışı arasındaki ilişkiyi incelemeleri izlemiştir. Örneğin, Steele (1973) fiziksel çevrenin insanlara refah sağlayabilmesi için çeşitli fonksiyonlara işaret etmiştir. Steele'e göre (1973) bir mekân, barınma, sosyal etkileşim, sembolik etkileşim, görev başarımı, zevk ve gelişme için imkanlar sağlayarak bireyleri etkilemektedir.

Bu yaklaşımlar doğrultusunda davranış bilimi; çevreden etkilenen insanın davranışlarındaki değişiklikleri ölçmeye, veya davranışlarla ortaya çıkan yeni gereksinimlere göre çevrenin özelliklerini değiştirmeye yönelik, insan davranışları, düşünce ve duyguları ile doğal ve fiziksel çevre değişkenleri arasındaki etkileşim sistemini inceleyen ve bu sistem içerisinde ortaya çıkabilecek sorunlara açıklık getirmeye çalışan bir bilim dalı olarak da tanımlanabilir (Lang, 1987, s. 80-120).

Bir başka davranış bilimcisi ve psikolog olan Sommer (1969), sosyal tasarımı, kullanıcıların sosyal ve fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan, fiziksel çevreler yaratma süreci olarak tanımlamıştır. Sommer'e göre, mekânın fiziksel tasarımı, davranışı güçlü bir biçimde etkilediğine göre, davranış bilimciler de tasarım sürecinde bütünlük bir rol oynamalıdır (Sommer, 1969, s. 70-80). Sommer'in vurguladığı önemli bir konu, yaşam alanlarımızın mekânsal olarak benimsenmesi, işaretlenmesi ve savunulmasını tanımlayan bölgecilik (territoriality) kavramıdır. Evrimsel bir yönelimin ardından, bölgeler, dışarıdan davetsiz misafirlerden korunmayı hak eden uzamsal alanlar olarak tanımlanabilir (Bonnes, 2004, s. 810).

Sommer'in vurguladığı bir diğer kavram ise kişisel alan (personal space) kavramıdır. Sommer, kişisel alanı, insanların etraflarında sürdürmek istedikleri ve "kendi alanları" olduğunu hissettikleri duygusal olarak renklendirilmiş alan olarak tanımlamaktadır. Bu kavram üzerinden, kişisel alanı düzenleyen çeşitli bireysel, durumsal ve kültürel faktörlerin incelenmesi de sağlanmaktadır. Kişisel alan, insan-çevre etkileşiminin çeşitli alanları için ilgili çıkarımlara sahiptir. Farklı sosyal karşılaşmalarda uygun mekansal mesafeyi de tanımlamaya çalışır. Kişisel alan ve bölgecilik, temelde insanların mahremiyetlerini düzenlemek için kullandıkları ve insanların psikolojik olarak tatmin edici düzeyde açıklık veya başkalarına kapalılık için çabaladıkları iki farklı strateji olarak görülebilir (Bonnes, 2004, s. 805). Altman da benzer şekilde bölgeyi mahremiyetin sağlanması için fiziksel bir alan oluşturulması olarak tanımlamaktadır. Bunun yanında, kişiselleştirme ve sahiplenmenin sosyal etkileşimleri düzenlediği ve çeşitli sosyal ve fiziksel güdüleri tatmin etmeye yardımcı olduğunu da belirtmektedir (Altman, 1975).

Belli amaçlar temelinde doğrudan ya da dolaylı olarak düzenli bir şekilde etkileşimde bulunan bireylerden ise sosyal sistemler oluşmaktadır. Her bireyin çevresi bir grup sosyal sistemden oluşur. Bunların tümünde üyelerinin rolleri ve davranışları ile ilgili ortak beklentiler vardır. Dolayısıyla sosyal sistem, birbirleriyle düzenli bir amaçla doğrudan veya dolaylı etkileşime giren bireyler topluluğudur (Lang, 1987, s. 80-120). Toplumsal etkileşim biçimlerinin toplum

bilimlerinde büyük önemi vardır. Bunun iki gerekçesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki bireylerin sürekli olarak başkalarıyla etkileşimi gerektiren gündelik rutinleri, etkileşimlere biçim ve yapı kazandırmaktadır. İkinci olarak, günlük yaşamdaki toplumsal etkileşimin incelenmesi daha büyük toplum sistemleri ile kurumların anlaşılmasında yarar sağlamaktadır. Büyük ölçekli toplum sistemlerinin hepsi aslında bizim günlük olarak içine girdiğimiz toplumsal etkileşim kalıplarına bağlıdır (Giddens, 2000). Toplumsal etkileşimin sebebi ve aynı zamanda da sonucu olan topluluk duygusunu ise genellikle topluluk üyelerinin aidiyet duygusu oluşturur (McMillan ve Chavis, 1986, s.9). Topluluk duygusu, emniyet ve güvenlik, sivil katılım, gönüllülük ve gelişmiş refah (Cotter ve Davidson, 1991, s.247) duygusu ile de ilişkilendirilir. Kentlerde, topluluk duygusunu besleyen ve güçlendiren koşulları belirlemek ve yaratmak, hem araştırmacılar hem de planlar için önemli bir görevdir. Daha güçlü bir topluluk duygusu oluşturulması ise deneyim çeşitliliği ve güvenle ilişkilendirilmiştir (Wood vd., 2010, s. 1389). Parklar ve meydanlar gibi kamusal alanlar, komşular arasında rastlantısal karşılaşmaları kolaylaştırarak topluluk duygusunu besleyebilecek yapıları çevrenin önemli unsurlarıdır (Talen, 2000, s. 350). Ancak COVID-19 gibi büyük salgınlar, bireyin ve toplumun alışkanlıklarını değiştirmekte ve dönüştürmektedir.

Takip eden bölümde, COVID-19 ile birlikte değişen alışkanlıklarla kentsel ve kamusal alanların şekillenmesinde yaşanacak değişimler irdelenmektedir.

COVID-19 Salgınıyla Birlikte Kamusal Alan Kullanımında Yaşanan Değişimler

COVID-19'la birlikte kamusal alan kullanımı ve sosyal ilişkiler üzerindeki kısıtlamalar, salgının yayılmasını azaltmak ve halk sağlığını korumak için temel politika önlemleri olmuştur. Salgının ilk dönemlerinde dünya nüfusunun yarısının evde kalması veya halka açık yerlerde hareketin kısıtlanması sağlandı (Sandford, 2020). Kısıtlama dönemlerinde, insanlar sokak ve meydanlardan çok yeşil alanlarda zaman geçirmeyi tercih etti. Yazılı ve görsel basın kaynaklarında da belirtildiği gibi, özellikle sıcak havalarda binlerce insan yeşil alanları kullanırken; eskiden faaliyetlerin merkezi olan birçok cadde ve meydan dünyanın farklı şehirlerinde sessiz ve boş kaldı (BBC, 2020b). Sokakların ve meydanların kullanımındaki bu değişiklik, kamusal alanları kullanma sıklığına ilişkin sosyal mesafe kurallarından ve ayrıca mağazalar, restoranlar, barlar gibi aktif kullanımların kapatılmasından etkilenerek, insanların bu alanları, özellikle de ticarileştirilmiş kamusal alanları kullanma motivasyonunu düşürdü (Zandieh vd., 2020).

Yaşamsal gereklilikleri olabildiğince normal bir biçimde sürdürme çabaları devam ediyor olsa da, ileride ne olacağı konusunda belirsizlik yaşamaya devam etmekte; mekan algımızın kalıcı olarak dönüşebileceğinden de korkmaktayız. Kentsel ve kamusal alanlarda alışılmadık ve uzak sosyal etkileşimler görmekteyiz. Bu da kamusal alanların sosyal kullanımımızın nasıl ve ne yönde evrilmesi gerekebileceğine dair sorular ortaya çıkarmaktadır. Bireysel ve toplumsal davranış biçimlerinde yaşanabilecek değişim, kentleri ve kentlerdeki kullanım alanlarının nasıl tasarlanacağı, nelere gereksinim duyulacağı ve nelerden kaçınılacağı konusunda önemli referanslar vermektedir.

Kamusal alanlar, vatandaşlara insanlık tarihi boyunca biraraya gelme, eğlenme, dinlenme, karşılıklı deneyimler paylaşma imkanı sunduğu gibi; örgütlenme, gruplar oluşturma ve siyasi muhalefeti dile getirme alanı da sağlamıştır (Özgen, 2014, s. 230). Salgınla birlikte bu alanların zorunlu ya da isteğe bağlı olarak kullanımını sınırlamak, kamusal alanın sosyal etkileşim ve sivil eylem alanı olma durumunu da zayıflatacaktır.

Plancılar ve kentsel tasarımcılar, insanların kendilerini rahat ve güvende hissedecekleri mekanlar yaratmayı amaçlar ve bu doğrultuda kamusal alan algıları ve davranış biçimleri önemli bir araştırma alanı oluşturur (Pugalis, 2009, s. 230). Bununla birlikte, salgın, kentsel ve kamusal alanlarda özellikle başka insanlar var olduğunda, bu alanlarla ilişkimizi derinden değiştirme tehdidinde bulunmaktadır. Aynı zamanda salgın, özellikle yabancılar arasında yeni ilişkiler geliştirme yeteneğimizi sınırlayabilir. Kamusal alanlar hala sosyal etkileşim için önemli bir yer olabilir, ancak kendiliğinden ve gayri resmi etkileşimler ve buluşmalar için daha zorlayıcı bir ortam algısı oluşturabilecektir. Bunun da ötesinde, kentsel ve kamusal alanlar zaman zaman “tehlikeli” olarak da algılanabilmektedir. Uygun sosyal mesafenin olmaması veya yüksek insan yoğunluğu, bir kamusal alanın yeterince güvenli olmadığı hissini oluşturabilir. Kısıtlamalar ve evde kalma önlemleri, çocukların ve gençlerin halka açık yerlerde bağlanma ve yakınlaşma duygusunu geliştirme kapasitelerini değiştirebilir.

Bu durum, kentsel mekanların ve kamusal alanların kullanım ve fiziksel biçimlerinin yeniden keşfedilmesi, tanımlanması ve tasarlanması sonucunu doğurması beklenmektedir. COVID-19 virüsünün kapalı mekanlarda kalındığında bulaşacağı korkusu, dış mekan, açık ve yeşil alan talebini arttırabilir.

Bu koşullar göz önüne alındığında, yürüme ve bisiklete binme gibi bireysel ve aktif ulaşım modellerinin ön plana çıktığı; açık ve yeşil alan kullanımının dengeli dağıldığı kentsel planlama yaklaşımlarına olan talebin artması beklenmektedir. Daha yeşil, dinlenme ve suraklama ihtiyaçlarına imkan tanıyan ama

bir yandan da insanların kendilerini güvende hissetmelerini de sağlayacak sokak tasarımları ön plana çıkabilir. Kütüphanelerin, hükümet binalarının, bekleme odalarının, okulların, hastanelerin, kamusal binaların ve diğer kamu hizmetlerinin tasarımı için daha fazla dış mekan gerekebilir. Hizmet sektörlerinin ve restoranların, bulaşma riskinin daha düşük olduğu daha fazla dış mekana uyum sağlamak için kendilerini yeniden düzenlemeleri gerekebilir. Bu yeni kullanımlar, yayalarla yeni çatışmaları da tetikleyebilir. (Honey-Roses vd. , 2020,).

Kamusal yaşam çalışmalarında, kullanım alışkanlıklarını ve davranışları değerlendirmek ve sistemin nasıl işlediğini anlayabilmek için genellikle sokaklarda, parklarda veya meydanlarda bulunan insanlar gözlemlenir ve sayılır . Çoğu zaman, bir mekandaki insanların varlığı, bir kamusal alanın işlediğinin ve kullanıldığının göstergesi olarak yorumlanır (Gehl ve Svarre, 2013, s. 30-50). Plancılar ve kentsel tasarımcılar, insanların içinde bulunmaktan keyif aldığı ve bir süre oyalandığı "yapışkan sokaklar" dan (sticky streets) bahseder (Toderian, 2014). Bunların yanında, ticari gayrimenkuller için potansiyel kiralara tahmin etmek veya perakende gelirini tahmin etmek için yaya trafiği sayılır.

Yaya ölçümü ve modellemesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalar (Hankey vd., s. 210-212), salgının ardından büyük bir karışıklığa maruz kalabilir. Bazı kentlerde, salgın geçmiştten bir kopuş gösterebilir ve geçmiş verilere dayanan yaya modellerinin yeniden değerlendirilmesi gerekebilir. COVID-19 sonrası bir dünyada, kamusal yaşamla ilgili verileri toplama ve yorumlama şeklimizin de büyük oranda değişeceği beklenmektedir.

Kısaca, burada sıralananlar, algı ve dolayısıyla da davranış değişimini beraberinde getirecektir. Salgının mekan kullanımını nasıl etkileceği üzerine çeşitli ve farklı ölçeklerde çalışmalar yapılmakta, tasarım ve yaklaşım önerileri geliştirilmektedir. Takip eden bölümde COVID-19 salgını ile birlikte hem kentsel alanda hem de kamusal alanda ne gibi tasarım ve kullanım önerilerinin geliştirildiği sunulacaktır.

COVID-19'la Birlikte Ortaya Çıkan Kentsel-Kamusal Alan Tasarım ve Yaklaşım Örnekleri

İşlev ve nüfus yoğunluğu ile yoğunlukları birbirine bağlamaya yarayan ulaşım sistemleri; ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerini sağlamada kentlerin temel güçleri olmuştur. Ancak salgın, kentlerde nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerlerde yayılma riskini de arttırdığı için bu güçlü yönlerin zayıflık gibi görünmesini sağlamıştır. Bu durum, kentsel alanlardaki yoğun insan akışını güvenli sosyal mesafeyle yönetmeyi çok daha acil hale getirmiştir. Kentler

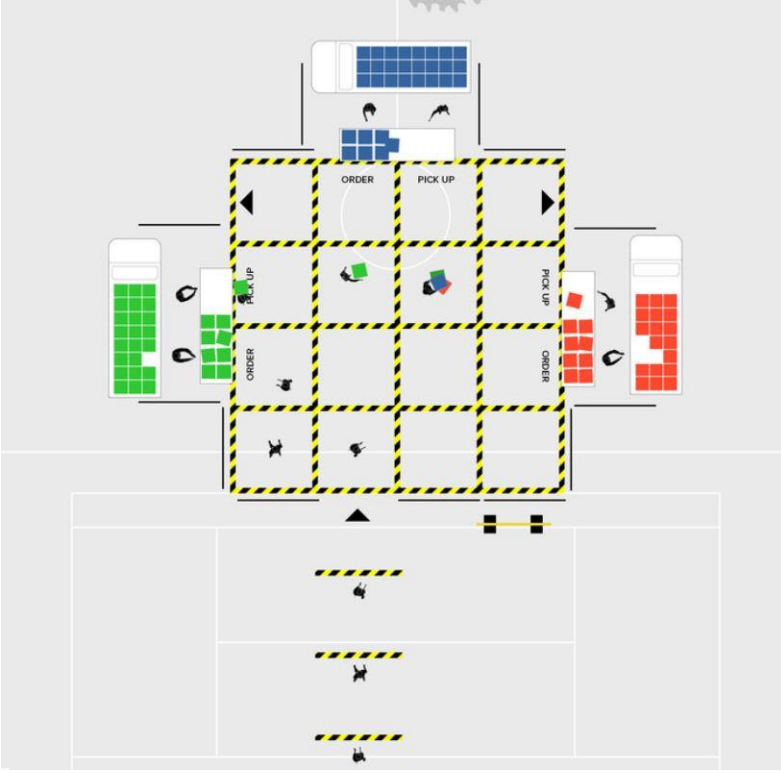

buna daha geniş kaldırım kullanımları yaratarak, parklarda ve kamusal alanlarda güvenli mesafeleri işaretleyerek tepki vermişlerdir. Plancılar, tasarımcılar ve mimarlar, öncelikle dış mekan alanlarını sosyal mesafeye uyarılmanın yollarını düşünmüşlerdir.

Dünyanın dört bir yanından tasarım, planlama, iletişim, reklamcılığı da içeren yaratıcı ajanslar, kamusal alanların sosyal mesafeye izin verecek şekilde nasıl dönüşebileceği üzerine çalışmıştır. Kentlerde sınırlamalar başladığında, kamusal alanlar ve meydanlar sosyal mesafe kurallarını uygulamak için bir tuval haline gelmiştir. Bantlar, tebeşir, çıkartmalar ve şablonlar, her yerde güvenli bir mesafenin neye benzediğini anlatmak için hızlı uygulanabilen ve düşük maliyetli yöntemler sunmuştur (Brandon, 2020).

Londra'da Tactical Urbanistas adlı kendi kendine örgütlenen bir grup kadın, hızlı ve renkli müdahalelerle sokakları geri kazanmaya çalışmıştır. Ekip, sosyal mesafeyi güçlendirmeye ve kamusal alana bir oyun unsuru entegre etmeye yardımcı olmak için, tuğla duvarlar ve renkli duvar resimlerinden faydalanmıştır (Brandon, 2020). Çekya'dan bir mimarlık firması ise kamusal alanı yemek yeme ile işlevlendiren bir grid sistem üzerine çalışmıştır. Mart ayında başlatılan "Gastro Güvenli Bölge" girişimi, kent meydanlarını açık havada yemek için güvenli ve tanımlanmış bölgelere dönüştürmeyi hedeflemiştir. Her bölge bir bantla çerçevelenmiş ve ortasına metal bir piknik masasına benzeyen tek parça kent mobilyası yerleştirilmiştir.

Rotterdam'da bulunan bir mimarlık firması ise, güvenli ve mesafeli yerel pazar alışverişini teşvik için meydanlara hızla monte edilebilen bir tasarım geliştirmiştir. Firmanın önerisi, mevcut büyük ölçekli gıda pazarlarının mahallelere ve hatta mahalle içerisinde daha küçük birimlere dağıtılabileceği fikrine dayanmaktadır. "Hiper yerel ölçekte işleyen mikro pazarlar" ("Hyperlocal Micro Markets") ismi verilen pazar sistemi 16 karelik ızgaralardan oluşmaktadır. Bir giriş ancak iki çıkış ve her karede biri sipariş ve biri tahsilat için olmak üzere iki tezgah bulunmaktadır. Tasarım, herhangi bir kasaba veya şehrin halka açık meydanlarına kolayca kurulabilen, insanların yerel alışveriş yapmasına ve aynı zamanda sosyal mesafe kurallarına uymasına olanak tanıyacak şekilde oluşturulmuştur (Harrouk, 2020).

Şekil 1. Hiper yerel ölçekte işleyen mikro pazarlar (Kaynak: Harrouk, 2020).

Yukarıda sıralanan örnekler benzeri, meydanların ve noktasal kamusal alanların daha rahat ve güvenli kullanımını sağlamaya yönelik tasarım ve uygulamaların yanında, sokak ölçeğinde de çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir.

Salgının başladığı ilk dönemlerde, New York City'de uygulanan bir uygulama ise oyun sokaklarıdır. Özellikle çocukların sokaklarda güvenle oynayabilmesi için sokakların araç geçişi geçici olarak yasaklanarak çeşitli yerleştirmelerle desteklenmiştir. İlk uygulaması, Red Hook mahallesinde gerçekleştirilen oyun sokakları uygulaması, daha sonra kentin farklı bölge ve sokaklarında da uygulanmıştır (Street Lab, 2020).

Geliştirilen çözümlerden bir tanesi de uluslararası bir mimarlık ve tasarım firması tarafından geliştirilen "Yeşil Blok" (Green Block) tasarım yaklaşımıdır. Manhattan'ın Flatiron binasının kesişim noktasına odaklanan Yeşil Blok, New York sokakları için yeşil, arabasız, açık hava odaklı bir sokak tasarımı geliştirmektedir. Kentlerimizin dönüşümünün çoktan geciktiği ve insanların daha yeşil alanlara ulaşmak için kentlerden uzaklaşmak durumunda kaldığı gerekçesi ile kent içerisinde yeşil bir sistem geliştirmektedir. Projede, aslında hem kentsel

imkanların olduğu hem de doğayla bütünleşik yaşam tarzına sahip olunabileceği belirtilmektedir. Sistemde, bakım gerektirmeyen ve % 100 geri dönüşebilir malzemelerden oluşan bir kit kullanılarak; kent sokaklarını yeşil alanlara dönüştüren modüler bir konsept oluşturulmaktadır. Konsept, Urban Design Forum tarafından "Krizden en çok etkilenen topluluklar için adil ve eşit bir iyileşme sağlayan kuruluşlara odaklanan Coronavirüs Sonrası Şehir Hayatı" serisi için de bir çözüm olarak kabul edilmiştir (Watg, 2020).

Şekil 2. Yeşil Blok Tasarımı (Kaynak: Watg, 2020)

“Yavaş Sokaklar Programı” ise bir diğer sokak ölçeğinde geliştirilen çözüm önerilerindedir. Kentlerde, belirli sokaklarındaki trafiği sınırlandırmak, araç trafiğini en aza indirmek, yürüme/bisiklete binmeye öncelik vermek ve sokakları daha paylaşımlı olarak kullanabilmek amacıyla tasarlanmıştır. Amaç, temel seyahat sırasında sosyal mesafe için daha fazla alan sağlamaktır. Yavaş sokaklar programına dahil edilen sokakları seçerken, özellikle ana caddelerin ve geçiş bölgelerinin paraleli olan sokaklara odaklanılmıştır. Böylece otomobil ve toplu taşıma güzergahlarına, yürüme ve bisikletle alternatif yollar oluşturulabilmektedir. San Francisco’da şimdiye kadar 30’dan fazla koridorda bu uygulama gerçekleştirilmiştir ve gerçekleştirilmeye de devam edilmektedir. Yine Şikago’da da bu program üzerine çalışmalar yürütülmektedir (Sfmta, 2020).

Hem kentsel kullanım alanları ölçeğinde hem de sokak ölçeğinde çeşitli uygulamaları bir araya getiren ve oldukça da ses getiren bir diğer COVID-19 sonrası uygulama ise Paris’in benimsediği “15 dakika şehir” fikridir. “15 dakikalık şehir” fikri, kompakt bir alanda, birbirine yakın kullanım ve hizmetlerden oluşan, herkes için her zaman erişilebilir olan bir kentsel gelişim yaklaşımını tanımlamaktadır. Kent sakinleri, en fazla 15 dakikalık yürüme ya da bisikletli ulaşım mesafesinde temel yaşam ihtiyaçlarına erişebilmelidir. Bir diğer amaç

ise, sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimleri geliştirerek işlevsel çeşitliliği sağlamaktır (Moreno, 2019)

Tartışma ve Sonuç

Kentler, verimliliklerini ve sürekliliklerini emek ve kaynakların yoğunlaşmasıyla sağlayabilmektedir. Ancak bu durum onları küresel ve yerel krizlere, afet ve salgınlara karşı çok daha savunmasız hale getirmektedir. COVID-19 salgını da büyük bir küresel sağlık krizini temsil etmektedir. Kriz, büyük ölçekli davranış değişikliği gerektirmekte ve bireylere önemli sosyolojik ve psikolojik yükler yüklemektedir.

Kentsel ve kamusal alanlar, barınma, etkileşim, alışveriş, oturma, yemek yeme, yürüme, dinlenme gibi kavram ve faaliyetlerle kullanıcıya çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Bunun yanında kullanıcının, kişinin duyguları, düşünceleri ve davranış kalıpları da mekanı şekillendirmede önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Mekan insanı şekillendirirken; insan ve insan olmaya dair tüm niteliksel özellikler de aslında mekanı şekillendirmekte, var etmekte ve dönüştürmektedir.

COVID-19 salgınının da insanların davranışları üzerinde yarattığı etkilerin, yeni mekan algımızı değiştireceği ön görülebilir. Yeni mekan algısından kasıt ise farklı ölçeklerde hayatımıza etki edecektir. Konut talebimizde değişiklikler görüleceği gibi en büyük değişiklik ise kamusal alan kullanımına konu olan, parklar, meydanlar, açık alanlarda görülecektir.

COVID-19'la birlikte kamusal alan kullanımı ve sosyal ilişkiler üzerindeki kısıtlamalar, salgının yayılmasını azaltmak ve halk sağlığını korumak için temel politika önlemleri olmuştur. Bununla birlikte, kentsel ve kamusal alanların, yaşanmakta olan davranış değişikliklerine bağlı olarak yeniden ele alınması, tasarlanması ve yeni uygulamalar geliştirilmesi ön plana çıkmıştır. Pek çok farklı kentte, mahalle, sokak, meydan ve bina ölçeğinde geçici ya da kalıcı ve sosyal mesafeyi, yeşil kullanımını, erişilebilirliği ve insan odaklı tasarımı önceliklendiren pek çok uygulama gerçekleştirilmiştir.

Kavramsal çerçevede de değinilen, iki temel kavram olan bölgecilik, mahalle yapılanmasına; kişisel alan ise günlük hayatta çok fazla karşılaştığımız mahremiyet, sosyal mesafe gibi kavramlara referans vermektedir. Mekanın tanımlanmasında mahremiyet, mekanı kişiselleştirmenin ve sahiplenmenin de bir aracı olarak öne çıkmaktadır. COVID-19 sonrasında da aslında tüm dünyada yaya ve bisikletli ulaşım ile az zamanda ve kısa mesafelerde bir yaşam kur-

gusu ön plana çıkmaktadır. Kişinin kendisini güvende, rahat ve konforlu hissedeceği, kişiselleştirebileceği ve ait hissedebileceği mekanlar yaratılması yalnızca bugün değil, geçmişte de tartışılmış ve odaklanılmış konular olmuştur.

Çalışmada paylaşılan ve COVID-19 salgınıyla birlikte yaşamada mekansal olarak cevap aranan tasarımlarda da yapılmaya çalışılan, sınırlanmış bir mekan tanımlanırken; kişisel mahremiyetin ve sosyal alanın da önceliklendirilmesidir. Günümüzde tartışılmakta olan yaşanabilir mahalleler, 15 dakikalık şehir gibi tasarım ve planlama çalışmaları da bu doğrultuda ilerlemektedir.

Dolayısıyla aslında COVID-19 öncesinde mekanın şekillenmesinde rol oynadığı düşünülen davranışsal kalıpların ve çevresel psikolojinin, bunları oluşturan unsurlar değişerek ya da başkalaşarak hala hayatımızda olduğunu ve mekanı şekillendirmeye devam ettiğini görmekteyiz. Kısaca, insanların sınırlandırılmış bir mekanda olma, o mekana güven duyma, sahiplenme, kişiselleştirme farklı kişilerle karşılaşma isteği; bunun yanında da mahremiyet, kendi alanına sahip olma gibi dürtüleri devam etmektedir. Temel davranışları davranış bilimi ve çevresel psikolojisi kavramları geçmişte mekanı şekillendirmede önemli rol oynadığı gibi günümüzde ve gelecekte de yine önemli rol oynamaya devam edeceği söylenebilir.

idealkent©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı *Issue Covid-19 Özel Sayısı*, Cilt *Volume 12*, Yıl *Year 2021-Special Issue*, 95-114

DOI:10.31198/idealkent.880035

Extended Abstract

How will COVID-19 Affect Urban-Public Space Usage and Design? An Assessment

*

Çiğdem Çörek Öztaş
ORCID: 0000-0001-7744-2323

Public spaces refer to urban areas freely accessible to all people. Public spaces are multifunctional. In addition to activities such as going to work, school or shopping; It also includes optional social activities such as recreational walks, physical activity, playing games, talking to people and participating in organized social activities. The places where the individual and the society most encounter, come together and interact are also public spaces. In these areas, an active relationship and communication is established between the individual, society and the social-physical environment. The opportunity to meet and engage in daily activities in urban and public spaces also creates an opportunity for individuals to be among others, to see and hear them, and to experience how other people behave in different situations. Therefore, the public space can be defined as the place where objects and people can be seen and acquire the status of 'public'.

The modern concept of public space was born in the 19th century, when residents began to wander the boulevards of Paris, London and Barcelona. The emerging culture of consumption contributed to the development of the public sphere, and the tendency to see beautiful shop windows became an important purpose of wandering the wide streets. In addition to seeing the shop windows, the desire to be seen by others has also led to more use of public spaces.

The most influential factor in public spaces is human behavior. How human behaviors affect the space is one of the most researched subjects especially after

idealkent© Kent Araştırmaları Dergisi (*Journal of Urban Studies*)

<http://idealkentdergisi.com>

Geliş Tarihi *Received Date*: 14.02.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 22.09.2021

the 1950s. There are two basic approaches that focus on how human behavior affects space. One of them is behavioral geography; Another is environmental psychology.

"Behavioral geography" describes an evolving broad-based movement. It focuses on understanding how perceptions affect spatial behavior, emphasizing the importance of connections between environmental perception and behavior. An individual gives meaning to space and is affected by how that space relates to life experiences and memories. However, the concept of "spatial behaviour", which deals with how individuals organize and use their spatial environments at different personal, interpersonal and group levels, has also come to the fore. Environmental psychology, another research area that deals with spatial behavior, focuses on the role of spatial characteristics of the environment in shaping and regulating social interaction in everyday situations. The common point of the concepts of behavioral geography and environmental psychology is the urge to examine the relationship between the environment and human behavior. It is known that on the basis of this relationship, behaviors are not only a function of personal factors, but also a function of the environment in which they occur.

Social systems consist of individuals who interact directly or indirectly on the basis of certain purposes. The environment of each individual consists of a group of social systems. The first of these is the daily routines of individuals, which require constant interaction with others, giving form and structure to interactions. Second, the study of social interaction in everyday life is helpful in understanding larger systems of society and institutions. Identifying and creating conditions in cities that foster and strengthen the sense of community is an important task for researchers and planners alike. Building a stronger sense of community was associated with diversity of experience and trust. Public spaces such as parks and squares are important elements of the built environment that can foster a sense of community by facilitating casual encounters between neighbors.

However, major epidemics such as COVID-19 are changing and transforming the habits of the individual and society. COVID-19 has primarily affected the way people communicate with each other in the urban area. Emotions such as insecurity and fear emerged, which reduced people's presence in public spaces and their social interactions, especially random encounters. All these emotional and behavioral changes have revealed new planning and design suggestions and practices that prioritize social distance. While there will be changes in

our housing demand, the biggest change will be seen in parks, squares and open spaces, which are subject to public space use.

With COVID-19, restrictions on the use of public space and social relations have been key policy measures to reduce the spread of the epidemic and protect public health. However, it has come to the fore that urban and public spaces should be reconsidered, designed and new applications developed depending on the behavioral changes. In many different cities, streets, squares and buildings, many practices have been implemented that prioritize temporary or permanent social distance, green use, accessibility and human-oriented design.

In defining the space, privacy stands out as a means of personalizing and owning the space. In the aftermath of COVID-19, a life fiction comes to the fore in a short time and short distances with pedestrian and bicycle transportation all over the world. Creating spaces where one can feel safe, and comfortable, has been discussed and focused not only today but also in the past.

With the COVID-19, prioritization of personal privacy and social space are prioritizing. Design and planning studies such as livable neighborhoods and the 15-minute city, which are being discussed today, are progressing in this direction.

Therefore, we see that behavioral patterns and environmental psychology, which were thought to have played a role in shaping the space before COVID-19, are still in our lives and continue to shape the space, by changing or altering the elements that make them up. In short, the desire of people to be in a restricted place, to trust that place, to meet different people continues. In addition to this, impulses such as privacy and having one's own space is also continue. It can be said that the concepts of basic behavior, behavioral science and environmental psychology played an important role in shaping the space in the past, and will continue to play an important role today and in the future.

Kaynakça/References

- Mayer, M. (2011). Kentsel toplumsal hareketlerde "kent hakkı" (Aytaç Demirci, Çev., Erbatır Çavuşoğlu, Düzeltilti). *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 9(36), 153-182.
- Altman, I. (1975). *The environment and social behavior*. Monterey, CA: Wadsworth.
- Arendt, H. (1958). *The human condition*. Chicago, University of Chicago Press.
- BBC (2020b). *Coronavirus: photos show deserted lockdown locations at high noon*. 10 Şubat 2021 tarihinde, <https://www.bbc.co.uk/news/in-pictures-52127945>, adresinden erişildi.
- Bonnes, M. (2004). Environmental psychology, Overview. *Encyclopedia of Applied Psychology*, 9(36), 801-814

- 8 Şubat 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/291982590_Environmental_Psychology_Overview adresinden erişildi.
- Brandon, E. (2020). 7 *Smart and simple ways cities can encourage social distancing in public spaces*. Citymonitor, 10 Şubat 2021 tarihinde, <https://citymonitor.ai/community/smart-and-simple-ways-public-spaces-are-being-adapted-for-social-distancing> adresinden erişilmiştir.
- Canter, D. (1977). *The psychology of place*. The Architectural Press: London.
- Carmona, M. (2019), Principles for public space design, planning to do better. *Urban Design International*, 24(1), 47-59. <https://doi.org/10.1057/s41289-018-0070-3>
- Davidson, W. B., Cotter, P. R. (1991). The relationship between sense of community and subjective well-being: a first look. *Journal of Community Psychology*, 19 (2), 246-253. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(199107\)19:3<246::AID-JCOP2290190308>3.0.CO;2-L](https://doi.org/10.1002/1520-6629(199107)19:3<246::AID-JCOP2290190308>3.0.CO;2-L)
- Erdönmez, E., Akı, A. (2005). Açık kamusal kent mekanlarının toplum ilişkilerindeki etkileri. *YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi*, 1 (1), 10-12. 10.02.2021 tarihinde <https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-21939-ARTICLE-ERDONMEZ.pdf> adresinden erişildi.
- Gehl, J. (1987). *Life between buildings: using public space*. New York, NY: Van Nostrand-Reinhold.
- Gehl, J. ve Svarre, B. (2013). *How to study public life*. Washington DC: Island Press. doi:10.5822/978-1-61091-525-0_1.
- Hankey, S., et al. (2012). Estimating use of non-motorized infrastructure: models of bicycle and pedestrian traffic in Minneapolis, MN. *Landscape and Urban Planning*, 107 (3), 307-316. <https://doi.org/10.1016/j.landscapeurbplan.2012.06.005>
- Harrouk, C. (2020). *Shift architecture urbanism creates hyperlocal micro markets that operate during COVID-19 shutdowns*. 12 Şubat 2021 tarihinde, <https://www.archdaily.com/936856/shift-architecture-urbanism-creates-hyperlocal-micro-markets-that-operate-during-covid-19-shutdowns> adresinden erişildi.
- Honey-Rosés, J., Anguelovski, I., Chireh, V., Daher, C., Cecil Konijnendijk, C.,vd. (2020). The impact of COVID-19 on public space: an early review of the emerging questions – design, perceptions and inequities. *Cities & Health*, DOI: 10.1080/23748834.2020.1780074, 10 Şubat 2021 tarihinde, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23748834.2020.1780074>, adresinden erişilmiştir.
- Giddens, A. (2000). Social theory and politics In: *Giddens and Politics beyond the Third Way*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1007/978-1-137-52473-7_1

- Gold, J., Goodey, B. (1984). Behavioural and perceptual geography: criticisms and response. *Progress in Human Geography*, 8 (4), 544-550. <https://doi.org/10.1177/030913258400800406>
- Lang, J. (1987). *Creating architectural theory: the role of the behavioral sciences in environmental design*. Van Nostrand Reinhold
- Lewin, K. (1951). *Field theory in social science*. Harper & Row: New York.
- Lynch, K. (1961). *The image of the city*. The MIT Press
- Mehrabian, A., Russel, J. A. (1974). *An approach to environmental psychology*. The MIT Press: Cambridge.
- McMillan, D. W., Chavis, D. M. (1986). Sense of community: a definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14 (3), 23-25. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(198601\)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I](https://doi.org/10.1002/1520-6629(198601)14:1<6::AID-JCOP2290140103>3.0.CO;2-I)
- McAndrew, Francis T. (1993). *Environmental psychology*. Indo American Books
- Montello, D. R. (2013). *Behavioral geography*. New York: Oxford University Press.
- Moreno, C. (2019). The 15 minutes-city: for a new chrono-urbanism! 10 Şubat 2021 tarihinde <http://www.moreno-web.net/the-15-minutes-city-for-a-new-chrono-urbanism-pr-carlos-moreno/>, adresinden erişildi.
- Newman, O. (1996). *Creating defensible space*. US Department of Housing and Urban Development.
- Özgen, N. (2014). Power-identity and city squares: a sociopolitic geography analysis. *Urban and Urbanization*, 9(3), 228-241. 5 Şubat 2021 tarihinde, https://www.researchgate.net/publication/297403556_POWER-_IDEN-TITY_AND_CITY_SQUARES_A_SOCIOPOLITIC_GEOGRAPHY_ANALYSIS_Nurettin_OZGEN, adresinden erişildi.
- Pugalis, L., (2009). The culture and economics of urban public space design: public and professional perceptions. *Urban Design International*, 14 (4), 215-230. doi:10.1057/udi.2009.23
- Sennett, R. (2018). *Building and dwelling: ethics for the city*. Allen Lane
- Sola-Morales, M. (2008). *Ten lessons on Barcelona*. Barcelona: Col.legi d' Arquitectes de Catalunya.
- Steele, F, I. (1973). *Physical settings and organization development*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Sommer, R. (1969). *Personal space: The behavioral basis of design*. Ann Arbor, MI: Prentice Hall.
- Sandford, A. (2020). *Coronavirus: half of humanity now on lockdown as 90 countries call for confinement*. 10 Şubat 2021 tarihinde at: <https://www.euro-news.com/2020/04/02/coronavirus-in-europe-spain-s-death-toll-hits-10-000-after-record-950-new-deaths-in-24-hou>, adresinden erişildi.
- SFMTA, (2020). *Slow streets programme*. 10 Şubat 2021 tarihinde, <https://www.sfmta.com/projects/slow-streets-program>, adresinden erişilmiştir.

- Street Lab, (2020). <https://www.streetlab.org/event/play-nyc-at-red-hook/2020-08-11/> adresinden erişilmiştir.
- Talen, E. (2000). Measuring the public realm: a preliminary assessment of the link between public space and sense of community. *Journal of Architectural and Planning Research*, 17 (4), 344–360. 3 şubat 2021 tarihinde, www.jstor.org/stable/43030552. Accessed 13 Feb. 2021 adresinden erişildi.
- Toderian, B. (2014). *Let ' s make sticky streets for people!* Planetizen. 5 şubat 2021 tarihinde: <https://www.planetizen.com/node/69454>, adresinden erişilmiştir.
- UN-Habitat (2020). *UN-Habitat key message on COVID-19 and public space*. Kenya.
- Watg (2020). *Green block flatiron: a vision for a new New York City*. 9 şubat 2021 tarihinde, <https://www.watg.com/green-block-flatiron-a-vision-for-a-new-new-york-city/>, adresinden erişildi.
- Wood, L., Frank, L. D., ve Giles-Corti, B. (2010). Sense of community and its relationship with walking and neighborhood design. *Social Science & Medicine*, 70 (9), 1381-1390 <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2010.01.021>
- Wystrach, A., (2018). *Reference module in life sciences*. Insect Spatial Learning.
- Zandieh, R, Nieuwenhuijsen, M., Zandieh, M. (2020). Adaptability of public spaces and mental health inequalities during the COVID-19 pandemic. *Journal of Urban Design and Mental Health*. 10 şubat 2021 tarihinde, <https://www.urbandesignmentalhealth.com/journal-6-covid19-public-spaces.html>, adresinden erişildi.

Kamusal Mekân Kalitesini Yükseltmek İçin Kentsel Tasarım Araçlarından Nasıl Faydalanabiliriz?¹

*

S. Nur Yener Metin²

ORCID: 0000-0002-1021-899X

Sibel Polat³

ORCID: 0000-0003-4380-0457

Öz

Kamusal mekânlar geçmişten beri toplumsal yaşamın gelişmesinde ve sürdürülmesinde önemli roller üstlenmektedir. Sosyalleşme ve ticaret olanakları sunmaktan, kent kültürünü ve kimliğini korumaya, toplumun fiziksel ve ruhsal sağlığını geliştirmekten, hizmetlere ve bilgiye erişmeye kadar pek çok gereksinim kamusal mekânlar tarafından sağlanır. Bu durum kamusal mekânların fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla birlikte yönetimini gerektirir. Bütüncül bir bakış açısıyla yönetilmeyen kamusal mekânlar bakımsızlık, kalitesizlik, terkedilme, güvensizlik, özelleşme gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalabilir. Bu sorunların önüne geçebilmek için bugün pek çok gelişmiş ülkede kamusal mekânları tasarlamaya ve geliştirmeye yönelik kentsel tasarım araçları kullanılmaktadır. Ülkemizde ise kentsel tasarım araçları geliştirme konusundaki deneyimler henüz yetersiz olduğundan, bu çalışmada kamusal mekân kalitesinin artırılmasında kentsel tasarım araçlarının rolünü araştırmak amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle literatür araştırması yapılarak kamusal mekân kalitesini oluşturan boyutlar, kriterler ve bileşenler tanımlanmıştır. Daha sonra yedi farklı kentten seçilmiş kentsel tasarım araçlarında - özellikle tasarım rehberlerinde- kamusal mekânlarda kaliteyle ilgili hangi bileşenlerin ve tasarım ilkelerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye’de kamusal mekânların kalitesini arttırmak için geliştirilecek bir tasarım rehberinde yer alması önerilen kalite kriterleri ve bileşenleri tanımlanmış, bunların uygulanma alanlarına göre tasarım ilkeleri oluşturulmuştur. Yapılan çalışmanın Türkiye’deki kamusal mekânların geliştirilmesine yönelik tasarım rehberlerinin hazırlanmasında merkezi ve yerel yönetimlere yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal mekân, kamusal mekân kalitesi, kentsel tasarım araçları, tasarım rehberleri

¹ Bu makale Doç. Dr. Sibel Polat’ın danışmanlığında S. Nur Yener Metin’in yazdığı Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı’nda tamamlanan “Kamusal mekân kalitesinin sağlanmasında kentsel tasarım araçlarının rolü” adlı yüksek lisans tezi çalışmasından üretilmiştir.

² Y. Mimar, E-mail: nuryenerr@gmail.com

³ Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, E-mail: sibelpolat@uludag.edu.tr

How Can We Benefit from Urban Design Tools to Increase Public Space Quality?

*

S. Nur Yener Metin⁴

ORCID: 0000-0002-1021-899X

Sibel Polat⁵

ORCID: 0000-0003-4380-0457

Abstract

Public spaces play important roles in developing and maintaining social life. Many benefits are offered by public spaces, from providing socialization and trade opportunities, protecting urban culture and identity, improving physical and mental health of the community, accessing services and information. Public spaces, which are not managed from a holistic point of view, may face many problems such as neglect, poor quality, abandonment, insecurity and privatization. To prevent these problems, various design tools are used in many countries to develop and design public spaces. As the practice of developing urban design tools is not enough in Turkey, this study aimed to investigate the role of urban design tools in increasing the quality of public spaces. In the study, public space quality dimensions, criteria and components were identified by making a literature research and seven urban design tools, especially design guidelines used in different cities were examined. As a result, public space design principles for the different elements of public space were identified to increase public space quality in Turkey. It is expected that central and local governments can benefit from this study in the preparation of design guidelines about public places in Turkey.

Keywords: *Public space, public space quality, urban design tools, design guidelines.*

---

⁴ Master of Architecture, E-mail: nuryenerr@gmail.com

⁵ Assoc. Prof., Bursa Uludağ University, E-mail: sibelpolat@uludag.edu.tr

Giriş

Kamusal mekânlar insanların gündelik ihtiyaçlarını karşıladığı ve kültürel etkinliklerini gerçekleştirdiği, bireyleri birbirine bağlayan ortak mekânlar olarak tanımlanmaktadır (Kostoff, 1999). Sokakları, meydanları, parkları içeren ve binaları saran tüm boşlukları kapsayan kamusal mekânların kente en önemli katkısı birçok insanı buluşturarak sosyalleşme fırsatları ve etkileşim alanları oluşturmaktadır (Gehl, 2001; Madanipour, 1996). Ancak son yıllarda kamusal mekânlar bakımsızlık, kalitesizlik, terkedilme, güvensizlik, özelleşme gibi problemlerle gündeme gelmektedir. Sennett (2002)'ye göre, bu problemlerin temelinde 19. yüzyıldan itibaren sanayi kapitalizminin ve sekülerleşmenin etkisiyle hayatın her alanında yaşanan hızlı değişimler nedeniyle kamusal yaşamın çözülmesi yatmaktadır. İnanç bunalımı, içe dönme, duygularını saklama, mahremiyetin önem kazanması, dış dünyaya karşı yerel bir savunma mantığı ve toplulukların yükselişi insanların kamusal mekânlardan çekilmesine neden olmuştur. 20. yüzyıldan itibaren ulaşım/ iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve küresel ekonomik düzenin toplumsal yapı ve kentsel mekân üzerindeki hakimiyetiyle birlikte kamusal yaşamın parçalanması devam etmiştir. Günümüzde sosyal medya platformları sanal bir araya gelme ortamları yaratarak, dışa kapalı konut alanlarının yükselişi de toplumsal ayrışmayı körükleyerek kamusal mekânların terkedilme sürecini hızlandırmaktadır. Bununla birlikte geçtiğimiz yıl yaşanan Covid 19 pandemisinin yarattığı yeni yaşam koşulları insanları zorunlu olarak evlere hapsederken, yeni normale uygun, kaliteli kamusal mekânlara olan gereksinimi gündeme getirmiştir.

Kaliteli kamusal mekânların geliştirilmesinde yönetim önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Carmona (2010a, 2010b)'ye göre yönetilmeyen kamusal mekânlar bakımsızlık, sahipsizlik, güvensizlik, trafik baskısı, mekânsal kalitenin düşüklüğü, erişim ve etkinlik yetersizliği, sosyal yapıda değişim ve parçalanma ve ayrıca içe dönük yaşam etkisiyle yarı özel ve sanal mekânların tercih edilmesi sonucu kullanılmama gibi problemlere neden olurken, aşırı yönetilen kamusal mekânlar ise güvenlik veya bakım maliyetinin yüksekliği nedeniyle özelleştirme, tüketim odaklı yaşam sebebiyle mekânın metalaşması, yersizlik duygusu, mekânsal benzeşme, kurallar, yasaklar, izlenme ve katı kontrole kamusal mekânların terkedilmesi gibi sorunları beraberinde getirmektedir.

Bu problemler pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'deki kamusal mekânlarda da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle hızlı kentleşmeyle birlikte

yasa-dışı gelişen yerleşim alanları yeterli kamusal mekânlardan yoksun olarak büyürken, kent merkezlerinde bazı kamusal mekanların çevrelerindeki özel alanlar tarafından işgal edildiği, tarihi kentsel dokular içindeki kamusal mekânların da gerekli müdahaleler yapılamadığı için zamanla eskime ve köhneme süreçlerine girdiği, mekânsal kalite yetersizliğinin sosyal problemlere de neden olduğu görülmektedir. Bu sorunların kamusal mekânların yönetimindeki eksikliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Özellikle Türkiye'deki İmar Kanunu'nun ve ilgili yönetmeliklerin, 2014 yılında yayınlanan Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğine kadar sadece parsel bazında yapılaşma koşullarını tanımlaması, kamusal mekan kalitesinden bahsetmemesi, kent planlama ve mimarlık sürecini bütünleştirecek kentsel tasarım ilkelerini, tasarım ve uygulama araçlarını tanımlamaması ülkemizde kamusal mekân kalitesinin yetersizliğine neden olmuştur. Halbuki gelişmiş ülkelerde yaşanabilir, kaliteli, doğal çevreye ve tarihi dokuya uyumlu, yenilikçi kamusal mekânlar tasarlayabilmek için çeşitli ölçek ve türlerde kentsel tasarım araçları kullanıldığı görülmektedir. Bu araçlar kamusal mekânların kalitesinin artırılması ve özgün kimliğin korunması için makro ölçekten mikro ölçeğe kadar yazılı-görsel tasarım kriterlerini ve uygulama detaylarını barındırmakta, böylece kamusal mekânlardaki gelişmenin kontrolü sağlanabilmektedir (Yener Metin, 2020).

Kamusal mekânlarda kalitenin gerekliliğini ve önemini savunan bu çalışma, hem uluslararası hem de ulusal ölçekte çeşitli raporlar, anlaşmalar ve planlardan kaynaklanan yasal dayanakları temel almıştır. Avrupa Kentsel Şartı'nda kaliteli bir mimari ve fiziksel çevrenin bir kentli hakkı olduğu belirtilmiştir (Council of Europe, 1992). Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündeminde, kentleri ve yerleşim yerlerini, özellikle kamusal mekânları herkesi kucaklayan, güvenli, güçlü ve sürdürülebilir kılmak gerektiği ifade edilmiştir (United Nations, 2015). Yeni Kentsel Gündemde ise, kentin sosyo-ekonomik işlevinin gerçekleşmesini sağlayan bir unsur olarak kamusal mekânların herkese açık, güvenli ve kaliteli olması, sosyal etkileşime, iktisadi faaliyetlere ve kültürel deneyime hizmet etmesi gerektiği belirtilmiştir (United Nations, 2017). Ulusal ölçekte Dokuzuncu Kalkınma Planı Yerleşme- Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporunda, yaşam kalitesinin sağlanmasında yerleşme ve/veya tasarım ögesi ölçeğinde tasarım rehberleri oluşturulması gerektiği belirtilmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2007). Onuncu Kalkınma Planı'nda da kent mimarisinin ve peyzajın insan üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, yapılacak kentsel tasarımların ve imar planlarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilmesi gerek-

tiği vurgulanmıştır (Onuncu Kalkınma Planı, 2013). Bayındırlık ve İşkan Bakanlığı tarafından hazırlanan Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi Eylem Planı'nda yerleşmelerin mekân ve yaşam kalitesinin artırılması başlığı altında, kent kimliğini korumak ve geliştirmek hedefiyle kent kimliğine ilişkin araştırmalar yapılması, özgün mimari, doku ve mekânsal özelliklerin tespit edilmesi, var olan ve yeni gelişen alanların kimliğinin geliştirilmesi için tasarım ilkelerinin oluşturulması, tasarım rehberlerinin hazırlanması gerektiği belirtilmiştir (Bayındırlık ve İşkan Bakanlığı, 2010). 2014 yılında yayınlanan Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğinde ise, kentsel tasarım projesinin tanımı yapılmış, kentsel tasarım projelerine dair esaslar altında mekânsal planlama sistematiki içerisinde uygulamaya yönelik kılavuz ve tavsiye niteliğinde kararları içerecek şekilde kentsel tasarım rehberlerinin hazırlanabileceği ifade edilmiştir (Mekansal Planlar Yapım yönetmeliği, 2014). Ayrıca 2015 yılında evre ve şehircilik Bakanlığı'nın desteğiyle Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi kentsel tasarım rehberlerinin hazırlanması konusunda bir proje yapmıştır. Proje sonucunda Türkiye'deki planlama sistemi ile kentsel tasarımın nasıl entegre edilebileceği ve kentsel tasarım rehberlerinin nasıl kullanılabileceği ortaya konmuş, belediyeler için kentsel tasarım rehberi hazırlama el kitapları hazırlanmıştır (evre şehircilik Bakanlığı, 2021).

Bu noktada çalışmanın amacı; Türkiye'deki kamusal mekân kalitesinin arttırılmasında yurtdışında kullanılan kentsel tasarım araçlarından nasıl faydalanılabileceğini ortaya koymak ve Türkiye'de kamusal mekânlara yönelik geliştirilebilecek bir tasarım rehberi için temel başlıkları ve ilkeleri tanımlamaya çalışmaktadır. Makalede incelenecek araştırma soruları şunlardır:

- Kamusal mekân kalitesini oluşturan ölçütler ve bileşenler nelerdir?
- Kamusal mekân kalitesinin sağlanmasında hangi kentsel tasarım araçları kullanılabilir?
- Kamusal mekânların kalitesini arttırmak için geliştirilecek bir tasarım rehberinde yer alması gereken tasarım ilkeleri nelerdir?

Çalışmanın, evre ve şehircilik Bakanlığı'nın desteklediği kentsel tasarım rehberlerinin hazırlanması projesinden farklı olarak, kamusal mekân kalitesine yönelik tasarım rehberlerine odaklanması, kamusal mekanların tasarımı/iyileştirilmesi konusundaki eksikliği gidermek adına bir başlangıç noktası olması hedeflenmiştir. Ülkemizde kentsel tasarımın teorik ve pratik alt yapısı yasal-yönetmelik açıdan yeni gelişmekte olduğundan, yapılan çalışmanın ileride yapılacak kamusal mekân tasarım ve uygulamalarında kaynak olabileceği düşünölmektedir.

Kamusal Mekânda Kalite Kriterleri ve Mekânsal Kaliteyi Sağlamada Kentsel Tasarım Araçlarının Rolü

En yalın tanımıyla şartlara uygunluk olarak ifade edilen kalite, bir ürün veya hizmetin kullanıma uygunluk derecesi ve gerekli tüm ihtiyaçları karşılamaya ilişkin kriterler bütünüdür (Crosby, 1996). Pek çok alanda kullanılan kalite kavramı, kent ve mekânla ilgili çalışmalarda da ele alınarak yeni kavramlar ve kaliteyle ilişkili kriterler oluşturulmuştur. Bunlardan biri, bireyin fiziksel sağlığı, psikolojik durumu, özgürlük seviyesi, sosyal ilişkileri ve yaşadığı çevrenin başlıca özellikleriyle etkileşimleri gibi çok sayıdaki etkenle ilişki içerisinde şekillenen, karmaşık ve geniş bir kavram olan yaşam kalitesidir (World Health Organization, 1995). Yaşam kalitesine mekân boyutunun eklenmesiyle, kentlerde yaşam kalitesini yansıtan ölçütlerin ya da göstergelerin belirlenmesi konusu gündeme gelmiştir. Kent, semt ve mahalle ölçeğinde çeşitlenebilen, öznel ve nesnel göstergelerin bir arada kullanılmasına yönelik bir eğilimin hâkim olduğu bu alanda sosyal göstergelere göre değişkenlerin analizi, mekânları kıyaslayan ekonomik indekslerin oluşturulması ya da yerleşmenin objektif özelliklerinin yanı sıra, kullanıcıların yaşadıkları mekânla ilgili algılarına dayalı çalışmalar yer almaktadır (Evans, 1994; Marans, 2017; Salihoğlu ve Türkoğlu, 2019).

Kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasında kent ve kentlilerin birbirleriyle etkileşimine olanak veren kamusal mekânlar önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kamusal mekân kalitesinin tanımına yönelik pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda temel olarak kamusal mekânın ölçülebilir somut nitelikleri ile mekânı deneyimleyen kullanıcıların algıladıkları soyut nitelikler üzerinde durulmuştur (Yener Metin, 2020). Bu makalede kamusal mekânda kalite ölçütleri ve bileşenleri fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlar altında derlenmiştir (Tablo 1). Kamusal mekân kalitesinin sağlanmasında bu üç boyutun dengeli bir şekilde geliştirilmesi ve kamusal mekânların etkin yönetimi büyük önem taşımaktadır. Çalışma mimarlık alanında gerçekleştirildiğinden kamusal mekânda kaliteyle ilgili fiziksel ve sosyal boyuta odaklanılmıştır. Ekonomik boyuta dair ölçütlerin ilgili disiplinlerden uzmanlarla birlikte geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 1. Kamusal mekânda kalite boyutları, ölçütleri ve bileşenleri (Yener Metin, 2020 tarafından şu kaynaklardan derlenerek üretilmiştir: Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G. ve Stone., A. M., 1992; Carmona, M., Heath, T., Oc, T. ve Tiesdell, S., 2003; Carmona, M. Magalhães, C. ve Hammond, L., 2008; Congress for New Urbanism, 1993; Demir Kahraman, 2014; DETR ve CABE, 2000; Gehl, 2001; Lynch, 1981; Project for Public Spaces, 2000; Urban Task Force, 1999; Uzgören ve Erdönmez, 2017; Yeang, 2000; Whyte, 1980).

FİZİKSEL		SOSYAL		EKONOMİK
Ölçütler	Bileşenler	Ölçütler	Bileşenler	Ölçütler
Bıçimsel çeşitlilik ve uygunluk	devamlılık ve ritim, kapalılık, düzen	Algılanabilirlik	estetik, ölçek, okunabilirlik, tanımlı olma, yönlenme	
Ekolojik verimlilik	uygun arazi kullanımı, doğal kaynak korunumu, enerji verimliliği, geri dönüşüm	Anlam	yerel bağlam, evrensellik, imaj, kimlik, tarihsellik ve kalıcılık, sembolik değer	Sunulan hizmet çeşitliliği
Erişilebilirlik	hareket kolaylığı ve devamlılığı, mekân ve bağlantı sürekliliği, yaya-taşıt ayrımı ve yaya önceliği	Deneyim	aidiyet ve bağ kurma, hissetme, hoşnutluk, merak ve keşfetme	Yerel/kentsel ekonomik katkı
Esneklik	adapte olabilirlik, çok amaçlı kullanım, zamansal kullanım çeşitliliği	Aktif ve pasif etkileşim	Güvenlik	suç ve kazalara karşı koruma, trafik denetimi
İşlevsel çeşitlilik ve uygunluk	karma kullanım, kentsel bağlama uygunluk	Kontrol	kişiselleştirme, kullanım alışkanlığı, sahiplenme	
Konfor	Ergonomiklik, geçirgenlik, görsel uygunluk, iklimsel şartlara uygunluk, teknik yeterlilik, optimum yoğunluk, sağlık şartlarına uygunluk	Psikolojik konfor	mahremiyet, güvende hissetme, dinlenme	Yerel istihdam olanakları

Kamusal mekânların yönetiminde kurumsal koordinasyon ile yerel katılım, finansal kaynakların sağlanması ve planlama- mimarlıkla ilgili mevzuatın ve uygulama araçlarının varlığı en temel gereklilikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kamusal mekânların yönetiminde farklı ülkelerde çeşitli amaç ve ölçeklere uygun kentsel tasarım araçlarının geliştirildiği görülmektedir. Kentsel tasarım araçları, tasarım ve uygulama aşamalarındaki aksaklıklara cevap aramak için hazırlanan dokümanlardır. Bu araçlar, kentsel bağlamı anlama, topluluğun katılımını teşvik etme, kentsel tasarım konuları-

nın anlaşılmasını arttırma, amaçlanan tasarım sonuçlarını tanımlama, tasarım süreçlerini oluşturma, insanları ve kaynakları organize etmede yardımcı olabilmektedir (Ministry for the Environment Manatü Mö Te Taiao, 2006).

Kentsel tasarım araçları, sürecin her aşamasında yer alan kişilerin, kentsel tasarım meseleleri hakkında ortak bir dil oluşturarak konuşmasına ve birlikte daha etkili bir şekilde çalışmasına yardımcı olmak için geliştirilir. Uygun araç ve tekniklerin mantıklı bir şekilde seçilmesi ve uygulanması kentlerde yüksek kalitede mekânlar elde etmemize yardımcı olur (Ministry for the Environment Manatü Mö Te Taiao, 2006). Kamusal mekân kalitesini sağlamada yaygın olarak kullanılan araçlar Tablo 2’de hitap ettikleri kentsel alan ölçekleri, yasal statüleri ve amaçları açısından incelenmiştir.

Tablo 2. Kamusal mekânların planlama ve tasarımında kullanılan kentsel tasarım araçları (Yener Metin, 2020 tarafından şu kaynaklardan derlenerek üretilmiştir: CABE, 2006; Carmona, 2017; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016a; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2016b; DETR ve CABE, 2000; Ministry for the Environment Manatü Mö Te Taiao, 2006; Punter, 1999; Yeang, 2000)

KENTSEL TASARIM ARAÇLARI	ÖLÇEK	YASAL STATÜ	AMAÇ
Kentsel Tasarım Çerçevesi	kent, mahalle, kamusal mekân	yasal	Politikaları, alana özgü girişimleri yönlendirmek ve karmaşık projelere yol gösterecek esnek bir vizyon oluşturmak
Kentsel Tasarım Rehberleri	kent, mahalle, kamusal mekân	yasal ve tavsiye niteliğinde	Tasarım ilkelerini hazırlamak, sorunlara yönelik çözüm yolları sunmak ve sürece dahil olan herkesle iletişim bağı oluşturmak
Sokak Peyzajı Stratejisi	kent, mahalle, kamusal mekân, sokak	yasal	Açık kamusal mekânların tasarımında bulunması gereken görsel nitelikleri, yönetim ve bakım gereksinimlerini ve planlama politikasını tanımlamak
Örnek Kitabı	mahalle, kamusal mekân, sokak, açık alan, bina	yasal	Mimari kütlelerdeki, cephelerdeki, malzemelerdeki karakteri düzenlemek
Tasarım Özeti	kent, mahalle, kamusal mekân	tavsiye niteliğinde	Kentsel tasarım projesi için fiziksel tasarım kriterlerini ve sonuçlarını belirlemek
Tasarım Kodu	mahalle, kamusal mekân, bina	tavsiye niteliğinde	Detaylı çözüm önerileri oluşturup, kamusal mekânları iyileştirmek
Kamu Sanatı Stratejisi	kamusal mekân	yasal	Kentlerde sanatı teşvik etmek
Teknik Rehberlik Notu	kamusal mekân, sokak, meydan, açık alan, kıyı alanı	yasal	Sokak mobilyası, bordür, kaldırım ve peyzaj elemanları gibi temel unsurların tasarımını ayrıntılı bir şekilde tasarlamak

Özetle, yurtdışında kamusal mekân kalitesinin sağlanmasında genel yerleşime yönelik veya yere özel, yasal statülü veya tavsiye niteliğinde, kural koyucu veya performans odaklı, makro ölçekten, mikro ölçeğe kadar tasarım

kriterleri tanımlayan kentsel tasarım araçlarının geliştirildiği ve kullanıldığı görülmüştür. Tablo 2’de ifade edildiği gibi kentsel tasarımda kullanılan araçlar yerin özelliklerine ve yapılacak çalışmanın amacına göre farklı türlerde olabilir. Bu çalışmada kamusal mekanların geliştirilmesinde kentsel tasarım araçları içinde en yaygın olarak kullanılan kentsel tasarım rehberlerine odaklanılmıştır. Tasarım rehberleri, çeşitli konulara ilişkin tasarım ilkeleri setleri oluşturan, bunları açıklayan ve örneklendiren, tasarımda yapılan genel hataları tanımlayan ve bunlardan kaçınmaya yardım eden, yerel otoritenin mülk sahipleriyle ilişkilerinde tutarlılık sağlayan, müzakere için bir temel oluşturan, yerel otoritenin hem kendi içinde hem de geliştirme sürecinde yer alan herkesle iletişim kurması konusunda yükümlülük getiren belgeler olarak kullanılmaktadır (DETR ve CABE, 2000).

Yöntem

Kamusal mekân kalitesinin sağlanmasında kentsel tasarım araçlarının rolünü anlayabilmek için alan çalışması kapsamında farklı ülkelerde geliştirilmiş tasarım araçları (özellikle rehberler) incelenmiştir. Her ülkenin planlama-tasarım politikalarındaki farklılıklar tasarım araçları açısından çeşitlilik oluşturmaktadır. Bu amaçla Avrupa’dan üç (Birleşik Krallık- Edinburgh, Bath, Blyth), Avustralya’dan bir (Tonsley), Asya’dan bir (Çin- Hong Kong), Amerika’dan iki (Amerika-San Francisco, Kanada-Cambridge) kentten örnek kentsel tasarım araçları (5 rehber, 1 örnek kitabı (2 cilt), 1 kentsel tasarım protokolü) seçilmiştir. Bunlar, ülkenin yasal planlama-kentsel tasarım politikaları içindeki yerleri, diğer rehberlerle ilişkileri, hedef kitleleri, statüleri, kapsamaları, tasarım ve uygulama kriterleri açısından analiz edilmiştir. Bu araçlarda kamusal mekânlarda kalitenin fiziksel ve sosyal boyutuna yönelik hangi bileşenlerin ve tasarım ilkelerinin öne çıktığı tespit edilmiştir. İncelenen rehberlere ve kentlere ait tanıtım bilgileri aşağıdaki Tablo 3’de yer almaktadır.

Tablo 3. Çalışma kapsamında incelenen kentsel tasarım araçları (Yener Metin, 2020)

	Avrupa			Avus tralya	Asya	Amerika	
Ülke	İskoçya	İngiltere		Avus tralya	Çin	Kanada	Amerika
Kent	Edin burgh	Bath	Blyth	Tonsley	Hong Kong	Cambrid ge, Ontario	San Francisco
Rehber	Edin burgh Design Guidan ce	Pattern Book 1-2 Public Framework Techical & operational guidance	Urban Design Guide and Public Realm Strategy	Urban Design Protocol Urban Form & Public Realm	Hong Kong Planning Standards and Guidelines Urban Design Guidelines	Down town Urban Design Guide lines	San Francisco Urban Design Guide lines
Nüfus	482.005	88.859	37.339	167.000	7.392.000	129.920	853.173
Kentin niteliği	Tarihi ve yeni gelişen başkent	Nehir kıyısında tarihi kent merkezi	Deniz ve nehir kıyısında tarihi kent merkezi	Deniz kıyısında tarihi kent	Çok sayıda adadan oluşan yeni gelişen kent	Nehir kıyısında yeni gelişen kent	Deniz kıyısında yeni gelişen kent
Sektör ler	Tarım, Balık çılık, içki ve tekstil	Turizm (termal)	Turizmsa nayı ve ulaşım	Turizm tarım ve sanayi	Ticaret, ulaşım ve turizm	Turizm ve tarım	Turizm ve sanayi

Bulgular

Bu bölümde Edinburgh, Bath, Blyth, Tonsley, Hong Kong, Cambridge ve San Francisco için geliştirilmiş kentsel tasarım araçları incelenmiştir. Bu araçların amaçları, kapsamları ve kamusal mekânlarla ilgili öne çıkan yönleri kısaca şöyle özetlenebilir:

Edinburgh Tasarım Rehberliği (Şekil 1), kentteki yeni gelişim alanlarına odaklanarak, yerel planlardaki politikalara nasıl uyulacağı konusunda rehberlik etmeyi amaçlamıştır. Tasarım sürecinde göz önünde bulundurulması gereken temel fikirleri açıklamış, tasarım ve erişim için gereklilikleri belirlemiştir. Rehberde bağlam, yer yapma ve tasarım başlığı altında yeni gelişmelere yönelik üst ölçekli tasarım ilkeleri belirlenmiş, ayrıca yeni binalara yönelik tasarım kriterleri ve kamusal yerlerin tasarımında peyzaj, biyo-çeşitlilik ve su kıyıları hakkında kriterler tanımlanmıştır. Ek olarak sokakların tasarımına yönelik detaylı bir rehberlik oluşturulmuştur (The City of Edinburgh Council, 2020). Rehber, temel olarak kamusal mekânlara yönelik tasarım fikirlerini kentin zengin tarihi dokusuna dayandırmış ve kent karakterini destekleyici

nitelikte ilkeler tanımlamıştır. Yapılacak değişikliklerin ve yenilemelerin kültürel mirasa saygılı olmasına önem verilmiş, cephe tasarımları, binaların boyutları, bitkilendirme ve yere özgü kent mobilyası seçimleriyle hem tarihi dokuya ve yerel bağlama uygun, hem de kent yapısını ve kullanıcı ihtiyaçlarını destekleyici yönlendirmeler yapılmıştır (Yener Metin, 2020).

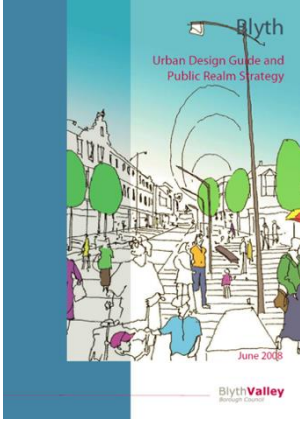
Şekil 1. Edinburgh Tasarım Rehberliği (The City of Edinburgh Council, 2020).

Bath Örnek Kitapları (Şekil 2-3), kentin mirasını korumak, aynı zamanda sürdürülebilir, ilerici ve yaşanabilir bir kentin gerekliliklerine uyum sağlamak için kamunun nasıl hissetmesi gerektiğine dair kapsamlı bir açıklama sunmayı amaçlamıştır. İki cilt olan kitaplardan birincisi (kamusal mekan çerçevesi); Bath'in kamusal mekânlarını, insanların birbirleriyle etkileşime girdiği caddeleri, meydanları ve geçitleri, kentin mimarisini ve manzarasını anlatmış ve bu yerleşimlerin tasarımını destekleyen ilkeleri belirlemiştir. İkinci ciltte (teknik ve uygulamaya yönelik rehber) bu ilkeler, kent merkezinde sokakların düzeninin nasıl sağlanacağını, malzeme kalitesine ilişkin beklentileri, detaylandırma ve bakım yapmak için uygulanması gerekenleri tarif eden pratik talimatlara dönüşmüştür (Bath & North East Somerset Council, 2015a, 2015b). Yaya erişimi üzerine kurulu kamusal mekânların beraberinde güçlü bir sokak ağını getireceği düşüncesiyle çerçevede erişilebilirlik ölçütü öne çıkmıştır. Bina kütlelerinin ve sokakların oranını yapılı çevreye ve insan ölçeğine göre değerlendiren çerçeve, mevcut sokak mirasını korumuş ve yeni tasarımların da buna uygun nitelikte olması gerektiğini ifade etmiştir. Kullanıcıların kamusal mekândan beklentilerini destekleyici tasarım hedefleri oluşturulmuştur (Yener Metin, 2020).

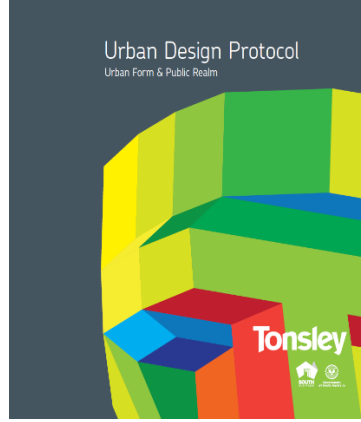

Şekil 2-3. Bath Örnek Kitapları: Kamusal Mekân Çerçevesi, Teknik & Uygulamaya Yönelik Rehberlik (Bath & North East Somerset Council, 2015a, 2015b)

Blyth Kentsel Tasarım Rehberi ve Kamusal Mekân Stratejisinde (Şekil 4) kenti bütüncül bir şekilde düşünerek kamusal mekânları iyileştirmek ve teşvik etmek temel amaç olmuştur. Rehber, yapılan tasarımlar ile Blyth kent merkezinin görsel imajını korumak, caddeleri ve sokakları ziyarete açık, cazip kamusal mekânlar haline getirmek düşüncesi üzerine kurulmuştur. Rehber üç aşamada kurgulanmıştır. Birinci aşamada; Blyth kent merkezinin tarihi gelişimi ve kent merkezinin karakteri incelenmiş, mevcut sorunları analiz edilmiştir. İkinci aşamada; rehberin vizyonu, stratejisi ve temel prensipleri belirlenmiş, kent merkezi için genel çerçeve oluşturulmuş ve özel karakteristik alanlar saptanmıştır. Üçüncü aşamada; yerel halk ile etkili iletişim için konsey buluşmaları yapılmış ve rehber için finansal altyapı düzenlenmiştir. Bu sayede, nitelikli bir kent merkezi için kentsel tasarım ilkeleri belirlenmiştir (Blyth Valley Borough Council, 2008). Kentin fiziksel konumu ve insan ihtiyaçları tasarım kriterlerini biçimlendirmiştir. Erişilebilirlik ve sosyal etkileşim için tarihi dokunun kamusal mekânda hissedilmesini ve yaşamasını amaçlayarak sokak peyzajını, kent silüetini, görsel sürekliliği koruyucu yönlendirmeler yapılmıştır (Yener Metin, 2020).

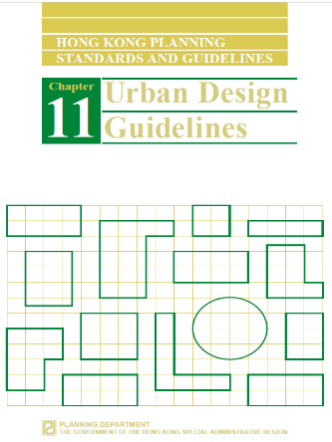
Şekil 4. Blyth Kentsel Tasarım Rehberi ve Kamusal Mekân Stratejisi (Blyth Valley Borough Council, 2008)

Şekil 5. Tonsley Kentsel Tasarım Protokolü: Kentsel tasarım & kamusal mekân (Government of South Australia, 2019)

Tonsley Kentsel Tasarım Protokolü (Şekil 5), daha alt ölçekteki alanlar için hazırlanan el kitaplarını yönlendiren üst ölçekli bir tasarım aracıdır. Bu protokol, iyileştirme alanına dahil olan kamusal mekân, sokak peyzajı ve peyzaj, cephe ve arayüz, detaylar ve malzemeler gibi kentsel tasarım öğelerinin hedeflerini açıklamayı amaçlamıştır. Belgede sırasıyla kentsel tasarımın önemi, kamusal mekân kalitesine etkisi ve analizler sonucu ortaya çıkan ilkeler üzerinde durulmuştur. Tonsley öncelikle Adelaide kent ölçeğinde yorumlanmış, ardından yerel ölçeğe inilerek sahip olduğu sosyal yapı ve mimari doku üzerinden tanımlanmıştır. Bölgede bulunan binalar ve kamusal mekânlar incelemeye kalite kriterleri için yönlendiriciler tanımlanmıştır (Government of South Australia, 2019). Temel olarak kamusal mekânın aktif ve canlı olması prensibine dayanan protokol, en iyi kamusal mekân kalitesini oluşturmayı amaçlayarak, tüm kullanıcılara, geniş zaman dilimlerinde farklı seçeneklerle kamusal mekânı deneyimleme imkanı sunmuştur (Yener Metin, 2020).

Şekil 6. Hong Kong Planlama Standartları ve Rehberleri: Kentsel Tasarım Rehberleri (The Government of the Hong Kong Special Administrative Region, 2020).

Şekil 7. Cambridge Kent Merkezi Kentsel Tasarım Rehberleri (Carter, 2013).

Hong Kong Kentsel Tasarım Rehberi (Şekil 6), Hong Kong’da dünya standartlarında bir kent imajı yaratmak ve yapılı çevrenin kalitesini arttırmak için hazırlanmış, estetik ve fonksiyonel yönden daha iyi bir ortam oluşturmayı amaçlamıştır. Rehberde Hong Kong’un kompakt ve dinamik bir kent olduğu vurgulanmış ve yüksek kaliteli, sürdürülebilir bir ortam oluşturmak için kentsel tasarım kavram ve ilkeleri üzerinde durulmuştur (The Government of the Hong Kong Special Administrative Region, 2020). Özellikle yaya erişimi ve konforunun, odak noktaların ve yönlendirici peyzaj tasarımlarının gerekliliği vurgulanmıştır. Yaya hareketlerini temel alan rehber bu bağlamda; açık alanları, bina konumlarını, sokak ağını, kentsel öğeleri ve peyzaj elemanlarını birlikte kurgulamıştır. Kullanıcı odaklı hareket ederek kamusal mekânda optimum kaliteyi sağlamayı hedeflemiştir (Yener Metin, 2020).

Cambridge Kentsel Tasarım Rehberi (Şekil 7), Cambridge merkezindeki kültür mirası binalar, yeni binalar, sokak peyzajı ve yönlendirme tabelaları ile ilgili yönergeler sunmuştur. Rehber, Cambridge için kapsamlı ve uygulanabilir bir vizyon oluşturmayı, yenilemeye uygun ve mirasla uyumlu öneriler geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca kent merkezindeki kamusal mekân kalitesini arttırmak ve yerel yönetim uygulamalarını desteklemek için kamusal mekânların koruma önceliklerini ve canlandırma seçeneklerini belirlemiştir. Rehber, giriş, çalışma alanı, kontrol listesi gibi bölümlerden oluşmuş ve detaylı olarak tasarım yönergelerine yer vermiştir. Cambridge kamusal mekânlarına ve bina yapısına genel bir bakış getirmiş ve önerilen sokak peyzajı ana

planını tanımlamıştır. Miras binalarına yapılacak tadilat ve ilaveler, yeni binalar, tabelalar, yaya alanları, parklar ve sokak manzaraları için ilkeler sunmuştur (Carter, 2013). Kamusal mekânda insan ölçeğinin önemini belirttiği rehberde, tasarımlar sokak algısını koruyacak ve destekleyecek nitelikte tanımlanmıştır.

Şekil 8. San Francisco Kentsel Tasarım Rehberi
(San Francisco Planning Department, 2018).

San Francisco Kentsel Tasarım Rehberleri (Şekil 8) ile yapı dokusunun, sokakların ve diğer kamusal mekânların kalitesini yükseltmek ve San Francisco'yu daha yaşanabilir bir kent haline getirmek amaçlanmıştır. Ayrıca iç mekân faaliyetleri ve kamusal mekân arasındaki bağlantıyı güçlendiren binalarla, insanlara daha çok seçenek oluşturan bir kentsel yaşam deneyimi sunmak istenmiştir. "Tasarlanarak inşa edilen çevre, kentin kültürel değerlerinin fiziksel bir sonucudur" düşüncesi ile rehber oluşturulmuştur (San Francisco Planning Department, 2018). Rehberde, yüksek yoğunluklu ve karma kültüre sahip kamusal mekânlar için tasarım fikirleri verilmiştir. Bina yerleşimleri, boyutları ve sokak üzerindeki etkisi ile detaylar veren rehber, güvenliği doğrudan sağlayan öneriler sunmuştur. Kamusal mekânın temelinde insan olduğu düşüncesinden hareketle, kullanıcı ihtiyaçlarına yönelik fikirler ön planda yer almıştır (Yener Metin, 2020).

Çalışmada ayrıca incelenen rehberlerde yer alan kamusal mekânlarla ilgili tasarım kriterlerinin, literatür araştırmasıyla ortaya koyulan kamusal mekân kalite kriterleri ve bileşenleriyle ne kadar örtüştüğü tespit edilmiştir. İncelenen bütün rehberlerde fiziksel boyut içinde tanımlanan 6 ölçüt ve 22 bileşenin; cepheler, binalar, formlar, dış mekanlar, aydınlatma, ulaşım, bitkilendirme, malzemeler, kent mobilyaları, sokaklar, zemin katlar, su elemanları,

altyapı gibi kamusal mekanı oluşturan farklı elemanlar için geliştirilmiş önerilerde yer aldığı görülmüştür. Yine incelenen bütün rehberlerde sosyal boyut içinde tanımlanan 7 ölçüt ve 28 bileşenin; cepheler, malzemeler, su elemanları ve bitkilendirme, kent mobilyaları ve sanat eserleri, aydınlatmalar, binalar, kentsel imgeler, dış mekanlar, malzemeler ve detaylar, aktivite türleri, zemin katlar, sokaklar, kullanım zamanları gibi kamusal mekanı oluşturan farklı elemanlar için geliştirilmiş önerilerde tanımlandığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak tüm rehberlerde uygulama alanları farklılık gösterse de, kamusal mekânda fiziksel ve sosyal boyuta ilişkin kalitenin sağlanması amacıyla çeşitli ilkelerin, kriterlerin, önerilerin ve yönlendiricilerin bulunduğu görülmüştür. Böylece çalışma kapsamında incelenen yedi kentsel tasarım aracı örneği üzerinden Türkiye’de kamusal mekânların kalitesini arttırmak için geliştirilecek bir tasarım rehberinde yer alması önerilen başlıklar ve tasarım ilkeleri oluşturulmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Kamusal mekânlar farklı kesimlerden insanları bir araya toplayan, ihtiyaçlarını karşılayacak tüm imkanları sunan ve toplumsal bütünlüğü oluşturan kentsel mekânlardır. Kent kültürünü yaşatmak ve günlük aktiviteleri gerçekleştirmek için kamusal yaşamda büyük öneme sahip olan kamusal mekânların kent içerisinde yeterli sayıda ve kalitede tasarlanması gerekir.

Çalışma kapsamında, ülkemizde kamusal mekân kalitesinin sağlanmasında tasarım ve uygulama aşamasında yönlendirici olması için yurtdışındaki kentsel tasarım araçlarından nasıl faydalanılabileceği araştırılmış, bu araçlarda kamusal mekân kalitesini sağlayan ilkeler, hedefler, kriterler tespit edilmiştir. İncelenen örneklerde görüldüğü gibi kentsel tasarım araçlarında yer alan ilkeler ve yönlendirmeler kamusal mekan kalitesinin sağlanmasında olumlu sonuçlar vermektedir. Bu araçlardaki tasarım ilkeleri, farklı ölçek ve özelliklerdeki kamusal mekanlara uygulanabilir şekilde tanımlanmıştır. Böylece kapsama ve ihtiyaca uygun kentsel tasarım araçları ile kaliteli kamusal mekanlar elde edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma sonucunda, ülkemizde kamusal mekân tasarımında kullanılabilir ve bağlama göre geliştirilebilecek taslak bir rehber oluşturulmuştur. Bu rehberde kamusal mekânlarda kalite ölçüt ve bileşenlerini sağlamak için kamusal mekânı oluşturan farklı uygulama alanlarına yönelik tasarım ilkeleri yer almaktadır (Tablo 4.1, 4.2).

Tablo 4.1. Kamusal mekânlar için önerilen kalite kriterleri, bileşenleri, uygulama alanları ve ilkeleri (Fiziksel boyut) (Yener Metin, 2020)

KAMUSAL MEKÂNDANIN FİZİKSEL BOYUTU			
Ölç	Bileşenler	Uygulama alanı	İlkeler
Biçimsel çeşitlilik ve uygunluk	Devamlılık ve ritim	Cepheler Binalar	Bina yüksekliklerini ve cephedeki boşlukları/hareketleri dengeli ve düzenli bir şekilde devam ettirmek
	Düzen	Formlar	Kamusal mekân sınırlarını belirgin bir şekilde tanımlamak
	Kapalılık		Bina kütleleri ve boşlukları arasında denge kurarak kullanıcıların mekânı daha iyi algılamasını sağlamak
Ekolojik verimlilik	Uygun arazi kullanımı	Binalar Dış mekânlar	Arazi topografyasıyla uyumlu yapılaşma sayesinde doğal-yapılı çevre arasında denge sağlamak
	Doğal kaynak korunumu	Binalar	Pasif iklimlendirme sistemlerinden faydalanmak, hava, su, toprak kalitesini korumak
		Dış mekânlar	
		Aydınlatma Ulaşım	Kamusal mekânlarda yenilebilir enerji sistemlerinden faydalanmak, temiz ulaşım sistemlerini-tolu taşımayı teşvik etmek, CO2 salınımını azaltmak
	Enerji verimliliği	Bitkilendirmeler Malzemeler	Sert - yeşil zemin oranını dengeleyerek kamusal mekânda ısı adası oluşumunu engellemek, iklime uygun, az su gerektiren bitkilendirme, dayanıklı zemin ve cephe kaplamaları seçmek
	Geri dönüşüm	Kent mobilyaları	Kamusal mekânda kullanıcıları geri dönüşüme teşvik edecek kent mobilyaları yerleştirmek
Malzemeler		Mekân tasarımında geri dönüşmüş/dönüştürülebilir malzemeler kullanmak	
Erişilebilirlik	Hareket kolaylığı ve devamlılığı	Aydınlatma	Sokak ağını, hedef mekâna doğru yapılan hareketi gösterecek şekilde aydınlatmak
		Bitkilendirmeler	İnsanların hareketlerini zorlaştırmamak için sert-yumuşak zemin tasarımında hareket yönlerini ve eğilimlerini göz önünde bulundurmak
		Kent mobilyaları	Çeşitli kent mobilyalarını (aydınlatmalar, bilgilendirici ve yönlendirici tabelalar, banklar) amacına uygun olarak; yayaların aktif biçimde kullandıkları ağlar üzerinde konumlandırmak
		Malzemeler	Kullanıcıların yürüme konforuna uygun zemin malzemeleri kullanmak

Esnelik	Mekân ve bağlantı sürekliliği	Sokaklar	Hedef mekâna ulaşmak için farklı yerlerden gelen ve kademeli olarak birleşen sokaklar kurgulamak
		Dış mekânlar	Kullanımı arttırmak için kamusal mekânları birbirleri ile bağlantılı olarak yerleştirmek Kamusal mekânları kentsel işlevlerle ilişkili olarak ve hareket ağı üzerinde kurgulamak
	Yaya-yaşıt ayrımı ve yaya önceliği	Dış mekânlar	Kamusal mekânları kent içinde yürünebilir mesafe aralıklarında kurgulamak
		Sokaklar	Kullanıcı çeşitliliği düşünülerek; bisiklet ve yaya yolları ile toplu taşımayı bir bütün olarak kurgulamak
		Kent mobilyaları	Yaya-taşıt ilişkisini düzenleyecek peyzaj tasarımı yapmak ve yaya önceliğini ifade edecek işaret levhaları kullanmak
	Adapte olabilirlik	Dış mekânlar	Gelecekteki ihtiyaçlara uyum sağlayabilecek, değişebilir-dönüşebilir, gerektiğinde başka mekânlarla birleştirilebilir mekânlar tasarlamak
	Çok amaçlı kullanım	Binalar	İşlevsel açıdan eskiyen binaları yeniden işlevlendirmek, binalara farklı zamanlarda aktif olarak kullanılacak işlevler tanımlamak
		Dış mekânlar	Aynı anda farklı etkinliklerin düzenlenebileceği alt mekânlar kurgulamak
		Kent mobilyaları	Etkinliklere göre düzenlenebilecek hareketli kent mobilyaları kullanmak
Zamansal kullanım çeşitliliği	Binalar	Günün farklı saatlerinde hizmet verebilecek işlevler tanımlamak	
	Dış mekânlar	Farklı saatlerde veya yılın farklı dönemlerinde yapılacak etkinliklere uygun esnek mekânlar tasarlamak	
	Kent mobilyaları	Farklı mevsimlerde ve günün tüm saatlerinde kullanılacak nitelikte kent mobilyaları seçmek	
İşlevsel çeşitlilik ve uygunluk	Karma kullanım	Binalar	Farklı işlevlere sahip binalar (ticaret, eğitim, idare, kültür vb) tanımlamak
		Dış mekânlar	Farklı ihtiyaçlara aynı anda hizmet veren (eğlence, dinlenme, oyun, eğitim vb) mekânlar tasarlamak
	Zemin katlar	Zemin katlarda yeme-içme mekânlarını ve zengin alışveriş imkanlarını bir arada kurgulamak	

Konfor	Kentsel bağlama uygunluk	Dış mekânlar	Bulunduğu yerin fiziksel ve sosyal özelliklerine uygun, yerel halkın yaşam biçimine ve ihtiyaçlarına uygun kamusal mekânlar tasarlamak
		Binalar	Kamusal mekânda özgün kentsel dokuya uygun binalar tasarlamak
	Ergonomiklik	Cepheler	Kullanıcıları görsel olarak rahatsız edecek (parlak) cephe kaplama malzemelerini kullanmaktan kaçınmak
		Malzemeler	Yürüme konforu için kullanıcıyı yormayacak, kullanışlı ve dayanıklı zemin kaplamaları seçmek İklimsel koşullara uygun (aşırı ısınmayan, kaygan olmayan vb.) zemin kaplamaları seçmek
		Kent mobilyaları	Faaliyetlerin türüne ve süresine uygun boyutta ve malzemeden üretilmiş kent mobilyaları seçmek
	Geçirgenlik	Binalar	Bina yüksekliklerini görsel algıyı engellemeyecek şekilde dengelemek
		Bitkilendirme	Ağaç ve bitki yüksekliklerini görsel ilişkileri koparmayacak şekilde düzenlemek
		Zemin katlar	Saydam zemin kat cepheleri, vitrin tasarımları ve dış mekâna taşan kullanımlar ile kullanıcıların görsel algısını arttırmak
	Görsel uygunluk	Binalar	Kamusal mekânı oluşturan tüm binaları, mobilyaları ve malzemeleri bütüncül bir bakış açısıyla, görsel açıdan birbirini tamamlayacak şekilde tasarlamak
		Kent mobilyaları	
		Malzemeler	
	İklimsel şartlara uygunluk	Dış mekânlar	Olumsuz iklimsel koşullardan korunmak için mekânın boyutunu ve kapalılığını dengede tutmak
		Bitkilendirmeler	Ağaçlar, bitkiler ve su elemanları kullanarak mekânda optimum mikroiklim oluşturmak
		Su elemanları	
		Binalar	Güneşlenmeyi engellemek ve yeterli hava akışını sağlayabilecek boşluklar oluşturmak için bina-dış mekân dengesini sağlamak.
Kent mobilyaları		Tenteler ve örtüler gibi mobilyalar ile güneş ve yağış etkisinden korunma sağlamak	
Malzemeler	Aşırı sıcak iklimlerde emiciliği ve yansıtıcılığı düşük, bol yağışlı ve soğuk iklimlerde pürüzlü yüzeye sahip zemin kaplamaları kullanmak		

		Optimum mikroiklim yaratmak için cephe malzemelerinde ısıyı yansıtıcı malzemeler kullanmamak
Teknik yeterlilik	Dış mekânlar	Sokaklardaki kot farklarını hem merdiven, hem de rampa düzenlemeleriyle çözmek
	Altyapı	Kullanıcı yoğunluğu düşünülerek gerekli internet, elektrik, temiz ve pis su, yağmur suyu vb tesisat ve bağlantılarını kurmak
	Kent mobilyaları	Kullanıcı yoğunluğuna ve ihtiyacına uygun sayıda ve türde kent mobilyası kullanmak, sağlam montaj yapmak
	Cepheler	Yapı elemanlarını, malzeme ve detayları doğru uygulamak
Optimum yoğunluk	Dış mekânlar	Bina- dış mekân oranının dengeli olmasını sağlamak
	Aydınlatmalar	Ana caddeler ile alt sokaklarda aydınlatma farkı yaratarak kamusal mekânları kademelendirmek
	Bitkilendirmeler	Doğal- yapılı çevre oranının dengeli olmasını sağlamak
Sağlık şartlarına uygunluk	Dış mekânlar	Her mahallede yürüme mesafesinde/ yürümeyi teşvik edecek dış mekânlar/yeşil alanlar/spor alanları oluşturmak, sosyal mesafe koşullarına uygun büyüklükte mekânlar tasarlamak
	Binalar	Yeşil bina cepheleri ve yeşil çatılar tasarlamak
	Kent mobilyaları	Özellikle oturma elemanlarını sosyal mesafe koşullarına uygun olarak yerleştirmek, uygun yerlerde spor aletleri kullanmak
	Bitkilendirmeler	Hava kalitesini arttırmak ve CO2 miktarını azaltmak için bitkilendirmeden faydalanmak

Tablo 4.2. Kamusal mekânlar için önerilen kalite kriterleri, bileşenleri, uygulama alanları ve ilkeleri (Sosyal boyut) (Yener Metin, 2020)

KAMUSAL MEKÂNDA KALİTENİN SOSYAL BOYUTU			
Ölç	Bileşenler	Uygulama alanı	İlkeler
Algılanabilirlik	Estetik	Cepheler	Birbiriyle uyumlu, görsel olarak özgün cepheler tasarlamak
		Malzemeler	Cephede ve zeminde birbiriyle ve özgün dokuyla uyumlu malzemeler kullanmak, farklı işlev alanlarını farklı zemin ve cephe kaplamalarıyla göstermek
		Su elemanları ve bitkilendirmeler	Özgün dokuya ve iklime uygun peyzaj tasarımı yapmak
		Kent mobilyaları ve sanat eserleri	Özgün dokuya uygun kent mobilyaları kullanarak ortak bir tasarım dili yaratmak, kamusal sanat eserleriyle güzellik duygusunu yükseltmek
		Aydınlatmalar	Özgün cepheleri ve sanat eserlerini aydınlatmak
	Ölçek	Binalar	Sokak boyunca binaların yüksekliklerini dengeleyerek insan ölçeğini korumak
		Bitkilendirmeler	Taşıt yollarını yaya ve bisiklet yollarından ayıran yeşil bantları görsel sürekliliği engellemeyecek yükseklikte seçmek
	Okunabilirlik	Aydınlatmalar	Gerekli bina cephelerini, zemin katlarını, yaya-taşıt izlerini, bitkileri, su elemanlarını ve sanat eserlerini aydınlatarak kamusal mekânda bütüncül etki yaratmak
		Kentsel imgeler	Bölgeleri, sınırları, yolları, işaret öğeleri, odak ve düğüm noktaları kolayca ayırt edilebilen ve bağlamla bütüncül ilişki kuran kamusal mekânlar tasarlamak
	Tanımlı olma	Binalar	İnsan ölçeğinde, ezici etkisi olmayan bina yükseklikleri tanımlamak
Dış mekânlar		Mekânı sınırları, işlevi, cephesi, zemini ile tarif etmek	
Yönlendirme	Binalar	Etkili bina, bitkilendirme ve kent mobilyaları (işaret levhaları vb) dizilimiyle ve peyzaj tasarımıyla kullanıcıların hareketlerini yönlendirmek	
	Bitkilendirmeler		
	Aydınlatmalar		
Anlam	Yerel bağlam	Kent mobilyaları	
		Dış mekânlar	Öncelikle yerel halkın ihtiyaçlarını karşılayacak, kültürünü ve yaşam biçimini temsil edecek şekilde düzenlemek
	Bitkilendirmeler	Peyzaj tasarımında yerel bitkileri ve ağaçları kullanarak mekânı çevre ile bütünleştirmek	
	Cepheler	Cephe tasarımında, kapı ve pencere gibi elemanlarda ve detay uygulamalarında özgün dokuyu devam ettirmek	
	Malzemeler ve detaylar	Zemin ve cephe kaplamalarında yerel malzeme kullanmak	
Evrensellik	Dış mekânlar	Herkese hitap edecek, kamusal derecesi yüksek mekânlar tasarlamak	
	Aktivite türleri	Herkese hitap edecek faaliyet olanakları sunmak	

İmaj	Dış mekânlar	Akılda kalıcı, belirgin bir imaj oluşturmak	
	Zemin katlar	Bütüncül bir şekilde kurgulanmış ticari mekânlar oluşturmak	
	Malzemeler	Kamusal mekânı akılda kalıcı hale getirecek cephe ve zemin malzemeleri seçmek	
Kimlik	Binalar	Özgün binalar tasarlayarak her mekânın farklı bir kimliğe sahip olduğunu göstermek	
	Malzemeler	Seçilen malzemeler ve peyzaj tasarımı üzerinden mekânın geçmişiyile ilişki kurmak	
Tarihsel ve kalicılık	Cepheler	Sokaklarda ve caddelerde geçmişten gelen tarihi izleri korumak ve yeni uygulamaları özgün dokuyu destekleyici bakış açısıyla tasarlamak	
	Aktivite türleri	Kentin kültürel birikimi doğrultusunda yerel halkın düzenli olarak gerçekleştirdiği faaliyetlere uygun mekânlar tasarlamak	
	Sokaklar	Tarihi ve mimari değere sahip yapıları ve doğal güzellikleri öne çıkaracak, saygılı ve destekleyici tasarımlar yapmak, yerin ruhunu korumak	
Sembolik değer	Binalar	Kent için önemli binaların çevresindeki silüeti düşük tutmak	
	Dış mekânlar	Soyut ve somut kültürel değerleri temsil edecek öğeleri içeren mekânlar tasarlamak	
Aidiyet ve bağ kurma	Sanatsal öğeler	Kamusal sanat ile kullanıcıların mekânda kendilerine ait izler/anılar oluşturmasını sağlamak	
	Dış mekânlar	Mekânın özgün kimliğini koruyarak, kullanıcının mekânı yaşamasını, içselleştirmesini, kendisiyle özdeşleştirmesini sağlamak	
Deneyim	Hissetme	Binalar	Özgün dokuyu bozmadan kullanıcıların yerin ruhunu hissetmesini sağlamak
		Bitkilendirmeler	Mekânda bitkilendirmelere yer vererek kullanıcıların doğayı deneyimlemesini sağlamak.
	Hoşnutluk	Dış mekânlar	Gürültü, koku, kalabalık gibi rahatsız edici durumları optimum seviyede tutmak Kullanıcıların ihtiyaçlarını huzur içinde karşılamalarını sağlamak
Merak ve keşfetme	Sanatsal öğeler	Kamusal mekânlarda farklı sergiler düzenleyerek kullanıcıları çekmek	
	Dış mekânlar	Farklı tip sokakların birleştiği, toplanmaya ve ayrılmaya imkan sağlayan odak noktaları oluşturmak	
	Kent mobilyaları	Farklı amaçlarla (tırmanma duvarı gibi) kullanılan kent mobilyaları, kullanıcı etkili cephe tasarımları kullanmak	
Aktif ve pasif etkileşim	Görsel süreklilik	Zemin katlar	Zemin katlarda saydam yüzeyler kullanarak iç-dış mekân birlikteliği oluşturmak
		Bitkilendirmeler	Görsel sürekliliği bozmayacak ölçekte bitkilendirme yapmak
		Binalar	Kent manzaralarını kapatmamak

	Aydınlatmalar	Geniş saatlerde çeşitli aktivitelere olanak sağlayacak bütüncül aydınlatma yapmak
Aktivite çeşitliliği	Dış mekânlar	Farklı etkinliklerin yapıldığı kamusal mekânları kademeli bir şekilde birbirine bağlamak, işlevine uygun büyüklükte kamusal mekânlar tasarlamak
	Bitkilendirmeler	Güneşlenme veya gölgede dinlenme olanaklarını bir arada sunacak bitkilendirme kullanmak
	Zemin katlar	Zemin katlarda farklı ihtiyaçlara yönelik ticari mekânlar ve yeme-içme yerleri oluşturmak
	Kent mobilyaları	Bekleme, yaslanma, oturma gibi eylemlere uygun mobilyalar seçmek
	Malzemeler	Sert zemin- yumuşak zemin birlikteliğini dengeli kurgulamak
Kullanıcı çeşitliliği	Aktivite türleri	Farklı kullanıcı gruplarına yönelik aktiviteleri yakın mesafede konumlandırmak
	Kullanım zamanları	Geniş saat dilimlerinde farklı kullanıcı gruplarını aktif olarak bir araya getirmek
	Dış mekânlar	Duyusal iletişime olanak veren, optimum genişlikte mekân tasarımları yapmak
	Kent mobilyaları	Kullanıcıların iletişimine olanak sağlayacak mesafede mobilyaları yerleştirmek
Cazibe	Aktivite türleri	Sergi, dans, söyleşi, dinleti gibi insanları dahil eden aktiviteler düzenlemek
	Kent mobilyaları	Çocuk oyun elemanları, konser platformları, sergi standları, oturma ve izleme elemanları gibi kent mobilyalarını bir arada kullanmak
Kent manzaraları	Binalar	Binaları konumlandırırken ve peyzaj tasarımı yaparken kentin sahip olduğu doğal ve yapılı çevre manzaralarını kapatmamak, kamusal mekândan manzaranın hissedilmesini ve deneyimlenmesini sağlamak
	Bitkilendirmeler	
Suç ve kazalara karşı koruma	Dış mekânlar	Boşlukta olma hissi vermeyecek, dengeli büyüklükte mekânlar tasarlamak
	Binalar	Çevredeki binaları günün tüm saatlerinde kullanıma uygun olacak şekilde karma bir şekilde işlevlendirmek
	Sokaklar	Sokağa cephesi olan binalarda balkon ve geniş pencereler kullanarak, zemin katlarda bulunan dükkanların geniş vitrinleri ile görsel denetim oluşturmak
		Teknoloji desteği ile sokaklarda kamera, sensörlü aydınlatma, çağrı butonları vb. ile denetim sağlamak
	Aydınlatmalar	Sokakları yeterince aydınlatarak günün her saatinde güvenli kullanım imkanı sunmak

	Trafik denetimi	Malzemeler	Yaya ve taşıt yolu ayırımını algılamayı kolaylaştırmak ve yaya geçişlerini belirginleştirmek için dikkat çekici, sınır belirtici malzemeler (döşeme kaplaması, boyası vs.) kullanmak
		Kent mobilyaları	Yaya kullanımına açık sokaklarda taşıt hareketlerini kontrol etmek ve sürücülerini uyarmak için bilgilendirme ve yönlendirme tabelaları yerleştirmek
		Bitkilendirmeler	Yaya ve taşıt yolu ilişkisini kesmeyecek yükseklikte bitkilendirme yapmak
Kontrol	Kişiselleştirme	Kent mobilyaları	Mekânda kişilerin rahat hissedeceği ve mahremiyetini koruyacağı seçimler yapmasına imkan verecek işlevde ve tasarımda kent mobilyaları kullanmak
		Dış mekânlar	Kullanıcılara bireysel ve grup olarak kullanacak farklı alt mekânlar sunmak, kullanıcı gruplarının mekânı kendi ihtiyaçları doğrultusunda düzenlemelerine imkan verecek esneklikte tasarlamak
	Kullanım alışkanlığı	Aktivite türleri	Periyodik etkinlikler düzenleyerek kullanıcıları mekâna çekmek
		Zemin katlar	Zemin katlara ticaret işlevi vererek, işletme sahipleri ile kullanıcıların iletişimini sağlaması sağlamak
	Sahiplenme	Binalar Bitkilendirmeler Sanat eserleri	Kullanıcılar için önemli bellek öğelerini (mekânlar, sanat eserlerini, ağaçları vb) yerinde koruyarak yaşatmak
Psikolojik konfor	Mahremiyet	Bitkilendirmeler	Oturma, yürüme, buluşma gibi aktivitelerde kullanıcıları diğerlerinden kısmen ayıran bitkilendirme yapmak
		Zemin katlar	İç-dış ilişkisini dengeli bir şekilde sağlayacak şeffaflıkta/opaklıkta zemin katlar tasarlamak
		Kent mobilyaları	Mobilyaları kullanıcıların aralarında yeterli mesafe kalacak şekilde yerleştirmek
	Güvende hissetme	Dış mekânlar	Kullanıcıya esnek ve rahat ortam sunan, ancak sınırları tanımlı mekânlar sunmak Farklı aktiviteler arasında nitelikli boşluklar bırakarak kullanıcıya güven ortamı oluşturmak
		Binalar	Cephe genişlikleri ve yükseklikleri çok fazla olan binalar insanda ezici bir etki oluşturduğundan bina tasarımında insan ölçeğini aşmamak
	Dinlenme	Su elemanları ve bitkilendirmeler	Su elemanları ve yeşil doku ile rahatlatıcı bir ortam yaratmak
		Kent mobilyaları	Sokaktaki insan yoğunluğuna göre belirli mesafelerde oturma elemanları yerleştirmek
	Malzemeler	Sert zemine ek olarak yumuşak zemin oluşturarak kullanıcılara yere oturma, dinlenme, uzanma olanakları sağlamak	

Özetle, Tablo 4.1’de kamusal mekânda fiziksel kaliteyi sağlamak için tanımlanan biçimsel çeşitlilik ve uygunluk, ekolojik verimlilik, erişilebilirlik, esneklik, işlevsel çeşitlilik ve uygunluk, konfor bileşenleri altında farklı uygulama alanlarına yönelik 56 ilke tanımlanmıştır. Tablo 4.2’de ise kamusal mekânda sosyal kaliteyi sağlamak için tanımlanan algılanabilirlik, anlam, deneyim aktif ve pasif etkileşim, güvenlik, kontrol, psikolojik konfor bileşenleri altında farklı uygulama alanlarına yönelik 76 ilke oluşturulmuştur. Bununla birlikte, bu çalışmada tanımlanan ilkelerin, pandemi sonrasında değişen yaşam biçimleri ve kullanıcı beklentileri, her kentin/toplumun kendine özgü nitelikleri ve yerel bağlamsal özellikleri dikkate alınarak yorumlanması ve yere özel olarak geliştirilmesi gerekmektedir.

Diğer yandan Türkiye’de kentsel tasarım konusunda henüz gelişmekte olan yasal altyapı ve sınırlı pratikler kamusal mekan kalitesinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla yurtdışındaki kentsel tasarım araçlarını ülkemiz şartlarına göre uyarlayarak Türkiye’ye özgü tasarım araçlarını geliştirmek gerekmektedir. Tasarım araçları sayesinde mevcut kalitesiz kamusal mekanlar iyileştirilerek dönüştürülecek, yeni kamusal mekanlar kalite kavramını temel alarak tasarlandığı için nitelikli çevreler elde edilecektir. Bu noktada öncelikle kentsel tasarım araçlarının kamusal mekandaki kaliteyi artırıcı etkisi kabul edilmeli ve bu araçların ivedilikle geliştirilmesi için gereken adımlar bir an önce atılmalıdır. Bu kapsamda, kentsel tasarım araçlarının hazırlanmasında ve uygulanmasında yasal altyapının geliştirilmesi ve yerel yönetimin desteklenmesi gerekmektedir. Yasal olarak temellendirilmiş ve uygulanması teşvik edilmiş kentsel tasarım araçları, kamu kuruluşları ve sivil topluluklar tarafından yapılan tasarımlarda da yönlendirici olacak ve kamusal mekan kalitesini teşvik edecektir.

Sonuç olarak, ülkemizde kaliteli kamusal mekânların nasıl üretilebileceğine dair taslak bir rehber sunan bu çalışmanın farklı konumlarda, ölçeklerde ve türlerde kamusal mekânların geliştirilmesinde ve yönetiminde uzmanlara ve yerel yönetimlere yol göstereceği, ayrıca Covid 19 pandemisiyle birlikte artan kaliteli kamusal mekân gereksiniminin sağlanmasına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Extended Abstract

How Can We Benefit from Urban Design Tools to Increase Public Space Quality?

*

S. Nur Yener Metin

ORCID: 0000-0002-1021-899X

Sibel Polat

ORCID: 0000-0003-4380-0457

Management is an important issue for the quality of public spaces. According to Carmona (2010a, 2010b), under-management cause neglect, dereliction, insecurity, traffic pressure, low spatial quality, lack of access and activities in public spaces, while over-management cause problems such as privatization of public spaces for security or due to high maintenance costs, commodification of public spaces due to consumption-oriented society, lack of sense of place, homogeneity of public spaces, and abandonment of public spaces because of strict rules, prohibitions, monitoring and control.

These problems are encountered in public spaces in Turkey as well as in many countries. While the illegal residential areas, which have developed with rapid urbanization, expand without enough public spaces, many public spaces in the city centres are invaded by private spaces or cars, and some public spaces within the historical urban textures become obsolete over time because of the lack of necessary interventions. It is thought that the lack of the management of public spaces created poor-quality public spaces in many cities. In particular, the Zoning Law (1985) and its Regulations in Turkey did not mention about the quality of public spaces and principles of urban design and did not define any design and implementation tools that would integrate the urban planning and architectural design processes until 2014 when the Regulation for the Preparation of Spatial Plans were approved.

Nevertheless, this study, which claims the necessity and importance of quality in public spaces, is based on the legal references arising from various reports, agreements and plans on both international and national scales. Especially, the

Integrated Urban Development Strategy and Action Plan (2010) was the first legal document that emphasized the need for urban design and design guidelines to increase public space quality and to conserve urban identity. In addition, in 2015, with the support of the Ministry of Environment and Urbanization, Mimar Sinan Fine Arts University made a project on the preparation of urban design guidelines. As a result of the project, it was revealed how urban design can be integrated with the planning system in Turkey and how urban design guidelines can be prepared and used by municipalities.

Today, in many developed countries, it is seen that various types of urban design tools are used to design innovative public spaces that are lively, high qualified, compatible with the natural environment and historical texture. These tools contain written-visual design criteria and implementation details from macro scale to micro scale in order to increase the quality of public spaces and protect the original urban identity, so that the development of public spaces can be controlled (Yener Metin, 2020).

At this point, the aim of the study is to reveal how the urban design tools can be used to increase the quality of public spaces in Turkey and to define the main topics and principles for a design guideline that can be developed for public spaces in Turkey. The research questions to be explored in the article are:

- What are the criteria and components that form the quality of public space?
- Which urban design tools can be used to ensure the quality of public space?
- What are the design principles that should be included in a design guideline to be developed to increase the quality of public spaces?

In order to understand the role of urban design tools in ensuring the quality of public space, design tools (especially design guidelines) used in different countries were examined within the scope of the case study. The differences in the planning-design policies of each country create diversity in terms of design tools. For this purpose, three tools from Europe (United Kingdom- Edinburgh, Bath, Blyth), one from Australia (Tonsley), one from Asia (China-Hong Kong), two from America (America-San Francisco, Canada-Cambridge), a total of seven urban design tools (5 guidelines, 1 sample book (2 volumes), 1 urban design protocol) were selected from the cities. These tools were analyzed in terms of their role in the legal planning-urban design policies of the country, their relations with other guidelines, their target groups, their status, scopes, design and implementation criteria. It was determined which components and design principles for the physical and social dimension of quality in public spaces emerged in these tools.

As a result of the study, a draft guideline which can be developed for different kind of public spaces was created. In this guideline, there are design principles for different elements of the public space to provide quality criteria and components in public spaces.

To ensure the physical quality in public spaces, 56 principles were defined for the different elements of public space to provide typological variety and fitting, ecological efficiency, accessibility, flexibility, mixed-use and physical comfort. To ensure social quality in public spaces, 76 principles were created for the different elements of public space to develop perceptibility, meaning, experience, active and passive interaction, security, control, psychological comfort. However, the principles defined in this study need to be interpreted and developed locally by taking into account the changing lifestyles and user expectations after the pandemic, the unique characteristics of each city/society, and local contextual characteristics.

Since the theoretical and practical infrastructure of urban design in our country is newly developing in terms of legal-administrative dimensions, it is thought that this study can be a source for future public space design and implementation and will contribute to the need for high-quality public spaces, as their importance become more apparent with the Covid 19 pandemic.

Kaynakça/References

- Bath & North East Somerset Council. (2015a). *Pattern book volume 1: public realm framework*. Erişim adresi: https://www.bathnes.gov.uk/sites/default/files/sitedocuments/Planning-and-Building-Control/Planning-Policy/Evidence-Base/Urban-Design-Landscape-and-Heritage/bath_pattern_book_part_1.pdf
- Bath & North East Somerset Council. (2015b). *Pattern book volume 2: technical and operational guidance*. Erişim adresi: https://www.bathnes.gov.uk/sites/default/files/sitedocuments/Planning-and-Building-Control/Planning-Policy/Evidence-Base/Urban-Design-Landscape-and-Heritage/bath_pattern_book_part_2.pdf
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2010). *Bütünleşik kentsel gelişme stratejisi eylem planı (KENTGES 2010-2023)*. Erişim adresi: https://webdosya.csb.gov.tr/db/kentges/editorodosya/kentges_tr.pdf
- Blyth Valley Borough Council. (2008). *Blyth urban design guide and public realm strategy*. Erişim adresi: <https://www.northumberland.gov.uk/NorthumberlandCountyCouncil/media/Planning-and-Building/Conservation/DG-Blyth-Urban-Design-and-Public-Realm.pdf>
- CABE. (2006). *Preparing design codes: a practice manual*. London: Riba Publishing. Erişim adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7623/152675.pdf

- Carmona, M., Heath, T., Oc, T. ve Tiesdell, S. (2003). *Public places urban spaces, the dimensions of urban design*. Oxford: Architectural Press.
- Carmona, M. Magalhães, C. ve Hammond, L. (Der.) (2008). *Public space: the management dimension*. New York: Routledge.
- Carmona, M. (2010a). Contemporary public space: critique and classification, part one: Critique. *Journal of Urban Design*, 15:(1), 123-148. doi: <https://doi.org/10.1080/13574800903435651>
- Carmona, M. (2010b). Contemporary public space, part two: Classification, *Journal of Urban Design*, 15:(2), 157-173. doi: <https://doi.org/10.1080/13574801003638111>
- Carmona, M. (2017). The formal and informal tools of design governance. *Journal of Urban Design*, 22 (1), 1-36. doi: <https://doi.org/10.1080/13574809.2016.1234338>
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G. ve Stone, A. M. (1992). *Public space*. New York: Cambridge University Press.
- Carter, P. (2013). *Downtown urban design guidelines*. Erişim adresi: <https://www.cambridge.ca/en/build-invest-grow/resources/Downtown-Urban-Design-Guidelines.pdf>
- Congress for New Urbanism. (1993). *Charter for the new urbanism*. Erişim adresi: <https://www.cnu.org/who-we-are/charter-new-urbanism>
- Council of Europe. (1992). *Avrupa kentsel şartı*. Erişim adresi: <http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=964>
- Crosby, P.B. (1996). *Quality is still free: the art of making quality certain*. Newyork: Mc Graw Hill.
- Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği. (2014, 14 Haziran). Resmi gazete (Sayı 29030). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm>
- Çevre Şehircilik Bakanlığı. (2016a). *Kentsel tasarım rehberleri cilt I*. Ankara: İncekara Matbaacılık. Erişim adresi: https://webdosya.csb.gov.tr/db/mpgm/editor-dosya/file/Kentsel%20Tasarim/Kentsel%20Tasarim%20Rehberleri/KENTSEL%20TASARIM%20REHBERLERI_Cilt1.pdf
- Çevre Şehircilik Bakanlığı. (2016b). *Kentsel tasarım rehberleri cilt II*. Ankara: İncekara Matbaacılık. Erişim adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/csb/dokumanlar/mpgm0056.pdf>
- Çevre Şehircilik Bakanlığı. (2021). *Kentsel tasarım rehberleri*. Erişim adresi: <https://mpgm.csb.gov.tr/kentsel-tasarim-rehberleri-i-82334>
- DETR ve CABA. (2000). *By design. urban design in the planning system: towards better practice*. Erişim adresi: https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/by-design_0.pdf
- Demir Kahraman, M. (2014). İnsan ihtiyaçları ve mekânsal elverişlilik kavramları perspektifinde yaşanılabilirlik olgusu ve mekânsal kalite. *Planlama*. 24(2), 74-84. doi: <https://dx.doi.org/10.5505/planlama.2014.29591>
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013). yerleşme-şehircilik özel ihtisas komisyonu raporu*. (Yayın no: DPT: 2708- ÖİK: 661). Erişim adresi:

- https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/09_YerlesmeveSehir-lesme.pdf
- Evans, D.R. (1994). Enhancing quality of life in the population at large. *Social Indicators Research*. 33, 47–88. doi: <https://doi.org/10.1007/BF01078958>
- Gehl, J. (2001). *Life between buildings* (5th Edition), Copenhagen: Danish Architectural Press.
- Government of South Australia (2019). *Tonsley urban design protocol*. Erişim adresi: https://tonsley.com.au/content/uploads/2020/07/2019.09-URBAN-DESIGN-PROTOCOL_ISSUE-02.pdf
- Onuncu Kalkınma Planı (2013, 6 Temmuz). Resmi gazete (Sayı 28699 Mükerrer). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130706M1-1.htm>
- Kostoff, S. (1999). *The city assembled*, London: Thames and Hudson
- Lynch, K. (1981). *Good city form*. Cambridge: MIT Press.
- Madanipour, A. (1996). *Design of urban space*. New York: Wiley.
- Marans, R. (2017). Kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi. *Mimarlık*. 335. Erişim adresi: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&Dergi-Sayi=53&RecID=1326>
- Ministry for the Environment Manatü Mō Te Taiao. (2006). *Urban design toolkit third edition*. Erişim adresi: <https://www.mfe.govt.nz/sites/default/files/media/Towns%20and%20cities/urban-design-toolkit-third-edition.pdf>
- Project for Public Spaces. (2000). *How to turn a place around: a handbook for creating successful public spaces*. Newyork: PPS
- Punter, J. (1999). Aesthetic control/design control in the United Kingdom. *Urban Design International*, 4(1&2), 67-75.
- Salihoğlu, T. ve Türkoğlu, H. (2019). Konut çevresi ve kentsel yaşam kalitesi. *Megaron*. 11(Ek 1), 203-217. doi: 10.5505/MEGARON.2018.06977
- San Francisco Planning Department. (2018). *San Francisco urban design guidelines*. Erişim adresi: https://default.sfplanning.org/plans-and-programs/planning-for-the-city/Urban-Design-Guidelines/Urban_Design_Guidelines.pdf
- Sennett, R. (2002). *Kamusal insanın çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- The City of Edinburgh Council. (2020). *Edinburgh design guidance*. Erişim adresi: <https://www.edinburgh.gov.uk/downloads/file/27602/edinburgh-design-guidance-january-2020>
- The Government of the Hong Kong Special Administrative Region. (2020). *Hong kong planning standards and guidelines*. Erişim adresi: https://www.pland.gov.hk/pland_en/tech_doc/hkpsg/full/pdf/ch11.pdf
- United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*. Erişim adresi: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations. (2017). *New urban agenda*. Erişim adresi: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/New-Urban-Agenda-GA-Adopted-68th-Plenary-N1646655-E.pdf>
- Urban Task Force. (1999). *Towards an urban renaissance*. London: Routledge.

- Uzgören, G., Erdönmez, M.Y. (2017). Kamusal açık alanlarda mekân kalitesi ve kentsel mekân aktiviteleri ilişkisi üzerine karşılaştırmalı bir inceleme. *Megaron*. 12(1), 41-56. doi: <https://doi.org/10.5505/megaron.2016.42650>
- Whyte, W.H. (1980). *The social life of small urban spaces*. New York: Project for Public Places.
- World Health Organization QoL Group. (1995). *The world health organization quality of life assessment (WHOQOL)*, Position Paper from the World Health Organization, *Social Science And Medicine*, 41(10), 1403–1409.
- Yeang, L. D. (2000) *Urban design compendium*. London: English Partnerships.
- Yener Metin, S. N. (2020). *Kamusal mekân kalitesinin sağlanmasında kentsel tasarım araçlarının rolü*. (Yüksek Lisans Tezi) <https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/11766/1/625463.pdf> veri tabanından erişildi.

Kriz Bağlamında Mekânsal Kaymalar: Kullanıcı Deneyimleri ile Değişen Arayüz Tarifleri

*

Melis Oğuz¹

ORCID: 0000-0002-1837-4356

Aslı Uzunkaya²

ORCID: 0000-0002-4120-7839

Öz

Mesken ve meskenin yakın çevresinin fiziksel ve algısal ilişkisine odaklanan bu çalışmada, özel, kamusal mekân ve eylemlerin temas noktaları olan arayüz mekânlara dair kullanıcının deneyimi üzerinden bir okuma yapılmıştır. Bu okuma, disiplinler arası bir etkileşimi, ölçekler arası düşünmeyi ve yöntem karmaşasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda çalışmada, farklı yaş, cinsiyet, hane halkı büyüklüğü ve strüktürü, farklı mesken ve yerleşim alanı tipolojilerinde pandemi sürecini deneyimleyen 24 gönüllü katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılmış, katılımcıların görüşmelerde tarif ettikleri mekânsal uyumlanma ve uyarlama örnekleri kendi çektikleri fotoğraflar üzerinden değerlendirilmiştir. Buradan hareketle kullanıcıların pandemi sürecinde mesken ve yakın çevrelerine dair algıları, ihtiyaçları gözlenmiş, özel mekâna sızan kamusal eylemler ve kamusal mekâna taşınan özel eylemler için kendilerini uyumlama ve mekânı uyarlama stratejileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Kullanıcı deneyimlerinden elde edilen veriler, mekânın değişimi ve dönüşümü çerçevesinde incelenmiş, bu doğrultuda meskende gerçekleşen mekânsal kaymalar tespit edilmiştir. Araştırmanın bulguları, kullanıcı deneyimleri üzerinden ihtiyaçları tespit edip bu doğrultuda gereken mekânsal kurguya işaret etmekte, özel ve kamusal eylemsel ve fiziksel kaymaların tariflemesini arayüzler üzerinden yapmakta ve arayüz tasarımının önemine dikkat çekerek bu kavramı mimarlık ve planlama disiplinlerinin birlikte çalışması gereken bir arakesit olarak sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: arayüz, mesken, kamusal mekân, kullanıcı deneyimi, pandemi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, E-mail: melisoguz@beykent.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Beykent Üniversitesi, E-mail: asliuzunkaya@beykent.edu.tr

Spatial Shifts in the Context of Crisis: Changing Definitions of Interface via User Experiences

*

Melis Oğuz³

ORCID: 0000-0002-1837-4356

Aslı Uzunkaya⁴

ORCID: 0000-0002-4120-7839

Abstract

This study focuses on the physical and perceptual relationship and contact between the dwelling and its immediate surrounding. The aim of this study is to analyze user experience for a re-definition of private and public spaces as well as the point of contact of these spaces – the interface. This re-definition requires interdisciplinary interaction, cross-scale thinking and mixed-research method. Thus, in-depth interviews were conducted with 24 participants differing in their age, gender, household size and structure, dwelling and settlement typologies. The strategies of adapting themselves for the public actions infiltrating into the private space and of adjusting the dwelling for private actions spreading to the public space were evaluated through decoded interviews and the photographs taken by the participants. Analysis revealed spatial shifts regarding public and private in the dwelling and the immediate surrounding. The findings of the research determine the needs based on user experiences and point out to a new spatial setup required to adjust to these needs. The description of private and public shifts through spatial interfaces draws attention to the fact that architecture and urban planning professions have to cooperate in this intersectional scale for the benefit of the cities and its citizens.

Keywords: *interface, dwelling, public space, user experience, pandemic*

---

³ Assist. Prof. Dr., Beykent University, E-mail: melisoguz@beykent.edu.tr

⁴ Assist. Prof. Dr., Beykent University, E-mail: asliuzunkaya@beykent.edu.tr

Giriş

Tarih boyunca salgın hastalıklar, kentlerin ve mimarinin şekillenmesinde büyük rol oynamış, ancak ilk defa COVID-19 pandemisi sürecinde, mesken ve sınırları her şeyiyle salgından korunaklı bir mekân olarak ön plana çıkmıştır. Kamusal mekâna erişimin kısıtlanması sebebiyle eğitim, çalışma gibi zorunlu eylemlerle birlikte sosyalleşme, dinlenme, eğlenme ve spor gibi rekreatif eylemler de meskenin içine taşınmıştır. Minimum varlık felsefesinde, Teige "her yetişkin erkek veya kadın için asgari ancak yeterli, bağımsız, yaşanabilir bir oda" (1932) önerirken aslında konut kıtlığına çözüm getirmeye çalışmaktadır. Bugün ise "asgari ancak yeterli, bağımsız ve yaşanabilir" mekânın fiziksel ölçüleri küçülmekte gibi gözükse de bu mekânlarda gerçekleştirilen eylemlerin çeşitliliği arttığı için bireyselliğe, mahremiyete ve farklı eylemlerin ardıl ve/veya eş zamanlı gerçekleştirilebilmesine olanak verecek tasarım esnekliğine sahip olması beklenmektedir. Pandemi sürecinde, meskenin biline gelen anlamdaki mahremiyet içeren barınma niteliğine ek olarak kamusal niteliği de artmıştır. Mesken sınırları içerisinde kimi alanlar hem özel hem kamusal mekâna atfedilen kullanımlara ev sahipliği yapar hale gelmiştir. Bu doğrultuda meskenin içeriye taşınan kamusal eylemler açısından yeterliğinin, fiziksel, işitsel, görsel ve algısal açıdan kamusal olanla ve dış mekânla temasının ve bu temasın kurulduğu alanlar olarak arayüzlerin önemi de artmaktadır.

Mahrem ve özel mekânlar olarak tariflenen meskenin kente eklenildiği, kamusal mekân ile birleştiği ve kamusalıya -haneye ait olmayan- geçişin sağlandığı bu mekânların, arayüzlerin, biçimlenişi birçok koşula bağlı ve bağımlıdır. Tasarım standartları ve kriterleri, kentsel dinamiklere ve dönemsel eğilim ve akımlara bağlıyken, kullanıcı tarafından anlamsal ve işlevsel olarak da dönüştürülmektedir. Pandemi sürecinde meskende geçirilen zamanın ve gerçekleştirilen eylem çeşitliliğinin artması, özel-kamusal eylem ve mekân çakışmalarına sebebiyet vermektedir. Mekânın, kamusal eylem olanak sağlaması, kullanıcısının onu bu minvalde kullanabilme/dönüştürebilme imkânına ve derecesine bağlıdır. Kamusalılık, içerisinde çeşitli bireylerin ve kamuların iletişime ve ilişkiye geçtikleri bir mekânı işaret etmektedir. Kamusal mekân (*public space*), ev ve işyerinin özel alanlarının (*private sphere*) dışında, insanların bir araya gelebileceği, sosyalleşebileceği ve nispeten düzenli şekillerde organize olabileceği mekânlar ve yerleri tarif etmektedir (Meyrowitz, 1985; Sennett, 2013). Özel mekânı bunun karşıtı olarak düşündüğümüzde ise, bu çalışmada "ortaklar" olarak tarif edilen, tanımlı kişilerin nispe-

ten düzenli bir şekilde bir araya geldiği, sosyalleşebildiği ve organize olabildiği mekânlar olarak geniş bir çerçevede tanımlamak mümkün olabilir. Kamusal mekân çalışmalarında kullanılan bu geleneksel tariflerdeki bir araya gelme, sosyalleşme ve organize olma kriterleri mekânın kamusal ya da özel olarak kategorize edilmesinde önem arz etmektedir. Bununla birlikte bu araştırmanın gerçekleştirildiği koşullar göz önünde bulundurulduğunda, kullanıcılar ve eylemler üzerinden kamusal ve mahrem ile ilgili yenilenen bir tarifi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kamusal ve özel eylemlerin mekânsallıklarında ve bu eylemlerin kesişim mekânları olan arayüzlerde kaymalar olduğu ve içerisinden geçilmekte olan koşullar sebebiyle de bu kaymanın devam edeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla özele ve kamusala ait eylemsel kaymaların ve bunların gerçekleştiği mekânsallığın tarifinde kullanılacak arayüzlerin kullanıcı ihtiyacı odağında değerlendirilmesi gerekli görülmektedir. Bu düşünceler doğrultusunda, çalışmanın odağını “mekânsal kaymalar” oluşturmakta, bahsedilen kesişimlerin ve çakışmaların gerçekleştiği “arayüzler” yeniden değerlendirilmektedir. Arayüzü meskenin içerdiği kamusal bağlamında ve yeni özel-kamusal eylem ve mekân ilişkiselliği üzerinden irdeleyen çalışma, kullanıcı ve mekândaki tepkilerine odaklanan bir eksenle kurgulanmıştır. Bu kurguyla,

- (1) COVID-19 pandemisi kentlinin özel (mahrem) mekânlar olan ve arayüzler üzerinden kamusal mekân ile etkileşim kurulan mesken ölçөгündeki yaşamına nasıl etki etti?
- (2) Kullanıcının mekânsal arayüzlerin oluşumunda ve dönüşümünde rolü nedir?
- (3) Deneyimleri ve tepkileri tasarım girdisine dönüşür mü?

şeklindeki sorulara yanıt aranmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın hedefi, (1) meskenin kamusal eylemler açısından yeterliğini sorgulamak, meskenin esnetilemediği ve dönüştürülemediği noktada kullanıcının yaptığı uyum ve uyarlamaları tespit ederek mekânsal kaymalara dair çıkarımda bulunmaktır. Bununla birlikte (2) önemli bir karşılaşma-dönüşme ve eklemleme mekânı olarak arayüzlerin yeterliğini, kullanıcı deneyimleri üzerinden analiz ederek gereksinim duyulan özel-kamusal mekân uzanımındaki tasarım kurgusunu detaylandırmaktır.

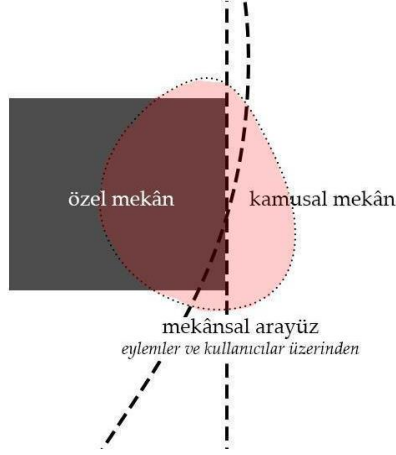
Bu hedefler doğrultusunda çalışmada öncelikle teorik arka plan olarak mekânsal arayüz kavramı ve kullanıcının rolü üzerinde durulmuştur. Bu teorik çerçeve ile mesken arayüzünün kullanıcı deneyimleri perspektifinden

yeniden ele alınması gerekliliği ön plana çıkmıştır. Ardından kullanıcı odağında ve karma veri toplama yöntemi kullanılarak araştırma safhası gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların özel ve kamusal mekânda gerçekleştirdikleri eylemlere odaklanılmış, kullanıcıların deneyimleri, ihtiyaçları ve kullanıcı ihtiyaçlarından doğan mekânsal müdahaleler analiz edilmiştir. Bulgular aşamasında ise “mevcut/tasarlanmış” hali ile kullanıcıların kendi ihtiyaçlarına göre esnetemedikleri ya da yetersiz kalan mesken ve arayüzünde yaptıkları uyarılama ve(ya) uyumlanmalar tespit edilmiştir. Bu belirlemeler, eylemsellik ve mekânsallık açısından kamusal alanı özele istiflenmiştir. Bu doğrultuda tespit edilen mekânsal kaymalar ise kullanım bağlamına göre kategorize edilerek detaylandırılmıştır. Başlangıç aşamasında teorik düzlemde tanımlanan çerçeve, kullanıcı deneyimleri ile rafine edilmiş, izlenimler ve değinilmesi gereken noktalara dair tespitlerde bulunulmuştur. Bu tespitlerle çalışmanın, “sınır” olarak tarifleneğelen ve bu bakış açısıyla tasarlan(a)mayan ya da göz ardı edilen arayüz mekânların kullanıcıların yaşam mekânlarına uyumlanmaları açısından önemine dikkat çekip yeni ve olası mekân kurgularına işaret ederek kentsel ve mimari tasarım literatürüne katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Teorik arka plan: arayüz ve kullanıcı deneyimi

İnsan yaşamının toplumsal yanlarını ve toplumsal formasyonu anlama ve anlamlandırmanın bir yolu olarak, kamusal alan ve özel alan kavramları ile aralarında yapılan ayrımlar, ana akım yöneticilerin, tasarımcıların ve toplumun yaşamı nasıl gördüğünün ve buna yönelik bu yaşam biçimi için mekânı nasıl kurgulandığının göstergesi olarak düşünülebilir. Özel ve kamusal mekân kurgusunun bir bütünsellik içerisinde ve birbirini besleyen, eksiklerini tamamlayan bir kapsamda yapılması gerekliliğini savunan bu çalışma, bu kurguyu “arayüz” vurgusu üzerinden yorumlamaya çalışmaktadır. Meskenin kamusal eylemler açısından yeterliğine odaklanırken, “kentsel mekân ve konuta da dahil olan, her ikisini de tanımlayan karşılaşma-dönüşme-eklemlenme mekânları”nı mekânsal arayüz olarak değerlendirerek (Oğuz ve Uzunkaya, 2020) sorgulamakta ve yeniden tanımlamaktadır. Teorik eleştiri niteliğinde başlayan bu sorgulama, özellikle pandemi döneminde yaşanan dönüşümlere odaklanmakta ve üç temel nokta çevresinde toplanmaktadır. Bunlar, (1) mekânsal arayüz”ün kamusal mekân ve konuta dahil olan karşılaşma-dönüşme-eklemlenme mekânları olarak daha geniş bir perspektiften ele alınması, (2) özel ve kamusal tanımlarının fiziksel mekânlarla birlikte gerçekleştirilen eylemler üzerinden yeniden düşünülmesi ve (3) bu sorgulama-

ların konutun kullanıcıları ve onların deneyimleri üzerinden gerçekleştirilmesi gerekliliğidir (Oğuz ve Uzunkaya, 2020). Bu çerçevede teorik düzlemde özel ve kamusal mekânın etkileşimine tekabül eden arayüz kavramına ve kullanıcı eylemlerine dayalı deneyim ve geri bildirimlerini ön planda tutan araştırma biçimlerine odaklanılmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Kentsel mekân ve konuta da dahil olan, her ikisini de tanımlayan karşılaşma-dönüşme-eklemlenme mekânları olarak arayüz.

Özel ve kamusal mekân arası geçiş alanları (Gehl, 1977) ve bir yapının iç ve dışının bulunduğu kesişme alanları (Sanoff, 1999) olarak ele alınan arayüzler, bu geçiş ve kesişmelerin gerçekleştiği iki alana da aittir. Teorik düzlemde bu kesişmeler bağlamında ele alınırken, mimarlık ve kentsel tasarım pratiğinde çoğu zaman bir sınır niteliğinde görüldüğü, sadece geçiş alanları olarak ele alınmalarının sonucunda da âtil kaldığı gözlenmektedir. Hâlbuki arayüzler her iki mekâna da aitken, bu mekânların fiziksel ve görsel niteliklerini taşımakta ve birbirlerinden etkilenerken her ikisinin de dönüşümüne olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda Porter (2004) arayüzü iki süreç, özne veya güç arasındaki temas noktası olarak tanımlarken, bu iki öge arasında etkileşimlerin gerçekleştiği bir mekân olduğunu belirtmektedir. Arayüzler bu çalışma kapsamında da iki mekân arasındaki sınırdan ziyade bu mekânlar ve kullanıcıları bağlamında karşılaşmalar, eklemlenmeler ve dönüşmeler üzerinden ele alınmaktadır.

Rekreasyon, eğlence, alışveriş gibi kimi işlevler ve yapı tipleri, belirli kamusal/özel arayüz türleriyle güçlü bir şekilde tanımlanmaktadır (Dovey ve Wood, 2015). Bunlar genel olarak iç mekânlarının kamusal işlevi olan yapılarla aittir. Bu çalışma kapsamında, kentlinin gündelik yaşam pratiklerinin

büyük bir kısmının gerçekleştirildiği mesken de bu çerçevede değerlendirilmektedir. Kamusal alan, açık ve rasyonel tartışmaların yapılabileceği, kamu (devlet, kurumları ve hane dışındaki herkes/her şey) ile hane içi hayat ve ekonomik ilişkilerin özel alanı arasında uzanan bir sosyal alan olarak tariflenir (Benhabib, 1992; Cohen, 1997; Cohen ve Arato, 1992). Bu ayrım, Arendt'in (1994) Antik Yunan'ın özel olan ve agoraya ait olan ayırımından yola çıkan ve Habermas'ın (2003) kamu ile ilgili olan her şeyin eleştirel-rasyonel bir biçimde tartışılmasının söz konusu olduğu kamusal alan tarifi ile örtüşür. Bu şekilde tariflenen kamusal alan, ancak mahrem alanın özgür ve gelişmiş olması oranında özgür olabilecektir. Bu yüzden Liebmann (2004) "kamusal yaşamın ne manaya geldiğini anlamak için, örneğin aile politikası gibi, mahremiyet alanındaki patikaları incelemek zorundasınız" der. Bu çalışmada da mahremiyet alanı olan meskendeki değişenler üzerinden kamusal alan ile etkileşime işaret eden arayüzlerin tarifinin de yeniden yapılması gerekliliğine işaret edilmektedir. Meskene ait görülen fiziksel öğeler aslında kentin biçimlenişini ve kamusal yaşantıyı etkilemektedir. Bu arayüz mekânların gerek anlamsal ve eylemsel bağlamı oluşturan öğelerden biri oluşu gerekse de kente açılan ve diğer kentlilerle teması sağlayan uzamsal özellikleri sebebiyle iç mekânı da tanımlaması kaçınılmazdır. Habermas (2003) evin içindeki özel alandan çıkan burjuva çekirdek ailesinin üyelerinin salona geçerek kamusal-laştığını düşünmektedir. Benzer biçimde meskenin mahrem olmayan, dış ve kamusal kullanım içeren mekânlarla girift bir ilişkide olduğu arayüzler meskenin kamusallaşmaya adım atılan yüzüdür. Arayüz bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde hane üyelerinin kentsel açıklıkla, kamusal olan ile ve Negt ve Kluge'nin (2004) tanımı ile "Öffentlichkeit⁵" ile etkileşime geçtiği mekânsal arakesittir. Meskenin kamusal ile teması ve bu temasın yeterliği günümüz gereksinimleriyle birlikte, özellikle pandemi döneminde sosyal mesafe ile ilgili alınan yönetsel kararlar doğrultusunda konuta taşınan kamusal eylemler çeşitliliğinin artmasıyla daha elzem bir hal almıştır. Bununla birlikte, değişen ve çoğalan mesken içi eylemler nedeniyle mesken, yeni arayüzler de oluşturmaktadır. Pandemi süresince çalışma, eğitim ve sosyalleşme gibi gündelik hayatta kimi istisnai durumlar haricinde gerçekleştirilmeyen işlemlere de mekân olmuştur. Çevrimiçi platformlar, meskenin bir nevi kamusal ekrana ve mekâna dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Bu kamusal ekranlar aracılığıyla, "biraraya gelen" insanların bileşimi ve büyüklüğü, davranış tarzı, akıl

⁵ Açıklık

yürütme ortamı ve onlara yön veren konular bakımından birbirinden ayrılmakla birlikte, çevrimiçi platformlar aracılığıyla fiziksel bir karşılaşma olanağında salonunuzda ağırlamayacağınız katılımcıların size ait bir mekâna ve bu mekânda gerçekleştirilen eylemlere eşit bir biçimde katılabildiği görülmektedir. Bu durum, Habermas'ın kamusal alan tarifini çağrıştırmaktadır.

Iveson (2007) "kamusal" veya "özel" bir yeri neyin/hangi standartların oluşturduğuna dair net bir tanım yapmanın, kaçınılmaz olarak kamusal ve mahremiyetin mekânsallığına ilişkin araştırmaların kalbinde yatan karmaşıklığın görmezden gelinmesine sebep olacağını belirtmektedir. Kamusal mekân genellikle belirli bir tür "yeri" belirtmek için kullanıldığında topografik bir tanım yapılmakta iken, belirli bir zamanda toplu eylem ve tartışma için kullanıma sunulan herhangi bir mekânı ifade etmek için kullanıldığında prosedürel bir yaklaşım sergilenir (Iveson, 2007). Öte yandan, Sheller ve Urry (2003), kamusal ve mahremiyet ile ilgili kavramsal sınırların "nerede" ve "ne zaman" başlayıp "nerede" ve "ne zaman bittiğine" dair bu karmaşıklığın, durağan topografik tarifler ile çözülemeyeceğini savunurlar. Kamusal ve özel olarak tarif edilemeyenler, anlamsal olarak sürekli kaymaya ve mekâna bağlı olarak tanımlanması anlık değişim ve dönüşümlere uğramaya devam etmektedir (Sheller ve Urry, 2003). Bu fizik-mekânsal, psiko-mekânsal, sosyo-mekânsal tariflerin hem anlamsal hem de işlevsel değişim ve dönüşümünün izlerinin sürülebilmesine dair sağlıklı bir gözlemin ancak bireysel seviyede özel ve kamusal mekânda değişen eylemsel ilişkilenmeler üzerinden yapılabileceği düşünülmektedir. Bu gözlem fiziksel, işitsel veya görsel açıdan yapılırken bireylerin deneyimleri ve başkalarıyla etkileşimleri de bu yeterliğe etki eden önemli faktörlerdir. Nitekim arayüz, iki boşluk arasında uzanan bir yüzeyken ancak başkalarıyla diyaloga girdiğimizde oluşmaktadır (Porter, 2004). Böylelikle çalışma, kentliye önce mesken kullanıcısı olarak odaklanmakta ve kullanıcının kendine ait mekânda bireysel uyumlanma ve uyarlamaları üzerinden ilerlemektedir. Kullanıcının meskenindeki deneyimine erişmek, mesken çevresindeki kamusal mekâna erişim ve bu mekânların yeterliğine dair veri oluştururken, bir yandan da mekânsal arayüz tasarımına dair dikkat edilmesi gereken hususları göz önüne sermektedir. Bu düşünceler, çalışmayı kullanıcının ve kullanımın odağı alındığı, kullanıcıdan öğrenilenin pratiğe dönüştürülmesini hedefleyen bir çerçeveye götürmektedir.

Literatüre tüketim üzerine yapılan çalışmalarla dahil olan "kullanıcı", mimarlık ve kentsel tasarım alanında nesnel ve mekânla olan etkileşimler üzerinden irdelenmektedir (Mihalache ve Emmons, 2013). Lefebvre (1991) "kul-

lanıcı"yı kendisine dayatılanları pasif olarak deneyimleyen kişi olarak tanımlar; ancak kullanıcı, aynı zamanda kendisine dayatılanların dönüştürücüsüdür. Kullanımı ile verili-tasarlanmış mekânları dönüştürür. Kullanıma ilişkin detaylı teorik irdeleme, kullanıcılar ve yapılı çevre arasındaki etkileşimlere dair sorgulamalarla yapılabilmektedir (Vardouli, 2015). Kullanıcı ve kullanımdan edinilen fayda, Cupers'a (2013) göre tasarım pratiğinin merkezinde yer alırken, aynı zamanda teori için de gerekli bir kategoridir. Sıklıkla göz ardı edilmekle ve pratik ile bağlanamadıkları ile ilgili eleştirilmekle birlikte, son yıllarda kullanıcılar ve kullanım, tasarım teori ve pratiğinde önemli yer kaplamakta, kullanıcıların gündelik hayat deneyimleri, tasarım çalışmalarına sosyal anlamda yeni sorumluluklar getirmektedir (Cupers, 2013). Bu doğrultuda, kullanıcıyı odağına alan çalışmalar literatürde genel olarak (1) kullanıcının katılımı ile tasarım sürecini değerlendirme (Jones vd., 2005), (2) kullanıcının kentsel karar alma mekânizmalarında rol oynadığı ve kentlinin birebir katıldığı eylemlere odaklanan kentsel sanatsal/performatif çalışmalar (Berg, 2014) ve (3) kullanım sonrası değerlendirmelere (*post-occupancy evaluations*) (Cooper, 2001; Silva vd., 2017; Zimring ve Reizenstein, 1980) odaklanan çalışmalar olarak ön plana çıkmaktadır.

Kullanım sonrası değerlendirme, mimari tasarımın sistematize edilmesine dair çalışmaların ortaya çıktığı 1960'lara dayanmaktadır. Tasarlanmış ortamların kullanıcıları için, kişisel ve organizasyonel birçok faktörden oluşabilecek etkinliğin incelenmesini içerirler (Zimring ve Reizenstein, 1980). Bu bağlamda paylaşılan mekânlarda kullanıcıların memnuniyeti üzerine çalışmalar mevcutken, genel örnekler konut üzerinedir. Kullanım sonrası değerlendirmenin en önemli özelliği, ortama müdahale edilememesidir; yani saha başkaları tarafından zaten tasarlama veya kullanma yoluyla manipüle edilmiş alanlardan oluşmaktadır (Zimring ve Reizenstein, 1980). Bu tür çalışmalarda araştırmacı, ortamı tasarlamaktan kaçınarak gözlemlemekte, kaydetmekte ve açıklayarak aktarmaktadır. Bu çalışmanın incelediği mekânlar da zaten hali hazırda tasarlanmış ve kullanılmaktadır. Bu mekânlara müdahale edilmemesi ve tasarlanmış mekâna kullanıcının müdahalesini gözlemleyerek açıkladığı için çalışma, kullanım sonrası değerlendirme kapsamına dahil olmaktadır. Bu doğrultuda, pandemi sürecindeki uyumlanma ve uyarlamalara odaklanırken, çalışmanın temas noktası ve inceleme alanı günümüz meskeni, kullanıcıları ve eylemleridir. Meskenin içine sığmayan eylemlerin arayüze (konut sınırları içinde ve kamusal alan uzamında) nasıl kaydığı ve bu kaymada kullanıcıların rolü anlaşılması çalışılmaktadır.

Tıpkı arayüzün etkileşimle şekillendiği gibi, eylem de insanlar arasında gerçekleşen bir etkinlik olarak insan çoğulluğunu ve çoğulluğun eşitlik ve farklılığına dayalı iki önemli özelliğini barındırır (Arendt, 1994). İnsan, emek harcamadan, herhangi bir iş yapmadan yaşayabilirken, eylemeden yaşayamaz; ancak eylem ile diğer insanlar arasında var olabilir. Kısaca eylem, insanın çoğulluğunun, diğer insanlarla bir arada olabilme olanağının koşuludur (Arendt, 1994). Dolayısıyla etkileşim ve iletişimi gerektiren eylemler sadece toplumsal ilişkiler ile ilgili olmayan, ancak mekânsal içerimleri olan “kamusal alan” ve “özel alan” açısından değerlendirilmesi gereken unsurlardır; zira mutlaka bir mekânda gerçekleşmektedirler. Mekân düzenleyicilerinin, yani uyarılma ve uyumlanma yetisine sahip kullanıcıların, nasıl bir mekân tahayyül ettikleri, buna uygun bir mekânı yaratmalarında ya da yaratma çabalarında görülebilecektir. Cooper’a (2001) göre kullanım sonrası değerlendirme çalışmaları, ileri besleme yoluyla iyileştirmenin bir yolu ve bir geri bildirim yöntemi olarak sürdürülebilir kalkınma için bir kıyaslama yardımı olarak değerlendirilebilir. Burada da esas olan araştırmacıların, pratisyene yön gösterebilecek kullanıcı deneyim, eleştiri ve ihtiyacını açığa çıkarması ve bu mesajın mesleki terminolojiye uyarlandığı bir geçiş aşamasını tasarlamalarıdır. Bu doğrultuda çalışma, araştırmacıların kendileri veya diğer pratisyenler tarafından, kullanıcı odağında yürütülebilecek bir tasarım sürecinin ön aşamasını sunmaktadır. Bu aşama, yani kullanıcının tepkilerinin ölçülmesi ile mekânsal kaymaların tespit edilmesi, güncellenen ihtiyaçları tanımlamaya yardımcı olmakla birlikte günümüz koşullarında arayüzlere dair bir çerçeveyi de çizme çabasıdır.

Araştırma bağlamı ve yöntem⁶

Kullanıcının mevcut yaşam ritüelleri ve bu ritüelleri gerçekleştirdiği iç-dış mekânlar üzerinden erişemediklerine alternatif olarak mekânı kendisinin düzenlemesi, Alexander’ın (1979) kentler ve yapıların “orada olan/olmaya devam eden olay örüntüleri tarafından belirlenen bir karakteri olduğu” söylemini hatırlatmaktadır. Bu çalışmada da kullanıcı ritüelleri ve deneyimleri esas alınmış, mekânsal kaymalara dair bir okuma için oluşturulan araştırma bağlamı, araştırmacı ve katılımcı arasında şeffaflık ve güvenin sağlandığı, ka-

⁶ “Esneyemeyen Meskenler – Yetemeyen Kamusal Alanlar: Kullanıcı Deneyimleri ile Kentsel Arayüzler” başlıklı araştırmaya dayanan bu makalenin akademik çalışmasının uygunluğu Beykent Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler İçin Yayın Etiği Kurulu tarafından değerlendirilmiş ve onaylanmıştır.

tılımcının araştırma kurgusunun bir parçası, şekillendiricisi ve dönüştürücüsü olduğu bir “alan” olarak kurgulanmıştır. Bu bakışla, katılımcılarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler aşağıdaki şablon üzerinden derinleştirilmeye çalışılmıştır.

(1) *Yaşantıya ve mekân kullanımına dair*

- (a) Mesken ve kamusal mekân kullanımı: Araştırma soruları, COVID-19 pandemisi öncesinde katılımcının mesken ve kamusal alandaki gündelik yaşam pratikleri, rutinleri ve fizik mekânsal ihtiyaçlarını anlamakla başlar. İhtiyaçları ile örtüşmeyen fiziksel koşulları yorumlayabilmek için meskenin ve yakın çevre kamusal alanın özelliklerinin betimlenmesi istenir.
- (b) Eylemler: Katılımcının mesken içi ve dışı eylemlerini ve tercihlerini anlamaya yönelik sorular sorulur. Gündelik yaşam pratiklerinin fiziksel mekâna yansıtılan tercihleri ve detayları anlaşılmasına çalışılır. Bu mekânlarda geçirilen süre ve söz konusu mekânların bu ihtiyaçlar ve tercihlere göre nasıl şekillendirilmiş olduğu öğrenilir. Haftaiçi ve haftasonunda değişen rutinler ya da eklenen/ eksiltelen eylemler analiz edilir.
- (c) Ortaklar: Meskenden başlayarak (var ise) diğer hane halkı üyelerinin de rutin eylemleri ve bu eylemlerini fizik mekân ile buluşturma biçimleri öğrenilir. Bu, mesken içerisinde eş zamanlı ya da ardıl kullanılan mekânların anlaşılmasını ve pandemi süreci öncesinde de katılımcının uyarılma ve uyumlanma alışkanlıklarını anlamaya yardımcı olur. Meskenin sınırları genişletildiğinde önce yakın komşuluk, ardından yürüme mesafesi sınırları içerisinde bu alanın paylaşıldığı esnaf, kapalı kamusal alanlar ile ilişkiler ve yine bu geniş mesafe alanda ortaklar ile kesişme-dönüştürme ve değişme hikayeleri dinlenir. Bu noktadan itibaren bu çalışmada da “arayüz” olarak tarif edilen fizik mekânsal ve algısal ihtiyaç ve tercihlerin gerçekleşme noktaları yorumlanmaya başlanır.

(2) *Mekân değişiklikleri, uyumlanma ve uyarlamalara dair*

- (a) Eylemlerde uyarlamalar/uyumlanmalar: COVID-19 pandemisi ile tarif edilen “yeni normal” süreci, kısıtlamaların daha sıkı olduğu dönemler ve katılımcının aldığı bireysel önlem-

lerle değişen mesken içi ve dışı gündelik yaşam pratikleri anlaşılmaya çalışılır. Dışarıda yapılan hangi eylemlerin içeri taşındığı, nereye ve nasıl taşındığı sorgulanır. Benzer şekilde pandemi öncesi meskenin kapalı ve mahremiyet seviyesi yüksek mekânlarında gerçekleştirilen hangi eylemlerin araya ya da tamamen dışarı taşındığı/taşınmak istendiği anlaşılmaya çalışılır. Bunun için arayüzün algısal tarifinde ne gibi değişiklikler olduğu ya da eylemlerde yapılan uyarılma ve uyumlanmalar çözümlenmeye çalışılır.

- (b) Mesken ve kamusal mekân kullanımında uyarlamalar / uyumlanmalar: Mesken içinde ve yakın çevresinde geçirilen zamanın artması ile birlikte, bu mekânlarda gerçekleştirilen eylem çeşitliliği de artmıştır. Aynı mekânın gün içerisinde kaç farklı fonksiyon için nasıl düzenlendiği anlaşılmaya çalışılır. Meskende kullanıcı tarafından ya da verili-tasarlanmış uyarlamalar ile ilgili memnuniyet seviyeleri ölçülür. Yapılmak istenen ya da yapılmış uyarlamalar ile uyarılma yapılmayan ya da uyarılmanın yeterli gelmediği noktalarda kullanıcının mekâna nasıl uyum sağladığı, ne gibi stratejiler geliştirdiği anlaşılmaya çalışılır.
- (c) Ortaklar: İçeride ve dışarıda gün içerisinde çok daha fazla kullanıcı eyleminin kesişmesi ve eş zamanlı olarak mekân paylaşımına ihtiyaç duyması, mekânda düzenlemeler yapılması gerekliliğini doğurmaktadır. Katılımcıların bu deneyimleri sorgulanıp hangi mekânların hangi ortaklar ile eş zamanlı/ardıl kullanıldığında ne gibi uyumlanma ve uyarılma stratejileri izlendiği anlaşılmaya çalışılır.

Veri Toplama ve Analiz

Bu çalışmada Aralık 2020-Ocak 2021 arasında pandemi koşulları gözetilerek etnografik bir araştırma süreci kurgulanmıştır. Araştırmacılar, gönüllü katılımcı arayışları ile ilgili sosyal medya aracılığı ile çağrıya çıkmıştır. Bu çağrı gönüllüler tarafından kartopu yöntemi ile ikincil ve üçüncül çemberlerde yayılma devam ettirilmiştir. Bunun sonucunda oluşturulan gönüllü katılımcı havuzunda, olabildiğince farklı profilde kullanıcının öncelendiği bir görüşme listesi oluşturulmuştur.

Sosyal mesafe ile ilgili alınan bireysel ve toplumsal önlemler gereği katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler online platformlar üzerinden

gerçekleştirilmiş, katılımcıların onamı ile bu görüşmeler kaydedilmiştir. Deşifre metinlerin⁷ okunması sürecinde bir kodlama sistemi geliştirilerek kullanıcıların uyumlanma ve uyarlamalarındaki benzerlikler, farklılıklar, mekânların yeterlilikleri ve yetersizlikleri ile ilgili bulgular kategorize edilmiştir. Deşifre metinler, Türkçe diline özgün bağlaç ve “var, yok, evet, hayır, şey, bir” gibi çok sık kullanılan kelimeler ayıklandıktan sonra, 100’den fazla tekrar edilen kelimelerden oluşan araştırma kelime bulutu oluşturulmuştur. Yukarıdaki şablonda aktarılmaya çalışılan araştırma sorusu iskeleti de gözetildiğinde, bu kelime bulutu dahi, kamusal alana aktarılamayan tüm ihtiyaçların “evde” giderilmek durumunda kaldığını açıkça göstermektedir. Kelime bulutunda da görülen önemli ikilemler (içerisi/dışarı, ev/kamusal alan, önce/sonra gibi) araştırma sürecinde elde edilen belge ve kayıtların analizinde anahtar başlıklar olarak kullanılmış ve bulgular kısmında ortaya çıkan ana tespitlerin şekillenmesinde yol gösterici oluşturmuştur (Şekil 2).

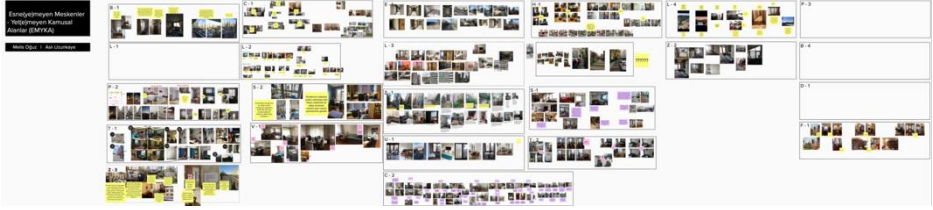
Şekil 2. Araştırma bağlamına dair deşifre metinlerden elde edilen kelime bulutu

Katılımcıların mesken ve yakın çevresi ile ilişkilerinin anlaşılmasını gerektiren bu çalışma, çevrimiçi bir medya kullanılarak gerçekleştirildiği için katılımcıların anlatılarının nesnelleştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu anlatıların örneklendirilmesi ve belgelenebilmesi için katılımcılardan meskenleri ve yakın çevre kamusal alan, bu alanlarla ilişkileri, uyarlamaları ve uyumlanmalarına dair fotoğraflar istenmiştir. Odak grup çalışmalarında olduğu gibi katılımcıların birbirlerinden ilham almaları, ortaya çıkan fikirler üzerinden anımsama, olumlama, karşı görüş bildirimini ile tartışma konusunu araştırmacıların minimum yönlendirmesiyle derinleştirmeyi hedefleyen araştırma kurgusu, katılımcıların çektikleri fotoğrafların Mural⁸ üzerindeki panolarda paylaşmaları sayesinde sağlanmıştır. Her bir kullanıcıya, kendisine atfedilen

⁷ Kayıtlar, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 3. Sınıf öğrencileri Sevgi Demirel ve Şule Konuk ile Beykent Üniversitesi Mimarlık Bölümü son sınıf öğrencisi Şevval Yalçın'ın değerli katkıları ile deşifre edilmiştir.

⁸ Görseller üzerinden işbirliği yapılabilen dijital bir çalışma ortamı.

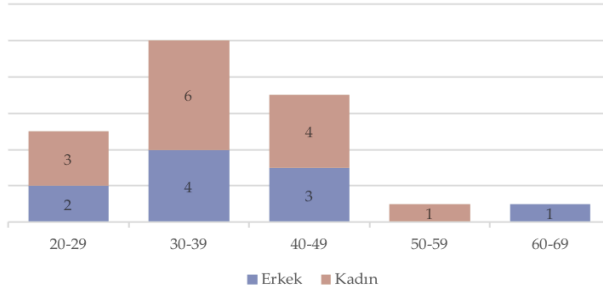
katılımcı kodu ile kişisel bir pano oluşturulmuştur. Bu panoda katılımcılar kendi çektikleri fotoğraflarını ve isterlerse açıklayıcı notlarını iliştiirebilmekte, diğer katılımcıların panolarını da (kimliklerini bilmeden) izleyebilmektedir. Bu izleme durumu, katılımcının daha önce aklına gelmeyen, görüşmede belirtmeyi ihmal ettiği bir durumu anımsamasına ya da başka bir kullanıcı ile benzer bir deneyimi yaşadıysa bunu da panosuna eklemesine olanak tanımaktadır. Bu şekilde araştırma fotoğraf panosu, araştırma katılımcıları ve araştırmacılar için sürecin takip edilebildiği bir kamusal alan niteliği de taşımaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Katılımcıların erişimine açık araştırma fotoğraf panosu

Katılımcı Profili

Araştırmaya katılım için yapılan açık çağrıya verilen geri dönüşlerde İstanbul'da ikamet eden, pandemi sürecini İstanbul'da deneyimleyen ve 18 yaşından büyük olan gönüllü katılımcılar kabul edilmiştir. Değerlendirilen veriler 24 katılımcıya aittir (Şekil 4).

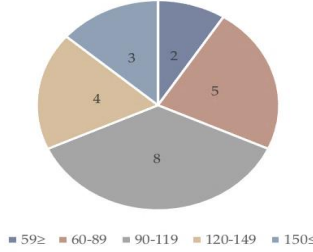

Şekil 4. Yaş ve cinsiyete göre katılımcı sayısı

Katılımcıların farklılaşan deneyimlerini anlayabilmek için olabildiğince farklı çeşitlilikte mesken tipolojisi ve yakın çevre morfolojisi örneğinin varlığı, çalışmanın bulgularını daha yansız yapmaktadır. Kullanıcı deneyimini öncelleyen bu çalışma hane halkı büyüklüğü, hane halkı strüktürü, yoğunluk, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklar, hane halkı bireylerinin yaş ve cinsiyetleri gibi etkenlerin mesken içindeki yaşam biçimlerini ve mesken ve

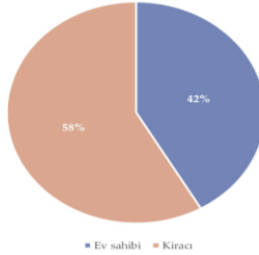

yakın çevresine yönelik deneyimleri farklılaştıran faktörler olduğu esasına dayanmaktadır. Mesken içindeki ortaklar ile kesişmeleri, eş zamanlı ve/veya ardıl mekân kullanımlarını anlamlandırabilmek için farklı yoğunlukta meskenlerin temsili de önem arz etmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Mesken büyüklüğüne göre katılımcı sayısı

Görüşmelerde katılımcıların uyarılma yapmaları ya da yapamadıkları durumlarda uyumlanma çabalarını etkileyen önemli faktörlerden birisi de ev sahipliği ya da kiracı olma durumu olduğundan, bunun ile ilgili de yine katılımcılarda çeşitlilik sağlanması önemli bir hususu oluşturmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Ev sahibi ve kiracı olma durumuna göre katılımcı sayısı

Bulgular ve Tartışma: Mekânsal Kaymalar

Kentsel ve özel mekânın kesişim noktalarında hem tasarlayan hem kullanıcı tarafından göz ardı edilmiş olduğu gözlenen arayüzlerin meskenin yakın dış çevresi ile kurduğu ilişkinin zayıflamasına sebep olduğu gözlenmiştir. Bu zayıflık, kullanıcının özellikle pandemi ile mekânsal, zamansal ve biçimsel olarak değişen gündelik yaşam pratiklerinden ihtiyaçların karşılanamamasına yol açmıştır. İhtiyaçların değişimi, eylemlerin çeşitlenmesiyle birlikte kamusal eylemlerin konut içine kayması, mahremiyetle özdeşleştirilen konut içinin kamusal seviyesini yükseltmiştir (Oğuz ve Uzunkaya, 2020).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, üst ölçekten alt ölçeğe doğru, konutun yakın çevresi ve meskenin dış mekânla temas noktalarından başlayarak iç mekâna doğru daralan bir kurgu ile aktarılmıştır. Bu mekânsal kaymalar sıklıkla tekrar eden sorun, uyum ve uyarlamalar gözetilerek altı alt başlık altında toplanmıştır. Bunlar:

- (1) Dış-bakı / dış-doku: Kamusal mekânla fiziksel ve görsel temasın sağlandığı karşılaşma noktaları
- (2) Boşluk tasarımı: Kullanıcının açık alan ihtiyacından doğan verili-tasarlanmıştaki kullanım değişimi
- (3) Yakın(sama): Dönüşen dış mekân ve yakın kentsel çevre algısı
- (4) Evsel arayüz: Dışarıya atfedilen eylemlerin iç mekânda gerçekleştirilmesinin tercih edildiği kullanım kaymalarına olanak veren arayüz
- (5) Kamusal arayüz: İçeriye atfedilen eylemlerin dış mekâna taşarak eylemin kamusal seviyesinin yükselmesine olanak veren arayüz
- (6) Yedek mekânlar: Meskenin fonksiyonel bölümlenmesinde artık kalan, gündelik yaşamsal değeri olmayan ve depolama gibi ihtiyaçların giderilebildiği mekânlar.

Her bir alt başlık özelinde mekânsal kaymaya sebep olan faktörler, kullanıcıların sorun ve/ya ihtiyaçları üzerinden açıklanmış, fotoğraflarla desteklenmiş ve yine kullanıcıların uyumlanma ve uyarlama aktarımları gözetilerek değerlendirilmede bulunulmuştur.

Dış-bakı / Dış-doku: Kamusal mekânla karşılaşma

Pandemi döneminde evde geçirilen zamanın artması, kentin diğer alanlarına erişimin kısıtlanması gibi durumlar sonucunda meskenin yakın çevresiyle kurduğu fiziksel temas ön plana çıkmıştır. Bu alanlar daha önce hızlı kent yaşamı çerçevesinde çoğu kullanıcı tarafından sadece geçiş noktası olarak kullanılırken, bu dönemde kullanıcının hayatında daha önemli rol oynadığı gözlenmiştir. Meskenin sınırları dışında kalan mekânlar ile kurduğu ilişki önem kazanmış, fiziksel ve görsel temas, kullanıcıları kuvvetli biçimde etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Bu dönüşüm, kullanıcıların bu mekânlarla tanışmalarını, değerlendirmelerini ve hatta ilerleyen zamanlarda olası konut seçimlerinde önemli bir seçim kistası olarak tanımlamalarını sağlamıştır. Bu bağlamda, günümüz kentinin temel sorunlarından biri olarak görülen bu temassızlık, kullanıcıların bu mekâna dair farkındalığının ve algısının değişimi sebebiyle mekânsal kaymalar kapsamında ele alınmıştır.

Kullanıcılarla meskenlerinin dış mekânla teması, direkt sokakla temastan, apartman bahçesi, otopark veya site içi açık geçiş alanları ile temasa kadar

çeşitlenmektedir. Edinilen bu bulgulara göre konutun kamusal mekân ile ilk temas noktalarının yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Dış mekânla görsel ve fiziksel temas, kullanıcıların gündelik hayatını ve iç mekân düzenlemesini de etkilemektedir. Direkt sokağa açılan apartman kapıları, trafik ile karşılaşma, açık alan yetersizliği gibi durumların güvenlik eksikliği ile birlikte aidiyet duygusu yoksunluğuna sebep olduğu gözlenmiştir. Bu arayüzün eksikliği, ana kamusal mekânlarla kurulan ilişkiyi güçleştirmekte, hatta kullanıcının bu “tanımsız mekânları” olabildiğinde “özel araç” ya da ikamesi ile baypas etme ihtiyacı hissetmesine sebep olmaktadır.

Buraya taşındığımızda çevresi daha çok kötüydü üç yıl önce. Yani şantiyeydi neredeyse, sitenin dışına çıktığımızda şantiyeye çıkar gibi bir ortamla karşılaşıyordunuz. Evimin manzarası hala inşaat yani. Karşımda kocaman bir bina, başka, B blok, sitenin başka bir bloğu var. ... Burası çamur çaylaklı biz ilk buraya taşındığımızda ve ben metrobüse on dakika yürümek zorunda kalıyordum. Böyle işe gittiğimde paçalarım çamur oluyordu. İşe gittiğimde ilk bir tuvalete giriyordum. Paçalarımı falan temizliyordum. Ondan sonra masama geçiyordum. Şimdi biraz daha toparlandım. Bir de erkek arkadaşımla saatlerimiz biraz daha uymaya başladı. Onun arabası var, metrobüse sabahları bırakmaya başladı. Yani ve daha açık konuşmak gerekirse taksiye binmeye başladım. Yani kısa mesafe ücreti yazıyor. İşte haftanın iki günü falan taksiye binip metrobüse gidiyorum. Haftanın üç günü falan da erkek arkadaşım bırakıyor ofise gittiğimde. Ona resmen bütçe ayırdım diyebilirim yani açık konuşmak gerekirse. Ya olacak gibi değildi, bir yıl bir buçuk yıl falan yürüdüm, kışta kıyamette. Bazen sırsıklam falan gidiyordum ofise ama olacak gibi değildi artık. Sonra dedim ki buna bir bütçe ayırayım... (Katılımcı L-3, Kadın, 30)

Dış-dokunun fiziksel olarak daha tanımlı olduğu, yakın çevre sosyal ve ekonomik ilişkileri ile bu bağlamın kuvvetlendiği eski mahallelerde ihtiyaçların yakın çevrede görülebilir olması, fiziksel ve sosyal çevre ile tanışıklık seviyesinin artmasına, yürüme ile erişim alanlarının ve aidiyet duygusunun daha geniş bir çapa esnetilmesine ön ayak olan ve katılımcıların gündelik hayat pratiklerinde faydalı ve olumlu gördüklerini belirttikleri özelliklerdir.

Buradaki şey hikayesi güzel; aşağıdaki yerleri çalıştıran çoğu insan da burada yaşıyor, aslında hem komşum hem de aşağıda mekânları var. Bir de bu güzel bir şey aslında. Yani ben çok beceremedim onu, burada çok vakit geçirmediğim için ama özellikle burada yaşayan benim arkadaşlarım var, burada o komşuluk bağları ve ilişkiler anlamında birbirleriyle çok fazla görüşüyorlar. Benim o kadar değil. Yani buradan çıkmadan hayatımızı çok rahat götürebilirsiniz. (Katılımcı Z-1, Kadın, 43)

Şekil 7. Bağlam: Sokağın karmaşası, diğer yakın cepheler, düzensiz yapı çevre, otopark.⁹

Meskenin yakın çevresi ile kurulan bu ilişkinin belirleyicileri olan fiziksel birleşim noktaları olan sınırlar ve geçişler (pencere ve balkon gibi şeffaf açıklıklar) ve bu açıklıklardan görsel temasın sağlandığı bakı noktalarının şekillenmesinde yerleşim biriminin morfolojik yapısı da önemlidir. Bu yapı, kullanıcı algısını şekillendiren, neyin içeri, neyin dışarı ait olduğu ile ilgili kodlanmanın pekiştirildiği anlambilimsel bir deneyim sürecinin de başlangıç noktasını oluşturur (Şekil 7).

Mesken sınırları içerisinde geçirilen zamanın artması ile dış dünyada neler olup bittiğinin izlenebildiği, kullanım hakkı kendisinde olmasa dahi yeşil ve doğa ile fiziksel ya da görsel ilişkinin önemi, kullanıcılar tarafından vurgulanmaktadır (Şekil 8).

Giriş kapım direkt olarak sokakla bağlantılı. pandemide küçük bir bahçe yarattım bu durum balkonum olmadığı için, sandalyemi buraya koyup sokağa çıkma yasaklarında açık havada oturabildim. Bu alan, öncesinde de depremden korkan biri olarak böyle bir geçişlilik, bana iyi hissettirdi. (Katılımcı, Z-1, Kadın, 43)

⁹ a: Katılımcı E-1, Erkek, 47, Salondan dış-bakı

b: Katılımcı L-3, Kadın, 30, Dış-doku

c: Katılımcı C-1, Kadın, 42, Çalışma odasından dış-bakı

d: Katılımcı P-2, Kadın, 27, Yatak odasından dış-bakı

Şekil 8. Yakın çevrede açık alan ihtiyacını karşılayan farklı yeşil alan kullanımları.¹⁰

Fiziksel ve görsel bu temasın olumlu veya olumsuz algılanışı ve deneyimlenmesi iç mekân düzenlemesini de etkilemektedir. Doğa ile ilişkili veya tanımlı ve aidiyet duygusunu pekiştiren bir kamusal mekân dış-bakışı olan kullanıcılar iç mekânda daha rahat bir kullanıma sahip olduklarını belirtmişlerdir. Dış-doku ya da dış-bakıda göz ardı edilmek istenen, iç mekân ve dış mekân ilişkisinin kesilmek istendiği durumlarda ise kullanıcılar bu geçiş noktalarını bilinçli olarak geçici/kalıcı seperatörlerle içeriye dahil etmiş ya da organik doku ile dekore ederek görsel temasta ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır (Şekil 9).

Pencerelerin önleri hem iç hem de dış mekânlar daha önce boşken pandemi sürecinde saksı bitkileri ile doldu. Dış mekânda daha çok yenilebilir bitkiler yetiştirdim. Mutfakta da bu yetiştirdiklerimi kullanmaya devam ediyorum. (Katılımcı, Z-1, Kadın, 43) (Şekil 9b)

Yani balkona bir anda çıktığımızda hemen çat diye karşımızda birini görebiliyordunuz. O yüzden çok hoşlanmıyordum ama zaten çok ihtiyaç da duymuyordum çünkü evde çok fazla zaman geçirmiyorduk. ... Haftanın bir günü evdeyim, onda da zaten çamaşırın, bulaşığın, mutfağın, ödevin ya da işte film izliyorsun, dizi izliyorsun çok fazla balkon kullanma ihtiyacı hissetmiyordum. Ama pandemi sürecinde sürekli evde olunca ve aslında biraz da yalnız olmanın da etkisiyle çok farklı mekânlarda çok farklı şeyler yapma ihtiyacı hissediyordum. ... Balkonda şöyle bir şey yaptım; dediğim gibi yandaki binayla çok yakın olmakla birlikte onların hemen terastan doğrudan bizim balkon görünebiliyor ve çok yakın bir temas. Ben de kendimce şöyle bir çözüm buldum, aslında ilk etapta bu çözümü balkonu kullanmak gibi değil de o içerideki yazın çok sıcak

¹⁰ a: Katılımcı T-1, Kadın, 28, Balkondan dış-bakı - mezarlık

b: Katılımcı, T-2, Erkek, 26, Salondan dış-bakı - apartmana ait ancak tek bir daire sakini tarafından kullanılan/düzenlenen bahçe

c: Katılımcı, Z-1, Kadın, 43, Daire dış kapısından dış-doku

basmasından ötürü o balkon kapısını açarak hani o hava sirkülasyonunu, serinliği sağlamak için aslında yapmıştım. Sonra şeyi fark ettim, ben masamda oturuyorum balkon kapısı açık hemen böyle karşımda ve karşı terasa biri çıktığında biz göz göze geliyoruz. İlk önce bu beni rahatsız etti zaten. Sonra şöyle bir şey yaptım, bu renk, büyükçe bir çarşafı bir üstteki tellere, bir de o öndeki tellere bağlayarak kendime bir seperatör aslında yaptım. O çarşafın o aralardan hava akışı sağlanıyordu ama ben doğrudan karşı tarafı görmüyorum, onlar beni görmüyor oluyordu. (Katılımcı, P-2, Kadın, 27) (Şekil 9c)

Şekil 9. Konut içinden dış mekânla kurulan görsel temas: mevcudun yeterliliği ve uyarlamalar. ¹¹

Kullanıcıların aktardıkları üzerinden dış-bakı ve dış-dokunun önemi ortaya çıkmakta, bu tür bir arayüz eksikliği algısal boyutta kullanıcının iç mekân kullanımı ve düzenlemesini ya da dış mekânla ilişki/ilişkisizlik durumunu etkilemektedir. Böylelikle mahremiyet ile ilgili ihtiyaçlar da gözetilerek bu dış-bakı ve dış-doku noktalarının tasarımına dikkat edilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Boşluk tasarımı: Kullanıcının açık alan ihtiyacından doğan verili-tasarlanmıştaki kullanım değişimi

COVID-19 pandemi süresinde meskende geçirilen zaman artmış, çalışma, sosyalleşme gibi tüm eylemler içeriye taşındığı için katılımcıların dış mekâna ve açık alana olan ihtiyaçları da meskenin “boşluk” arayüzleri ve yakın çevreyle temas noktalarına taşınmıştır. Balkon ve bahçe kullanımına sahip kullanıcılar kendilerini bu dönem özelinde görece şanslı hissetmektedir (Şekil 10).

¹¹ a: Katılımcı Z-2, Kadın, 35, Çalışma alanının dış-bakıya göre konumlandırılması

b: Katılımcı, Z-1, Kadın, 43, Dış-bakı olumlama düzenlemesi

c: Katılımcı, P-2, Kadın, 27, Balkonun dış-bakısını sınırlayan perdeleme

Şekil 10. Olumlu dış-bakı ve dış-dokuya sahip boşluğun değerlendirilmesi¹²

Dış-bakısı işitsel, görsel, kokusal sebeplerle olumsuz algılanan boşluklar ise yedek mekân işlevi görmeye devam etmekte ve pandemi döneminde artan arayüz ve açık alan ihtiyacına rağmen kullanılmamaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Dış-bakısı sınırlı ve kesintiye uğrayan arayüzler¹³

Dış-bakısı olan fakat iç-dış olarak net olarak sınırlanmamış alanlar ise kullanıcılar tarafından dönüştürülerek daha tanımlı mekânlara bölünmüştür. Bu bölünme, içeriyle kontrollü etkileşime sahip ve dışarıyla ilişki kurabilecekleri mekânlar elde etmelerini sağlamıştır (Şekil 12).

Cam mekân köş,e normalde açık bir köşeydi. Normalde işe gidiyorken salon o kadar kullanılmıyordu. Şimdi pandemiden dolayı ev her şey olduğu için o köşeye paravan gibi bir perde indirdik ve o camekân köşenin kendine özerk bir alan olabilme potansiyeli oluştu. Bu şekilde adaptasyonlar var. ... Oda değil ama küçük bir köşe ve içeriği görmeyi engelleyecekti. O mekânı evden ayırarak küçük bir perde gibi bir şey indi aslında. ... Burası aslında koyduğumuz paravan sayesinde balkon özelliği taşıyor, kış bahçesi

¹² a: Katılımcı Z-2, Kadın, 35: Dış-bakının değerlendirildiği teras

b: Katılımcı F-5, Kadın, 55: Çalışma odasından bahçeye açılan boşluk ve düzenlemesi

¹³ a: Katılımcı H-1, Erkek, 41: Kullanıcı tarafından daha önceden kapatılmış salon balkonu

b: Katılımcı C-1, Kadın, 42: Salon balkonunun dış-bakı ile ilişkisinin kesintiye uğraması

*gibi. ... Paravan için de belki daha kaliteli, yerden yükselen bir paravan tercih edebilir-
dik. Ev bizim olmadığı için bu tarz bir şey tercih etmedik. (Katılımcı T-2, Erkek, 26)*
(Şekil 12)

Şekil 12. Dış mekânla temas sınırlandırıcı bitki ve iç mekânla temas sınırlandırıcı paravan: iç mekânın balkona dönüşümü.¹⁴

Katılımcılardan edinilen bu görüşler doğrultusunda meskene ait boşluk arayüzlere duyulan ihtiyaç tespit edilmiştir. Kullanıcı, mesken içerisinde ışığa, açık alana ve görsel açıdan tatmin edici bir temasa ihtiyaç duymaktadır. Mahremiyet, iç-dış arasındaki bu etkileşimde önemli bir yer tutmaktadır.

Yakın(sama): Dönüşen dış mekân ve yakın kentsel çevre algısı

Pandemi döneminde kentsel kamusal mekânlara erişimin, kamusal mekânlarda kullanım ve varoluş biçimlerinin kısıtlanması ve kimi zaman tamamen yasaklanması sebebiyle, mesken yakın çevresinde olan ve kolay erişilebilir açık alanlar, parklar gibi kamusal mekânlar ile daha önce baypas edilen ve kullanılmayan yeni rotalar, yürüyüş ve alışveriş gibi amaçlarla kullanılmaya başlanmış, böylelikle yeni keşiflere olanak sağlamıştır. Kullanıcılar, gündelik hayat pratiklerinde fiziksel olarak keşfettikleri mesken yakın çevresini algısal olarak yakınsamıştır.

Keşfettiğim; Celal Bayar'ın siyasi konuşmalarda çok geçen bir köşkü var, ona rastladım. Şimdi orası bana röper oldu, aradan gidip Celal Bayar Köşk'ünden -çok büyük bir köşk, bahçesinde vârisleri büyük bir apartman dikmişler, köşk bir köşede kalmış- çıkıyordum. Yürüyüş aksımda değildi, çünkü ya sahilden yürüyordum ya da Bağdat Caddesi'nden yürüyordum. Aralardan geçerken Celal Bayar Köşkü'ne rast geldim. Ama apartman var arkasında, çok büyük dikmişler, öyle şeylere de rastlıyorum. (Katılımcı B-3, Erkek, 67) (Şekil 13)

¹⁴ Katılımcı T-2, Erkek, 26: "Balkon olamamış balkon ve mutfak"

Şekil 13. Yakınsanan yakın çevre ve keşifler.¹⁵

Kamusal açık alanların kullanımının yasaklandığı zamanlar ya da gruplar için apartman otoparkları, çardaklar ve site içi alanların yürüyüş amaçlı ya da ortaklarla açık hava ihtiyacının karşılanması amacıyla kullanıldığı (Şekil 14) anlaşılmaktadır. Bu alanlar ile ilgili kullanıcıların anlamsal seviyede eylemlere yükledikleri kullanım kodları (hangi eylemin nerede ve kim tarafından gerçekleştirileceğine dair) baskın bir belirleyici olduğu görülmektedir. Bu durum, arayüz tasarımı açısından fakir bırakılmış kent ve binaların kullanıcılar da eylemleri ile ilgili katı ve esnek olmayan fizik-mekânsal uyarlamalar yapmalarına sebebiyet vermekte olduğuna bir örnek teşkil etmektedir.

... Maltepe sahilinde parka sandalye atıp çekirdek yiyip kola veya bira içmeyi tercih ederim. O yüzden o çardakta oturmayı çok tercih etmedim bugüne kadar. (Katılımcı H-1, Erkek, 41) (Şekil 14b)

En uç tarafında bir yere çardak koymuş durumdadılar. Ama ben hiç kullanmadım. Ama apartmanda oturan bazı yaşlılar ara ara oraya iniyorlar, görüyorum. (Katılımcı C-2, Erkek, 32) (Şekil 14c)

Şekil 14. Sokağa çıkma yasaklarında yürüyüş - oturma amaçlı kullanılan otopark.¹⁶

Daha uzak mesafedeki büyük kamusal mekânlara erişimin kısıtlandığı durumlarda, yakın çevresiyle teması artıran kullanıcılar, gündelik hayatlarında yakın çevrelerinde bu tip kamusal açık mekânlara ihtiyaç duyduklarını

¹⁵ Katılımcı B-3, Erkek, 67: Katılımcının yakın çevresinde keşfettiği yerler.

¹⁶ a: Katılımcı C-1, Kadın, 42: Apartman otoparkında yürüyüş

b: Katılımcı H-1, Erkek, 41: Apartmana ait çardak

c: Katılımcı C-2, Erkek, 32: Apartmana ait çardak

fark etmişlerdir. Meskûn alanların yakın çevresinde kamusal mekâna geçişi kolaylaştıracak, küçük ölçekli olsa dahi kamusal mekan kurgusunun ve ağının işlevsel ve biçimsel bir parçasını oluşturan açık/yarı-açık mekânların tasarlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Eysel arayüz: İçeriye sızan kamusal eylemler

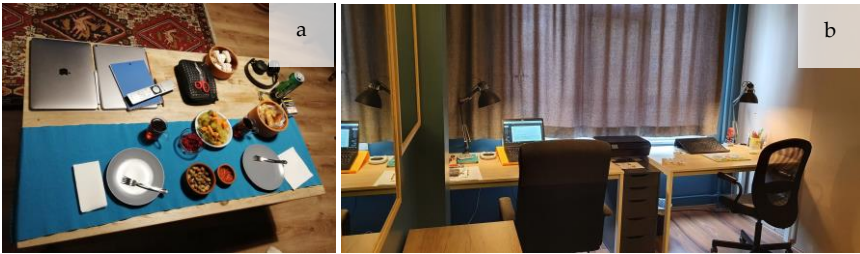
Mahrem eylem, ifşa etmeme hakkının baki kaldığı eylem türüne işaret ederken kamusal eylem, çeşitli medya (bugünkü koşullarda daha da öne çıkan sosyal medya, konumsal medya, internet, forumlar, podcast yayınlar ve geleneksel kapsamıyla radyo, televizyon, basılı medya gibi) aracılığıyla ve “teşhir” yoluyla eylem ve ilişkilerin (sosyal ya da fiziksel) kamu alanına (*public domain*) getirilmesini içerir (Bauman, 2019). Arendt (1994), kamusal alanı, konuşmanın ve eylemin sergilendiği bir sahne olarak tarif eder; burada birbirini anlayabilen eşitler ve kendilerini anlaşılır kılabilmek için konuşan ve eyleme geçenler bulunur. Bu tanımdan hareketle, kamusal eylemin tarifi, çağın teknolojik olanakları ve bireyin kendisine eşit ve farklılardan oluşan toplum/topluluk içerisinde ve/ya özel mekânda gerçekleştirebildikleri düşünüldüğünde, oldukça zorlaşmaktadır. Herhangi bir eylemi gerçekleştiren kişinin, o eylemi hangi koşullarda (iç ya da dış, özel-mahrem ya da kamusal mekânda, yalnız/tandık başkaları ya da tanışıklık olmayan başkalarının eşliğinde/varlığında gibi) gerçekleştirmeyi tercih ettiği, kişinin gündelik yaşamda benliğini sunuşuna dahildir (Goffmann, 2016). Bu sebeple, çalışma, eğitim, spor gibi gündelik pratiklerin kamusal eylemler olduğuna dair genelleme yapmaktan kaçınılması gerekliliği göz önünde bulundurularak, bu bölümde, “kamusal eylemler” olarak işaret edilenler, kişilerin pandemi öncesinde konut dışı mekânda, topluluk içinde gerçekleştirmeyi tercih ettikleri ve bu süreçte mesken içine ve kamusal mekâna açılan arayüzlere yakın iç mekânlara taşınmış eylemlerdir. Gerek mekansal yetersizlik gerek bu eylemlerin dış mekânda gerçekleştirilmek istenmesi ya da bu eylemler için özelleştirilmiş mesken dışı açık/kapalı mekânların varlığı gibi sebeplerden dolayı pandemi öncesinde evin içerisinde gerçekleştiril(e)meyen bazı eylemler de evin arayüzlerine taşınmak durumunda kalmıştır. Bu eylemler, mevcut icra edilişleri ile kamuya dair/ait bir mekân oluşumuna sebebiyet vermez, fakat gerçekleştirildikleri mekânı (kullanıcının izin verdiği ölçüde) kamuya açık ve görünür hale getirme potansiyeline sahiptir. Mahremiyet ile özdeşleştirilen meskenin görünürlük, görsel ve işitsel olarak erişilebilirlik bağlamında sınırları bu eylemler aracılığıyla zorlanır. Bu dönemde, diğer kimseler ile temas kurulmasını, yüz yüze iletişimi ve dolayısıyla ortaklaşa bir mekânı gerektiren

ve aslında günümüz kentinde bir nevi kamusal mekâna açılımı gerektiren çalışma odaklı eylemler de ev içine taşınmak durumunda kalmıştır. Katılımcılar, kamusal alanda ve topluluk ile gerçekleştirdikleri bu eylemleri, konuta taşıdıklarında mesken, kamusal bir işlev yüklenmeye başlar. Çalışma alanına dönüştürülen mekânlar, genellikle mesken içi kamusalite seviyesi en yüksek olan salon olmuştur. Bu durum, meskende yedek mekâna sahip olmalarına rağmen, kullanıcıların eylemler ve meskende alanların kamusalite seviyeleri ile anlamsal boyutta yaptıkları ilişkilendirme ile alakalı gözükmemektedir (Şekil 15).

Şekil 15. Eylemin kamusalite seviyesine göre tercih edilen mekân¹⁷

Yedek mekânın olmadığı ve hanehalkı bireylerinin farklı işlevleri eş zamanlı yerine getirmesi gereken durumlarda ise mekânın bölümlenmesi, yeniden düzenlenmesi üzerinden kişisel eyleme ait mekânlar fiziksel ya da algısal olarak birbirinden ayrıştırılmaya çalışılmaktadır. Bu noktada kişisel uyumlanma stratejilerinin mekândaki uyarılama seviyesinden daha baskın olduğu gözlemlenmektedir (Şekil 16).

Şekil 16. Çakışan farklı eylemler.¹⁸

¹⁷ a: Katılımcı Z-3, Kadın, 35

b: Katılımcı L-2, Kadın, 37

¹⁸ a: Katılımcı L-2, Kadın, 37: Yemek ve çalışmanın kesişimi

b: Katılımcı S-2, Erkek, 34: İki çalışanın yedek mekânsız bir meskende kesişimi

Çalışma ve eğitim alma gibi zorunlu eylemler ile benzer biçimde uzaktan yapılan hekim görüşmeleri, terapiler ve katılım gösterilen kurslar, konferanslar ve tiyatro oyunları da kişilerin mesken içinde kamusal bir eylemi deneyimlemelerine olanak tanımıştır. Bu eylemler her ne kadar kamusal mekân üretimine katkı sağlamasa da katılımcıların bu dönemde gerçekleştirdikleri uyumlanma odağında sıklıkla bahsedilmektedir. Bu eylemler için seçilen mekânın arayüz niteliği, kamusal eylemin mekânsal geçişkenliğini de gösterir niteliktedir. Meskenin dışarıya açılan arayüzlerinden, dış-bakıya sahip olmanın değil dış-dokuya uzamsal olarak yaklaşmanın tercih edildiği görülen bu mekân tercihleri, meskenin içerisinde kullanıcı tarafından farklı kamusal-lık ilişkilendirmeleri ve kodlamaları yaptığına işaret etmektedir. Örneğin, balkonu olan bir meskende, yedek mekâna, siteye ait ortak yürüyüş parkurları ve açık ve kapalı spor alanları olan B-1, dışarı çıkmadığı zamanlarda “antrede mat ve dumbıllar ile spor yapabil[diğini], [bu mekânın] temel hareketleri yapmak için yeterli bir alan” olduğunu belirtmektedir. Bu mekân, meskenden dışarısının izlendiği değil, dışarıya çıkmak için kullanılan bir arayüz olarak düşünüldüğünde, evin dışında da “kapalı” alanda gerçekleştirilebilecek bu eylemin antrede gerçekleştiriliyor oluşuna dair eylemlere ve mekânlara kullanıcılar tarafından atfedilen kodlara dair anlambilimsel seviyede bir örnek teşkil etmektedir (Şekil 17).

Şekil 17: Eylem ve mekânın anlamsal ilişkilendirilmesi¹⁹

¹⁹ a: Katılımcı B-1, Erkek, 34: Antrede yaratılan spor alanı.

b: Katılımcı S-1, Kadın, 38: “Antre anlamsız büyük. Spor alanı olarak kullanmaya başladım.”

c: Katılımcı T-2, Erkek, 26: “Balkon olamamış balkon ve mutfak.”

Kamusal arayüz: Dışarıya taşan özel eylemler

Bağımsız birime giriş mekânları kamusal mekâna uzanan ilk temas noktası olarak ele alınırken, pandemi döneminde bu algı güçlenmiş ve bu mekânların kamusal niteliği öne çıkmıştır. Özellikle bu dönemde ehemmiyet gösterilen hijyen ihtiyacı doğrultusunda alınan bireysel önlem uygulamalarının, kimi konutlarda yukarıda bahsedilen türde boşluk arayüzlerinin eksikliği ve/veya giriş mekânlarının yetersizliği, küçüklüğü veya tanımsızlığı sebebiyle meskenin dış mekânına doğru kaydığı anlaşılmıştır. Ev içi kullanıma sığdıramayan veya hijyen, havalandırma gibi gerekçelerle bu mekânlara taşıma ve meskene ait eşyaların konumlandırılması, meskenin kamusal mekân ile ve kullanıcının da hanedışı ortaklar ile buluşma noktasını tanımlar hale gelmiştir.

Dolayısıyla mesken içinde bu geçişin tanımsız olduğu, antresiz, koridoruz ve doğrudan yaşama alanına açılan mesken kurgusu, kullanıcıların özel ve kamusal arasındaki geçişte yaşanan eylemsel kaymalarla birlikte meskenin pandemi koşullarına göre esnetilmesini/genişletilmesini/taşmasını beraberinde getirmiştir (Şekil 18).

Evimin girişi zaten dardı. Pandemide burası kargo, market poşetleri ve su şişesi gibi şeylerin eve girmeden dezenfekte edildiği ve beklettiğim alan oldu. Bu beni çok zorladı. Zaten dar olan alan, daha da daraldı. (Katılımcı Z-1, Kadın, 43) (Şekil 18b)

Şekil 18. Giriş mekânının yetersizliği sebebiyle dış mekâna taşan kullanım.²⁰

Bu kaymalar, mesken kullanıcısının apartman ortakları başta olmak üzere kamusal alana geçiş yaptığı arayüzleri, kullanıcının hem dış hem iç mekân kullanımını hem de gündelik hayat alışkanlıklarını etkileyecek şekilde dönüştürmektedir. Bu durumun sebebi, bu temas noktalarının yetersizliği ve

²⁰ a: Katılımcı Z-1, Kadın, 43

b: Katılımcı Z-3, Kadın, 35

zaman içerisinde tasarım şablonlarında göz ardı edilebilir mekânlar kategorisine alınmış olmalarıdır. Bu mekânlar genelde özel alanın sınırı olarak ele alınıp iç-dış ve özel-mahrem geçişleri ve kullanımları gözetilmeden tasarlanmaktadır. Kamusal arayüzlerin de meskenin kamusal temasa geçiş arayüzlerinden biri olarak değerlendirilmesi ve bu geçişken alanda kullanıcının ihtiyaçları gözetilerek tasarlanması önemlidir.

Yedek mekânlar

Meskenin fonksiyonel bölümlenmesinde artık kalan, gündelik yaşamsal değeri olmayan ve depolama gibi ihtiyaçların giderilebildiği giysi odası, misafir odası benzeri sürekli kullanıma açık olmayan yedek mekânları olan kullanıcılar, bu alanları ortaklar ile eş zamanlı gerçekleştirmeleri gereken ve esasen mesken dışında bir mekânda gerçekleştirmeye alışkın oldukları eylemler için uyarlamıştır. Bunu yaparken bu mekânı tamamen dönüştürmeyi ve bu şekilde kullanımının sürekliliğinin öngörülmediği durumlarda mevcut taşınabilir mobilyaların yeniden düzenlenmesi ile mekânda fonksiyonel farklılaşmaya gidilmektedir. Örneğin katılımcı B1, “daha önce balkonda duran masa ve sandalyeyi giyinme odasına taşıyarak, [pencere] kenarında bir çalışma ortamı” oluşturduğunu anlatmakta, katılımcı L-2 ise “eskiden yatak odası olan yer, çalışma odası-yedek oda oldu. Salondaki kitaplık buraya taşındı” şeklinde mesken içerisindeki yedek mekân kullanımını anlatmaktadır (Şekil 19).

Şekil 19. Yedek mekân uyarlaması²¹

²¹ a: Katılımcı B-1, Erkek, 34

b: Katılımcı L-2, Kadın, 37

Yedek mekân, meskende daha çok vakit geçirilen ve hanehalkı bireylerinin eş zamanlı ve tanımlı kişisel sınırlara ihtiyaç duyduklarında fizik mekânsal ve psikolojik olarak önemli bir rahatlatıcı etmen olmuştur. Yapılaşma örneklerinde her bir kullanıcı için “asgari ancak yeterli, bağımsız ve yaşanabilir bir oda” (Teige, 1932) önerisindeki benzer nitelikteki minimalist trendin aksine, yeterli, bağımsız, bölünebilir ve esnetilebilir mekânın bireyselliğe, mahremiyete ve farklı eylemlerin ardıl ve/veya eş zamanlı gerçekleştirilebilmesine olanak verecek bir tasarım kurgusu önceliklenmelidir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Tüberküloz modernizmi şekillendirirken (Colomina, 2019), veba ve kolera gibi salgınlar modern kentsel altyapı ve planlamanın tetikleyicisi olmuştur. COVID-19 pandemisini de özel (mahrem) mekânlar olan ve arayüzler üzerinden kentsel mekân ile etkileşim kuran mesken yaşamını etkilemektedir. Bu salgının beraberinde gelen “sosyal mesafe” ve içeride kalmaya dair kolektif kullanıcı deneyimleri de muhakkak mimarlık ve planlama disiplinlerinin yakın geleceğini etkileyecektir. Mesken özelinde, bahsedilen etkiyi anlamlandırmada kullanıcıların ihtiyaç ve deneyimlerinin rolü büyüktür. Bu sebeple, çalışma kapsamında, kullanıcı ve eylemleri doğrultusunda gerçekleştirdiği müdahaleler odağa alınmıştır. Gönüllü katılımcılar ile yapılan derinlemesine görüşmeler için kullanıcının (1) mekân ile ilişkisi, (2) kullanıcıyı tanımlayan eylemler ve (3) mesken içi ve dışı ortaklar odağında açık uçlu bir soru şablonu oluşturulmuştur. Görüşmelerde pandemi süreci öncesi “kullanıcının yaşantısına ve mekân kullanımı”na ardından da pandemi sonrası gelişen yeni ihtiyaçlara göre gerçekleştirdiği “mekân değişiklikleri, uyumlanma ve uyarlamalar” ile ilgili sorular, karşılaştırma yapmaya olanak verecek şekilde tasarlanmıştır.

Meskende geçirilen zamanın ve buna paralel olarak bu mekânda gerçekleştirilen eylemlerin çeşitliliğinin artması, meskenin kimi eylemler için yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Kimi kullanıcılar bu yetersizliği gidermek için mekânı uyarlamış, kimi kullanıcılar ise çeşitli sebeplerle mekânı uyarla(ya)mayıp kendini mekâna uyumlandırmıştır. Bu çerçevede mesken içi mekân kullanımları değişmiş, kullanıcının kente, yakın çevreye ve meskene dair algısında değişiklikler meydana gelmiştir. Meskende, çoğu zaman ortaklarla bu kadar uzun zaman geçirmek ise, daha önce fark edilmeyen, dikkate alınmayan hususlara dair farkındalığın gelişmesine sebep olmuştur. Bu farkındalık ise sadece fonksiyonel yetersizlikler üzerinden değil, aynı zamanda geçirilen zamanın kalitesi açısından da tanımlanmıştır.

Çalışmanın ortaya koyduğu üzere, özel mekândaki eylemler üzerinden anlaşılandırılan mesken, kullanıcılar açısından içinde güvenli bir biçimde yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirdikleri yer olmanın yanı sıra, arayüzler aracılığıyla kent ve kamusal olan ile fiziksel, görsel etkileşime girilebilen bir mekân olarak da tariflenmeye başlamıştır. Meskenin kazandığı yeni tür bir kamusalılık, mesken ve kamusal mekân etkileşiminin kurulduğu arayüzlerde işlevsel ve anlamsal kaymalara neden olmuştur.

Bu mekânsal kaymalar (1) kamusal mekânla fiziksel ve görsel temasın sağlandığı karşılaşma noktaları olarak dış-bakı / dış-doku, (2) kullanıcının açık alan ihtiyacından doğan verili-tasarlanmıştaki kullanım değişimin sebebi olan boşluk tasarımı, (3) dönüşen dış mekân ve yakın kentsel çevre algısına odaklanan yakın(sama), (4) dışarıya atfedilen eylemlerin iç mekânda gerçekleştirilmesinin tercih edildiği kullanım kaymalarına olanak veren evsel arayüz, (5) içeriye atfedilen eylemlerin dış mekâna taşarak eylemin kamusalılık seviyesinin yükselmesine olanak veren kamusal arayüz ve (6) meskenin fonksiyonel bölünmesinde artık kalan, gündelik yaşamsal değeri olmayan ve depolama gibi ihtiyaçların giderilebildiği yedek mekânlar altında kategorize edilmiştir. Bu kategorizasyon, mekânsal arayüzün teorik tarifini genişletme yönünde veri sağlamıştır. Arayüzün meskenin ve kentsel kamusal alan ile temasının sınır olarak tariflenmesinden, karşılaşma, dönüşme ve eklemlenme mekânları olarak düşünülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda arayüz, kamusal-özel, iç-dış, kapalı-açık fark etmeksizin mekânların fiziksel, görsel, eylemsel açıdan birbirine eklemlendiği, fiziksel niteliklerin, eylemlerin ve kullanıcıların karşılaşp, dönüştüğü mekânlardır.

Bu tanımlamayla “kullanıcıların deneyim ve tepkilerinin tasarım girdisine dönüşümü” açısından farkındalık ve başlangıç seviyesinde veriler elde edilmiştir. Verili-tasarlanmışın yetersiz kaldığı noktalarda kullanıcıların uyarlamaları, bu mekânlarla ilgili yeniden düşünülmesi gereken tasarım kriterlerine dair ipuçlarını göz önüne sermektedir. Bu çerçevede, arayüzlerin mahremiyetin sağlanmasına ek olarak, görsel etkileşim ihtiyaçları gözetilerek tasarlanması gerekliliğine dair kullanıcı ihtiyaçları gözlenmiştir. İç mekân gereksinimlerini gözetten bir kurguya dayanan, komşu mekânlar ve yakın çevredeki fiziksel oluşumları dikkate alan boşlukların ve yapı formundaki hareketlerin önemi ön plana çıkmaktadır. Geçiş alanlarına dair aktarılan fiziksel ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda ise, mesken iç ve dış mekân geçişlerinin, keskin ve ayrıştırıcı bir yüzey olarak düşünülmesinden ziyade uyarlanabilir ara mekânlar olarak tasarlanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Tüm bu tespit ve öneriler özel ile kamusalın arakesitinde olan arayüzün

kullanıcıları ve eylemlerini dikkate alan ve mimarlık ile planlama disiplinlerinin ölçeklerarası bir yaklaşımını gerektirdiğini göstermektedir.

Bu tespitlere ek olarak, günümüz yaşantısının ve pandeminin getirdiği mecburiyetler ile değişen mesken içi eylemlerin çeşitliliği, kullanıcıların uyum ve uyarlamalarına olanak verecek bir “esneklik” kurgusuna ihtiyacı doğurmaktadır. Kullanıcıların, tek işlevi olan kapalı özel mekân alanını maksimize etmeye odaklı nicelik-öncelikli tasarım kurgusundan ziyade esnek, uyum ve uyarlamalara açık mekân tasarımlarına gereksinim duydukları aşikârdır. Bu ise ancak olası farklı kullanım senaryolarına açık, kullanıcıyı önceleyen, tasarım sürecine katan ve kullanıcı eylemlerinin tasarım kriterlerini belirlediği bir yaklaşımla mümkün olacaktır.

Kullanıcı deneyimlerinden elde edilen veriler doğrultusunda, arayüzlerin, kullanıcıları kamusal alana davet edecek nitelikte tasarlanması önemli gözükmektedir. Bunun için yine meskenden dışarıya ve ortak kullanım ve eylemlere ev sahipliği yapabilecek ya da iç mekânla ilişkili eylemlerin dış mekânlara doğru genişlemesine olanak sağlayacak mesken-kamusal alan uzamında tasarım kurgusuna ihtiyaç olduğu muhakkaktır.

Kullanıcıyı ve arayüz kavramını odağına alan araştırma kurgusu, mevcut durumda kullanıcı ihtiyaçlarını, uyarlama ve uyumlanma stratejilerini değerlendirmeyi hedeflemiştir. Bu çalışmadan elde edilen ipuçları ise mimarlık ve planlama pratisyenlerine önemli öngörü sağlayacağı gibi, yeni keşifler ve küçük ölçekli deneyler seviyesinde kalacak kullanıcı müdahaleleri ile özel alan sınırları içerisinde “taktik şehircilik” (*tactical urbanism*) kapsamını çağrıştıran, yani aşağıdan yukarıya gerçekleştirilen tasarım pratiğinin mümkün olabileceğini göstermiştir. Kentin farklı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel sınıflarının yaşadığı, farklı yoğunluklara ve farklı baskın mesken tipolojilerine sahip alanlarında, kentsel kamusal alan ile mesken arayüzlerinin tasarımları ölçekler ve disiplinlerarası bir vizyon ve uyum içerisinde gerçekleştirildiğinde, mesken artık duvarlarla sınırlanan bir mekân olmaktan çıkacak; kent, kentlisine ve kentlinin ihtiyaçlarına alternatifler sunabilen bir yuva haline gelecektir

Extended Abstract

Spatial Shifts in the Context of Crisis: Changing Definitions of Interface via User Experiences

*

Melis Oğuz

ORCID: 0000-0002-1837-4356

Aslı Uzunkaya

ORCID: 0000-0002-4120-7839

Throughout history, epidemics have played a major role in the shaping of cities and architecture, but for the first time, during the COVID-19 pandemic, the dwelling and its borders have come to the fore as a sheltered place. In such a context, this study focusing on the physical and perceptual relationship and contact between the dwelling and its immediate surrounding takes interfaces as the primary parameter to detect this relationship. In the research, the aim has been to answer following questions: (1) How did COVID-19 pandemic affect the life of the citizens at residential scale? (2) What is the role of the user in the formation and transformation of spatial interfaces? (3) Do the users' experiences and reactions turn into design input? Based on participants' responses, the researchers try to re-define private and public space as well as the interface. In line with these goals, the theoretical framework of the study emphasizes both the conceptualization of interface and the role of the user in design studies.

The interfaces are considered as the transition areas between private and public spaces, that is, the intersection areas where the interior and exterior of a building meet. However, a clear definition of which standards constitute a "public" or "private" space would inevitably ignore the complexity that lies at the heart of research into the spatiality of publicness and privateness. Thus, a re-definition of public space, private space and the interface requires interdisciplinary interaction, cross-scale thinking and mixed-research method putting the user into the forefront. Studies that focus on the user can generally be categorized as (1) evaluations of the design process with the participation of the user, (2) artistic/performative studies where the user plays a role in decision-making mechanisms, and (3) post-occupancy evaluations. In post-occupancy evaluations, the user is

seen as the converter of what is imposed on them by design. Structures have a character determined by patterns of events that are and continue to be there. The user rearranges the space as an alternative to what they cannot access through indoor-outdoor spaces where they perform their every-day life rituals.

In this study, user rituals and experiences were taken as a basis. The research was designed as a "field" where transparency and trust are ensured between the researcher and the participants, where the researchers take the participants as a part, shaper, and transformer of the research setup. In-depth interviews were conducted with 24 participants differing in age, gender, household size and structure, dwelling and settlement typologies. The interviews focused on (1) life and spatial use of participants (2) spatial changes and adaptations regarding (a) the dwelling and the surrounding public space, (b) actions, and (c) commons. An ethnographic research process was carried out between December 2020 and January 2021. Due to the COVID-19 measures, in-depth interviews with the participants were carried out via online platforms, and these interviews were recorded with the consent of the participants. To exemplify and document the narratives of the participants, photographs of the dwellings, the surrounding public spaces, their adaptations in these spaces were requested. The participants shared their photographs on an online board-platform, which was accessible to all the participants of the research turning this experience into a focus group study-like environment. To understand the differing experiences of the participants, representation of different types of housing typology within various urban morphologies has been favoured.

As the study reveals, the increase in time spent and the diversity of the actions performed in the dwelling have resulted in the dwelling to be perceived as insufficient. The interfaces, which were observed to be ignored by both the designer and the user, caused the weakening of the relationship established with the immediate external environment of the dwelling. The insufficiencies of the inner and outer spaces and interfaces lead users to make adaptations on their use and/or on the spaces resulting in spatial shifts of user actions. These spatial shifts revealed by research findings have been evaluated in six different categories:

(1) Exterior-look / exterior-texture: Encounter points where physical and visual contact with the public space is provided

(2) Void design: Change of use in the ascribed-designed arising from the user's need for open space

(3) Converge(nce): Transforming perception on outdoors and surrounding urban environment

(4) Domestic interface: The Interface that allows the the actions attributed to the exterior to be performed indoors

(5) Public interface: The interface that allows the actions attributed to the interior to expand to the exterior, increasing the level of publicity of the action.

(6) Spare spaces: Spaces that no longer have a daily life value in the functional division of the dwelling, but where needs such as storage can be met.

Owing to the findings of the research, it can be argued that there is need for a design setup that allows the expansion of indoor-related actions towards outdoor spaces and vice versa. The dwelling has been given meaning through the actions in the private space. Yet, it has begun to be re-defined as a place where physical and visual interaction with the city and the public can be made through interfaces. It is now functioning as a place where users safely perform their vital activities. The diversity of indoor actions, changing with the pandemic conditions and the advancements in technology, creates the need for a flexible design setup that will allow users to adapt and transform.

Kaynakça/References

- Alexander, C. (1979). *The timeless way of building*. New York: Oxford University Press.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu* (B. S. Sener, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan modernite* (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the self: gender, community and postmodernity in contemporary ethics*. New York: Routledge.
- Berg, A. (2014). *Artistic research in public space: participation in material-based art*. Helsinki: Aalto University.
- Cohen, J. (1997). Rethinking privacy: autonomy, identity and the abortion controversy. J. Weintraub ve K. Kumar (Ed.), *Public and private in thought and practice* (s. 133-165) içinde. Londra: University of Chicago Press.
- Cohen, J. ve Arato, A. (1992). *Civil society and political theory*. Cambridge: MIT Press.
- Colomina, B. (2019). *X-Ray architecture*. Zürich: Lars Müller Publishers.
- Cooper, I. (2001) Post-occupancy evaluation - where are you? *Building research & information*, 29(2), 158-163.
- Cupers, K. (2013). *Use matters: an alternative history of architecture*. New York: Routledge.
- Dovey, K. ve Wood, S. (2015). Public/private urban interfaces: type, adaptation, assemblage, *Journal of Urbanism*, 8(1), 1-16.
- Gehl, J. (1977) *The interface between public & private territories in residential areas*. Melbourne: Melbourne University.
- Goffmann, E. (2016). *Gündelik yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü* (T. Bora ve M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Jones, P. B., Petrescu, D. ve Till, J. (Ed.) (2005). *Architecture and participation*. Abingdon: Routledge.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Çev.). Oxford: Blackwell.
- Liebman, S. (2004). Alexander Kluge ile söyleşi: yeni Alman sineması, sanat, aydınlanma ve kamusal alan üzerine (N. Dinç ve M.Özbek, Çev.). M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* (s. 609–651) içinde. İstanbul: Hil Yayın.
- Meyrowitz, J. (1985). *No sense of place*. New York: Oxford University Press.
- Mihalache, A. ve Emmons, P. (2013). Architectural handbooks and the user experience. K. Cupers (Ed.). *Use matters: an alternative history of architecture* (s. 35-50) içinde. Londra: Routledge.
- Negt, O. ve Kluge, A. (2004). Kamusal alan ve tecrübeye giriş (M. Özbek, Çev.). M. Özbek (Ed.), *Kamusal alan* (s. 133-139) içinde. İstanbul: Hil Yayın.
- Oğuz, M. ve Uzunkaya, A. (2020, Kasım). *Pandemi sürecinde esne(ye)meyen meskenler – yet(e)meyen kamusal alanlar* [Öz]. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 44. Kolokyumunda (çevrimiçi) sunulan bildiri. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=7FXPm3dvexY>.
- Porter, T. (2004). *Archispeak: an illustrated guide to architectural terms*. Londra: Spon Pres.
- Sanoff, H. (1999). *Community participation methods in design and planning*. New York: Wiley.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal insanın çöküşü* (S. Durak ve A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sheller, M. ve Urry, J. (2003). Mobile transformations of “public” and “private”. *Life in theory, culture and society*. 20(3), 107–25.
- Silva, M.F., Maas, S., Souza, H.A. ve Gomes, A.P. (2017). Postoccupancy evaluation of residential buildings. Luxembourg with centralized and decentralized ventilation systems, focusing on indoor air quality (IAQ). Assessment by questionnaires and physical measurements. *Energy and Buildings*. 148, 119-127.
- Teige, K. (1932). *The minimum dwelling* (E. Dluhosch, Çev.). Cambridge: MIT Press.
- Vardouli, T. (2015). Making use: attitudes to human-artifact engagements. *Design Studies*. 41, 137-161.
- Zimring, C. ve Reizenstein, J. (1980). Post-occupancy evaluation. *Environment and behavior*. 12(4), 429-450.

Pandemi Sonrasında Kent Mekânının İki Yüzü: Düşler ve Gerçekler

*

Emel Akın¹

ORCID: 0000-0001-5367-4373

Öz

Epidemiler ve pandemiler, toplumsal yapıları ve mekânları yeniden biçimlendiren koşullara ortam hazırlamıştır. Mart 2020’de pandemi olarak ilan edilen COVID-19 hastalığı sürecinde, gündelik yaşam ve kentsel mekânların kullanımı yeni bir sürece evrilmiştir. Vaka sayılarının, aşuların, pandeminin bireyler ve yaşam tarzları üzerindeki etkilerinin yanı sıra pandemi sonrasında ekonomik, toplumsal yapılanması ve kent mekânları, dünya gündeminin baş aktörleri olmuştur. Makalenin amacı, pandemi sonrasında kentsel ve kamusal mekânlarını “düşler” aracılığıyla kurgulamak, kurulan düşlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusuna yanıt aramaktır. Makalede, tarihsel süreçte yaşanan pandemilerden ve epidemilerden söz edilmekte, pandemi öncesinin kent mekânlarına değinilmekte, pandemi sonrasında kentsel biçimlenmesine ilişkin iki farklı “düş” kurulmaktadır. Mekân üretimi sürecinin “gerçek”leri; ekonomik yapı, planlama ve mekân biçimlenme ilişkilerinin kuramsal çerçevesi aktarılmakta; makalede kurulan düşlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği bu kuramsal çerçevede irdelenmektedir. Pandemi sonrasında ekonomik yapılanması, üretim biçimi ve ideolojisi kent mekânlarının biçimlenmesini belirleyecektir. Dolayısıyla, geleceğin kent mekânları için kurulan düşlerin, gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini kestirmek zordur. Makalede, geleceğin mekânları için üç farklı seçenek üretilmiştir. Yeni dönemin olası sonuçlarını tahmin etmek çok kolay olmasa da, kentler, değişen ekonomik ve toplumsal yapıya koşut olarak biçimlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, pandemi, kentsel kamusal mekân, sermaye

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atılım Üniversitesi, E-mail: emel.akin@atilim.edu.tr

Two Faces of Urban Spaces after Pandemic: Dreams and Realities

*

Emel Akin²

ORCID: 0000-0001-5367-4373

Abstract

In the process of COVID-19 disease, declared as a pandemic in March 2020, everyday life and the use of the urban space has evolved into a completely new process. The aim of this article is to construct the post-pandemic urban and public spaces through “dreams” and to seek an answer to the question of whether the dreams can come true or not. In the article, pandemics and epidemics in the historical process are mentioned, the urban spaces of the pre-Covid-19 pandemic are briefly reviewed, and for the post-pandemic era, two different “dreams” are established regarding the future urban and public spaces. The “realities” of the space production process, the theoretical framework of the relations of economic structure, planning and space formation are conveyed, and whether the dreams set up in the article can come true or not is examined in this theoretical framework. It is difficult to predict whether the dreams for the urban spaces of the future will come true. In the article, three different options are produced for the spaces of the future. Although it is not easy to predict the possible outcomes of the new era, cities will be shaped in line with the changing economic and social structure.

Keywords: Covid-19, pandemic, urban public space, capital.

---

² Assist. Prof., Atılım University, E-mail: emel.akin@atilim.edu.tr

Giriş

Aralık 2019'da başlayan ve Mart 2020'de, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilen COVID-19 salgını, fiziksel ve psikolojik olarak insan sağlığında olumsuz sonuçlara neden olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Pandemi, epidemi, salgın, bulaş, filyasyon, entübe gibi terimler gündelik dile yerleşmiştir. Epidemi ve pandemi, bir hastalığın, salgının yayılmasını tanımlamak için kullanılan terimlerdir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, epidemi, belli bir zaman diliminde, bir toplulukta ya da bölgede yayılan hastalığa verilen isimdir. Epidemiler, hastalığın çıktığı bölgeye, nüfusun ne kadar etkilendiğine bağlı olarak farklılık gösterebilir. Pandemi, Dünya Sağlık Örgütü kapsamında olan en az 3 ülkeye yayılan bir epidemi türüdür ve bir hastalığın dünya genelinde yayılması olarak tanımlanmaktadır (Lockett, 2020). Endemi, Sağlık Bakanlığı'na (2019) göre, belirli bir toplumda belirli bir zaman diliminde, bir enfeksiyon hastalığına yakalanan bireylerin sayısındaki beklenenden fazla artış durumudur. Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) hazırladığı COVID-19 Pandemi Değerlendirme Raporu'nda (2020a), pandemi "(eski Yunanca'dan pan: tüm + demos: insanlar), dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel isim" olarak tanımlanmıştır. TÜBA'nın Raporu'na göre, "pandeminin insanlar üzerindeki yüksek etki derecesi, virüsün enfektivitesine ve virülansına, toplum başışıklığına, bireylerin yaşam alışkanlıkları ve sosyo ekonomik durumlarına, bireylerin ülkeler ve şehirlerarası mesafe aşım kolaylıklarına, bireylerin yaşamında ve çalışma hayatındaki taşıdığı risk faktörlerine, buldukları ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesine ve salgın etkenin iklime bağlı olarak olumlu ya da olumsuz tavır değiştirme kabiliyetine sahip olmasına göre değişiklik göstermektedir". Covid-19 pandemisi ile birlikte yeni bir yaşam biçimi başlamış, mekânların kullanımı değişmiştir. Evlere kapanılan, mesafeli (mutlaka bir sıfat konulacaksa fiziksel, bedensel ya da bireysel mesafe), temassız ve hijyenik yeni yaşam tarzı, ev, kamusal alan, kentsel mekân tartışmalarını artırmış, doğayı, tarımı, yeşili gündeme taşımıştır.

Tarihsel süreçte uzun sürelerle ve sıklıkla yaşanan epidemiler ve pandemiler, toplumsal yapıları ve mekânları yeniden biçimlendiren koşullara ortam hazırlamıştır. Salgın hastalıklar insan sağlığının biyolojik tehditleridir hiç kuşkusuz. Bununla birlikte, salgın hastalıkların nedenleri, sonuçları ve sonrasındaki olası koşullar, toplumsal üretim biçiminden bağımsız bir şekilde ele alınmamalıdır. Kentsel ve kamusal mekânların nasıl biçimleneceği ve birey-

kamusal alan ilişkisinin nasıl sağlanacağı sorularının yanıtı, mekân üretiminde aranmalıdır. Mekânları içinde buldukları toplumsal koşullar biçimlendirir; karşılıklı olarak, mekânlar da toplumsal yapıyı etkiler. Bir başka deyişle, toplumun sosyo-ekonomik ve ideolojik yapılanması mekânları değiştirirken mekânlar da gündelik hayatın, kültürel yapının değişiminde etkili olur.

Pandemi ile birlikte, değişen yaşam tarzı, “ev”lerin ve kamusal alanların mekânsal özelliklerini bir kez daha tartışmaya açmıştır. İçinde bulunulan zorlu pandemi sürecinin sonrasında, geleceğin kent mekânlarının nasıl biçimleneceğine ilişkin tahminler yapılmakta, önerilerde bulunmaktadır. Gelecekte, kamusal alan ve toplum-birey ilişkisinin nasıl dönüşe(bile)ceği ve nasıl dönüşmesi gerektiği tartışılmaktadır. Pandemi öncesinde kentsel mekân biçimlenmelerinin ve kamusal alan kullanımlarının bir kez daha hatırlanmaya ihtiyacı vardır: Bugüne dek, toplumsal/kamusal yarar sağlayan ve planlama ilkeleri temelinde yapılmış olan tasarımlar, uygulanmış mıdır, uygulanabilmiş midir? Uygulan(a)madıysa nedenleri nedir? Kamusal alanların ve kentsel mekânların kullanımındaki, biçimlenmesindeki sorunlar pandemi nedeniyle mi ortaya çıkmıştır? Pandemi öncesinde kamusal alanlar etkin ve verimli kullanılabiliyor muydu? Pandemi sonrasında olası yeni uygulamaları, düşük gelir gruplarının mevcut mekânsal sorunlarını çözebilir mi? Bunlara benzer pek çok sorunun yanıtı mekân üretim sürecinin karmaşık ilişkileri temelinde aranmalıdır.

Makalenin amacı, pandemi sonrasında, geleceğin kentsel mekânlarını “düşler” aracılığıyla kurgulamak, kurulan düşlerin gerçekleşme olasılığını, mekân üretiminin karmaşık ilişkileri temelinde sorgulamaktır. Makale kapsamında, öncelikle tarihsel süreçte yaşanan salgın hastalıklara ve pandemi-lere değinilmekte, ardından pandemi öncesinin kent mekânlarının biçimlenmesine ilişkin bilgi verilmekte ve pandemi sonrasında kent mekânlarına ilişkin iki farklı “düş” kurulmaktadır. Kent düşlerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, mekân üretim sürecinin kuramsal temelinde sorgulanmaktadır.

Tarihsel Süreçte Pandemiler ve Epidemiler (Salgın Hastalıklar)

Epidemiler ve pandemiler (salgın hastalıklar), virüslerin organizmaların üzerindeki etkisi, mutasyon gibi süreçlere sahiptir. Salgın hastalıklar toplumsal, politik ve ekonomik koşulların belirleyiciliğinde gerçekleşirken, karşılıklı olarak, salgın hastalıklar da toplumsal yapıyı değiştirmektedir. Tarihsel süreç içinde salgın hastalıklar, ekonomik, politik, kültürel yapılanmanın; kısaca toplumsal yapının ve kent mekânlarının değişimine zemin hazırlamıştır.

Avcı-toplayıcı gruplardan oluşan ilk insan topluluklarında etkileşimin az olması nedeniyle, hastalıkların yayılma oranı düşüktür. Yerleşik hayata geçilmesi ve insanlar arasındaki etkileşimin hızlanmasıyla hastalıkların yayılma seyri değişmiş; salgın hastalıkların bilinirliği artmıştır (Tunç ve Atıcı, 2020). Neolitik Devrim'le ortaya çıkan tarım toplumunda, evcilleştirilen hayvanlarda bulunan virüsler ve patojenler, insanlara geçmiş, zaman içinde 'medeni hastalık havuzları' olarak geniş bölgelere/alanlara yayılmıştır. Ticaret yollarının artması ve savaşlar yeni hastalıkları ortaya çıkarmıştır (Choonara, 2020). Antik dönemde, Yunan, Mısır, Çin, Mezopotamya ve Mısır'da salgın hastalıklar görülmektedir. Antik Roma'da, nüfus yoğunluğunun fazla olması, kentsel hizmetlerin yetersizliği, suya erişim³ ve alt yapı⁴ sorunları nedeniyle, kolera, tifüs, dizanteri, sarılık, sıtma, kızamık, çiçek ve çocuk felci salgınları sıklıkla yaşanmıştır (Tuğaç, 2020).

Tarihsel süreçte, toplumsal yapıları etkileyen 3 büyük veba, 7 kolera ve 10'dan fazla grip pandemisinin yanı sıra epidemik boyutta çiçek, sarıhumma ve sıtma hastalıkları görülmüştür (Türkiye Bilimler Akademisi-TÜBA, 2020b). Bilinen en eski pandemi, M.Ö. 429-426 yılları arasında Yunanistan'da 75.000 ile 100.000 kişinin ölümüyle sonuçlanan Atina Vebasıdır: Veba, Atina Şehir Devleti ile Spartalılar arasındaki Peleponnessos Savaşı'nın seyrini değiştirmiş; Atinalıların yasalara ve dine bağlılıklarını azaltmıştır (Tunç ve Atıcı, 2020). 165-180 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nda görülen Antoninus Vebasında 5 milyona yakın insan hayatını kaybetmiştir. Kentlerde sanitasyona⁵ önem verilmesine, büyük kanallar ve hamamlar inşa edilmesine (Özcü ve Sayan Atanur, 2020) rağmen veba, İmparatorluğun gücünün zayıflamasına ve Hristiyanlığın popülerleşmesine zemin hazırlamıştır. 541-542 yılları arasında 1. Veba Salgını olarak bilinen ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'te başlayan Justinianus Vebası, Avrupa'da 25-50 milyon arasında insanın ölümü ile sonuçlanmış; Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüne neden olacak koşulları yaratmıştır (Tunç ve Atıcı, 2020). Orta Çağ kentlerinin ekonomik yapılanması, altyapı sorunları ve kentsel hizmet yetersizlikleri, 14. yüzyılda başlayan ve 10 yıldan uzun döngülerle tekrarlanan Kara Veba/Kara

³ Suya, sosyal statüsü yüksek kişiler erişebilmektedir: Çok katlı apartmanlarda su, sadece ev sahibinin yaşadığı zemin katta vardır.

⁴ Atıklar doğrudan sokağa atılmakta ya da merdiven altındaki sarnıçlarda biriktirilerek toplanmaktadır.

⁵ Hijyen için gerekli koşulların sağlanması ve korunması.

Ölüm salgınına⁶ neden olmuştur. Hastalık, deniz yoluyla diğer bölgelere yayılmış, sadece Avrupa'da 20 milyon kişi ölmüştür (Türkiye Bilimler Akademisi-TÜBA, 2020b). Kara Veba pandemisi, ekonomik, toplumsal ve mekânsal değişimlere temel oluşturmuştur: 1378-82 yılları arasında tüm Avrupa kıtasında devrimci ayaklanmalar ve isyanlar başlamış, sosyal ve psikolojik problemler ortaya çıkmıştır. Kentlerin temizliği sağlanmış, değişen ekonomik yapılanmaya koşut olarak kent sınırları genişlemiştir. Justinianus ve Kara Veba salgınlarının orta ve uzun vadede önemli ekonomik sonuçları olmuştur: Büyük nüfus kayıpları, ekonomik faaliyetlerde ve gelir bölüşümünde büyük değişikliklere yol açmıştır. Ekilen toprakların büyük bölümü boş kalmış, azalan talep nedeniyle tahılların ve genel olarak tarımsal malların fiyatları düşmüş, emek darlığı nedeniyle ücretler iki katına çıkmıştır. Böylece tarım üreticilerinin ve özellikle toprak sahiplerinin gelirleri düşerken, emek gelirleri artmıştır. Vebadan kurtulanlar, ücretlerin yükselmesi ve ölenlerin mallarını devralmaları sayesinde, gelirlerini ve yaşam standartlarını yükseltmiştir (Pamuk, 2020). Salgın nedeniyle ticaret neredeyse durma noktasına gelmiş, Avrupalı tüccarlar, dünyanın başka yerlerinde yeni pazarlar ve kaynaklar aramaya yönelmiştir (Beyaz, 2021). Ekonomik yapılanmadaki etkisi nedeniyle veba, feodalizmin çözülmeye ve kapitalizmin alt yapısının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Avrupalıların Amerika'yı sömürgeleştirme sürecinde, salgın hastalıkların yayılma alanı artmış; Orta Meksika nüfusunun % 90'ı yok olmuştur. 17. yüzyılda, Amerika kıtasından Avrupa'ya yayılan ölümcül bir çiçek hastalığı nedeniyle, 18. yüzyıl başında 400 bin kişi ölmüştür. İngiltere'nin sömürgeleştirme sürecinde Hindistan'daki kolera salgını, hızla tüm dünyaya yayılmış (Beyaz, 2021), 1826-1918 yılları arasında yedi büyük kolera pandemisi yaşanmıştır. Bir başka salgın hastalık, epidemiy ya da pandemi olarak yayılan grip tir. İlki, İtalya ve Fransa'da görülen 1173 tarihli grip epidemisidir. 1580 tarihinde Asya'da başlayan ve tüm kıtalara yayılan ilk grip pandemisinden sonra, sırasıyla 1729-1733 yılları arasında Rusya'da, 1781 yılında Çin'de, 1890 yılında yine Rusya'da başlayan üç grip pandemisi yaşanmıştır (Tunç ve Atıcı, 2020).

18.-19. yüzyılda, Sanayi Devrimi sürecinde, fabrikaların yakınındaki işçi konutlarının sağlıksız nitelikleri, alt yapının olmaması, tifo, kolera, dizanteri ve tüberküloz hastalıklarına neden olmuştur. Engels (1975 ve 2019), işçi sınıfı arasında hastalıkların yayılmasını kolaylaştıran sağlıksız ve kötü yaşam ortamlarından, yoksul mahallelerde ve büyük kentlerin dar sokaklarında, güneş almayan, sıkışık, kalabalık ve kirli işçi konutlarından bahsetmekte ve tüm

⁶ Kara Veba, Mısır'dan, gemilerdeki fareler aracılığıyla taşınmış ve yayılmıştır.

olumsuzlukların nedenlerinin üretim biçiminde ve örgütlenmesinde, toplumsal çevrede aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Yoksul işçi bölgelerinde artan hastalıklar nedeniyle fabrikalarda çalışacak sağlıklı işçi bulunmadığı için ve orta ve üst gelir gruplarını hastalıklardan korumak amacıyla kentlerin olumsuz yaşam koşullarını iyileştirme çalışmaları başlatılmıştır (Benevolo, 1981): Yasal düzenlemeler yapılmış, kentlerde belediyecilik hizmetlerine başlanmış, modern kent planlamasının temelleri atılmış, alt yapı geliştirilmiş ve kent mekânları genişletilmiştir. 20. yüzyılda, 1918 yılında Domuz Gribi, 1957 yılında Asya Gribi ve 1968-1970 yıllarında Hong Kong Gribi pandemilerinde milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. 21. yüzyılda, 2003 tarihinde SARS, 2009-2010 yıllarında Domuz Gribi, 2015 tarihinde MERS salgınları, neredeyse pandemi haline gelmiştir (Tunç ve Atıcı, 2020). Son olarak, günümüzde yaşanan COVID-19 pandemisi de tarihteki yerini almak üzeredir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin tarihsel sürecinde de salgın hastalıklar sıklıkla yaşanmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde, büyük veba salgınları, kitlesel ölümlere yol açarak büyük nüfus kayıplarına neden olmuştur. Osmanlı kentlerinde yüzyıllardır görülen sıtmanın kaynağı olan bataklıklar kurutulmaya çalışılmıştır. Avrupa'da 17. yüzyılda yayılan sıtmanın tedavisinde kullanılan kinin, Osmanlı'ya ancak 19. yüzyılda gelebilmiştir (Yiğit ve Gümüşçü, 2016). Kurtuluş Savaşı yıllarında da, sıtma ile mücadele edilmiştir. Osmanlı İstanbul'unda, 1831'de kolera salgını başladığında, sağlık ve belediye kurumsallaşması yoktur. Kolera mücadelesi, karantina uygulanarak, insan ve mal hareketliliği kısıtlanarak yapılmaktadır. 1865'de, işçi sınıfının ve yoksul kesimin barındığı Kasımpaşa'da kolera vakası başlamış, kısa sürede bütün İstanbul'a yayılmıştır. Ölümlerin kent merkezinde gömülmesi yasaklanmış; böylelikle mezarlık alanlarının dönüştürülmesinin yolu açılmıştır (Kıyığı, 2020). Anadolu'da 17. yüzyıldan itibaren, sıtma, veba, tifo, tüberküloz, tifüs ve cüzzam benzeri hastalıklar yaygınlaşmıştır. Veba, 17. yüzyıldan 19. yüzyıl başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda sıklıkla görülmektedir. Veba salgınlarında en çok etkilenen yerlerin başında İstanbul⁷ gelmektedir. 1828 yılında İstanbul vebadan kurtulmuş, hastalık yıllar içinde Manisa, Edremit, Balıkesir'e ve İzmir'e yayılmıştır. 1837 yılındaki veba salgını şiddetlidir; köylerin tamamen terk edilmesine, yer değiştirmesine ve bazı köylerin haritadan

⁷ İstanbul'da 1467, 1539, 1573, 1576, 1578, 1592, 1596, 1615, 1617, 1620, 1650, 1655 tarihlerinde ortaya çıkan veba salgını en etkilileri olarak sayılabilir (Yiğit, Gümüşçü, 2016).

silinmesine neden olmuştur (Yiğit ve Gümüşçü, 2016). Anadolu'da veba, karantina ve diğer devletlerle işbirliği içerisinde yürütülen kordon⁸ uygulamaları ile önlenmeye çalışılmıştır (Tunç ve Atıcı, 2020).

Özetle, Atina Vebasından, Orta Çağ'ın Kara Vebasına/Kara Ölümüne, 1918 tarihli İspanyol gribine kadar yaşanan pandemiler ve endemiler, toplumların ekonomik yapılanmalarının değişiminde, dolayısıyla toplumsal yapının ve kent mekânlarının değişiminde etkili rol oynamıştır.

Günümüzde: COVID-19 Pandemisinin Öncesinde Kent Mekânları

Kapitalizmin doğası gereği belli periyotlarda sorun yaşayan sermaye, 1970'li yıllarda, tüm dünyada yeni bir krize girmiştir. Sermayenin sürekliliğinin sağlanması ve içinde bulunduğu krizin çözülmesi amacıyla 'küreselleşme' adı verilen yeni bir süreç başlatılmıştır. Küreselleşmenin temel hedefi olan, sermayenin ulusal ve uluslararası hareketliliği, neoliberal politikalarla sağlanacaktır. Türkiye de, 1980'li yıllardan itibaren yeniden yapılanma sürecine girmiş; neoliberal politikalar hemen her alanda uygulanmış, yeni yasal çerçeveler oluşturulmuştur (Akın, 2007). Ulusal ve uluslararası sermayenin hareketliliği, kârın/rantın en kolay ve hızlı elde edileceği kent topraklarında sağlanacaktır. Yapılaşmaya ilişkin yeni yasalar çıkartılmış, yeni kurumlar oluşturulmuş, planlama ve kamu/toplum yararı ilkelerinin göz ardı edildiği kararlar alınmıştır. 1980'lerin ilk yıllarından itibaren giderek artan biçimde, özellikle de 2000'li yılların başlarından bu yana kent mekânları görülmedik bir yapılaşma içindedir. Metropoller başta olmak üzere büyük kentlerde, kent çeperleri hızla yapılaşmaya açılmış, büyük ölçekli, yüksek katlı konut alanları kent mekânına hızla eklenmiştir. Mekânsal dönüşümün hızla yaşandığı kentlerde mekânsal ayrışma ve toplumsal kutuplaşma artmıştır: Sınıfsal farklar mekânlar üzerinden çok kolay okunmaktadır; varıl, lüks kapalı siteler ve yüksek bloklar ile yoksul, çöküntü bölgeleri ve gecekondu bir aradadır. Yeşil alanların, tarım alanlarının çoğunluğu ve kentsel boşlukların bir kısmı yapılaşmaya açılmış, rantı yüksek olan bölgelerde kentsel dönüşüm uygulamaları çoğalmış, alışveriş-eglenme merkezleri çığ gibi büyümüştür. Kamusal alanlar ciddi biçimde zarar görmüş; rantı yüksek olanlar sermaye ve özelleştirme baskısıyla yapılaşmaya açılmış, pek çoğuna toplumun erişimi kısıtlanmıştır. Bugünün mega kent yapılaşması, kent mekânlarının rant alanlarına dönüşmesi, değişen ekonomi-politik kararlar ve tüketim endeksli yaşam

⁸ Kordon, yani sahil şeridi uygulaması hastalığın belli bir yerleşkeden veya mahallinden dışarı çıkmasını engelleyen bir mücadele yöntemidir.

tarzları nedeniyle doğal yaşam alanları zarar görmüş, çoğu geri dönülemez biçimde tahrip olmuştur (Akın, 2008, 2013). Doğanın değişen dengesi salgın hastalıklara davetiye çıkarmıştır.

Harvey (2020), COVID-19 pandemisini, neoliberalizm eliyle "kırk yılı aşkın bir süredir gerçekleştirilen doğa talanının intikamı" şeklinde değerlendirmektedir. Sermayenin kendini yeniden üretimi sürecinde çevresel koşulları değiştirdiğini ifade eden Harvey, "gerçekten doğal felaket diye bir şey olmadığını", bir mutasyonun yaşamı tehdit eden koşullarını insan faaliyetlerinin belirlediğini ve virüsün yayılmasının ekonomik ve demografik etkilerinin hegemonik ekonomik modelin mevcut çatlaklarına ve kırılğanlıklara bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Düşlerin Sınırı Yoktur: Covid-19 Pandemisinin Sonrasında Kent Mekânları

Düşlerin sınırı yoktur; bu çalışmada da, pandemi sonrasında kent mekânlarına ilişkin iki farklı düş kurulmuştur:

Küçük bir "düş"ün içinde bir kent: Günümüzde, pandemi sonrasında kent mekânlarına yönelik, akıllı kentler, yeşil alanların artırılması, kamusal alanlarda farklı tasarımlar, yeni mekânsal biçimlenmeler, vb. pek çok öneri geliştirilmektedir. Düşlerin sınırı yoktur: örneğin, tarım alanlarını ve yeşil alanları işgal eden binalar yıkılabilir, AVM'ler ortadan kaldırılabilir ya da işlevleri değiştirebilir, betonlaşmanın yerini açık kamusal alanlar, konser alanları, meydanlar alabilir, kentler, bisiklet yolları ile sarmallanabilir, sokaklar taşıtlara değil, çocuk oyun alanlarına bırakılabilir, vb.; kısaca tasarımcıların, birey ve toplumu odak alan planlamaları ile yaşanabilir bir kent yaklaşımı olabilir (olabilir mi?).

Büyük bir "düş"ün içinde bir kent: Barınma, üretim, iş, sağlık, eğitim, alışveriş, sosyal ve kültürel etkinlik vb. temel kentsel işlevlere, yaya veya motorsuz araçlarla ulaşılabilen kent üniteleri oluşturulabilir. Kent üniteleri, 15 dakikalık yürüme mesafesi hinterlandı olan alanlardan oluşabilir. Ki, bu modelin benzeri, Panthéon Sorbonne Üniversitesi Öğretim Üyesi Carlos Moreno tarafından geliştirilmiş; Paris'te denenmeye başlanmıştır (Peters, 2020). Düşlerin sınırı yoktur: Örneğin, üretim, barınma, çalışma, eğlenme, spor yapma, temel eğitim gibi farklı işlevlerin yürüme mesafesi içinde sağlandığı bir kent ünitesinde, farklı toplumsal sınıflar bir arada yaşayabilir. Bir başka ifadeyle, farklı ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeye sahip gruplar, ayrışmaksızın,

kutuplaşmaksızın aynı alanda yaşatılabilir.⁹ Bir fabrikanın sahibi ile hizmetlisi ve memuru; bir okulun müdürü, öğretmeni, öğrencisi ile hizmetlisi ya da bir sağlık merkezinin başhekimini, doktoru ile hasta bakıcısı aynı alanda barınabilir, aynı sosyal mekânları paylaşabilir. Her kent ünitesinin farklı temel üretim işlevleri olabilir: Teknoloji, tekstil, geri dönüşüm, atık malzemelerden sanat, gıda, alkol, ilaç, temizlik malzemeleri, küçük ev mobilyası, vb. Bu kent ünitelerinin, günümüz gereksinimlerine koşut olarak, büyük hastanelerin, iş merkezlerinin, üniversitelerin olduğu bir de kent merkezi olmalıdır. Yeşil alanların, nüfus yoğunluğunun dikkate alındığı, çocuk oyun alanlarının küçük parklara ya da AVM'lere sıkıştırılmadığı, sokakların aktif kullanıldığı bir kent mekânı oluşturmak olanaklıdır (olanaklı mıdır?).

Her iki “düş” için “olabilir mi?” sorusunun yanıtının “gerçek”lerde aranması gerekmektedir.

Gerçekler: Mekân Üretimi-Sermaye ve İdeoloji

Pandemi sonrasında kent mekânına ilişkin önerilerin, düşlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, mekân üretimindeki gerçeklerin değişip değişmeyeceğine bağlıdır. Mekân konusu, Aristoteles'ten bu yana güncelliğini yitirmemiş; mekâna ilişkin farklı kuramlar geliştirilmiştir. Lefebvre (2014), “(Toplumsal) mekân, (Toplumsal) bir üretimdir” görüşü ile mekânı politik ve toplumsal olarak ele alıp kavramsallaştırmaktadır. Lefebvre'ye göre mekân, ideolojiden ve politikadan ayrı ele alınamaz; çünkü mekân, politik süreçlerin belirlediği doğal ve tarihsel faktörlerin bir araya gelip güncellenmiş halidir. Castells, 1997 tarihli çalışmasında, Lefebvre'i destekler biçimde, kentlerin gelişmesine yönelik analizlerin toplumsal sınıf, siyaset ve iktidar arasındaki ilişkilerin kavranarak yapılması gerektiğinden bahsetmektedir.

Kapitalist üretim sisteminin sürekliliğini sağlama araçlarından birisi kentsel gelişmedir. Bir başka deyişle, kapitalizm mekân üreterek ve mekân üzerinde hâkimiyet kurarak varlığını sürdürür. Kentleşme sürecinde, kapitalist örgütlenme ve emeğin yeniden üretiminde sermayenin dolaşımı önemlidir; devlet ve sermaye arasındaki ilişkiler, kentsel gelişme ve değişmeyi açıklamaktadır (Feagin ve Gottdiener, 1988). Mekân üretiminde devlet müdahalesi, sermayenin gelişimi için engel teşkil eden arsa spekülasyonunu denetleme, arsa ve konut değerlerini yönlendiren kredi ve faiz politikalarını belirleme, sermayenin lehine kentsel yatırımları üstlenme, yasal çerçeveyi oluşturma ve

⁹ Atılım Üniversitesi Mimarlık Bölümünün, 2020-21 Güz döneminde, 4. sınıf tasarım stüdyosunda bu konu verilmiş, dönem sonunda başarılı projeler elde edilmiştir.

planlama aracılığıyla toprak kullanımlarını düzenleme gibi mekanizmalar ile gerçekleşmektedir.

Kentsel mekân, yerleşme politikaları ve toprak kullanımı arasındaki bağlantı ile şekillenmektedir. Harvey'e (2015) göre, ulusal ya da uluslararası sermaye, yeni mekânlar üreterek, kent mekânındaki kârı/artı değeri elde ederek ayakta kalmaktadır; böylelikle kentsel mekân değiştirilip, dönüştürülmekte, toplumsal ve fiziksel yapı yeniden ve yeniden üretilmektedir. Kent mekânları, devlet müdahalesiyle; yani planlama aracılığıyla biçimlenmektedir. Planlama, 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak, kentsel gelişme gereksinimi sonucunda ortaya çıkmış, kapsamlı yenileme ve genişleme programları gündeme gelmiştir. Kentsel planlama, toplumsal ve ekonomik örgütlerin karşı karşıya kaldığı çelişkiler ile eğilimlerin uzlaştırıldığı bir 'yer'dir. Üretim tarzının yapısal yasaları temelinde gerçekleşen planlama sürecinde, egemen sınıfların çıkarları öne çıkar. Dolayısıyla, bireylerin arsa üzerindeki çıkarları ile toplumsal yarar çelişir. Planlama, sınıfların, grupların çıkarlarını resmileştiren ayrıcalıklı bir araçtır; toplumun/topluluğun genel çıkarları korunuyorsa planlamanın teknik yararlılığından söz edilebilir (Castells, 1997). Planlama ile bir yandan sorunlara rasyonel çözümler oluşturulurken bir yandan da farklı toplumsal çıkarlar ile kentsel işlevlerin bir bütün içinde ele alınması gerekir. Bu nedenle, planlamanın hangi toplumda, hangi amaçla ve nasıl yapıldığı önemlidir. Toplumdaki üretimin bireysel kâr düzeyine dayandığı ve üretim araçlarının özel mülkiyette olduğu koşullarda ancak "yol gösterici" bir planlamadan söz edilebilir (Ural, 1976).

Lefebvre'ye (2014) göre mekân üçlü diyalektik bir süreçte üretilmektedir: Algılanan mekân-mekânsal pratikler, yaşanan mekân-temsil mekânları ve tasarlanan mekân-mekân temsillerinden oluşan mekânsal üçleme, birbirini tamamlamaktadır ve birbirlerinden ayrılamaz. *Mekânsal pratik*, bir toplumun mekânında gerçekleşen maddi pratiklerdir; çok genel olarak, gündelik hayatın bizatihi kendisidir. Günümüz pandemi sürecinin gündelik hayatı, mekân algısını değiştirmiş, yaşam tarzları farklılaşmış, mekân ve yaşam etkileşiminin farkındalığı artmıştır. *Mekân temsilleri*, mimarların, planlıların, harita mühendislerinin, vb. eskizleri, çizimleri, teknik ifadeleri, kodları, vb.dir. Şengül (2016), planlamanın "egemen sınıflar için kendi ortak çıkarlarına hizmet edecek biçimde, sermaye birikim sürecini sürekli kılacak" bir araç olarak işlev gördüğünü belirtmektedir. Ne yazık ki, kent planlama sürecinde, planlılar, mimarlar vb. ekonomik ve siyasi çıkarlar nedeniyle saf dışı bırakılmakta; bilgisi ve tekniği kullanan tasarımcılar olmaktan öteye gidememektedir. Üst bö-

lümde de söz edildiği gibi, 1980, özellikle 2000 sonrasında, kamusal/toplumsal yararı gözeten tasarımlar ve tasarımcıların uyarıları dikkate alınmamış, yapılaşma yoğunluğu giderek doğayı, tarım alanlarını yok etmiş, kent mekânları talan edilmiştir. *Temsil mekânları*, semboller ve imgeler aracılığıyla, doğrudan yaşanan mekândır; oturanların, kullananların, anıların somut mekânları olup, yaşananların ve kullananların sembollerini, imgelerini içerir. Düşük gelir gruplarının temsil mekânları olan gecekondu alanlarında yaşayanlar, pandemiden en çok etkilenen ve zarar gören kesim olmuştur.

Sonuç Yerine: Pandemi Sonrasında Düşler Gerçek Olabilir mi?

Pandemi sonrasında ekonomik yapılanması, üretim biçimi ve ideolojisi kent mekânlarının biçimlenmesini belirleyecektir. Geleceğin kent mekânlarına ilişkin, öneri ve düşlerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini kestirmek zordur. Bununla birlikte, kent mekânının üretimi, sermaye ve ideoloji gerçekliği temelinde üç farklı seçenek üretilebilir:

a) Pandemi sonrasında, üretim ilişkilerinin sermayenin değil, toplumun lehine gerçekleşmesi durumunda, planlama ve mimarlık ilkeleri doğrultusunda tasarlanan kentsel, kamusal mekânlar uygulanabilir, toplumsal yararı gözeten, eşit, adil, yüksek kentsel yaşam kalitesi söz konusu olabilir. Toplumsal etkileşim ve paylaşım, doğal, açık, geniş ve ilkeli tasarlanmış kamusal alanlarda güvenli bir şekilde gerçekleşebilir.

b) İçinde bulunulan mevcut sistemin devam etmesi durumunda, kentsel ve kamusal mekânlarda göreceli iyileştirmeler yapılsa da, toplumu dikkate almayan kamusal alanların varlığı, üst ve üst-orta sınıfın mekânları ile orta ve düşük gelir grupları arasındaki mekânsal ayrışma ve toplumsal kutuplaşma devam edecektir

c) Pandemi sonrasında ekonomik yapılanmanın çöküşü bir distopyaya neden olabilir: Orta sınıfların yok olması sonucunda varlığını sürdüremeyen sermaye ile düşük gelir grupları karşı karşıya kalabilir, toplumların çöküşü başlayabilir.

Yeni dönemin olası sonuçlarını tahmin etmek çok kolay olmasa da, tarihsel süreçte yaşanan pandemilerin sonuçlarından da izlendiği gibi, yeni bir dünya düzeninin ve toplumsal yapılanmanın başlayacağı görüşlerine katılmak olanaklıdır. Doğal olarak, kent mekânları da değişen ekonomik ve toplumsal yapıya koşut olarak biçimlenecektir.

Extended Abstract

Two Faces of Urban Spaces after Pandemic: Dreams and Realities

*

Emel Akin

ORCID: 0000-0001-5367-4373

In the process of COVID-19 disease, which started in December 2019 and was declared as a pandemic in March 2020, everyday life and the use of the urban space has evolved into a completely new process. In addition to the effects of the number of cases, vaccines, and the pandemic on individuals and lifestyles, the economic and social structure and urban spaces in post-Covid-19 era are the main actors of the world agenda.

The aim of this study is to think and construct the post-pandemic urban and public spaces through "dreams" and to seek answers to the question of whether the dreams can come true. In the article, pandemics and epidemics in the historical process are briefly mentioned; the urban spaces before the Covid-19 pandemic are briefly reviewed; two different "dreams" are being established regarding the future urban and public spaces in the post-Covid-19 era. The "facts" of the space production process; in other words, the theoretical framework of the economic structure, planning and spatial formation relations is conveyed; whether the dreams set up in the article can come true is examined in this theoretical framework

In the historical process, besides three major plague pandemics, seven cholera and more than ten influenza pandemics that affected social structures, epidemic diseases of smallpox, yellow fever and malaria have been observed, and they have mostly created the conditions that reshaped social structures and spaces. In the article, two different "dreams" are set up for the urban and public spaces in the post-Covid-19 pandemic era. A city in a small "dream": Buildings built in agricultural and green areas can be demolished; street shopping can be revived instead of shopping malls; the functions of the shopping malls can be changed or they can be demolished to create public

spaces, concert areas and squares. In addition, bike lanes can be made across the city, and the streets can be open to children, not the vehicles. In short, it is possible, or is it possible, to plan a city in favor of the individuals and the public who live there? A city in a big "dream": A model can be created in which basic urban functions will be provided through accommodation facilities, production, work, health care, education, shopping, social and cultural activities, non-motorized transport, etc. Each city unit may have a different production sector such as technology, textile, recycling, art from waste materials, food, alcohol, medicine, cleaning materials, and small home furnishings. All major urban functions can be carried out within a 15-minute walking distance, accessible to pedestrians or non-motorized vehicles. Within the walking distance, production, education, accommodation, working, entertainment, sports, etc. can be carried out together with people of different social classes. In other words, people from different economic, cultural and social capital groups can live together in the same places. Dreams have no limit: The owner, the workers and the employees of a factory, the principal, the teachers, the students and the attendants of a school or the chief physician, doctors, and the caregivers of a health center can live in and share the same social areas.

Planning and capital, which shape the urban space, are undoubtedly included in the "realities" of the space production process: Capital survives by producing new spaces and gaining profit / surplus value in the urban space; thus, the urban space is changed and transformed, and the social and physical structure is reproduced repeatedly. Urban spaces are shaped by state intervention through planning. The planning process, which takes place on the basis of the structural laws of the mode of production, is directly proportional to the interests of the ruling classes. At this point, it is possible to mention the contradiction between the interests of individuals on the land and the social benefit. Unfortunately, in the urban planning process, planners, architects, etc. are eliminated for economic and political interests; they cannot go beyond being designers who use their knowledge and techniques. In fact, as mentioned above, since the designers' warnings for public / social benefit were ignored, the density of housing has destroyed nature and agricultural areas, and urban spaces have been plundered since 1980, especially since 2000.

The post-pandemic economical structuring, ideology and mode of production will determine the formation of urban spaces. It is difficult to predict whether the dreams and suggestions for the urban spaces of the future will come true in the post-pandemic-19 era. However, based on the reality of capital and ideology, three different options have been produced in the article for

the spaces of the future. a) After the pandemic, if the relations of production are realized in favor of the society, not the capital, urban public spaces that are designed in line with the principles of planning and architecture can be applied, and an equal and equitable urban life that pursues social benefit can be realized. Social interaction and sharing can take place safely in natural, open, large and well-designed public spaces. b) If the process we are in continues, public spaces will continue to lack the goal of social benefit in spite of relative improvements in urban and public spaces; the spatial segregation and social polarization between upper and upper-middle class spaces and middle and low income groups will continue. c) The collapse of economic restructuring after the pandemic can cause a dystopia; capital, which cannot survive without the support of the disappearing middle class, may come face to face with low-income groups; the collapse of societies could begin. Although it is not easy to predict the possible consequences of the new period, cities will be shaped in parallel with the changing economic and social structure.

Kaynakça/References

- Akın, E. (2007). Kentsel gelişme ve kentsel rantlar: Ankara Örneği, *Yerel Yönetimlerde "Dönüşüm" Sempozyumu, 17-19 Ekim 2007 Bildiriler Kitabı*, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası, 79-90.
- Akın, E. (2008). Space as a source of social power: Construction production process and architecture, *Power and Architecture, 20. International Building and Life Congress Papers, 20-22 March 2008*, TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi, 47-53.
- Akın, E. (2013). Büyürken küçülen (baş)kent: Ankara, *Başkent Oluşunun 90. Yılında Ankara:1923-2013, 7-8 Ekim 2013 Bildiriler Kitabı*, Ankara Üniversitesi DTCF, 157-166.
- Benevolo, L.(1981). *Modern mimarlığın tarihi birinci cilt sanayi devrimi.* (A. Tokatlı, Çev.). İstanbul: Çevre Yayınları.
- Beyaz, Z. (2021). Kapitalizmin pandemik sömürüsü bağlamında salgın hastalıklara bir bakış, *Çalışma ve Toplum*, 2021/1, 181-204.
- Choonara, J. (2020). Socialism in a time of pandemics, *International Socialism*, 2/166, 3-35.
- Castells, M. (1997). *Kent, sınıf, iktidar.* (A. Erendil, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Engels, F. (1977). *Konut sorunu.* (G. Özduval, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Engels, F. (2019). *İngiltere'de emekçi sınıfların durumu.* (O. Emre, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feagin, J., ve Gottdiener, M., The paradigm shift in urban sociology, *Urban Affairs Quarterly*, Vol. 24, N. 2, December, 1988, 163-187.
- Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekânları.* (B. Kıcır, D. Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Sel Yay.

- Harvey, D. (2020). *Koronavirüs neoliberal yağmacılığa karşı doğanın bir intikamı*. (K. Cenk, Çev.). 2 Mart 2021 tarihinde <https://Uni-Versus.Org/2020/03/21/David-Harvey-Kapitalizm-Koronavirus/> adresinden erişildi.
- Kıyığı, G. (2020). 19. Yüzyılda salgın hastalıklar kentleri nasıl şekillendirdi. 20. Şubat 2021 tarihinde <https://www.arkitera.com/gorus/19-yuzyilda-salgin-hastaliklar-kentleri-nasil-sekillendirdi-i/> adresinden erişildi.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Lockett, E. (Goodwin, M., reviewed). (2020) *What Is a Pandemic?* 10. 07. 2021 tarihinde <https://www.healthline.com/health/what-is-a-pandemic#pandem-ic-defined> adresinden erişildi.
- Özcü, A. ve Sayan Atanur G. (2020). Covid-19 pandemisinin kent yaşamına etkisi: kamusal alan üzerine değerlendirmeler, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Cilt/Vol: 16 (2), 237-250. 12. Şubat 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1318317> adresinden erişildi.
- Pamuk, Ş. (2020). *Tarihte küresel salgınlar ve iktisadi sonuçları*, 05. Şubat 2020 tarihinde <https://t24.com.tr/haber/sevket-pamuk-yazdi-tarihte-kuresel-salginlar-ve-iktisadi-sonuclari> adresinden erişildi.
- Peters, A. (2020). *Paris's mayor has a dream of the "15-Minute City"*. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://www.fastcompany.com/90456312/pariss-mayor-has-a-dream-for-a-15-minute-city> adresinden erişildi.
- Sağlık Bakanlığı Halk Sağlık Genel Müdürlüğü. (2019). *Pandemik influenza ulusal hazırlık planı*. 12 Şubat 2021 tarihinde https://grip.gov.tr/depo /saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf adresinden erişildi.
- Şengül, T. (2016). Planlama paradigmalarının dönüşümü üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Kentsel Planlama Kuramları içinde* (ss. 59-114). M. Ersoy (Der.), Ankara: İmge Kitabevi,
- Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel sürdürülebilirlik ve kentsel dirençlilik perspektifinden tarihteki pandemiler ve Covid-19 pandemisi, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 259-292. 12 Şubat 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/56115/772080> adresinden erişildi.
- Tunç, A. ve Atıcı, F. Z. (2020). Dünyada ve Türkiye'de pandemilerle mücadele: Risk ve kriz yönetimi bağlamında bir değerlendirme. *International Journal of Social Sciences*, 5 (2), 329-362. <https://doi.org/10.31454/usb.808685>
- Türkiye Bilimler Akademisi-TÜBA (2020a). Şeker M., Özer, A., Korkut, C. (Ed.). *Küresel salgının anatomisi insan ve toplumun geleceği*. M. Şeker, A. Özer, C. Korkut (Der.), Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Tesisleri.
- Türkiye Bilimler Akademisi-TÜBA (2020b). Şeker, M., Özer, A., Tosun, Z., Korkut, C., Doğrul, M. (Ed.). *Covid-19 pandemi değerlendirme raporu*. 10. 07. 2021 tarihinde https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf adresinden erişildi.

- Ural, S. (1974). Türkiye'nin sosyal ekonomisi ve mimarlık 1923–1960," *Mimarlık*, 12 (1-2), 5-53.
- Yiğit, İ. ve Gümüşçü, O. (2016). Manisa ve çevresinde salgın hastalıkların iskâna etkisi (XVI-XX. yy.). *International Geography Symposium*, 13-14 Ekim 2016, 15. Şubat 2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/330347289_Manisa_ve_Cevresinde_Salgin_Hastaliklarin_Iskana_Etkisi_XVI-XX_yy adresinden erişildi.

21. Yüzyılda Deneysel Kamusal Sanat

*

Cemre Kılınç¹

ORCID: 0000-0001-8651-6945

Osman Tatal²

ORCID: 0000-0003-1454-5514

Öz

21. yüzyılla birlikte değişen sosyal çevre, kamusal sanata olan ilgiyi artırmış ve sanat, toplumsal bir ihtiyaca dönüşmüştür. Kamusal alandaki sanatsal faaliyetler çeşitlendikçe sanat, kamusal alanın vazgeçilmez bir parçası olmaya başlamıştır. 2000'li yıllardan bu yana hem süreç hem de sonuç odaklı kamusal sanat faaliyetleri pavyon ve enstalasyon gibi deneysel çalışmalarla yeni bir ivme kazanmış ve bu durum kamusal sanatı başka bir noktaya getirmiştir. Öyle ki bu farklılaşma sanatla/sanat ürünü ile olan etkileşime de yansımış ve gelişen teknoloji ile birlikte fiziki erişim dışında kamusal faaliyetlere yeni erişim şekilleri ortaya çıkmış ve kısa sürede yaygınlaşmıştır. Bu çalışma, 21. yüzyılda pavyon-enstalasyon gibi disiplinler arası deneysel kamusal sanat ürünlerinin sayılarının artmasıyla ortaya çıkan biçimsel, işlevsel ve uygulama alanındaki benzerliklerini ve bu doğrultuda giderek tek tipleşmelerini örnekler üzerinden tablolar aracılığıyla ele alarak, sanatın deneyselliğini sorgulamakta ve içinde bulunduğumuz Covid-19 salgını döneminde kamusal sanatın nasıl bir dönüşüm yaşadığını tartışmaktadır. Bu doğrultuda 21. yüzyılda, çoğu kamusal sanat ürününün özgün olamaması ve kendini tekrar etmesinin kamusal sanat ile deneysellik arasında mesafe koyduğu sonucuna varılmıştır. Covid-19 salgını sürecinde ise sosyal mesafeden ötürü herhangi bir bağlama ait olamayan sanatın, dijital sanata kayma halinin tıpkı salgından önceki deneysel kamusal sanatın tek tipleşmesi süreci gibi bu dönemi de tek tipleştirebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: kamusal sanat, deneysellik, deneysel kamusal sanat, covid-19

¹ Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, E-mail: ckilinc@bingol.edu.tr

² Prof. Dr., Eskişehir Teknik Üniversitesi, E-mail: otatal@eskisehir.edu.tr

idealkent©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı *Issue Covid-19 Özel Sayısı*, Cilt *Volume* 12, Yıl *Year* 2021-Special Issue, 198-220,

DOI:10.31198/idealkent.878595

Experimental Public Art in the 21st Century

*

Cemre Kılınc³

ORCID: 0000-0001-8651-6945

Osman Tural⁴

ORCID: 0000-0003-1454-5514

Abstract

The changing social environment with the 21st century has increased the interest in public art and art has turned into a social need. Since the 2000s, both process and result-oriented public art activities have gained a new momentum with experimental works such as pavilions and installations. So much so that this differentiation is reflected in the interaction with art/art product. This study examines the experimentalism of art by examining the similarities in the formal, functional and application fields that emerged with the increase in the number of interdisciplinary experimental public art products such as the pavilion-installation in the 21st century, and their increasingly uniformity in this direction, through examples, and questions the experimentalism of art. Discusses the transformation of public art during the Covid-19 pandemic. In this direction, it has been concluded that in the 21st century, the inauthenticity and repetition of most public art products distances itself between public art and experimentation. In the Covid-19 pandemic process, it is thought that the shift of art, which cannot belong to any context due to social distance, to digital art, can standardize this period, just like the standardization process of experimental public art before the pandemic.

Keywords: *public art, experimentality, experimental public art, covid-19*

---

³ Instructure, Bingöl University, E-mail: ckilinc@bingol.edu.tr

⁴ Prof. Dr., Eskişehir Teknik University, E-mail: otural@eskisehir.edu.tr

Giriş

Toplumun her kesiminin ortak bir paydada buluştuğu sahne olarak adlandırılacak olan kentsel mekânlar bu özelliğiyle tarih boyunca toplulukları toparlayıcı bir unsur olmuştur. Kentsel mekânlardaki yaşama ev sahipliği yapan ve kentin okunabilirliğine katkı sağlayan kamusal alanlar kendine özgü tarihsel, kültürel ya da coğrafik özellikler ve karakteristiklerle kentleri yaşanılır kılan en önemli öğelerdendir. Kamusal alan “Özel şahısların, kendilerini ilgilendiren ortak bir konu üzerinde akıl yürüttükleri, rasyonel bir tartışma içine girdikleri ve bu tartışmanın neticesinde o mesele hakkında ortak kanaati, kamuoyunu oluşturdukları araç, süreç ve mekânların tanımladığı hayat alanı Habermas (1962)” olarak tanımlanmaktadır. Aydın (2015) kamusal alanı “Toplumun ortak yararını belirlemeye ve gerçekleştirmeye yönelik düşünce, söylem ve eylemlerin üretildiği ve geliştirildiği ortak toplumsal etkinlik alanı.” şeklinde ifade etmiştir. Kamusal alan bireylerin bir araya gelerek uyum içinde hareket ettikleri, farklılıklarını açığa çıkardıkları, kendilerini özgür hissettikleri etkileşim mekânıdır (Kejanlıoğlu, 2004) (Yılmaz, 2007) (Yükselbaba, 2011). Sheikh (2007)’ye göre kamusal alan birbirinden keskin sınırlarla ayrılmak yerine muğlak sınırlar çerçevesinde, deneyime dayandırılarak incelenmelidir. Bu muğlak sınırları oluşturan en önemli etmenler ise kamusal alanlarda farklı disiplinleri içinde barındırarak üretilen oluşumlardır. Kentlerin belleğinde önemli bir yer tutan bu oluşumlar kamusal alanlardaki kamusal sanat fikrinden geçmektedir (Mitrache, 2012). Bu çalışmanın amacı bir kent sahnesi olarak kamusal alanların 21. Yüzyıl kapsamında disiplinler arası deneysel kamusal sanat ürünlerinin sayılarının artmasıyla benzerliklerinin de artması, tek tipleşmeye doğru ilerleyen bu sürecini sanatın deneyselliği üzerinden sorgulamak ve içinde bulunulan Covid-19 salgın döneminde kamusal sanatın nasıl bir dönüşüm yaşadığını tartışmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Betimsel inceleme yapılmış ve veriler nitel veri araçlarından döküman inceleme yoluyla elde edilmiştir. Döküman inceleme kamusal sanat, deneysel sanat ve Covid-19 salgın sürecinde sanatla ilgili olarak görseller, yorumlar, değerlendirme yazıları, makaleler üzerinden yapılmıştır.

21. Yüzyılda Kamusal Sanat

Kamusal sanat en yalın haliyle toplumun rahatlıkla görebileceği, ulaşılabilir ve genelde kamusal mekânda yapılan sanat olarak tanımlanabilir (Hayden, 1995). “Pratik hatta mekanik bir yeteneğin, yaratıcılıkla yoğrulup ortaya sıra dışı bir eser halinde dökülmesi ve kişinin bireysel olarak içindekileri ruh, zekâ,

duygu ve beden harmonisiyle dışarıya yansıtması (Aydın, 2015)” şeklinde tanımlanan sanatın kamusal mekândaki icrası, onu bireysellikten çıkararak toplumun deneyimlemeye başladığı bir platforma dönüştürür. Bu platformda sunulan deneyim ise her bireyin kendine göre anlamlandıracağı bir süreci temsil eder. Gündelik hayatta bireyin alışageldiği kamusal bir mekânı yeniden tanımlama gücüne sahip olan kamusal sanat, bireye kendi deneyimi süresince kanıksadığı mekâna yeni keşifler ve yeni algılar geliştirme fırsatını da sunar.

Avangard akım ile başlayıp günümüze kadar evrilerek gelen kamusal sanatın farklı pratik ve disiplinlerle olan iş birliği, sınırlarını muğlaklaştırarak ona deneysel bir özellik kazandırmaktadır. Disiplinlerin ortak bir paydada buluşmaları ilk olarak 20. yüzyılda, sanatın nesne statüsünden çıkıp sınırlarının ötesine geçerek kamusal alana dahil olmasıyla başlamıştır. Geleneksel olanın sorgulanmaya başlandığı bu süreçte teknolojinin ilerlemesiyle gelişen araçlar sanatta yeni ifadeler ve yeni bakış açıları yaratmıştır. ‘Beyaz küp’ olarak adlandırılan sanatın kendi içine kapandığı müze, galerilerdeki elitist tavrı sanatta klasik geleneğin temsil metotlarındaki nesnenin doğrudan resmedilmesine karşı gelmiş ve sanatçıları yeni arayışlara yönlendirmiştir. 20. Yüzyılın ilk yarısında hakimiyet kurmuş olan ‘Beyaz küp’te birey genellikle sanat ürününü izleyip nadiren deneyimlerken kamusal mekânda birey hem sanat ürününü deneyimler hem de sanat ürünü bulunduğu kamusal mekânı deneyimleme fırsatı yakalamış olur. 20. Yüzyılın ikinci yarısı ile sanat alışkanlıklarından sıyrılarak günlük yaşama, kamusal mekâna dahil olmaya başlamıştır. Geçici süreyle sergilenen kamusal sanat ürünleri kentsel alanların ve kentlilerin belleklerini şüphesiz kalıcı yapılardan daha fazla şekillendirmiştir. Kamusal mekandaki kamusal sanat ürünü o mekânı bilen birey için sürpriz olma özelliği taşımış, bu sayede birey kanıksadığı mekâna ayrı bir gözle bakarak o mekânı sanat ürünüyle deneyimleme fırsatını yakalamıştır (Kılınç, 2020). Dolayısıyla kamusal mekâna yeni bir soluk olup, sosyal ilişkilere zemin hazırlayan deneysel kamusal sanat ürünleri, döneme dinamizm katarak süreci başkalaştırmıştır.

21. Yüzyıla gelindiğinde gelişen teknoloji sayesinde kamusal mekândaki geçici sanatsal faaliyetler çeşitlenerek kamusal mekânın vazgeçilmez olmaya başlamıştır. 21. yüzyılda gündelik yaşamda standart kullanımlara sahip mekânlar deneysel sanat ürünleri ile daha dinamik bir etkiye sahip olmuştur. Bu etkinin artmasında şüphesiz 20. Yüzyılda sergilenen deneysel kamusal sanat ürünlerinin katkısı oldukça büyüktür. Günümüzde kamusal sanata olan ilgi giderek artmakta ve kamusal sanat toplumsal bir gereksinime dö-

nüşmektedir. Sergilenen ürünler kimi zaman belirli bir fonksiyona sahip olabilirken, kimi zaman sadece bir sanat eseri olarak karşımıza çıkmakta ya da her iki özelliği içerisinde barındırabilmektedir (Phillips, 1999). İçinde bulunduğumuz salgın dönemi her ne kadar kamusal mekânın vazgeçilmezlerini değiştirmeye başlamış olsa da bireyin günlük hayatta karşılaştığı geçici kamusal sanat ürünlerinin, kanıksadığı kamusal mekâna yeni bir soluk ve dinamizm getirdiği gerçeğini değiştirmez. 21. Yüzyılda dünyanın çeşitli yerlerinde sergilenen kamusal sanat ürünleri, bireylerin katılımcı rol üstlendiği, deneyim anlamında aktif olarak yer aldıkları, teknolojiyi içinde barındıran ve disiplinlerin iş birliği içerisinde olduğu ve deneysel rol üstlendikleri bir döneme doğru evrilmiştir. Bu anlamda özellikle salgın döneminden öncesine kadar olan süreçte disiplinlerin birbirini besleyerek kamusal sanat aracılığıyla bir diyalog oluşturması, deneyin, deneyimin ve deneyselliğin gündelik yaşamda bir ara alan üreterek kamusal alana olan geçici müdahalesi ile mekânı yeniden tanımlaması oldukça önemlidir.

Deneysel Kamusal Sanat Ürünlerinde Benzerlikler

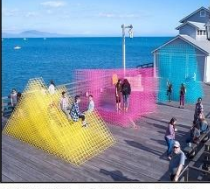

Kamusal sanat en temelde deneyseldir ve gündelik yaşamda (hem gerçek hem sanal dünyada) iletişimimizin her alanına sızır (Hanru, 2007). Sanatın yeni düşünce ve uygulamaların denendiği bir laboratuvar oluşu ve sürecin deneyimlenebildiği, test edilebildiği bir alan olarak kamusal mekânlarda, 2000'li yıllar itibarıyla sıkça görmeye başladığımız disiplinler arası üretimler olan pavyon, enstalasyon gibi deneysel kamusal sanat ürünleri mekâna getirdiği canlılık, dinamizm ve estetikle dikkat çekmektedir. Çoğunlukla bizzat yerinde görülemiyor olsa da hemen her gün makalelerde, dergilerde, internet sitelerinde, mimari medya ya da sosyal medyada enstalasyon, pavyon gibi deneysel kamusal sanat ürünlerinin sergilendiği haberleri görülmektedir. 21. Yüzyıl ile kamusal sanatın hayatlarımızda daha çok yer edinmesi ve dünyanın farklı coğrafik bölgelerinde, kentlerinde sergilenmesi fazlasıyla değerlidir. Bu bakımdan sanatın bireye, kente, mekâna sağladığı pozitif yönler göz ardı edilemez derecededir. Fakat deneysel kamusal sanat ürünlerinin sayılarının bu kadar artması durumu da dikkat çekici olmaya başlamıştır. Öyle ki dünya sahnesinde son yirmi yıldır kendisine oldukça yer bulmaya başlayan bu ürünler "Pavyonlar her yerdedir." (Lavin, 2012) gibi söylemlere de yansımıştır. Bu 'her yerde' olma durumuyla gelen uygulamaların çoğalması kamusal sanat ürünlerinde benzerliklerin artmasına neden olmuştur. Artan benzerlikler ise, Lavin (2012)'in de ifade ettiği gibi 'muhtemelen deney yap-

mak için kullanılan' pavyon, enstalasyon gibi kamusal sanat ürünlerinde deney-deneysellik parametrelerinin nerede olduğu sorgulamasını beraberinde getirmektedir. Güzer (2019), mimarlık ile sanatın kurduğu ilişkinin tesadüf olmadığını, tam tersine disiplinin içinde zaruri bir bağlantı olduğu ve mimarlığın sanatı da barındıran en büyük tasarım şemsiyesi olduğunu ifade etmiştir. 21. Yüzyıl ile bu tasarım şemsiyesi altında enstalasyonlar ve pavyonlar şaşırtıcı bir biçimde üretilmektedir. Bugün pavyon, enstalasyon gibi ürünlerin bu denli üretilmesinin sebebi ise kamusal sanatın mimarlık ve sanat dalları arasında kalmasından kaynaklanmaktadır (Kılınç, 2020). Mimarlar, tasarımcılar, heykeltıraşlar, sanatçılar ve pek çok disiplinin bir arada olup kaynaşması üretici sınıfını genişletmiştir. İç içe geçen disiplin ve pratiklerdeki üretici nüfusun yeni 'melez' türler üretmesi ile kamusal sanatın sayıca fazlalaşması kaçınılmaz olmuştur (Lavin, 2012). Bugün mevcut koşullar ve sosyal ortamın gelişmişliği bilgiye daha kolay erişimi sağlamakta ve dünyanın çeşitli yerlerindeki insanların günlük olaylara aynı anda hâkim olma durumunu doğurarak sınırsızlık kavramını oluşturmaktadır. Sınırsızlığın getirdiği erişim rahatlığı, teknolojik zemin ile kamusal sanat şablonlara indirgenerek tek tipleşmeye neden olmaktadır. Böylelikle kamusal sanat ürünleri içeriğin irdelenmeden kabul edildiği bir güncellik kavramı ile karşı karşıya kalmaktadır (Güzer, 2019). Özellikle medya ve sosyal medyada yoğunlukla karşılaşılan benzer özellikteki kamusal sanat uygulamaları 'güncellik' fikriyle 'sanatta olması gereken' intibasını oluşturmakta ve tasarımcıları yönlendirerek kabul görenin bu ürünler olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu yaklaşım ise, benzer nitelikteki kamusal sanat ürünlerinin tekrarına sebep olmakta, onları "çoğaltılmış prototiplere (Güzer, 2019)" dönüştürmektedir. Bu prototipleşme ise sanatı temelinde barındırdığı deneyci tavrından uzaklaştırmaktadır. Çünkü sanat en temelde geleneksele karşı çıkıp geçmişle arasına çizgi koyarak deneyci bir tavır içerisindedir (Yırtıcı, Gürer ve Yıldız, 1993). Ve bu tavır Hannula (2007) tarafından deneyin tekrarlanabilir ancak deneysel olanın tekrarlanamaz olduğu ve deneysel olanın "özel ve biricik" olması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu ifadeler günümüzde kamusal sanattaki tek tipleşmenin kamusal sanatın deneyselliğiyle olan ilişkisine dair sorgulamayı da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda 21. Yüzyıl ile biçimsel, işlevsel ve uygulama alanında benzerlikleri bulunan bazı kamusal sanat ürünleri aşağıdaki görsellerde tablolaştırılarak deneysellik ile olan ilişkileri sorgulamaya açılmıştır.

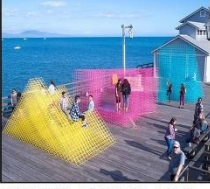

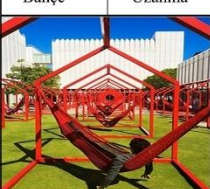
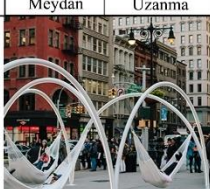

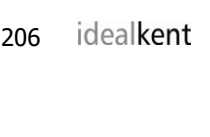

Tablo 1. Deneysel Kamusal Sanat Ürünlerinde Biçimsel Benzerlikler (Kılınc, 2020'den uyarlanmıştır.)

BİÇİMSEL BENZERLİKLER			
İP-HALAT KULLANIMLARI		CUBUK KULLANIMLARI	
'Pénétrable' Enstalasyonu (Chang,2015) Venezüella-2006		'GS Caltex' Pavyonu Güney Kore -2012 (Ulak, 2012)	
Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Dokunma-Tutunma	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Dokunma-Tutunma
			
'Regents Place' Pavyonu Londra/İngiltere-2010 (Etherington, 2010)		'Garden City Play Environment' Kanada-2008 (Robitaille, 2008)	
Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Dokunma-Tutunma	Mekan Türü Park	Deneyim Türü Dokunma-Yürüme
			
'Meet you at the Ropes' Enstalasyonu Kopenhag/Danimarka -2011 (More than Green, 2011)		'an artificial nature' Enstalasyonu Paris/Fransa-2013 (Turenscape, 2013)	
Mekan Türü Eski Fabrika Avlusu	Deneyim Türü Dokunma-Tutunma-Sallanma	Mekan Türü Su Üzeri	Deneyim Türü Dokunma-Yürüme
			
Lyon Işık Festivali Enstalasyonu Fransa-2013 (Bénini, 2013)		'The Orange Sticks' Enstalasyonu Paris/2014 (Ar-Chè, 2014)	
Mekan Türü Kentsel Açık Alan	Deneyim Türü Dokunma-Tutunma-İzleme	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Dokunma-Yürüme
			

Tablo 2. Deneyisel Kamusal Sanat Ürünlerinde Biçimsel Benzerlikler (Kılınc, 2020'den uyarlanmıştır.)

BİÇİMSEL BENZERLİKLER							
IZGARA KULLANIMLARI							
‘The Cloud’ Pavyonu Londra/İngiltere-2013 (Self, 2013)				‘Matrix’ Pavyonu California/Amerika -2017 (Azzarello, 2017)			
Mekan Türü Bahçe		Deneyim Türü Dokunma-Oturma-Tırmanma		Mekan Türü Kıyı		Deneyim Türü Dokunma-Oturma-Tırmanma	
							
ORGANİK FORM KULLANIMLARI							
Serpentine Galerisi 2015 Pavyonu Londra/İngiltere (Wainwright, 2015)				‘Triennale Bruges’ Pavyonu Brüksel/Belçika -2018 (Arkitektüel, 2018)			
Mekan Türü Bahçe		Deneyim Türü Mekan İçine Girme-Oturma-Dokunma		Mekan Türü Nehir Üstü		Deneyim Türü Mekan İçine Girme-Oturma-Dokunma	
							
UYGULAMA ALANINDAKİ BENZERLİKLER (MODÜLERLİK)							
‘Modulorbeat’ Enstalasyonu Hamburg/Almanya- 2009 (Hannappel, 2010)		‘Pixel Cloud’ Enstalasyonu İzlanda-2013 (Furuto, 2013)		‘Nebulae’ Enstalasyonu Danimarka-2014 (Zotes, 2014)		‘Point Cloud’ Enstalasyonu Washington/Amerika- 2016 (Gray, 2016)	
Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü İzleme-Dokunma	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü İzleme-Dokunma	Mekan Türü Park	Deneyim Türü İzleme-Dokunma	Mekan Türü Park	Deneyim Türü İzleme-Dokunma
							
İŞLEVSEL BENZERLİKLER							
‘A Whimsical Outdoor’ Pavyonu Chicago/Amerika- 2017 (Zukauskas, 2017)		‘Root Bench’ Enstalasyonu Güney Kore-2018 (Ravenscroft, 2019)		‘mi casa, casa’ Enstalasyonu Atlanta/Amerika-2014 (Butler, 2014)		Flatiron Sky-Line Enstalasyonu Amerika-2016 (Ferry, 2016)	
Mekan Türü Park	Deneyim Türü Uzanma-Oturma	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Uzanma-Oturma	Mekan Türü Bahçe	Deneyim Türü Uzanma	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Uzanma
							

Tablo 3. Deneysel Kamusal Sanat Ürünlerinde Biçimsel-Uygulama-İşlevsel Benzerlikler (Kılınç, 2020'den uyarlanmıştır.)

BİÇİMSEL BENZERLİKLER							
IZGARA KULLANIMLARI							
‘The Cloud’ Pavyonu Londra/İngiltere-2013 (Self, 2013)				‘Matrix’ Pavyonu California/Amerika -2017 (Azzarello, 2017)			
Mekan Türü Bahçe		Deneyim Türü Dokunma-Oturma-Tırmanma		Mekan Türü Kıyı		Deneyim Türü Dokunma-Oturma-Tırmanma	
							
ORGANİK FORM KULLANIMLARI							
Serpentine Galerisi 2015 Pavyonu Londra/İngiltere (Wainwright, 2015)				‘Triennale Bruges’ Pavyonu Brüksel/Belçika -2018 (Arkitektüel, 2018)			
Mekan Türü Bahçe		Deneyim Türü Mekan İçine Girme-Oturma-Dokunma		Mekan Türü Nehir Üstü		Deneyim Türü Mekan İçine Girme-Oturma-Dokunma	
							
UYGULAMA ALANINDAKİ BENZERLİKLER (MODÜLERLİK)							
‘Modulorbeat’ Enstalasyonu Hamburg/Almanya- 2009 (Hannappel, 2010)		‘Pixel Cloud’ Enstalasyonu İzlanda-2013 (Furuto, 2013)		‘Nebulae’ Enstalasyonu Danimarka-2014 (Zotes, 2014)		‘Point Cloud’ Enstalasyonu Washington/Amerika- 2016 (Gray, 2016)	
Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü İzleme-Dokunma	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü İzleme-Dokunma	Mekan Türü Park	Deneyim Türü İzleme-Dokunma	Mekan Türü Park	Deneyim Türü İzleme-Dokunma
							
İŞLEVSEL BENZERLİKLER							
‘A Whimsical Outdoor’ Pavyonu Chicago/Amerika- 2017 (Zukauskas, 2017)		‘Root Bench’ Enstalasyonu Güney Kore-2018 (Ravenscroft, 2019)		‘mi casa, casa’ Enstalasyonu Atlanta/Amerika-2014 (Butler, 2014)		Flatiron Sky-Line Enstalasyonu Amerika-2016 (Ferry, 2016)	
Mekan Türü Park	Deneyim Türü Uzanma-Oturma	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Uzanma-Oturma	Mekan Türü Bahçe	Deneyim Türü Uzanma	Mekan Türü Meydan	Deneyim Türü Uzanma
							

Çalışma için oluşturulan tablolarındaki örneklerle enstalasyon ve pavyon sayılarındaki artış ifade edilmek istenmiş ve bununla birlikte verilen örneklerde biçimsel, işlevsel ve uygulama alanlarındaki benzerliklere dikkat çekilmek istenmiştir. Sayıların bu denli artmasının tek sebebi üretici nüfusun artması değildir. Bienaller, fuarlar, galeriler, çeşitli etkinlikler için yapılan ürünler, genç mimarların 'MoMA' gibi müzelerde açılan yarışmalarda adlarını duyurabilmek için yaptıkları tasarımlar ve koleksiyonierlerin kişisel olarak almak için sıraya girdikleri ürünler; bütün bunlar enstalasyon pavyon gibi kamusal sanat ürünlerinin sayısını arttırmakta üstelik bu durumu bir rekabet ortamına dönüştürmektedir. Bu durum enstalasyon ve pavyonların deneysel bir uygulamadan ziyade 'ün' kazanılmaya çalışılan bir 'sıçrama tahtası' olarak görülmesine neden olmaktadır (Kılınç, 2020). Sanat ve tasarım dünyasındaki bu yükselme ve sıçrama gayretleri fazla üretime neden olup sanatı deneysellik bağlamından uzaklaştırmaktadır. Sanatın içinde bulunduğu bu uzaklaşma tavrı ile ilişkili olarak Lavin (2012), günümüzde enstalasyon ve pavyonların gösterişli ve göz kamaştırıcı örnekleri olduğunu fakat büyük bir kısmının kültür, yer, bağlam ve gelenek ile ilgili olmadığını, bu ürünlerin projeden ziyade 'parti dekoruna düştüğü'nü ifade etmiştir. Tablolardaki örnekler birbirinden farklı konum ve ölçülerde yer almakta, bireylere sunduğu deneyim şekli de ürünün tasarımına göre ayrışabilmektedir. Kamusal sanat ürünlerinin konumlandığı mekâna göre tasarımın bireylere sunduğu deneyimler dokunma, yürüme, oturma, bakıp geçme, izleme, tırmanma, mekânın içine girme, tutunma şeklinde değişkenlik göstermektedir. İşlevsel benzerliklerin irdelendiği tabloda mekânların farklılaştığı ancak deneyim türünün oturma ve uzanma biçiminde kısıtlı kaldığı ve çeşitlenemediği görülmüştür. Biçimsel ve uygulama alanındaki benzerliklerin incelendiği tablolarda orijinalliyini kaybeden ürünlerin birbirinin benzeri şekilde dünyanın bütün coğrafyalarına, kültürlerine, iklimlerine aynı biçimde entegre edilmeye çalışıldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu durum her mekân, her birey için ayrışamayarak aynı deneyim kavramının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu noktada sorgulanması gereken sanatın bağlam, kültür, gelenek gibi faktörleri içinde barındırma zorunluluğuna sahip olması değil, hemen hemen aynı sayılabilecek çoğu ürünün herhangi bir 'aitlik' hissiyatı barındırmadan dünyadaki pek çok yere aynı şekilde bütünleştirilmeye çalışılmasıdır. Bu doğrultuda sergilenen tasarımların ölçek ve mekânları değişkenlik gösterdiği halde gittikçe birbirlerine benzemesi durumu, mevcut sürecin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Sergilenen tasarımların sayılarının çoğalması ile gelen benzerlikler kamusal sanatta tekdüze, tek tipleşen, standartlaşan ve prototipleşen ifa-

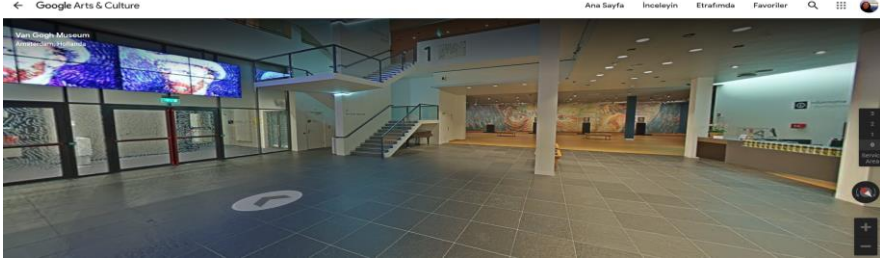
delere sebep olmaktadır. Dolayısıyla kamusal sanat ürünlerinin mevcut durumda sürekli olarak kendini tekrar etmesi onun öncü, özgün, deneysel tavrına mesafe koymakta ve bu durum, sanatı 'üretilen' nesneden 'tüketilen' nesneye dönüştürmeye başlamıştır.

Salgın Döneminde Kamusal Sanat

İlk olarak 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüs salgını, tüm dünyada pandemiye neden olarak bireylerin fiziksel temasın azaltılması ve zaruri ihtiyaçlar dışında evde kalma mecburiyeti teşkil etmesinden ötürü kentsel açık alanların ıssızlaşmasına neden olmuştur. Salgının ilerlemesi ile 'evde kal'manın kimi zaman bireysel olarak alınan kararlarla, kimi zamansa yetkili kurumlarca uygulanan yasaklarla zorunluluğa dönüşmesi durumu, kamusal alanlarda bireylerin yakın mesafede olduğu kamusal sanat etkinliklerine ara vermiştir. Bu ara, içinde bulunduğumuz salgın döneminde kamusal sanatın sunulma, sergilenme ve izlenme sürecinin dönüşümüne yol açmaya başlamıştır. Salgın ile 'evde kal' mottolarının yaygınlaşması kamusal alanda, kamusal sanat icraatını minimuma indirmekle beraber fiziksel olarak bir mekânda bir sanat ürününün deneyimlenmesi durumunu da zorlaştırmıştır. Fiziksel mekandaki bu kısıtlamalar dünyadaki diğer birçok kurum gibi sanat ve kültürle bağlarımızı nasıl yeniden tanımlayacağımızın sorgulanmasına sebep olmuştur (Tallant, 2020) (Merritt, 2020) Bu durum yer, mekân, kültür ilişkilerinden uzak bir yerde konumlanan ve herhangi bir bağlama ait olmayan dijital sanatı bu süreçte daha ön plana çıkarmıştır. Bireyin akıllı telefonlar, bilgisayarlar aracılığıyla bulunduğu yerde herhangi bir fiziksel temas kurmadan bir sanat ürününü deneyimleyebilmesi, sanatın mevcut durumda koşullara göre dönüşebildiğini göstermiştir.

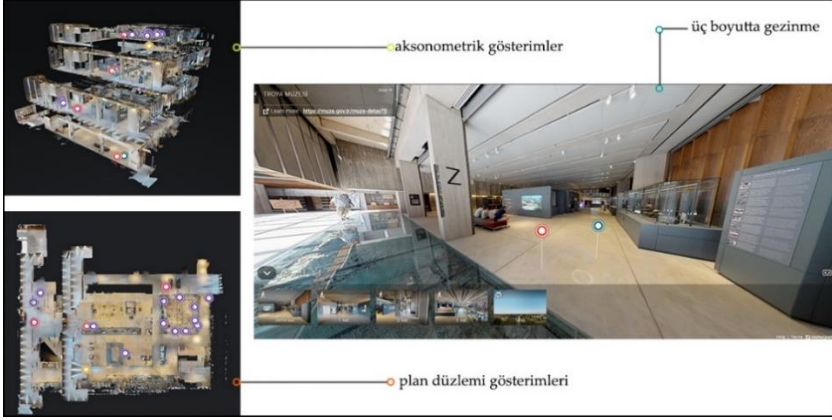
Salgın sürecinde günlük hareket rutini salt yaşam zorunluluklarını yerine getirmekle sınırlı olan bireyin, herhangi bir kamusal mekânda tesadüfen karşılaşacağı kamusal sanat olasılığının düşük olması, sanatın yapılma biçimlerini de değiştirmeye başlamıştır. Zaman ve mekândan bağımsız olarak herhangi bir yere gitmeyi gerektirmeyen dijital sanat etkinlikleri, sosyal mesafenin önem teşkil ettiği bu dönemde teknolojinin sanat üzerindeki geçerliliğini ortaya çıkarmıştır. Birçok müze pandemiden önce dijital olarak ziyaret edilebilse de pandeminin eve kapanma dönemlerinde dijital faaliyetlerini geliştirip hizmete açarak 'duvarsız müzelerin (Vajda, 2020) sayılarını artırmışlardır. Müzeler geçirdikleri dönüşüme bağlı olarak online tiyatro gösterileri, online galeri gezintileri, online resim, heykel sergileri şeklinde çeşitlenerek bu süreçte sanatın yapılma biçimlerini de değiştirmeye başlamıştır. Salgın dönemi

ile mevcutta var olan müzelerin sanal sanat turlarının sayısı artmış, bireyler evlerinden sanat galerilerinin çevrimiçi etkinliklerine katılmaya başlamışlardır (Surface Impression, t.y.), (Moving Exhibitions Online: Solutions for Galleries in Lockdown, t.y.), (Google Arts and Culture t.y.).

Şekil 1. Van Gogh Müzesi-Hollanda Sanal Tur (Google Arts and Culture, t.y.)

Süreç içerisinde sanal tur etkinliklerine katılma oranının yükselmesinde sosyal medya oldukça etkili olmuştur (ICOM , 2020) (Interreg Europe , 2020). Oluşan yeni müze formları, çevrimiçi etkinlikler ve sergiler ziyaretçi sayısını artırma çabası doğrultusunda hazırlanan içerikler dijital kamusal sanatı tüketim kültürüne katması açısından dikkat çekici olmaya başlamıştır. 'Evde kalma' süresince dijital sergiler hızla sayılarını artırmış ve kamusal sanatı dijital bir tüketim kültürüne dahil etmeye başlamışlardır. Farklı arayüzlere sahip olan dijital sergiler kullanıcılara kimi zaman müze mekânını ve sergilenen ürünü daha iyi tanıtmaya çalışmış kimi zaman da bu konuda yetersiz kalmıştır. Kimi müzeler plan, aksonometrik düzlem, üç boyutta hareket edebilme, görsel, sesli, videolu destekler ve rehber gibi çok daha detaylı seçenekler sunarken kimi müzeler sadece kullanıcıya üç boyutta hareket etme seçeneği sunmuştur (Troia Müzesi Sanal Tur, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı). Bu durum kullanıcıların dijital sürece ne kadar katılımcı olabileceğinin müzelerin içerikleri tarafından belirlendiğini göstermiş, iletişim ve etkileşimin ziyaretçi katılım düzeyini etkilediğini ortaya koymuştur. Bununla beraber yaşanan süreç sanatın dijital bir şekilde devamlılığının sağlanabileceğini göstermektedir.

Şekil 2. Troya Müzesi-Türkiye Sanal Tur (Troya Müzesi, t. y.)

Sanatın evlerdeki *webcam*'ler üzerinden dijitalleşmesi aynı zamanda temasız deneyimleri ortaya çıkarmaya başlamıştır. Sanat ürününün bir mekâna ait olma durumundan sanal bir ekranda boşlukta yer edinmeye evrilmesi, VR teknolojiler hariç çoğunlukla iki boyutta algılanabilmesi, dokunulmadan, mekânla olan ilişkisinin hissedilmeden deneyimlenmeye çalışılması bu süreci tartışmalı bir noktaya getirmektedir. İçinde bulunulan bu şartlarda fiziksel temasa maruz kalmadan sanatın tam anlamıyla deneyimlenip deneyimlenmediği sorunsalını açığa çıkarmaktadır. Sanal sanat etkinliklerinin yapılması kimi kaynaklarca fiziksel temasa geçilemeyen internet ortamının sanat kuruluşları için cezalandırıcı olduğuna dair çıkarımlar yapılmış ve sanatın çoğu insan için öncelik olmaktan çıktığına dair çeşitli anket raporları hazırlanmıştır (Feldman, 2020). Amerika'da 124.000 kişi üzerinden yapılan ankette halkın sosyal mesafenin sona ermesinden ardından sabırsızlıkla beklediği etkinlikler arasında en popüler olanı "sevdiklerimizle evlerimizde bir araya gelmek" yüzde 70 olmuştur. Bireylerin yapmak istedikleri etkinliğe dair sorunun yanıtında ise yüzde 59'u bir bara ya da restorana gitmeye hevesliyken, yüzde 32'si kanepeden kalkıp sinemaya tekrar gitmek için heyecanlandığını, sadece yüzde 9'u bir sanat müzesine gitmeyi düşündüğünü ifade etmiştir (Davis, 2020). Mevcut koşullarda sanatın önceliklerden çıkmasındaki en büyük nedense salgın döneminde daha acil ihtiyaçların öne çıkmasıdır. Sağlıklı olma, insanların sevdikleri ile bir arada olma isteği kamusal sanatı bu sıralamada arka sıralara itmiştir. Dolayısıyla belli maddi desteklerle gerçekleştirilen sanat etkinliklerine yapılan yardımlarsa yerini hayır kurumlarına yapılan yardımlara bırakmaya başlamıştır (Billock, 2020). Bütün bu verilerden sonra ise kamusal sanatın salgın sonrası dönüşerek konumunun başka bir noktaya evrileceği öngörülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Modern kültürel sanatın disiplinler arası üretimi olarak deneysel kamusal sanat ürünleri farklı pratiklerin sanatla olan iş birliği ile bireyleri katılımcılığa teşvik etmesi ve kullanıcılara deneyim arzularını yaşatma fırsatı vermesi bakımından oldukça önemlidir. Disiplinler arası bu süreçte enstalasyon ve pavyonlar tasarımcılara görüp-öğrenme fırsatı vererek aslında bir nevi deney imkânı sağlamaktadır. Bu ürünlerin üstlendiği rol teknolojinin ilerlemesiyle 21. yüzyılda sınırlarını geliştirip, genişletmiştir. Dijital ve sanal gerçekliğin günlük hayatta daha çok yer alması sanata da etki etmiştir. Bu doğrultuda yeni medya araçlarının kullanımı sanatın ifadesinde değişiklikler oluşturarak deneysellik bakımından katkıda bulunmuştur. Gerçekliğin farklı kurgu yüzeylerle kent mekânının parçası olma durumu sanat ile teknolojinin entegrasyonunu sağlamış kentlere potansiyel kazandırmış ve kazandırmaktadır (Kılınç, 2020). Bu bakımdan kamusal sanatın 21. yüzyıldaki durumu değerli olmakla beraber dünyanın çeşitli yerlerinde sergilenen enstalasyon ve pavyonların çok fazla sayıda üretilmesinin beraberinde getirdiği durum da tartışılır hale gelmektedir.

21. yüzyılda deneysel kamusal sanat ürünlerinin sayılarının bu denli artmasının sebeplerinden biri teknolojinin gelişmesiyle sanat ürünlerine olan erişilebilirlik ve ulaşılabilirliğin artmasıdır. Bu durum ise bu ürünlerin yapılabilişliğini kolaylaştırmıştır. Bir başka sebep ise kamusal sanatın uygulama açısından disiplinler arası olma durumudur. Farklı pratiklere mensup mimar, sanatçı, heykeltıraş, ressamlar üretici nüfusu arttırmakta ve bu durumda kamusal sanat ürünlerinin sayılarında artışa neden olmaktadır.

Süreç içerisinde pavyon ve enstalasyonların kendini tekrarı konusu üretilen tasarımlara da başka bir boyut katmaktadır. Biçimsel, işlevsel, uygulama alanındaki özellikleri bakımından irdelenen kamusal sanat ürünlerinde tasarımların yalnızca aynı fikrin ayrı malzeme, renk ya da kullanılan bir aparatla farklılaşmaya çalışmaktan öteye gidemediği gözlemlenmiştir. Bu perspektiften bakıldığında mevcut süreçte üretilen pavyon ve enstalasyonların fikir alt yapılarının çok büyük oranda aynı kurguyu barındırması ortaya çıkan içeriklerinde benzer boyutta kalmasına neden olmuştur. Farklı bir ifadeyle kamusal sanatı üreten nüfus ve ortaya çıkan tasarımlar, kendini tekrar edip aslında tüketmeye başlamıştır. Bu tüketim hali ise aslında sanatın güncel tavrının deneysellikle olan ilişkisi bakımından çelişkilidir. Bu çelişki "Deneysel olan tekrarlanamaz deneysel olan 'özel ve biricik'tir (Hannula, 2007)" fikri üzerinden irdelendiğinde aslında tekrarlanarak prototipleşen ürünlerin değersizleştiği

ve deneysellikten uzaklaştığı düşünölmektedir. Günümüzde benzer kamusal sanat ürünleri dünyadaki dünyanın herhangi bir konumunda farklı mekân türlerinde sergileniyor olsa da yalnızca 'benzersiz' olan orijinal üründe deneysellikten söz edilebilir. Sanatın, deneysel üründen esinlenen işlevsel, biçimsel ya da uygulama olarak kopyalanabilmesi durumu, orijinal 'deneysel kamusal sanat' ürününün deneyselliğinin de tekrarlanacağı anlamına gelmez. Bu bağlamda sanat ürünleri tekrarlandıkça deneyselliklerini yitirmekte ve aslında yalnızca 'kamusal sanat' işlevini yerine getirmektedir. Bu durum, özgün olmayan kamusal sanatı daha az nitelikli hale getirmektedir. Kamusal sanatın niteliğinin düşmesi ile ilgili olarak, medyanın bu durumun ortaya çıkmasında büyük etkisi vardır. Medyadaki bazı sanat ürünleri hakkında daha fazla haber, tanıtım yapılması, bazı sanat ürünlerinin medyada daha az yer alması veya hiç yer almaması, tasarımcıları bu yönde şekillendirmektedir. Tasarımcılar 'doğru' varsaydıkları ürünleri daha çok üreterek kamusal sanatın tek tipleşmesine sebebiyet vermektedirler. Bilimsel olmaktan uzak bu tür yaklaşımlarda, tek tipleşme temeli, günlük yaşamdaki popülerlik anlayışı üzerinden oluşturulmaktadır. 21. yüzyılla birlikte sosyal çevrenin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte sanatın kamusal mekânda rahatlıkla uygulanabildiği, daha çok insanla buluştuğu ve deneyimlendiği durum her zaman özeldir. Ancak 21. yüzyılda, her üründe olmasa da çoğu kamusal sanat ürününün orijinal olamaması, kendini tekrar etmesi ve tekilleşmemesi kamusal sanat ile deneysellik arasına mesafe koymakta ve sanatı temsil ettiği değerleri açısından başkalaştırmaktadır.

Salgın döneminde ise en genel anlamda kamusal alana kamusal sanat aracılığıyla yapılan müdahalelerin dönüşümü söz konusu olmuştur. Kamusal alanın tanımının, kamusal alanda sanat aracılığıyla oluşturulan bir arada olma biçimlerinin değişip yeniden sorgulandığı bu süreçte yeni olasılıkların oluşabileceği görölmüştür. Salgının ortaya çıkardığı yeni koşullara sanatı uyarlayan dijital öneriler her ne kadar sanatın sürdürülebilirliğini devam ettirmeye çalışsa da sanatın mekândan bağımsız olma hali de tartışmalıdır. Herhangi bir yere, kültüre, coğrafyaya kısacası bir bağlama ait olmayan sanatın dijital sanata kayma hali ise tıpkı salgından önceki sanatın tek tipleşmesi süreci gibi bu dönemi de tüketim kültürüne bağlı kılarak tek tipleştirebilir. Dijital içeriklerin sayılarının arttığı bu dönemde sadece dijitallik konusunun değil bu dijitalliğin içerik olarak mekânsal ve sanatsal anlamda kullanıcılara neler sunduğu-sunabileceği de tartışmaya açılmalıdır

Extended Abstract

Experimental Public Art in the 21st Century

*

Cemre Kılınç¹

ORCID: 0000-0001-8651-6945

Osman Tural²

ORCID: 0000-0003-1454-5514

Public spaces that host life in urban spaces are among the most important elements that make cities livable with their unique historical, cultural or geographical features and characteristics. These interaction spaces, which have an important place in the memory of cities, pass through the idea of public art in public spaces (Mitrache, 2012). In its simplest form, public art can be defined as art that can be easily seen by the society, accessible and generally done in public space (Hayden, 1995). Public art enables the individual to rediscover a familiar place and develop new perceptions.

Experimental public art products such as pavilions and installations, which are interdisciplinary productions that we have started to see frequently since the beginning of the 21st century, attract attention with the vitality, dynamism and aesthetics they bring to the space. Although it cannot be seen in person, almost every day, it is seen in articles, magazines, websites, architectural media or social media that experimental public art products such as installations and pavilions are exhibited. It is extremely valuable that public art has a greater place in our lives in the 2000s and that it is exhibited in different geographical regions and cities of the world. In this respect, the positive aspects that art provides to the individual, the city and the space cannot be ignored. However, the fact that the number of experimental public art products has increased so much has started to attract attention. So much so that these products, which have started to find a place for themselves on the world stage in the last twenty years, are "Pavilions are everywhere." (Lavin, 2012) is also reflected in discourses. The proliferation of practices that come with this 'everywhere' situation has led to an increase in similarities in public art products. Increasing similarities, on the other hand, bring with it the question of where the parameters of experiment-experimentation are in public art products such as pavilions and installations.

This approach, on the other hand, causes the repetition of similar public art products and transforms them into "replicated prototypes (Güzer, 2019)". This prototyping, on the other hand, distracts art from its experimentalist attitude. Today public art practices with similar characteristics, which are frequently encountered in the media and social media, create the impression of 'what should be in art' with the idea of 'up-to-date', and by directing the designers, it creates the impression that these products are accepted.

The biggest reason for such an increase in the number of public art products is the increase in the productive population. However, biennials, fairs, galleries, products made for various events, products that collectors line up to buy personally; all this increases the number of public art products such as the installation pavilion, and turns this situation into a competitive environment. The similarities that come with the increase in the number of the designs exhibited cause uniform, uniform, standardized and prototypical expressions in public art (Figure 1-2-3). Therefore, the constant repetition of public art products in the current situation distances the pioneering, original and experimental attitude of art, and this situation has begun to transform art from an 'produced' object to a 'consumed' object.

In the period of the Covid-19 pandemic, the situation that 'lockdown' turned into a necessity, sometimes with individual decisions and sometimes with bans imposed by authorized institutions, interrupted public art activities in public spaces where individuals were at close range. At this time, during the pandemic period in which we are in, it has begun to deconstruct the process of presentation, exhibition and viewing of public art. With the pandemic, the spread of 'stay at home' mottos in the public space has minimized the performance of public art but has also made it difficult to physically experience a product of art in a public space. These restrictions on physical space, like many other institutions around the world, have led to the question of how to redefine our ties to art and culture (Tallant, 2020). This situation has brought digital art to the fore in this process, which is located away from place, space and cultural relations and does not belong to any context. The fact that an individual can experience an art product without any physical contact through smartphones and computers has shown that art can transform according to the conditions in the current situation. In the process, social media has been very effective in increasing the rate of participation in virtual tour activities (ICOM, 2020). The new museum forms, online events and exhibitions, which are prepared in line with the effort to increase the number of visitors, have started to attract attention in terms of adding digital public art to the consumption culture.

As a result, while the status of public art in the 21st century is valuable, the situation brought about by the large number of installations and pavilions exhibited in various parts of the world becomes debatable. The population producing public art and the emerging designs have increasingly begun to repeat themselves and actually consume them. This consumption state is actually contradictory in terms of the relationship between the contemporary attitude of art and experimentality. When this contradiction is examined through the idea that "the experimental is the unrepeatable and the experimental one is special and unique (Hannula, 2007)" it is thought that the products that have been prototypicalized by repetition become worthless and move away from experimentalism. In the Covid-19 period, although digital proposals that adapt art to current conditions try to maintain the sustainability of art, the fact that art is independent of space is also considered controversial. The shift of art that does not belong to any context to digital art can standardize this period by making it dependent on consumption culture, just like the process of standardization of art before the pandemic. In this direction, what digital art can offer users as content should also be questioned, and it is important to do work in this direction.

Kaynakça/References

- Altenburger, E. (t. y.). Mirror house. tinyBe.com. Erişim adresi: <https://tinybe.org/en/impulses/>
- Ar-Chè, A. (2014). La praire. divisare.com. Erişim adresi: <https://divisare.com/projects/265596-atelier-Ar-Ch-Ch-rifa-S-himi-J-r-me-Girard-La-Prairie>
- Arkitektüel. (2018). Yıl biterken: 2018'in En dikkat çeken 10 pavyon tasarımı. Arkitektüel. Erişim adresi: <https://www.arkitektuel.com/yil-biterken-2018-in-en-dikkat-ceken-10-pavyon-tasarimi/>
- Aydın, R. E. (2015). "Kamusal Alan ve Sanat" konusuna eleştirel bir yaklaşım. Erişim adresi: <https://ronyaemel.wordpress.com/:https://ronyaemel.wordpress.com/2015/04/07/kamusal-alan-ve-sanat-konusuna-estirel-bir-yaklasim/>
- Azzarello, N. (2017). Phillip K. Smith III's 'Circle of land and sky' Mirrors abstract views of the California desert. designboom.com. Erişim adresi: <https://www.designboom.com/art/phillip-k-smith-iii-desert-x-the-circle-of-land-and-sky-california-palm-desert-03-02-2017/>
- Azzarello, N. (2017). Rainbow-hued light labyrinth by brut deluxe forms an immersive infinity room in China. designboom.com. Erişim adresi: <https://www.designboom.com/art/brut-deluxe-yuzhou-immersive-light-labyrinth-china-01-16-2017/>

- Azzarello, N. (2017). Sports punctuates the city of santa barbara with colorful matrix pavilions. designboom.com. Erişim adresi: <https://www.designboom.com/design/sports-collective-santa-barbara-runaway-04-30-2017/>
- Bénini, A. (2013). Climatic caresse. Fete des lumieres. Erişim adresi: <https://www.fetedeslumieres.lyon.fr/en/installation/caresses-climatiques>
- Billock, J. (2020). How street artists around the world are reacting to life with covid-19. *Smithsonian*.
- Bourdieu, P. (1984). Distinction: A social critique of the judgement of taste. *London & New York: Routledge*.
- Butler, A. (2014). Mi casa, your casa by hector esrawe and ignacio cadena. designboom.com. Erişim adresi: https://www.designboom.com/design/mi-casa-your-casa-by-hector-esrawe-and-ignacio-cadena-11-21-2014/?utm_campaign=daily&utm_medium=email&utm_source=subscribers
- Caula, R. (2012). Mud brick and mirror spiral installation. designboom.com. Erişim adresi: <https://www.designboom.com/art/mud-brick-and-mirror-spiral-installation-by-elin-hansdottir/>
- Chang, D. (2015). Pénétrable in Chicago | Jesús Rafael Soto. arch20.com. Erişim adresi: <https://www.arch2o.com/p/%c3%a9n%c3%a9trable-in-chicago-jes%c3%bas-rafael-soto/>
- Davis, B. (2020). What does the public want from art in a post-covid world? Here are 5 takeaways from a massive new study. artnet.com. Erişim adresi: <https://news.artnet.com/art-world/culture-community-in-a-time-of-crisis-1892897>
- Ercan, M. (2013, Eylül). Kamusal sanatın 'Kamusallığı': Erişim, aktör, fayda yaklaşımı. *İdealkent Dergisi*, 4(10), 220-255.
- Etherington, R. (2010). Regent's place pavilion by carmody groarke. dezeen.com. Erişim adresi: <https://www.dezeen.com/2010/01/28/regents-place-pavilion-by-carmody-groarke/> adresinden alındı
- Ferry, B. W. (2016). Flatiron sky-line by lot, New York. urdesign.com. Erişim adresi: <https://www.urdesignmag.com/design/2016/12/21/flatiron-sky-line-lot-new-york/>
- Furuto, A. (2013). Pixel cloud installation / Ustable. Archdaily.com. Erişim adresi: https://www.archdaily.com/356993/pixel-cloud-installation-unstable?ad_medium=gallery
- Feldman, K. (2020). Leading the national gallery of art during covid-19. *Museum Management and Curatorship*.
- Garden City Play Environment. (2008). architizer.com. Erişim adresi: <https://architizer.com/projects/garden-city-play-environment/>

- Goldberg, M. (2019). Softlab's mirror mirror installation opens at Alexandria's revamped waterfront. Archinet News. Erişim adresi: <https://archinect.com/news/article/150129579/softlab-s-mirror-mirror-installation-opens-at-alexandria-s-revamped-waterfront>
- Google Arts ad Culture. (t. y.). Erişim adresi: https://artsandculture.google.com/streetview/deutsches-museum-mine-modern-mining/cgGPCk6II1u0xg?sv_lng=11.58322817397539&sv_lat=48.12934077726873&sv_h=105.35701269625716&sv_p=-22.943624405689135&sv_pid=UbWqEXEU3pUAAAQvPCeukg&sv_z=1
- Google Arts and Culture. (t. y.). Erişim adresi: https://artsandculture.google.com/streetview/rezan-has-museum-google-arts-culture-team/JgEwdy1Y61Y6rw?sv_lng=28.95887657800867&sv_lat=41.02547753661164&sv_h=197&sv_p=0&sv_pid=NOslgLUuD8DRID9cNIXQ0A&sv_z=1
- Gökmen, L. (2016, July 1). Konutta proje ligi. Ekonomist. Erişim adresi: <http://www.ekonomist.com.tr/kapak-konusu/konutta-proje-ligi.html>
- Gray, B. (2016). Point cloud at the yards park. Urban Bohemian. Erişim adresi: <https://urbanbohemian.com/2016/02/25/point-cloud-the-yards-park/>
- Güzer, C. A. (2019, Eylül 15). Mimari tasarım, sanat ve eleştirisi. (Ö. Yalım, Röportaj Yapan) *T24 Haftalık Gazetesi*. İstanbul.
- Habermas, J. (1962). *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü: Burjuva toplumunun bir kategorisi üzerine araştırmalar*. (T. Bora, & M. Sancar, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Hannappel, W. (2010). Lichtinstallationen für "ruhrlights: twilight zone internationale lichtkunst an der ruhr". modulatorbeat. Erişim adresi: <https://www.modulatorbeat.de/work/untitled>
- Hannula, M. (2007). Karşılıklı ilişki ve yeryüzünde olmaya dair. S. B. Pelin Tan (Dü.) içinde, *Olasılıklar, Duruşlar, Müzakere Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları*, 58. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hanru, H. (2007). Sürekli yenilenen kamusal yaşamı kurmak ve kolektif eylem. *Olasılıklar, Duruşlar, Müzakere Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları*, 139-142. (P. Tan, Röportaj Yapan, & E. Kosova, Çevirmen) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hayden, D. (1995). The power of place: Urban landscapes as public history. *Cambridge Massachusetts*, London: The Mit Press.
- ICOM . (2020). Museums and the covid-19 crisis: 8 Steps to supporting community resilience. *Internatioanl Council of Museums*.
- Interreg Europe. (2020). Digital technologies and museums: post-pandemic experiences. *Policy Learning Platform*.
- Kahn, N. (2012). Cloud arbor. institute for public art. Erişim adresi: <https://www.instituteforpublicart.org/case-studies/cloud-arbor/>
- Kejanlıoğlu, B. (2004). Medya çalışmalarında kamusal alan kavramı. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan*, 699-700. Hil Yayın.

- Kılınç, C. (2020). *Kamusal sanatın deneyselliği üzerine bir irdeleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi.
- Krzykowski, M. (2008). Cityscope by Marco Hemmerling. dezeen. Erişim adresi: <https://www.dezeen.com/2008/11/24/cityscope-by-marco-hemmerling/>
- Lavin, S. (2012). Vanishing point: The contemporary pavilion. *Artforum International*, 51(2).
- Merritt, E. (2020). Reinventing museums: pandemic disruption as an opportunity for change. *American Alliance of Museums*.
- Mitrache, G. (2012). Architecture, art, public space. (A. Ç. İlhan, Dü.) *Procedia - Social and Behavioral Sciences*(51), s. 562-566. Erişim adresi: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812033447>
- More than Green. (2011). The rope show | A playful urban installation made of ropes | Copenhagen. Erişim adresi: <http://www.morethangreen.es/en/the-rope-show-a-playful-urban-installation-made-of-ropes-in-copenhagen/>
- Moving exhibitions online: solutions for galleries in lockdown. (t. y.). Surface impression. Erişim adresi: <https://surfaceimpression.digital/online-exhibitions/>
- Murray, J. (1900). *Murray's hand-book constantinople Brusa, and the Throad*. London: John Murray.
- Phillips, P. C. (1999). Dynamic exchange public art at this time. *Public Art Review*(11), 4-9.
- Pintos, P. (2019). Ziggy installation / Hou de Sousa. Archdaily: <https://www.archdaily.com/929993/ziggy-installation-hou-de-sousa>
- Ravenscroft, T. (2019). Paul Cocksedge creates undulating communal bench in London. dezeen.com. Erişim adresi: <https://www.dezeen.com/2019/09/18/paul-cocksedge-please-be-seated-furniture-london/>
- Robitaille, D. (2008). Amherst Park anamorphic installation. commarts.com. Erişim adresi: <https://www.commarts.com/project/19919/amherst-park-anamorphic-installation>
- Roitman, S. (2010). Gated communities: definitions, causes and consequences. *Urban Design and Planning*, 163(1), 31-38.
- Rojek, C. (2000). Indexing, dragging and the social construction of tourist sights. C. R. Urry içinde, *Touring Cultures. Transformation of Travel and Theory*, 52-74. New York: Routledge.
- Self, J. (2013). L'armonia non è ovvia. domus. Erişim adresi: https://www.domusweb.it/it/architettura/2013/06/7/sou_fujimoto_serpentine_gallery.html
- Sheikh, S. (2007). Kamusal alanın yerine ne mi? Ya da, parçalardan oluşan dünya. P. Tan, & S. Boynik (Dü) içinde, *Olasılıklar, Duruşlar, Müzakere Güncel Sanatta Kamusal Alan Tartışmaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Sousa, J. d. (2018). Hou de Sousa's iridescent prismatic installation in georgetown frames a myriad of perspectives. designboom.com. Erişim adresi: <https://www.designboom.com/architecture/hou-de-sousa-iridescent-prismatic-installation-myriad-perspectives-12-10-2018/>
- Surface Impression. (t. y.). Erişim adresi: <https://surfaceimpression.digital/online-exhibitions/>
- Tallant, S. (2020). Rethinking museums for the future. *The UNESCO Courier*(3), 12-14.
- Troya Müzesi. (t. y.). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim adresi: <https://sanalmuze.gov.tr/TR-259960/troya-muzesi---canakkale.html>
- Turenscape. (2013). Square & Round. contemporist.com. Erişim adresi: <https://www.contemporist.com/square-round-by-turenscape/>
- Ulak, A. (2012). Atelier brückner: Gs caltex pavilion for the 2012 expo korea. designboom.com. Erişim adresi: <https://www.designboom.com/readers/atelier-bruckner-gs-caltex-pavilion-for-the-2012-expo-korea/>
- Vajda, A. (2020). Museums and online spaces. The society building role of the museums during the pandemic. *commUnicAtio*(7), 42-53.
- Wainwright, O. (2015). Serpentine pavilion 2015: a rainbow wormhole ready to suck you into another dimension. The Guardian. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jun/22/serpentine-pavilion-2015-a-rainbow-wormhole-ready-to-suck-you-into-another-dimension>
- Wilde, A. d. (2017). Lighting, layers and reflections . DesignCollector. Erişim adresi: <https://designcollector.net/likes/lighting-layers-and-reflections-by-autumn-de-wilde>
- Yılmaz, Z. (2007). *Hannah Arendt'te özel alan-kamusal alan ayrımı ve modern çağda toplumsal alan* (Doktora Tezi). Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi.
- Yırtıcı, H., Gürer, T., & Yıldız , G. (1993). Deneysel mimarlık. *Mimarlık Dergisi*(255).
- Yoo, A. (2013). Maze of mirrors mesmerizes visitors inside Sydney's Hyde Park. My Modern Met. Erişim adresi: <https://mymodernmet.com/art-and-about-sydney-field/>
- Yoo, A. (2015). Mirror labyrinth, twisted park benches and disappearing rooms of water at Brooklyn Bridge Park. My Modern Met. Erişim adresi: <https://mymodernmet.com/jeppe-hein-please-touch-the-art-brooklyn-bridge-park/>
- Yükselbaba, Ü. (2011). Kamusal alan modelleri ve bu modellerin bağlamları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 66(2), s. 227 - 271. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/iuhfm/issue/9184/115001>
- Zotes, M. (2014). Nebulæ installation by unstable roskilde – Denmark. Retail Design Blog. Erişim adresi:

<https://retaildesignblog.net/2014/09/21/nebulae-installation-by-unstable-roskilde-denmark/>

Zukauskas, N. (2017). A whimsical outdoor pavilion graces an artist colony in Illinois. *Contemporist*. Erişim adresi: <https://www.contemporist.com/whimsical-outdoor-pavilion-graces-an-artist-colony-in-illinois/>

Sosyolojik Açıdan Covid-19 Salgını: Erzurum'da Kent, Mekân ve Toplumsal Yaşam

*

İlknur Beyaz Özbey¹
ORCID: 0000-0001-9809-9085

Öz

Mekân, salt coğrafi bir terim olmanın ötesinde, bireysel ve toplumsal ilişkilerin şekillendiği yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşam alanının önemli bir dinamiği haline gelen mekânlar, istek, ilgi ve ihtiyaçlar dâhilinde dönüşüme uğramaktadır. Özellikle insanların yoğunlukta yaşadığı kentsel mekânlar, söz konusu değişim ve dönüşümün merkezi haline gelmiştir. Covid-19 salgınıyla birlikte kentsel mekânlar, daha görünür, daha çok risk barındıran ve üzerinde çokça düşünülen bir yer olmuştur. Bu anlamda çalışmanın konusunu, Covid-19 salgını bağlamında kentsel mekan ve mekanın yeniden tahayyülü oluşturmaktadır. Covid-19 salgını kapsamında alınan önlemlerin, gündelik yaşam, ekonomi, eğitim, kültür gibi alanlarda değişim oluştururken; salgının mekân üzerinde de ne gibi değiştirip dönüştürücü etkisinin bulunduğu, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu anlamda bu çalışmada, Erzurum'da kent merkezinde yaşayan 7'si kadın ve 7'si erkek olmak üzere toplamda 14 kişiyle nitel araştırma yöntemi kapsamında derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Alan araştırması sonucunda, Covid-19 salgınıyla birlikte, alınan tedbirler kapsamında tek bir yaşam alanının hem eğitim hem çalışma hem de boş vakitlerin değerlendirildiği mekân olarak deneyimlendiği görülmüştür. Kentsel mekânların avantaj ve dezavantajlarının sorgulandığı sonucuna ulaşılmıştır. İnsanları kente bağlayan dinamikler kapsamında kentten ayırlamadıkları, fakat kentin dezavantajlarını bertaraf edecek alternatif yaşam alanları oluşturma eğiliminde oldukları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, salgın, mekân, kentsel mekan, Erzurum.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, E-mail: ilknurbeyaz@artvin.edu.tr

Covid-19 Pandemic from Sociological Aspect: City, Space and Social Life in Erzurum

*

İlknur Beyaz Özbey²
ORCID: 0000-0001-9809-9085

Abstract

Space, beyond being a mere geographical term, emerges as a place where individual and social relations are shaped. The subject of the study is the re-imagination of urban space and space in the context of the Covid-19 outbreak. While the measures taken within the scope of the Covid-19 outbreak create change in areas such as daily life, economy, education and culture; the main purpose of the study is what the epidemic has had a transformative effect on the space. In-depth interviews were conducted within the scope of qualitative research method with a total of 14 people, 7 of whom were women and 7 of whom were men, living in the city center of Erzurum. It was observed that with the Covid-19 epidemic, within the scope of the measures taken, a single living space was experienced as a place where both education, work and leisure time were spent. It was concluded that the advantages and disadvantages of urban spaces were questioned. It is understood that they cannot leave the city within the scope of the dynamics that connect people to the city, but they tend to create alternative living spaces that will eliminate the disadvantages of the city.

Keywords: Covid-19, pandemic, space, urban space, Erzurum.

---

² Assist. Prof., Artvin Çoruh University, E-mail: ilknurbeyaz@artvin.edu.tr

Giriş

Küreselleşmenin, birbiriyle iç içe geçmiş dünyanın, farklı risk tecrübelerini de gündeme getirdiği bir gerçektir. Özellikle nüfusun yoğunlaştığı kentsel mekânlar, risk ve tehlikelerin merkezi haline gelmiştir. Mekân, kentin ve gündelik yaşamın sorunlarına ek olarak sanayileşmenin getirmiş olduğu sorunları da dâhil etmektedir. Geçmişte karşılaşılan sorunlar tamamen ortadan kalkmaz, varlığı devam etmekle birlikte yeniden üretilmektedir (Lefebvre, 2015). Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte kentler, yeniden üretilmekte ve kentsel mekânın yaşanabilirlik açısından sorgulanması gündeme gelmektedir. Kentsel mekân bir kentin ana elementidir. Kentsel mekânlar değişik kullanıcıların paylaştıkları ortak kültürü de ifade etmektedir (İnceoğlu ve Aytuğ, 2009). Kentsel mekânlar kendine ait sorunlarıyla mücadele ederken, bir taraftan da salgınların yıkıcı etkisini bertaraf etmeye çalışmaktadır. Covid-19 salgını, sözü edilen mücadele alanları arasında yer almaktadır.

2019 yılı sonunda, Çin'de ortaya çıkan koronavirüs salgını, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmiştir. Küresel Salgın, yani Covid-19, kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve yıkıcı etkiler baş göstermiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan salgın, bireylerin yaşamlarını, alışkanlıklarını, davranışlarını değişime uğratmıştır. Hala etkisini sürdüren salgın, önlenmek adına birçok önlem alınmıştır (Zeybekoğlu-Akbaş, 2020). Covid-19 salgını ortaya çıktığından beri birtakım önlemlerle virüs bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Sosyal izolasyon, sosyal mesafe, kontrollü sosyal yaşam, hayat eve sığar, maske, hijyen kuralları, sokağa çıkma kısıtlaması, seyahat kısıtlaması bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Ayrıca, insan akışını durdurmak amaçlı, esnek çalışma saatleri, bazı iş yerlerinin kapatılması, eğitimin evde gerçekleştirilmesi, salgın döneminde alınan önlemlerden sayılmaktadır. Alınan önlemlerin bireysel ve toplumsal sonuçları olduğu gibi mekân üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Toplumsal ilişkilerin şekillendiği mekân, salgın sürecinde de önemli bir değişime uğradığı bir gerçektir. Alınan önlemler, yaşam alanlarını değişime uğratmıştır. Bu anlamda Covid-19 salgını kapsamında alınan önlemlerin, gündelik yaşam, ekonomi, eğitim, kültür gibi alanlarda değişim oluştururken; salgının mekân üzerinde de ne gibi değiştirici etkisinin bulunduğu, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç çerçevesinde, Covid-19 salgınıyla birlikte, yaşam alanlarının hem eğitim mekânı hem çalışma mekânı hem de boş vakitlerin değerlendirildiği mekân olarak nasıl tasarlandığı, söz konusu değişimlerin gündelik yaşamı, eğitimi, kültürü çalışma hayatını nasıl etkilediğini anlamayı hedeflemektedir. Ayrıca,

salgınla birlikte kentsel mekânların nasıl risk ve tehlike barındırdığı, bu anlamda kentsel mekânların, avantajı ve dezavantajları kapsamında sorgulandığı ve nihayetinde yeni yaşam mekânlarının nasıl tasarlandığı, çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde, çalışmada, Erzurum'da yaşayanlarla derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilerek salgının mekânsal dönüşümü anlaşılmaya çalışılmıştır.

Salgın Hastalıklar ve Covid-19 Salgını

Tarih boyunca her dönem görülebilen salgın hastalıklar, afet etkisi ile sonuçları bakımından savaşlar kadar yaşamı olumsuz etkilediği gibi toplumsal faaliyetlerin aksamasına, sosyal, ekonomi ve kültürel alanda duraksamalar yaşanmasına neden olarak, insanlığın karşısında en büyük tehditlerden biri olmuştur (Tansü, 2020, s. 4). Özelde devletin ve genelde tüm toplumların salgınlara karşı hazır bulunması gerektiği anlaşılmıştır. Salgınlara karşı nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiğinin önemi bir daha vurgulanmıştır (Budak ve Korkmaz, 2020). Bu bağlamda, 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 salgını, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte tüm toplumları etkisi altına almıştır.

Covid-19 küresel salgın ilan edildiğinden beri hükümetler tarafından önlemler alınmaya başlandı. Bu önlemler bireylerin ve toplumların alışkın olmadığı bir yaşam tarzını ortaya çıkarmıştır. Alınan önlemlerin, birey ve toplum yaşamı üzerinde önemli oranda etkileri bulunmaktadır. Daha ne kadar süreceği belli olmayan virüs, belirsiz koşulları içermektedir (Afacan ve Avcı, 2020). Müphemliği içerisinde barındıran salgın döneminin, bireysel ve toplumsal olarak kısa ve uzun vadeli sonuçlarıyla karşılaşmaktayız. Hızlı bir şekilde hayatımıza giren Covid-19 salgını, toplum olarak gündelik yaşantımızı sekteye uğratmasına ve sosyo-ekonomik faaliyetlerin durma noktasına gelmesine neden olmuştur.

Küresel bir kriz şeklinde ortaya çıkan Covid-19, tüm ezberleri bozmuştur. Gündelik yaşantımızı dahi yapı bozumuna uğratan virüs, hayatta kalmayı başarabilmek adına bir dizi önlemler almaya neden olmaktadır. Sosyal izolasyon, sosyal mesafe, maske, hijyen kuralları, sokağa çıkma kısıtlaması, seyahat kısıtlaması bunlardan birkaçını oluşturmaktadır. Ayrıca, insan akışını durdurmak amaçlı, esnek çalışma saatleri, bazı iş yerlerinin kapatılması, eğitimin evde gerçekleştirilmesi gibi önlemler de salgın döneminde alınan önlemlerden sayılmaktadır. Bu süreçte alınan önlemler gündelik yaşantımızda, sosyo-kültürel ve ekonomik yaşantımızda belirgin değişiklik yaşamamıza

neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, gündelik yaşantımız ve alışkanlıklarımız ya değişmiş ya da var olanlara yenileri eklenmiştir. Söz konusu değişimlerin başında mekân üzerinde gerçekleşen değişimler yer almaktadır. Bir başka ifadeyle, salgın sürecinde deneyimlenen yaşam pratikleri, paylaşılan mekânların dönüşümüne de neden olmuştur.

Mekân ve Kentsel Mekân

Mekân, genellikle coğrafi terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapça kökenli kelime olan mekân aynı zamanda çevre, ortam, yaşanan dünya şeklinde de anlamları bulunmaktadır (Göka, 2001). Harvey'e (2003) göre mekân, ontolojik bir kategori değil, insanı biçimlendiren ve onun tarafından biçimlendirilen toplumsal bir boyuta sahiptir. Mekânsal biçimler, içinde toplumsal süreçlerin oluştuğu cansız nesnelere olarak değil, toplumsal süreçleri, bu süreçlerin mekânsal olmasıyla aynı tarzda içeren şeyler olarak görülmektedir. Alver'e (2007, s. 12) göre ise mekân, birey ve toplumların yaşam pratiklerini içermektedir. İnsan, mekân üreten ve kendini mekânla ifade eden niteliğinden dolayı mekânın bir kimlik unsuru olarak ortaya çıkması söz konusudur. Mekân, salt bir yer ifadesi olmanın ötesinde, toplumsal ilişkilerin şekillendiği bir yer olarak ifade edilmektedir. İnsan ilişkilerinin etkilendiği ya da insan ilişkilerinin etkilediği mekân tasavvuru söz konusudur. Modern öncesi dönemde sadece yaşam alanı olarak öngörülen mekân, modern toplumlarda yaşam alanı olmanın yanı sıra, bireysel ya da toplumsal ihtiyaçlar tarafından dönüştürülen, şekillendirilen bir yer olmaktadır. Başka bir ifadeyle insanlar mekânı, kendi ihtiyaçları, ilgileri ve istekleri çerçevesinde değiştirmekte dönüştürmektedir. Bu durum ise, modernleşmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi ihtiyaçları ve istekleri çerçevesinde şekillenen mekânın değişimi ve dönüşümü sürekli olarak güncelliğini korumaktadır. Bireylerin ve toplumların ihtiyaçları ve istekleri değiştikçe, mekân da o oranda değişime uğramaktadır. Özellikle kentsel mekânlar, sözü edilen değişimin ve dönüşümün en canlı örneklerini sunmaktadır.

Hızlı büyüyen kentlerin cazibesi tartışmasız kabul edilen bir gerçektir. Teknolojik gelişmelere paralel bir şekilde büyüyen kentler, her türlü imkân rahat bir şekilde ulaşılabilirliğin adresi olarak karşımıza çıkmaktadır. İş ve eğitim başta olmak üzere sosyo-kültürel faaliyetler açısından seçenek çokluğu, kentlerde yaşamı kolaylaştırmakta ve kentte yaşama arzusunu arttırmaktadır. Her türlü imkânın fazla olduğu kentler, söz konusu imkânlar nedeniyle nüfus yoğunluğunun bir numaralı merkezi haline getirmektedir. İnsan akışının çok

fazla olması kentleri, avantajlarının yanında dezavantajlı durumları da barındırmasına neden olmaktadır. İşsizlik, yoğun trafik, ortak kullanım alanlarının fazlalığı yaşanan dezavantajların başında gelmektedir. Ayrıca söz konusu dezavantajlarının yanı sıra salgınların hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmaktadır. Nitekim Covid-19 salgını, insanların yoğun olduğu bölgelerde yani kentlerde daha hızlı yayılırken, risk oranı yüksek olmaktadır. İnsan akışının ve ortak kullanım alanlarının fazla olması, salgın sürecinde kentlerde yaşayanları tehdit eden önemli bir gerekçe olmaktadır. Ayrıca salgın döneminde virüsten korunmak için alınan tedbirlerin merkezi ise yine kentler olmaktadır. Sözü edilen durum ise, kentsel mekânların, yaşam alanlarının ihtiyaca göre şekillenmesine ve dönüşmesine neden olmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemine başvurulmuştur. Nitel araştırmanın amacı bireylerin kendi toplumsal dünyalarını nasıl oluşturmakta olduğunu anlamak ve içinde yaklaştıkları toplumsal dünyayı nasıl algıladıklarını yorumlamaya çalışmaktır. Nitel araştırma; ne? Nasıl? Niçin? sorularına yanıt aramaktadır. Nitel Araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Kurt, 2013, s. 9). Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında derinlemesine mülakat tekniğine başvurulmuştur. Mülakat ortamında araştırmacının çalışmaya ilişkin sorgulamaları ve bu alanlara ilişkin ek verilerin toplanışı çalışmanın gidişatını belirleyebilecek diğer unsurlardır. Zira elde edilen veriler dile bağlıdır ve dilin dinamik yapısı içinde değişken biçimlerde kendisini sunabilmektedir. Mülakat, sosyal ilişkilerin bilgisini taşır ve konuşma temellidir. Mülakatlar, mülakat veren ve mülakatçı arasında sosyal bir inşa olarak da görülebilir (Kolukırcık, 2011, s. 172). Derinlemesine mülakat, çalışmanın sorunsalına dair derinlemesine bilgiler sunmaktadır. Ayrıca elde edilen veriler, çalışmaya dair farklı bir bakış açısı kazanılmasına da katkı sunmaktadır. Elde edilen verilerden belirli alıntılar yapılarak, bireysel ve toplumsal ilişkilerin açıklanması, yorumlanması ve anlamlandırılması sağlanmaktadır.

Bu çalışmanın evrenini, Erzurum'da yaşayanlar oluşturmaktadır. Çünkü Erzurum, Covid-19 salgınının en yoğun yaşandığı kentsel mekanların başında gelmektedir. Erzurum şehri, Erzurum Ovası'nın güneydoğusunda, Palandöken Dağları'nın kuzey eteklerinde kurulmuştur. Şehrin yerleşim alanı güneyde Palandöken Dağları, kuzeyde Karasu Ovası, batıdan Sakalı Kesik Ovası, doğudan ise Deveboynu Geçidi ile çevrilidir. Erzurum şehri 06.03.2008

tarihinde kabul edilen 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddenin 13. ve 14. fıkraları ile 2. maddenin 5. fıkrasına göre Aziziye, Yakutiye ve Palandöken olmak üzere üç metropol ilçeye bölünmüştür (Zaman, Sevindi ve Birinci, 2018, s. 582). Çalışmanın örneklemini, Erzurum şehir merkezindekiler oluşturmaktadır. Erzurum'un ilçe ve köylerinde yaşayanlar bu çalışmanın örneklemini dışındadır. Örneklem kapsamında 7'si kadın ve 7'si erkek olmak üzere toplam 14 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeler, görüşülenlerle yüz yüze gerçekleştirilirken; görüşme esnasında, görüşmecilerin de izni alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ayrıca araştırmacının çalıştığı kurum olan Artvin Çoruh Üniversitesi'nden çalışmayla ilgili olarak Etik Kurul Onayı alınmıştır. Görüşmeler, 28 Eylül-10 Ekim 2020 tarihleri arasında Erzurum il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişilere dair demografik bilgiler, alıntılarla birlikte verilmiştir.

Covid-19 Salgını Sürecinde Mekânların Dönüşümü

Covid-19 salgınının yoğun olarak yaşandığı Erzurum'da kentsel mekandaki dönüşümü anlamak amacıyla mekan kavramı, eğitim mekanı, çalışma mekanı ve boş zaman değerlendirme mekanı olarak üç farklı bağlamda ele alınmıştır.

Eğitim Alanı Olarak Mekân

Eğitim, toplumsal etkileşimin ve davranış değişikliği sağlayan bir ilişki türüdür. Toplumsal etkileşim sayesinde toplumun kültürü kuşaktan kuşağa aktarılır. Çocuk, bu şekilde ait olduğu toplumun kültürünü öğrenir. Eğitimden, birey üzerine yapılan ve onun fiziksel, zihinsel ve ahlâksal varlığında bir değişikliği ve gelişmeyi gerektiren her türlü eylem anlaşılmaktadır. Yâni bireyin hem kişisel ve hem de toplumsal gelişimi söz konusudur. Bu anlayışla birey, bir bütün olarak ele alınmakta, kendisi ve toplum için en uygun biçimde tüm gelişmesi göz önünde bulundurulmaktadır (Tezcan, 1996, s. 35, 65). Bireysel ve toplumsal gelişme sağlanarak toplumsallaşma gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda bireysel ve toplumsal anlamda eğitimin önemi büyüktür. Salgın sürecinde eğitimin devam etmesi önem teşkil etmektedir. Virüsün yayılmasını engellemek ve eğitimin devamının sağlanması anlamında, eğitim evde online şekilde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu durum ise, yaşam alanlarının buna göre şekillenmesine neden olmaktadır. Bu anlamda salgın sürecinde eğitim ortamı şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

Şu anda evimiz hem iş ortamı hem eğitim ortamı hem de bir yuva. Bir oda benim, orası ofisim orası oldu. Erkek kardeşime okul ortamı oluşturduk orası kardeşimin sınıfı oldu (K2, 28, Lisans, Bankacı, Bekar).

Virüs ortaya çıktıktan sonra eğitim evde olmaya başladı. Ev ortamını sınıf havasında oluşturmaya başladık. Mecbur oluşturacaksınız, canlı ders var. Öğrenciler var, öğretmen var, o ortamı görüyor, sesleri duyuyor (E3, 39, Lisans, Eczacı, Evli).

Bu süreçte eğitimi evde gerçekleştirmeye başladık. Her ne kadar eğitim çok alamadılarsa. Evin bir köşesi çocuğumun eğitim aldığı köşe oldu (E5, 33, Lise, Esnaf, Evli).

Eğitim çok kötü etkilendi bu dönemde. Çocuklar aldıkları eğitimin yarısını alabildiler. Eğitim evde olunca ev içini de ona göre dönüştürdük. Masasını, odasını. Ses olmayacak şekilde. Sınıf ortamı oluşturamadık ama ders dinleyeceği bir alanı oldu (K3, 43, Lise, Kuaför, Evli).

İhtiyaçlar dâhilinde çevre düzenlenerek mekân oluşturma eylemi sergilenmektedir. Bu anlamda insanı, mekânı üreten, değiştiren ve etkide bulunan bir organizma olarak görülmektedir. Başka bir ifadeyle insan, mekânı değiştirip dönüştürmede aktif rol oynayan bir vatlıktır. Söz konusu değişim ve dönüşüm bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar dahilinde gerçekleştiği için, pragmatik bir duruş sergilenmektedir (Demir-Kahraman, 2014). Mekân, başlı başına değiştirilen ve dönüştürülen bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi ihtiyaçlarımız dâhilinde mekânı tasarlayıp, değiştirebilmekteyiz. Salgın sürecinde alınan önlemler, birçok aktivitenin evde gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, gerçekleştirilen aktivitelere göre, ev alanı dönüştürülmektedir. Salgın döneminde virüsün yayılmasını engellemek için alınan tedbirlerden birini, evde gerçekleştirilen eğitim olmuştur. Eğitimi canlı ders şeklinde evde sürdürmeye çalışan öğrenciler için, yaşam alanı olan ev, eğitim alanı olarak dönüştürülmüştür. Başka bir ifadeyle, yaşam alanı olan ev aynı zamanda eğitim mekânı olarak bir köşesine konumlanmıştır.

Çalışma Alanı Olarak Mekân (Homeoffice)

Castells, mekânın analizinde ekonomik, politik ve ideolojik sistemlerin etkisinin bulunduğunu düşünmektedir. Mekân, söz konusu sistemlerin etkisiyle ortaya çıkan deneyimler ya da pratikler tarafından şekillenmektedir. Dolayısıyla mekânın salt kendi başına bir anlamı yoktur, toplumsal olarak üretildiği için, toplumsal olarak bir anlamı mevcuttur (Castells, 1991). Mekânı kendi ihtiyaçlarımız çerçevesinde şekillendirip, dönüştürmekteyiz. Salgın döneminde de yaşam alanları ihtiyaçlar dâhilinde şekillendirilmiştir. Özellikle alınan önlemler kapsamında esnek çalışma saatleri ya da homeoffice şeklinde çalışma şartları gelişmiştir. Bu şartlar altında yaşam alanları şu şekilde, değiştirilmiştir:

Şimdi benim kızım bu süreçte evde çalıştı. O çalışırken bir oda onun oldu. Sessiz ortam olması lazım. Kızım şimdi işe giderken yolda geçireceği vakti kendine ayırıyor. Virüs zamanında evde çalışabilme avantaj oldu. İş yerine de avantaj oldu. Servisten, elektrik faturasından kurtuldu. Çalışanlar için de çok iyi oldu. Bir saat gidiş bir saat dönüş toplamda iki saat boşa yolda geçiyordu. Bu süre şimdi kızıma kaldı. Evde çalışıyor ve maaşını alıyor. İşveren ve işçi açısından baktığında hem masraftan hem de zamandan kazanç sağladılar (E4, 56, Lise, Esnaf, Evli).

Evde çalışıyor olmanın avantajı çok çok iyi oldu. Biz iş yerinde toplu bir şekilde çalışıyoruz. Ortak alanlar çok fazlaydı. Onun dokunduğu yere dokunmak istemiyorsun. Hapşırıldı mı hapşırmadı mı bilmiyorum, temiz mi kirli mi bilmiyorum. Ev ortamında çalışmaya başlayınca rahatladım. Kendime ait alan, kimin dokunduğunu biliyorsun. Temiz temiz çalıştım. Hatta daha verimli çalıştım diyebilirim. Evim temiz, masam temiz, bilgisayarım temiz, bunları bilmek beni çok rahatlattı. İş yerinde yaptığım işlemin aynısını evden yapabiliyorum. İş yerini verdiği talepleri daha güzel yerine getirmeye başladım. Müşteri memnuniyeti daha fazla arttı. Molalarında geçip koltuğa uzanıyorsun, nefes alıyorsun o on dakikada. Kendi evinde kendi bardağınla kahveni yapıp içiyorsun. Dinç geliyorsun ya bu sefer müşteriye daha rahat bilgi veriyorsun, iletişime geçiyorsun müşteriyle. İş yaşamının stresinden uzaksın ayrıca. Yani ben avantajını çok fazla yaşadım. Teknoloji nimetlerinden faydalandık açıkçası. Bu işlemleri evden de yapabiliyoruz, iş stresinden uzak. Ayrıca iş yeri de avantajlı, servis yok, elektrik tasarrufu yapıyor ayrıca. Zamandan avantaj sağlayarak çalışıyorsun bir de, o zaman sana kalıyor. İstedğin şekilde kullan. Bu imkân varmış neden baştan kullanılmadı diye düşünüyorum. Daha güzel ve verimli geçtiğini düşünüyorum (K2, 28, Evli, Bankacı, Bekar).

Pandemi sürecinde ilk iptal edilen çalışmalar gençlik merkezlerinde oldu. Turnuvalarımız vardı Türkiye genelinde onlar iptal edildi. Toplu bütün çalışmalar iptal edildi. Kurs faaliyetlerimiz durdu. Bu tabii ki öğrencilerimiz için kötü oldu. Ama esnek çalışmak çok iyi geldi bana. Uzaktan da çalışabileceğimizi gördük biz. Evden çalışmaktan çok mutluydum. Benim çalışma hayatımda Pandemi süreci sınırları ortadan kaldırdı. Önceden gittiğin ilde katılım sağlıyordun, şimdi ki etkinliklerimize online olarak tüm Türkiye'den katılım sağlanıyor (K5, 32, Lisans, Gençlik Lideri, Bekar).

Evden çalışmanın kolay yönleri var. Evden çıkmıyorsun, çocukları başka bir yere bırakmıyorsun. Şöyle bir olumsuz yönü oldu, çocukların hepsi derse girsin diye ders saatlerimizi yaydık. Akşam sekizde de canlı dersim var, hafta sonları canlı dersim var. İlk zamanlar okula gitmediğimiz için bir rahatlık oldu, ama özel hayat kalmadı. Özel hayatım da kamusal hayat oldu. Kamusal hayat beşte bitiyordu ama gece, hafta sonları da hep öğrencilerle ders yapıyoruz. Gece saat on iki de yazan mı dersin, soru soran mı oldu. Gece gündüzüm hep kamusal hayat oldu (K6, 31, Lisans, Öğretmen, Evli).

Homeofiste çalışan bir arkadaşım var. Bıktım diyor artık. Sürekli evdesin sürekli evdesin. Sosyal hayat sıfır diye sürekli şikayet edenler var. En azından işe giderken sosyalleşiyorduk. Başka bir insan yüzü görüyorduk. Ben öyle düşünmüyorum. Öyle

fırsatım varken neden işe geleyim ki. Kalan zamanı istediğim gibi değerlendiririm. Servisle o kadar yol gitmiyorlar, yemeklerini en sağlıklı bir şekilde evlerinde yiyorlar (E7, 35, Lisans, Avukat, Evli).

Homeofis gibi imkanı olup da gelip burada yer işgal etmeyi hiçbirimiz istemeyiz herhalde. Bize de esnek çalışma saati vardı. O bile ne kadar iyi geldi bize. Üç kişinin bakacağı hastaya 10 kişi bakıyorduk önceden. Esnek mesai saati çok iyi oldu. İnsanlar çok fazla zaman harcamadan yorulmadan çalıştı. Keşke mesai saati kavramı hesaplanmasa da ne kadar iyi verim alınır ona bakılsa. Keşke böyle devam etse bizde de. Haftada iki gün geleyim. Diğer arkadaşım da öyle. Böylece sıkılmadan daha verimli çalışmış oluruz. Virüs zamanında hepimiz geldik ve daha fazla da birbirimize bulaştırdık (K7, 29, Lise, Sağlık Çalışanı, Evli).

Bazı mesleklerde iş yeri ihtiyacı var. Ama bazı mesleklerde böyle bir ihtiyaca gerek olmadığını gördük. Boş yere yer işgali. Aynı işi evinde yapabilecekken, kafası daha rahat olacakken, iş yerinin stresine ne gerek varmış. Hem kendine vakit ayırarakken, o kadar süre boşa gitsin. Burada işimiz bitti mi saatlerce oturmak zorundayız. Evde olsan bu süreci başka şeylerle meşgul olarak geçirebilirsin. Burada o saatle boşa gidiyor. Neden işgal edeyim ki, israf bence. Daha faydalı olduğunu düşünüyorum. Psikolojik olarak da çalışanlara çok şey kattığını düşünüyorum. Çünkü biz burada bir yerden sonra desteğe ihtiyaç duyuyoruz psikolojik olarak. Sürekli gidiyorsun, sürekli geliyorsun, iş yerinde ayrı bir sıkıntı, stres. Sonra ne oluyor uzun bir süre tatile ihtiyaç duyuyoruz. Ama uzaktan yapılacak bir iş varsa neden işe gelip gideyim ki, evimden hallederim (E1, 30, Lisans, Zabıt Katibi, Bekar).

Salgın döneminde dönüşüme uğrayan bir diğer alan ise, çalışma hayatı olmuştur. Gerek esnek çalışma saati gerekse homeoffice şeklinde çalışma hayatı sürdürülmeye başlandı. Bu anlamda salgın dönemi, bazı işlerin, belirli iş yerine gerek duyulmadan, evden gerçekleştirilebileceğini göstermiştir. Salgın sürecin, dezavantajlarının yanında en olumlu yanı, esnek çalışma saatleri ve belirli mekâna gerek duyulmadan çalışma hayatının sürdürülmesi olmuştur. Dolayısıyla bu durum, yaşam alanı olan evin bir kısmının, çalışma mekânına dönüştürülmesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, ev ortamı aynı zamanda çalışma mekanı olarak yaşam alanına eklenmiştir.

Sözü edilen çalışma şeklinin birçok avantajı bulunmaktadır. İşveren ve çalışan açısından zaman ve ekonomik olarak tasarruf sağlamış olmasıdır. İşveren açısından, çalışma mekânın giderleri ve çalışanların giderleri olmadan aynı işin yürütülmesi büyük bir avantaj olmuştur. Çalışan açısından ise, iş yerine gidiş geliş zamanı ve masrafından tasarruf sağlanmıştır. Yolda geçireceği süreyi kendine ayıran çalışanın, dinlenme süresi artmıştır. Dolayısıyla

dinlenme süresi artan çalışanın, iş veriminde yükselme olmuştur. Ayrıca, çalışma hayatının kendine ait stresinden uzak evde daha rahat bir şekilde çalışma hayatını deneyimleyen bireylerde yine iş verimliliği artmıştır. Aynı zamanda çalışan annelerin çocuklarını herhangi bir kuruma ya da yardımcı elemanlara bırakmadan kendilerinin ilgileniyor oluşları da büyük bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu avantajların yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Özel hayatın içerisine kamusal hayatın dâhil edilmesi, dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamusal alan, kent meydanları, agoralar, mahkemeler ortaklığı ve birlikte eylemde bulunma pratiğini ifade etmektedir. Siyasal olarak karar almakta özgür yurttaş ve bireylerin yer aldığı siyasal bir mekândır. Söz konusu siyasal mekânda hem alınan kararlar aktif rol oynayan hem de alınan kararlara uymayı gerektirmektedir. Duygu alanı özel alanı ifade etmektedir. Toplum çıkarının mevcut olmadığı, özel çıkarların hakim olduğu alandır özel alan (Odabaş, 2018). Kamusal alan, toplum çıkarlarının merkezi konumda olduğu bir alanı ifade etmektedir. Ev alanı, özel hayatın sürdürüldüğü mekânlardır. Salgın öncesinde özel hayatın mekânı olan ev, salgın döneminde çalışma hayatının sürdürüldüğü mekân haline de gelmiştir. Dolayısıyla özel alan, aynı zamanda kamusal alan haline gelmiştir. Bu durum özellikle evli ve çocuk sahibi olan bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Tek bir mekân içerisinde, anne-baba, eş ve aynı zamanda çalışan birey rollerini sürdürmeleri gerekmektedir. Bu anlamda özel alanın kamusal alana dönüşmesi, bireyleri zorlayan bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

Boş Zaman Değerlendirme Olarak Mekân

Dünyada salgın süreci; insanın birçok alışkanlığından vazgeçmesi, bazı alışkanlıklarında önemli değişikliklere gitmesi ayrıca bazı yeni alışkanlıklar edinmesi anlamına geliyor (Gönül, 2020, s. 49). Söz konusu değişimler kapsamında alışkanlıklarımız gelmektedir. Çalışma ve eğitim hayatımızın yanı sıra boş vakitleri değerlendirdiğimiz aktivitelerde de bir değişiklik olmuştur. Özellikle vakit geçirilen mekânların değişikliği ve yaşam alanlarının buna göre şekillenmesi söz konusudur. Başka bir ifadeyle salgın sürecinde boş vakitlerimizi değerlendirdiğimiz ilgi alanları (mekânları) değişmiştir. Bu anlamda boş zamanların değerlendirilmesi kapsamında yer alan mekânlar şu şekilde değişmiştir:

Pandemi sürecinde açık hava mekânları daha çok tercih edildi. Açık havada sıkıntı olmaz diye düşünülüyor. Kapalı alanlarda da fazla kişi var mı, buna dikkat edildi. Kapalı mekânlarda kalabalıksa, kalabalık olmayan kısımlarını tercih ediyoruz. Bu süreçte açıkçası çok fazla gitmemeyi tercih ediyorduk. Hatta bazen görüyorum bazı açık hava

mekânlarımı o kadar kalabalık ki açık havası kalmamış (E1, 30, Lisans, Zabıt Katibi, Bekar).

Bizim evin balkonu çok büyük olduğu için pandeminin ilk dönemlerinde çocuklar da biz de hiç sıkılmadık. Vaktimizin büyük çoğunluğunu orada geçiriyorduk. Çocuklar orada oynuyordu. Ev anlamında biz bu konuda şanslıydık. Kayınvalidemin evinde balkon yok, güneş de görmediği için onlar daha çok sıkıldılar. Biz hiç sıkılmazken, onlar bir an evvel bitsin, dışarı çıkalım diye düşünüyorlardı. Evin koşulları iyi değilse, sıkılmalara o oranda arttı doğal olarak (K1, 31, Lisans, Öğretmen, Evli).

Benim annem babam köyde yaşıyor. Bu dönemde çok rahat oldu onlara. Hiç sıkılmadan yaşadılar. Ben çalışıyordum. Eşim ve çocuklarım çok sıkıldılar. Ara ara fırsat buldukça köye kaçınıyorduk biz de (E3, 39, Lisans, Eczacı, Evli).

Balkonu olanlar bile çok rahat geçirdi bu süreci. Ailen dışında kimseyle görüşemiyorsun, toplu tüm mekânlar yasak. Ne kalıyor geriye, yeşillikli geniş alanlar. Ya bahçeli güzel bir evin olacak ya da köy gibi sakin bir hayatın olacak. Ya da güzel geniş bir balkonun olacak. Ben bu üçünden de mahrumdum. Bu süreçte insanların evle ilgili planları bile değişti. Ben önceden ev almayı düşünürken bahçeli bir eve bakmıyordum, büyük bir site olsun ona bakıyordum. Şimdi balkonu geniş olsun, bahçesi olsun diye bakıyorsun (K6, 31, Lisans, Öğretmen, Evli).

Mekân, bireyin ve toplumun yeridir. Mekân, insan ilişkilerinin şekillendiği bir boşundur. Bu anlamda mekânı anlamada öncelikli olarak bireyin varoluşsal değeri gelmektedir. Daha sonra çevre üzerindeki örgütlenme düzeyi yer almaktadır. Başka bir ifadeyle mekan, insan ilişkilerinin şekillendiği, donatıldığı, eylemsel pratiklere döküldüğü bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır (Gür, 1996, s. 43-45). Salgın sürecinde vakit geçirilen mekânların önemi artmıştır. Başka bir ifadeyle, vakit geçirilen mekânlar üzerinde düşünsel faaliyetler yoğunlaşmıştır. Salgın döneminde, virüsün yayılmasını engellemek için alınan önlemlerden birisi, getirilen kısıtlamalar ve insanların birçoğunun evde kalmasıdır. Bu süreçte vakit geçirilen mekânların, özellikle yaşam alanlarının mahiyeti sorgulanmıştır. Başka bir ifadeyle boş vakitlerin değerlendirildiği mekânlar kısıtlanmış, vakit geçirilen mekânların başında ev ortamı yerini almıştır. Dolayısıyla ev, salgın sürecinde boş vakitlerin geçirildiği mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda, bahçeli, balkonlu, balkonu geniş evler ya da kırsal mekânlarda bulunan evlerin, salgın sürecinde avantajlı bir konumda olduğu görülmüştür. Sözü edilen mekânların dışındaki mekânlar, salgın sürecinde bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca sosyal aktiviteler için, açık hava mekânları daha çok tercih edilir olmaktadır. Kapalı mekânlar virüsün yayılma tehlikesinden dolayı tercihler arasında yer almamaya başlamıştır.

Salgın Şartlarında Kentte Yaşamak ve Risk

Modernizm kentler üzerinde kurulmuş ve hayatiyetini bunun üzerinden devam ettirmektedir. Modern kent yaşamı kalabalık nüfusu üretim ve pazarlama ağları ile yoğun nüfusun yoğun ilişkileri arasında karmakarışık bir ağdır. İnsan ilişkilerinin iç içe geçtiği ve milyonlarca insanın sınırlı bir coğrafi mekânda yaşamaya zorlanması, kentlerin modern dünyada cazibe merkezi haline getirilmesiyle irade dışı bir şekilde insan kitlelerini kendine çekmektedir. Salgının kentsel yaşam ve kentsel demografi üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olacağı söylenebilir (Taştan, 2020, s. 39). İnsan yoğunluğunun ve akışının fazla olduğu kentlerde salgın daha farklı boyutta ilerlediği görülmektedir. Bu anlamda kentte yaşayan insanların salgın sürecindeki deneyimleri şu şekildedir:

Evde kapalı kalmak çok korkunçtu. Hep alışkınız dışarı çıkmaya, işe gitmeye. Çok da dikkat etmediler. Dikkat etmedikleri içi çok yayıldı. Tamam senin bağışıklık sistemin güçlü, ama benim güçlü değil. Ben kendimi iyi hissediyorum ben de bir şey yok düşüncesi çok fazla (K4, 44, Lise, Kuaför, Evli).

Apartmanda yaşamak bu durumda bizim için dezavantaj oldu. Herkesin kullandığı asansörü kullanıyorsun. Herkesin kullandığı kapıdan girip çıkıyorsun. Büyük bir risk. Bahçeli evi olanlar ya da sadece kendi kullandığı mekanlarda yaşayanlar daha avantajlı bence (E1, 30, Lisans, Zabıt Katibi, Bekar).

Bu süreçte daha kıymetli oldu köylerimiz. Kimseyle karşılaşmıyorsun, ortak kullanım alanların kısıtlı, her şey sana ait. Burada öyle bir şey yok ki. Burada çocuklar dışarı çıkamadı. Komşuluk olayı bitti. Dört duvar arasında kendi kaderinle yalnızsın. Apartman hayatında, kimin kiminle görüştüğünü ne tür virüs taşıdığını bilmiyorsun. Yabancısın. Köydeki insanlar öyle mi? Herkes birbirini tanıyor, kiminle görüştiklerini biliyorsun. Ne tür tehlike var hepsini biliyorsun (E5, 33, Lise, Esnaf, Evli).

Korunaklı bir yer ev, ama her şeyi karşılamıyor İnsanın bir nefes alma dönemi oluyor. Bir enerjimi atman lazım diyorsun. Psikolojik olarak çöküyorsun, ev yetmiyor, camdan bakıyorsun olmuyor. Dışarı çıkmıyorsun virüs var. Evler yetmedi bu anlamda. Markete gittiğinde öndeki paketi değil de arkadaki paketi alayım diyordun (K2, 28, Lisans, Bankacı, Bekar).

Kentte her yer ve her şey çok dolu. Her imkana çok rahat ulaşıyorsun ve seninle beraber herkes ulaşıyor ve büyük bir risk. Bu dönemde çoğu insan köyleri varsa köylerine gittiler. İmrenmedim desem yalan olur. Özellikle çocuklar için (K6, 31, Lisans, Öğretmen, Evli).

Apartman dairelerinde yaşayanlar balkona çıkarken bile tedirgin oluyordu. Ama köyde yaşayanlar öyle değil. Bahçe senin. O musluğu bir tek sen kullanıyorsun. O merdivenleri bir tek sen kullanıyorsun. E bahçede otursan kafan dağılmış olur, rahatlırsın. Sokağa çıkma yaşağının olduğu zaman sabah kalktık. Dışarıda hiç kimse yok.

Ses bile yok. Kayıp şehir gibi olmuşuk. Sadece kedi köpek hayvan sesleri vardı. Şehir hayvanlara kalmıştı. Bazı şehirlerde dağda yaşayan hayvanlar şehre inmişti. Tertemiz bir hava vardı araba gazları yoktu. Düşünsene sokağa çıkma yasağının olduğu zamanlar o temiz havayı soluduk, köyde yaşayanlar her gün. Şehirde yaşamak zor. Her yer ortak kullanım alanı. Sen ben dışarı çıkmadık ama sağlık çalışanları çıkmak zorundaydı, polisler çıkmak zorundaydı. Şu an kentte yaşamak çok dezavantajlı hale geldi. Sokağa çıkmaya korkar olduk. Otobüsleri kullanmaya korkar olduk. Aman bize virüs bulaşır mı diye. Çünkü sosyal hayat daha tehlikeli (E7, 35, Lisans, Avukat, Evli).

Kent şu anda daha dezavantajlı konumda. Apartman dairesinde yaşıyorsun. Asansöre biniyorsun adam maskesini takmamış. Uyarsan bir dert uyarman başka bir dert. Sana bulaşma riski var. Benim annemin bahçeli evi var. Kendine ait. Kimse-nin riski altında değil. Ama biz öyle değiliz, herkesin dokunduğu alana dokunmak zorundasın (E2, 35, Lisans, Eczacı, Evli).

Kent ne kadar büyük olursa, o kadar çok insan demek, o kadar çok akış demek, o kadar çok virüsün yayılması demek. Bizim hastane personelin ayrı bir lavabosu yok. Biz hastalarla aynı lavaboyu kullanıyoruz. Ortak alanlar çok fazla. Çok tehlikeli. İnsan akışı çok fazla çok çabuk yayılıyor. Virüslü hastaların kullandığı ayrıca bir asansör yok. İnsanlar bilinçli olsa, maskesini taksa, temizliğine dikkat etse belki o kadar sıkıntı olmayacak. E sen hapşırıyorsun, o elle asansöre dokunuyorsun, sonra ardından sen bas, tabi ki sana bulaşacak virüs. Sadece Erzurum olsa hadi neyse, kırsal kesimden gelen binlerce hasta var, hangi birisini kontrol edeceksin. Hastanede dikkat edebildiğimiz kadar ediyoruz ama nereye kadar bir sürü hasta girip çıkıyor. Ama köyde yaşayanlar bunu daha kolay bir şekilde atlattılar. Herkes herkesi tanıyor biliyor. Burada markete gitmek zorundasın, manava gitmek zorundasın, çalışmak zorundasın (K7, 29, Lise, Sağlık Çalışanı, Evli).

Covid-19 salgınının küresel çapta meydana getirdiği şok etkisi ve sebep olduğu zihinsel travma, kentlerin geleceğinin ve kent planlamanın işlevinin de yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Covid-19 salgınının yayılma hızı, aşırı büyüyen azman kentler için küreselleşmenin hediye ettiği yeni bir olumsuz dışsalılık olarak tebarüz etmiştir. Her ne kadar, küresel tedarik zincirleri ve insan hareketliliği sebebiyle kısa sürede dünyanın her kıtasına ve hemen her ülkeye yayılmış olsa da, salgının yayılma hızının, büyük ve kalabalık kentlerde daha yüksek olduğu bir vakıadır (Paköz, 2020, s. 23). Salgın sürecinde kentte yaşamak büyük bir dezavantaj haline gelmiştir. Kentler, yapıları gereği insan yoğunluğu çok fazla olan mekânlardır. Dolayısıyla kentsel mekânlarda, insan akışı ve ortak kullanım alanları da yoğunlukta bulunmaktadır. Söz konusu yoğunluk, salgın döneminde büyük bir dezavantaj oluşturmaktadır. Ortak kullanım alanlarının ve insan yoğunluğunun fazla olması virüsün o kadar hızlı yayılmasına neden olmaktadır. Aynı asansörü kullanmak,

aynı tuşlara basmak, aynı marketten alışveriş yapmak, aynı otobüsü kullanmak gibi dezavantajlar, kentte yaşayan insanları olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle salgın döneminde daha izole bir yaşam, ortak kullanımın daha az nitelikte olduğu alanlar daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda salgın sürecinde kentte yaşayan insanların, kentteki yaşam pratiklerini sorgulamalarına, kentin avantaj ve dezavantajları üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

Kentte Yaşamayı Yeniden Düşünmek ve Yeni Mekân Tahayyülü

Salgın genel olarak insandan insana bulaşarak yayılmaktadır. Bu noktada köy veya şehir ayrımı yapmamaktadır. Dolayısıyla nüfusun daha yoğun olduğu özellikle metropol ve büyük şehirlerde insanlar arası temasın daha fazla olduğu yerleşim yerlerinde bulaşma riski daha fazla görünmektedir. Şehir yönetimlerinin böylesi salgın durumlarda temel gereksinimlerin asgari düzeyde de olsa kesintiye uğramadan sağlanması hususunda hazırlıklı olması gerektiği açıkça görülmektedir (Taştan, 2020, s. 36). Bu anlamda kentte yaşayan insanların salgın döneminde, kentteki yaşam pratikleri üzerindeki düşünceleri şu şekilde değişmiştir:

Apartmanda yaşayanlar hapis hayatı yaşadı. Bahçeli evleri olanlar bahçesinde vakitini geçirdi. Köyde yaşayan adamın maske takmaya ihtiyacı yok zaten. Köyde fala insan yok ki, teması olsun. Köyde yaşayan insanlar rahat. Şu an imkanım olsa, çocukların okulu olmasa gider köyde yaşarım. Çocukların eğitimi bizi bağlıyor, o yüzden şehirde yaşamak zorundayım (E4, 56, Lise, Esnaf, Evli).

Ev bana yetersiz geldi. Ben kırsal kesimde yaşama isteğim iyice arttı (E6, 42, Yüksek Lisans, Öğretmen, Evli).

Önceden köyden kentlere göç yaşanırdı, bu salgın bize kentten köye göçü yaşandığını gösterdi. Kentin albenisi çok fazlaydı, ama şu an kentler dezavantajlı konuma girdi. Dışarı çıkayım, ayağım toprağa bassın ama kimse basmamış olsun, sana ait, bir alan istiyorsun. Şimdi herkes dubleks bahçeli evim olsun istiyor (K2, 28, Lisans, Bankacı, Bekar).

Keşke bahçeli evimiz olsaydı. Keşke köyde yaşasaydık. Apartman hiçbir zaman bana cazip gelmemişti, şimdi iyice sorunlu bir yer oldu. Eviden çıktıktan sonra ayağım toprağa basmalı, bunun önemini anladık. İki yılda nasıl binalaşma oldu anlamadım. Yeşillik kalmadı. Şimdi buna daha çok dikkat ediyoruz (K3, 43, Lise, Kuaför, Evli).

Bizde pandemiden dolayı şöyle bir fikir oluştu, bir arsa alıp kendimize hobi bahçesi oluşturmak. Şu an bunun için buna çalışmaya başladık. Bütün birikimimiz bu yönde. Gerekirse işe buradan gidip gelebiliriz. Şahsıma ait özel alanlar oluşturmak istiyorum. Çoğu insanda köye kesin dönüş yapmaya başlıyor. Ne duyuyorsam planlarını değiştirdi insanlar. Doğaya dönüş başladı. Önceden yürüyüş planlardık öğrencilere, öğrenciler şikayet ederdi. Şimdi yürüyüş olsun yapalım diyor, öğrenciler. Etkinliklerimizi

bile değışti. Önceden gençler merkezdeki etkinliklere yönelirdi (K5, 32, Lisans, Gençlik Lideri, Bekar).

Daha sık kontrollerin olduğu yaşam alanlarına ihtiyacımız var. Kentte yaşamak zorundayız, hepimizi bağlayan şeyler, ama daha sık kontroller olmalı. Sadece bu virüs için demiyorum başka salgınlar, başka sorunlar da olabilir. Biraz daha denetim ve kontrolün artması lazım. Herkesin farkında olması lazım. Bilinçli olması lazım (K7, 29, Lise, Sağlık Çalışanı, Evli).

Müstakil evler, kırsal yaşamın daha kıymete bindiğini düşünüyorum. Kentte yaşama şu haliyle çok tehlikeli ve sıkıcı olmaya başladı. Geçenlerde teknede yaşamayı tercih edenleri gördüm. Herkesten ve ortak kullanım alanlarından uzak (E2, 35, Lisans, Eczacı, Evli).

Apartman dairesinde yaşıyorsun. Ortak kullanımlar çok fazla. Normale dönmezse sosyal hayat bitiyor. İnsanlar daha çok birbirini yemeye başladı. Sosyal hayatta insanlar stresini atıyor. Açık alanlar olsa belki sıkıntı olmaz. Ablamın villası var, kendilerine ait evde bahçede daha rahattı, riskten uzaktı. Diğer ablamın apartman dairesinde çocuklar birbirini yediler. Toplu değil de açık alanlara ihtiyaç var. Bireysel alanlar diyemem çünkü insan arkadaşsız, sosyal çevresiz yapamaz. Daha korunaklı yerler olması gerekiyor (K6, 31, Lisans, Öğretmen, Evli).

Annem babam buranın ilçesinde yaşıyorlar. Virüsten önce ilçeyi bir tık geride bırakmıştık. Ama şimdi ilçeye gitmek için can atıyoruz. Orada herkes birbirini tanıyor, bahçeli evimiz var. Korunaklıyız en azından. Virüsten uzak, rahat bir şekilde vakit geçiriyoruz aslında. Köyler şu an çok çok kaliteli olmaya başladı. Köylere, ilçelere akın etmeye başladılar. Bu dönemde sık sık gittik. Keşke orada yaşasaydık dedik yeni. Şu an şehirde yaşamak dezavantajlı oldu bizim için (K4, 44, Lise, Kuaför, Evli).

Eğer mekân bir ürünse, bilgi bu üretimi yeniden-üretecek, onu sergileyecektir. İlgi ve nesne, mekân içindeki şeylerin yerini bizzat mekânın üretimine kaydırır. Bu, mekânı altüst ederek mekâna dâhil olabilen toplumsal üretim ilişkileri içindeki çelişkilerin etkisidir. Her üretim tarzı kendine uygun mekâna sahip olduğundan, bu geçiş sırasında yeni bir mekân üretilir (Lefebvre, 2015, s. 66, 74-75, 111) Mekân, toplumsal bir yapı olmasından dolayı, sürekli sorgulanmakta, değişmekte ve dönüştürülmektedir. Söz konusu dönüşüm, insanların ilgileri ve ihtiyaçları kapsamında gerçekleştirilmektedir. Nitekim salgın döneminde de yaşam alanları, kentsel mekânlar artıları ve eksileriyle sorgulanmış, yerine yenileri tahayyül edilmiştir.

Salgın döneminde kentsel mekânlarda yaşamının dezavantajlı bir durum olduğu anlaşılmıştır. İnsan yoğunluğunun, insan akışının ve ortak kullanım alanlarının fazla olması büyük bir risk alanı oluşturmaktadır. Yine salgın dö-

neminde apartman dairelerinde yaşamak, insanların hareket alanının kısıtlanmasına neden olmaktadır. Buna karşılık, bahçeli evleri olanlar ya da kırsal mekânlarda yaşayan insanlar daha avantajlı konumdadır. Yaşam alanları kendilerine ait ve ortak kullanım alanları sınırlı olduğundan dolayı virüsün yayılma oranı düşüktür. Bu anlamda salgın dönemi, kentsel mekânlarda yaşayan insanları, yaşama alanları ile ilgili bir düşünüşe sevk etmiştir. Kentsel mekânların cazibeliğini yitirdiğini söylemek zor olsa da, alternatif yaşam alanlarının oluşturulma eğiliminin fazla olduğu görülmektedir. İş, meslek, eğitim, sosyal aktivitelerin çok çeşitli ve imkân sahasın çok geniş olması, insanları kente bağlamaktadır. Bir yandan da Covid-19 salgınıyla birlikte kentsel mekânlarda yaşamının zorluğu anlaşılmıştır. Bu anlamda insanlar, kentsel mekânlarda alternatif yaşam alanları oluşturmaya başlamıştır. Hobi bahçesi, bahçeli evler ya da kırsal mekânlarda yaşamayı tercih edenler olmuştur. Fakat yaşam alanını değiştirecek herhangi bir imkâna sahip olmayanlar da ise, kentsel mekânların bağlayıcı yönlerinin fazla olduğu ve salgınların hayatımızın bir gerçeği olduğu düşüncesi bulunmaktadır. Bu anlamda kentsel mekânların, insanların salgın dönemlerinde, tehlike oluşturmadan rahat hareket sahalarının bulunmasına yönelik önlemlerin alınması gerektiğini düşünmektedir. Covid-19 salgını, söz konusu düşünce ve eylemlerin farkındalığını arttırdığı yönünde önemli bir sonucu ortaya çıkarmıştır.

Sonuç

İnsan ilişkilerinin karmaşıklaştığı, iç içe geçtiği ve buna paralel olarak insan akışının hız kazandığı bir dönemde yaşamaktayız. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte hızla artan bir nüfus ve artan nüfusla birlikte ortaya çıkan risk ve tehlikeler bulunmaktadır. Özellikle nüfusun yoğun olduğu mekânlar yani kentsel mekânlar, tehlike ve risklerin merkezi haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle küreselleşmenin risklerine en fazla ortak olan kentsel mekânlardır. Özellikle salgın hastalıklar söz konusu olduğunda, yayılma hızı ve etkisi bakımından kentsel mekânlar büyük bir risk barındırmaktadır. Kentsel mekânlar, kente ait sorunlarla mücadele ederken başka bir taraftan salgınların yıkıcı etkisini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Covid-19 salgını, söz konusu mücadele alanlarından birini oluşturmaktadır. Covid-19 salgınını bertaraf etmek için birtakım önlemler alınmaktadır. Alınan önlemler, birey ve toplum yaşamı üzerinde değiştirici etkileri bulunurken; toplumsal yaşamın şekillendiği mekânı da değiştirip dönüştürmektedir. Mekân değişirken, aynı zamanda

bireysel ve toplumsal yaşam alanları sorgulanmakta, Covid-19 salgını ile birlikte yeni yaşam alanlarına ihtiyaç duyulduğunun farkındalığı artmaktadır. Bu anlamda Covid-19 salgınının mekân üzerinde etkisi ve sonuçları şu şekildedir:

1. Genel anlamda kendi ihtiyaçlarımız dâhilinde mekânı tasarlayıp, değiştirebilmekteyiz. Bu anlamda salgın sürecinde yaşanan dönüşüm, insanların yaşam alanları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Alınan tedbirler kapsamında eğitim, okul ortamından uzak, evde gerçekleştirilmiştir. Bu durum, evin bir köşesinin eğitim mekânı olarak tasarlanmasına veya dönüşmesine neden olmuştur.

2. Aynı zamanda çalışma hayatının esnek ya da işyerlerinden uzakta bir şekilde gerçekleştirilmesi, insanların boş vakitlerinin çoğunu evde geçirmeye başlamasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu durumun evdeki yaşam alanının bir köşesinin çalışma mekânı olarak kalmasına neden olmuştur. Bu durumun birkaç avantajı ve dezavantajı bulunmaktadır.

3. İşveren ve çalışan açısından zaman ve ekonomik olarak tasarruf sağlanmış olmasıdır. İşveren açısından, çalışma mekânın giderleri ve çalışanların giderleri olmadan aynı işin yürütülmesi büyük bir avantaj olmuştur. Çalışan açısından ise, iş yerine gidiş geliş zamanı ve masrafından tasarruf sağlanmıştır. Yolda geçireceği süreyi kendine ayıran çalışanın, dinlenme süresi artmıştır. Dolayısıyla dinlenme süresi artan çalışanın, iş veriminde yükselme olmuştur. Ayrıca, çalışma hayatının kendine ait stresinden uzak evde daha rahat bir şekilde çalışma hayatını deneyimleyen bireylerde yine iş verimliliği artmıştır.

4. Çalışan annelerin çocuklarını herhangi bir kuruma ya da yardımcı elemanlara bırakmadan kendilerinin ilgileniyor oluşları da büyük bir avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Çalışan anneler için sürecin zorlayıcı bir etkisi bulunmaktadır. Ev alanı, özel hayatın sürdürüldüğü mekândır. Fakat salgın sürecinde yaşam alanı ve özel hayatın sürdürüldüğü mekân olan, aynı zamanda çalışma hayatının sürdürüldüğü mekâna dönüşmüştür. Dolayısıyla özel alan, aynı zamanda kamusal alan haline gelmiştir. Bu anlamda özellikle evli ve çocuk sahibi bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Tek bir mekân içerisinde rol çokluğunu (anne, baba, eş ve çalışan birey) yaşamak zorunda kalmışlardır.

6. Salgın sürecinde, boş vakitlerin değerlendirilebilecek alanlar kısıtlanmıştır. Bu noktada yaşam alanı olan ev, en çok vakit geçirilen bir mekân haline gelmiştir. Bu süreçte vakit geçirilen mekânların özellikle yaşam alanlarının önemi artmıştır. Bahçeli evler, balkonlu evler bu süreci daha iyi geçirmelerine neden olmuş, böyle evlerin önemi artmıştır. Ayrıca sosyal aktiviteler için, açık hava mekânları daha çok tercih edilir olmaktadır. Kapalı mekânlar virüsün yayılma tehlikesinden dolayı tercihler arasında yer almamaya başlamıştır.

7. Salgın sürecinde kentte yaşamak büyük bir dezavantaj haline gelmiştir. Kentler, yapıları gereği insan yoğunluğu çok fazla olan mekânlardır. Dolayısıyla kentsel mekânlarda, insan akışı ve ortak kullanım alanları da yoğunlukta bulunmaktadır. Söz konusu yoğunluk, salgın döneminde büyük bir dezavantaj oluşturmaktadır. Ortak kullanım alanlarının ve insan yoğunluğunun fazla olması virüsün o kadar hızlı yayılmasına neden olmaktadır. Özellikle salgın döneminde daha izole bir yaşam, ortak kullanımların daha az nitelikte olduğu alanlar daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda salgın sürecinde kentte yaşayan insanların, kentteki yaşam pratiklerini sorgulamalarına, kendin avantaj ve dezavantajları üzerinde düşünmeye sevk etmiştir.

8. Kentsel mekânların cazibeliğini yitirdiğini söylemek zor olsa da, alternatif yaşam alanlarının oluşturulma eğiliminin fazla olduğu görülmektedir. İş, meslek, eğitim, sosyal aktivitelerin çok çeşitli ve imkân sahasın çok geniş olması, insanları kente bağlamaktadır. Bir yandan da Covid-19 salgınıyla birlikte de kentsel mekânlarda yaşamının zorluğu anlaşılmuştur. Bu anlamda insanlar, kentsel mekânlarda alternatif yaşam alanları oluşturmaya başlamıştır.

Sonuç olarak, toplumsal yaşam alanının önemli bir dinamiği haline gelen mekânlar, istek, ilgi ve ihtiyaçlar dâhilinde dönüşüme uğramaktadır. Covid-19 salgını, yeni mekânlara ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Alınan tedbirler kapsamında özel yaşamın merkezi olan ev, aynı zamanda eğitim mekânı, çalışma hayatının sürdürüldüğü mekân ve boş vakitlerin değerlendirildiği mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, yaşam alanlarının, yeni eğilimler kapsamında üzerinde yeniden düşünülmesi ve tasarlanması gerektiğini göstermiştir. Ayrıca, kentte yaşamak başlı başına sorun teşkil ederken, salgın sürecinde risk ve tehlikenin odak merkezi olduğunu göstermiştir. Kentte yaşamak ne kadar zorsa, kente bağlayan dinamikler nedeniyle kentin uzak kalmak da bir o kadar zordur. Salgın ile birlikte kentten uzakta yaşamak fikri sabit olsa da pratikte pek mümkün olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kent yine cazibesini korumaktadır. Bu anlamda salgın süreci; sosyo-kültürel, psikolojik, ekonomik çerçeveler kapsamında kentte yaşamak sorgulanmakta, alternatif yaşam pratikleri tasarımı gündeme gelmektedir.

Extended Abstract

Covid-19 Pandemic from Sociological Aspect: City, Space and Social Life in Erzurum

*

İlknur Beyaz Özbey
ORCID: 0000-0001-9809-9085

The main purpose of the study is to see what kind of altering effect the epidemic has on the space. With this aim, with the Covid-19 epidemic, it aims to understand how living spaces are designed as both educational spaces, working spaces and leisure spaces, and how these changes affect daily life, education and culture. In addition, the main problematic of the study is how urban spaces harbor risks and dangers with the epidemic, in this sense, urban spaces are questioned within the scope of their advantages and disadvantages, and ultimately how new living spaces are designed. In this problematic framework, in the study, the spatial transformation of the epidemic was tried to be understood by conducting in-depth interviews with the people living in Erzurum. The sample of the study consists of those in Erzurum city center. Within the scope of the sample, a total of 14 people, 7 of whom were women and 7 were men, were interviewed. While the interviews were conducted face to face with the interviewees; During the interview, with the permission of the interviewees, a tape recorder was used.

In general, we can design and change the space within our own needs. In this sense, the transformation experienced during the epidemic process has an effect on people's living spaces. Within the scope of the measures taken, the education was carried out at home, away from the school environment. This situation caused a corner of the house to be designed or transformed as an education space. At the same time, the fact that working life is flexible or away from work has caused people to spend most of their free time at home. Therefore, this situation caused one corner of the living space in the house to remain as a working space. This has several advantages and disadvantages.

It saves time and economy for the employer and the employee. For the employer, it has been a great advantage to carry out the same work without the expenses of the working place and the expenses of the employees. In terms of employees, savings were achieved in the time and expense of commuting to the workplace. The rest period of the employee, who devotes the time he will spend on the road to himself, has increased. Therefore, there has been an increase in the work efficiency of the employee whose rest time has increased. In addition, work efficiency has increased in individuals who experience working life more comfortably at home away from the stress of working life itself.

It is a great advantage that working mothers take care of their children without leaving them to any institution or assistant staff. The process has a compelling effect for working mothers. Home area is the place where private life is maintained. However, during the epidemic, it has turned into a place where the living and private life is maintained, as well as a place where working life is maintained. Therefore, the private sphere has also become a public sphere. In this sense, it has especially affected individuals who are married and have children in a negative way. They had to experience the multiplicity of roles (mother, father, spouse and working individual) in a single space. During the epidemic period, the areas where leisure time can be spent are restricted. At this point, the home, which is a living space, has become a place where the most time is spent. In this process, the importance of the places where time is spent, especially the living spaces, has increased. Houses with gardens, houses with balconies caused them to go through this process better, and the importance of such houses increased. In addition, outdoor spaces are more preferred for social activities. Indoor spaces have started not to be among the choices due to the danger of the virus spreading. During the epidemic period, living in the city has become a major disadvantage. Cities are places with a high density of people due to their structures. Therefore, the flow of people and common use areas are also common in urban spaces. This density constitutes a major disadvantage during the epidemic period. The high common usage areas and the high density of people cause the virus to spread so quickly. Especially during the epidemic period, a more isolated life and areas with less common use have started to be preferred more. In this sense, it has prompted the people living in the city to question their life practices in the city during the epidemic process and to reflect on their own advantages and disadvantages.

Although it is difficult to say that urban spaces have lost their attractiveness, it is seen that there is a high tendency to create alternative living spaces.

The diversity of jobs, professions, education, social activities and the wide range of possibilities connect people to the city. On the other hand, with the Covid-19 outbreak, the difficulty of living in urban spaces has been understood. In this sense, people have begun to create alternative living spaces in urban spaces. The Covid-19 outbreak has shown the need for new spaces. Within the scope of the measures taken, the home, which is the center of private life, also appears as a place of education, a place where working life is carried out and a place where leisure time is spent. This situation has shown that living spaces need to be rethought and designed within the scope of new trends. In addition, it has shown that while living in the city is a problem in itself, it is the focus of risk and danger during the epidemic process. The harder it is to live in the city, the more difficult it is to stay away from the city due to the dynamics that connect it to the city. Although the idea of living away from the city with the epidemic is fixed, it seems that it is not possible in practice. Therefore, the city still maintains its charm.

Kaynakça/References

- Afacan, E. ve Avcı, N. (2020). Koronavirüs (Covid-19) örneği üzerinden salgın hastalıklara sosyolojik bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*,7(5), 1-14.
- Akbaş, E. (2020). Covid-19'un toplumsal etkileri. İ. Demir (Ed.). *Kovid-19 ve sonrası disiplinlerarası bir yaklaşım* içinde (36-41). ULİSA.
- Altunışık, R., Çoşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Alver, K. (2007). *Siteril hayatlar: kentte mekânsal ayrışma ve güvenli siteler*. Ankara: Hece Yayınları.
- Atabeyoğlu, Ö. ve Turgut, H. (2009). Tarihi bir kentin değişimi: Erzurum kenti. *itüdergisila mimarlık, planlama, tasarım*, 8(1), 41-53.
- Castells, M. (1991), *Kent, sınıf, iktidar*, Asuman Erendil (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çavuşoğlu, E. (2016). *Türkiye kentleşmesinin arkeolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Göka, Ş. (2001). *İnsan ve mekân*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Gönül, K. (2020). Salgın ve yeni çalışma biçimleri. *Kamuda Sosyal Politika*, 13(40), 49-57.
- Güleç-Solak, S. (2017). Mekân-kimlik etkileşimi: kavramsal ve kuramsal bir bakış. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1). 13-37.
- Gür, Ş, Ö., (1996). *Mekan örgütlenmesi*. Trabzon: Gür Yayınları.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir*. Mehmet Morali (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- İnceoğlu, M. ve Aytuğ, A. (2009). Kentsel mekânda kalite kavramı. *MEGARON*, 4(3):131-146.
- Kahraman, M. D. (2014). İnsan ihtiyaçları ve mekansal elverişlilik kavramları perspektifinde yaşanılabilirlik olgusu ve mekansal kalite. *Planlama*, 24(2):74-84

- Kolukırık, S. (2010). Mekân, kültür ve kimlik: Isparta Tahtacılarında mekânın sosyal anlamı. *Journal of World of Turks*, 2(2):87-100.
- Kurt, A. A. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Lefebvre, H. (2015). *Mekânın üretimi*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Odabaş, U. K. (2018). Tarihsel süreçte kamusal alanın yapısal dönüşümü ve Habermas. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı): 2051-2066.
- Paköz, M. Z. (2020). Azman kentlerin sonu mu? Salgın sonrasında kentsel planlama. İ. Demir (Ed.). *COVID-19 salgınının sosyolojik analizi içinde* (23-28). Erişim Adresi: https://tyap.net/mediaf/TYAP_korona_analizleri.pdf
- Taştan, C. (2020). Kovid-19 salgını ve sonrası psikolojik ve sosyolojik değerlendirmeler. O. İmga ve U. Ayhan (Der.), *KOVID-19 salgını ve sonrası toplum, devlet ve küresel sistem içinde* (13-47). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tezcan, M. (1996). Eğitim sosyolojisi, Ankara: Feryal Matbaası.
- Zaman, M., Sevindi, C. ve Birinci, S. (2018). Tarihi yolların bulunduğu Erzurum şehrindeki beşeri turistik eserler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 581-601.
- Zeybekoğlu-Akbaş, Ö. ve Dursun, C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi sürecinde özel alanına kamusal alanı sığdıran çalışan anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5): 78-94.

Pandemi Sürecinde Kentsel Mekânı ve Gündelik Yaşam Pratiklerini Ritimanaliz ile Okumak: İstiklal Caddesi Örneği

*

Burcu Soygüzeloglu¹
ORCID: 0000-0001-7113-5189

Eren Kürkçüoğlu²
ORCID: 0000-0002-3723-9803

Öz

Gündelik yaşamın çeşitli dinamikleriyle oluşan toplumsal etkinlikler, kentsel mekânın çok boyutlu yapısını oluşturmaktadır. Kentsel mekânlar, tarihsel süreçte yer alan önemli olaylar ile daha da karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Bu anlamda sınır tanımsız geniş coğrafyalara yayılan salgın hastalıklar/pandemiler, kentsel mekânların yeniden biçimlenmesine sebep olan önemli bir etkidir. Günümüzde, COVID-19 sürecinde değişen ve dönüşen kentsel mekânlarda ilerleyen gündelik yaşam pratiklerini inceleyebilmek için kapsamlı yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada gündelik yaşam pratiklerini tek bir andan ziyade, süreç içinde inceleyen "ritimanaliz" önemli bir kavram olmaktadır. Çalışmanın ana çerçevesini oluşturan bu kavram, Lefebvre'in 2004 yılında yayımlanan "Ritimanaliz: Mekân, Zaman ve Gündelik Yaşam" kitabı üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmada; gündelik yaşamda kentsel ritimlerin nasıl oluştuğu ve nelerden etkilenebildiği, ritimanaliz kavramının kapsamı ve kentsel mekânda nasıl uygulandığı incelenerek içinde bulunduğumuz COVID-19 pandemisinin kentsel mekânı ve gündelik yaşam pratiklerini nasıl etkilediğinin ritimler üzerinden okunması amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında; incelenen ritimanaliz yöntemi, pandemi süresince çeşitli fiziksel sınırlandırmaların uygulanarak etkileşimin kısıtlanması bakımından önemli bir örneklem olduğu düşünülen İstiklal Caddesi üzerinde gözlem, video kayıt ve davranışsal haritalama araçları kullanılarak uygulanmaktadır. Çalışmanın COVID-19 pandemisi sürecinde İstiklal Caddesi'ndeki dönüşümü ve değişen gündelik yaşam pratiklerini göstermesi açısından pandemi sonrasında yapılacak olan kentsel araştırmalara girdi oluşturacağına ve kentsel tasarım sürecine katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 pandemisi, gündelik yaşam, İstiklal Caddesi, kentsel mekân, ritimanaliz

¹ Araş. Gör., Gebze Teknik Üniversitesi, E-mail: bsoyguzeloglu@gtu.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, E-mail: ekurkcuoglu@itu.edu.tr

Reading Urban Space and Practices of Everyday Life through Rhythmanalysis during the Pandemic: The Case of Istiklal Street

*

Burcu Soygüzeloglu¹
ORCID: 0000-0001-7113-5189

Eren Kürkçüoğlu²
ORCID: 0000-0002-3723-9803

Abstract

Multi-dimensional urban spaces have reshaped with important events in the historical process. In this process, pandemics knowing no boundaries have been important factors changing the urban space. Nowadays, comprehensive methods are needed to examine the practices of daily life in changing urban spaces during the COVID-19 process. At this point, "rhythmanalysis" is an important method examining the practices of daily life in the process rather than a single moment. This method, forming the main framework of the study, is addressed through Lefebvre's book "Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life" published in 2004. This study aims to examine how urban rhythms are formed in daily life and what they can be affected by, and how the COVID-19 pandemic affects urban spaces and daily life practices through rhythms. Within the study, rhythmanalysis method is implemented in Istiklal Street, considered to be an important sample in terms of its changing structure due to physical restrictions imposed during the pandemic, by using observation, video recording, and behavioral mapping tools. It is believed that the study will provide input for urban studies to be carried out in the post-COVID-19 process by revealing the transformation of daily life practices in Istiklal Street.

Keywords: Covid-19 pandemic, everyday life, Istiklal Street, rhythmanalysis, urban space

¹ Res. Assist., Gebze Technical University, E-mail: bsoyguzeloglu@gtu.edu.tr

² Assist. Prof. Dr., Istanbul Technical University, E-mail: ekurkcuoğlu@itu.edu.tr

Giriş

Kentlerin ve kentsel mekânların farklı değişim ve dönüşüm şekilleri incelenirken geçmişe, günümüze ve geleceğe yönelik süreçleri ve gelişmeleri ortaya koyarak tartışma ortamı oluşturmak gerekmektedir. Kentsel mekânlar, çok boyutlu yapıları çerçevesinde bir bütün olarak düşünülmelidir. Erdönmez ve Akı'ya (2005) göre kentleri bütün olarak ele almayı gerektiren, kentlilerin farklı hayatları, birbirleri ve mekânlarla olan ilişkileri ile bu sosyal yapının kentsel mekânda kendini göstermesidir. Kentsel mekânlar, içerisinde yaşayan bireyleri ve toplumu biçimlendirirken benzer şekilde bireyler ve birbirleriyle olan ilişkilerinden etkilenerek her geçen gün yeniden şekillenmektedir. Bu sürekli devinim ve değişim hali, kentleri canlı ve dinamik tutarak ritmik bir yapı oluşturmaktadır. Bu hal; kentsel mekânların tarihsel süreç içerisinde yer alan sanayi devrimi, küreselleşme, iletişim ve bilişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi çeşitli önemli olaylar ile daha da karmaşık bir yapıya sahip olmasıyla devam etmektedir. Bahsedilen olayların yanı sıra, kentsel mekânların yeniden biçimlenmesine sebep olan bir diğer etken ise sınır tanımadan geniş coğrafya ve alanlara yayılan, bireyleri, toplumları, onların kentle olan ilişkilerini, rutin ve alışkanlıklarını etkileyen salgın hastalıklar/pandemiler olmaktadır.

Günümüzde; Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan kentinde 2019 yılının aralık ayında başladığı öngörülen, birkaç ay gibi kısa bir sürede diğer ülke ve kentlere yayılmasıyla 11 Mart 2020 tarihinde "pandemi" olarak nitelendirilen COVID-19 salgını (Aslan, 2020, s. 38-39) ve bu salgını durdurmaya yönelik alınan tedbirler, kamusal alan kullanımını sınırlandırarak bu alanlara olan ihtiyacı arttırmaktadır. İçerisinde olduğumuz pandemiyle birlikte sosyal bir kent yaşamının olmazsa olmazlarından olan kamusal alanların kullanımı, ancak sosyal mesafe kurallarına uygunluğuna ve toplum sağlığı için herhangi bir risk barındırmamasına bağlıdır (Çiçek, 2021, s. 315). O'Connor'un (2020) pandemi sürecindeki kamusal alan kullanımı üzerine yaptığı çalışmaya göre kullanıcıların kamusal alanlar yerine, kapı önlerini, kaldırımları ve sokakları günlük aktiviteleri arttırıcı nitelikte, çoğunlukla temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanmaya başladığı görülmektedir. Benzer şekilde James (2020), pandemi sürecindeki buluşma eylemlerinin fiziksel ortamdan sanal ortama taşındığına, şehir merkezlerindeki aktivite yoğunluğunun azalarak zorunlu aktiviteler üzerinden ilerlediğine ve buna bağlı olarak gruplar arası karşılıklı etkileşimin azaldı-

ğına dikkat çekmektedir. Pandemiyle birlikte gündelik yaşamın dönüşüme uğradığını vurgulayan Kasinitz (2020) ise bu dönüşümü farklı ölçeklerde yeniden tanımlanan kullanıcı-mekân ilişkileri üzerinden açıklamaktadır.

Sürecin hali hazırda devam ediyor olmasından ötürü pandeminin olası etki ve sonuçlarına kesin olarak ulaşmak zor olsa da pandemi, etkileyerek dönüşüme uğrattığı kentsel mekân ve gündelik yaşam pratiklerini yeniden düşünülmesi gereken bir tartışma konusu haline getirmektedir ve bu konuda kapsamlı yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda Wunderlich'e (2016) göre doğal olaylar (force of nature) ve yapay alanlarla sınırlanan sosyal ve insan aktivitelerinin üst üste binmesiyle kentsel mekânlar, çok çeşitli kentsel ritimleri incelemek için önemli bir bağlam olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada sözü edilen doğal olaylar kapsamında günümüzdeki COVID-19 pandemisini alan bu çalışma, kentsel mekân ve gündelik yaşamın ritimler ve mekândaki kullanıcı hareketleri üzerinden nasıl tanımlanabileceğini inceleyerek pandemi sürecinde değişen kentsel mekânı ve gündelik yaşam pratiklerini kentsel ritimler aracılığıyla okumayı amaçlamaktadır.

Kentsel Mekân-Gündelik Yaşam İlişkisi: Kentsel Ritimler

Ritim, kasaba ve şehirlerimizin işleyişinde, kentsel yaşamda ve uzaydaki harekette bulunur. Doğal, biyolojik ve sosyal zaman çizelgemizin, bedenlerimizin ve toplumumuzun ritimlerinin çarpışmasında, ritimlerin analizi, günlük yaşam sorununa ayrıcalıklı bir bakış açısı sağlar (Elden, 2004, s.8).

Ritim kavramının etimolojik kökeni, milattan önce 7. yüzyılda Yunan trajedi ve felsefesindeki "skhema" veya "form" kavramlarıyla eş anlamlı olan "rhythmos" kelimesine dayanmaktadır. Burada "skhema"; sabit bir form olarak tanımlanırken "rhythmos"; hareket halindeki, akışkan, değişken form anlamına gelmektedir (Marcus, 2014, s. 9). Antik Yunan filozoflarından beri tartışılan ritim; günümüzde dilbilim, güzel sanatlar, biyoloji, fizik, psikoloji gibi birden fazla disiplinde kullanılarak birbirinden farklı tanımlara sahip olabilmektedir. TDK'ya (2021) göre ritim, "Bir kompozisyonda farklı öğelerin sıra ile ve belli aralıklarla birbirlerini izlemesi" ve "Bir dizede, bir notada vurgu, uzunluk veya ses özelliklerinin, durakların düzenli bir biçimde tekrarlanmasından doğan ses uyumu, dizem" olarak tanımlanmaktadır. Sosyomekânsal perspektiften ise düzenli aralıklarla yinelenen, güçlü ve zayıf unsurların art arda geldiği hareket veya tekrar eden olay dizileri olarak tanımlanabilen ritim; sosyal ve fiziksel mekânda ritimlerin nasıl anlaşılabilceği ile

ilgili ipucu vermektedir. Bu noktada Lefebvre (2004), kendinden önceki filozof ve araştırmacılardan farklı olarak ritim kavramının yalnızca tanımı ve önemi değil, aynı zamanda nasıl analiz edilebileceği üzerine de çalışmalar yaparak bu kavrama farklı bir boyut getirmektedir. “Bir yer, bir zaman ve bir enerji tüketimi arasında etkileşim olan her yerde ritim vardır” (Lefebvre, 2004, s. 15). Ritimleri gündelik yaşam bağlamında ilk kez inceleyen Lefebvre, zamana bir şekilde bağlı olan her durumun düzenli birlikteliklere ve tekrarlara sahip olduğundan, bu durumun ise ritmi var ettiğinden bahsetmektedir. Bu anlamda yineleme/devinim (repetition), ölçü (measure) ve hareket (movement) olmak üzere ritimlerin üç temel özelliğini ortaya koymaktadır. Ritimlerin oluşmasında etkili olan öğelerin ve oluşan ritimlerden kaynaklı ortaya çıkan niteliksel durumların tartışılması gerekliliğini ve belirli bir metriğe göre az ya da çok yoğun aktivite süreleriyle tekrar tekrar vurgulanan bir hareketteki yinelemenin gündelik yaşamdaki kentsel mekânda ritimlerin nasıl izlenip algılanacağına dair çerçeve sunduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle Lefebvre, ortaya koymuş olduğu “ritimanaliz” kavramı için ana prensipler oluşturmuştur. Ona göre ritim, güçlü ve zayıf zamanlar gibi tam anlamıyla işaretlenmiş karşıt olan zamansal öğeler ve tüm bu unsurları beraberinde getiren genel bir hareketi gerektirmektedir (Lefebvre ve Régulier, 2004, s. 78).

Gündelik yaşamdaki ritimlerin ve hangi biçimlerde algılandıklarının irdelediği “Ritimanaliz: Mekân, Zaman ve Gündelik Yaşam” kitabında ritimlerin diğer ritimlerle ilişkili olarak algılanabileceğini söyleyen Lefebvre (2004); yalnızca tekli ritimleri değil, aynı zamanda etkileşim biçimlerini de anlamaya çalışmaktadır. Ritimlerin kendi arasındaki etkileşim biçimleri doğrultusunda sırasıyla; birden fazla ritmin uyumlu bir şekilde bir arada bulunmasındaki etkileşim (öritmi/eurhythmia), birden fazla ritmin uyumsuz bir şekilde bir arada bulunması (aritmia/arrhythmia) ve farklı ritimlerin uyumsuzluk olmaksızın bir arada bulunması (poliritmi/polyrhythmia) tanım ve kavramlarını ortaya koymaktadır (Lefebvre, 2004, s. 16). Bu kavramlardan yola çıkarak hızlı ulaşım, iletişim ve bilişim alanlarındaki gelişmelerle büyüyen kentler; artan hareketlilik ve farklı ritimlerin bir aradalığı sayesinde poliritminin gözlenebildiği örnek alanlar olarak değerlendirilebilmektedir. Bu süreç içindeki değişimler; zaman-mekân, mekân-birey ve birey-toplum ilişkilerini muğlaklaştırmakta ve bu durum farklı yaklaşımlar ile yapılacak araştırma ve düzenlemelere olan ihtiyacı getirmektedir. Başta günümüzdeki COVID-19 pandemisinin kentsel mekân ve gündelik yaşam pratikleri üzerinde olumsuz yönde gerçekleşen değiştirici ve dönüştürücü etkisiyle ilişkilendirilebilecek aritmia

kavramı olmak üzere bahsedilen diğer kavramlar da kentsel ritimlerin inceleme gereksinimini ortaya koymaktadır.

Kentsel bağlama özgü olan, ritimler için çerçeve ve bağlam sunan kentsel ritimler; yoğun ve birbirleriyle ilişkili sosyal ve insan aktivitelerinden oluşmaktadır (Wunderlich, 2016, s. 7). Kentsel ritimler, gündelik yaşam ritimleri ve mekânsal ritimlerin arasındaki ilişkiden ortaya çıkmaktadır. İnsan aktivitelerinin olduğu her yerde oluşarak insan hareketlerinin koşulunu oluşturan gündelik yaşam ritimlerinin bir arada olma durumu ve kendi içindeki ilişkisi, kentsel mekânda var olmaktadır. Böylelikle gece-gündüz, saat ve mevsim farkları gibi çeşitli döngüsel olaylardan etkilenen mekânsal ritimler ise insan ve mekân arasındaki bu ilişkiden doğmaktadır. Bu noktada Lefebvre (2004), döngüsel ve doğrusal ritimler olarak nitelendirilen, gündelik yaşamdaki iki farklı ritim türünden bahsederek bunların bir araya gelişindeki (poliritmi) uyum veya uyumsuzlukla öritmi veya aritminin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Döngüsel ritimler (cyclical rhythms); süreçler veya hareketler, dalgalanmalar, titreşimler, dönüşler olarak tanımlanabilmekte ve gündüz-gece, mevsimler, yıllar, saatler ve aylar gibi kısa aralıklı, dönüşümlü yinelemelerden oluşmaktadır (Lefebvre ve Régulier, 2004, s. 76). Doğrusal ritimler (linear rhythms) ise eylemler ve hareketler dizilerinden (Lefebvre, 2004, s. 18) veya uzun/kısa dönemlerle ayrılmış özdeş gerçeklikler dizisinden (Lefebvre ve Régulier, 2004, s. 76) oluşmaktadır. Sosyal pratiklerden ve genel olarak insan aktivitelerinden kaynaklanan dayatılmış, monoton yapılarıdır. (Wunderlich, 2016, s. 9) Bu anlamda Lefebvre'in (2004) ritimanaliz yöntemi, kentsel ritimlerin kaynağı olan gündelik hayatta var olan döngüsel ve lineer ritimler arasında oluşan ilişkiyi incelemektedir.

Kentsel ritimleri çeşitli yöntemlerle incelemek; kentsel mekândaki olayların ve insan aktivitelerinin nasıl ilerlediğini ve kentsel mekânın zamansal özelliklerini anlamaya olanak sağlarken kentsel mekân ve gündelik yaşamda çeşitli sebeplerle yaşanan değişim ve dönüşümleri, buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunları ortaya koymaktadır. Bu yönüyle bu çalışmada kentsel ritimler; COVID-19 pandemisinin kentsel mekân ve gündelik yaşam üzerindeki değiştirici ve dönüştürücü etkisini analiz etmede kullanılacak bir araç olarak değerlendirilmektedir.

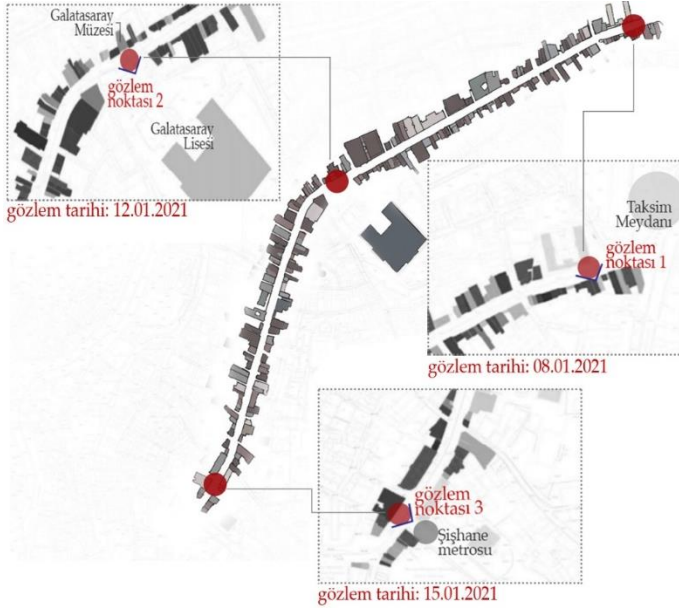
Yöntem

Lefebvre'in (2004) ritimanaliz yöntemi; gündelik yaşam ritimleri ve mekânsal ritimlerden oluşan kentsel ritimleri analiz ederken birey, günlük ritimler, alışkanlık ve rutinler, zamansal değişimler, anlık olaylar, yapıcı çevre ve kentsel

fonksiyonlar, kentsel mekândaki değişen nitelik, kullanım ve hareket biçimleri gibi çeşitli konulara ipuçları da veren, gündelik yaşam pratiklerini süreç içerisinde inceleyen önemli bir yaklaşımdır. Bununla birlikte incelenen çalışmalar (Cihanger Ribeiro, 2019; Gümüş ve Yılmaz, 2020; Marcu, 2017; Simpson, 2012; Zecca, Gaglione, Laing ve Gargiulo, 2020), bu yöntemin tek başına yeterli olmadığı için kural olarak genelleştirilmesinden araştırmacılar tarafından farklı yöntemlerle yorumlanarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır. İncelenen çalışmalar içinde Zecca, Gaglione, Laing ve Gargiulo (2020), kullanıcı akış yoğunluklarının oluşturduğu ritimleri nitel ve nicel analizler üzerinden coğrafi bilgi sistemleri ortamında inceleyerek; Gümüş ve Yılmaz (2020) ise mekân dizimi ile algısal ve davranışsal haritalama yöntemlerini ritimanaliz yaklaşımıyla bütünleştirme yoluyla sistematik okuma modeli oluşturarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın da ana yöntemini oluşturan ritimanaliz, Lefebvre'in 2004 yılında yayımlanan "Ritimanaliz: Mekân, Zaman ve Gündelik Yaşam" kitabı üzerinden ele alınmaktadır. Çalışmada kentsel mekân ve gündelik yaşamda kentsel ritimlerin nasıl oluştuğu ve nelerden etkilenebildiği, ritimanaliz kavramı ve kentsel mekânda nasıl uygulandığı açıklanmış olup içinde bulunduğumuz COVID-19 pandemisinin kentsel mekânı ve gündelik yaşamı nasıl etkilediğinin örneklem alan olan İstiklal Caddesi üzerinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Oluşturulan teorik çerçeve ve temel alınmış olan ritimanaliz yöntemi; gözlem, video kayıt ve davranışsal haritalama yöntemleriyle desteklenerek alanda uygulanmaktadır. Bu bağlamda alan ve alandaki gündelik yaşam pratikleri; pandemi dolayısıyla değişen ve yeni oluşan ritimler üzerinden sırasıyla aktivitelere göre kullanıcı yoğunluğunun oluşturduğu ritimler, cadde boyunca kullanıcı çeşitliliğinin ve aktivitelerin oluşturduğu ritimler olmak üzere üç başlık çerçevesinde incelenmektedir. Bu başlıklar incelenirken Lefebvre'in belirtmiş olduğu ve bir önceki bölümde değinilen döngüsellik, öğlen ve akşam olmak üzere iki farklı zaman dilimi üzerinden ele alınmaktadır. Bu noktada gün içerisinde yapılan genel gözlemlerde en yüksek yaya yoğunluğu ve buna bağlı ritim akışının gözlemlendiği saat aralıkları seçilmiştir. Aktivitelere göre kullanıcı yoğunluğunun oluşturduğu ritimler incelenirken Lefebvre'in kentlerin hem içini hem dışını gözlemlemeyi ve çoklu ritimleri incelemeyi sağlayan önemli bir nokta olarak nitelendirdiği çeşitli gözlem noktaları İstiklal Caddesi üzerinde kurgulanmaktadır. İstiklal Caddesi'nin gerek pandemi öncesi gerekse sürecindeki karakter ve kullanımları, çevre bağlantıları, sahip olduğu hareketlilik ve ritimler düşünüldüğünde Taksim Meydanı girişi, Galatasaray

Meydanı ve Şişhane Metro istasyonu önü olmak üzere üç belirgin nokta karşımıza çıkmaktadır (Şekil 1). 1. gözlem noktasının İstiklal Caddesi'nin ana girişlerinden biri olarak Taksim Meydanı, Gezi Parkı ve Cihangir, Tarlabası gibi konut alanlarına yakınlığıyla; 2. gözlem noktasının cadde üzerindeki mekânsal kullanımların farklılaşma gösterdiği nokta olarak kuzeyde Tarlabası, güneyde ise Tomtom Mahallesi'ne uzanan ulaşım bağlantılarına sahip olmasıyla; 3. gözlem noktasının ise caddenin bir diğer girişi olarak Tünel Meydanı'na yakınlığı ile öne çıktığı düşünülmektedir. Bu üç gözlem noktasından üçer farklı günde, öğlen saat 13.00-13.15 ve akşam 20.00-20.15 saatlerinde video kayıtları alınarak çift yönlü sayımlar yapılmakta ve aktivitelere göre kullanıcı yoğunluğunun oluşturduğu ritimler ölçülmektedir. Ritimleri akış içerisinde gözlemlemenin farklı çıktılar verebileceği düşünüldüğünden cadde boyunca kullanıcı çeşitliliğinin ve aktivitelerin oluşturduğu ritimler, cadde üzerinde pandemi ve buna bağlı alınan tedbirler kapsamında değişen ritim akışları üzerinden ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu kapsamda İstiklal Caddesi'nin Taksim ve Tünel Meydanı girişi arasında, öğlen saat 12.30-12.47 ve akşam 19.30-19.47 saatlerinde 17'şer dakika süren iki farklı yürüyüş gerçekleştirilerek kullanıcıların gerçekleştirdiği aktiviteler davranışsal haritalama ile analiz edilmekte ve caddedeki binaların zemin kat kullanımlarıyla birlikte düşünülerek yorumlanmaktadır. Bu yöntem ve araçlar yoluyla elde edilen, İstiklal Caddesi'nin COVID-19 sürecindeki durumuna dair detaylı bilgi veren bulgular; COVID-19 öncesindeki duruma dair edinilen izlenimler, literatürde bulunan çalışmalar ve COVID-19 sonrası için yapılabilecek öngörüler/öneriler çerçevesinde yorumlanarak değerlendirilmektedir. Bu şekilde COVID-19 sürecinin kentsel mekân ve gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkilerinin anlaşılması ve COVID-19 süreci sonrası için bir tartışma ortamı yaratılması amaçlanmaktadır.

Şekil 1. Gözlem noktaları ve tarihleri (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Örneklem Alan Olarak İstiklal Caddesi: Sosyo-mekânsal Değişimler ve Gelişimindeki Kırılmalar

İstiklal Caddesi; 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar Türkiye'nin en yoğun yaya trafiğine sahip caddelerinden biri olan, Taksim Meydanı ile Tünel Meydanı arasında bulunan 1,7 km uzunluğuyla farklılıkların bir arada bulunduğu İstanbul'un önemli kentsel alanlarından biri olmaktadır. COVID-19 pandemisinin kentsel mekân ve alanları değiştiriyor olduğu düşünüldüğünde pandemi öncesindeki süreçleri anlamak, pandemi sürecinde gözlemlenen değişimleri detaylı bir şekilde değerlendirebilme imkânı sağlamaktadır. Bu bağlamda pandemi öncesindeki süreçler; İstiklal Caddesi'nin sosyo-mekânsal yapısı ve gelişimindeki kırılmalar dâhilinde cumhuriyetin ilanı öncesi, 1923-1960, 1960-1990 ve 1990-günümüz olmak üzere dört dönem üzerinden incelenmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. İstiklal Caddesi'nin tarihsel gelişimindeki sosyo-mekânsal değişimler
(Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Cumhuriyetin ilanı (1923) öncesi

İstiklal Caddesi; ilk kez Galata-Pera'daki surların içerisinde yaşayan Cenevizliler döneminde yoğun yabancı nüfusun ticari faaliyetler amacıyla yer edindiği bir alan olarak ortaya çıkmış, Osmanlı dönemine kadar Grande Rue de Pera olarak isimlendirilmiştir. Dökmeci ve Çıracı'ya (1990) göre İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiş, iskân politikalarıyla alandaki nüfus arttırılmıştır. Yerleşimin İstiklal Caddesi'ni de içine alan Pera Bağları'na doğru kayması, önceden sur içinde yer alan elçiliklerin cadde çevresinde yer edinmesine sebep olmuştur. 17-18. yüzyıla gelindiğinde Pera, Tünel ve Galatasaray arasında gelişmeye başlamıştır. 19. yüzyılda uluslararası ticaret merkezi haline gelen alanda yaşanan yangınlar, alanın yerleşim ve ticaret dokusunda önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu dönemdeki İstiklal Caddesi, 20. yüzyıla doğru artış gösteren kentsel düzenlemelerle günümüzdeki mevcut kentsel dokusunu almaya başlamıştır.

1923 -1960

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte başkentin kentleşmesine önem verilmiş, İstiklal Caddesi'ndeki birçok elçilik Ankara'ya taşınmıştır. Bununla birlikte Dökmeci ve Çıracı'ya (1990) göre bölgedeki yabancılar; verilen imtiyazların son bulması, uygulanan Varlık Vergisi ve 2. Dünya Savaşı dolayısıyla cadde ve çevresini terk etmiştir. Böylece bölgedeki otel, eğlence mekânı, kafe gibi yerler eski önemini yitirmiş, ticari ve kültürel yaşam 1923-1938 yıllarında duraklama dönemine girmiştir. Bilsel ve Pinon'un (2010) kentin strüktürünü büyük ölçüde dönüştürdüğünü belirttiği Prost 1937 Planı ise İstiklal Caddesi ve

çevresindeki kırılmaların bir diğeri olarak görülmektedir. Plan dâhilindeki Taksim Meydanı düzenlemeleri, Taksim-Yenikapı aksının açılması, Beyoğlu, Taksim, Şişli, Maçka'nın ana yerleşim bölgeleri olması gibi öneriler, cadde ve çevresindeki fiziksel dokuyu değiştirerek yoğunluğu arttırmayı hedeflemektedir. 1950'lerde ise hızlı kentleşmeden dolayı Anadolu'dan İstanbul'a göç eden nüfus, yabancıların terk ettiği alanlarda yer edinmiştir. Dökmeci ve Çıracı'ya (1990) göre 1950 ve 1960 yılları arası Adnan Menderes Dönemi'nde yapılan imar çalışmalarıyla kent dokusunu etkileyen büyük yıkımlar gerçekleşmiş, bölgedeki tarihi yapılar hasar görmüş, birçok mekân alanı terk etmiş veya gelir seviyesi düşük mekânlar açılmış, değişen sosyal sınıfla birlikte kültür mekânları da yıkılarak İstiklal Caddesi ve çevresi çöküntü alanı haline gelmeye başlamıştır.

1960 -1990

Dökmeci, Altunbaş ve Yazgı'ya (2007) göre İstanbul'un çok merkezli yapıyla birlikte yeni gelişen bölgeler, İstiklal Caddesi ve çevresinde yaşayan orta-yüksek gelir gruplarının ilgi odağı olmaya başlamıştır. 1960-1970 yıllarında, yapılan imar çalışmaları ve ekonomik desteklerle birlikte İstiklal Caddesi ve çevresinde yüksek katlı otel ve iş merkezleri yer edinmeye başlamış, böylece bölge turizmin önemli merkezi haline gelmiştir. Bölge üzerinde etkili olan diğer büyük yıkım ise 1988'de Bedrettin Dalan'ın Taksim, Tarlabası bölgelerinde gerçekleştirdiği müdahalelerdir. Tarlabası bulvarı genişletilerek alandaki konut alanları ile İstiklal Caddesi arasındaki bağlantı kesilmiş, kullanıcı profilinde gelir ve eğitim düzeyi üzerinden farklılıklara sebep olmuştur.

1990 -günümüz

Dönemdeki en önemli kentsel düzenlemelerden biri olan İstiklal Caddesi'nin 1990 yılında yayalaştırılması, Akın (1998) tarafından alanın yeniden canlandırılmasındaki başlıca etmenlerden biri olarak görülmektedir. Bu sa-yede caddenin her iki yönünde ve ara sokaklarında genç nüfusa yönelik kafe, bar, galeri gibi mekânlar açılmıştır. Ertemel (2017), yine bu dönemde Şişhane metro hattının açılması ve Tünel-Taksim meydanı arasında tramvay hattı kurgulanmasıyla cadde içerisindeki ve çevresine uzanan ulaşım bağlantılarının güçlendirildiğine vurgu yapmaktadır. Kır'a (2016) göre ise Taksim-Şişli metro hattının yoğun iş merkezine sahip olma karakterindeki Levent'e doğru uzamasıyla bu aks üzerinde tarihi dokudan kopuk olan Demirören alışveriş merkezi gibi yeni mekanlar rant etkisiyle üretilmeye başlamıştır. Bu durum, İstiklal Caddesi'ndeki küçük işletmelerin alanı terk etmesine ve buradaki ti-

cari profilin değişmesine sebep olmuştur. Bu noktada bir diğer kırılma noktası, Beyoğlu'nun mirasını güçlendirmek ve kamu yararını korumak için zorunlu olarak başlatılan "işgaliye ruhsatlarının iptali" uygulamasıdır (Beyoğlu Belediyesi, 2011). Uygulama kapsamında İstiklal Caddesi ana omurgasının oluşturduğu kentsel dokunun etki alanındaki eğlence mekânlarının yoğunlukla bulunduğu, caddeye dik ve paralel arka sokaklardaki iş yerlerine ait masa ve sandalyeler kaldırılmıştır. Bu kullanımların düzenlemesine dair standartları içeren bir yönetmeliğin olmayışının mevcut problemlerin korunmasına, sosyalleşmeyi ve kamusalılığı sınırlayan, mekân kalitesi düşük kentsel açık alanlar oluşmasına sebep olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte 2010 sonrası gelişen politik olaylarla birlikte gelen turist profili ve potansiyelinin değişmesi, cadde üzerindeki dükkânların işlevleri ve mekân isimleri üzerinde etkili olmuştur. Tarlabası'nda kentsel dönüşüm adı altında yapılan düzenlemelerin ve Talimhane bölgesinde inşa edilen otellerin yüksek gelir sınıfını bu bölgeye çekmesinin de kullanıcı profiline etki eden diğer bir faktör olduğu düşünülmektedir. İstiklal Caddesi, 2000'lere kadar özellikle genç nüfusa hitap eden kültür-eğlence merkezi fonksiyonuyla dikkat çekerken geçirdiği kültürel, ekonomik ve sosyo-mekânsal değişimler sonucunda eski kullanıcılarının Karaköy, Beşiktaş, Kadıköy gibi alanları tercih etmesiyle bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır.

Günümüzde dünyanın hemen her yerinde güncel bir sorun olarak karşımıza çıkan ve İstiklal Caddesi için de bir diğer kırılma noktası olarak değerlendirilebilen COVID-19 pandemisi, caddenin geçirmekte olduğu değişime yenilerini eklemekte ve bu durum önceki yıllara paralel olarak mekânsal kullanım, kullanıcı profili, kullanıcı ve aktivite çeşitliliği üzerinden okunabilmektedir. Bir sonraki başlıkta sunulan analizlerle ilişkilendirilebilecek zemin kat kullanımları incelendiğinde ticaret ve yeme-içme alanlarının cadde üzerindeki diğer kullanımlara göre baskın olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Zemin kat kullanımlarının dağılımı ve caddenin kendi iç dinamikleri bağlamında Galatasaray Meydanı'nın, cadde boyunca yaşanan farklılaşmaların net bir şekilde gözlemlenebilmesine olanak sağlayan bir nokta olarak İstiklal Caddesi'ni, Taksim Meydanı - Galatasaray Meydanı ve Galatasaray Meydanı - Tünel Meydanı olmak üzere iki farklı alt bölgeye ayırdığı düşünülmektedir. Şekil 3 incelendiğinde her iki alt bölgede de ticari ve yeme-içme mekânlarının homojen olarak dağılmasına rağmen kültürel mekânların Galatasaray Meydanı ve Tünel Meydanı arasında daha yoğun olarak dağıldığı görülmektedir. Çam (2017), 2013-2017 yıllarında caddede en dikkat çeken değişimin kulla-

cadde üzerinde yapılmış, içeriği bakımından karşılaştırmalar için somut bir veri sağlayacağı düşünülen ampirik çalışmalara referans verilmektedir. Bu bağlamda Tekin'in (2005) Beyoğlu-İstiklal Caddesi'ndeki kullanıcı-mekân ilişkilerini caddedeki kalabalık üzerinden incelediği, Altunbaş'ın (2006) İstiklal Caddesi'ndeki yayalaştırma uygulamasının caddede sebep olduğu işlevsel değişiklikleri değerlendirdiği, Özer ve Kubat'ın (2015) farklı parametreler ışığında edindiği yürünebilirlik endeksi üzerinden Beyoğlu'ndaki mevcut mekânsal yapıyı ve yaya hareketlilik dokusunu değerlendirdiği, Çam'ın (2017) İstiklal Caddesi'nin mekânsal kimlik değişimini, caddenin geçirdiği dönüşümler sonucunda değişen arazi kullanımları üzerinden incelediği çalışmalar ve bulguları kullanılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında ise pandemi sürecine dair yapılan mekânsal analizler öncesinde bu süreçte alınan önlem ve uygulamalara değinmenin, mekânın güncel durumunu anlamak adına faydalı olacağı düşünülmektedir. Pandeminin ikinci aşaması olarak nitelendirilebilen süreci dâhilinde İçişleri Bakanlığı'na (2020a) göre ülke genelinde 30 Kasım 2020 itibariyle;

- Bütün yaş gruplarındaki bireylerin, yakın çevrede karşılanabilen zorunlu ihtiyaçlar dışında olmak şartıyla, hafta sonu (cuma günleri 21.00'da başlayıp pazartesi günleri 05.00'da son bulan) ve hafta içi (21.00'dan başlayıp ertesi gün 05.00'da son bulan) sokağa çıkma kısıtlaması

- 65 yaş ve üzeri ile 20 yaş altı vatandaşların 10.00-16.00 saatlerinde şehir içi toplu taşıma araçlarını kullanmalarını içeren kısıtlama

- Yeme-içme aktiviteleri sunan işyerlerinin sadece paket ve gel-al servisi şeklinde hizmet verebilmesi

- İl/İlçe Hıfzıssıhha Kurullarınca gerekli olduğu düşünülen durumlarda, simgesel özellikleri bulunan, toplanma alanı olarak kullanılan, kalabalık cadde ve meydanlarda aynı anda bulunabilecek kullanıcı sayısını sınırlandırmak amacıyla çeşitli önlemlerin alınması gibi kentsel mekânları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen birçok kısıtlama kararı alınarak uygulanmaya başlamıştır.

İçişleri Bakanlığı'nın (2020b) cadde ve meydanları ilgilendiren genelgesinin son maddesi kapsamında Aralık 2020 itibariyle Beyoğlu Kaymakamlığı İlçe Umumi Hıfzıssıhha Meclisi'nin kararına göre İstiklal Caddesi'nin Taksim (Şekil 4a) ve Tünel Meydanı (Şekil 4b) girişlerine güvenlik noktaları konulmuş ve çeşitli sınırlandırmalar uygulanmaya başlanmıştır. İstiklal Caddesi'nde uygulanan bu çeşitli sınırlandırmalar;

- Kontrol altındaki kısmının 1500 metre, ortalama genişliğinin 14 metre ve toplam alanının 21000 metrekare olması nedeniyle her 3 metreka-
reye 1 kişi, toplam 7000 kişinin alanda aynı anda bulunabilmesi
- Cadde üzerinde sosyal mesafeyi aşan toplanmaların olduğu yerler-
deki kişilerin zabıta tarafından uyarılması
- Cadde üzerinde izinli seyyar satıcıların etraflarında sosyal mesa-
feyi aşan toplanmalar olduğu takdirde, zabıta tarafından esnafa ait tezgâh
ve araçların geçici olarak ara sokaklarda uygun noktalara alınması olarak
belirtilmektedir.

Belirtilen fiziksel tedbir ve kısıtlamaların bir sonucu olarak COVID-19 pandemi sürecinin İstiklal Caddesi ve caddedeki gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkilerini anlamak konusunda gündelik yaşamda yapılan bireysel gözlemler eksik kalmakta ve detaylı araştırmalara gerek duyulmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında İstiklal Caddesi üzerinde çeşitli yöntemlerle yapılan araştırmaların bulguları, aktivitelere göre kullanıcı yoğunluğunun oluşturduğu ritimler, cadde boyunca aktivitelerin oluşturduğu ritimler ve kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritimler olmak üzere üç başlık üzerinden incelenmektedir.

Şekil 4. Taksim Meydanı (a) ve Tünel Meydanı (b) girişlerindeki güvenlik noktaları
(Kaynak: 28.12.2020 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Aktivitelere göre kullanıcı yoğunluğunun oluşturduğu ritimler

Aktivitelere göre kullanıcı yoğunluğu; yöntem başlığı altında açıklandığı gibi Taksim Meydanı girişi, Galatasaray Meydanı ve Şişhane Metro istasyonu önü olmak üzere İstiklal Caddesi'nde öne çıkan üç gözlem noktasında, öğlen 13.00-13.15 ve akşam 20.00-20.15 saatlerinde 15'er dakikalık yapılan video kayıtları üzerinden çift yönlü sayımlar yapılarak incelenmiştir. Bu sayımlar sonucunda öğlen saatinde 1. gözlem noktasında en yüksek yoğunluk yürüyen

kullanıcılar tarafından oluşturulmakta iken en az yoğunluk yeterli oturma birimi olmaması sebebiyle oturmakta olan kullanıcılar tarafından oluşturulmaktadır. Diğer aktiviteler içerisinde buluşan ve ayakta bekleyen kullanıcıların oluşturduğu yoğunluk da dikkat çekmektedir (Tablo 1). Bu gözlem noktasının COVID-19 pandemisiyle birlikte Taksim Meydanı girişine yerleştirilen güvenlik ve maske -el dezenfektanı tedarik noktalarına yakınlığı, burada bu amaçlarla biriken insan yoğunluğunu arttırmakta ve bu noktanın buluşma/ bekleme noktası özelliğini pekiştirmektedir.

Öğlen ve akşam saatlerinde yapılan video kayıtlarına bakıldığında, tüm aktivitelerdeki kullanıcı yoğunluğuyla birlikte alanda oluşan ritimlerin de öğlen saatlerindeki göre azalmış olduğu dikkat çekmektedir (Şekil 5). Alandaki en az yoğunluk öğlen saatlerinin tersine buluşan kullanıcılar tarafından oluşturulurken bu durum, pandemi sebebiyle hafta içi 21.00 itibariyle uygulanan sokağa çıkma kısıtlamasıyla ilişkilendirilmektedir.

Öğlen saatleriyle benzer olarak en yüksek yoğunluk yine yürümekte olan kullanıcılar tarafından oluşturulurken bu durum, alanın Taksim Meydanı ve çeşitli ulaşım bağlantılarına (Taksim Metro istasyonu, otobüs hatları, taksi) yakınlığı ile bağlantı kurularak açıklanmaktadır. Bu alan, akşam saatlerinde yeni ve farklı aktiviteler amaçlı buluşma ve toplanmalar için tercih edilmezken daha çok mesai bitimiyle işten çıkan veya cadde üzerinde çeşitli şekillerde vakit geçiren kullanıcıların saat sınırlaması sebebiyle pandemi öncesine kıyasla yaşam alanına daha erken dönmek durumunda kaldıkları bir geçiş noktası haline gelmektedir.

Tablo 1. Aktivitelere göre kullanıcı sayısı/yoğunlukları – Gözlem noktası 1: Taksim Meydanı Girişi (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Öğlen (13.00-13.15)		Akşam (20.00-20.15)
N	Aktivitelere göre kullanıcılar	N
1385	Yürüyen	591
41	Buluşan	0
10	Çalışan	4
3	Oturan	1
33	Ayakta bekleyen	6
18	Bisiklete binen	5
8	Elektrikli mobilete (martı vb.) binen	2
1498	Toplam	609

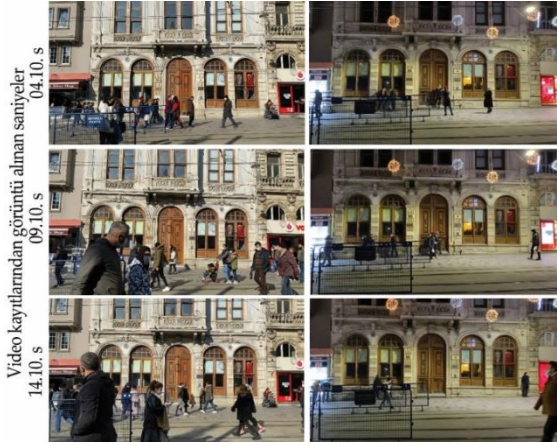
Şekil 5. Gözlem Noktası 1'den öğlen ve akşam farklı saniyelerde alınan görüntüler (Kaynak: 08.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Öğlen saatlerinde 2. Gözlem noktasına bakıldığında (Tablo 2), 1. Gözlem noktasından edinilen bulgulara benzer olarak en yüksek yoğunluk yürümekte olan kullanıcılar ile oluşturulmakta iken yoğunluğu sebebiyle göze çarpan herhangi bir kullanıcı grubu bulunmamaktadır.

Tablo 2. Aktivitelere göre kullanıcı sayı/yoğunlukları – Gözlem noktası 2: Galatasaray Meydanı (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Öğlen (13.00-13.15)		Akşam (20.00-20.15)
N	Aktivitelere göre kullanıcılar	N
1211	Yürüyen	443
2	Buluşan	0
8	Çalışan	2
1	Oturan	0
13	Ayakta bekleyen	4
15	Bisiklete binen	6
9	Elektrikli mobilete (martı vb.) binen	1
1259	Toplam	456

Akşam saatlerinde ise yürümekte olan kullanıcıların oluşturduğu ritim oldukça azalmakta, öğlen buluşan ve oturmakta olan kullanıcılar tarafından oluşturulan ritim tamamen durmakta, diğer aktiviteleri gerçekleştiren kullanıcıların oluşturduğu ritimler ise durma noktasına gelmektedir (Şekil 6). Bu anlamda bu noktanın öğlen saatlerinde yürüyen kullanıcı sayısının fazlalığıyla sahip olduğu geçiş noktası olma özelliğini, akşam saatlerinde yapılan gözlemlerde de azalan kullanıcı yoğunluğu ve buna bağlı azalan ritim akışına rağmen koruduğu görülmektedir.

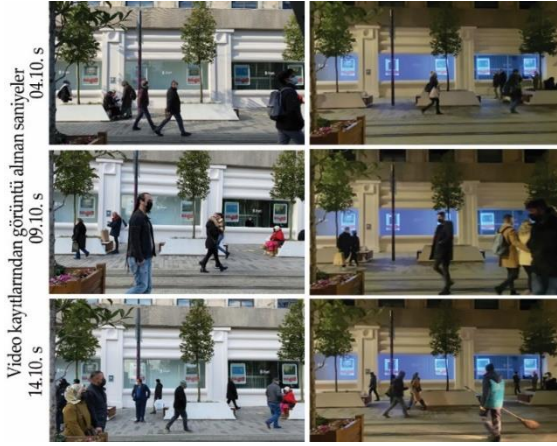

Şekil 6. Gözlem Noktası 2'den öğlen ve akşam farklı saniyelerde alınan görüntüler
(Kaynak: 12.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Öğlen saatlerinde 3. Gözlem noktası incelendiğinde, yürümekte olan kullanıcıların oluşturduğu ritimler en yüksek yoğunluğu alırken oturmakta olan kullanıcıların oluşturduğu yoğunluk onu takip ederek bu noktanın diğer gözlem noktalarından farklı olan bir özelliğini ortaya çıkarmaktadır (Tablo 3). Şişhane Metro istasyonu ve tünele yakınlığı ile alan sefer bekleme, buluşma amaçlı kullanılmaktadır. Pandemi sürecinde sosyal mesafe kuralları dikkate alınarak yapılan oturma birimlerinin aktif olarak kullanılması, alanda oturmakta olan kullanıcıların oluşturduğu yoğunluğun ritmini açıklar niteliktedir (Şekil 7). Bu nokta akşam saatlerinde gözlemlendiğinde, oturmakta olan kullanıcıların oluşturduğu yoğunluğun 1. ve 2. gözlem noktasındaki yoğunluğa kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, kullanıcıların pandemi sürecinde açık ve zaman geçirilebilecek alanlara olan ihtiyacına bir ipucu vererek alanda pandemi tedbirlerine uygun olarak kurulanmış mobilyaların kullanıcıların gündelik yaşamında yer edinebildiğini göstermektedir. Buna rağmen yürümekte olan insan yoğunluğunun ritmine göre oturanların oluşturduğu yoğunluğun ritmi çok daha pasif kalmaktadır.

Tablo 3. Aktivitelere göre kullanıcı sayısı/yoğunlukları – Gözlem noktası 3: Şişhane metro istasyonu önü (Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Öğlen (13.00-13.15)		Akşam (20.00-20.15)
N	Aktivitelere göre kullanıcılar	N
1108	Yürüyen	624
9	Buluşan	4
11	Çalışan	3
31	Oturan	8
8	Ayakta bekleyen	3
13	Bisiklete binen	1
7	Elektrikli mobilete (martı vb.) binen	1
1187	Toplam	644

Şekil 7. Gözlem Noktası 3'ten öğlen ve akşam farklı saniyelerde alınan görüntüler (Kaynak: 15.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

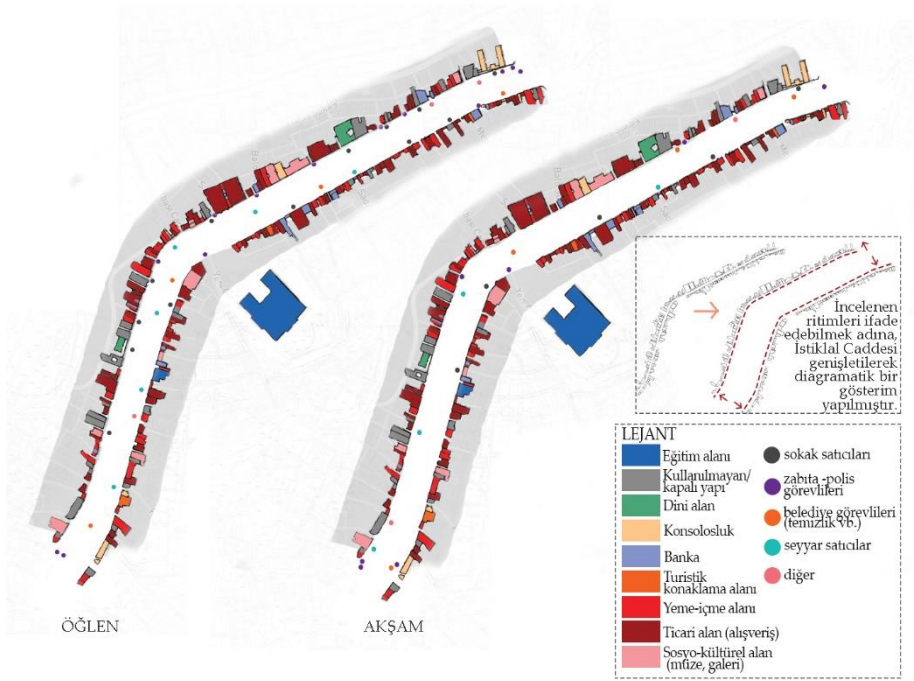
İncelenen üç gözlem noktası birlikte düşünüldüğünde; öğlen saatlerinde tüm aktivelerin toplamındaki kullanıcı yoğunluğunun oluşturduğu ritimler en çok gözlem noktası 1, en az ise gözlem noktası 3'te gözlemlenmektedir. Akşam saatlerine bakıldığında ise, daha farklı bir durum olarak 3. gözlem noktasının en fazla, 2. gözlem noktasının ise en az yoğunluğu sahip olduğu görülmektedir. Pandemi öncesinde Altunbaş'ın (2006) yaptığı çalışmaya göre caddede Şişhane Metrosu-Tünel Meydanı girişindeki yaya yoğunluğu, çalışmadaki diğer sayım noktalarına (Taksim Meydanı girişi ve Galatasaray Meydanı) göre hem gündüz hem akşam saatlerinde daha az gözlemlenmektedir ve bunun sebebi alanda çoğunlukla resmi kurumlar ve iş servislerinin olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu anlamda pandemi öncesine kıyasla pandemi sürecinde 3. gözlem noktasında öğlen saatlerinde yaşanan farklılık dikkat çekmektedir. Bu durum, Şişhane Metrosu çevresindeki konut yoğunluğunun

diğer iki noktanın çevresindeki göre daha fazla oluşu ve burada yaşayan kullanıcıların alanın yürüme mesafesinde oluşundan dolayı sokağa çıkma kısıtlamasına dâhil olmadan vakit geçirebilmeleri ile açıklanabilmektedir. Bu ve benzeri farklılıklar, akşam 21.00 sokağa çıkma kısıtlaması öncesinde ulaşım bağlantıları, konut-iş yeri çevrelerine yakınlık; öğlen ise yeme-içme gibi ticaret fonksiyonları ile ilişkilendirilebilmektedir. Özer ve Kubat (2015), pandemi öncesi İstiklal Caddesi'nde yaya hareketlerinin (yürüme) en baskın pratik olarak gözlemlendiğine değinmektedir. Pandemi öncesindeki bu duruma referansla her üç gözlem noktasında en yüksek yoğunluğun yürümekte olan kullanıcılar tarafından oluşturulması, caddenin bu özelliğini kaybetmediğini göstermektedir.

Cadde boyunca kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritimler

İstiklal Caddesi'nin Taksim ve Tünel Meydanı girişi arasında, 08.01.2021 tarihinde öğlen saat 12.30-12.47 ve akşam 19.30-19.47 saatlerinde gerçekleştirilen 17'şer dakika süren iki yürüyüş, cadde üzerindeki kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular ışığında İstiklal Caddesi'nde öğlen saatlerinde sokak satıcıları, seyyar satıcılar, milli piyango satıcıları, pandemi dolayısıyla yerleştirilen kontrol noktalarındaki yetkililer gibi farklı kullanıcıların bir arada olduğu görülmektedir (Şekil 8a). Öte yandan Tekin (2005), pandemi öncesi süreçte İstiklal Caddesi'ndeki kalabalığı oluşturan "cumartesi anneleri" gibi direniş gruplarının ve caddenin kültürel yapısına katkı sağlayan sokak sanatçılarının varlığı üzerinde durmaktadır. Günümüz pandemi koşullarında uygulanan sınırlandırmalar ile birlikte bu kullanıcılara rastlanamadığı görülmektedir. Bu anlamda pandemi sürecinde caddede kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritmin azalarak değiştiği ve bunun sonucunda alanın kimliğinin de etkilendiği söylenebilmektedir.

Şekil 8. Öğlen (a) ve akşam (b) kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritimler
(Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

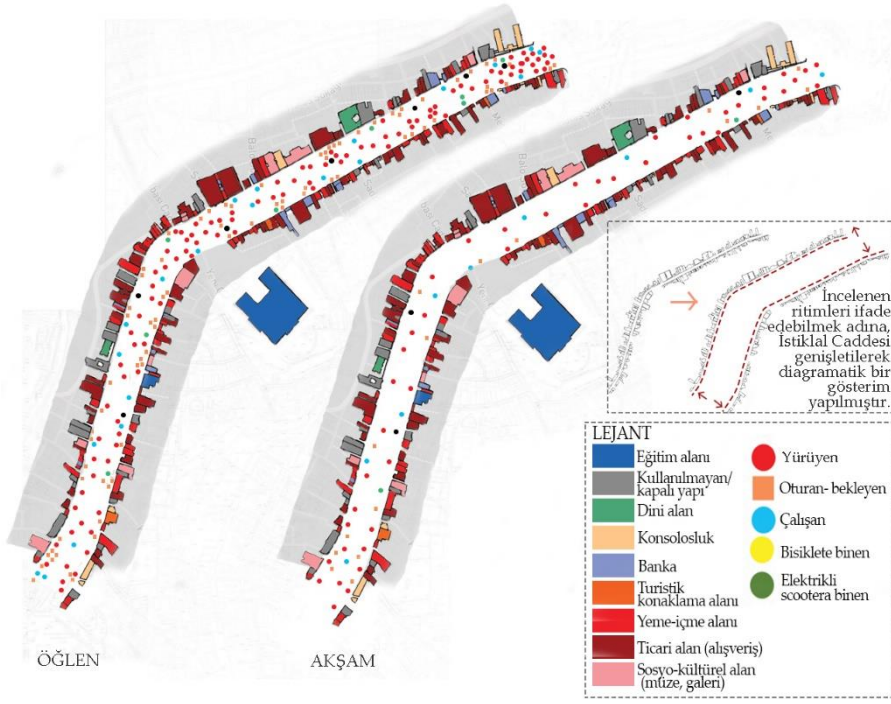
Cadde üzerindeki bu farklı kullanıcı tipleri, etrafına başka kullanıcıları da çekerek caddenin hareketliliğini sağlamaktadır; fakat alınan pandemi önlemleri dâhilinde cadde üzerindeki izinli seyyar satıcıların etrafındaki toplanmaların yetkililer tarafında uyarılarak dağıtılması bu hareketliliğin oluşmasında engel oluşturmaktadır. Akşam saatlerinde ise (Şekil 8b), saat 21.00 itibariyle başlayan sokağa çıkma kısıtlaması sebebiyle özellikle caddede çalışma amaçlı bulunan farklı kullanıcıların alandan pandemi öncesine kıyasla daha erken ayrılmak durumunda kalması cadde üzerindeki kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritim akışının yavaşlamasıyla sonuçlanmaktadır (Şekil 9). Alanda yapılan gözlemler kullanıcı-mekân (bina zemin kat kullanımı) ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde; sokak satıcılarının, kullanılmayan/pandemi dolayısıyla işlev dışı kalan yapı ve dükkân önlerindeki eşiklerde kendine yer edinmiş olduğu göze çarpmaktadır.

Şekil 9. Öğlen (a) ve akşam (b) kullanıcı çeşitliliğindeki farklılık
(Kaynak: 08.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Cadde boyunca aktivitelerin oluşturduğu ritimler

Kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritimlerin gözlemlendiği bu iki yürüyüş, aynı zamanda cadde üzerinde pandemi ve buna bağlı alınan tedbirler kapsamında değişen akıştaki ritimleri ortaya koymaktadır. Kullanıcı hareket ve davranışlarının caddedeki giriş kat arazi kullanımları ile ilişkisi, davranışsal haritama ile incelenmektedir. Bu incelemeden elde edilen bulgular doğrultusunda cadde boyunca akışı değiştirmede rol oynayan kafe ve restoran gibi yeme-içme fonksiyonları, bankalar, eğitim alanları, boş yapılar veya kapalı dükkânlar öne çıkmaktadır. Öğlen ve akşam saatlerindeki genel ritim akışı karşılaştırıldığında, öğlen saatlerinde bazı transfer ve odak noktaları başta olmak üzere bu öne çıkan alan ve fonksiyon çevrelerinde daha yoğun ve hızlı bir ritim gözlemlenmektedir (Şekil 10a ve 10b). Bunun bir sebebi, alandaki yeme-içme aktivitelerindeki ve sosyo-kültürel etkinliklerdeki çeşitliliğin bu alanlarda uygulanan çeşitli kısıtlamalara rağmen özellikle yakın çevrelerde yaşayan kullanıcıların alternatif çözümler üreterek alanı kullanmayı tercih etmelerine sebep olmasıdır. Bir diğer sebebi ise cadde üzerinde ve çevresinde yer alan çalışma alanlarının çokluğu ve buna bağlı olarak seçilen gözlem saatinin öğle arasına denk gelmesi ile çalışmakta olup öğle arasına giren kesimin, yeme-içme, dinlenme, diğer boş zaman aktiviteleri gibi sebeplerle İstiklal Caddesi'ne gelerek cadde akışındaki ritmi arttırmasıdır.

Şekil 10. Öğlen (a) ve akşam (b) aktivitelerin oluşturduğu ritimler
(Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Akşam saatlerinde ise 21.00 itibariyle başlayan sokağa çıkma kısıtlamasının kullanıcı davranışları ve cadde boyunca oluşan ritimler üzerinde olumsuz etkileri olmakta ve cadde kullanımında değişiklikler görülmektedir. Buna bağlı olarak ritimler birçok noktada belirli sürelerde durma noktasına gelmekte ve hatta durmaktadır. Çam'ın (2017) pandemi öncesindeki çalışma bulgularına göre İstiklal Caddesi'nde daha çok yeme-içme, eğitim aktiviteleri, alışveriş, turistik etkinlikler baskınken pandemi süresince bu durum öğlen saatlerinde azalarak farklı şekillerde de olsa devam etse de akşam saatlerinde alanın tercihten ziyade güçlü ulaşım bağlantılarından dolayı transfer merkezi olma, çalışma alanlarına yakınlık gibi zorunlu sebeplerle kullanıldığı görülmektedir.

Bu incelemeler amacıyla cadde boyunca yapılan yürüyüşlerden edinilen gözlemler; sahip olduğu hareketlilik, devinim ve canlılık ile ritmik bir alan olan İstiklal Caddesi'ndeki tekli ritimleri ortaya koymak dışında, çoklu ritimlerin etkileşim biçimleri ile ilgili yorum yapmaya da olanak sağlamaktadır. Kentsel ritimler bölümünde tanımlanmış çoklu ritimlerin etkileşim biçimleri

çalışma alanı üzerinden düşünüldüğünde farklı ritimlerin uyumsuzluk olmaksızın bir arada bulunması durumu, cadde üzerindeki en baskın pratik olan yaya hareketlerinin oluşturduğu sürekli ritimler olarak karşılık bulmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Farklı ritimlerin uyumsuzluk olmaksızın bir arada bulunması durumuna örnekler
(Kaynak: 08.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Birden fazla ritmin uyumlu bir şekilde bir arada bulunmasındaki etkileşim durumuna İstiklal Caddesi özelinde bakıldığında pandemi süresince uygulanan çeşitli sınırlamalar kapsamında yeni davranış biçim ve gündelik yaşam pratikleri ortaya çıkmaktadır (Şekil 12). Bu sınırlamalar ile kullanıcıların kentsel mekân ile kurduğu ilişki değişmekte ve bu durum onları mekânı yeniden üretme hali içerisine itmektedir. Pandemi sürecinde yeme-içme mekânlarının paket ve gel-al servis dışında hizmet vermemesi; kullanıcıların, bina zemin kat analizinde görünen yeme-içme mekânlarının giriş alanlarında veya kullanılmayan/kapalı mekânların eşiklerinde sosyal mesafeli bir şekilde kümelenmesine sebep olarak yeni, anlık kamusalıklar oluşturmaktadır. Benzer olarak pandemi sürecindeki sınırlamaların oturma- zaman geçirme gibi faaliyetlere olanak sağlayan açık alanların eksikliğiyle birleşmesi sonucunda, kullanıcılar tarafından tramvay durağı veya cadde üzerindeki peyzaj öğeleri gibi mekân ve elemanlara mevcut fonksiyonlarından farklı fonksiyonlar verilmeye başlanmıştır. Bu yeni fonksiyonlar, öncekilerden farklı olsa da onlarla bir arada bulunabilmektedir. Böylece mekân işlevlerinin dönüşmesiyle olağanüstü bir durum olarak kabul edilen pandemi süresince geçici olduğu düşünülen ritimler ortaya çıkmaktadır.

Şekil 12. Birden fazla ritmin uyumlu bir şekilde bir arada bulunmasındaki etkileşim durumuna örnekler (Kaynak: 08.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

Birden fazla ritmin uyumsuz bir şekilde bir arada bulunması durumu, baskın pratiklerin oluşturduğu ritimlerde kopukluklara sebep olacak şekilde oluşmaktadır. İstiklal Caddesi'ne bakıldığında pandemi sürecinde alınan kısıtlamalardan biri olarak banka, alışveriş merkezi ve yeme-içme mekânlarının içeriye belirli bir sayıdan fazla kullanıcı kabul etmemesi, bu mekânların önünde bekleyen insanlardan oluşan sıraların uzayarak devam etmesine ve cadde üzerindeki sürekli ritim akışında kopmalara sebep olmaktadır (Şekil 13).

Şekil 13. Birden fazla ritmin uyumsuz bir şekilde bir arada bulunması durumuna örnekler (Kaynak: 08.01.2021 tarihinde yazarlar tarafından çekilmiştir.)

İstiklal Caddesi'nin gelişim sürecinde rant etkisiyle üretilen mekânlardan biri olan Demirören alışveriş merkezi, sahip olduğu alanın büyüklüğü ve tüketim odaklı alışkanlıklara sahip kullanıcılar tarafından pandemi sürecinde de tercih edilmesi ile öne çıkarak her iki gözlem saatinde ritim akışını kesintiye uğratması yönüyle dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ritimler arasında uyumsuzluğa sebep olan diğer bir etken ise, pandemi süresince alınan önlemlerden biri olarak sokakların İstiklal Caddesi'ne bağlanan noktalarına

yerleştirilen kontrol bariyerleri olmaktadır. Özellikle İstiklal Caddesi'ne yoğun akışın olduğu sokaklarda bu bariyerler, caddedeki ritim akışını keserek uyumsuzluk yaratmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Çok boyutlu bir yapıya sahip olan, tarihsel süreçte gelişen olaylar ile değişerek dönüşüme uğrayan kentsel mekân; günümüzde tüm dünyayı etkisi altına almış, en önemli sağlık sorunlarından biri olan COVID-19 pandemisinin etkisi altına girmiş durumdadır. Pandeminin etkisiyle değişmekte olan kentsel mekânlar ve buna bağlı olarak dönüşen gündelik yaşam, insan ve mekân arasında kurulan ilişkilerin farklı ölçeklerde yeniden biçimlenmesine sebep olmaktadır. Bu süreçte sorunları, potansiyel ve farklı dinamikleri anlamlandırarak sözü edilen yeniden biçimlenmeleri analiz edebilmek; COVID-19 süreci ve sonrasındaki olası senaryolar, tasarım ve planlama yaklaşımlarını kurulumak açısından önem teşkil etmektedir. Bu süreci analiz etmek adına farklı ve kapsamlı yöntem arayışları devam ederken kentsel mekânı ve gündelik yaşam pratiklerini süreç içerisinde inceleyen "ritimanaliz", bu çalışmanın ana metodolojisini oluşturmaktadır. Ritim, kentsel ritim, ritimanaliz kavram ve kapsamı; yerel ve hatta küresel anlamda önemli bir kentsel kamusal alan ve örneklem olduğu düşünülen İstiklal Caddesi üzerinden incelenerek pandemi sürecinde alanın ve buradaki gündelik yaşam pratiklerinin nasıl etkilenmiş olduğu COVID-19 öncesinden edinilen izlenimler ve yapılmış olan literatür çalışmaları çerçevesinde yorumlanarak tartışılmaktadır.

Gözlem, video kayıt ve davranışsal haritalama araçları kullanılarak farklı gün ve saatlerde edinilen veriler doğrultusunda Taksim Meydanı girişi, Galatasaray Lisesi ve Şişhane Metro istasyonu önü olmak üzere alınan üç gözlem noktasında aktivitelere göre kullanıcı yoğunluklarında farklılıklar yaşandığı görülmektedir. Öğlen ve akşam saatlerine göre mekân kullanım ve fonksiyonlarının değiştiği, öğlen aktif buluşma, bekleme veya zaman geçirme fonksiyonlarına sahip bir alanın akşam saatlerinde tamamen bir geçiş/transer noktasına dönüştüğü izlenilmektedir. Bu durum; pandemi sürecinde uygulanan saat 21.00 itibarıyla başlayan sokağa çıkamama, kafe/restoran benzeri yeme-içme yerlerinin paket ve al-götür dışında servis vermemesi, bankalar ve alışveriş alanlarında aynı anda bulunabilecek kişi sayısı limitleri gibi sınırlandırmalardan kaynaklı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. İş yerlerinin veya bireysel çalışanların çalışma ve aynı zamanda eğitim şartlarında pandemi dolayısıyla yapılan değişiklikler, saat sınırlamaları; çalışan ve öğrenci hareketliliğini azaltarak olu-

şan ritimleri negatif yönde etkilemektedir. Benzer şekilde kentsel mekânın konumu, ulaşım bağlantıları, çalışma ve konut çevrelerine yakınlığı etkili olan diğer etmenler olarak sıralanabilmektedir.

Pandemi öncesindeki çok çeşitli kullanıcı yapısına sahip olan cadde, bu özelliğini kaybetmekte kullanıcı çeşitliliğinin oluşturduğu ritimler ise değişmektedir. Bu yönüyle pandeminin kullanıcıların belleğinde canlanan kentsel mekân algısını da değiştirebildiği söylenebilmektedir.

Aktivitelerin oluşturduğu ritimler çerçevesinde çoklu ritimlerin bir aradalığına bakıldığında kullanıcı-kentsel mekân ilişkilerinin yeniden tanımlandığı görülmektedir. Pandemi dolayısıyla alınan önlemler kapsamında pandemi öncesinde çoğunlukla kapalı, yarı kamusal mekânlarda zaman geçirmeye dayalı alışkanlıklara sahip kullanıcılar, açık mekân ihtiyacıyla birlikte sokağı yeniden üretme hali içine girmeye başlamıştır. Pandemi öncesinde "içeri"de gerçekleştirilen faaliyetlerin, zorunlu pandemi şartları dolayısıyla "dışarı" taşınması, olağan kentliliklerin anlık ve rastlantısal üretimini getirmektedir. Kullanıcılar tarafından oluşturulan bu alternatifler, kentsel mekânların geleceği üzerine eleştirel bir pencere açmakta, İstiklal Caddesi'ndeki yeni olası kullanımları tartışarak geleceğe yönelik plan ve tasarım önerileri sunmaya imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda;

- Pandemi süresince kullanıcılar tarafından cadde üzerindeki eşik mekânlarda oluşturulan alternatif kullanımların esnekliği, yer oluşturma bağlamında değerlendirilerek bütüncül tasarım ilkeleri oluşturulmalıdır.

- Caddede yaşanan değişimlerin geçicilik potansiyeli çerçevesinde, taktiksel şehircilik gibi kısa süreli ve az maliyetli, değişimi destekleyen aşamalı yaklaşımlar benimsenmelidir.

- Cadde üzerinde yetersiz kalan fiziksel elemanlar (oturma birimleri, peyzaj öğeleri) arttırılarak sürekli hale getirilmeli ve bu elemanların kullanıcılara farklı aktiviteler sağlaması desteklenmelidir.

- Cadde, kendi içindeki dinamikler haricinde yakın çevre ilişkileriyle birlikte düşünülerek olası afet koşullarına uyarlanabilir ulaşım bağlantıları sağlanmalıdır.

Sonuç olarak İstiklal Caddesi; tarihi boyunca geçirdiği sosyo-mekânsal değişimler, tanıklık ettiği kentsel dönüşüm projeleri ve uygulamaları ile dönüşüm içindedir. Bu çerçevede cadde; kent içerisinde yeme-içme, turizm, ticaret, sosyo-kültür fonksiyonlarıyla öne çıkan bir zaman geçirme mekânı olmaya devam etse de gündün güne kullanıcı kitlesini kaybetmekte, sunduğu aktivite çeşitliliği, kullanıcı profili ve sahip olduğu açık mekânların kalitesiyle

kentteki Karaköy, Beşiktaş, Kadıköy gibi diğer semtlere göre geri planda kalmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan analizlerde görüldüğü üzere pandemi olgusunun kentsel mekân ve gündelik yaşamda yarattığı değişiklikler, pandemi öncesinde zaten yaşanıyor olan değişim ve dönüşümlerin etki alanını genişleterek benzer sonuçlara sebep olmaktadır. Pandemi sebebiyle süregelen bu değişiklikler; geçicilikler üzerinden kentsel ritimlerdeki kırılma, kopma ve bozulmalara yol açmaktadır. “Pandemi sonrası” olarak nitelendirilebilecek dönemde, bu ritimsel bozulmalarının bir kısmı büyük ölçüde eski haline dönecek olsa da olası pandemi veya benzeri afet durumlarına karşı kapsamlı, kullanıcıların ihtiyaçlarına uygun, geçici ve kolay çözüm önerileri hazırlanmalıdır. Alışlagelmiş mekân kullanım ve tüketim biçimleri yeniden düşünülerek kullanıcıların gündelik yaşam pratikleri ve davranış biçimleri kentsel ritimler üzerinden izlenmeli, pandemi öncesindeki kentsel mekânların aynı işlevsellikte kullanılmaya devam edip edemeyeceği sorgulanmalıdır.

Extended Abstract

Reading Urban Space and Practices of Everyday Life through Rhythmanalysis during the Pandemic: The Case of Istiklal Street

*

Burcu Soygüzeloğlu

ORCID: 0000-0001-7113-5189

Eren Kürkcüoğlu

ORCID: 0000-0002-3723-9803

Urban spaces with their complex and multi-dimensional structure have been affected by various important events in the historical process such as the industrial revolution, globalization, developments in communication, and information technologies. In addition to these events, another factor that changes and transforms urban spaces is pandemics that spread over wide geography without knowing borders, affecting individuals, their routines and habits, the relationship between individuals and urban spaces, societies, and practices of everyday life. Today, the COVID-19 outbreak, which is predicted to have started in Wuhan, in the People's Republic of China in December 2019, has spread to the other countries and cities in short time. Because of the problems coming with this pandemic urban spaces, the practices of daily life, and how they will be reshaped after the pandemic have become subjects of debate, and different and comprehensive methods have been needed in this regard. In this sense, it is considered that the concept of "rhythmanalysis", examined in Lefebvre's book "Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life", published in 2004, is an important method in terms of being process-driven. This study aims to examine the concept of urban rhythms as a product of the relationship between urban space and the practices of daily life, the scope of rhythmanalysis, and to analyze the urban space and the practices of daily life during the COVID-19 through urban rhythms. Within the scope of the study the method of rhythmanalysis, defined theoretically, is implemented in the case of Istiklal Street, considered to be a significant area in terms of its historical background and highly interactive structure by observing, using video recording, and behavioral mapping. In this context this street and

the practices of daily life are examined under three headings, rhythms created by the density of users according to activities, rhythms created by the diversity of users, and rhythms created by the activities, respectively. While these headings are being examined, the cyclical rhythms mentioned in the literature review are discussed over two different time zones, evening and noon during the day. Within the first heading video recordings are taken from three observation points on three different days, at 1-1.15 p.m. and 8-8.15 p.m. These three observation points -Taksim Square entrance, Galatasaray High School, and Şişhane Metro station- are determined by considering the character and uses of Istiklal Street before and during the pandemic. Two-way countings are made over these video recordings, and the rhythms created by the density of users according to activities are measured. As a result of this analysis, it is observed that the use and the functions of the observation points change according to the observation hours (noon and evening), and the points used for the aim of the active meeting, waiting, or spending leisure time at noon turns into a transition/transfer point in the evening. The restrictions imposed during the COVID-19 such as the fact that the number of people being in places (banks and shopping malls) at the same time is limited, cafes and restaurants are not able to provide other services except for take-away, and people are not able to go out after 9 p.m are considered as a reason of this situation. Changes in working hours and circumstances of education affect the mobility of working people and students negatively, thus rhythms created by those users of the street have started to reduce in the street. Similarly, the location of the street and its proximity to the transportation network, workplaces, and residential areas can be listed as the other influential factors.

The other two headings, the rhythms created by the diversity of users and activities along the street are evaluated separately over the changing flow within the scope of the pandemic on the street and the measures taken accordingly. Two different walks throughout Istiklal Street (from Taksim Square entrance to Tünel Square entrance) are carried out at 1.30-1.47 p.m. and 7.30-7.47 p.m. Due to the data obtained from them, the behavioral pattern of the users is analyzed by using behavioral mapping and interpreted by considering the land-use analysis of the area. It is seen that the rhythms created by the diversity of users in Istiklal Street have also changed, and the street, which has a wide variety of users before the pandemic is faced with losing its feature. Therefore, the pandemic can change the perception of urban space in the users' memory.

Within the framework of the analysis for the rhythms formed by the activities along the street, the flow of rhythms at noon and evening hours are compared, and more intense and rapid flow is observed in some focal and transfer points

and their surrounding at noon. In line with these findings, functions of food and beverage such as cafes and restaurants, banks, education areas, empty buildings/closed shops stand out in changing the flow along the street.

The results attained from this study in İstiklal Street, are considered as a clue for the future of urban spaces. Ongoing changes in urban space and daily life due to pandemics cause breakage, ruptures, and deterioration in urban rhythms. Even though some of these rhythm disturbances may return to their previous state with the end of the pandemic, comprehensive, temporary, and practical solutions should be prepared for the possible pandemics or the other disaster scenarios in the post-COVID-19 era. Whether urban spaces can continue to be used with the same functionality before the pandemic should be questioned by rethinking the usual spatial uses and the consumption patterns in cities through urban rhythms.

Kaynakça/References

- Akın, N. (1998). *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Altunbaş, U. (2006). *Kent merkezlerinde yayalaştırmanın işlevsel değişim üzerine etkileri: İstiklal Caddesi örneği (Yüksek lisans tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aslan, R. (2020). Tarihten günümüze epidemiler, pandemiler ve Covid-19. *Ayrıntı Dergisi*, 8(65), 35-41.
- Beyoğlu Belediyesi Faaliyet Raporu (2011). 29 Mayıs 2021 tarihinde <http://webarsiv.beyoglu.bel.tr/> adresinden erişildi.
- Bilsel, C. ve Pinon, P. (2010). İmparatorluk başkentinden Cumhuriyet'in modern kentine: Henri Prost'un İstanbul planlaması (1936-1951). *İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kataloqları*, 73-150.
- Cihanger Ribeiro, D. (2019). The poiesis of everyday life and space in Yüksel Street. *Journal of Ankara Studies*, 7(1), 1-25.
- Çam, S. (2017). *The impacts of land-use change on place identity: The case of İstiklal Street (Yüksek lisans tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çiçek, S. (2021). An evaluation model for the resilience of public spaces during Covid-19 pandemic. *JCoDe: Journal of Computational Design*, 2(1), 313-334.
- Dökmeci, V. ve Çıracı, H. (1990). *Tarihsel gelişim sürecinden Beyoğlu*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları.
- Dökmeci, V., Altunbaş, U. ve Yazgı, B. (2007). Revitalization of the main street of a distinguished old neighbourhood in İstanbul, *European Planning Studies*, 15(1), 153-166.
- Elden, S. (2004). Rhythmanalysis: An Introduction. H. Lefebvre, *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life* içinde (ss. 1-12). New York: Continuum.

- Erdönmez, M.E. ve Akı, A. (2005). Açık kamusal kent mekânlarının toplum ilişkilerindeki yeri. *MEGARON YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi*, 1 (1), 67-87.
- Ertemel, E. (2017). *Galata Sur İçi Bölgesinin kent dokusu ve anıtsal yapı bağlamında tarih süreç içerisindeki gelişimi ve değişiminin izlenmesi (Yüksek lisans tezi)*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüş, İ. ve Yılmaz, E. (2020). Rhythmanalysis as a method of analyzing everyday life spaces: the case of Kıbrıs Şehitleri Street in İzmir. *Online Journal of Art and Design*, 8(3), 229-250.
- İçişleri Bakanlığı. (2020a). Koronavirüs ile Mücadele Kapsamında - Yeni Kısıtlama ve Tedbirler Genelgesi. 3 Ocak 2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-ile-mucadele-kapsaminda-sokaga-cikma-kisitlamalari---yeni-kisitlama-ve-tedbirler-genelgesi> adresinden erişildi.
- İçişleri Bakanlığı. (2020b). 81 ile Cadde, Bulvar, Meydan Tedbirleri Genelgesi. 3 Ocak 2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/81-ile-cadde-bulvar-meydan-tedbirleri-genelgesi> adresinden erişildi.
- James, A. C. (2020). Don't stand so close to me: Public spaces, behavioral geography, and Covid-19. *Dialogues in Human Geography*, 10(2), 187-190.
- Kasinitz, P. (2020). Rending the "cosmopolitan canopy": Covid-19 and urban public space. *City & community*, 19(3), 489-495.
- Kır, A. (2016). *Kentsel bellek mekânı olarak sokaklar: İstiklal Caddesi örneği (Yüksek lisans tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday life*. New York: Continuum.
- Lefebvre, H. ve Regulier, C. (2004). The Rhythmanalytical project. H. Lefebvre, *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life* içinde (ss.71-83). London, New York: Continuum publishers.
- Marcus, L. (2014). Rhythm-studies. *Music and Architecture*, 6-14.
- Marcu, S. (2017). Tears of time: a Lefebvrian rhythmanalysis approach to explore the mobility experiences of young Eastern Europeans in Spain. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 42, 405-416.
- O'Connor, E. (2020). Public space plays vital role in pandemic. 1 Haziran 2021 tarihinde <https://gehlpeople.com/blog/public-space-plays-vital-role-in-pandemic/> adresinden erişildi.
- Özer, Ö. ve Kubat, A.S. (2015). Measuring walkability in Istanbul Galata Region. *Journal of ITU AZ*, 12(1), 15-29.
- Simpson, P. (2012). Apprehending everyday rhythms: rhythmanalysis, time-lapse photography, and the space-times of street performance. *Cultural Geographies*, 19(4), 423-445. doi:10.1177/1474474012443201
- Tekin, İ. (2005). *Beyoğlu-İstiklal Caddesi ve yakın çevresinde kentsel yaşamın kesitler üzerinden okunması ve caddede kalabalık (Yüksek lisans tezi)*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (2021). 1 Haziran 2021 tarihinde <https://www.etimolojiturkce.com/ke-lime/ritim> adresinden erişildi.

- Wunderlich, F. M. (2016). Symphonies of urban places: Urban rhythms as traces of time in space. A study of urban rhythms. 28 Aralık 2020 tarihinde <https://rhuthmos.eu/spip.php?article1854> adresinden erişildi.
- Zecca, C., Gaglione, F., Laing, R. ve Gargiulo, C. (2020). Pedestrian routes and accessibility to urban services: rhythmic analysis on people's behaviour before and during the Covid-19. *Tema. Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 13(2), 241-256. doi:<http://dx.doi.org/10.6092/1970-9870/7051>

Covid-19 Pandemi Döneminin Tüketicinin Tüketim Alışkanlıkları ve Tüketim Mekânlarına Bakış Açısı Üzerindeki Etkisi

*

Birsu Ece Kaya¹

ORCID: 0000-0001-8834-6732

İkbal Erbaş²

ORCID: 0000-0002-6327-1399

Öz

Üretim ve tüketim faaliyetleri tarih boyunca her dönemde farklı şekillerde insanların yaşamında yer almıştır. Küreselleşme ve kapitalizm, üretim ve tüketime yönelik faaliyetlerin farklı bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Her bireyi tüketici olarak değerlendiren kapitalist sistem satın alma ve tüketmeyi teşvik ederek devamlılığını sürdürmekte, bireylerde alışkanlıklar ve bağımlılıklar yaratılarak tüketim kültürü oluşturulmaktadır. İlk olarak 2019 yılında karşılaşıp tüm dünyaya yayılan Covid-19 virüsü, toplumların gündelik yaşamını etkilemekte, yaşam tarzında ve tercihlerinde değişikliklere sebep olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 virüsü kaynaklı pandemi dönemi sürecinde kişilerin tüketim alışkanlıklarındaki ve tüketim mekân tercihlerindeki değişimi sorgulamaktır. Çalışma, konu ile ilgili kavramsal çerçeve ve anket uygulamasını içeren iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular, Covid-19 salgınından sonra bireylerin tüketim alışkanlıklarının ve tüketim mekân tercihlerinin değiştiğini, tüketicilerin online alışveriş sitelerini ve uygulamalarını sağlık açısından daha güvenli bulduklarını ortaya koymaktadır. Çalışma sonuçlarının kalıcı hale gelebilecek yeni tüketim alışkanlıklarına dikkat çekerek, yeni mekânların tasarlanması ve mevcut tüketim mekânlarında fiziksel ve sosyal düzenlemelerin uygulanması hususunda yapılacak gelecekteki çalışmalara altlık oluşturması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: tüketim kültürü, tüketim alışkanlıkları, tüketim mekânları, Covid-19, pandemi

¹ Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, E-mail: birsuece@gmail.com

² Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, E-mail: ierbas@akdeniz.edu.tr

The Effect of Covid-19 Pandemic Period on Consumer's Consumption Habits and Perspective On Consumption Spaces

*

Birsu Ece Kaya³

ORCID: 0000-0001-8834-6732

İkbal Erbaş⁴

ORCID: 0000-0002-6327-1399

Abstract

Production and consumption activities have taken place differently in people's lives throughout history. Globalization and capitalism have caused production and consumption practices to be moved a different dimension. The capitalist system, which evaluates each individual as a consumer, maintains its continuity by encouraging to purchase and consume, and consumption culture is constituted by creating habits and addictions on individuals. Covid-19 virus, which was firstly encountered in 2019 and spread all over the world, affects the daily life of societies and causes changes in preferences. The aim of this study is questioning what kind of changes occurred in people's consumption habits and consumption space preferences during the pandemic period caused by the Covid-19 virus. The study consists of two main sections that include the conceptual framework and questionnaire practice. According to the findings obtained as a result of the study, it could be said that after the Covid-19 epidemic, individuals' consumption habits and consumption space preferences changed, and they found online shopping sites and applications safer in terms of health. In this direction, it is expected that new consumption habits that could become permanent, the emergence of new spaces and the implementation of physical and social regulations in existing consumption spaces.

Keywords: *consumption culture, consumption habits, consumption spaces, Covid-19, pandemic*

---

³ Ph.D. Student, Akdeniz University, E-mail: birsuece@gmail.com

⁴ Assoc. Prof., Akdeniz University, E-mail: ierbas@akdeniz.edu.tr

Giriş

Üretim ve tüketim tarih boyunca her dönemde farklı şekillerde insanların yaşamlarında yer almış; kapitalizm, endüstrileşme, küreselleşme gibi sistemler üretim ve tüketim ilişkilerini tüm dünyada yeni bir seviyeye taşımıştır. Anthony Giddens (1994), modern toplumların yapısını incelerken kapitalizm ve endüstriyalizmi modern toplumların modern kurumlarıyla ilişkisi olan “ör-gütsel kümeler” olarak tanımlamıştır. Küreselleşme ve kapitalizm üretim ilişkilerini yeniden ele alıp tüketim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmış, üretim ve tüketime yönelik uygulamalar farklı bir boyuta taşınmıştır. Küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisi güçlü şirketlerin uluslararası düzeyde üretim yapmasına olanak sağlarken tüketim piyasasında da daha geniş coğrafyalara ve kitlelere pazarlama yapma imkanı sağlamıştır. Bu noktada, günümüz toplumlarının geçmişten farkı, üretimden çok tüketime vurgu yapılması ve harcamanın öncelenmesidir (Kadıoğlu, 2014, s.41).

Yeni piyasa toplulukların tüketim algılarını değiştirerek farklı kültürlere sahip toplulukların ortak ürünlere talep göstermesini sağlamıştır. Bu doğrultuda, kapitalist sistem dünyanın her köşesindeki bireyleri tüketici olarak ele almakta ve tüketiciler sayesinde sistemin devamlılığını sağlamaktadır. Kapitalist ekonomi sistemi devamlılığını sağlamak için tüketimi sadece gereksinim ve kullanımın doğal süreçlerine bırakmaz; tüketimi sürekli canlı tutmayı, yeni ihtiyaçlar yaratmayı hedeflemektedir (Yırtıcı, 2002, s.13). Bu ihtiyaçlar karşısında tüketicilerin alışkanlıkları şekillenmekte ve tercihleri birbirinden farklılık göstermektedir.

Mimarlık disiplininin ürünü olan mekan da kimi zaman toplumsal yaşam içinde çağdaş tüketim kalıpları ile ilişkili olarak üretilen ve tüketilen bir nesne olurken, bazen de tüketim eyleminin mekanıdır (Yırtıcı, 2002, s.9-11). Tüm toplumsal, kültürel, ekonomik değişmelerle birlikte yeni koşullara uygun olarak mimarlık ve inşaat sektörü yeni tüketim mekanları geliştirmiştir. Gündelik hayatta gerçekleşen değişiklikler, yaşanan olaylar yeni tüketim mekanlarının üretilmesine sebep olurken, sermayenin oluşturduğu yeni tüketim mekanları da bireylerin gündelik hayatında ve alışkanlıklarında değişikliklere sebep olmaktadır.

2019 yılında Çin’de ortaya çıkan “Covid-19 virüsü” salgına dönüşerek salgın ile geçirilen süre boyunca dünyada her alanda köklü değişikliklere neden olmuştur. Salgın insandan insana solunum ve temas yoluyla bulaşarak dünyanın bütün kentlerinde hızla yayılmıştır. Türkiye’de 2020 yılının Mart ayında ilk vakanın görülmesiyle birlikte devlet ve Sağlık Bakanlığı tarafından

gerekli önlemler alınmaya başlanmış, vatandaşların gündelik hayatında de-ğişikliğe gitmesi zorunlu kılınmıştır. Bu süreçte bireylerin mekansal tercihle-ri ve ihtiyaçlarının değişmesi kaçınılmaz olmuştur. Ortaya çıkan bu deği-şimlerden bazılarının geleceğe yönelik kalıcı etkilere sebep olması alışılage-len tasarım yaklaşımlarının ve ilkelerinin de yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Araştırma konusu ile ilgili literatür incelendiğinde, tüketim toplumu, tü-ke-tim alışkanlıkları ve alışveriş merkezleri üzerinde yoğunlaşmak üzere tü-ke-tim mekanlarını kapsayan çalışmaların olduğu, Covid-19 virüsünün top-lumun yaşam tarzı ve satın alma tercihlerine etkisi üzerine yapılmış çalışma-ların olduğu görülmüştür (Bayır, 2021; Danışmaz, 2020; Duygun, 2020; Kaya-başı, 2020). Çakıroğlu, Pirtini ve Çengel (2020), Covid-19 sürecinde tüketicile-rin temel ihtiyaçlara yöneldiğini, çevrimiçi alışverişin arttığını, dijital plat-formların daha çok kullanıldığını ve sosyal sorumluluk projelerinin arttığını ifade etmişlerdir. Bu etkinin uzun süreçte devam etmesinin tüketici olan top-lumların yaşam tarzında kalıcı değişikliklere neden olacağı sonucuna varmış-lardır. İnce ve Kadioğlu (2020), Covid-19 salgın sürecinin tüketici davranışla-rında neden olduğu değişimleri incelemiş ve tüketicilerin stoklama eğilimle-rinin ve online satın alma davranışlarının arttığı sonucunu elde etmişlerdir. Kot-ler (2020), Covid-19 pandemi sürecinden sonra toplumların neye ihtiyacı oldu-đunu ve neyi tükettiğini yeniden ele alacağını ve bu nedenle yeni tüketici eği-limleri ve davranışlarının ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Erbaş (2021) yaşıyan bu süreçte mimarların kritik önemine dikkati çekerken, Özcü ve Atanur (2020) Covid-19'un kent yaşamına etkisini değerlendirmiştir. Ancak yapılan incele-melerde Covid-19 pandemi dönemi öncesi ve sonrası tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanı tercihlerini inceleyen yeterli çalışmaya ulaşılamamıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Covid-19 virüsü ve salgın sürecinin gün-delik hayatı ve alışkanlıkları etkilemesi sebebiyle, kişilerin tüketim alışkanlık-larındaki ve tüketim mekanı tercihlerindeki değişimi ve yönelimi sorgula-maktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışma kapsamında tüketim kültürü, tüke-tim toplumu, tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanları kavramları ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturularak Türkiye'de yaşamakta olan bireylerin Covid-19 pandemi döneminde tüketim alışkanlıkları ve tüketim tercihlerini tespit etmek amacıyla yapılan anket çalışmasının bulguları değerlendirilmi-ştir. Bu araştırmada, tüketicilerin Covid-19 öncesi ve sonrasında tüketim alış-kanlığı ve mekanı tercihlerinin karşılaştırılarak tüketim mekanında deği-ştirilmesi veya iyileştirilmesi beklenen fiziksel, sosyal özelliklerin ortaya konul-ması çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır.

Tüketim Kültürü ve Tüketim Toplumu

Bilgi, kültür, duygular, ihtiyaçlar – kısacası tüm insani yetiler – üretimin düzeni içinde metalar olarak birleştirilirler ve satılabilirler diye üretici güçler olarak maddesel form alırlar. Benzer biçimde bugün tüm arzular, projeler, istekler, tüm tutku ve ilişkiler, satın alınan ve tüketilen nesnelere ve işaretler olarak soyutlanıyor ya da maddeleştiriliyor. (Karl Marx, akt. Baudrillard, 2002, s.69).

Tüketim, kültür, iletişim ve tarihin her seviyesine ulaşabilen, nesne ile bireyler arası ilişkilerin ötesine geçen ve sınırları olmayan sistematik bir çalışmanın pratiği olarak tanımlanabilmektedir (Baudrillard, 2002, s.71-72). Zaman içinde üretim ve tüketimin farklılaşması ve bireyleri farklılaştırması sistemin sınırsızlığını ve sonsuzluğunu sağlamaktadır (Baudrillard, 1997, s.68). Üretim ve tüketim sürdürülebilirliğini sağlamak için tüketim kültürü, tüketici ihtiyaçlarının ilke olarak sınırsız ve doyurulmaz olduğu düşüncesine dayanmaktadır (Çınar ve Çubukçu, 2009, s.280). Baudrillard'a göre (1997, s.71), büyüme topluluğunun devamlılığı için hem mal üretilmesi hem de ihtiyaç üretilmesi gerekmektedir; mal üretimi ekonomik üretkenliğin bir işlevi iken, ihtiyaç üretimi ise toplumsal farklılaşmanın aracıdır.

Kişilerin bireysel olarak gerçekleştirdikleri tüketim eylemi toplu olarak değerlendirildiğinde toplumun "tüketim eğilimi" ortaya çıkmaktadır ve toplumun tüketim eğilimi toplumun gelir yapısı ve gelir dağılımına bağlı olduğu gibi ihtiyaçların niteliğine ve şiddetine göre belirlenmektedir (Kadioğlu, 2014, s.15). "Tüketim toplumu" kavramı ise tüketim merkezli yeni bir toplumsal yapılanmayı ifade etmektedir (Yırtıcı, 2002, s.10). Çınar ve Çubukçu'nun ifade ettiği üzere (2009, s.279) tüketim toplumu, kapitalist sistemin hakim olduğu toplumlarda söz konusudur ve tüketim toplumunun ayırt edici özelliği, ihtiyaçlara yönelik tüketim faaliyeti gerçekleştirmek yerine, tüketimin kendisinin bir amaç ve ihtiyaç haline gelmesidir. Toplumsal bir varlık olarak insanın temel ve bedensel ihtiyaçları niceliksel olarak sınırlıdır, ama sosyal ve kültürel sistemin olanakları sınırsızdır (Baudrillard, 1997, s.73). Değişen zaman ve koşullar tüketim eğilimlerinin de değişmesine sebep olmuş, tüketim zorunlu ihtiyaçların karşılanmasından farklılaşarak sosyal tatmin, mutluluk aracı ve statü göstergesi olarak devamlılığını sürdürmektedir.

Siyasal, ekonomik ve sosyal çevrede gerçekleşen değişimler toplumsal yapılarında birtakım yansımalarla neden olmaktadır. İşgücü yapısı, teknoloji, ekonomik krizler, sosyal eğilimler, dünya politikaları ve rekabet gibi sistemde değişikliğe neden olan etkenler örgütsel yapılanmalarda ve toplumun gündelik hayatında değişikliğe sebep olmaktadır. (Özkalp ve Kirel, 2018, s.430).

Normal şartlarda, örgütsel değişim planlı olarak belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere düzenlenmektedir (Can, Aşan Azizoğlu ve Miski Aydın 2015, s.409); fakat, Covid-19 salgınının bir anda tüm dünyaya yayılması değişimlerin plansız ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesine neden olmuştur. Covid-19 salgını sürecinde, bireylerin ve toplumların normalde direnç gösterebilecekleri durumları bu dönemde hızlıca kabullendiği ve yeni alışkanlıklar geliştirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda, Covid-19 pandemi dönemi, toplumların tüketim tercihleri ve yönelimlerinde farklılıkların olduğu bir değişim dönemi olarak adlandırılabilir ve bu sürecin sermaye ve mekansal düzenlemelerdeki yansımaları ve düzenleyici gücü hala devam etmektedir.

Dünya çapında çeşitli etkilere sebep olan Covid-19 salgınının, tedavisi uygulanıp yayılma hızı ve etkisi azaltılsa da toplumların yaşam ve davranış biçimlerinde bazı kalıcı değişikliklere yol açacağı görülmektedir. Salgın sürecinde izolasyon amacıyla evde çalışılması, eğitim görülmesi, çevrimiçi sosyalleşme ve çevrimiçi alışverişler geçirilen süreye paralel olarak bu faaliyetlerin içselleştirilmesine neden olmakta ve bu yönelimin kalıcı hale gelmesinin kaçınılmaz olacağı öngörülmektedir. Temizlik, hijyen, kalabalıktan kaçınma ve sosyal izolasyonun sağlanmasına eskiye göre daha dikkat ediliyor olması Covid-19 sonrası dönemde de eğlence yerleri, alışveriş merkezleri, restoranlar ve spor salonları gibi toplu kullanım sunan kalabalık mekanların daha az tercih edilmesine neden olmaktadır (Çevik Tekin, 2020, s.2342). Bu değişimin bir sonucu olarak söz konusu mekanlarda bazı fiziksel düzenleme ve iyileştirmelerin yapılması gerekli olacaktır. Değişen ve kalıcı hale gelen yönelimler Covid-19 sonrası toplumunun başta sosyal yapısı olmak üzere tüketim yapısı, mekansal tercihleri ve talepleri üzerinde etkili olacaktır.

Tüketim Alışkanlıklarının Ortaya Çıkması

Gündelik yaşamında insanı çevreleyen her şey -evler, mimari, konut örgütlenmesi, mobilyalar ve ev eşyaları- aynı zamanda kültürün de parçasıdır ve zevki etkiler... (Georgy Alexandrov, akt. Lefebvre, 2010, s.51).

Ekonomik anlamda tüketim, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için mal veya hizmetlere bedel ödeyerek sahip olmaları veya kullanmalarınıdır (Kadioğlu, 2014, s.15). Toplumsal ihtiyaçlar yaşlara, cinsiyetlere, gruplara ve farklı etkenlere göre bireysel ve kolektif ihtiyaçlar olarak farklılaştırılmıştır (Lefebvre, 2010, s.38). İnsanlarda tüketim eylemine yönelten temel güdü bireysel ihtiyaçlardır ve sürekli değişen, çoğalan ihtiyaçlar tatmin edildiğinde haz duygusu verirken, tatmin edilmediğinde kişide sıkıntı yaratmaktadır (Kadioğlu,

2014, s.16). Bu durum kapitalizm ve küreselleşmenin bir sonucudur; üretimin seri üretim ile hızlandırılması, ürünlerin tüm dünyaya daha uygun fiyatlarla hızlıca yayılması bireylerin gündelik hayatında ilişki kurduğu nesnelere ilişkisini bütün olarak değiştirmiş, nesnelere ve satın almaya bağımlılığı artmıştır.

Kadıoğlu'nun (2014, s.17) ifade ettiği üzere, neden tüketiriz sorusunun cevabını ihtiyaçları yaratan güdülerde aramak mümkündür. Bu doğrultuda, tüketim eylemine neden olan temel güdüler; yalın ihtiyaçlar, sosyalleşme güdüsü, kendini ifade etme güdüsü, tüketim zorlayıcıları ve öğrenilmiş tüketim güdüleridir. Bu durumda, bireyleri tüketime yönlendiren sebepler temel gereksinimler olabildiği gibi toplumsal durum ve özendiriciler de olabilmektedir.

Baudrillard'a göre, tüketimin amacı nesnelere ve araçların dolaşımı ve tüketilmesi değildir; nesnelere ihtiyacı karşılamaya yöneliktir ama bu durum sadece tüketimin önkoşuludur. Nesnelere artık bir işleve veya tanımlı bir ihtiyaca bağlı değildir; tüketimin asıl amacı, nesnelere maddeselliği değil, yaratıldığı farklılıktır (Baudrillard, 1997, s.89; Baudrillard, 2002, s.68). Sistem, tüketimi devamlı kılmak için ürünleri hem temel hem de sosyal ihtiyaçlara yanıt verecek şekilde algı oluşturarak pazarlamaktadır. İhtiyaçlar hakkındaki söylemler mutluluk arayışına dayandırılmaktadır ve reklamların arka planında yer alan mutluluk algısı tüketim kültürünün bir araç haline gelmektedir.

Bireylerin tüketim tercihleri ve satın alma eylemleri bireyin bulunduğu ekonomik ve sosyal konum, gelir durumu ve hayat tarzı hakkında bilgi vermektedir. Her birey gidermek zorunda olduğu temel gereksinimlere yönelik tüketime yönelirken ait olmak istediği sosyal grubun gerektirdiği tüketim alışkanlıklarını da sürdürmektedir. Gıda, barınma, giyim gibi temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik gerçekleştirilen tüketim "yararlı tüketim" olarak adlandırılırken temel ihtiyaçların ötesinde kişisel ve duygusal tatminleri karşılayan ihtiyaçları gidermeye yönelik gerçekleştirilen tüketime "hazcı tüketim" denilmektedir (Kadıoğlu, 2014, s.21). Kişiler sahip oldukları gelir durumu ve buldukları toplum yapısı gibi etkenlere bağlı olarak yararlı ve hazcı tüketimlerini gerçekleştirmektedir. Bulduğumuz toplumlarda sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak için yararlı tüketim gerçekleştiren "anti-tüketiciler" de bulunmaktadır. Anti-tüketiciler hayatın basitleştirilmesi, doğanın ve doğal kaynakların korunması, var olanların korunarak sürdürülmesi gibi farklı sebeplerle hazcı tüketime karşı çıkmaktadır (Kotler, 2020).

Zeren ve Gökdağlı'ya göre (2017, s.43), bazı tüketiciler için alışveriş eylemi hayatlarındaki stresleri ve gerilimleri azaltmaya, unutmaya yönelik gerçekleştirdikleri kontrol edilemeyen, takıntı haline gelmiş davranışlardır. Covid-19 sürecinde, tüketicilerde hem yararlı hem de hazcı tüketim eğiliminin var

olduğunu söylemek mümkündür. Bazı bireylerin, pandeminin yarattığı stres ve kaygıyı azaltmak, kısa süreliğine dikkatini başka şeylere vermek amacıyla online alışverişin sunduğu kolaylık ve imkanlardan yararlanarak ihtiyacı olmayan ürünleri satın alma eğilimi gösterdiği söylenebilir. Tüm salgın sürecinin tüketicilerin alışkanlıklarında ve tercihlerinde kalıcı hale gelecek bazı değişikliklere sebep olduğu düşünülmektedir. Diğer bir açıdan, insanların salgın süresince edindikleri tecrübeler doğrultusunda, daha iyi bir yaşama sahip olmak için iş hayatı, aileleriyle geçirdikleri vakit ve boş zamanları arasında öncekinden farklı bir denge oluşturacağı ve post-tüketimcilik döneminin oluşacağı tahmin edilmektedir (Kotler, 2020).

Covid-19 salgını süreci de Türkiye’de ve tüm dünyada sağlığı gündem haline getirmiş, sağlığın korunmasını önceleyen tüketim tercihleri ön plana çıkmıştır. Bu tercihler bireylerin hem ürün hem de tüketim mekanları seçimlerini kapsamaktadır. Kotler’e göre (2020), salgından kaynaklanan yoksunluk ve kaygı, tüketicilerin neyi tükettiğini, ne kadar tükettiğini ve ürünleri nereden temin ettiğini sorgulamasına sebep olmaktadır. Covid-19 salgını döneminde de yararçı ve hazcı tüketimler farklı sebepler ve motivasyonlar sebebiyle gerçekleştirilmiş, tüketim kültürü ve alışkanlıkları değişen tercihler ve mekanlarda devam ettirilmiştir.

*Biz mi tüketime bağımlıyız, yoksa tüketim mi bize bağımlı?*⁵ (Kotler, 2020).

Tüketimin Mekansal Örgütlenmesi

Tarih boyunca insanlar farklı ekonomik, toplumsal, sosyo-kültürel aşamalardan geçmiş olsalar da tüketim eylemlerini gerçekleştirecekleri alanlar düzenleyerek tüketim mekanlarını oluşturmuşlardır. Üretim ilişkilerinin toplumsal hayat içinde yer bulması mekansal varlıklar ile sağlanmaktadır ve kapitalist devletin rasyonel temellerini oluşturan meslekler ve disiplinler mekan temsillerini oluşturarak sermayenin mekanlarını üretmektedir (Arslan Avar, 2009, s.8,12). Sanayi devrimine kadar dükkanlar, haller, çarşılar vb. tüketim için düzenlenmiş mekanlar iken kentleşme ve sanayi devrimi sonrasında tüketim ile birlikte sosyalleşmeyi ve farklı kullanımları bir arada sunan yeni tüketim mekanları üretilmeye başlamıştır. İnsanların çalışma saatleri ile dinlenme, beslenme, uyku gibi temel ihtiyaçlarını karşılama saatleri dışında tanımlanan serbest zamanları alışveriş yapma, restoranda yemek yeme, seyahat etme, spor yapma gibi tüketimi destekleyen çeşitli faaliyetlerle bütünleş-

---

⁵ Orijinal versiyonu: “Is our addiction to consuming, consuming us?”.

tirilmiştir (Çakıroğlu ve diğerleri, 2020, s.86). Günümüz toplumundaki tüketim mekanları da temel ihtiyaçların giderilmesine ek olarak sosyal ve kültürel gereksinimleri karşılamayı, boş zamanları değerlendirmeyi de olanaklı kılabilecek şekilde düzenlenmektedir. Aslında tüm bunlar toplumda alışkanlıklar yaratmak ve tüketimi devamlı kılmak için gerçekleştirilen sosyal, kültürel, ekonomik ve mekansal düzenlemelerdir.

1990'lı yıllardan itibaren küresel ekonomik ilişkilerin bir parçası haline gelen Türkiye'nin özellikle büyük kentlerinde toplumsal süreçte ve gündelik hayatta meydana gelen değişiklikler kent mekanında yeni tüketim mekanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Öncelikle, yabancı ve yerel sermayenin hegemonyasında olan hipermarketler geniş ürün yelpazesi ve pazarlamayı kolaylaştırıcı unsurlar içermesi sebebiyle küçük üreticinin ve küçük esnafın ticaret hacminin azalmasına neden olmuştur (Özbek Sönmez, 2002, s.32,34). 1960'lı yıllardan itibaren artış göstermeye başlayan alışveriş merkezleri de tüketim kültürünün mekansal örgütlenmesinin bir parçasıdır.

Günümüz koşullarında elde edilen teknolojik gelişmeler yeni toplum düzeninin gündelik hayatına uyumlu olacak ve gündelik hayatında tüketimi kolaylaştıracak şekilde sanal tüketim ortamlarını düzenleyerek yeni bir tür tüketim mekanının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gittikçe artan çalışma saatleri ve boş zamanların azalması, trafik gibi ulaşım sorunlarının ortaya çıkması toplumun gündelik yaşamında yeni alışkanlıklar edinmesinde etkili olmuştur. Yeni yaşam tarzı ile kişiler sanal ortamlar üzerinden dünya ve diğer insanlar ile iletişim kurmaya, sosyalleşmeye ve alışveriş yapmaya başlamışlardır. Bu durum farklı sektörleri içerecek şekilde sanal tüketim mekanlarının düzenlenmesine ve yeni pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine neden olmuştur.

Covid-19 salgını sürecinde sosyal izolasyonu sağlamak amacıyla evde daha çok vakit geçirilmesi ve ihtiyaçların evden dışarı çıkmadan karşılanmak istenmesi teknolojiden daha fazla yararlanılmasına neden olmuştur ve belki de bu süreçte edinilen alışkanlıklar gelecek dönemde sürekli hale gelecektir (Çakıroğlu ve diğerleri, 2020, s.95). Tedbir amaçlı olarak internet üzerinden evden çalışma ve evden eğitime yönelim arttığı gibi ihtiyaçların giderilmesinde de bazı kesimler için evden çıkmadan alışverişini çevrimiçi yapabilmek önem kazanmıştır. Bu bağlamda, çevrimiçi alışveriş için düzenlenen sanal ortamlar soyut bir mekansallık olarak düşünülebilir. Ama bu soyut mekanın arkasında alışveriş eyleminin gerçekleştirilebilmesi için dağıtım merkezleri, dağıtım ağları, ilişkili fiziksel mağazalar ve depolar gerekmektedir (Çakıroğlu ve diğerleri, 2020:93). Yani, sanal ortamdan yapılan alışveriş fiziksel

olarak mevcut olan tüketim mekanlarının yok olması anlamına gelmemektedir, bu mekanlara ek olarak yeni mekansal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Sistem, bu mekansal düzenlemelere bireyleri her koşulda tüketmeye motive edebilmek ve tüketimin devamlılığını sağlamak için ihtiyaç duymaktadır.

Yöntem

Covid-19 pandemi sürecinin tüketicinin mekansal tercihlerinde yarattığı etkileri değerlendirmek amacıyla çalışma kapsamında anket çalışması yapılmıştır. Tüketicilerin tercihlerini ve eğilimlerini anlamaya yönelik olarak hazırlanan anket üç bölümden oluşturulmuş ve toplam 22 soru sorulmuştur. İlk bölümde yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma durumu ve aylık gelir düzeyini içeren demografik bilgilere dair ifadeler yer verilmiştir. İkinci bölümde pandemi öncesi ve sonrasında tüketim alışkanlıklarını ve tüketim mekanı tercihlerini belirlemeye yönelik çoktan seçmeli sorular sorulmuştur. Üçüncü bölümde ise, Covid-19 salgınından sonra bireylerin alışveriş için gittikleri tüketim mekanlarında aradıkları fiziksel, sosyal özelliklere dair düşüncelerini ölçmek için kesinlikle katılıyorum, kesinlikle katılmıyorum vb. şekilde ifade edebilecekleri 5'li Likert ölçeği ile oluşturulmuş ifadeler yer verilmiştir.

Pandemi sebebiyle katılımcılarla yüz yüze olarak bir araya gelme imkanı düşük ve riskli olduğu için anket çalışması çevrimiçi olarak hazırlanmış ve internet ortamı üzerinden kartopu örneklem metodu ile farklı şehirlerde yaşayan farklı sosyal, ekonomik ve kültürel düzeylere sahip insanlara ulaştırılmıştır. Kartopu metodunda önce örneklem evrenindeki bir bireye ulaşılır, sonra o bireyin yardımı ile diğer bireye ulaşılır, daha sonra onların yardımıyla başka bireylere ulaşılarak hedeflenen örneklem büyüklüğüne ve çeşitliliğine erişmeye çalışılır (Böke, 2017, s.129). Çevrimiçi anket uygulaması Ankara, İstanbul, İzmir ve Antalya şehirlerinden başlayarak Türkiye'nin çeşitli illerine kartopu örneklem metodu ile dağıtılmıştır.

Asiamah, Mensah ve Oteng-Abayie (2017), genel popülasyon, hedef popülasyon ve erişilebilir popülasyon olmak üzere üç tür popülasyon tanımlamaktadır. Genel popülasyon genellikle araştırma hedefleri tanımlanarak belirlenirken, hedef popülasyon belirli ilgi ve alakaları olan bireyler veya bir grup katılımcı olarak tanımlanır (Kotrlik ve Higgins, 2001; Asiamah ve diğerleri, 2017). Erişilebilir popülasyon ise araştırmaya katılmaya istekli ve çalışma zamanında mevcut olan hedef popülasyonun üyelerinden oluşmaktadır. Araştırmanın erişilebilir popülasyonunu kartopu örneklem metoduyla ulaşı-

lan 18 yaşından büyük öğrenci, çalışan, çalışmayan ve emekli kişiler oluşturmuştur. 2021 yılının Ocak ayında çevrimiçi olarak uygulanan anket 212 kişiye ulaşılması ile tamamlanmıştır. Anketteki demografik bilgilerden elde edilen sonuca göre, katılımcıların %33'ünün 0-3.000 TL aralığında düşük gelir düzeyine sahip olması ve %10,4'ünün 10.001 TL ve üzeri gelire sahip olması katılımcıların çoğunlukla düşük gelir grubuna dahil olduğunu göstermekte ve örneklem hakkında bilgi vermektedir. Anket çalışmasına dair araştırma hipotezlerini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1. Hipotez:

H0: Covid-19 salgınından sonra tüketim ihtiyaçları ve alışkanlıklarında değişiklik yoktur.

HA: Covid-19 salgınından sonra tüketim ihtiyaçları ve alışkanlıklarında değişiklik vardır.

2. Hipotez:

H0: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanı tercihinde değişiklik yoktur.

HA: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanı tercihinde değişiklik vardır.

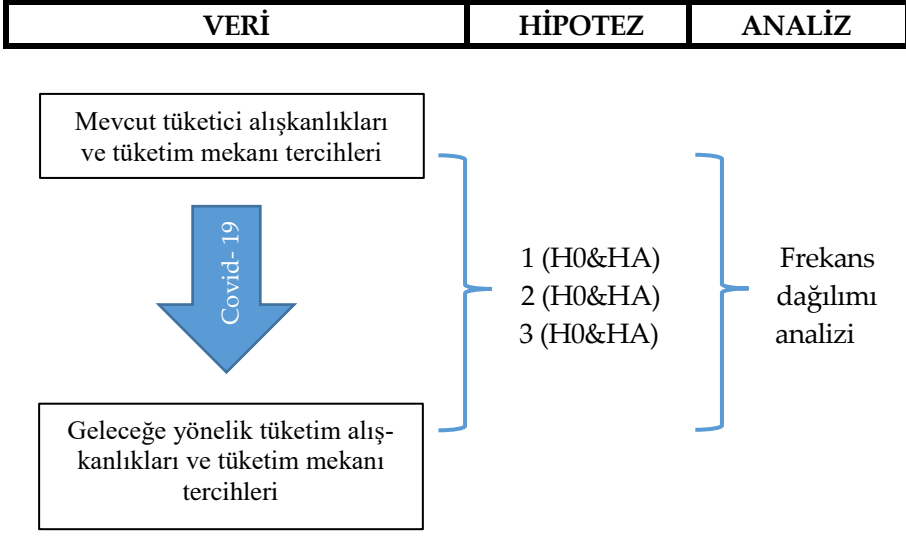
3. Hipotez:

H0: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanları arasında online alışveriş siteleri ve uygulamaları sağlık açısından daha güvenli bulunmamaktadır.

HA: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanları arasında online alışveriş siteleri ve uygulamaları sağlık açısından daha güvenli bulunmamaktadır.

Anket çalışmasının verilerinin analizi için IBM SPSS istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmalarda uygulanan güvenilirlik analizi, bir ölçme aracıyla aynı koşullarda tekrarlanan ölçümlerde elde edilen ölçüm değerlerinin kararlılığının bir göstergesidir ve 1951 yılında Cronbach tarafından geliştirilen alfa katsayısı 1-5 gibi sıralı puanlamalarda kullanılan bir iç tutarlılık yöntemidir. Tüm maddeler için ayrı ayrı hesaplanan veya ortalaması alınarak bulunan alfa değerinin oranı yapılan çalışmanın güvenilirlik durumunu belirlemektedir. Bu çalışmada, öncelikle 5'li Likert ölçeği ile oluşturulan ifadeler güvenilirlik analizinden geçirilmiştir. Cronbach's Alfa değeri 0,691 olarak hesaplandığından, kullanılan ölçeğin güvenilirliğinin orta düzeyde olduğu söylenebilmektedir. Demografik bilgileri ve 3 hipotezin boş ve alternatif hipotezlerini analiz etmek için frekans dağılımı analizi yapılmıştır. (Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma ve hipotezlerin ilişkisi şeması.

Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların demografik bilgilerine dair bulgulara, tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanı tercihi ölçme kriterlerine verilen cevapların frekans değerlerine, oluşturulan hipotezlerin testlerine ve çıkan sonuçların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Demografik bulgular

Tablo 1, ankete katılan bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışma durumu ve aylık gelir düzeyi bilgilerini içermektedir. Elde edilen verilere göre, katılımcıların %65,1'inin kadın ve %34,9 erkek olması sebebiyle kadın katılımcıların oranının daha fazla olduğu, %40,1 oranla 25 ve 34 yaş aralığındaki kişilerin en fazla katıldığı, eğitim açısından değerlendirildiğinde %60,4 oranla lisans mezunlarının büyük bir kısmı oluşturduğu, %57,5 oranla bireylerin yarısından fazlasının çalışmakta olduğu ve gelir düzeyinde çok büyük orantsal farklılıklar olmamakla birlikte %33,0 oranla katılımcıların aylık gelir düzeyinin 0-3.000 TL arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik bilgileri.

<i>Cinsiyet</i>	<i>n</i>	<i>Oran (%)</i>
<i>Kadın</i>	138	65,1
<i>Erkek</i>	74	34,9
<i>Yaş</i>	<i>n</i>	<i>Oran (%)</i>
18-24	54	25,5
25-34	85	40,1
35-44	41	19,3
45-54	18	8,5
55-64	9	4,2
65 ve üzeri	5	2,4
<i>Eğitim Durumu</i>	<i>n</i>	<i>Oran (%)</i>
İlköğretim	1	0,5
Ortaöğretim	6	2,8
Lise	12	5,7
Önlisans	21	9,9
Lisans	128	60,4
Yüksek Lisans	34	16,0
Doktora	10	4,7
<i>Çalışma Durumu</i>	<i>n</i>	<i>Oran (%)</i>
Öğrenci	54	25,5
Çalışıyor	122	57,5
Çalışmıyor	18	8,5
Emekli	18	8,5
<i>Aylık Gelir Düzeyi</i>	<i>n</i>	<i>Oran (%)</i>
0-3.000 TL	70	33,0
3.001-5.000 TL	61	28,8
5.001-10.000 TL	59	27,8
10.001 TL ve üzeri	22	10,4
Toplam	212	100,0

Tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanı tercihine ilişkin bulgular

Tablo 2 verilerine göre, katılımcıların %86,3 oranla büyük bir çoğunluğunun Covid-19 salgınından sonra tüketim alışkanlıklarının değiştiği; katılımcıların %65,6'sının tüketim mekanı tercihlerinin değiştiği görülmektedir. Bu durumda, ele alınan örneklem kapsamında, tüketicilerin tüketim alışkanlıklarında ve tüketim mekanı tercihinde değişikliklere yöneldiği söylenebilir. Bu durumda 1. ve 2. hipotezin boş hipotezleri (H0) reddedilmiş, alternatif hipotezleri (HA) kabul edilmiştir.

Tablo 2. Covid-19 salgınından sonra tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanı tercihi değişme durumu.

<i>Tüketim alışkanlığı değişme durumu</i>	<i>n</i>	<i>Oran (%)</i>
<i>Evet</i>	183	86,3
<i>Hayır</i>	29	13,7
<i>Tüketim mekanı tercihinde değişme durumu</i>	<i>n</i>	<i>Oran (%)</i>
<i>Evet</i>	139	65,6
<i>Hayır</i>	73	34,4
Toplam	212	100,0

Tüketim ihtiyacı ve alışkanlıkları değişenler için hangi tür alışkanlıklarının en çok değiştiği ve neden değiştiği sorulmuş, tüketim ihtiyacı ve alışkanlıkları değişmeyen kişilerin yanıtları frekans dağılımı değerlendirmesine alınmıştır. Bu doğrultuda, Tablo 3'e göre, tüketim ihtiyacı ve alışkanlıkları değişen tüketiciler için %30,7 oranla temizlik/hijyen malzemeleri ve %25 oranla gıda ihtiyacı en çok artış göstermiştir. Hem temizlik/hijyen malzemesi hem de gıda ihtiyacının artmasının Covid-19 virüsünün etkileri ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan %39,6 oranla evde daha çok vakit geçirilmesi ve ona çok yakın olan %38,7 oranla sağlık için ihtiyaç duyulması tüketim alışkanlıklarının ve ihtiyaçlarının değişmesinin en etkili nedenleri olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar, tüketim ihtiyaçlarının değişmesinde olduğu gibi, Covid-19 virüsünün etkileri ile doğrudan ilişkili olarak yorumlanabilir. Bu sonuçların Covid-19 virüsünün gündelik hayatta sebep olduğu değişiklikler ile tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3. Covid-19 salgınından sonra en çok değişen tüketim ihtiyacı ve ihtiyacın değişme nedenleri.

<i>Değişen ihtiyaç türü</i>	<i>Frekans</i>	<i>Oran (%)</i>
<i>Temizlik/hijyen malzemeleri</i>	65	30,7
<i>Gıda</i>	53	25,0
<i>Ev ihtiyaçları</i>	22	10,4
<i>Giyim</i>	18	8,5
<i>Sağlık ürünleri (ilaç vb.)</i>	13	6,1
<i>Teknolojik ürünler</i>	6	2,8
<i>Kozmetik</i>	3	1,4
<i>Mobilya ve ev aksesuarları</i>	2	0,9
<i>Anket dışı kalan</i>	30	14,2
Toplam	212	100,0
<i>İhtiyacın değişme nedeni</i>	<i>Frekans</i>	<i>Oran (%)</i>
<i>Evde daha çok vakit geçirilmesi</i>	84	39,6
<i>Sağlık için ihtiyaç duyulması</i>	82	38,7
<i>Ekonomik koşullar</i>	10	4,7
<i>Boş zamanların değerlendirilmesi</i>	4	1,9
<i>Basın ve sosyal medyadan etkilenme</i>	2	0,9
<i>Anket dışı kalan</i>	20	14,2
Toplam	212	100,0

Katılımcılara Covid-19 salgınından önce ve sonrasında tüketim mekanı tercihleri ve tercih etme nedenleri sorulmuştur (Tablo 4). Katılımcılar Covid-19 öncesinde tüketim için %52,4 oranla en çok marketten ihtiyaçlarını karşı-larken, %6,6 oranla en az online alışveriş siteleri ve uygulamalarını tercih et-tiklerini belirtmişlerdir. Diğer taraftan tüketim mekanı tercihlerinde en bü-yük etkenin %39,6 oranla kolay erişilebilir olması olarak ifade edilmiştir. Co-vid-19 sonrası tüketim mekanı tercihi değişen katılımcıların %37,7'si online

alışveriş siteleri ve uygulamalarında alışverişe yönelmişler ve tüketim mekanı tercihlerinin değişmesinde en büyük etkeni %32,1 oranla evden dışarıya çıkma ihtiyacını azaltması olarak belirtmişlerdir. Covid-19 salgını sonrasında tüketim mekanı tercihi değişmeyen kişilerin yanıtları frekans dağılımı değerlendirmesine alınmamıştır. Bu iki sonuç kendi içerisinde tutarlılık göstermektedir. Elde edilen verilere göre, Covid-19 salgınından sonra sosyal mesafe kurallarına uymaya özen gösteren ve evde geçirdiği vakit artan tüketicilerin online alışverişe yönelmekte olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 4. Covid-19 öncesi ve sonrasında en çok tercih edilen tüketim mekanı ve tüketim mekanını tercih etme nedeni.

<i>Tüketim mekanı</i>	<i>Covid-19 öncesi</i>		<i>Covid-19 sonrası</i>	
	<i>Frekans</i>	<i>Oran (%)</i>	<i>Frekans</i>	<i>Oran (%)</i>
<i>Market</i>	111	52,4	44	20,8
<i>Alışveriş merkezleri</i>	52	24,5	0	0,0
<i>Sokaktaki dükkanlar (bakkal, eczane, firm vb.)</i>	19	9,0	6	2,8
<i>Pazar</i>	16	7,5	4	1,9
<i>Online alışveriş siteleri ve uygulamaları</i>	14	6,6	80	37,7
<i>Anket dışı kalan</i>	-	-	78	36,8
<i>Toplam</i>	212	100,0	212	100,0
<i>Tüketim mekanını tercih etme nedeni</i>	<i>Frekans</i>	<i>Oran (%)</i>	<i>Frekans</i>	<i>Oran (%)</i>
<i>Kolay erişilebilir olması</i>	84	39,6	39	18,4
<i>Şehir içinde ulaşım kolaylığı</i>	53	25,0	6	2,8
<i>Mekanın sunduğu sosyal olanaklar</i>	31	14,6	2	0,9
<i>Güvenli, denetimli bir mekan olması</i>	14	6,6	6	2,8
<i>Mekanın fiziksel özellikleri</i>	11	5,2	2	0,9
<i>Sağlıklı bir ortam sunması</i>	10	4,7	10	4,7
<i>Evden dışarıya çıkma ihtiyacını azaltması</i>	9	4,2	68	32,1
<i>Anket dışı kalan</i>	-	-	79	37,3
<i>Toplam</i>	212	100,0	212	100,0

Tablo 5'e göre, Covid-19 salgınından sonra katılımcıların sağlık açısından en güvenli buldukları mekan %59,9 oranla online alışveriş siteleri ve uygulamalarıdır. Bu sonuç diğer sonuçlarla benzerlik göstermekte ve Covid-19 virüsü sebebiyle tüketicilerin evden dışarıya çıkmadan sanal ortandan gerçekleştirilen alışverişin sağlık açısından daha güvenli olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu durumda, 3. hipotezin boş hipotezi (H0) reddedilmiş, alternatif hipotezi (HA) kabul edilmiştir. Diğer taraftan Tablo 4 verileri de bu hipotezi destekler niteliktedir.

Tablo 5. “Sağlıklı” olarak nitelendirilen tüketim mekanı tablosu.

Tüketim mekanı	Frekans	Oran (%)
Market	54	25,5
Alışveriş merkezleri	3	1,4
Sokaktaki dükkanlar (bakkal, eczane, fırın vb.)	14	6,6
Pazar	14	6,6
Online alışveriş siteleri ve uygulamaları	127	59,9
Toplam	212	100,0

Anket kapsamında katılımcılara ayrıca Covid-19 salgını sonrasında tüketim mekanında bekledikleri fiziksel ve sosyal özellikler ve düzenlemeler sorulmuştur (Tablo 6). Elde edilen ortalamalara göre, kesinlikle katılıyorum ifadeleri değerlendirildiğinde Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanlarında mekanın temiz ve hijyenik olması, mekanın iyi havalandırılması ve mekanda kişi sınırlaması olması beklendiği görülmektedir. En düşük ortalamayı alan ifade olan, Covid-19 salgınından sonra kullanılan tüketim mekanında sinema, restoran, kafeterya, çocuk oyun alanı gibi farklı kullanım alanlarının olması önemlidir ifadesi ortalama olarak kararsızım yanıtı almıştır. Bu verilere göre, Covid-19 salgını sürecinde yeni önceliklerin ve davranışların ortaya çıkması sonucunda kullanıcıların tüketim mekanlarında önceki uygulamalardan farklı fiziksel ve sosyal düzenlemelerin yapılmasını beklediği görülmektedir. Katılımcılar tüketim mekanında sosyal alan kullanımının ön plana çıkarılması yerine mekanın temiz ve hijyenik olmasına, iyi havalandırılmasına, kişi sınırlaması olmasına, açık hava ve yeşil alan kullanımı olmasına veya tüketimin sanal ortamdan gerçekleştirilmesine önem vermektedir. Bu nedenle, pandemi sürecinde edinilen yeni alışkanlıkların tüketim mekanlarında bazı kalıcı değişikliklere neden olacağı öngörülmektedir.

Tablo 6. Tüketim mekanının fiziksel ve sosyal özelliklerinin düzenlenmesine dair tablo.

	Açık hava kullanım alanı	iyi havalandırma	Yeşil alan	Hava koşullarından korunma	Sosyal alan kullanımı	Temizlik ve hijyen	Kişi sınırlaması	Sanal ortam
	L1	L2	L3	L4	L5	L6	L7	L8
Değerlendirilen	208	207	210	208	208	210	209	207
Anket dışı kalan	4	5	2	4	4	2	3	5
Ortalama	4,27	4,70	3,98	3,90	2,74	4,80	4,54	4,09

Araştırma hipotezleri sonuçları Tablo 7’de özetlenmiştir. Covid-19 salgını ortaya çıktığından beri sadece gündelik hayat değişikliğe uğramamış, aynı

zamanda gündelik hayattaki değişiklikler tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanı tercihlerinde de farklı yönelimlerde bulunulmasına neden olmuştur. Değişen gündelik hayat alışkanlıkları sebebiyle, sermaye kendi sürekliliğini sağlamak ve tüketimi devamlı kılmak amacıyla yeni pazarlama stratejileri geliştirmiş ve sağlık açısından daha güvenli olduğunu vurgulayarak sanal tüketim mekanlarına yönelimi arttırmıştır. Evlerde daha çok vakit geçiren bireyler internet aracılığı ile istediği saatte istediği her şeye ulaşabildiği gibi alışverişi de evinden çıkmadan yapabilme şansı bulmuştur. Anket sonuçları değerlendirildiğinde tüketim mekanı tercihi konusunda yönelim değişikliklerinin olduğu oldukça açıktır. Bu bağlamda, bazı mevcut tüketim mekanları hala tercih edilirken bunların fiziksel ve sosyal koşullarında bazı değişikliklerin gerekli olduğunu, sanal tüketim ortamıyla ilişkili olarak ise yeni mekansal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 7. Araştırma hipotezlerinin sonuçları.

<i>Hipotezler</i>	<i>Sonuç</i>
1-H0: Covid-19 salgınından sonra tüketim ihtiyaçları ve alışkanlıklarında değişiklik yoktur.	Reddedildi
HA: Covid-19 salgınından sonra tüketim ihtiyaçları ve alışkanlıklarında değişiklik vardır.	Kabul edildi
2-H0: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanı tercihinde değişiklik yoktur.	Reddedildi
HA: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanı tercihinde değişiklik vardır.	Kabul edildi
3-H0: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanları arasında online alışveriş siteleri ve uygulamaları sağlık açısından daha güvenli bulunmamaktadır.	Reddedildi
HA: Covid-19 salgınından sonra tüketim mekanları arasında online alışveriş siteleri ve uygulamaları sağlık açısından daha güvenli bulunmaktadır.	Kabul edildi

Covid-19 salgını nedeniyle gıda, sağlık, giyim ve diğer ihtiyaçlar için sanal tüketim ortamlarında alışverişin artması ve önümüzdeki dönemlerde de artacağı beklentisi sebebiyle yeni mekansal örgütlenmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bazı büyük firmalar karantina döneminde evden yapılan online alışverişlerin artması sebebiyle mağazalarını kapatarak online alışveriş ile satışlarına devam edeceklerini bildirmişlerdir (Cumhuriyet, 2020). Bu durum, uluslararası düzeyde ürünleri saklamak için depolama alanlarını, taşımak için karayolu ve havaalanı gibi yeni mekansal düzenlemeleri gerekli kılmaktadır (Yırtıcı, 2002, s.37). Sistemin gereklilikleri doğrultusunda değişen gündelik hayata uyum sağlamak için mimarlık disiplininde ve inşaat sektöründe yeni mekansal düzenlemelerin zaman içinde gerçekleştirilmesi kaçınılmazdır.

Tartışma ve Sonuç

Küreselleşme ile serbest ekonomi piyasası gelişen teknolojik imkanlardan yararlanarak 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ülkeler arası ulaşım kısıtlamasını ortadan kaldırmış; sosyal, kültürel, ekonomik iletişim ve etkileşimi arttırmıştır. Tüm dünya vatandaşlarına yönelik gerçekleştirilen ticaret ve pazarlama stratejileri farklı kültürlerin ortak davranışlarda ve tercihlerde bulunmalarına ve evrensel bir yaşam biçiminin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum, bütün dünyada aynı üretim ve tüketim anlayışına sahip bireylerin ve sunduğu farklı olanaklar ile tüketimi hayatın bir parçası haline getiren tüketim mekanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bireylerin hayatındaki eksiklikleri, gündelik hayattaki hoşnutsuzluklarını tüketim yoluyla çözebilecekleri algısının yaratılması günümüz tüketim toplumunu şekillendiren durumlardan biridir. Tüketimi devamlı kılmayı hedefleyen pazarlama taktikleri, yeni ürünler ve insanların duyguları arasında ilişki kurmaktadır. Bu bağlamda, üretimin ve tüketimin devamlı hale gelmesi için kitle iletişim araçları, medya, reklamlar ve diğer pazarlama yöntemleri tüketicilerin duygusal yönleriyle bağ kurarak tüketimin yaşam tarzının bir parçası ve amacı haline gelmesini hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirmek için tüketim mekanları değişen hayat tarzı ve ihtiyaçlara göre şekillendirilmekte, yeni mekansal düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Günümüzde popüler olan tüketim mekanları bir yandan bireylerin temel ihtiyaçlarının giderilmesini sağlarken, diğer yandan sosyalleşme ve kendilerini kanıtlama ihtiyaçlarına da cevap vermektedir.

Covid-19 salgın süreci dünyadaki bütün toplumların gündelik hayatında değişikliklere sebep olmuştur. Toplumların önceliklerinin ve alışkanlıklarının farklılaşması ve gelecekte kalıcı hale gelebilecek bazı değişiklikler yaşıyor olması bir geçiş döneminde olduğumuzu göstermektedir. Çalışmada, tüketim kavramı sosyal, kültürel, ekonomik, mekansal olarak ele alınmış ve Covid-19 öncesi ve sonrasında değişen durumu incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Covid-19 virüsünün neden olduğu pandemi sürecinin Türk toplumunun tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanı tercihlerinde değişikliğe neden olup olmadığını sorgulamaktır. Bu amaçla tüketim kültürü, tüketim alışkanlıkları, tüketim mekanları ile ilgili kavramsal bir çerçeve oluşturulduktan sonra Covid-19 salgınının etkilerini anlamaya yönelik anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Covid-19 döneminde farklı önceliklerin ve tercihlerin oluşması tüketim alışkanlıkları ve tüketim mekanı tercihinde farklı dinamiklerin ön

plana çıkmasına neden olmuştur. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre, bireylerin tüketim alışkanlıklarının ve tüketim mekanı tercihlerinin değiştiği, online alışveriş sitelerini ve uygulamalarını sağlık açısından daha güvenli buldukları ve alışveriş için kullandıkları mekanlarda fiziksel ve sosyal düzenlemelerin yapılmasına önem verdikleri görülmektedir. Bu doğrultuda, pandemi dönemi sonrasında kalıcı hale gelebilecek yeni tüketim alışkanlıklarının oluşması nedeniyle yeni tüketim mekanlarının ortaya çıkması ve mevcut tüketim mekanlarında fiziksel ve sosyal düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz olacaktır. Aynı zamanda, gıda, giyim vb. ihtiyaçları gidermeye yönelik çevrimiçi alışveriş talebinin artması ve çevrimiçi alışverişin daha sağlıklı bulunması kentsel mekanda bazı düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Kentsel mekanda çevrimiçi alışverişini olanaklı kılacak mağaza, depo, dağıtım merkezleri, limanlar, havaalanları, karayolları ve dağıtım ağları gibi yeni mekansal organizasyonların yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan kentte yer alan mevcut alışveriş merkezlerinin kapalı devre yapısının değişmesi ve açık, yarı açık mekanlarla beslenen, sokak kültürünü yeniden hatırlatan mimari çözümlerin kentsel mekanda yer bulması bir zorunluluktur. Bu anlamda, çalışma sonuçları bireylerin daha sağlıklı koşullarda tüketim eylemlerini gerçekleştirecekleri fiziksel ve çevrimiçi mekanların düzenlenmesi ve paralel olarak kentsel yapılanmanın güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma Covid-19 salgını sürecinin gündelik yaşamı ve hayat tarzını etkilemesi sebebiyle üretimde, tüketimde ve mekansal örgütlenmelerde kalıcı değişikliklere neden olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda Covid-19 salgını süreci sonrasında tüketicinin yeni alışkanlıkları ve tercihleri doğrultusunda mimarlığın ve yapım sektörünün tüketim kültürü ve tüketim toplumu içinde nasıl bir konumunun ve rolünün olacağı üzerine odaklanılmasının bilim alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Gelecekte mimarlık disiplininin ve yapım sektörünün değişen yaşam koşullarına uygun olacak şekilde tüketim mekanlarını düzenlenmesine yönelik çalışmaların yapılması ve olası düzenlemelerin toplum üzerindeki etkilerinin araştırılması önerilmektedir.

Extended Abstract

The Effect of Covid-19 Pandemic Period on Consumer's Consumption Habits and Perspective On Consumption Spaces

*

Birsu Ece Kaya

ORCID: 0000-0001-8834-6732

İkbal Erbaş

ORCID: 0000-0002-6327-1399

Production and consumption activities take place continuously in life and are affected by changes in everyday life. Capitalism and globalization affect the needs and habits of consumers in order to ensure the continuity of the system, make the production and consumption cycle continuous and organize it according to new needs and habits. In parallel with the social, cultural and economic changes in societies, the architecture and construction industry organize and transform consumption spaces in line with needs, demands and conditions. Changes in consumption tendencies affect products and consumption spaces, as well as changes in consumption spaces and methods affect the lifestyle and consumption tendencies of societies. The "Covid-19" virus, which emerged in China in 2019, has caused radical changes in all areas in the world, and societies have had to make unplanned and rapid changes in their daily lives in order to protect themselves from the epidemic. In order to ensure social isolation and protect themselves against the virus, it has become inevitable to change the consumption habits, priorities and consumption space preferences of individuals. The aim of this study is to question the change in consumption habits and consumption space preferences of individuals before and after the pandemic, due to the Covid-19 virus and the epidemic process affecting daily life. The reflections and regulatory effects of the Covid-19 pandemic period in the production-consumption processes and spatial arrangements still continue. In this context, duties fall on the professions such as advertising, marketing, architecture and construction sector in line with the tendencies and habits that can become permanent. The original aspect of this study is to reveal the physical and social

characteristics that are expected to be changed or improved in existing consumption spaces by questioning the change in consumption habits and consumption space preferences in Turkish society before and after the Covid-19 pandemic period.

Throughout history, people have organized consumption spaces where they can realize their consumption activities. In today's society, consumption spaces such as shopping malls are arranged in a way that make it possible to meet social and cultural needs in addition to meeting basic needs in order to maintain consumption. At the same time, the development of technological opportunities has enabled the regulation of virtual consumption spaces, and they have made it possible for individuals to access products quickly and easily in the busy pace of life. However, the emergence of virtual shopping places does not mean the disappearance of physical spaces. In order for virtual shopping to be possible, different physical spaces such as shops, stores, warehouses, distribution centers and transportation places that will provide distribution via highway, airway and seaway are needed.

In this study, after creating a conceptual framework regarding consumption culture, consumption habits and consumption spaces, the results of the survey applied to evaluate the effects of the Covid-19 pandemic process are included. Since the opportunity to meet face-to-face with the participants is low due to the pandemic, the survey was prepared online and sent to individuals living in various cities of Turkey with the snowball sampling method over the internet. The population of the study consisted of students, working, unemployed and retired people over the age of 18. IBM SPSS statistical program was used to analyze the data obtained from the survey that questions consumption habits and consumption space preferences, the changes in these preferences and the demands in terms of health. Frequency distribution analysis was applied to analyze demographic information and hypotheses.

According to the findings obtained as a result of the survey, it is seen that the consumption habits and consumption space preferences of individuals have changed after the Covid-19 epidemic. In addition, it can be said that they find online shopping sites and applications safer in terms of health and they give importance to physical and social arrangements in order to take into account criterias such as cleanliness, hygiene and ventilation in the spaces they currently use for shopping. In this sense, it can be said that the results obtained from the survey are consistent with the changes caused by the Covid-19 virus in daily life. At the same time, as a result of the emergence of new priorities and preferences during the Covid-19 epidemic process, it is seen that users have

different tendencies in consumption spaces and demand new physical and social arrangements in existing consumption spaces, unlike previous practices. For this reason, it is predicted that the priorities and habits acquired during the pandemic period will cause permanent changes and regulations in consumption areas.

Giving priority to physical and social isolation in order to protect from the epidemic causes changes in society's behaviors and preferences. Trends that are becoming permanent are expected to be effective in the consumption structure, behaviors and spatial preferences of societies, especially in the social structure. Consumption spaces are organized according to changing lifestyles and needs, and new spatial arrangements are constantly being made. Due to the pandemic, it is expected that new spatial arrangements will be implemented to ensure storage and distribution in the background of virtual consumption spaces, and improvements will be made in accordance with new expectations and conditions, prioritizing criterias such as cleanliness, hygiene, and outdoor use in existing consumption spaces. This study focuses on the position and role of the architecture and construction industry in the consumption culture and consumption society in line with the new habits and preferences that are expected to become permanent after the pandemic, by questioning consumption habits and preferences before and after the Covid-19 pandemic period. In this direction, it is suggested that researches should be carried out on the regulation and development of consumption spaces, taking into account the expectation of the society and its effects on the society, in accordance with the changing life conditions for future studies.

Kaynakça/References

- Arslan Avar, A. (2009). Lefebvre'nin üçlü -algılanan, tasarlanan, yaşanan mekan- diyalığı. *Mimarlar Odası Ankara Şubesi Dosya 17*, Aralık, 7-16.
- Asiamah, N., Mensah, H. K. ve Otege-Abayie, E. F. (2017). General, target, and accessible population: Demystifying the concepts for effective sampling. *The Qualitative Report*, 22(6), 1607.
- Baudrillard, J. (1997). *Tüketim toplumu*. Tural, N. ve Keskin, F. (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2002). Tüketicinin tanımına doğru. *Çağdaş Dünya Sorunları Dizisi 3 Mimarlık ve Tüketim*. Benedict, J. (İngilizce Çev.), İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 67-72.
- Bayır, T. (2021). Koronavirüs (COVID-19) ile yeni dijital dünyada değişen tüketici tercihleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), 1-1.

- Böke, K. (Ed.). (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (5. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Can, H., Aşan Azizoğlu, Ö. ve Miski Aydın, E. (2015). *Örgütsel davranış*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cumhuriyet. (2020, 1 Ekim). Ünlü giyim firması Covid-19 nedeniyle yüzlerce mağazasını kapatacak. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/unlu-giyim-firmasi-covid-19-nedeniyle-yuzlerce-magazasini-kapatacak-1770348>
- Çakıroğlu, K. I., Pirtini, S. ve Çengel, Ö. (2020). Covid-19 sürecinde ve post-pandemi döneminde yaşam tarzı açısından tüketici davranışlarının değişen eğilimi üzerine kavramsal bir çalışma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı* (Özel Ek). 81-103.
- Çevik Tekin, İ. (2020). Pandemi sürecinde değişen tüketici davranışları. *Business and Management Studies: An International Journal*, 8(2), 2331-2347.
- Çınar, R. ve Çubukçu, İ. (2009). Tüketim toplumunun şekillenmesi ve tüketici davranışları -karşılaştırmalı bir uygulama-. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 277-300.
- Danışmaz, A. T. (2020). Covid-19 salgınının tüketicilerin online alışveriş tercihine etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9(2), 83-90.
- Duygun, A. (2020). COVID-19 pandemisi sırasında tüketicilerin yaşam tarzlarının değerlendirilmesi. *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 4(1), 232-247.
- Erbaş, İ. (2021). *Covid-19 pandemi sürecinde olan... biten... ve geride kalan...* İzmir: Serüven Yayınevi.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnce, M. ve Kadioğlu, C. T. (2020). Tüketicilerin Covid19 (Korona) virüsüyle artan stoklama isteğinin online satın alma davranışına etkisi. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), s.1875-1906.
- Kadioğlu, Z. K. (2014). *Tüketim iletişimi: Süreçler, algılar ve tüketici*. İstanbul: Pales Yayıncılık.
- Kayabaşı, E. T. (2020). COVID-19'un piyasalara ve tüketici davranışlarına etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 15-25.
- Kotler, P. (2020). The consumer in the age of coronavirus. *Marketing Journal*. Erişim adresi: <https://www.marketingjournal.org/the-consumer-in-the-age-of-coronavirus-philip-kotler/>
- Kotrlik, J. W. K. J. W. ve Higgins, C. C. H. C. C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research appropriate sample size in survey research. *Information technology, learning, and performance journal*, 19(1), 43.
- Lefebvre, H. (2010). *Gündelik hayatın eleştirisi I*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2018). *Örgütsel davranış* (8. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Özbek Sönmez, İ. (2002). Yapısal dönüşümler sürecinde yerel ve yerel üstü ilişkilerin mekansal yansımaları. *Ege Mimarlık*, 40-41, 32-36.

- Özcü, A. E. ve Atanur, G. (2020). Kovıd-19 pandemisinin kent yaşamına etkisi: Kamusal alan üzerine değerlendirmeler. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 16(2), 237-250.
- Yırtıcı, H. (2002). Tüketimin mekansal örgütlenmesinin ideolojisi. *Çağdaş Dünya Sorunları Dizisi 3 Mimarlık ve Tüketim*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 9-38.
- Zeren, D. ve Gökdağlı, N. (2017). Satın alma motivasyonları: Tüketicilerin sanal kompülsif davranışları üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Pazarlama Kongresi Özel Sayısı*. 41-58.

Antivirüs Kentlerin Planlanmasında Yavaş Kent Yaklaşımı

*

Özge Ceylin Yıldırım¹
ORCID: 0000-0002-8721-9552

Gamze Özmertyurt²
ORCID: 0000-0002-0813-5503

Öz

Tarih boyunca toplumları etkileyen deprem, sel, kuraklık, salgın, savaş gibi afetler toplumların yaşama mekanları olan kentlerin değişmesi ve dönüşmesine sebep olmuştur. Bu değişim kentlerin nasıl daha yaşanabilir ve dirençli olabileceğine dair travma sonrası ortaya çıkan kentleşme yaklaşımlarını beraberinde getirmiştir. Son dönemde tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının boyutu, kapsamı ve hızı kentlerin derin bir dönüşüm sürecine girmesine neden olmakta ve sürdürülebilir, simbiyotik kentsel gelişimler hakkında temel sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlara çözüm olarak antivirüs destekli paradigma tabanlı bir yaklaşım geliştirmek gereklidir. Çalışma kapsamında bu yaklaşım salgının kent ve kentsel tasarım üzerinde potansiyel risklerini azaltmak ve yayılımını durdurmak için önerilen "Antivirüs kent" kavramının oluşumuna temel teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda 1980'lerde hem kentsel hem de sosyal bir hareket olarak ortaya çıkan "Yavaş Kent" hareketi ile, "Antivirüs kent" yaklaşımına, alternatif bir kent modeli oluşturmak adına ortak nitelikler ve ilkeler belirlenmeye çalışılmıştır. Literatürle yapılandırılmış bu çalışma, salgın sonrasında geleceğin kent stratejileri olarak önerilen Antivirüs kentlerin oluşumunda Yavaş Kent kriterlerinin büyük oranda uygun olduğunu göstermektedir. Böylece, Covid-19 salgını sonrası sağlıklı kent yaşamında geliştirilecek yeni önerilere rehberlik edebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Antivirüs kent, Yavaş kent, kentsel planlama

¹ Arş. Gör., YTÜ, E-mail: ozgeceylinyildirim@gmail.com

² Arş. Gör., YTÜ, E-mail: gamze_ozmertyurt@hotmail.com

Slow City Approach in Planning Antivirus Cities

*

Özge Ceylin Yıldırım³

ORCID: 0000-0002-8721-9552

Gamze Özmertyurt⁴

ORCID: 0000-0002-0813-5503

Abstract

Disasters such as earthquakes, floods, droughts, pandemics, and wars, which have affected societies throughout history, have led to the change and cities' transformation, which are living spaces. This change has brought with its studies on how cities can be more livable and resilient. The size, scope, and speed of the Covid-19 pandemic, which has recently affected the whole world, causes cities to enter a deep transformation process. As a solution to these problems, it is necessary to develop an antivirus-supported approach. The study' scope, this approach offers various suggestions to reduce the potential risks of the pandemic on the city and urban design and to stop its spread. With the "Slow City" that emerged as both an urban and a social movement in the 1980s, common characteristics and principles were tried to be determined for creating an alternative city model to the "Antivirus city" approach. Constructed with the literature, Antivirus, which is suggested as the city strategies of the future after the pandemic, shows that the Slow City criteria are largely appropriate in the formation of cities. Thus, it will be able to guide new proposals to be developed in healthy urban life after the Covid-19 pandemic.

Keywords: Covid-19, Antivirus city, Slow city, urban planning

---

³ R. A., YTU, E-mail: ozgeceylinyildirim@gmail.com

⁴ R. A., YTU, E-mail: gamze_ozmertyurt@hotmail.com

Giriş

Kentler, doğan, gelişen ve zaman içinde ölümü gerçekleştiren yaşayan toplumsal organizmalardır (Park, 1915, s.577). Kent yaşamı, toplumsal yaşantının akışkanlığı ve devingenliği içinde var olduğundan, çevreden ve kentliden gelen birçok uyarana maruz kalmaktadır. Bu uyaranların başında sağlık kavramı gelmektedir. Kentlinin sağlık durumu iyi olduğu sürece kentin sağlığı da iyi olmaktadır (Belli ve Aydın, 2016, s.86). Sağlık hem yerel hem de küresel ölçekte kent ile doğrudan ilişkilidir. Kentlinin sağlık durumunu etkileyen en önemli değişkenlerden biri kentleşmedir. Son yıllarda kentleşmenin hızı, ölçüğü ve kapsamındaki değişimin temel sebeplerinden biri küresel olguya dönüşmüş olmasıdır (Brenner ve Schmid, 2015, s.151). 2018 yılındaki kentsel nüfus %55 iken 2050 yılında %70'e çıkacağı tahmin edilmektedir (UN, 2019). Kentsel nüfustaki bu artış hayvan ve insan popülasyonlarının yaşam alanlarının iç içe geçmesini, insanların birbirleri ve diğer canlılarla etkileşimde bulunmasını artırmıştır. Bu etkileşim insanların evrimsel açıdan hazır olmadıkları ve bağışıklıklarının olmadığı hastalıklarla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur (Şeker, Özer ve Korkut, 2020). Bu hastalıklar hayvandan insana, sürekli ilişki içinde olan insanlardan insanlara bulaşıcı özellik göstermektedir. Bu durum sosyal ve mekânsal bir süreçtir, insanın ve doğal çevrenin hareketlilik derecesine bağlı olarak mekândan mekâna yayılmaktadır.

İnsan etkileşimlerini barındıran kentler, ulaşım ağları ve mahalle konfigürasyonları, enfeksiyon bulaşma oranlarını azaltma ve şiddetlendirme, bunların sıklığını ve ciddiyetini etkileme potansiyeline sahiptir. Kentsel mekânın biçimlenişi; yoğunluğu, arazi kullanımının heterojenliği, ulaşım altyapısı, konut türü ve kalitesi, hizmet tesisleri ve bunların konumlanması kentlinin hareketliliğini, karma ve sosyal ağlarını şekillendirir. Kentsel mekân ve çevre davranışı, salgının yayılması arasındaki bağlantılara işaret etmektedir (Hayward ve diğerleri, 2020, s.3). Kentsel mekânın fiziksel biçimlenişi ve yaşam biçiminin olumsuz potansiyeli, sadece birkaç hafta içinde tüm dünyaya hızla yayılan COVID-19 salgınında görülmektedir (Sassen, 2020). Kentsel yapıyı çevre biçimlenişi, salgınlardan önce önleme, sırasında ayırma yoluyla sınırlama, azaltma ve sonrasında acil durum planlaması ile gelecekteki riskleri dengelemek için karşı önlemlere açık bir şekilde planlanmalıdır (Megahed ve Ghoneim, 2020, s.1; Dietz ve diğerleri, 2020, s.2).

Covid-19 bir ağ içindeki bilgisayar virüslerinin yayılmasına benzer hızla yayılarak, kente ve kentliye ciddi hasarlar vermektedir (Kindervag, 2020). Dijital dünyada virüs saldırılarına karşı yenilikçi çözümler tasarlamak ve her

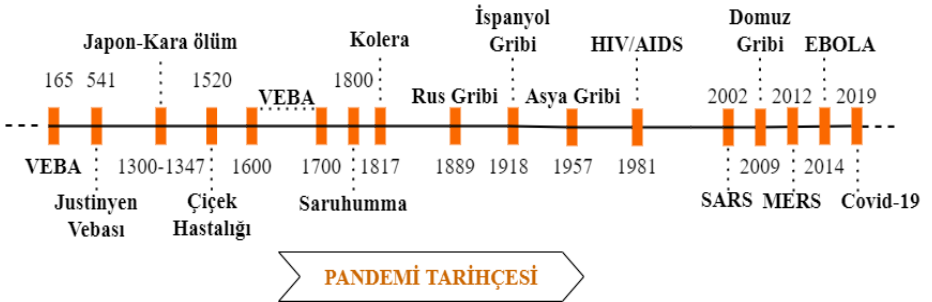
yeni teknolojiye uyarlamak için güvenlik katmanı eklemesi yapılmaktadır (Ahlefeldt, 2020). Ancak salgın hastalıklara karşı gerekli koruma sağlamak ve kent planlamada gerekli yaklaşımlar geliştirmek için yapılan araştırmalar yetersizdir (Megahed ve Ghoneim, 2020, s.2). Bu çalışma bu boşluğu gidermek için, dijital dünyadaki antivirüs düşüncesinden yola çıkarak, yaklaşan herhangi bir krizle karşı karşıya kalındığında kentlerin daha dirençli olması, salgının yayılmasını önlemek için Antivirüs kent planlamasının nasıl olacağına dair önerilerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, küresel homjenleşmenin gerçekleştiği, hızın öneminin vurgulandığı günümüz kentlerine yanıt olarak ortaya çıkan yere özgü değerlerin korunduğu, yaşam kalitesinin artırıldığı, gerekli teknolojik altyapılarla kentsel morfolojinin desteklendiği sürdürülebilir bir yaşam biçimi olarak kabul edilen “Yavaş Kent” yaklaşımı (Cansaran,2018, s.902), alternatif bir vizyon olarak incelenmiştir. Çalışmanın ortaya koyduğu kent planlama önerilerinin mimarlar, şehir plancıları ve otorite figürleri için salgına daha dayanıklı antivirüs kentleşme modellerine ve bu doğrultuda geliştirilecek politikalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tarihsel Süreçte Salgın Afeti Sonrası Kentlerdeki Değişim

Kentlerin modernleşmesi ve teknolojinin gelişmesi, kentler arası ulaşım olanaklarını artırmış, bu durum mesafelerin kısalmasını sağlamış, hem de insanlarla birlikte hastalık taşıyıcı mikroorganizmaların daha hızlı ve tehlikeli şekilde yayılmasına neden olmuştur. Bu durum son olarak Covid-19 Pandemisi ile tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Yaşanan salgına karşı kentlerin güçlendirilmesi, dirençli kılınması amacıyla geçmişteki salgınlarla nasıl başa çıkıldığını, yeni şekillenen kent planlarının hangi değişkenlere sahip olduğunu anlayabilmek gereklidir. Bu nedenle tüm insanlık tarihinde geniş çaplı etkisi olmuş salgın hastalıklar ve değişen şartlara uyumda kentsel düzenlemeler bu bölümün inceleme konusudur.

Salgınların meydana gelmesi mağaralarda az sayıda yaşayan ilk insanlığın M.Ö. 10.000 lerden sonra özellikle su kenarında yerleşik hayata geçmeye başlaması ve kalabalık gruplar oluşturarak kentleri oluşturmaya başladıkları dönemde görülmeye başlamıştır (Tekeli, 2020, s. 57). Salgınların seyrini etkileyen temel unsurlar tarihsel süreçte benzer özelliklere sahiptir. Bunlar, tarımsal toplulukların gelişimi yoluyla hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar, yerleşik hayatın zorlukları, temiz suya ulaşamama, değişen koşullarla birlikte farklı bölgelerden insan gruplarının bir araya gelmesi ve kentleşme sürecü büyük insan grupları arasında hastalıkların yayılmasının hızlanması olmuştur (Özden ve Özmat, 2014, s.61).

Salgın hastalıkların en bilinenlerden biri olan Veba, ilk çağdan günümüze kadar farklı evrelerde ortaya çıkmıştır. İlki 541’de Jüstinyen vebası denilen Konstantinopolis’te büyük oranda can kaybına neden olan veba salgınıdır. Tarihsel süreçte meydana gelen bulaşıcı hastalıklardan kayıtlara geçen ilk hastalıklardan olan ve toplumsal anlamda düzenlemelerin getirildiği cüzzam için ise 1179’da 3. Lateran Konseyi toplanmıştır. 1200 yılına gelindiğinde Avrupa’da cüzzam hastalarının izole olmaları için yapılmış 19.000 leprosarya bulunmaktadır (Huber, 2006). 13-14. yüzyıla kadar farklı oranlarda bu salgınlar devam etmiştir. 1347’de İpek yolu kervanları ile İslam coğrafyasında da yayılma gösteren vebaya “kara ölüm” denmiştir (Varlık, 2012, s. 176). 14. yüzyılda Çin ve Orta Asya’dan başlayan veba, 1347 yılında Avrupa nüfusunun yaklaşık üçte birinin ölümüne neden olmuştur. Hastalığın pirelerin insanları ısırmasıyla veya enfekte insandan insana bulaştığı bilinmektedir. Avrupa’da yayılan veba salgını ise kentlerin yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur. Mesafeleri rahatlatmak, yayılımı önlemek için dar sokaklar yerine geniş caddeleler açılmış, karantina tesisleri açılmış, kamusal geniş alanlar düzenlenmiştir (Lubell, 2020). Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde ise salgınların artmasının sebebi 15. ve 16. yüzyılda fetihlerle birlikte hız kazanmıştır (White, 2013, s. 70). Salgının büyük oranda yayılmaya başladığı 17. yüzyılda ise Osmanlı topraklarında bulunan Balkanlar, Anadolu, Arap yarımadası salgından geniş ölçüde etkilenmiştir (Panzac, 2011, s.4). Kolera salgını ise 19. yüzyılda tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu ve Anadolu coğrafyasını etkilemiştir. Önlem olarak bulaşıcı hastalık geçiren hastaların karantina altında kalmasını sağlamak için tahaffuzhaneler kurulmuştur (Bozan, 2015, s. 226).

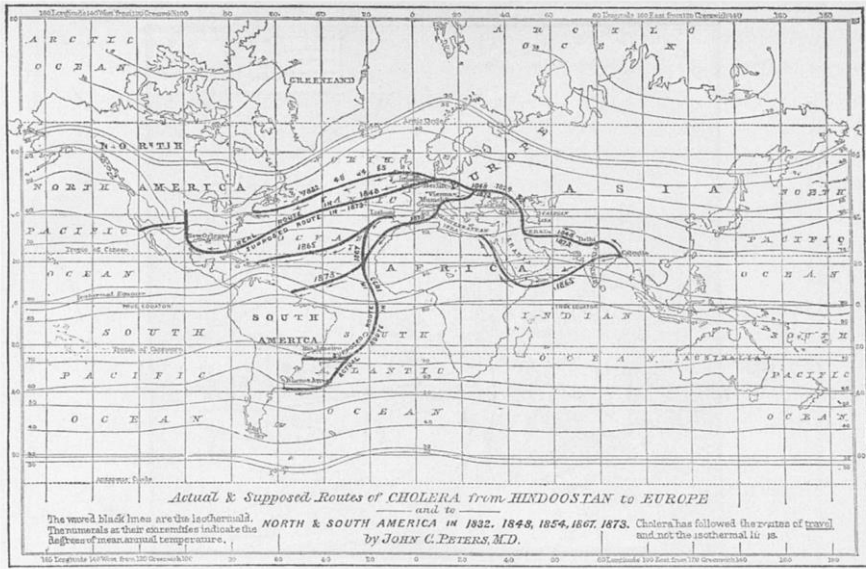

Şekil 1. Tarih boyunca pandemiler (Eltarabily, Elghezanwy, 2020, s.76 ‘dan üretilmiştir)

Salgın hastalıkların etkisinde yapıları çevrenin şekillendirilmesi özellikle son 200 yıldır şehir plancıları, mimarlar ve iç mimarlar tarafından antivirüs

tabanlı planlama temelinde gerçekleşmiştir. Formda meydana gelen değişimler fonksiyonel ihtiyaçlara cevap verebilmenin yanında enfeksiyonel hastalıkların yayılmasını engelleyebilmek amacıyla da kurgulanmıştır (Ellin,1999).

19. yüzyılın 2. yarısında ise tarihteki en ölümcül salgın olan “İspanyol Gribi” tüm dünyayı etkisi altına almıştır. 50 milyondan fazla insanın ölümüne neden olan ve geniş coğrafyalara yayılan salgının temel sebebi 2. Endüstri reformu olarak da bilinen teknolojik reformda demiryolu seyahatleri, kamusal mekanların eğlence sektöründe kullanılmaya başlaması gösterilmektedir (Crosby, 2003). Pandemiye yavaşlatabilmek için alınan tedbirler, toplu taşımadan ziyade yürüyerek ulaşım, sokaklara belirli zamanlarda çıkma tedbirleri gibi günümüzde de kullanılan kentsel büyümeyi yavaşlatan ve kamusal yaşam alanlarını sınırlandıran tedbirler olmuştur (Eltarabily ve Elghezanwy, 2020, s. 76).

Şekil 2. 19. yüzyılda vebanın Hindistan’dan batıya yayılması (Huber, 2006, s.456)

Tarihsel süreçte pandemi neredeyse her dönemde tecrübe edilmiştir, günümüzde ise Covid-19 pandemisi ile bu durum 21. yüzyılda yeni bir boyut kazanmaktadır. Geçmişten çıkarılan dersler neticesinde karantina uygulamaları, kentsel açık alanları kullanıma yönlendirme, kapalı ve çok kişinin çalışacağı ofislerden ziyade daha bireysel çalışma olanakları sunulması hem mi-maride hem de kentsel tasarımda yeni çözümleri beraberinde getirecektir. Teknolojinin bu süreçteki yeri ise yadsınamaz düzeydedir.

Covid-19 Pandemisi ile Kentleri Yeniden Düşünmek

Kentler, dünya nüfusunun yarısından fazlasının yaşadığı, ekonomik büyümenin ve yeniliğin merkezidir. Bununla birlikte, kentsel yoğunluğun ve insan faaliyetinin fazlalığı, doğa ve insan kaynaklı afetlere karşı incinebilirliğini artmasına neden olmaktadır. Son yıllarda afetlerin kentler üzerindeki etkileri ve bunlarla başa çıkmak için gerekli planlama, iyileştirme ve uyum önlemleri üzerine çok sayıda araştırma yapılmış, geleceğin kentlerine dair öngörülerde bulunulmuştur (Sharifi,2020, s.2). Dünya Sağlık Örgütü'nün hızla yayılan Covid-19'u pandemi olarak ilan etmesiyle, insanlar kendilerini korumak ve salgının yayılım hızını azaltmak için birçok tedbir almaktadır. Bu küresel salgın, kişisel ve profesyonel yaşantıyı önemli ölçüde dönüştürmektedir. Kentsel planlama, mimarlık teorisi ve uygulamasının temellerini doğrudan etkileyerek yeni pandemi sürecinde ve sonrasında neler yapılması gerektiğine dair çalışmaların hız kazanmasını sağlamaktadır (Allam ve Jones,2020, s.3; Salama, 2020, s.6; Megahed ve Ghoneim, 2020, s.2).

Pandeminin oluşmasına neden olan küreselleşme, kentleşme hızı, nüfus artışı, küresel ısınma, iklim değişikliği ve ekosisteme yapılan müdahaleler gibi çeşitli etkenler, gelecekte pandemilerin sıklığını arttırabileceğinden, pandemilerin altında yatan nedenler ve bunların kentler üzerindeki etkileri giderek daha karmaşık ve bilinmezliklerle dolu bir geleceğe işaret etmektedir (Connolly, Ali ve Keil, 2020 s.215). Bu bağlamda Covid-19 pandemisi ile kentlerin nasıl etkileneceğini anlamak ve çağın gerektirdikleri üzerinden geleceğin kentleri için öngörülerde bulunulması faydalı olacaktır. Bu kapsamda; mimarların, kent plancılarının ve birçok disiplinin virüsten koruma ile ilgili fikirleri nasıl sunabilecekleri veya mevcut alanları nasıl güncelleyebilecekleri konusunda birçok araştırma sorusu oluşturulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Covid-19 Pandemisi ile kentlere dair araştırma alanları ve soruları (Megahed ve Ghoneim, 2020, s.2-4'den üretilmiştir)

	Araştırma Alanları	Araştırma Soruları
Salgın Sonrası Şehircilik	<ul style="list-style-type: none"> Dijital dönüşüm ve uzaktan çalışma Merkezileşme ve yerinden yönetim Şehirlerin yoğunluğu Yürüyüş, bisiklet ve toplu taşıma 	<p>Pandeminin ardından kentsel yaşamı nasıl yönetilmeli?</p> <p>Pandemi daha fazla kentsel iyileştirmeye ilham verir mi?</p> <p>Enfeksiyonları azaltan şehirler tasarlayabilir miyiz?</p> <p>Salgın sonrası dönem sosyal mesafeye dayalı yeni bir şehircilik yaratır mı?</p> <p>COVID-19 pandemi süreci merkezîyetçilik ve yürünebilir şehirler için bir katalizör olabilir mi?</p>
Salgın Sonrası Kamusal Alanlar	<ul style="list-style-type: none"> Tasarım, kullanım ve algılar Tasarım ve hastalık bulaşması Sokak tasarımı ve mobilyası Ortak tesisler ve hizmetler Esneklik ve dönüşüm 	<p>COVID-19'un gelecekteki kamu binalarını ve alanlarını nasıl etkileyecek? Bu etkiler ve yansımalar gelecekte ne kadar sürecek?</p> <p>Mobilya malzemeleri, ortak tesisleri ve hizmetleri ne olacak?</p> <p>Ticari yapıların geleceği nedir?</p> <p>Klimalı alışveriş merkezleri devam edebilir mi?</p>
Salgın Sonrası	<ul style="list-style-type: none"> Konut düzeni Alan ve yoğunluk Barınma ve güvenlik İç hava kalitesi 	<p>Konutların geleceği nedir?</p> <p>Çalışma alanlarına daha iyi uyum sağlamak için uyum sağlamalıdır mı?</p> <p>Kendi kendine yetmeli mi?</p> <p>Teraslarımız, balkonlarımız ve çatılarımız nasıl biçimlenmeli mi?</p>
Salgın Sonrası Ofis Alanı	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşim ve tasarım çözümleri Çalışma ve bekleme alanları Ortak tesisler ve hizmetler Ofislerdeki yoğunluk Bina yükseklikleri 	<p>Ortak çalışma alanlarının ve açık plan ofislerin geleceği nedir?</p> <p>COVID-19 ofis yapılarının tasarımını değiştirebilir mi?</p> <p>Yeni tasarım kriterlerine ihtiyaçları var mı?</p> <p>Yüksek katlı yapıların geleceği nedir?</p> <p>Sosyal mesafeyi gözetken sirkülasyon elemanları nasıl olabilir?</p> <p>COVID-19 sağlıklı konutlar ve sürdürülebilir binalar için bir katalizör olabilir mi?</p>
Yapı Ve İnşaat Teknolojisi	<ul style="list-style-type: none"> Modüler yapı Standartlaştırılmış bileşenlerin prefabrikasyonu Hafif ve uyarlanabilir yapılar Yapay zekâ 	<p>İnşaat stratejisinin geleceği nedir?</p> <p>COVID-19 tekniklerini değiştirebilir mi?</p> <p>Daha modüler bir inşaat stratejisi benimsemeli miyiz? Gelecekte daha fazla prefabrike ve standartlaştırılmış bileşenlere tanık olacak mı?</p> <p>Pandemi, şehirlerimizin dijitalleşmesini ve otomasyonunu hızlandırabilir mi?</p> <p>Akıllı cihazlarımız çevremizdeki her şeyi kontrol edecek mi?</p>

Alternatif Kent Modelleri

Covid-19 pandemi süreci, küreselleşme ve kentleşmenin sonucu olarak kabul edilmektedir. Son araştırmalar, hızla genişleyen kentsel dokunun ve ağların potansiyel salgınların ortaya çıkmasında rol oynadığını iddia etmektedir (Boterman, 2020; Connolly ve diğerleri, 2020). Küreselleşme ile ulusların, hükümetlerin veya sağlık hizmetlerinin eşit olmaması, alt-ulusal gruplaşmaların oluşması ve mekânsal eşitsizliğin pandeminin yayılmasında ve etkisinin büyüklüğünde önemli rol oynadığı görülmekte ve bu durumun dramatik sonuçlara neden olacağı düşünülmektedir (Ghosh, 2020; Alraouf, 2021, s.5).

Kentlerin gelecekte benzer salgınlara derhal tepki vermeye hazır olması gerektiği konusunda çalışmalar olsa da (Lee ve diğerleri,2020, s.18), bu hazırlığın nasıl şekillendirilmesi gerektiği hala açık bir sorudur. Özellikle sosyal mesafe, maske ve temizlik kurallarının bu dönemde hayat tarzımızdaki değişime neden olduğu tedbirler, kamusal mekanlarda da uymamız gereken bazı kuralları beraberinde getirmiştir. Bu amaçla yapıyı çevremizin nasıl düzenlenmesi gerektiğini araştıran uzmanların daha önce öngörülen kent modelleri üzerinde çalışmaları yoğunlaşmıştır. Oluşum kriterleri önceden belirlenmiş olan bu kentlerin Post Pandemi döneminde alternatif kent modeli oluşumuna altlık oluşturması beklenmektedir. Bu amaçla literatürde çalışma alanları Akıllı kentler, Sağlıklı Kentler, Sürdürülebilir Kentlere doğru yoğunlaşmıştır (Allam ve Jones, 2021, s.2; Ratho ve John, 2021; Sinha ve diğerleri, 2020, s.3; Eltarabily ve Elghezanwy, 2020, s.77). Sadece pandemi sonrası dönemde kentlerin nasıl düzenlenmesi gerektiği değil, sokaklar, caddeler, rekreasyon alanları, konutlar gibi kent ile karşılıklı gelişim gösteren unsurların da yeniden tasarlanması ve düşünülmesi gerekmektedir.

Akıllı kentler, 21. yüzyılda endüstrileşmenin son basamaklarından biri olarak evrensel düzeyde tanınırlığını artırmaya başlamıştır. Yerel kullanım ve bilginin yerini dijital tabanlı sistemlerin alması kentlerin erişilebilir, pratik olma kapasitesini artırmıştır (Kunzmann, 2020, s. 21). Kentsel dijitalleşmenin gereklilikleri Covid-19 sürecinde daha fazla hissedilir olmuştur. Pandemi sürecinde bulaşıcılık oranların izlenebilmesi ve azaltılabilmesi adına interaktif teknolojilerin kullanıldığı kentlerde vaka sayılarında düşüşler sağlanabilmiştir (Eltarabily ve Elghezanwy,2020, s. 80). Akıllı kentlerin savunduğu ilkeler her ne kadar pandemi sürecinde hayatımızı daha yaşanabilir kılacak imkanlar sunsa da küreselleşmenin salgın hastalıkların çoğalmasında katalizör etkiye sahip olduğu geçmişteki vakalarda gözlenebilmiştir. Akıllı kent stratejilerinin yerelden ziyade küreselleşmeyi ve dijitale geçişi teşvik edici olması

Antivirüs kent kavramını sorgularken bu kent modelinin zayıflıkları olarak gösterilebilir.

Sağlıklı kentler ise Covid-19 sürecinin evrensel sağlık krizi olarak değerlendirilmesi sebebiyle en fazla başvurulması gerekli kent modeli olarak algılanabilir. Sağlıklı kentler, özellikle kentsel sağlık hizmetleri altyapısının verimli hale getirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca interaktif teknolojileri de kullanılarak izleme, karar verme araçlarını kullanmayı önermektedir (Ratho ve John, 2020). Sağlıklı kentler, devletler arası iş birliği, sosyal medya, gençlik organizasyonlarını bir araya getiren teknolojinin kullanımının teşvik edilmesi gibi kriterlerle de akıllı kent stratejilerinin bir parçasını oluşturmaktadır (Sinha ve diğerleri, 2020, s.3).

Pandemi sürecinde, küresel etkileşimi azaltmak ve kendi kendine yetebilen ekonomik çözümler ortaya koyarak toplumun direncini güçlendirmek büyük önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda Yavaş Kentler; yerel çiftçileri, üreticileri, tüccarları, sanat gruplarını ve her türden sivil toplum kuruluşlarını destekleyerek ekonomik, sosyal ve çevresel zorluklarına adapte olurken yerel kimliği korumayı amaçlamaktadır. Nüfus yoğunluğu 50.000 altında olan Yavaş Kentler, büyük şehirlerden daha kolay izole edilebilir ve korunabilir. Aidiyet duygusunu ve dinamik sosyal etkileşimi besleyerek, kendi kendine yetmeyi hedefleyen, kentsel yoğunluğun az olduğu bu kentler Antivirüs Kentlerin planlamasına ve tasarlanmasına referans oluşturabilir.

Yavaş Kentler

Tüketim kültürü ve kentleşme politikaları, yere özgü değerleri, kültürel peyzajı, tarihi ve kültürel mirasları yok sayarak standart homojen topluluklar yaratmış ve doğal ekosistemlerin, tarihi ve kültürel değerlerin aşırı tüketilmesine neden olmuştur (Wheeler, 2004). Ayrıca sosyal yapıdaki bu değişiklikler, temel değerleri korumak için bir tepkiye ve "yer" kültürünün yeniden keşfedilmesi ve yaşatılması isteğine yol açmıştır (Knox, 2005, s.3; UN,2001). Bu bağlamda, kentlerde yaşanan olumsuzluklara çözüm bulmak amacıyla kentlere yere özgü değerlerin yeniden kazandırılması için Tanyeli (2007, s.13)'nin de ifade ettiği gibi "toplumsallığın mimarlık aracılığıyla dönüştürülebileceği inancını güden Yeni Şehircilik (New Urbanism) akımı" Yavaş Kent kavramına zemin hazırlamıştır.

Yavaş Kent hareketinin Yeni Şehircilik yaklaşımından en temel farkı saf modern şehircilik eleştirisinin ötesinde modernleşen ve küreselleşen kentlerin ruhlarını kaybetmeden nasıl olabileceğini sorgulamasıdır (Miele, 2008,

s.140). Yavaş Kent 1986'daki "Yavaş Yemek (Slow Food)" hareketinden etkilenerek, 1999 yılında İtalya'nın öncülüğünde Almanya, Norveç ve İngiltere'nin destekleri ile ortaya çıkan bir kavramdır (Mayer ve Knox, 2006, s.322). Yavaş Kent üyeliği için 50.000'den az nüfusa sahip yerleşim alanlarının (1) çevre politikaları, (2) altyapı politikaları, (3) kentsel yaşam kalitesi politikaları, (4) tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara dair politikalar, (5) misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar, (6) sosyal uyum politikaları ve (7) ortaklıklar adı altında kategorize edilen 72 kriterin en az yarısının karşılanması gerekmektedir (Cittaslow International, 2021). İtalya'da başlayan bu hareketin üye sayısı gittikçe artmaktadır. 2021 yılı itibarıyla 30 ülkede, 272 kent, "Sakin Kent" ünvanı almıştır (Cittaslow International, 2021).

Bu çalışma kapsamında Yavaş Kent kriterlerinden doğrudan Antivirüs kentlerle ilgili olan parametreler değerlendirilmiştir. İlk olarak hava kalitesi kontrolü, atık yönetimi, ışık kirliliği kontrolü ve alternatif enerji kaynakları gibi çevresel önlemler yerleşim alanının çevresel varlıklarını korumayı amaçlamaktadır. Bisiklet yollarının yapımı, toplu taşımayı teşvik etme ve bunların bisiklet yolları ile entegre edilmesi, yayalaştırma, kapsayıcı ulaşım ağının oluşturulması ile kentsel hareketlilik için kriterler belirlenmiştir. Kent merkezinde ürünlerin sürdürülebilir dağıtımı, yerel ürünlerin satışı için ticari merkez oluşumu gibi kentsel kalkınma programları ile özellikle sağlık merkezlerine ulaşılabilirlik gibi altyapı politikaları pandemi süreci ve sonrası için önemli parametrelerdendir.

Kentsel yaşam kalitesi politikalarına ait kriterlerden dirençli kent planlanması gibi yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Salgın hastalıklar ve pandemi başta olmak üzere iklim değişikliği, doğal afetler, ekonomik krizler gibi 21.yüzyılda karşılaşılan krizlere yönelik olarak kentlerin dirençlerini artırmak Yavaş Kent hareketinin odak noktalarından biridir. Bu amaçla öncelikle yerel yönetimler, ulusal ve uluslararası ortaklıklarla desteklenen projeler yürütülmektedir. Bunlardan birkaçı;

- Kamu yapılarında enerji tüketimini azaltma,
- Yerel yenilenebilir kaynakların kullanımı,
- Verimli bitkilerin yetiştiriciliği,
- Ekosistem çeşitliliğini korumak ve üretkenliğini artırmak için permakültür ilkelerini benimsemek,
- Kentin kendine yeterliliğini göz önüne almak,
- Kullanıcı olan yerlinin her türlü yönetsel, planlama ve çözüm üreticiliğine katılım sağlamaktır (Cittaslow International, 2021).

Bunlara ek olarak, kentsel peyzajın ve kültürel değerlerin korunması, sürdürülebilirliğini sağlanması, kentsel yaşanabilirliğin artırılması, tarihi kentsel dokunun ve yerel üreticilerin desteklenmesi, yeşil alanların artırılması ve kent internet ağının sağlanması gibi kriterler kentsel yaşam kalitesi politikaları arasındadır.

Yerel üretimin korunması, yerel kültürel faaliyetlerin desteklenmesi, sağlık eğitimlerinin verilmesi, yerel yönetimlerin Yavaş Kent felsefesini benimseyerek yerel halkın ve ziyaretçilerin katılımını sağlaması, toplumsal eşitliğin gözetilmesi, yerlinin aidiyet duygusunun artırılması, farkındalık oluşturulması ve bilinç düzeyini artırılması gibi Yavaş Kentlerin birçok kriteri bulunmaktadır. Yavaş Kent için gerekli olan tüm bu kriterler, tüketim odaklı hızlı ve küresel kentlerin yapısını eleştirerek, salgın anında ve sonrasında daha sağlıklı, akıllı, sürdürülebilir; kentsel yoğunluğu düşük, yerel üretimin ve değerlerin önemini vurgulayan Yavaş Kentlerin alternatif olacağını ve yol göstericiliğini ortaya koymaktadır.

Antivirüs Kentler

Tarihsel süreçte birçok salgın hastalıkla mücadelede olduğu gibi tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi süreci ile kentlerin, fiziksel yerleşimlerin, yönetimlerin ve aynı zamanda kentsel yaşam tarzının nasıl biçimlendirilebileceği görülmektedir. Kentsel nüfus yoğunluğu, sosyo-ekonomik eşitsizlik, yaşam kalitesinin yetersiz olması, doğal yaşam alanlarının tahrip edilmesi, trafik sıkışıklığı, toplu taşıma kullanımı, yaya ve bisikletli olarak kentte var olabilme gibi kentsel hareketlilik problemleri, kent dokusunda yeşil alan eksikliği gibi faktörlerin salgının yayılmasında etkili olduğu vurgulanmaktadır (Li ve diğerleri,2020, s.1200; Lee ve diğerleri,2020, s.528). Farklı kentsel biçim ve tasarım faktörleri pandeminin dinamiklerini etkilemektedir. Bu bağlamda, Covid-19 salgını gibi krizlerinden kaynaklanan riskleri azaltmak ve önlemek amacıyla kent planlamasına potansiyel bir yön sağlamak için Antivirüs Kent planlama ve tasarım kriterleri önerilmektedir. Kent planlama ve tasarım kriterleri kentsel yoğunluk, hareketlilik, kamusal yaşam, konut, teknoloji olarak ele alınmaktadır.

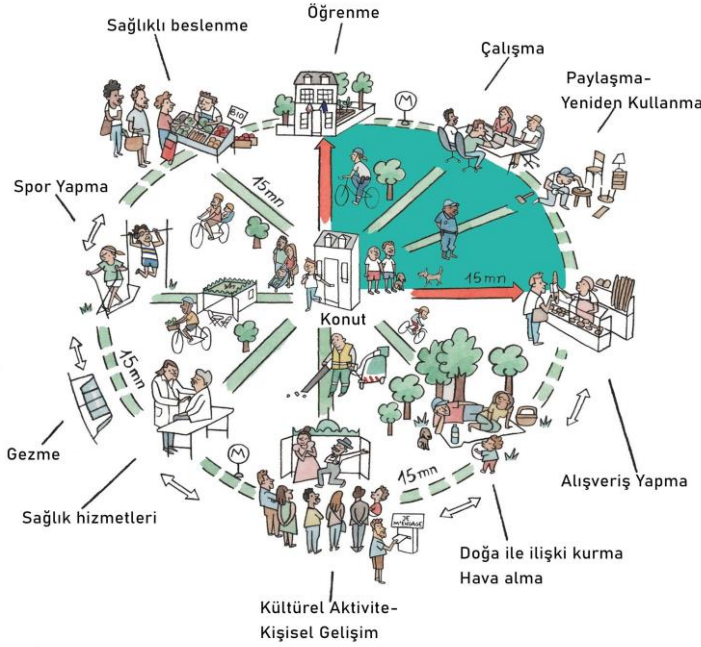
Kentsel yoğunluk

Yerleşim bölgesine düşen yapı ve insanın varlığı olarak geçen kentsel yoğunluk (Keleş, 1980), kent morfolojisini şekillendiren, kentsel yaşam kalitesini belirlemesi açısından önemlidir. Kentsel yoğunluk, kişi başına düşen sağlık, eğitim, kültür gibi kamu hizmetleri ile kentsel açık ve yeşil alanlarda sahip

olduğu alan miktarlarının belirleyicisidir. Bu bağlamda Antivirüs kentlerde, bir salgının yayılmasını etkileyen en temel faktörlerden biri nüfus yoğunluğu ve yapı yoğunluğu olarak ikiye ayrılan kentsel yoğunluktur.

Nüfus yoğunluğu fazlalığı, karma arazi kullanımı, yüksek yoğunluklu konut dokuları, yüksek ekonomik üretkenlik ve inovasyon yaratma olasılığı konularına odaklanan küresel, mega ve metropol kentsel söylemler 20.yüzyılın son dönemlerinden beri yaygındır (Sassen,2020). Kentsel yoğunluğun artışı, ekonomik sınıf ayrımları, kimliksiz ve tektipleşen kentsel dokular, hızlı ve kontrolsüz kentsel büyüme; sürdürülebilirliğe, dayanıklılığa, sosyal uyuma, kapsayıcılığa ve ekonomik fırsatlara karşı önemli ölçüde risk oluşturmaktadır. Herhangi bir kriz anında bu riskin yıkıcı etkilerinin şiddeti artmakta, Covid-19 pandemisiyle tekrardan gündeme gelen krizde kentsel yoğunluğun ve kentleşme biçiminin salgının bulaşıcılığını kolaylaştırarak risk yoğunluğunu artırdığı görülmüştür (Hamidi, Sabouri ve Ewing, 2020,s.496).

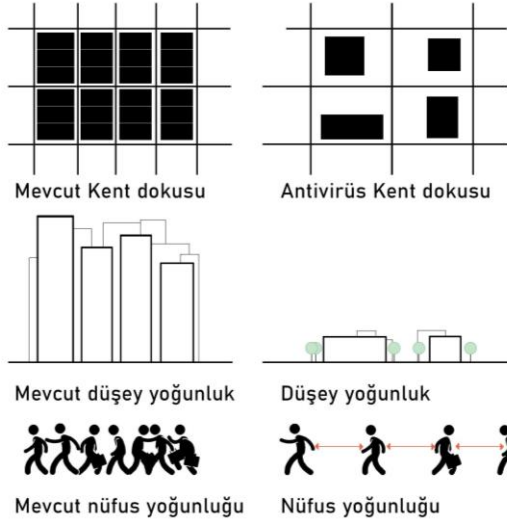
Covid-19 pandemi süreci ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar kentlerle ilgili çeşitli projeler yürütmekte ve çalışmalar yapmaktadır. Bunlardan Paris en Commun (2020) (Şekil 3) ve Milano 2020 (2020) projelerinin stratejileri incelendiğinde, kentsel dokunun 15 dakikalık kümeler halinde bölümlenerek (15 dakikalık yürüme mesafesindeki şehir), kentlerin bir çeşit yapıbozumu sonucunda çeşitliliğin artırılmasının, kamusal alanların dengesiz dağılımının azaltılmasının ve kentsel yoğunluğunun yeniden keşfedilmesinin önemi ifade edilmektedir.

Şekil 3. Paris en Commun'un 15 dakikalık şehir konsepti (Paris en Commun, 2020)

Mevcut kentsel tipolojiler ile pandemi süreçlerinde yapılan kentsel çözümler incelendiğinde Antivirüs Kent bağlamında, kriz anında koruma ve savunma sistemini artırabilmek için yüksek yapı yoğunluğu ve aşırı kalabalık nüfusu önlemek amaçlı hedefler belirlenmiştir (Şekil 4). Bunlar;

- Yavaş Kentlerde olduğu gibi 50000 nüfusun altında daha az yoğunluklu kent,
- Sosyal mesafenin etkisi göz önünde bulundurularak yatay genişleme (Liu,2020, s.10; Megahed, Ghoneim, 2020 s.4),
- Yerel yönetimlerin ve yerel dokunun gücünü artırmak için tek bir merkez yerine ademi merkezizetçilik yaklaşımı ile sağlık, eğitim gibi hizmet tesislerine de erişimin kolay olması,
- Kendi kendine yeten bir topluluk kavramı, çevreyi ve ekolojik sistemleri korumak için kentsel yoğunluk içinde kentsel tarımın da var olması,
- Yerel üretimin vurgulanması, büyük ölçekli tesislerin ve hizmetlerin entegrasyonunun sağlanmasıdır.

Şekil 4. Mevcut ve Antivirüs Kent yaklaşımında kentsel yoğunluk diyagramı

Salgının yıkıcı etkisi sadece nüfus yoğunluğu ile ilgili değildir; yoğunluğun mekânsal karakteri ve kentsel makroform ve sınıfsal dinamikler de önemli parametrelerdir. Bu nedenle küresel ekonominin neden olduğunu eşitsizliklerin etkisini azaltmak, yerel olanın gücünü ortaya çıkararak kendi kendine yetebilen bir ekonomiyi sağlamak, kentsel yoğunluğu bu bağlamda ele alarak düzenlemek Antivirüs kentlerin temel amaçlarından biridir. Acil durumlarda değişip dönüşebilen kentsel alanlar, kendi içlerinde kendi kendilerine yeten kentsel yoğunluk kümeleri ve bunların arasındaki kolay erişilebilirlik Antivirüs kentlerin biçimlenmesinde önemli kriterlerdendir.

Kentsel hareketlilik

Covid-19 pandemisi, tüm dünyada geniş ölçüde etki etmiştir ve hala etkisini sürdürmektedir. Bu afetin küresel ölçekte sebep olduğu değişimler sadece insan hayatını değil, kentsel hareketlilikteki değişimleri de etkilemektedir. Seyahatlerin hem yerel hem de uzun mesafeli kısıtlamalarla kesintiye uğraması da insanların hareketlilik davranışını büyük oranda etkilemiştir. Örneğin İstanbul için 3 Ocak- 6 Şubat 2020 aralığında yapılan ölçümlerde insan hareket kısıtlaması perakende ve rekreasyon alanları için yaklaşık %81 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Diğer yüksek oranda düşüş yaşayan alan ise transit istasyonlarda (ör. metro, otobüs ve tren istasyonları) %61 oranında yaşanan düşüştür (Google, 2021).

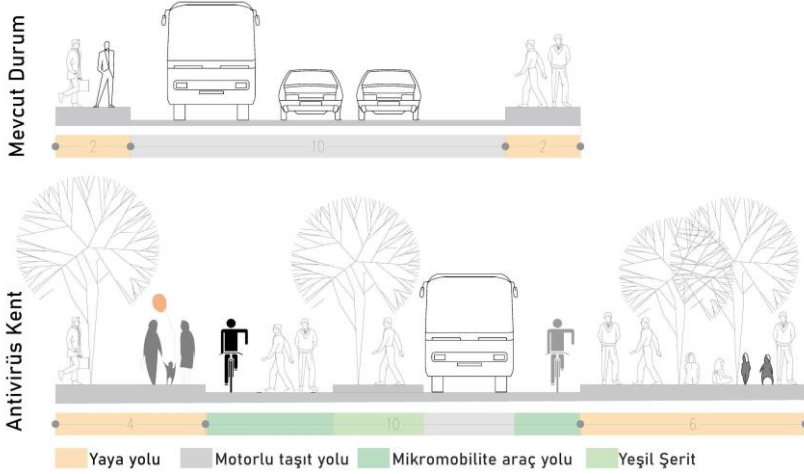
Covid-19 sonrası kent ulaşımında yapılması gereken düzenlemeler için bu sürecin potansiyel bir fırsat olacağını ileri süren optimistler, daha geniş caddeler açılabilmesi, yolcu ve bisiklet kullanıcıları için daha fazla cadde kullanım imkânı sunacak değişimlerle daha sürdürülebilir kentlerin tasarlanabileceğini düşünmektedir (Nieuwenhuijsen, 2020, s. 4). Salgın sürecinde ve sonrasında kentsel hareketliliğin tasarlanabilmesi için öncelikli amaç salgının yayılmasını engellemek, sonra da bu şartlarda yaşam koşullarını sürdürebilmek için etkileyici rehabilitasyon çalışmalarını devam ettirmektedir.

Covid-19 sonrası kentlerin düzenlenmesinde plancuların ve tasarımcıların üzerinde durduğu konular;

- Sağlıklı kentler için daha az motorlu araç kullanımı,
- Fiziksel mesafenin sağlanabilmesi için yaya yollarının genişletilmesi, meydan düzenlemelerinin yapılması,
- Online siparişler için kaldırımlarla birlikte kurye park alanlarının tasarlanması,
- Kamu tesislerinin girişlerinde, kuyruk sırası olacak yerlerde genişletmelerin yapılması,
- Sokak ve caddelerdeki hareketliliğin nasıl ve hangi yönde olacağına yönelik çalışmaların artırılmasıyla riskli alanların düzenlenmesi gerekliliği,
- Toplu taşıma araçlarında yoğunluğun azaltılması ve dağınık oturma düzeni kurgulanması, terminal giriş ve çıkışlarında sıkışıklık ve teması azaltabilmek için ek alanların sağlanması,
- Otoparklarda, taksi durakları, istasyonlarda taşınabilir dezenfeksiyon istasyonlarının kurulması,
- Mikro mobilite araçlarının (e-scooter, bisikletler, v.b.) kullanımı ve altyapıların düzenlenmesi,
- Antropometrik, bilişsel ve yetkinlik düzeyindeki (görme, işitme, hareketlilik) bireylerin özellikleri anlaşarak evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesidir (Honey-Rosés ve diğerleri, 2020, s. 8; Hawkins, 2020; Null ve Smith, 2020; Rueda, 2019, s. 140).

Kısıtlı sosyal yaşam, ulaşım aktivitelerindeki düşüşler, yayalaşma hareketlerinde artışın sağlanması, bisiklet gibi mikro mobilite araçların kullanımının bireysel ve sağlıklı olması sebebiyle daha fazla tercih edilme potansiyeli antivirüs kentler için yapılması önerilen değişikliklerdir (Şekil 5). Bu çerçe-

vede konuya bakıldığında bulunulan alanda yaşamının, yerel ölçekte gelişmenin, endüstri devrimi sonrası yaşanan küresel trafiğin yavaşlatılmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Kamusal Alanlar

Kamusal alanların düzenlenmesi, Covid-19 ile kentsel tasarımda değişecek olan kriterlerden biri olmuştur. Özellikle fiziksel mesafe kurallarına uyulması ve daha bireysel yönelimi teşvik edici önlemler alınması halk sağlığını korumada kamusal alanların kısıtlanmasına neden olan itici güçlerdir. Yapılacak yeni kent tasarımlarında veya alternatif kent stratejilerini geliştirmede bazı temel sorulara cevap aranacaktır. Kriz anında yapılan dönüşümlerin ne kadarının sonraki süreçte kalıcı olacağı, sokakların, yeşil alanların, kamusal mekân ve kentsel boşlukların tasarımlarının nasıl olacağı bu tartışmalardan bazılarıdır.

Yeşil alanların modern toplumdaki psikolojik gerilimi hafifletici kentsel rehabilitasyon alanları olmasının dışında pandemi sürecinde ve sonrasında da fiziki yıpranmadan ziyade, psikolojik yıpranmayı hafifletici etkisi antivirüs kentler için önemli bir bileşendir. Kentin havasının temiz olmasının sağlanması, yeşil alanlara yönelimin teşvik edilmesi ve kişi başına düşen yeşil alanların artırılması gereklidir (Kemnitz, 1997, s. 114). Kentlerdeki yeşil alanların toplumun fiziki aktivitelerini gerçekleştirebileceği, kapalı ortamın virüs yayılımını artırıcı etkisinden ziyade bu dönemde açık alanların daha tercih edilebilir olması, sosyal mesafe kuralı gözetilmesi gerekliliği, ruhsal travmanın etkisini hafifletme gibi sebepler yeşil dokunun kentsel alanlarda hatta daha lokal seviyede artırılmasını zorunlu kılmaktadır.

(Megahed ve Ghoneim,2020, s.4; Capolongo ve diğerleri,2020, s.15). Covid-19 ile konut, bireylerin ve ailelerin psikolojik, manevi, sosyal ve kültürel yönlerini, geleneklerini ve göreneklerini destekleme rolü yeniden şekillenmiştir.

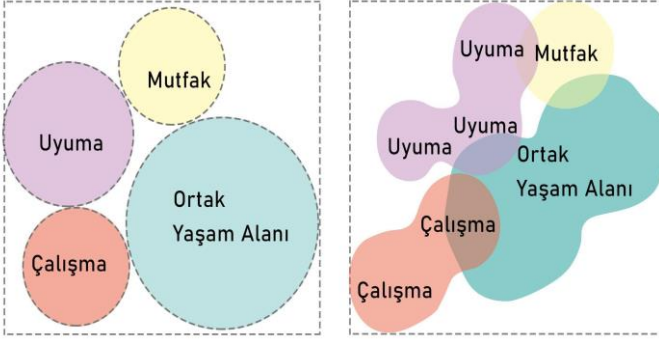
Covid-19 karantina sürecinde konutlar ile ilgili karşılaşılan zorluklardan genel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Çok işlevliliğe uygun olmayan mekânsal kurgular (uyku, çalışma, çalışma, çizim ve oyun ...)
- Mekanların organizasyonlarında ve hacimlerin esneklik sağlayamaması,
- Konuta girişte yetersiz alan nedeniyle sterilizasyon işleminde zorluklar,
- Konutta yaşayan bireylerin kişisel alanlarının yetersiz olması,
- Yarı açık mekanların dönüştürülmesi (Balkon, teras, çatı ...),
- Doğal aydınlatma kalitesi ve doğal havalandırmanın yetersizliği,
- Yüksek katlı konutlarda insan yoğunluğu fazlalığı, sağlık ve hijyen önlemlerinin alınmaması,
- Gürültü ve mahremiyet nedeniyle ortak kullanım alanlarının problemli kullanımları ile ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır.

Covid-19, konutların kullanım yoğunluğu, işlevsel ve anlamsal biçimi değiştiğini göstermektedir (Eltarabily ve Elghezanwy, 2020, s.79; Megahed ve Ghoneim,2020, s.6; Bettaieb ve Alsabban, 2020, s.4). Bu bağlamda Antivirüs kentlerin konut tasarımlarının öncelikle, çok işlevliliğe uygun mekânsal organizasyonlarla minimum bütçe ve zaman dilimlerini kullanarak farklı işlevlere uyum sağlayan esnekliğe sahip olması üzerine odaklanılmıştır. Mekânın esnekliği kullanıcısının algısından etkilendiği göz önünde bulundurularak, yapısal, işlevsel ve kültürel esneklik olarak tanımlanmaktadır (Şekil 7) (Gilani ve Turker, 2020, s.158-162).

- Yapısal esneklik için genişleme, daralma, alanların dikey veya yatay olarak bölünmesi veya gelecekteki değişiklikler için açık planlı mekânsal ve yapısal sistemler önerilebilir.
- İşlevsel esneklik; mekânsal organizasyonu değiştirerek çeşitli mekânsal şemaları ve eylemleri barındırmak için mekânları değiştirme imkânı sunulmasıdır. Donatı elemanları ile esneklikler sunarak farklı mekânsal ilişkiler önerebilir.
- Kültürel esneklik için, kullanıcının ilgi alanları, zevkleri ve tercihlerine göre esnek tasarım ile, mikro düzeyde sürdürülebilir konutlar önerilebilir.

Şekil 7. Mekansal organizasyonların esneklik konsepti

Konut tercihleri mahalle ve bölge ölçeğinde değişiklikleri beraberinde getirmekte, bireylerin davranışları ve yaşam tarzları üzerinde önemli etkileri olan konutların sosyal mesafe, yiyecek üretme, doğal ışık, hava ve doğanın iyileştirici gücünden faydalanma imkânı sunması gerekmektedir. Bu durum apartmanlardaki yaşamın, az katlı, bahçesi olan konutlara evrilmesi, kent mekânından konut mekanına geçişteki süreçte temassız erişim sağlanması gerekmektedir. Konut tasarımı çözümlerinde daha geçiş ve esnek yaşam alanlarına, sirkülasyon alanlarındaki asansör, koridor, merdiven gibi çözümlerde sterilizasyon imkanlarını sunan; kullanıcılar için esnek ve uyarlanabilir alanlar sağlamak, konutları daha sürdürülebilir hale getirebilir, değişen ihtiyaçlara ve değişen yaşam tarzlarına uyum sağlayabilir. Ayrıca barınma eşitsizliği noktasından da durum incelendiğinde nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu, sosyo-ekonomik durumun düşük olduğu kentsel çöküntü bölgelerinde salgının daha hızlı yayıldığı görülmektedir. Burada yaşayan halkın yaşam standartlarını iyileştirecek ve bilinçlenmelerini teşvik edecek önlemler alınması yerel yönetimler ve diğer sivil toplum kuruluşlarının gündeminde olmalıdır.

Teknoloji

Antivirüs kentlerin tasarım ve planlama kriterleri toplumun yaşam kalitesini iyileştirmeyi, sosyo-kültürel faaliyetleri artırmayı, toplumun refah seviyesini yükseltmeyi, dinamik ekonomik gelişmeleri desteklemeyi ve ekolojik dengeyi korumayı hedeflemektedir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için teknolojinin ve dijital araçların kullanımı, bunlarla desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Gelişmiş teknolojik sistemler ve iletişim teknolojileri kullanılarak kentlinin yaşamlarının iyileştirilmesi, bölgesel, ekonomik ve çevresel faktörlerin optimize edilmesini

anlamında emniyet, ulaşım, eğitim, sağlık, turizm, kamu politikası gibi birçok avantaj sağlamaktadır (Batty, 2014; Khatoun ve Zeadally ,2016, s.48). Kentsel mekânda bilgi ve iletişim teknolojileri, nesnelerin interneti, sensörler, yapay zekâ teknolojileri, büyük veri, mobil cihazlar gibi teknolojiler ile algılama, bilgi, veri analizi, iletişim ve ağ teknolojilerinin artması ile kentin fiziksel ve işlevsel yapısında birçok açıdan yenilikçi öneriler geliştirmektedir (Bibri ve Krogstie, 2017, s.209). Covid-19 pandemisi ile enfekte olmuş kişileri izlemek için mobil cihazların ve uzak sensörlerin kullanıldığı dijital veri kaynakları, bu salgınla başa çıkmak için yardımcı olmaya katkıda bulunabilir. Çin'in Covid-19 pandemisi ile ilgili deneyiminde akıllı sağlık hizmetleri ve teknoloji firmalarının "büyük veri" analizleri ile virüsün yayılmasını takip ederek, önlemek için teknolojinin gücünden yararlandığı bilinmektedir (Eltarabily ve Elghezanwy, 2020, s.81). Çevresel, sosyal ve kentsel bağlamda sürdürülebilirliğin sağlanması, yeni teknolojik gelişmelerin kentsel yaşama entegre edilerek mekân kalitesinin artırılması, enerji verimliliğinin sağlanması gibi durumlar için bilgi ve teknoloji odaklı kentsel altyapılar Antivirüs kentlerin önemli bileşenlerinden biridir.

Değerlendirme ve Sonuç

Kentler, dünya nüfusunun çoğunluğunun barındığı, ekonomik büyüme ve yeniliğin merkezidir. Bununla birlikte, kentsel yoğunluk, kentleşme hızı ve beraberinde ortaya çıkan insan ve doğa kaynaklı birçok riske karşı kentler savunmasız hale gelmektedir. Bu risklerden biri olan pandemilerin, insanlık tarihi boyunca, kentler ve kent planlama yaklaşımlarında önemli değişikliklere neden olduğu görülmektedir. Bu kapsamda mevcut Covid-19 pandemisi ile kentlerin sağlık davranışları ve hastalığın bulaşıcılığı üzerindeki önemli etkisi yeniden ortaya çıkmış, mimari ve kentsel planlama anlayışlarındaki değişimi zorunlu kılmaktadır. Pandemi sonrası gündelik hayat pratikleri eskisi gibi olmayacak; sosyal alışkanlıklar, kültürel aktiviteler değişime uğrayacaktır. Kentler, salgın ile baş etmeye çalışırken, nasıl planlanması ve yönetilmesi konusunda çok sayıda sorunun cevaplanmasına ve yeni bakış açılarının ortaya konulmasına ihtiyaç duymaktadır. Kent planlamasında teknolojik, sürdürülebilir, sağlıklı ve bütünleşik yaklaşımlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda geleceğin kent tanımlarından Akıllı Kentler, Sağlıklı Kentler ve Sürdürülebilir kentler başta olmak üzere kentsel yoğunluğun, kamusal alanların, hareketliliğin, ekolojik yaklaşımların, konut erişilebilirliğinin, yeşil alanların tartışıldığı alternatif kent modelleri gündeme gelmektedir.

Sadece Covid-19 pandemisi ile baş edilmesinde değil, gelecekte ortaya çıkabilecek yeni salgınlar ve krizler için mimaride, kent planlamada, yerel ve uluslararası yönetimlerde yeni standartların geliştirileceği öngörülebilir. Pandemi ile sosyal, ekonomik, kültürel, kentsel birçok etkiye neden olmaktadır. Ancak bu etkilerin gelecekteki sonuçları belirsizdir ve konu ile ilgili daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir. Geçmiş pandemilerde olduğu gibi geçici ve parçalı kentsel çözümler, 21. yüzyılda ortaya çıkan ve geleceği spekülasyonla Covid-19 pandemisi ile gelecekteki krizler için yeterli değildir. Bu bağlamda çalışma kapsamında, kentlerin salgın gibi kriz anlarında çok katmanlı koruma yaklaşımı ile savunma ağına sahip olması için Antivirüs yaklaşımından yola çıkarak "Antivirüs Kent" yaklaşımı önerilmektedir. Kentin biçimlenişi, yoğunluğu, sokak tasarımları, kamusal ve yeşil alanlar, konutlar ve teknolojik yaklaşımlar bağlamında ele alarak proaktif kent modelidir. Bu kent;

- Kentsel yoğunluğun dengelenmesi,
- Sosyal mesafenin sağlanmasına olanak verecek kamusal ve yeşil alanların artırılması,
- Kentteki yaşam kalitesinin yükseltilmesi,
- Sürdürülebilir kentsel çevrenin yaratılması,
- Kentsel mekânın kimliğinin korunması ve toplumda aidiyet duygusunun yükseltilmesi,
- Kolay erişim ve dolaşımın sağlanması ile kentsel canlılığın ve güvenli ortamların yaratılması,
- Yerel ekonomik gelişmelerin desteklenmesi,
- Doğal çevrenin korunması ve sürdürülebilmesi,
- Mikromobilite araçlarının kullanımı,
- Dijital altyapı sistemlerinin kurulması,
- Bilgi ve iletişim teknolojilerin kentsel mekâna entegrasyonunun sağlanması,
- Çok işlevselliğe olanak tanıyan özel, yarı özel ve kamusal alan organizasyonlarına olanak sağlayan esnek tasarım yaklaşımları,
- Kentsel peyzajın, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasını hedeflemektedir.

Antivirüs kentlerin son dönemde tartışılan alternatif kent arayışlarında daha önce çalışılmış olan Akıllı Kentler, Sürdürülebilir Kentler, Sağlıklı Kentlerin kriterlerinin uygunluğu araştırılmıştır. Çalışmada önerilen alternatif kent modeli ise Yavaş Kentler bağlamında tartışılmıştır. Yavaş kentler hızlı kentleşme ve küreselleşmeye karşı ortaya çıkmış, daha yerele dönük, üretim-

tüketim dengesinin sağlandığı, sosyal, kültürel değerleri gelişmiş, enerji koruma yaklaşımı ve kentsel sürdürülebilirliğe uygun bir yaklaşım olması sebebiyle antivirüs kent modeli olarak bir alternatif oluşturmaktadır. Yavaş kentlerin gelecek antivirüs kent planlama stratejilerinde taban modeli olarak kullanılacak nitelikte kriterler barındırması, çalışmada alternatif kent modeli olarak yeni bir yaklaşım oluşturulmasını sağlamıştır. Çalışmada önerilen Antivirüs kent planlamasına alternatif oluşturacağı düşüncesi ile Yavaş kent modeli ile karşılaştırılmıştır (Tablo 2).

Bu bağlamda antivirüs kentlerin planlamasında öne çıkan kriterler; kentsel yoğunluk, kentsel hareketlilik, kamusal alanlar, konut tasarımı ve teknoloji olarak belirlenmiştir. Yavaş kentlerin nüfuslarının 50.000'den az olması gerekliliği ve dışa bağımlı tüketim anlayışından ziyade tarımsal üretimi teşvik etmesi, nüfusunu düzenleyebilecek yaklaşımları barındırmaktadır. Motorlu taşıt trafiğine izin vermeyen, mikromobilité araçlarının kullanımını teşvik etmesi, bisiklet kullanımını özendirilmesi ve buna uygun kentsel düzenlemelerin yapılması kentsel hareketliliğin kısıtlanmasını sağlamaktadır. Böylece toplu taşıma kullanımında olduğu gibi bireylerin aynı anda bir araya gelmesini önleyerek, bulaşıcılık oranını düşürecek bir yaklaşım sunmaktadır.

Tablo 2. Antivirüs Kent yaklaşımı ve Yavaş kentler

	ANTİVİRÜS KENT	YAVAŞ KENT
Kentsel Yoğunluk	<ul style="list-style-type: none"> • Düşük nüfus yoğunluklu kentler • Yatay genişleme • Âdemi merkezîyetçilik yaklaşımı • Kendi kendine yeten topluluk; kentsel tarım- yerel değerler 	<ul style="list-style-type: none"> • 50.000 den az nüfusa sahip • Yerel üretimin desteklenmesi • Kente ait değerlerin iyileştirilmesi • Kentsel tarım alanlarının geliştirilmesi ve yeni fikirler üretilmesi
Kentsel Hareketlilik	<ul style="list-style-type: none"> • Mikromobilité araçlarının kullanımı • Yaya yollarının genişletilmesi • Evrensel tasarım ilkelerine uygun tasarım yaklaşımı 	<ul style="list-style-type: none"> • Mikromobilité araç kullanımının teşviki ve altyapı sistemlerinin kurgulanması • Alternatif eko ulaşım planlaması • Kapsayıcı ulaşım ağının sağlanması • Kentsel yaşanabilirliğin artırılması
Kamusal Alanlar	<ul style="list-style-type: none"> • Daha fazla yeşil ve temiz alan kullanımı • Kentin havasının temizliğinin sağlanması • Düzenlenebilen esnek kamusal alanlar • Kentsel boşlukların ve çöktüntü alanlarının esnek tasarım ilkeleri kriterlerine uygun değerlendirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi • Hava kalitesi kontrolü, atık yönetimi ve ışık kirliliği kontrolü • Kentsel dirençlilik • Kentsel peyzaj ve kültürel değerleri korumak • Çöktüntü alanlarının yeniden kullanılması
Konut Tasarımı	<ul style="list-style-type: none"> • Çok işlevliliğe uygun mekânsal kurgular • Doğal aydınlatma ve havalandırma kalitesinin artırılması • Yapısal, işlevsel ve kültürel esnekliğin sağlanması 	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel malzeme kullanımı • Tarihi yapıların restorasyonu ve yeniden işlevlendirilmesi • Sürdürülebilir tasarım yaklaşımına uygunluk
Teknoloji	<ul style="list-style-type: none"> • Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel yaşama entegrasyonu • Çevresel, sosyal ve kentsel bağlamda sürdürülebilirlik için teknolojik alt yapıdan yararlanmak 	<ul style="list-style-type: none"> • İnternet ağının yayılması • Bilgi iletişim teknolojilerinden faydalanılarak sosyal sürdürülebilirliğe katkı sunmak. • Online çalışma imkânlarının sağlanması

Açık hava kullanımını savunan yavaş kent yaklaşımı; sosyal alanların kent sakinlerinin sosyo-kültürel gelişimini destekleyecek, kalabalık oluşturmadan bunu sağlayabilecek ve esnek kullanımını teşvik edici olmasıyla antivirüs kente uyum göstermektedir. Antivirüs kentlerde konutların yapısal, iş-

levsel ve kültürel esnekliğini sağlayacak önlemlerin alınması önemlidir. Yavaş kentler özellikle konut kullanımının arttığı pandemi dönemlerinde sosyo-kültürel sürekliliğin korunmasını sağlayan yeniden işlevlendirme prensibine uygun çalışmaktadır. Virüsle savaşta konutların gün ışığını kullanabilmesi, az katlı düzende olması ve kendi içinde sürekliliğini sağlayabilmesi yavaş kentlerdeki yerel malzeme kullanımına uygun, geleneksel konut yaklaşımını teşvik edici, az katlı yapıların düzenlenmesi prensiplerine uygundur. Konut kullanımı pandemi dönemlerinde bu kadar aktifken, işlerin online sistemle yürütülmesi, alışveriş, araştırma imkanlarının internet üzerinden interaktif araçlarla sağlanması gerekli olmaktadır. Yavaş kentlerin bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının sağlanmasında bu bağlamda geliştirdiği prensipler de antivirüs kentler için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Sonuçta antivirüs kentlerin gelecek yüzyılda daha fazla tartışılacak bir konu ve kavram olması oldukça yüksek olasılıktır. Hızla gelişen ve değişen dünyada sorunlara hızla çözüm üretecek tasarım kriterlerini oluşturmak mimarların, plancıların ve tasarımcıların sorumluluğundadır. Özellikle kentsel doku ve konut kapasiteleri göz önüne alındığında alternatif bir arayış, zaman yönünden ve sonuçları gözlenebilen örnekler yönüyle daha pratik bir tutum olmaktadır. Bu amaçla yapılan çalışmada da 1999 yılında kabul edilen “Yavaş Kent” kavramı üzerinden matris tablosu oluşturularak antivirüs kentlerin ihtiyaçlarına ne düzeyde cevap vereceği incelenmiştir. Tablo gözlem yoluyla incelendiğinde beklenen sonuç onaylanmıştır. Yavaş kentlerin de antivirüs kentler için uygun bir kent modeli olabileceği düşünülmektedir.

Extended Abstract

Slow City Approach in Planning Antivirus Cities

*

Özge Ceylin Yıldırım

ORCID: 0000-0002-8721-9552

Gamze Özmertyurt

ORCID: 0000-0002-0813-5503

Cities, which are living social organisms that are born, develop and die over time, are exposed to many stimuli throughout the process. At the beginning of these stimuli is the concept of health. Health is directly related to the city, both locally and globally. Urbanization is one of the most important variables affecting the health status of citizens. One of the main reasons for the change in the speed, scale and scope of urbanization in recent years is that it has turned into a global phenomenon. The increase in the urban population causes the living spaces of animal and human populations to be intertwined, and the interaction of people with each other the living creatures. This exposed humans to diseases for which they were not evolutionarily prepared and for which they were immune. These diseases are transmitted from animals to humans, from humans to humans in contact. This contagion is a social and spatial process, it spreads from place to place depending on the degree of mobility of people and the natural environment. Cities that host human interactions point to the connections between the formation of space, human and environmental behavior, and the spread of the epidemic. One of the closest examples of this is the Covid-19 pandemic, which affected the whole world in 2020. Various factors such as globalization, urbanization rate, population growth, global warming, climate change and interventions to the ecosystem that caused the pandemic are dragging their effects on cities into a future full of more and more complex and uncertainties. Daily life practices after the pandemic will not be the same as before; social habits and cultural activities will change. While cities are trying to cope with the epidemic, many questions need to be answered and new perspectives on how to plan and manage.

Covid-19 spreads like computer viruses in a network and deeply affects the city and its inhabitants. In the digital world, new layers are added to design innovative solutions against virus attacks and adapt them to each new technology. However, studies to provide necessary protection against epidemics and to develop necessary approaches in urban planning are insufficient. In this context, it will be useful to understand how cities will be affected by the Covid-19 pandemic and to make predictions for the cities of the future based on the requirements of the age.

Based on the idea of antivirus in the digital world, this study made suggestions on how to antivirus urban planning in order to make cities more resilient when faced with any upcoming crisis and to prevent the spread of the epidemic. The suitability of the criteria of Smart Cities, Sustainable Cities and Healthy Cities, which have been previously studied in the search for alternative cities, which have been discussed recently, has been investigated. The city model proposed in the study is discussed in the context of Slow Cities. Since slow cities have emerged against rapid urbanization and globalization, they are more local-oriented, the production-consumption balance is provided, social and cultural values are developed, and an approach suitable for energy conservation and urban sustainability, they constitute an alternative as an antivirus city model. Antivirus Urban planning and design criteria have been proposed to provide a potential direction to urban planning in order to reduce and prevent risks arising from crises such as the Covid-19 pandemic. Urban planning and design criteria are considered as urban density, mobility, public life, housing, technology.

Planning and design criteria proposed for Antivirus urban planning can be predicted that new standards will be developed not only in dealing with the Covid-19 pandemic but also in architecture, urban planning, local and international administrations for new epidemics and crises that may arise in the future. As in past pandemics, temporary and fragmented urban solutions are not sufficient for future crises with the Covid-19 pandemic, which has emerged in the 21st century and whose future is speculative. In this context, the "Antivirus City" approach proposed in the study; It is a proactive city model by considering the formation of the city, its density, street designs, public and green spaces, residences and technological approaches. The fact that slow cities have a population of less than 50,000 and that they encourage agricultural production rather than a foreign-dependent consumption approach include approaches that can regulate their population. Encouraging the use of micromobility vehicles, which do not allow motor vehicle traffic, encouraging the use of bicycles and making appropriate urban arrangements ensure the restriction of urban mobility. Thus, it offers an approach

that will reduce the contagion rate by preventing individuals from coming together at the same time as in the use of public transportation.

The slow city approach, which emphasizes the use of open air, providing spatial, functional and structural flexibility to support socio-cultural development, and the importance of using technologies, creates a suitable ground for antivirus cities.

As a result, it is highly probable that antivirus cities will be a topic and concept that will be discussed more in the next century. It is the responsibility of architects, planners and designers to create design criteria that will quickly produce solutions to problems in a rapidly developing and changing world. Especially considering the urban texture and housing capacities, an alternative search becomes a more practical attitude in terms of time and examples with observable results. In the study conducted for this purpose, a matrix table was created over the concept of "Slow City", which was accepted in 1999, and it was examined to what extent the antivirus would respond to the needs of cities. It has been demonstrated that slow cities can also be a suitable city model for antivirus cities.

Kaynakça/References

- Ahlefeldt, F. (2020). Antivirus architecture as urban design. 24 Ocak 2021 tarihinde <https://fritsahlefeldt.com/2020/04/28/antivirus-architecture-as-urban-design/> adresinden erişildi.
- Alraouf, A.A. (2021), "The *new* normal or the *forgotten* normal: contesting COVID-19 impact on contemporary architecture and urbanism", *Archmet-IJAR*,14(3),1-22.
- Allam, Z. ve Jones, D. S. (2020). Pandemic stricken cities on lockdown. Where are our planning and design professionals [now, then and into the future]?. *Land use policy*, 97, 1-5.
- Allam, Z. ve Jones, D. S. (2021). Future (post-COVID) digital, smart and sustainable cities in the wake of 6G: Digital twins, immersive realities and new urban economies. *Land use policy*, 101, 105201.
- Batty, M., (2014). *The new science of cities*.Cambridge: The MIT Press.
- Belli, A. ve Aydın, A. (2016). Dünya sağlık örgütü sağlıklı kent projesi kapsamında Aksaray belediyesinin değerlendirilmesi, I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu, 27-29 Ekim 2016, Aksaray.
- Bettaieb, D. M., Alsabban, R. (2020). Emerging living styles post-COVID-19: housing flexibility as a fundamental requirement for apartments in Jeddah. *Archmet-IJAR: International Journal of Architectural Research*,1-23.
- Bibri, S. E., Krogstie, J. (2017). Smart sustainable cities of the future: An extensive interdisciplinary literature review. *Sustainable cities and society*, 31, 183-212.
- Bozan, O (2015). Diyarbakır vilayetinde 1894-1895 kolera salgını ve etkileri. *Türk Dünyası Araştırmaları*,218, 219-240.

- Brenner, N. ve Schmid, C. (2015). Towards A new epistemology of the urban?. *City*, 19(2-3), 151-182.
- Cansaran, D. (2018). Küreselleşmeye aykırı bir yaşam biçimi "Sakin Kentler": Seferihisar örneği. *İdealkent*, 9(25), 885-908.
- Capolongo, S., Rebecchi, A., Buffoli, M., Appolloni, L., Signorelli, C., Fara, G. M.ve D'Alessandro, D. (2020). COVID-19 and cities: From urban health strategies to the pandemic challenge. A decalogue of public health opportunities. *Acta Bio Medica: Atenei Parmensis*, 91(2), 13-22.
- Cittaslow International, (2021).How to become. 28 Ocak 2021 tarihinde <https://www.cittaslow.org/content/association> adresinden erişildi.
- Comune di Milano (2020). Milano 2020. 4 Şubat tarihinde <https://www.comune.milano.it/aree-tematiche/partecipazione/milano-2020> adresinden erişildi.
- Connolly, C., Ali, S. H. ve Keil, R. (2020). On the relationships between COVID-19 and extended urbanization. *Dialogues in Human Geography*, 10(2), 213-216.
- Dietz, L., Horve, P. F., Coil, D. A., Fretz, M., Eisen, J. A. ve Van Den Wymelenberg, K. (2020). 2019 novel coronavirus (COVID-19) pandemic: built environment considerations to reduce transmission. *Msystems*, 5(2),1-15.
- Ellin, N. (1999). *Postmodern urbanism*. New York: Princeton Architectural Press.
- Eltarabily, S. ve Elghezanwy, D. (2020). Post-pandemic cities-the impact of COVID-19 on cities and urban design. *Architecture Research*, 10(3), 75-84.
- Ghosh, R. (2020). Re-Thinking the city urban experience and the Covid-19 pandemic. 26 Ocak 2021 tarihinde www.versobooks.com/blogs/4648-rethinking-the-city-urban-experience-and-the-covid-19-pandemic adresinden erişildi.
- Gilani, G., Turker, O.O. (2020). Assessing flexibility in real estate mass housing. *Arquitectura Revista*, 16 (1), 154-175.
- Google (2021). COVID-19 Topluluk Hareket Raporu. 6 Şubat 2021 tarihinde https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2021-01-31_TR_%C4%B0stanbul_Mobility_Report_tr.pdf adresinden erişildi.
- Hamidi, S., Sabouri, S. ve Ewing, R. (2020). Does density aggravate the COVID-19 pandemic? Early findings and lessons for planners. *Journal of the American Planning Association*, 86(4), 495-509.
- Hassanzadeh-Rad, A. ve Halabchi, F. (2020). Stadiums as possible hot spots for covid-19 Spread. *Asian Journal of Sports Medicine*, 11(2). doi: doi: 10.5812/asjsm.103178.
- Hayward, A. C., Beale, S., Johnson, A. M., Fragaszy, E. B. ve Group, F. W. (2020). Public activities preceding the onset of acute respiratory infection syndromes in adults in England-implications for the use of social distancing to control pandemic respiratory infections. *Wellcome open research*, 5, 1-10.
- Hawkins, A. J. (2020). Uber and Lyft generate 70 percent more pollution than trips they displace: study, Union of Concerned Scientists recommends more electric cars and pooled trips. 6 Şubat 2021 tarihinde <https://www.theverge.com/2020/2/25/21152512/uber-lyft-climate-change-emissions-pollution-ucs-study> adresinden erişildi.

- Huber, V. (2006). The unification of the globe by disease? The International Sanitary Conferences on Cholera, 1851- 1894. *The Historical Journal*, 49, pp. 453-476.
- Honey-RosesIsabelle, J., Anguelovski, I. ve Bohigas, J. (2020). The impact of COVID-19 on public space: an early review of the emerging questions–design, perceptions and in-equities. *Cities and Health*, 1-17.
- Keleş, R. (1980). *Kent terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kemnitz, G. (1997). Wie macht man nachhaltige Stadtentwicklung akzeptabel? (Stadt mit Zukunft, 6.Forum der LpB 21. – 23, pp. 113–117). März Haus auf der Alb, Bad Urach, Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg.
- Kindervag, J. (2020). Cybersecurity lessons from the COVID-19 pandemic. 24 Ocak 2021 tarihinde www.securityroundtable.org/cybersecurity-lessons-from-the-coronavirus/ adresinden erişildi.
- Khatoun, R., Zeadally, S. (2016). Smart cities: concepts, architectures, research opportunities. *Communications of the ACM*, 59(8), 46-57.
- Knox, P.L. (2005). Creating ordinary places: slow cities in a fast world. *Journal of Urban Design*, 10, 1-11
- Kunzmann, K. R. (2020). Smart cities after covid-19: Ten narratives. *disP - The Planning Review*, 56 (2), 20-31.
- Lee, V. J., Ho, M., Kai, C. W., Aguilera, X., Heymann, D. ve Wilder-Smith, A. (2020). Epidemic preparedness in urban settings: new challenges and opportunities. *The Lancet Infectious Diseases*, 20(5), 527-529.
- LePan, N. ve M. Routley. (2020). Visualizing the History of Pandemics. Visual Capitalist, COVID-19. 24 Ocak 2021 tarihinde <https://www.visualcapitalist.com/history-of-pandemics-deadliest/> adresinden erişildi.
- Li, Q., Guan, X., Wu, P., Wang, X., Zhou, L., Tong, Y., ... ,Feng, Z. (2020). Early transmission dynamics in Wuhan, China, of novel coronavirus–infected pneumonia. *New England journal of medicine*, 382(13),1199-1207.
- Liu, L. (2020). Emerging study on the transmission of the Novel Coronavirus (COVID-19) from urban perspective: Evidence from China. *Cities*, 103, 102759, 1-11.
- Lubell, S. (2020). Commentary: Past pandemics changed the design of cities. Six ways covid-19 could do the same. 25 Ocak 2021 tarihinde <https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2020-04-22/coronavirus-pandemics-architecture-urban-design> adresinden erişildi.
- Mayer, H. ve Knox, P. L. (2006). Slow cities: sustainable places in a fast world. *Journal of urban affairs*, 28(4), 321-334.
- Megahed, N. A. ve Ghoneim, E. M. (2020). Antivirus-built environment: Lessons learned from Covid-19 pandemic. *Sustainable Cities and Society*, 61, 102350,1-9.
- Miele, M. (2008). Cittáslow: Producing slowness against the fast life. *Space and Polity*, 12, 135-156.
- Mishra, S.V., Gayen, A. ve Haque, S.M. (2020). COVID-19 and urban vulnerability in India. *Habitat International*, Vol. 103, 102230,1-11.

- Nieuwenhuijsen, M. J. (2020). Urban and transport planning pathways to carbon neutral, liveable and healthy cities; a review of the current evidence. *Environment International*, 140, 105661.
- NOVA (2020). History of Quarantine. 24 Ocak 2021 tarihinde <https://www.pbs.org/wgbh/nova/typhoid/quarantine.html> adresinden erişildi.
- Null, S. ve Smith, H. (2020). COVID-19 could affect cities for years: Here are 4 ways they're coping now. *TheCityFix: World Resource Institute (WRI)*. 6 Şubat 2021 tarihinde <https://thecityfix.com/blog/covid-19-affect-cities-years-4-ways-theyre-coping-now-schuyler-null-hillary-smith/> adresinden erişildi.
- Özden, K. ve Özmat, M. (2014). Salgın ve kent: 1347 veba salgınının Avrupa'da sosyal, politik ve ekonomik sonuçları. *İdealkent*, 5(12), 60-87.
- Panzac, D. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu'nda veba*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Park, R. E. (1915), The city: Suggestions for the investigation of human behavior in the city environment, *The American Journal of Sociology*, vol. 20, 5, 577-612.
- Paris en Commun (2020). Le Programme D'anne Hidalgo. 4 Şubat tarihinde <https://annehidalgo2020.com/le-programme/> adresinden erişildi.
- Ratho, A. ve John, P. L. (2020). Rethinking Cities in a Post-COVID19 World. 1 Şubat 2021 tarihinde www.orfonline.org/research/rethinking-cities-in-a-post-covid19-world-68736/ adresinden erişildi.
- Rueda, S. (2019). Superblocks for the design of new cities and renovation of existing ones: Barcelona's case. Mark Nieuwenhuijsen and Haneen Khreis (Edt.), in *Integrating human health into urban and transport planning* (ss. 135-153). Switzerland: Springer, Cham.
- Salama, A. M. (2020). Coronavirus questions that will not go away: interrogating urban and socio-spatial implications of COVID-19 measures. *Emerald Open Research*, 2,1-16.
- Sassen, S. (2020). The city and The Virus. 24 Ocak 2021 tarihinde <https://www.iberdrola.com/shapes-en/saskia-sassen-crisis-coronavirus> adresinden erişildi.
- Sharifi, A. (2020). Urban resilience assessment: mapping knowledge structure and trends. *Sustainability*, 12(15), 1-20.
- Sinha, M. ve diğ. (2020). Towards mental health friendly cities during and after COVID-19. *Cities & Health*, 1-4.
- Şeker, M., Özer, A. ve Korkut, C. (Ed.). (2020). *Küresel salgının anatomisi: İnsan ve toplumun geleceği*. Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara.
- United Nations,(2001). A Globalizing World Global Report On Human Settlements. 17 Ocak 2021 tarihinde www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Cities_in_a_globalizing_world_2001.pdf adresinden erişildi.
- United Nations, (2019). World Population Ageing 2019: Highlights. 17 Ocak 2021 tarihinde www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/worldpopulationageing2019-highlights.pdf adresinden erişildi.

- United Nations, (2020). Hedef 11: Şehirleri Kapsayıcı, Güvenli, Dayanıklı ve Sürdürülebilir Yapın. 1 Şubat 2021 tarihinde <https://www.un.org/sustainabledevelopment/cities/> adresinden erişildi.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak yapmak, anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekeli, İ. (2020). Salgınlar ve kentler sarmalında dünyanın geldiği nokta: Covid-19. Ö. F. Çolak (Der.), *Salgın ekonomisi* içinde (ss. 53-88). Ankara: Efil Yayınevi Yayınları.
- Varlık, N. (2012). *Tâun. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 40, ss. 175-177). İstanbul.
- Wheeler, S.M. (2004). *Planning for sustainability: Creating livable, equitable, and ecological communities*. New York: Routledge.
- White, S. (2013). *Osmanlı'da isyan iklimi erken modern dönemde Celâli İsyanları*. N. Elhüseyni (Çev.). İstanbul: Melisa matbaacılık.
- WHO (2020). Coronavirus disease pandemic. 10 Şubat 2021 tarihinde www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance adresinde erişildi.

Sakin Şehirlerin COVID-19 ile Mücadele Yöntemleri: Seferihisar ve Bra Kenti Örnekleri

*

Hicran Hamza Çelikyay¹
ORCID: 0000-0002-4256-1397

Hülya Küçük Bayraktar²
ORCID: 0000-0003-2885-8386

Öz

Bu çalışmanın amacı sakin şehirler olan Türkiye'den Seferihisar kenti ile İtalya'dan Bra kenti belediyelerinin COVID-19 pandemi sürecinde gerçekleştirdiği çalışmaların sakin şehirler ilkelere bağlamında karşılaştırılarak ortaya konulmasıdır. Seferihisar ve Bra Belediyelerinin COVID-19 pandemisi ile mücadele kapsamında aldıkları önlemler ve yerel hizmetlerinin karşılaştırıldığı bu çalışmada, her iki belediye ile iletişime geçilmiş, yapılan çalışmalar sakin şehir ilkelere ve hizmet parametreleri göz önüne alınarak ortaya konulmuştur. Elde edilen veriler sonucunda, her iki belediyenin pandemi ile mücadelede sakin şehir olmanın getirdiği avantajları da kullanarak mücadele sürecini başarıyla yürüttüğü görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında Bra ve Seferihisar kentlerinin İtalya ve Türkiye'de ilk sakin şehirler olmaları ve sakin şehir ilkelere bağlı kalmalarının etkisi gözlemlenmiştir. COVID-19 pandemisi, bilindiği üzere özellikle metropolitan alanlarda ve yoğun yerleşim bölgelerinde etkili olmuş ve yayılmıştır. Bu süreç, yerleşim tercihlerini orta ölçekli ve nüfusu belirli seviyede kalabilmiş kentlere yöneltmiştir. Dolayısıyla, sakin şehirler de bu bağlamda ilgi görmüş ve önem kazanmıştır. Çalışma, sakin şehirlerin belirli ilkelere bağlı kalarak yaptıkları çalışmalarının COVID-19 ile mücadelede başarılı sonuçlar elde edebileceğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Sakin Şehirler, COVID-19, Koronavirüs, Seferihisar, Bra.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Düzce Üniversitesi, E-mail: hicrancelikyay@yahoo.com.

² Öğretim Görevlisi, Kafkas Üniversitesi, E-mail: hulyakucuk2015@gmail.com

Methods of Fighting Against COVID-19 of Cittaslow: Case of Seferihisar and Bra

*

Hicran Hamza Çelikyay³
ORCID: 0000-0002-4256-1397

Hülya Küçük Bayraktar⁴
ORCID: 0000-0003-2885-8386

Abstract

The aim of this study is to compare the studies carried out by the municipalities of Seferihisar from Turkey and Bra from Italy during the COVID-19 pandemic in the context of the principles of Cittaslow. In this study, the measures and local services taken by the municipalities of Seferihisar and Bra fight against the COVID-19 pandemic were compared and got in contacted with both municipalities. The studies were put forward considering the cittaslow principles and the parameters of the service delivery. As a result, it was seen that both municipalities successfully carried out the struggle process by using the advantages of being a cittaslow in fighting the pandemic. In the case, the impact of the cities of Bra and Seferihisar being the first cittaslow in Italy and Turkey and adhering to the principles of cittaslow was observed. As it is known, the pandemic has been effective and spread especially in metropolitan areas and densely populated areas. This process has directed settlement preferences to medium-sized cities with a population at a certain level. Therefore, cittaslow gained importance in this context. The study revealed that the work of cittaslow adhering to certain principles can achieve successful results in the fight against COVID-19.

Keywords: *Cittaslow, COVID-19, Coronavirus, Seferihisar, Bra.*

---

³ Assist. Prof., Düzce University, E-mail: hicrancelikyay@yahoo.com

⁴ Lecturer, Kafkas University, E-mail: hulyakucuk2015@gmail.com

Giriş

“Coronavirus Disease 2019/COVID-19” olarak anılan virüs, 2019 yılının son günlerinde Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkmış, kısa sürede salgın haline gelmiş ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir (“WHO”, 2020). Virüs, ülkelerin aldığı önlemler ve politikalarla başta sağlık olmak üzere eğitim, ekonomi, sosyal / kültürel yaşam gibi birçok alanda temel değişimleri beraberinde getirmiştir. 10.02.2021 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü tarafından tanımlanan vaka sayısı 106,321,987, ölüm sayısı ise 2,325,282 olarak bildirilmektedir (“WHO”, 2021).

BM Kalkınma Programı (UNDP), COVID-19 pandemisinin, sağlıktan çok sosyo-ekonomik ve siyasi krizlerle anılacağını ifade etmektedir. Virüs, Antartika kıtası hariç dünyada tüm ülkelere yayılmış ve büyük ölçüde kent merkezlerini etkilemiştir (UNDP, 2021). COVID-19 salgını başta Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya, Japonya gibi üst sıralardaki dünya ekonomilerini büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. Pandeminin başlangıç haftalarında 7 milyona yakın kişinin işsiz kaldığı açıklanmıştır. Birçok ülke, Uluslararası Para Fonu’ndan (IMF) finansal destek talep etmek zorunda kalmıştır (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 6).

Tarih boyunca, pandemiler dahil olmak üzere kentlerde halk sağlığı sorunlarının çarpık kentleşme ve plansız yerleşimler nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmüştür. Nitekim, 1800’lü yıllarda yaşanan kolera salgınlarına, niteliksiz konut alanları, yetersiz beslenme, çevre kirliliği ve kanalizasyon sistemlerinin yetersizliği neden gösterilmiştir. Salgınlar ve pandemiler, sonrasında kentlerin yapısında önemli değişimlere neden olmuştur.

Pandemilerle mücadele sağlıklı yaşam koşullarının iyileştirilmesini, şehirlerin nüfusunun ölçeklerine uygun seviyede tutulmasını, şehir planlarının az yoğunluklu alanlarda tekrar ele alınmasını ve sağlık odaklı olarak kurulmasını gündeme getirmiştir (Erdoğanaras, Çamur, Tamer ve Mercan, 2020, s. 117).

COVID-19 pandemisinin her alanda önemli dönüşüm süreçlerini başlatacağı öngörülmektedir. Temel öngörüler olarak salgının sadece sağlık sistemini değil, yaşamın bütün boyutlarını etkileyeceği, salgın sonrasında hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı, yeni normallerle yaşamaya devam edileceği sıralanmaktadır (Karakaş, 2020, s. 546). Pandemi ile gelecek değişimlerin yoğunlukla; kentsel alanların planlanması, kentsel politikalar ve kentsel faaliyetlerin içeriğine ilişkin olarak gerçekleşmesi ve nemli küresel sonuçlar ortaya çıkartması da öngörülmektedir (UN Habitat, 2020) ve (Tuğaç, 2020, s. 261).

COVID-19 salgını ile mücadele sürecinde büyük kentlerde görülen çarpık yapılaşma ve nüfus yoğunluğunun getirdiği yayılım, toplu ulaşımın risk barındırması ve kısıtlanması, lojistik imkanların sınırlı olması, doğal ve sağlıklı gıdaya erişimin zorluğu gibi nedenler dikkatleri küçük yerleşim yerlerine yöneltmiştir. Sakin şehirler bu süreçte yerleşim için tercih edilen ve sıklıkla gündeme gelen kentler olmuştur.

Bu çalışmada, birer sakin şehir olan Seferihisar ve Bra kentlerinin COVID-19 pandemisi ile mücadele yöntemleri ele alınmıştır. Sakin şehir felsefesi ve ilkeleri açıklanarak kentlerin pandemi öncesi ve sürecinde gerçekleştirdikleri faaliyetler sakin şehir platformunun önerdiği politikalar bağlamında ortaya konulmuştur. Pandemi öncesi yapılan çalışmaların tümünün, her iki şehirde de sakin şehir felsefesi ve ilkeleri ile uyumlu olduğu, halihazırda ortaya konulan ilkelerin pandemi ile mücadelede önerilen yöntemleri desteklediği görülmüştür. Ayrıca, bu çalışmaların, pandemi ile mücadele sürecinde yeni geliştirilen politikalar için güçlü bir temel oluşturduğu ve kentlerin dirençliliğini arttırdığı düşünülmektedir.

Optimum kent ölçeği tartışmaları kentleşme tarihi ile başlayan ve günümüze kadar çok yönlü tartışılan bir konu olmuştur. Etkin ve iyi bir kent yönetimi için optimal büyüklüğü belirleyecek tek bir yanıt bulmak mümkün olmamakla birlikte, bu konuda belirleyici olan ana parametreler yerelde verilen hizmet sayısı ve hizmet alanları, kentleşme ve yerel kalkınma düzeyi, kentin coğrafi özellikleri, siyasal ve toplumsal katılım, yerel yönetimlerin mali durumları ve personel sayıları olarak sıralanmaktadır (Güven, 1976, s. 41).

COVID-19 süreci bu tartışmaları tekrar gündeme almıştır. Pandemi yoğun olarak kentlerde yaşayanları etkilemiş, günlük rutinleri değiştirmiş ve kentsel alanların kullanımında ciddi değişimler getirmiştir. Bu çalışma, COVID-19 sürecinde sakin şehirleri odağa almaktadır. Sakin şehirlerin ölçeği, hizmet alanları, ilkeleri, yerel yönetimlerin kapasitesi ve halkın hizmetlere erişimi ve katılımının pandemi ile mücadelede ne yönlü etkili olduğu sorusuna kent yönetimi perspektifinde yanıt aramaktadır.

Sakin Şehirler Kavramsal Yaklaşım ve İlkeler

Cittaslow hareketi, Ekim 1999'da Toskana'da bulunan Greve in Chiantibelediye başkanı Paolo Saturnini'nin öncülüğünde başlamıştır. Harekete belediye başkanları, Stefano Cimicchi (Orvieto), Francesca Guida (Bra), Domenico Marrone (Postiano) ve Slow Food Birliği'nin kurucusu Carlo Petrini de katılmıştır. İlk yapılan toplantılarda daha sakin ve daha az yoğun fiziksel alanlar oluşturmak, yerel estetik gelenekleri korumak, yerel el sanatlarını üretmek ve

yöresel mutfağı teşvik etmek ilke kararları alınmıştır (Knox, 2005). Günümüze kadar hareket, pratikte iyi bir yaşam şehri olmak için yavaş bir yaşam yönünde ilerleyen tercihler ve yaşam tarzlarına çevrilmiştir ("Bra Municipality", 2021a).

Yavaş Yemek (Slow Food) Hareketi, Sakin Şehir (Cittaslow) Hareketinin ortaya çıkmasını etkileyen öncü bir harekettir. Bu hareketlerin temel nedenleri arasında, güçlü yerel değerlerin ve dayanışma ruhunun varlığının korunması yer almaktadır ("Bra Municipality", 2021a). Sakin Şehir hareketinin temel fikri şehirde yaşayanlara daha iyi yaşam koşulu sağlamak için hızlı yaşanan şehir hareketine karşı koymaktır. Cittaslow kavramı, sürdürülebilirliği, tarihi, geleneği, misafirperverliği içermekte ve bireyselliği savunmaktadır (Knox, 2005).

Bir kentin Sakin Şehir olabilmesi için ilk kriter, kentin nüfusunun 50.000'in altında olması ve yerel yönetimler aracılığıyla başvuru yapılması gerekmektedir. İkinci kriter ise Birliğin tüzüğünde yer alan kriterlerin en az %50'sini sağlaması şartıdır (Mayer ve Knox, 2006). Bir kentin Sakin Şehir olabilme politikaları şu şekildedir:

- a) Çevre Politikaları
- b) Kentsel Yaşam Kalitesinin Arttırılması ve Uyum
- c) Ekonomi ve Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanaatkarlara Dair
- d) Tarımsal, turistik ve esnafa ilişkin politikalar
- e) Misafirperverlik, bilinçlendirme ve eğitim politikaları
- f) Misafirperverlik Farkındalık ve Eğitim
- g) Ortaklıklar

Ayrıca, çevre ve altyapı politikalarını teşvik etmeleri ve tarım kalitesini incelemeleri gerekir (Mayer ve Knox, 2006). Birliğe dâhil olabilmek için, birliğin belirlediği kriterler çerçevesinde, projeler oluşturulması ve uygulamalar gerçekleştirilmesi ve Tablo 1'de yer alan karakteristik özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Tablo 1. Sakin Şehir Karakteristik Özellikleri (Yalçın, 2019,s.211.)

Özgülün	Standartlara bağlı kalmayan	Otantik /Yerel	Yerel tarihe ve yerel kültüre duyarlı
Eşitlikçi	Hak temelli	Yüksek Nitelikli	Yavaş
Sanatsal	Sürdürülebilir	Değer odaklı	

Hareket, iyi yaşam, sürdürülebilirlik, gelenekler ve yerel değerlerin ön planda olması iddiasıyla ortaya çıkmıştır ve 153 ülkede 100.000'nin üzerinde üyesi bulunmaktadır("Cittaslow", 2021). Cittaslow Hareketi'nin temsilcisi

olan Uluslararası Cittaslow Birliği, çevresel, kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda, kentler ve çevrelerindeki yerel uygulamaları teşvik ederek; dirençli yerel ekonomilerin oluşmasına ve kentler arası iyi örnek uygulamalarının paylaşılmasına önem vermektedir. Birliğin 1999 yılında çıkarılan tüzüğü 60 maddelik bir manifestodur. 2008 yılında tüzük, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. 2014 yılında toplumsal içeriğini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmış ve en son 2017 yılında güncellenmiştir. Buradaki amaç, daha iyi kent yönetiminin nasıl olması gerektiğine yönelik yöntemlerinin araştırılması ve uygulanması yoluyla iyi yaşam kültürünü desteklemek ve yaygınlaşmasını sağlamaktır (Özmen ve Can, 2018, s. 92-93).

Sakin Şehirler COVID-19 Dayanışması (Cittaslow Solidarity)

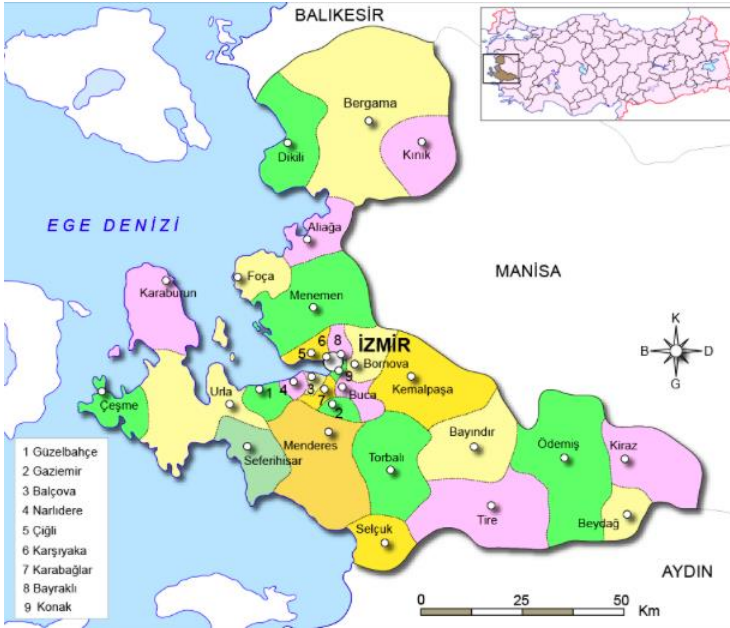
COVID-19 pandemisi tüm dünyayı etkilediği gibi yerelde de kentleri ve yerel yönetimleri etkilemiştir. Pandeminin kentsel hizmetlerin sunulmasını ve kapsamını etkilemesi yerel yönetimleri önlem almaya yöneltmiştir. Bu nedenle, Cittaslow tarafından COVID-19 pandemisinin kentlere olan etkisini azaltmak ve ortak akıl ile sorunların üstesinden gelmek için kentlere çağrı yapılmış ve sakin şehirler arasında Sakin Şehir Dayanışması (Cittaslow Solidarity) adıyla bir dayanışma platformu oluşturmuştur. Platform, sakin şehirlerin koronavirüse etkilerini kentlerde an aza indirebilmek ve bu süreçte dayanışma içinde olarak hareket etmeyi hedeflemektedir. Bu platformda olan sakin şehirlerin COVID-19 pandemisine karşı mücadelelere ve aldıkları önlemlere yer verilmektedir. Her sakin şehir COVID-19 pandemisi ile ilgili çalışmalarını bu sitede paylaşmaktadır.

Sakin Şehir COVID-19 Dayanışma platformunda Avusturya (Enns), Belçika (Silly), Çin (China National Network), Kolombiya (Pijao), Fransa (Jurbiise, Samatan), Almanya (Deidesheim and German Cittaslow Network, Bishofsheim, Lüdinghausen), İtalya (Amalfi, Bra, Cisternino, Citta Sant'Angelo, Gravina in Puglia, Maradi, Massa Marittima, Morimondo, Monte Castello di Vibio, Orvieto - Orsara di Puglia - Parrano - Pianella - San Miniato - Stio - Suvereto - Trevi - Turbigio - Usseglio, Tirano, San Miniato), Japonya (Mabashi), Hollanda (Alphen-Chaam, Borger Odoorn, Heerde, Maasland, Midden-Delfland, Vaals), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (Yeniboğaziçi, Lefke, Mehmetçik, Geçitkale, Tatlısu), Polonya (Barzewo, Jeziorany, Lubawa, Murawana Goslina, Wydmyny, Sierpc), Portekiz (Tavira), Güney Kore (Korean National Cittaslow Network), Türkiye (Göynük, Seferihisar) ve Macaristan (Hodmezövasarhely) olmak üzere 54 sakin şehir yer almaktadır ("Cittaslow

Dayanışması", 2021). COVID-19 pandemisinden sonra oluşturulan bu platformun diğer kentler için de örnek teşkil edebilecek iyi uygulama örneği olduğu söylenebilir.

Seferihisar Kenti

Seferihisar, Türkiye'nin Batısında Ege Denizi kıyısında yer alan İzmir'in ilçelerinden biridir. İzmir, Türkiye'nin ilk büyükşehirlerinden biri olduğu gibi aynı zamanda ekonomik ve turizm açısından önde gelen merkezlerindedir. Seferihisar, İzmir il merkezine 45 km uzaklıkta olup kentin Ege Denizi'ne açılan ilçelerinden biridir. Şekil 1'de İzmir ve ilçeleri yer almaktadır.

Şekil 1. İzmir ve ilçeleri, "Coğrafya Harita", 2021.

Seferihisar kent tarihi M.Ö. 2000 yıllarına dayanmaktadır. Kentin Giritliler, farklı kaynaklara göre ise Hind-Avrupa ırkından Etrüskler tarafından kurulduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin ilk sakin şehri olan Seferihisar, coğrafi konumu itibariyle göç yollarının Ege Denizi üzerinden Güney Avrupa'ya açıldığı bir kapı olmuştur. Kent, ilk dönemlerinden itibaren Ege Denizi kıyısında güçlü bir liman kenti olarak Yunanistan ve özellikle İtalya'ya göç vermiş transit bir kent konumundadır ("Seferihisar Belediyesi", 2021). Seferihisar'ın sakin şehir öncesi ve sonrası nüfus bilgileri Tablo 2'de gösterilmektedir:

Tablo 2. Seferihisar Kenti Nüfus Bilgileri ("TUİK", 2021)

Sakin Şehir Öncesi	2000	17.526
	2008	26.945
Sakin Şehir Sonrası	2009	28.603
	2010	32.655
	2019	44.526

Tablo 1’de görüldüğü gibi Seferihisar’ın 2000 ve 2008 yılları arasındaki nüfus artış oranı yaklaşık %53, 2009 ve 2019 yılları arasındaki artış ise %55’tir. Sakin şehir olarak Seferihisar’ın nüfusu gittikçe artmaktadır. İlçenin nüfusu 31 Aralık 2020 tarihli adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre 48.320 olarak belirtilmektedir ("TUİK", 2021). Kent, sakin şehirler nüfus üst sınırı olarak belirlenen 50 bin sınırına yaklaşmıştır.

Seferihisar kentinin sakin şehir olmadan önceki nüfusu ve sakin şehir olduktan sonraki nüfusu arasındaki fark oldukça yüksektir. COVID-19 pandemisi öncesinde de daha sakin kentlerde yaşam sürme tercih edilmekte ve sakin şehirlerin nüfusları gün geçtikçe artmaktaydı. Bu ciddi artışın nedeni olarak son dönemde büyük şehirlerden orta ölçekli kentlere kaçış, organik tarım ile gıdaların tercih edilmesi, sakin ve doğal yaşama yöneliş olarak gösterilebilir.

Diğer yandan, bu durum pandeminin ortaya çıkışıyla daha hızlanmış ve insanlar büyük şehirlerin kalabalığından, stresinden, karmaşasından uzaklaşmak ve özellikle pandemi döneminde kullanamadıkları büyük kent meydanları, kamusal ve kentsel alanları sakin şehirlerde daha erişebilir kılmak amacıyla sakin şehirlere yerleşme tercihinde bulunmuşlardır.

Nitekim COVID-19 pandemisi ile insanlar büyük kentlerden çıkarak Seferihisar sakin şehrini tercih etmiştir. 6 Mayıs 2021 tarihli bir habere göre, pandemi ile mücadele kapsamında merkezi hükümet tarafından alınan kısıtlama kararları öncesi vatandaşların ilçeye akın ettikleri ve mevcut nüfusun 200 bine yaklaştığı ifade edilmektedir. İlçeye gelen vatandaşlar, sürekli barınma için konut arayışına da girmektedirler ("Dünya Haber Merkezi", 2021).

COVID-19’un ekonomik dinamikleri de dönüşüme uğratacağı düşünülmektedir. Ekonominin yeşil büyüme prensiplerine göre kurgulanması, yerel üretimin, organik tarımın, kentsel sürdürülebilirlik ve dirençliğin öncelenmesi önem kazanmıştır. COVID-19 sonrası süreçte e- ticaret uygulamalarının yaygınlaşarak iş hacminin büyümesi, ancak bunların yerelde üretilmesi öngörülmektedir (Turan ve Çelikyay, 2020, s. 6).

Seferihisar kentinin yerel kalkınma araçlarına bakıldığında hem sakin şehirlerin felsefesine uygun olarak yapılandırıldığı hem de COVID-19 pande-

misi ile gelişen yeni ekonomik dinamiklerle uyumlu ve geleceğe yönelik beklentileri karşılayacak alanlara odaklanıldığı görülmektedir. Şehrin yerel kalkınması öncelikli olarak tarım ve turizme dayanmaktadır. Satsuma mandalina, üzüm, sebze ve zeytin yetiştiriciliği ile seracılık faaliyetleri öne çıkmaktadır. Organik tarımın ve yerli tohum çalışmalarının desteklenmesi, üretici pazarları ve tezgahlarının sayısının artmasına ve önemli bir geçim kaynağı oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra şehirde zeytinyağı fabrikası, mandıra ve ambalaj fabrikası gibi tarım ve çiftçilik faaliyetlerini destekleyici tesisler de kurulmuştur.

Sakin şehirler, yerel pazarlar, konaklama tesisleri ve diğer turizm tesisleri yanı sıra gastronomi özellikleri ile de öne çıkan şehirlerdir (Knox, 2005). Sakin şehir felsefesi, salt turizmi teşvik etmeyi amaçlamamaktadır kırsal alandaki gıda çeşitliliğine odaklanarak bir anlamda turizme destek olmaya çalışır. Yaşam kalitesini arttırmak temel amaçtır. Hemşerilerin “kendini iyi hissetmeleri” üzerine odaklanır. Misafirperverliği, kültürü, özgünlüğü ve yerelliği önemseydiğinden aynı zamanda turizmi geliştirmesi de sağlanmış olur (Arıkan, Dündar ve Edlinger, 2018, s. 6).

Seferihisar, Sığacık Kalesi, Teos ve Lebedos Antik Kenti, Kasım Çelebi Medresesi, Beyler Köyü Su Kemerleri, Ulaşım Hamamı ve Myonnessos (Çıft Kalesi) gibi tarihi yerleri ile ve konaklama ve diğer turizm tesisleri ile bu felsefeye hizmet etmektedir ("Cittaslow", 2021). COVID-19 sürecinde Turizm olumsuz etkilenen sektörler arasında yer alsada Seferihisar Belediyesi'nin aldığı özel önlemlerle Turizm işletmeleri büyük ölçüde hizmetlerine devam etmiştir. Bu önlemler ileriki bölümde ayrıntılı ele alınacaktır.

Seferihisar Kentinin Yerel Yönetim Özellikleri

1826 yılından itibaren kentlerin imar, altyapı ve beledi işlerini karşılayan İntisap Nezareti, hizmetlerin çeşitlenmesi, kentlerin genişlemesi ve beledi hizmetlerden beklentilerin yükselmesi ile zamanla görevinde aksaklıklar meydana gelmiştir. İntisap Nezareti, 1854 yılında bu görevleri yeni kurulan İstanbul Şehremaneti'ne devretmiştir (Ortaylı, 2011, s. 143).

1826 yılında şehirlerin idari ve mali açıdan yönetimlerine ilişkin çözüm arayışlarına örnek olarak başlayan İhtisap Nezareti deneyimi, 1854 yılında İstanbul'da ilk belediyenin Şehremaneti adıyla kurulmasıyla devam etmiştir. Bu dönemde İzmir, Selanik ve İstanbul gibi Osmanlı liman kentleri batıya açık bir pazar haline gelmiş, ticaretin ve hareketliliğin yoğun olmasıyla beraber ulaşımdan haberleşmeye ve kentsel alt-yapı hizmetlerine kadar birçok alanda hizmet beklentisinin oluşmasına neden olmuştur. İstanbul'dan sonra

İzmir’de de söz konusu hizmetleri gerçekleştirecek bir belediye biriminin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti, 1867’de İzmir’de bir belediye dairesi kurulmasına izin vermiştir ("İzmir Belediyesi", 2021). Seferihisar Belediyesi’nin kurulması ise 1884 yılında gerçekleşmiştir ("Seferihisar Belediyesi", 2021).

Yerel yönetimlerin kademelenmesi ve tanımı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda yer almaktadır. 1982 Anayasası Madde 126’da merkezi idare kuruluşlarının, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; illerin de diğer kademeli bölümlere ayrılacağı yer almaktadır. Madde 127 ise mahalli idareler; il belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılayan ve karar organları yasayla belirtilen seçmenler tarafından oluşturulan kamu tüzel kişileri olarak tanımlanmıştır.

Böylelikle, mahalli müşterek ihtiyaçları karşılayan kamusal hizmetlerin yerel yönetimler tarafından yerine getirileceği anayasal bir ilke olarak belirlenmiştir. İlgili maddede ayrıca "Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir" ifadesi yer almaktadır. Anayasanın bu hükmüne dayandırılarak 1984 yılında ilk önce 195 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve daha sonra da 3030 sayılı Kanun ile İstanbul, Ankara ve İzmir’de büyükşehir belediyesi kurulmuştur. Bundan sonra Seferihisar metropoliten bir ilçe olmuştur. Seferihisar aynı zamanda Kıyı Ege Belediyeler Birliği, Tarihi Kentler Birliği, Ege Belediyeler Birliği, Yarımada Belediyeler Birliği üyesidir ("Seferihisar Belediyesi", 2021).

Sakin Şehir Olma Süreci

Seferihisar, 2009 yılında Uluslararası Cittaslow Şehirler Ağına katılan Türkiye’den ilk şehir olmuştur. Seferihisar’ı Sakin şehir ağına katmada öncülük eden belediye başkanı Tunç Soyer, 2019 yerel seçimleri ile İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı’na seçilmiştir. Seferihisar Belediye Başkanı İsmail Yetişkin, aynı zamanda Uluslararası Cittaslow organizasyonunun da başkan yardımcısıdır ("Cittaslow", 2021).

Seferihisar, birliğe üye olduktan sonra Cittaslow felsefesi paralelinde Eğitim, Çevre, Kentsel Yaşam Kalitesi, Tarımsal, Turistik, Sosyal-Kültürel Uyum ve Ekonomi alanlarında bir dizi politikalar geliştirmiştir. Peyzajda yöresel bitkilerin kullanılması, güneş enerjili sokak aydınlatma elemanları, karbon salınımının hesaplanması, ve güneş enerji santrali yapımı, yerel ve yerli tohumların korunması, organik tarımın desteklenmesi, yerel üretici pazarlarının kurulması Seferihisar’da yaşayan hemşehrilerin hem farkındalıklarını arttırmış hem de tabandan tavana yayılan sürdürülebilir bir hareket haline gelmesine

neden olmuştur ("Cittaslow Türkiye", 2021). Yapılan çalışmalar genel olarak Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Seferihisar Kenti Sakin Şehir Politikaları ve Projeler (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Sakin Politikaları	Şehir	Gerçekleştirilen Faaliyetler	Açıklama
Çevre		Görüntü Kirliliğinin Azaltılması	Tek tip tabela kullanılması, balkonların çiçeklendirilmesi, güneş enerjisinin kullanılması, kaldırımların genişletilmesi
		Siğacık Kaleiçi Sokak Sağlıklaştırma Projesi	Cephe giydirmeleri, çatısı olmayan evlere çatı yapımı, güneş enerjisi panellerinin gizlenmesi, elektrik ve telefon hatlarının yeraltına alınması ve altyapı işleri
		Siğacık Peyzaj Projesi	Siğacık mahallesinde Egzotik bitkiler yerine yerli aromatik otların kullanıldığı ve güneş enerjili aydınlatmanın tercih edildiği peyzaj projesi
		Bisiklet Garajları	Bisiklet kullanımını yaygınlaştırmak ve bir ulaşım aracı olduğunu vurgulamak için oluşturulan iki adet bisiklet garajı
Kentsel Yaşam Kalitesinin Arttırılması ve Uyum		Seferikart	İhtiyaç sahibi vatandaşların yardımlara ulaşabilmesi için oluşturulan sistem
		Seferihisarlılar Buluşması	Toplumsal uyumu arttırmak ve farklı kültürleri kaynaştırmak için düzenlenen etkinlikler
		E-Belediye	Hizmetlere daha kolay erişim için e-belediye sistemi
Ekonomi ve Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanaatkarlara Dair		Tohum Takas Şenliği	Üreticilerin, yüzyıllardır uyguladıkları yöntemle sakladıkları tohumları paylaşması
		Üretici Pazarları	Yerel üretimin desteklenmesi, ürünlerin aracısız bir şekilde tüketicilere ulaşabileceği pazarlar
		Sefertası Lokantası	Yavaş Yemek ve yöresel lezzetlerin ön plana çıkarılması amacıyla yöresel yemek lokantası
		Organik Tarımın Geliştirilmesi	İyi Tarım Uygulamaları'nın yaygınlaşmasının hedeflenmesi
		Sürdürülebilir Balıkçılığın Geliştirilmesi	Balıkçılık sektörünü güçlendirmek için Pollica kenti ile geliştirilen AB projesi
		Mandalina Üreticisini Destekleme	Ana geçim kaynağı olan mandalınanın markalaşması ve üreticisinin desteklenmesi
		Kadın Emeği Evleri	Kadınların ve dezavantajlı grup ve bireylerin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi
Misafirperverlik Farkındalık ve Eğitim		Doğa Okulu	Okulda bilgi üretirken, bir yandan da usta çırak öğrenme geleneğinin sürdürülmesi.
		Okul Bahçeleri	Çocukların sebze ekip bakımlarını yapıp olgunlaşınca satıp harçlıklarını çıkarabilecekleri bir projedir.
Ortaklıklar (Paydaşlar)		Seferihisar Ortak Akıl Platformu	Vatandaşın doğrudan meclis gündemine teklif sunabileceği, karar süreçlerinde aktif rol alabileceği platform.

COVID-19 pandemi sürecinde kentlerin kendine yetebilmesi, özellikle gıda ve sağlık konusunda yerel kaynaklarını kullanabilmesi önem kazanmış-

tır. Pandemi öncesi gerçekleştirilen bu projeler Seferihisar'ın dirençliliğini arttıran, önemli bir avantaj olarak görülmüştür. Kentin pandemi ile mücadele süreci ilgili bölümde ayrıntılı ele alınmaktadır.

Seferihisar Belediyesi COVID-19 ile Mücadele Çalışmaları⁵

Cittaslow hareketinin odak noktalarından biri kentlerin karşılaştığı krizlere karşı dirençlerini arttırmaktır. Bu hedefin ne derece önemli olduğu COVID-19 pandemi sürecinde ortaya çıkmıştır. Zira, pandemi süreci kentlerin kendine yetebilmesinin, yerel üretimin gerçekleştirilmesinin, doğal ve ekonomik krizlere dirençli olmanın ve uluslararası iş birliğinin önemini göstermiştir.

Seferihisar'da 2009'dan 2020 pandemi başlangıcına kadar geçen sürede halihazırda gerçekleştirilen birçok proje ve faaliyet, COVID-19 ile mücadelede kente büyük avantaj kazandırmıştır. Cittaslow Türkiye, bu durumun değerlendirilmesi amacıyla, kentlerin mevcut durumlarını Sakin Şehir felsefesi doğrultusunda incelemek, kentlerin dirençli, sürdürülebilir ve kendi kimliğine sahip çıkan kentler olmaları için onlara destek olmak amacıyla pandemi sürecinde bir değerlendirme çalışması başlatmıştır ("Cittaslow Türkiye", 2021). Çalışma için Seferihisar Belediyesi gönüllü olmuştur. Değerlendirme sonucunda kentin COVID-19 pandemisi karşısındaki dirençliliği ortaya konulmuş olacaktır. Seferihisar'da COVID-19 pandemi sürecinde gerçekleştirilen çalışmalar Tablo 4'te gösterilmektedir (Balta, 2021), (Cittaslow Dayanışması) ve ("Seferihisar Belediyesi, 2021):

---

⁵Bu bölüm, CittaslowTürkiye Sekreteri ve Seferihisar Belediyesi Dış İlişkiler Koordinatörü Candaş Balta ile 02.02.2021 tarihinde yapılan sözlü / yazılı görüşmelerden elde edilen verilerle hazırlanmıştır. Katkıları için İzmir BŞB Başkanı Tunç Soyer ve Candaş Balta'ya teşekkür ederiz.

Tablo 4. Seferihisar Kenti Pandemi Sürecinde Alınan Önlemler (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Sakin Şehir Politikaları	Alınan Önlemler
Çevre	Şehir merkezinde tüm sokaklar, spor merkezleri ve okullar dezenfekte edilmiştir. Kamusal alanlara, yerel pazarlara dezenfektanlar yerleştirilmiştir
Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması ve Uyum	Seyyar Market: 65 yaş üstü ve sokağa çıkamayan vatandaşların temel ihtiyaç alışverişleri, erzak dağıtımı ve evde ve sağlık hizmeti verilmiştir. Yerel pazarlarda, mağaza ve kapalı alanlarda maske kullanılması denetlenmiştir. Esnek Çalışma Modeli ile önem kazanan internet altyapısı güçlendirilmiştir. Belediye çalışanları ve 65 yaş üstü vatandaşlar için maske üretimi yapılmıştır
Ekonomi ve Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanaatkarlara Dair	Hijyenik ve güvenilir koşullarda hizmet veren işletmelere İzmir Turizm Hijyen Kurulu tarafından Turuncu Çember Sertifikası verilmiştir. "Gıda Paketi Bağışı" ile gelir azalması veya işsizlik nedeniyle ihtiyaç sahibi olan vatandaşlara ulaşılmıştır. Üretici pazarlarının pandemi tedbirleri kapsamında tekrar hizmet vermesi sağlanmıştır.
Misafirperverlik Farkındalık ve Eğitim	Yazılı ve görsel medyada bilgilendirmeler yapılmıştır. Uzaktan eğitim kapsamında "Bir Tablet Bir Gelecek" Kampanyası başlatılmıştır.
Ortaklıklar (Paydaşlar)	Tüm acil durumlar için belediye resmi iletişim kanalları erişilebilir olmuştur. Fırın ve eczanelerin güncel iletişim bilgileri sosyal medya kanallarında paylaşılmıştır. Kriz masası oluşturulmuştur.

Görüldüğü gibi, Seferihisar'da COVID-19 ile mücadelede sakin şehir politikalarına uyumlu olarak çok çeşitli mücadele faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen faaliyetler kent genelinde sokaklar, eczane ve fırınlar, spor salonları gibi mekanları, öğrenciler ve 65 yaş üstü vatandaşları olmak üzere belirli demografik grupları ve özel sertifikalı işletmeleri hedeflenmiştir. Bu faaliyetlerin etki alanları, erişilebilir olup olmamaları ve halkın faydalanma düzeyi önemlidir. Nitekim, Sağlık Bakanlığı tarafından ilan edilen risk haritasında Seferihisar'ın mavi renk ile düşük risk grubunda yer aldığı belir-

lenmiş ve bu durum, Seferihisar Belediyesi'nin salgın sürecini iyi şekilde yönetmesi, salgın ile mücadelede aldığı önlemlerle öne çıkmasının bir sonucu olarak yorumlanmıştır ("Ege Postası", 2021).

16-18 Ekim 2020 tarihinde gerçekleşen Cittaslow Uluslararası Genel Kurul toplantısında, En İyi Örnek Uygulamalar yarışmasında Seferihisar Belediyesi, "Seyyar Market" projesi ile "En İyi Kentsel Yaşam Kalitesi" ödülünü almıştır. Proje ile yerel üreticilerin emekleri değerlendirilmektedir. Market içerisinde sağlıklı ve ulaşılabilir gıda ile uzun ömürlü ve ekolojik market ürünleri uygun maliyetle satışa sunulmaktadır. Proje ile pandemi sürecinde özellikle 65 yaş üstü vatandaşlar, kadınlar ve dezavantajlı bireylerin evlerinden çıkmadan temel ihtiyaçları temin edilmiştir("Seferihisar Belediyesi", 2021).

Bra Kenti

İtalya Cumhuriyeti'nin beşi özel statülü, onbeşi olağan statülü olmak üzere toplamda yirmi bölgesi bulunmaktadır. 1960'lı yıllardan sonra bölge yönetimlerine idari ve mali olarak daha çok yetki veren merkezi hükümet yerleşmeye yönelik çalışmalar yapmaya devam etmiştir.

Şekil 2. Piyemento Bölgesi ve Bra Kent Haritası("Trip Savvy", 2021).

Bra kentinin yer aldığı Piyemento bölgesi, oldukça güçlü yerel özelliklere sahip bir bölgedir. Bra kenti, Cuneo Eyaleti'nin en büyük üçüncü kentidir ve Torino'ya yaklaşık olarak 50 kilometre uzaklıktadır.

Bra, eski bir Roma yerleşiminde bir yamaç üzerinde inşa edilmiş şehir olarak kültürel ve dini önemi olan eserlerin bulunduğu Piyemonte Barok Sanatının en önemli merkezlerinden biridir. UNESCO tarafından Pollenzo, Dünya Mirası listesine alınmıştır ("Bra Municipality", 2021b). Langhe ve Roero "yemek vadisi" arasındaki konumu sayesinde Bra kenti, Piedmontese'nin en önemli gastronomi merkezlerinden biridir ("Bra Municipality", 2021a).

1990'lı yıllardan itibaren Güney Piedmont'un ticaret ve turizm alanında öne geçmesi, Bra ekonomisinin yön değiştirmesine yol açmıştır. Bra kenti, Yavaş Yemek ilkesinin uluslararası merkezi konumundadır. 2019 itibarıyla 29.000'den fazla nüfusa sahiptir ("Bra Municipality", 2021a). Tablo 5'de Bra kentinin nüfus bilgileri yer almaktadır.

Tablo 5. Bra Kenti Nüfus Bilgileri, ("ISTAT", 2021)

Sakin Şehir Öncesi	1991	27.210
	1995	27.500
Sakin Şehir Sonrası	2001	27.975
	2010	29.871
	2019	29.592

Bra kentinin 1991 ve 1995 yılları arasındaki nüfus artış oranı %1, 1995 ve 2001 yılları arasındaki artışı ise %2'dir. 2001-2010 yılları arasında nüfus artış oranının %7, 2010 ve 2019 yılları arasındaki artışın ise %-1 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 2010 yılına kadar kentin nüfusunda yavaş bir artış görülmektedir; 2010 ve 2019 yılları arasında azalma görülmüştür. Sakin şehir nüfus üst limit kriteri 50.00'dir ve Bra kenti bu üst limitin çok altında bir nüfusa sahiptir.

Kentin 29 yıllık nüfus hareketliliği değerlendirildiğinde; Bra'nın nüfusunun sakın şehir olduktan sonra arttığı görülmektedir. Ancak, COVID-19 pandemisinden sonra kentin nüfusu azalmıştır. Bunun nedeni Bra kentindeki yeni doğumlar ve ölümler arasındaki negatif dengeden kaynaklanmaktadır. İtalya'nın içinde bulunduğu diğer ülkelere nazaran daha zor şartlar düşünüldüğünde sağlık hizmetlerine daha hızlı erişimin ve merkeze yakın olmanın tercih edilmesi anlamlı karşılanabilir.

Kentteki 70 yaş üzeri nüfus, genç nüfusa oranla yüksektir. 70 yaş üzeri nüfus 5038 iken 18 yaş altı nüfus 4779'dur. Pandemiden en çok etkilenen ülkelerden biri olan İtalya'da ölüm oranları oldukça yüksektir. Bu durum da sakın kentlere olan ilgiyi artırsa da istatistiksel açıdan bakıldığında Bra kentinin nüfusunun azaldığını göstermektedir.

Bra Kentinin Yerel Yönetim Özellikleri

İtalya'da yerel yönetimler, Anayasa'nın V Bölümü'nde 114 – 133. maddelerinde düzenlenmiştir. 114. Madde, "Cumhuriyet bölgelere, illere ve komünlere ayrılır. Komünler, iller, metropol kentler ve bölgeler Anayasada belirlenen ilkelere göre, kendilerine özgü tüzük, yetki ve sorumlulukları olan özerk kuruluşlardır" şeklinde tanımlanmıştır (1948 İtalyan Anayasası, m. 114). Belediyelerin tarihleri krallık anayasası dönemine kadar uzanmaktadır. Belediye yönetimleri yasalarca belirlenen ilkeler çerçevesinde özerk yapıya sahiptir.

Bra kentinde yer alan yaya yolları, belediyeye ait sosyal market, öğrenciler için tarım eğitiminin verildiği bahçeler ve sebze yetiştirmek isteyen vatandaşlar için alanlar, kapsayıcı refah politikaları, katılımcılığı esas alan sürdürülebilirlik projeleri, yerel üretimin teşvik edilmesi, güvenlik, düşük maliyetli etkinlikler "Sakin Şehir" felsefesi perspektifinde ortaya konulan çalışmalarından sadece birkaçıdır.

Bra'da sağlıklı, doğal ve yerel ürünler, zanaatkarların geleneklerini geliştirmesi, kentin mimari ve sanatsal değerlerinin korunması belli başlı çalışmalardandır ("Bra Municipality", 2021d).

Bra'ya gelen misafirlere şehrin sokaklarını ve meydanlarını gösterebilmek, tarihini açıklamak üzere geziler düzenlenmektedir ("Bra Municipality", 2021c). Bu özellik de Sakin Şehir ilkelerinden bir tanesidir. Bra'da yerel tatların ön plana çıkabilmesi için yöreye özgü tarım ve gıdalar bulunmaktadır.

2009 yılında düzenlenen "Erdemli Belediyeler" yarışmasında Bra en Erdemli Belediye seçilmiş ve Ulusal Virtuosi Ödülü'nü almıştır. Ödül, arazi yönetimi, ekolojik atık yönetimi sürdürülebilir hareketlilik ve yeni yaşam tarzları ile ilgili kategorilerde "yerel iyi uygulamalar" politikaları öncelendiği için verilmiştir ("Bra Municipality", 2021c).

Bra Kentinin Sakin Şehir Olma Süreci

Bra kenti, 1999 yılında başlayan CittaSlow hareketinin kurucu kentlerinden biridir ("Cittaslow", 2021). İlk olarak Yavaş Yemek felsefesi Bra'da başlamış, güçlü yerel değerlerin ve dayanışma ruhunun varlığı bunun nedeni olarak gösterilmiştir ("Bra Municipality", 2021a).

Hareketin 153 ülkede 100.000'nin üzerinde üyesi bulunmaktadır ve merkezi, aynı zamanda bir Cittaslow olan İtalya'nın Bra kentidir. Bra'da bulunan genel merkezde, 130 çalışan bulunmaktadır ("Bra Municipality", 2021a).

Kentlerin Slow Food'un onay mührünü alması tanınırlıklarına ve yaşam tarzlarının olumlu şekilde değişmesine yol açmaktadır. Slow Food kenti ünvanı bunu elde eden kentler için marka değere de sahiptir. Hareketin ünvanı aynı zamanda bir kalite unsuru haline gelmiştir. Bu ünvanı elde etmek isteyen şehirlerin belediye başkanlarının belirli planları hayata geçirmeleri gerekmektedir. Bunlar arasında; "Yeşil alanların oluşturulması, oturulacak geniş alanlar, engelli kişiler için iyi erişim yerleri, iştirakler arasında gürültü kirliliğinin kontrolü, geri dönüşüm tesislerinin sağlanması, tarihi merkezler için restorasyon programları, grafiti ve poster indirim"i sayılabilir ("Bra Municipality", 2021a; Akpınar, Öktem ve Küçük, 2020).

Bra şehri "cittaslow" ilkelerini düzenlemiş ve uygulamaya geçirmiştir. Şehrin değerlerinin korunması ve topraklarının tanıtımı bu açıdan önem taşımaktadır. Bununla birlikte yerel kimlik ve kültürün geliştirilmesi ve aktif vatandaşlığın teşvik edilmesi de bu ilkelerin yerine getirilmesi ve devam ettirilmesi için önemlidir ("Bra Municipality", 2021a). Bra kentinde yapılan çalışmalar genel olarak Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6: Bra Kenti Sakin Şehir Politikaları ve Projeleri ("Bra Municipality", 2021a)

Sakin Politikaları	Şehir	Gerçekleştirilen Faaliyetler	Açıklama
Çevre		Şehir içitoplu taşıma ağı,RaylıSistemler	
		Pedibus Pojesi	Gençlerin ve kent içi yayaların sürdürülebilir hareketliliği hedeflenmiştir.
		Aydınlatma ve ısınmada enerji tasarrufu	
		Okullardave belediye ofislerinde pet şişelerin kullanımının azaltılması	
Kentsel Yaşam Kalitesinin Arttırılması ve Uyum		Elektronik Biletler	Tüm kamu hizmetlerine vatandaşların elektronik olarak uzaktan erişimi sağlanmıştır.
		Piedmont Toplu Taşıma Entegre Bileti	Tek bir bilet ile tüm bölgede ulaşım olanağı sunulmaktadır.
		Folkestate - uluslararası halk müziği festivali	Her yıl Haziran ve Temmuz aylarında düzenlenmektedir.
		Genel Şehir Planlama Faaliyetleri	Entegre Bölgesel Plan Yerel Kalkınma Planı İtalyan Şehri Ulusal Planı Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı Kentsel Yeterlilik Planı
		Politeama Boglione Tiyatro Vakfı	Her sezon halka açık tiyatro, sinema ve konser etkinlikleri düzenlenmektedir.
Kent müzeleri sistemi		Corto in Bra - Kısa Film Festivali	Her yıl Haziran ayında düzenlenmektedir.

Ekonomi ve Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanaatkarlara Dair	UNESCO Dünya Mirası "Residenze Sabaude"	
	Bra Kenti Tanıtım Kitabı Çalışması	Kentsel yazım ve yenilenme bağlamında tanıtıcı bir kitap çalışması
	Uluslararası Peynir Sergisi	Kaliteli peynir uluslararası sergisi her yıl Eylül ayında düzenlenmektedir.
	Cortile'den Cortile'ye Etkinliği	Şehir meydanlarını keşfetmek için yemek ve şarap üretim güzergahı etkinliği düzenlenmektedir.
	Kamusal Sanat Projesi	18 yaş ve üstü yazarlar için kamusal sanat konulu proje yarışması
	Di Strada in Strada Festivali	Grafiti sanatı festival etkinliği
	Belediye sosyal marketi kurulması	
	Strada Caddesi Festivali ve Ludobus Ulusal Toplantısı	
	Zizzola Di Bra'da Yaz Etkinlikleri	Müze, sergiler, oyunlar, kitap okuma ve Antika Pazarı etkinliği düzenlenmektedir
	Torino'dan Bra'ya Tat ve Sanat Yolculuğu	Buharlı trenle Torino'dan Bra'ya yavaş bir yolculuk düzenlenmektedir
	Pollenzo banliyösünün geliştirilmesi	
	Tarihi binaların kültürel etkinlikler için tahsis edilmesi	
	Yerel Tarımın korunması / Kentsel sebze bahçeleri	
	Eski sanayi alanlarının düzenlenmesi	
Spor tesislerinin yeniden geliştirilmesi		
Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim	Gastronomi Bilim Üniversitesi	
	Yerel Uyum Okulu	
	Kent kimliği oluşturma	
	Bra, Roero ve Langa Etkinliği	Üç Büyük Fotoğrafçı tarafından bölgenin tanıtımı yapılmaktadır
Ortaklıklar (Paydaşlar)	Çocuklara Yönelik Etkinlikler	Çocuk kitapları fuarı- çocuklara ve ergenlere yönelik edebiyat sergisi
	Yerel STK Ağları	
	Sokağın Kalbi etkinliği	Gençlik Konseyi ile iş birliği içinde gerçekleştirilmiştir
	Sivil Gönüllüler Hareketi	
	Kent Konseyleri	Vatandaşın doğrudan meclis gündemine teklif sunabileceği, karar süreçlerinde aktif rol alabileceği platform

Bra Belediyesi COVID-19 ile Mücadele Çalışmaları⁶

COVID-19 pandemisi kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almış, vaka ve ölüm sayılarının yüksekliği ile etkisini en çok İtalya'da göstermiştir. İtalya genelinde 2021 yılı başları itibariyle toplam 2,625,098 vaka ve toplam ölüm sayısı 91,003 olmuştur. Ülke dünyadaki vaka sayısı sırlamasında 8. sırada yer almaktadır ("Worldometers", 2021). Piyemonte bölgesinde ise 226 binden fazla vaka görülmüştür. Bölge İtalya'daki 20 bölge içerisinde vaka sayısında 4. sırada yer almaktadır ("Bra Municipality", 2021c).

COVID-19 pandemisinin etkisi öngörülemediğinden ülkelerde hızlı ve etkin politikalar üretilenmemiştir. İtalya'nın hızlı bir şekilde önlem alamaması vaka sayılarının artmasına neden olmuştur. Pandemi etkisini daha çok kentlerde göstermiş bu nedenle yerel yönetimlerin uyguladığı politikalar ve yaptığı çalışmalar büyük önem kazanmıştır.

Bu bağlamda, sakin şehirlerin COVID-19 pandemisi ile mücadeleleri önem kazanmıştır. Tablo 7'de Bra kentinde COVID-19 pandemi sürecinde alınan önlemler gösterilmektedir.

Tablo 7: Bra Kenti Pandemi Sürecinde Alınan Önlemler (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Sakin Şehir Politikaları	Alınan Önlemler
Çevre	Kafelerin genişletilmesi ve geçici dış mekanların kurulumu Kent içi Kamusal Mekanların Temizliği
Kentsel Yaşam Kalitesinin Arttırılması ve Uyum	70 yaşın üzerindeki, karantina altındaki ve dezavantajlı bireylerin alışveriş ve sağlık ihtiyaçları evlerine hizmet götürülerek giderilmektedir. www.viaggisac.it web sitesi seferlerin zaman çizelgesini ve bilet satışını sunmaktadır. Eve teslimat hizmeti veren gıda firmaları belediye e-posta adresine yazarak transit geçiş izni talep edebilmektedirler. Kimlik kartlarının yenilenmesi ve ikamet senetleri gibi belgeler için e-hizmetler verilmektedir. Belediye web sitesinde ve sosyal medya hesaplarında hizmetlerle ilgili bilgiler verilmektedir. Yardıma ihtiyaç duyan kişilerle iletişime geçerek son gelişmelerden haberdar ederek endişelerini giderecek bir grup gönüllü görevlendirilmiştir. 11 Mayıs'tan itibaren şehir mezarlığı ve Bandito ve Pollenzo mezarları yeniden açılmıştır. Özellikle yaşlılara, tek başına yaşayan veya karantinada olanlara, dezavantajlı gruplara psikolojik destek verilmektedir.
Ekonomi ve Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanaatkarlara Dair	İşletmeler ve ticari faaliyetler için "Özel COVID-19 Acil Durum" düzenlemeleri yapılmıştır.

⁶Bu bölüm, Bra Belediyesi Basın Bürosu ve Halkla İlişkiler sorumlusu Elena Martini ile 03.02.2021 tarihinde yapılan yazılı görüşmelerden elde edilen verilerle hazırlanmıştır. Katkıları için Elena Martini'ye teşekkür ederiz.

	<p>Ekonomik zorluk yaşayan aileler için yardım kuponları düzenlenmiştir.</p> <p>Ruhsatların ve araç muayenelerinin geçerliliği süresi uzatılmıştır.</p> <p>Bra Kriz Birimi kurulmuştur.</p> <p>Sağlık çalışanlarına ve temel hizmetlerde çalışanlara kişisel koruyucu ekipman satın almak için #IoAiutoBra yardım kampanyası yapılmıştır.</p>
Misafirperverlik Farkındalık ve Eğitim	<p>#CondiVIDiamo pandemi süreci fotoğraflar, çizimler ve şiirler konulu sergi düzenlenmiştir.</p> <p>Gençlik Bilgilendirme Ofisi tarafından çevrimiçi okul desteği verilmektedir.</p> <p>Belediyenin Youtube kanalında çocuklara yönelik masallar okunmuştur.</p>
Ortaklıklar (Paydaşlar)	<p>Madonna dei Fori Mahalle Derneği ve Bra Belediyesi Gençlik Konseyi tarafından "Genç Sohbetler" projesi desteklenmiştir.</p> <p>Belediyeyi, ticaret birliği temsilcilerini, sendikaları ve bankacılık kurumlarını bir araya getiren "İyileştirme için çalışma masası" oluşturulmuştur.</p>

Bra kentinde pandemi ile ilgili önlemler öncelikle hükümet ve Piyemento bölgesi tarafından alınmaktadır. İtalya'da bölgelere pandemi döneminde vaka sayılarına göre renkler verilmektedir. Bölgenin güncel durumuna bakıldığında 1 Şubat 2021 tarihi itibarıyla bölge sarı bölgeye geçmiştir. Bu durum bölgede vaka sayılarının azaldığına işaret etmektedir.

Piyemento Bölgesi ve Bra kenti COVID-19 verileri güncel olarak paylaşılmaktadır ("Regione Piemonte", 2021).

Sonuç ve Değerlendirme

Seferihisar ve Bra kentleri politikalarını sakin şehir ilkelerine göre geliştirmişlerdir. Halihazırda gerçekleştirilen bu politikaların birçoğu pandemi ile mücadele için önerilen yöntem ve önlemlere uyumlu olmuştur. Dolayısıyla, her iki kent de COVID-19 pandemisi ile karşılaştığında mücadele sürecini daha esnek ve kolay bir şekilde karşılamışlardır. Bir anlamda pandemi süreci hazırlığı gibi düşünülebilen bu öncül politikalar mücadele sürecinde kentleri güçlü ve dirençli kılmıştır.

Bilindiği gibi pandemi ile mücadelede kamusal alanların temizliği ve kişisel hijyenin en üst seviyeye çıkarılması, hemşerilerin bilinçlendirilmesi, doğal ve sağlıklı gıdalar ile yerel tarımın yapılması, kentsel yeşil alanların fazlalığı, konut stoğunun seyrekliği, lojistik beceriler ve bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması gibi etkenler hayati önem kazanmıştır. Bu etkenler, sakin şehirlerin ilkeleri doğrultusunda geliştirilen politikalarla örtüşmektedir ve aynı zamanda pandemi ile mücadelede izlenen yöntemlere destek sağlamıştır.

Örneğin, Seferihisar’da pandemi öncesi gerçekleştirilen sokak sağlıklılaştırma ve peyzaj projeleri, bisiklet garajları ve bisiklet kullanımının teşvik edilmesi, E-Belediye altyapısının güçlendirilmesi, yerli üreticinin desteklenmesi, yerli tohum çalışmaları, organik tarımın geliştirilmesi ve üretici pazarlarının kurulması gibi çalışmalar pandemi sürecinde virüs yayılımının asgari seviyede tutulması ve kentin kendi kendine yetebilmesine yardımcı olmuştur.

Pandemi sürecinde ise Seferihisar’da bu temel çalışmalar üstüne daha kapsamlı politikaların inşa edildiği görülmektedir. Temizlik ve dezenfekte işlemleri şehir geneline yayılmıştır. Ulusal politikalara uyumlu hareket edilerek 65 yaş üstü ve dışarı çıkmayan vatandaşlar için “sosyal market” projesi ile tüm gıda ve sağlık ihtiyaçları karşılanmıştır. Hali hazırda kullanılan E-Belediye hizmetlerine ağırlık verilmiş, üretici pazarları önlemlerle faaliyetlerine devam etmiştir. Kentte maske üretimi sağlanmış ve vatandaşlara dağıtılmıştır. Pandemi öncesi edinilen “Ortak Akıl Platformu” tecrübesi ile yine paydaşlarla iş birliği içinde koordine edilen bir kriz masası kurulmuştur.

Bu durum büyük ölçüde Bra kenti için de geçerli olmuştur. Bra, kurucu sakin şehir olarak 1999 yılından beri sakin şehir felsefesi ve ilkeleri doğrultusunda politikalar geliştirmiştir. Nüfusunun belirli bir sınırdan tutmayı başaran kent, pandemi ile mücadelesinde ulusal ölçekte başarılı statüde yer almıştır. Kent içi yayaların hareketliliği, okullarda ve kamu kurumlarında sağlıklı gıdalara yönelimin desteklenmesi, kamu hizmetlerinde bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaştırılması, kriz masasının faaliyete geçirilmesi sosyal marketin kurulması, tarımsal yerel üretimimin korunması ve kentsel sebze bahçeleri, gönüllüler ve STK’lar ile olan sıkı iş birliği pandemi ile mücadelede güçlü bir temel oluşturmuştur.

Pandemi sürecinde kentte kamusal alanların temizliği, 70 yaş üzeri ve karantinadaki vatandaşlara alışveriş ve sağlık hizmeti verilmesi, E-hizmetlerin artırılması, kentin ekonomik gereksinimlerinin yine kendi içinde ticari işletmelere verilen destek ve diğer sektörlerle ortak çalışmalar ile düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir.

Tüm bunların yanında, sakin şehir politikalarında öne çıkan kent kimliği ve tanıtımına destek veren kültürel ve sanatsal etkinlikler ile festivallere bir dönem ara verildiğini söylemek uygun olacaktır. Kentteki büyük çapta düzenlenen sosyal aktiviteler ve sanatsal faaliyetlere ara verilse de Bra’da pandeminin yarattığı yalnızlığı gidermek için küçük çaplı sanatsal faaliyetler düzenlenmiştir.

“Misafirperverlik, Farkındalık ve Eğitim” ilkesi çerçevesinde turistik faaliyetler ve kentler arası hareketlilik pandemi döneminde desteklenmeyen politikalarındandır. Eğitim ise uzaktan erişim şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemlerde öne çıkan politikalar Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9: Seferihisar ve Bra Kentleri Pandemi Öncesi ve Süreci Politikaları (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Öne Çıkan Politikalar	Seferihisar Kenti		Bra Kenti	
	Pandemi Öncesi	Pandemi Sürecinde	Pandemi Öncesi	Pandemi Sürecinde
Çevre	Bisiklet Garajları, Peyzaj projeleri	Dezenfekte faaliyetleri	Yaya hareketliliği projesi	Kent içi Kamusal Mekanların Temizliği
Kentsel Yaşam Kalitesinin Arttırılması ve Uyum	E-Belediye hizmetleri	Seyyar Market	Şehir planları, ulaşım sistemleri, festival ve sanatsal etkinlikler	Alışveriş ve sağlık hizmeti, E-hizmetler
Ekonomi ve Tarımsal, Turistik, Esnaf ve Sanaatkarlara Dair	Organik tarım, yerli tohum çalışmaları, üretici destekleri	Üretici pazarları	Belediye sosyal marketi	Yerel üreticilere ve ticari işletmelere verilen destek, yardım kampanyaları
Misafirperverlik Farkındalık ve Eğitim	Doğa Okulu ve okul bahçeleri	Yazılı ve görsel medya aracılığıyla bilgilendirmeler	Yerel okulu, tanıtım etkinlikleri	Gençlere yönelik çevrimiçi okul desteği
Ortaklıklar (Paydaşlar)	Ortak Akıl Platformu	Kriz masası	Gönüllü hareketleri, STK Ağları	Ticari işletmeler, sendikalar ve bankalar ile "İyileştirme için çalışma masası" Kriz masası

Pandemi sürecinde tüm dünyada yerleşim tercihleri olarak sakin şehirlerin nitelikleri ile örtüşen yerleşim alanları ön plana çıkmıştır. Doğal yaşam, organik gıdalar, yerel üretim ve yerli tohum, bisiklet yolları, kentsel yeşil alanlar, dengeli nüfus başta su olmak üzere doğal kaynaklara erişim çokça dile getirilmiş, buna karşın hızlı yaşam, sınırları aşan metropoller, karmaşa ve kalabalık, seri üretim, yapay ve suni gıdalar gibi söylemlere yönelik eleştirel tutumlar güçlenmiştir.

Bra ve Seferihisar sakin şehirlerinin COVID-19 pandemisi ile mücadelede başarılı çalışmalar ortaya koymasının özel olarak bu iki sakin şehre olan ilginin nüfus hareketliliği ele alındığında arttığı söylenebilir. Kentlerin sakin şehir ilkelerine ve politikalarına sahip olmasının faydası; bir pandemi ya da

afet vb. olağanüstü bir durumla karşılaştıklarında hızlıca harekete geçebilmede ve ortaya çıkan sorunlara çözüm üretebilmede görülmektedir. Kentlerin pandemi öncesi yaptığı proje ve çalışmaların pandemi sürecinde geliştirilen mücadele yöntemleri ile uyumlu olması dikkat çekicidir.

Ayrıca, sakin şehirlerde ilçe ölçeğinde yapılan çalışmaların ülkelerin COVID-19 ulusal mücadele politikalarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken durum, pandemi döneminde nüfusları beklenmedik şekilde artan kentlerin merkezi yönetimden gerekli aynı ve nakdi yardımı alması gerekliliğidir. Örneğin, Seferihisar kentinin pandemi sürecinde kendi nüfusunun yaklaşık dört katı ile karşı karşıya kalması bazı kentsel hizmetlerde zorlanmasına neden olmuş, belediyelerin İller Bankası'ndan alınan paylarının arttırılması, SSK ve vergi borçlarının ertelenmesi ve reel nüfusa göre desteklerin belirlenmesi öne sürülen taleplerden olmuştur ("Dünya Haber Merkezi", 2021).

Buna rağmen, Seferihisar'ın Sağlık Bakanlığı risk haritasında düşük risk grubunda yer alması ve Bra'nın İtalya hükümeti ve Piyemento bölgesi tarafından risk haritasında sarı bölgeye geçirilmesi bu iki kentin COVID-19 mücadelelerinde başarılı olduklarını düşündürmektedir. Önümüzdeki dönemde gerek pandemi ile gerekse diğer küresel krizlerle mücadelede sakin şehirlerin felsefesi ve ilkelerinin öne çıkacağı öngörülmektedir.

Extended Abstract

Methods of Fighting Against COVID-19 of Cittaslow: Case of Seferihisar and Bra

*

Hicran Hamza Çelikyay⁷
ORCID: 0000-0002-4256-1397

Hülya Küçük Bayraktar⁸
ORCID: 0000-0003-2885-8386

In the term of combating the COVID-19 epidemic, slow cities have been the cities that are preferred for settlement and frequently come to the agenda. In this study, the methods of fighting against the COVID-19 pandemic of Seferihisar and Bra which are slow cities were discussed. By explaining the philosophy and principles of the slow city, the activities of the cities before and during the pandemic were presented in the context of the policies proposed by the slow city platform. It has been seen that all of the studies carried out before the pandemic are compatible with the slow city philosophy and principles in both cities, and the principles that have already been put forward support the proposed methods in the fight against the pandemic.

In order for a city to be a Slow City, the first criterion is that the city's population must be below 50,000 and an application must be made through local governments. The second criterion is that the city must provide at least 50% of the criteria contained in slow city platform's charter (Mayer and Knox, 2006). The policies of a city to become a Slow City are as follows:

- a) Environmental Policies
- b) Improving the Quality of Urban Life and Adaptation
- c) Economy and Agricultural, Touristic, Craftsmen and Artisans
- d) Agricultural, touristic and tradesman policies
- e) Hospitality, awareness and education policies
- f) Hospitality Awareness and Education
- g) Partnerships

⁷ Assist. Prof., Düzce University, E-mail: hicrancelikyay@yahoo.com

⁸ Lecturer, Kafkas University, E-mail: hulyakucuk2015@gmail.com

The impact of the COVID-19 pandemic on the delivery and scope of urban services prompted local governments to take action. For this reason, Cittaslow made a call to cities to reduce the impact of the covid-19 pandemic on cities and to overcome problems with common sense, and created a solidarity platform between slow cities called Slow City Solidarity (Cittaslow Solidarity). The platform aims to minimize the effects of coronavirus in slow cities and to act in solidarity in this process.

Seferihisar is one of the districts of Izmir, located on the Aegean Sea coast in the West of Turkey. Izmir is one of Turkey's first metropolitan cities, as well as one of the leading centers in terms of economy and tourism. The population of the district is stated as 48,320 according to the results of the address-based population registration system (ADNKS) dated 31 December 2020 ("TUİK", 2021). The city has approached the limit of 50.000, which is determined as the upper limit for the population of slow cities.

Seferihisar became the first city from Turkey to join the International Cittaslow Cities Network in 2009. The mayor of Seferihisar is also the vice president of the International Cittaslow Organization ("Cittaslow", 2021).

- a) All streets, sports centers and schools in the city center have been disinfected.
- b) Citizens over 65 years of age and unable to go out are provided basic needs, food distribution and home and health services
- c) The "Orange Circle Certificate" was given to the businesses that provide services in hygienic and reliable conditions.
- d) Masks were produced for municipal employees and citizens over 65 years of age.
- e) "Food Package Donation" reached citizens in need due to reduced income or unemployment.
- f) Within the scope of distance education, "One Tablet, One Future" campaign has been launched.
- g) Municipal official communication channels have been accessible for all emergencies.
- h) Up-to-date contact information of bakeries and pharmacies has been shared on social media.
- i) Crisis desk has been established

The city of Bra is the third largest city in the State of Cuneo and is approximately 50 kilometers from Turin. The population of Bra city in 2019 was 29,592. Bra has a population well below this upper limit.

The city of Bra is one of the founding cities of the CittaSlow movement, which started in 1999 ("Cittaslow", 2021). First Slow Food philosophy started in Bra, the presence of strong local values and spirit of solidarity, it has been shown as the reason for this ("Bra Municipality", 2021a). The city of Bra organized and implemented the principles of "cittaslow".

- a) The shopping and health needs of those over the age of 70, those under quarantine and disadvantaged individuals are addressed by taking services to their homes.
- b) E-services are provided for documents such as renewal of identity cards and residence certificates.
- c) A group of volunteers has been appointed to address their concerns by communicating with people in need of help and informing them of the latest developments.
- d) Psychological support is provided especially to the elderly, those living alone or in quarantine, and disadvantaged groups.
- e) "Special COVID-19 Emergency" arrangements have been made for businesses and commercial activities.
- f) The Bra Crisis Unit is established.
- g) A #IoAiutoBra charity campaign has been launched to purchase personal protective equipment for healthcare workers and those working in essential services.
- h) Online school support is provided by the Youth Information Office.
- i) The "Young Conversations" project was supported by the Madonna dei Fori Neighborhood Association and the Bra Municipality Youth Council.
- j) A "Work Deskfor Improvement" has been established, bringing together the municipality, trade union representatives, trade unions and banking institutions.

The cities of Seferihisar and Bra have developed their policies according to the slow city principles. Many of these policies currently implemented have been in line with the methods and measures proposed to combat the pandemic. In a sense, these pioneering policies, which can be considered as preparation for the pandemic process, have made cities strong and resilient in the process of fighting.

The fact that Seferihisar is in the low risk group on the risk map of the Ministry of Health and that Bra is in the yellow zone on the risk map by the Italian government and the Piemonte region suggests that these two cities were successful in the COVID-19 struggle. In the coming period, it is expected that the philosophy and principles of slow cities will stand out in the fight against both the pandemic and other global crises.

Kaynakça/References

- Akpınar İ. E., Öktem M. K., Küçük H. (2020). Bra ve Vize yavaş şehirlerinin Melbourne İlkeleri bağlamında karşılaştırılması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 18, Sayı 36, 275-307.
- Ankan, I., Dündar, A. ve Edlinger, L. S. (2018). *Is cittaslow an effective model in destination development for sustainable tourism? A case study in Austria*, 1-11. <http://cittaslowturkiye.org/wp-content/uploads/2018/03/ATHENS-Cittaslow.pdf>
- Bra Municipality (2021a). Erişim Adresi: <https://www.comune.bra.cn.it/it/page/emergenza-coronavirus-archivio-iniziativa-comune-di>, (Erişim Tarihi:04.02.2021).
- Bra Municipality (2021b). Erişim Adresi: <https://www.comune.bra.cn.it/it/page/emergenza-covid>,(Erişim Tarihi:06.02.2021).
- Bra Municipality (2021c). Erişim Adresi: <https://www.comune.bra.cn.it/it/news/emergenza-coronavirus-le-norme-in-vigore-fino-a-mar>, (Erişim Tarihi:02.02.2021).
- Bra Municipality (2021d). Erişim Adresi: <https://www.cittaslow.it/citta/bra>, (Erişim Tarihi:04.02.2021).
- Cittaslow International. (2021). Erişim Adresi:www.cittaslow.org. (Erişim Tarihi: 22.01.2021.)
- Cittaslow Dayanışması, Cittaslow Solidarity (2021, 22 Ocak).Erişim Adresi: <https://www.cittaslow.org/news/orvieto-cittaslow-solidarity-coronavirus>.
- Cittaslow Türkiye (t.y.). Erişim Adresi: <https://cittaslowturkiye.org/>,(Erişim Tarihi:02.02.2021).
- CittaslowTürkiye (2021). Erişim Adresi: <https://cittaslowturkiye.org/#slayt>.
- Cittaslow (2021), Erişim Adresi: <https://www.cittaslow.org/>,(Erişim Tarihi:14.01.2021).
- Coğrafya Harita (2021, 15 Ocak).Erişim Adresi: http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari3.html
- Dünya Haber Merkezi (2021, 6 Mayıs). Pandemi turistik ilçelerin yaz nüfusunu erkene çekti. Erişim Adresi:<https://www.dunya.com/sehirler/pandemi-turistik-ilcelerin-yaz-nufusunu-erkene-cekti-haberi-620419>
- Ege Postası (2021, 4 Mart). Koronavirüs risk haritasında Seferihisar mavi renk, <https://www.egepostasi.com/yerel-yonetimler/koronavirus-risk-haritasinda-seferihisar-mavi-renk-h255898.html>

- Erdoğanaras, F., Çamur, K.C., Tamer, N.G., ve Mercan, K. (2020). COVID-19, mahalle, müşterekler, kentsel yaşam ve halk sağlığı. *Türk Coğrafya Dergisi*, 76, 115-128. DOI: 10.17211/tcd.816835., <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1365438>
- Güven, H. S. (1976). Değişen yerel hizmet kavramı ve yerel yönetimlerde ölçek sorunu. *Amme İdaresi Dergisi*, 9,2.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2021, 2 Mart). XIX. Yüzyılda İzmir Belediyesi'nin Kuruluşu. Erişim Adresi: <https://www.izmir.bel.tr/tr/IzmirBelediyesiTarihcesi/11/32>.
- Istituto Nazionale di Statistica(ISTAT). (t.y.). Erişim Adresi: http://seriestoriche.istat.it/index.php?id=1&no_cache=1&L=1&tx_usercento_centofe%5Bcategoria%5D=32&tx_usercento_centofe%5Baction%5D=show&tx_usercento_centofe%5Bcontroller%5D=Categoria&cHash=04e5a2e51acfa92f173aac082f0d8872, (Erişim Tarihi:06.02.2021).
- Karakas, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 541-573. <https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.1.0048>
- Knox, P. L. (2005). Creating Ordinary Places: Slow Cities in a Fast World. *Journal of Urban Design*, 10 (1), 1-11.
- OECD (2020). *The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government*. Erişim Adresi:<http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government-d3e314e1/>
- OECD (2021). Erişim Adresi: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=POP_FIVE_HIST, (Erişim Tarihi:09.02.2021).
- Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özmen, A. ve Can, C. M. (2018). Cittaslow Hareketi'ne eleştirel bir bakış. *Planlama Dergisi*, 28 (2):91-101, doi: 10.14744/planlama.2018.95967.
- Regione Piemonte (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.regione.piemonte.it/web/pin-forma/notizie/piemonte-zona-gialla-dal-1deg-febbraio>, (Erişim Tarihi:02.02.2021).
- Regione Piemonte (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.regione.piemonte.it/web/covid-19-mappa-piemonte>, (Erişim Tarihi:12.02.2021).
- Regione Piemonte (t.y.). Erişim Adresi: <https://www.regione.piemonte.it/web/sites/default/files/media/documenti/2021-01/pianoscuole.pdf>, (Erişim Tarihi:10.02.2021).
- Seferihisar Belediyesi. (2021, 12 Ocak). Erişim Adresi: www.seferihisar.bel.tr, (Erişim Tarihi:02.02.2021).
- Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel sürdürülebilirlik ve kentsel dirençlilik perspektifinden tarihteki pandemiler ve Covid-19 pandemisi. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 259-292, ISSN: 1302-6879.

- Turan, A. ve Hamza Çelikyay, H. (2020). Türkiye’de KOVİD-19 ile mücadele: Politikalar ve aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3 (1), 1-25. DOI: 10.33712/mana.733482
- TÜBA Türkiye Bilimler Akademisi (2020). *COVID-19 küresel salgın değerlendirme raporu*. Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TUBA Raporları No: 34 ISBN: 978-605-2249-43-7. <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/TÜBA%20Covid-19%20Raporu%206.%20Güncelleme.pdf>.
- Trip Savvy. (2021). Erişim Adresi: goitaly.about.com. (Erişim Adresi: 20.01.2021).
- UNDP, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2021). Erişim Adresi: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus.html>
- WHO, Dünya Sağlık Örgütü (2020). Erişim Adresi: <https://www.who.int/news/item/29-06-2020-covidtimeline>
- Yalçın, E. (2019). Küresel kentte alternatif olarak sakin şehir: Türkiye sakin şehirleri üzerinden değerlendirme. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 19, Sayı 38, 202-231.
- World Population Graphs (t.y.). Erişim Adresi: <http://population.city/italy/bra/>, (Erişim Tarihi:02.01.2021).
- Worldometers. (2021). Erişim Adresi: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>. (Erişim Tarihi:04.01.2021)

Pandemi Sonrası Dönemde Kişi Başına Düşen Kentsel Yeşil Alan İhtiyacını Yeniden Düşünmek

*

Sinem Özdede¹
ORCID: 0000-0002-6887-085X

Dalya Hazar Kalonya²
ORCID: 0000-0003-0075-0234

Aysun Aygün³
ORCID: 0000-0002-9403-7124

Öz

COVID-19 pandemisi kentsel açık ve yeşil alanların önemini yeniden tartışmaya açmıştır. Karbon emisyonunu azaltmak için önerilen kompakt yapılaşma politikalarının, pandemi sonrası dönemin sosyal mesafe ihtiyacı ile çelişerek yoğunluk konusunda bir ikileme yol açtığı görülmektedir. Pandemi sürecinde ortaya çıkan sosyal izolasyon ihtiyacı ve kentsel açık yeşil alanların azlığı, kentlileri evlerinde hapsolmeye itmiştir. Buna karşın daha fazla açık yeşil alana sahip kentler, insanların birbiriyle daha az etkileştiği alanlar yaratarak kentlilere hareket imkânı sağlamıştır. Bu bağlamda pandemi sonrası dönemde kentsel yeşil alan standartlarının yeniden düşünmek daha sağlıklı kentler tasarlanması için bir ihtiyaçtır. Yapılan çalışma, kentlerde ihtiyaç duyulan açık ve yeşil alan miktarlarını hesaplamaya yönelik hipotetik bir model üzerinden pandemi sonrası dönemde kişi başına düşen kentsel yeşil alan ihtiyacını incelemektedir. “Pandemi Sonrası Yeşil Alanlar” (PS-YA) olarak isimlendirilen model; kişisel sosyal mesafe, gruplar arası istenen mesafe ve yeşil alan kullanım sıklığı dikkate alınarak matematiksel olarak formüle edilmiştir. Yapılan çalışma kapsamında, pandemi sonrası dönemde kişi başına düşen optimum kentsel yeşil alan ihtiyacının belirlenmesi için ileride yapılacak araştırmalara bilimsel altlık oluşturması ve kentsel yeşil alan standartlarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent planlama, kentsel yeşil alan, sağlıklı kent, pandemi, COVID-19.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, E-mail: sinemozdede@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, E-mail: dalyahazar@gmail.com

³ Araş. Gör. Dr., Pamukkale Üniversitesi, E-mail: aygunaysun@gmail.com

Rethinking the Need for Urban Green Space Per Capita in the Post-Pandemic Era

*

Sinem Özdede¹
ORCID: 0000-0002-6887-085X

Dalya Hazar Kalonya²
ORCID: 0000-0003-0075-0234

Aysun Aygün³
ORCID: 0000-0002-9403-7124

Abstract

COVID-19 pandemic has re-brought forward the importance of urban open spaces. It is seen that the compact housing policies proposed to reduce carbon emissions conflict with the need for social distance in the post-pandemic era in terms of density. The need for social isolation emerged during the pandemic and the scarcity of urban open green spaces have been effective in keeping the citizens in their homes. However, cities with more open green spaces have provided the mobility of citizens since people interact less with each other. In this context, rethinking urban green space standards in the post-pandemic era is a necessity for designing healthier cities. The study examines the need for urban green space per capita in the post-pandemic era through a hypothetical model to calculate the amount of open and green space needed in cities. The model named "Post-Pandemic Green Areas" (PS-YA) has been mathematically formulated taking into personal social distance, desired distance between-groups and frequency of the use of green space. The study aims to establish a scientific basis for future research to determine the optimum need for urban green space per capita in the post-pandemic era and to improve urban green space standards.

Keywords: *Urban planning, urban green space, healthy city, pandemic, COVID-19.*

¹ Assist. Prof. Dr., Pamukkale University, E-mail: sinemozdede@gmail.com

² Assist. Prof. Dr., Pamukkale University, E-mail: dalyahazar@gmail.com

³ Res. Assist. Dr., Pamukkale, University, E-mail: aygunaysun@gmail.com

Giriş

COVID-19 pandemisi hayatın her alanında olduğu gibi, kentsel alanda da sosyal mesafe ihtiyacı sebebiyle günlük yaşam pratiklerini derinlemesine etkilemiştir. Bu dönemde özellikle kentsel açık alanların ve sokakların önemi; sokak cephelerinin, meydanların, sokaklarla bağlantılı kentsel açık alanlarda ve parklarda gerçekleşen gündelik faaliyetlerin çeşitliliği, yeterliliği ve niteliği yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Son yıllarda karbon emisyonunun azaltılması, toplu taşıma kullanımının artırılması ve işe gidış geliş sürelerini kısaltılması için önerilen kompakt planlama ve yoğunlaştırma politikaları, pandemi ve pandemi sonrası dönemde ortaya çıkan sosyal mesafe ihtiyacı ile çelişerek yoğunluk ikilemine yol açmıştır.

Pandemi sürecinde küçük apartman dairelerine ve gittikçe kapalı hale gelen “yeni kamusal mekanlara” sıkışan kentliler, açık alanlara erişmekte güçlük çekmişlerdir. Bu dönemde, insanların toplu taşıma araçlarından kaçındığını ve bireysel ulaşım yollarını tercih ettikleri görülmüştür. Özel araç kullanamayan kullanıcılar ise, yürüyüş ve bisiklet alternatiflerine yönelmişlerdir. Bu durum kentlerde erişilebilir açık alanlara, yeşil koridorlara ve bisiklet yollarına ihtiyacı bir kez daha ortaya koymuştur. Bu ihtiyaç ise şehir planları ve peyzaj mimarlarını nasıl daha sürdürülebilir ve sağlıklı kentler yaratılabileceğine ilişkin araştırma yapmaya yöneltmektedir (Barbarossa, 2020).

Dünyanın çeşitli ülkelerinde, pandemi sonrası dönemde halk sağlığını iyileştirmek, karbon salınımını azaltmak, kentsel eşitsizliği azaltmak ve kamusal alanda sürdürülebilir ekonomik iyileşmeyi hızlandırmak için pratik ölçütlerden oluşan ortak bir çerçeve belirlemeye çalışılmaktadır. Bu sebepten, kent kullanıcılarının sosyal mesafeyi gözeterek güvenle hareket edebileceği, bisikletli ve yaya ulaşımının artırılacağı güzergâhların ve mahalle ölçeğinde güvenli ve erişilebilir kamusal yeşil alan tasarımlarının yakın gelecekte *standartlaşacağı* öngörülmektedir (Barbarossa, 2020). Bu bağlamda, pandemi sonrası dönemde gerekli stratejileri belirlemek ve sağlıklı kentler tasarlayabilmek için, peyzaj mimarları, şehir planları, mimarlar vb. meslek gruplarına önemli sorumluluklar düşmektedir.

Kentlerde açık ve yeşil alanların erişilebilir olduğu alanlarda, bireylerin ev yerine dışarıda olma eğilimleri olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, büyük şehirlerin var olan açık alan kapasitelerinin sosyal mesafe kapsamında, taşıma kapasitesinin oldukça üzerinde olduğu bir gerçektir. Kentlilerin küçük apartman dairelerinde ve kapalı “kamusal” mekanlarda izole olmasının, metropollerden

kent çeperlerine ve kırsal alanlara *kitlesele göçleri* tetikleyebileceği de tartışılmaktadır (Maxwell, 2020).

Kentsel açık alanlar ve özellikle kent parkları, yaşanabilir ve sağlıklı kentlerin merkezinde konumlanmaktadır. Yoğunluğun bir tehdit olduğu pandemi sonrası dönemde, sağlıklı bir toplumsal hayatın yeniden tesisi için açık alanların, kapalı mekânların bir uzantısı ve aktif yaşam alanları olarak yeniden tasarlanması gerekmektedir. Sosyal mesafe ve açık hava ihtiyacı; kentsel mekânları gündelik hayat için işlevsel hale getirmek üzere özgün çözüm önerilerine mecbur bırakırken, kent içerisinde yer alan parklar da yeniden değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

3194 sayılı İmar Kanunu'nun Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde Türkiye'de kişi başına düşen yeşil alan standardı **10 m²** olarak belirlenmiştir. Ancak, pandemi sonrası dönemin yeni normal standartlarının getirdiği sosyal mesafe zorunluluğu, kişi başına düşen sosyal alan büyüklüklerini de etkilemektedir. Bu bağlamda yapılan çalışma, COVID-19 pandemisi ve diğer faktörlere bağlı riskleri minimuma indirmek; kentsel hareketliliği ve erişilebilirliği, bisiklet ve yürüyüş gibi bireysel "yeşil" ulaşım türlerini odağına alarak artırmak; sağlıklı, adil ve sürdürülebilir kentler tasarlayarak toplum sağlığını yeniden tesis etmek için *yeni normal standartlara* göre kişi başına düşen yeşil alan miktarını hesaplayan hipotetik bir model önermektedir.

Pandemi Sonrası Dönemde Kentsel Alanlar

Pandemi kelimesinin kökeni Yunanca *pandemos* (pan-herkes, demos-halk) kelimesinden gelmektedir. Bu yüzden, bir salgına *pandemi* denildiğinde tüm halkaların enfeksiyona maruz kalabileceği ifade edilmektedir (Coppola, 2007; TTD, 2020). Kentlerde artan nüfus yoğunluğu ve faaliyetler, insan sağlığına zarar veren biyolojik tehlikelerin ortaya çıkması için uygun koşulları oluşturmaktadır. Biyolojik tehlikelere ilişkin süreçlerin doğru yönetilmemesi durumunda, salgınlar ortaya çıkabilmekte ve tüm dünyada etkili olduklarında pandemi olarak adlandırılmaktadır (Tuğaç, 2020).

Tarihsel süreçte kentlere bakıldığında, pek çok kez salgın süreçlerinin yaşandığı görülmektedir (ör. kara veba). Bu salgınların kentlerin yapısında ve kentleşme süreçlerinde önemli değişikliklere sebep olduğu bilinmektedir. Alam ve Jones (2020), ciddi nüfus kaybıyla sonuçlanan büyük sanayileşme, iç savaş, şehir yangınları, depremler ve hastalık dönemlerinden çıkan ülkelerin, kentlerin yaşanabilirliğini artırmak için önemli kent planlama ve peyzaj tasarım stratejileri benimsediğini belirtmiştir. Örneğin, geçtiğimiz yüzyılın başında Howard'ın *bahçe şehir* yaklaşımı, Olmsted'in New Yorklular için *yeşil akciğerler*

teorisi, Birmingham'ın *yeşil kuşağı*, Koppenag'ın *beş parmak planı* ve Boston'un *zümriit kolyesi*, yaşam kalitesi kaygıları ile ortaya atılmış teori ve uygulamalardır.

Salgınlar kapsamında en güncel tehdit ise, literatürde *Coronavirus Disease 2019 (COVID-19)* olarak anılan *Koronavirüs* salgınıdır. 2019 yılının son günlerinde Çin'in Wuhan kentinde başlayan salgın, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 12 Mart 2020 tarihinde *pandemi* olarak ilan edilmiştir. Birleşmiş Milletler (BM) Habitat'a (2020) göre, 210 ülkede 1430 şehir pandemiden etkilenmiştir. COVID-19 vakalarının %95'i kentsel alanlarda görülmüştür. BM Kalkınma Programı (UNDP) tarafından da pandeminin küresel bir sağlık krizinden çok daha fazlası olduğu ifade edilmiştir. COVID-19 pandemisinin etkisiyle meydana gelecek değişimlerin yoğunlukla, kent planlanma, kentsel politikalar ve kentsel faaliyetlerin içeriğine ilişkin olarak gerçekleşeceği ve pandeminin önemli küresel sorunlar ortaya çıkaracağı öngörülmektedir (UN Habitat, 2020; Tuğaç, 2020).

Pandemi sürecindeki ihtiyaçların en doğru şekilde analiz edilerek, kentsel mekâna yansıtılması gerekmektedir. Bu bağlamda Kıyıcı (2020), 1/10 ile 1/1000 ölçek planlar arasındaki tutarlılığı dahi kuramayan mekânsal üretim pratikleri için bu sürecin oldukça zorlayıcı bir tecrübe olacağını ifade etmiştir.

Pandemi süreci gündelik ihtiyaçlar için, mahalle ölçeğinde erişilebilecek kentsel hizmetlerin ve açık hava ihtiyacını destekleyen kentsel yeşil alanların ne kadar hayati olduğunu bir kez daha göstermiştir. Nitekim DSÖ de sosyal mesafeyi korumak ve fiziksel aktiviteyi desteklemek adına bu süreçte aktif ulaşım türleri olan yaya ve bisikletli ulaşımın önemine dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Lai vd. (2020), yeni projelendirilmiş ve mevcut *toplanma alanlarının*, aşırı kalabalıktan kaçınmak için (yeniden) planlanması ve spor, eğlence, rekreasyon, bisiklet, performanslar, sergiler ve siyasi toplantılar vb. açık hava etkinlikleri için küçük ya da orta büyüklükteki açık alan sistemlerinin, büyük ölçekli stadyumların ve eğlence mekanlarının yerini alması gerektiğini belirtmiştir.

COVID-19 salgınının bir sonucu olarak kamusal mekânın esnek kullanımı daha acil bir gereklilik haline gelmiş ve bu durum, farklı seyahat davranışları sebebiyle yeni bir *hareketlilik morfolojisi* oluşturmuştur. Pandemi sonrası dönemde senaryo, genel "hareketlilik tüketimi" (alan) ve yeni "kentsel ritimde" (zaman) beklenen azalmadır. Bu kriz, kentlerin yeniden tasarlanması için şehir plancıları, peyzaj mimarları ve kentsel tasarımcılara fırsatlar yaratmaktadır (Deponte, Fossa ve Gorrini, 2020; Barbarossa, 2020).

Pandemi sürecinde, temiz havada ve güneşliğinde olmanın enfeksiyonu ve ölüm oranlarını azaltıcı etkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda, ABD'de Ulusal

Rekreasyon ve Park Kuruluşu (NRPA) tarafından yürütülen *Park Reçetesi* isimli hareket oldukça dikkat çekicidir. Park Reçetesi hareketinde parkların koruyucu tıbbın bir parçası olarak kullanılması önerilmektedir (Küçükali, Küçükali, ve Taşdemir, 2016).

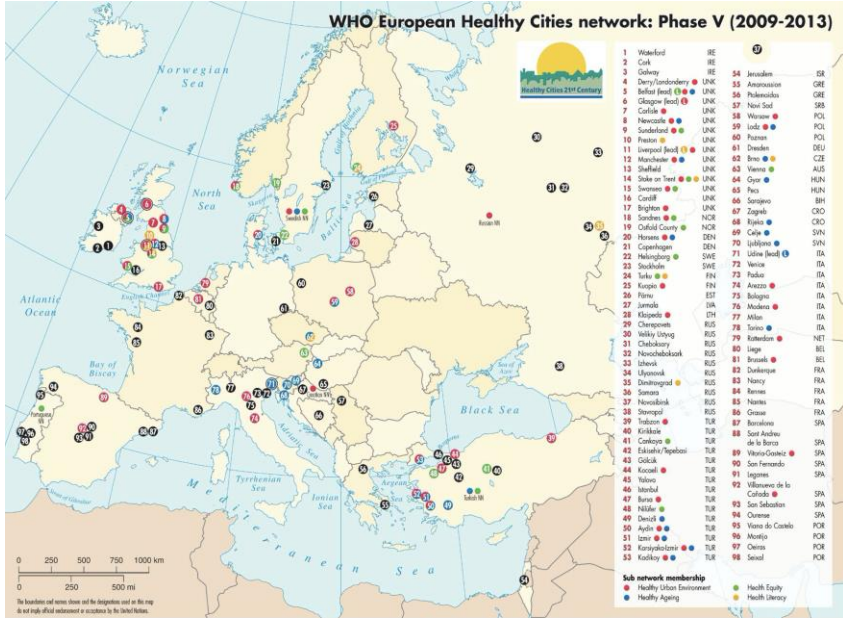
Sağlıklı Kentler

Sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamak, temel insan haklarından biridir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 56. maddesine göre, “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir”. DSÖ Avrupa Bölge Ofisi, Sağlıklı Kentler Projesini “Herkes için sağlık” prensiplerinin yerel seviyede uygulanmasını sağlayan bir araç olarak tanımlamaktadır. Herkes için sağlık temeline oturtularak halk sağlığına yeni yaklaşımların uygulama yöntemiyle gösterildiği bu hareket, 1986 yılında Avrupa’da seçilen 11 kent ile başlamış ve kısa sürede kıtanın 30 ülkesinde oluşturulan ulusal ağlar ile 1400 kent ve kasabaya ulaşmıştır. Zaman içerisinde hareket daha da genişleyerek küresel bir hareket niteliği kazanmıştır (Şekil 1).

“Herkes için sağlık” sloganıyla yola çıkan hareketin amaçları; (1) Kentlerin sağlıklı, temiz ve güvenli bir yerleşim yeri yaratmak üzerine deneyimlerini paylaşarak tüm vatandaşların yaşamaktan mutlu olacakları bir çevre yaratmak; (2) Eşitlik temelinden yola çıkarak din, dil, ırk, kültür, sınıf ve düşünce farkı gözetmeksizin eşit ve kaliteli bir yaşam ortamı sağlamak için sağlık, ulaşım, çevre gibi alanlarda ortak projeler geliştirmek olarak sıralanabilir.

Yapılı çevrenin sağlık davranışları ve hastalık geçişi üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu karmaşık bir ilişkidir ve sağlık sistemi ve bireysel davranışa odaklanan bir yaklaşımdan, yapılı çevre gibi diğer sistemlerin genişlemesine doğru evrilen bir halk sağlığı yaklaşımı olarak görülebilir (Pinheiro ve Luis, 2020). Chae ve Kim (2020) fiziksel çevrenin sağlığa etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, kent parklarının halk sağlığına katkılarını çeşitli sağlık aktiviteleri (ör. dinlenme, spor, kültürel etkinlikler) gibi *doğrudan göstergeler* ve erişilebilirlik, temizlik, temiz içme suyu bulunması gibi *dolaylı göstergeler* üzerinden incelemiştir. Ayrıca COVID-19 pandemisi sonucunda artan izolasyon ihtiyacı sebebiyle, pandemi sonrası dönemde kent parklarının koşullarının ve parklarda verilen hizmetlerin iyileştirilmesi de önerilmektedir.

Şekil 1. DSÖ Sağlıklı Kentler Ağı, 2009-2013 (DSÖ, 2014).

Sağlıklı bir kent inşa etme sürecinde aktif kamusal kent parklarının önemli rolü, özellikle düşük gelirli ve dezavantajlı grupların bulunduğu mahallelerde park, rekreasyon alanı ve sosyal altyapı eksikliği bulunması gibi konular, kent parklarına pandemi sonrası dönemde daha dikkatlice yaklaşılması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Joassart-Marcelli, Wolch ve Salim, 2011).

Ciddi ve Yazgan (2020), salgın sürecinde hükümetlerin halkı fiziksel aktiviteye teşvik etmesinin, sağlık uzmanlarının fiziksel aktiviteye yönelik önerilerinin ve egzersiz yapmanın, fiziksel olduğu kadar ruh sağlığını korumak açısından da gerekli olduğunu ve bireylerin orta seviyede aktivite yapmasının *yaşam kalitesi* üzerinde faydalı olacağını belirtmektedir. Bu sebeple, karantina döneminde evlerde ya da yetkililer tarafından izin verilen *güvenli doğal ortamlarda* (ör. kent ormanı) fiziksel aktivitenin teşvik edilmesi önemlidir (Chen, Mao, Nassis, Harmer, Ainsworth ve Li, 2020; Ciddi ve Yazgan, 2020).

COVID-19 pandemisi sürecinde artan sosyal izolasyon ihtiyacı, karantinalar ve buna bağlı fiziksel aktivite eksikliği, kalp-damar rahatsızlıklarına sebep olabilmektedir. Bu yüzden yasaklarda evde, diğer zamanlarda da *tercihen erişilebilir mahalle parklarında* egzersiz yapılması önerilmektedir (Peçanha, Goessler, Roschel ve Gualano, 2020). Doğal ortamlarda zaman geçirmenin iyileşme sürecini hızlandıracağı ve stresi ortadan kaldıracağı düşünülmektedir (Kaplan, 1995).

Yeşil alanların insan ruh ve beden sağlığı üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar, kentlerde erişilebilir yeşil alan miktarının ölüm oranlarıyla *ters orantılı* olduğunu ortaya koymaktadır (Ward Thompson, 2011). Akpınar ve Cankurt (2015), Türkiye'de kişi başına düşen yeşil alan miktarı ile kalp krizi, doğal ölüm ve intihar olayları arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Araştırma sonunda kişi başına düşen yeşil alan miktarı arttıkça, kalp krizi, doğal ölüm ve intihar olaylarının gerçekleşme oranının azaldığını tespit etmişlerdir (Akpınar ve Cankurt, 2015).

İlk peyzaj mimarı olarak kabul edilen Frederick Law Olmsted, yaklaşık bir asır önce yeşil alanların insan sağlığı üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Bugün özellikle gelişmiş ülkelerde, politikacılar ve halk sağlığı uzmanları, yeşil alanların insan sağlığı üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir (Morris, Beck, Hanlon ve Robertson, 2006).

Bu bağlamda, pandemi sonrası dönemde kentlerdeki açık yeşil alan miktarlarının artırılması ve mevcut olanların yeni normal koşullara uygun olarak iyileştirilmesi gerektiği görülmektedir.

Yeşil Alan Sistemleri ve Standartları

Yeşil alan kavramı, 3030 sayılı Kanun kapsamı dışında kalan Belediyeler Tip İmar Yönetmeliğinde; *“Toplumun yararlanması için ayrılan oyun bahçesi, çocuk bahçeleri, dinlenme, gezinti, piknik, eğlence ve kıyı alanları toplamıdır. Interpol ölçeğindeki fuar, botanik ve hayvanat bahçeleri ve bölgesel parklar da yeşil alan kapsamındadır”* şeklinde tarif edilmiştir (World Cities Culture Forum, (n.d.); Eminağaoğlu ve Yavuz, 2010).

Avrupa Komisyonu Kentsel Denetim Raporuna göre (2000), kentsel yeşil alanlara yürüme süresi **ortalama 15 dakika** olmalıdır. Yeşil alanların çeşitlerine göre en uygun ulaşım ve yürüme mesafeleri; *çocuk bahçeleri ve oyun alanları için 400 m - 10 dakika, semt-mahalle parkları için 800 m - 20 dakika*, ve kent parkları için **1200 m - 30 dakikadır** (Manlun, 2003; Altunkasa, 2004; Aydemir, 2004; Önder ve Polat, 2012).

Literatürde yeşil alanların insan ruh ve beden sağlığı üzerine ciddi olumlu etkileri olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Yapılan araştırmalar, kentlerde yaşayan insanların kalabalık, gürültü, açık ve yeşil alan eksikliği gibi faktörlerden dolayı, kırsal alanlarda yaşayan insanlardan farklı davranışlar sergilediğini göstermektedir (Sanisa, Laforteza, Bonnes ve Carrus, 2006). Kuo ve Sullivan (2001) yaptıkları çalışmada, yakınında veya çevresinde ağaç olan evlerde yaşayan insanların, etrafı tamamen boş evlerde yaşayan insanlara göre, ailelerine ve çevrelerine daha az şiddet uyguladığını tespit etmiştir. Ulrich (1984), stresi

yenmede doğal manzaraların etkili olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili yaptığı bir araştırmada, hastanede odalarından ağaçları izleyebilen hastaların iyileşme süreçlerinin daha hızlı olduğunu saptamıştır (Uslu, 2007).

İnsan sağlığına birçok faydası olan parklar, sağlık sektörünün üzerine düşen yükü hafifletme potansiyeline sahiptir. DSÖ istenmeyen çevresel etkileri azaltmak için şehirlerde kişi başına **en az 9 m²** yeşil alan olması gerektiğini belirtmektedir. Kent içi ve çevresinde planlı yerleştirilen açık ve yeşil alanlar *kentsel kaliteyi* artırmaktadır. Ancak, yeşil alanlardan optimum yararlanma ancak konum, büyüklük, ulaşılabilirlik, nitelik ve hizmet çeşitliliği gibi konularda yeterli koşulların oluşturulmasıyla sağlanabilir (Önder ve Polat, 2012).

Yeşil alanların yer seçiminde mahallere dağılım ve oyun alanı, mahalle parkı, spor alanı gibi yeşil alan türlerinde denge gözetilmelidir (Önder ve Polat, 2012). Yeşil alanlar, kentsel arazi kullanım dokusu ve kent formuna uygun olarak, yeşil süreklilik içerisinde yaya ve bisiklet yolları ile entegre edilerek, sistemli bir şekilde planlanmalıdır (Emür ve Onsekiz, 2007; Eminağaoğlu ve Yavuz, 2010).

Korkut vd. (2010), açık ve yeşil alanların kent içindeki dağılımlarının ve kişi başına düşen yeşil alan miktarı ve işlevinin bir kentin *açık ve yeşil alan sistemini* oluşturduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda kent içindeki park ve bahçeler, oyun ve spor alanları, meydanlar, yol ve caddeler, doğal eşikler (ör. vadiler, akarsular); ve kırsal alanlarda ormanlar, göller gibi doğal ve kültürel peyzajlar da açık ve yeşil alan sistemleri kapsamında ele alınmaktadır (Yücesu, Korkut ve Kiper, 2017).

COVID-19 pandemisi sürecinde yeşil alanların endüstri devriminde olduğu gibi kent sağlığının önemli bir bileşeni haline geldiği görülmektedir. Ancak, pandeminin olağanüstü koşullarında, kent parklarında geçmişten farklı davranış kalıplarının, sosyal mesafe ihtiyacının ve buna bağlı olarak farklı kullanıcı beklentilerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Sayan Atanur ve Ersöz, 2020).

Dünyada kentler arasında kişi başına düşen yeşil alan standartları arasında ciddi farklılıklar gözlemlenmektedir. Örneğin yaklaşık 2 milyon nüfuslu Stockholm'de kişi başına **77 m²** iken, 2014 verilerine göre yaklaşık 15 milyon nüfuslu İstanbul'da kişi başına **5,67 m²** yeşil alan düştüğü görülmektedir (Küçükali vd., 2016).

Ersoy (2009), Türkiye'de arazi kullanım standartlarına ilişkin yaptığı çalışmada bazı ülkelerdeki aktif yeşil alan standartları (Tablo 1); ve ABD Ulusal Rekreasyon ve Park Kuruluşunun (NRPA) 2000 yılı için hedeflediği standartları karşılaştırmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. Bazı ülkelerde kişi başına düşen aktif yeşil alan standartları, m²/kişi (Ersoy, 2009 tablolarından uyarlanmıştır).

Yeşil Alanlar (m ² /kişi)	ABD	Almanya	İngiltere	Fransa	Hollanda	Türkiye
Komşuluk Parkı	10	5,8	-	5	3,5	4
Semt Parkı	10	8	-	-	-	7
Kent Parkı	20	15	20	13	7-9	10
Yakın Çevre Parkı	60	48	40	12	20	17
Bölge Parkı	260	78	-	75	25-30	-
Çocuk Oyun Yeri	1	0,5-2,5	-	-	-	2
Çocuk Bahçeleri	5-6	-	10	5	4	1
Spor Alanları	-	4,5-5	-	8	6,5	-

Tablo 1’de kişi başına düşen aktif yeşil alan standartlarının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu standartlara bakıldığında, ABD’de yer alan mahalle ve semt parkları için **10 m²/kişi** önerilirken; büyük kent parkları için **20 m²/kişi**, kentsel yakın çevre parkları için **60 m²/kişi** ve bölge parkları için **260 m²/kişi** önerildiği görülmektedir. Buna göre, Türkiye’nin yeşil alan standartlarının tablodaki diğer ülkelere göre yetersiz olduğu söylenebilir.

Tablo 2’de gösterilen bazı ülkelerdeki yeşil alanlar ve spor alanlarına ilişkin önerilen standartlar karşılaştırıldığında, kent ölçeğinde **10-77 m²/kişi** aralığı önerildiği ortaya çıkmaktadır. En yüksek yeşil alan standardına sahip şehir kişi başına **77 m²** yeşil alan oranıyla İsveç’in *Stockholm* şehridir.

Tablo 2. Bazı ülkelerde yeşil alanlar ve spor alanlarına ilişkin önerilen standartlar (Ersoy, 2009 tablolarından uyarlanmıştır).

	Yerleşme Büyüklüğü	Kentsel Alana Oranı (%)	m ² /kişi
ABD	Kent	-	10,5
	25.000 +	40,24	106,4
	250.000 +	39,97	123,5
Almanya	Kent	-	15
	600.000 +	-	27,3
İngiltere	Kent	-	14-21
	10.000 +	21,5	63
Fransa	Kent	-	25
	100.000 +	-	23
Hollanda	Kent	-	20,5
İsveç	Kent (Stockholm)	-	77
Kanada	2.000.000 (Toronto)	24,2	-
Rusya	Kent	-	50
İtalya	Roma	-	22
	Küçük-Orta Kentler	-	12,5
Avustralya	Kent	-	10
	Sydney	-	19,2
	80.000 +	9,7	40

Türkiye’de yeşil alanlara standart getirilmesi amacıyla kişi başına düşen yeşil alan miktarları yasa ve yönetmelikler ile belirlenmektedir (Yıldızcı 1991; Eminağaoğlu ve Yavuz, 2010). Ancak, yeşil alanların nüfusa bağlı olarak kişi başına düşen miktar ile tanımlanması, yeşil alanların kent içinde her zaman yeterli miktarda yer aldığı anlamına gelmemektedir. Planlarda alan hesabı ile belirtilen yeşil alanlar, sadece sınırlarıyla değil; işlevselliği, sosyal mekân özelliği ve içinde barındırdığı doğal faktörler ile kent yaşamının organik bir parçası olarak tasarlandığı takdirde gerçek anlamını bulabilecektir. Türkiye’de yeşil alan standartlarının niceliksel hesaba dayanması, kimi zaman yolların ve refüj alanlarının “park” kapsamında değerlendirilerek kâğıt üzerinde alansal standartların sağlanması, parkların gerçek işlevi olan *kentsel kalitenin artırılması* hedefini gözden kaçırmaktadır (Öztürk, 2004; Eminağaoğlu ve Yavuz, 2010).

Ersoy (2009), *aktif ve pasif* olarak tanımladığı yeşil alanların, rekreasyon ve spor alanları, mahalle parkları, çocuk parkları, mezarlıklar, askeri alanlar, tampon bölgeler (yeşil kuşaklar) vb. birçok kullanıma sahip olup, kent merkezi ve çevresindeki konumuna göre farklı büyüklüklerde bulunabildiklerini belirtmiştir. Yeşil alanlar büyüklük ve türlerine göre, hizmet edilen nüfusun büyüklüğü, yerleşimin özellikleri, topoğrafya, doğal özellikler ve iklim koşulları gibi değişkenlere göre ülkeler ve şehirler arasında farklılık göstermektedir.

Kentsel standartlar iki gruba ayrılabilir: Birinci tür standartlar *tüzel niteliktedir* ve yetkili kurumlarca bu standartlara uyma zorunluluğu vardır. İkinci tür standartlar ise *teknik yaklaşımlar*, alışkanlıklar ve önerilerden kaynaklanmaktadır. Bu iki grubun yanı sıra, kentsel standartların diğer bir kökeni, kentlerin mevcut durumu ve gelişme eğilimine göre kent ve yapı ölçeğinde yapılan somut araştırmalardır. Kentsel yeşil alan standartları belirlenirken de kentin ihtiyaçları, nüfus, kentsel doku ve kullanım yoğunluğu kriterleri dikkate alınmaktadır (Şahin ve Barış, 1998; Önder ve Polat, 2012).

Çetiner (1972) çalışmasında, Türkiye’deki yeşil donatı türleri, hizmet ettiği kişi sayısı, büyüklüğü ve kişi başına düşen miktarlarına ilişkin veriler paylaşmıştır (Tablo 3). Bu oranlarının günümüz verilerinden oldukça yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Ancak Tablo 3’te yer alan yeşil donatı türleri, TÜİK ile yapılan görüşme sonrasında, ulaşılabilecek güncel ve toplu bir veri tabanı bulunmaması sebebiyle mevcut durum ile karşılaştırılamamıştır.

Tablo 3. Türkiye’de yeşil alan standartları (Çetiner, 1972; Ersoy, 2009 tablolarından uyarlanmıştır).

Yeşil Donatı Türleri	Hizmet ettiği kişi sayısı	Alan (ha.)	m ² /kişi
Çocuk bahçesi	1000-2500	-	0,5-1
Oyun alanı	2500-3500	-	1-2
Mahalle parkı	3500-5000	-	2,5-3
Şehir parkı	25.000-35.000	-	2-4
Çevre parkı	100.000-250.000	40	1,6-4
Bölge parkı	100.000-250.000	200	16-20
Milli park	100.000-125.000	400	32-40
Mezarlık	1000-2500	-	2,7
Botanik bahçesi	100.000-125.000	-	-
Mesire piknik yerleri	25.000-35.000	0-8	0-3,2
Spor alanları	-	-	-

Türkiye’de yönetmeliklerle belirlenmiş kişi başına düşen yeşil alan miktarlarına bakıldığında; İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelikte (1985) kişi başına düşen yeşil alanlar **7 m²** olarak belirlenirken, 1999 yılında yapılan değişiklikle bu standart **10 m²** olarak değiştirilmiştir. 2014 yılında güncellenen son yönetmelikte yeşil alan standartlarına dair bir iyileştirme yapılmadığı ya da nüfus yoğunluğuna göre farklı standartlar geliştirilmediği görülmektedir. Bu durumda, 1999 yılından bugüne kadar Türkiye’de *yeşil alan standartlarına ilişkin bir iyileştirme yapılmadığı* görülmektedir.

3194 sayılı İmar Kanunu’nun Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğine göre “sosyal açık ve yeşil alanlar” kapsamında kentte bulunabilecek kullanımlar; çocuk bahçesi, park, botanik parkı, hayvanat bahçesi, mesire yeri ve rekreasyon alanı olarak listelenmiş ve bu alanların toplam standardı **10 m²/kişi** olarak belirlenmiştir. Ancak 1999 yılında yayınlanan değişiklikle **7 m²/kişi**’den **10 m²/kişi**’ye çıkarılan açık ve yeşil alan standardı, kullanım alanları bakımından Tablo 4’teki gibi dağılım gösterirken (Aksoy, 2014); Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde (2014) bu ayırım yapılmayarak, sadece toplam standart büyüklük belirtilmiştir.

Tablo 4. 02.09.1999 tarihli yönetmelikte yeşil alan standartları (m²/kişi)

Çocuk Oyun Alanı	Mahalle Parkı	Kent Parkı	Spor Alanı	Toplam
1,5	2	3,5	3	10

Ülkemizde yeşil alan standartları genellikle kişi başına düşen yeşil alan miktarı şeklinde *niceliksel* bir yaklaşım ile belirlenmektedir. Aynı yönetmelikte, belediye olan yerlerde nüfus ne olursa olsun kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarı, **10 m²** olarak ifade edilmektedir. Ancak bu niceliksel yaklaşım yeterli değildir. Yeşil alan standartlarının saptanmasında, kentin fiziki çevre özelliklerinin yanında (iklim, topografya, kentin konumu vb.), sosyo-kültürel faktörler,

ekonomik faktörler ve kullanım yoğunluğu da önemli rol oynamaktadır. Kent içindeki işlevlerini yerine getirebilmeleri için yeşil alanların *nitelik ve nicelik olarak* yeterli olmasının yanı sıra, *erişilebilir* olması da önemlidir (Eminağaoğlu ve Yavuz, 2010).

Bu standartlar yeterli olmamakla birlikte, Türkiye'nin birçok kentinde **10 m²/kişi** yeşil alan standardına ulaşamadığı görülmektedir. Güncel yönetmelikte belirtilen standartlarda işlevsel kullanım-büyüklik ilişkisini tanımlayan herhangi bir yönlendirici olmaması ve yeşil alan hesaplanmasına ilişkin bir kriter belirtilmemesi sebebi ile bazı kentlerde *pasif yeşil alanların* hesaplamaya katılması yoluyla yeşil alan miktarını yüksek gösterme kaygısı göze çarpmaktadır. Özellikle pandemi sonrası dönemde artan kentsel açık yeşil alan ihtiyacı düşünüldüğünde, aktif kullanıma uygun ve işlevsel yeşil alan standartlarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiği görülmektedir.

İhtiyaç duyulan kentsel yeşil alanların büyüklükleri bireylerin boş zaman alışkanlıkları ile doğrudan ilgilidir. Boş zamanlarda bireylerin etkinlik seçimi ise gelir düzeyi, yaş, cinsiyet, meslek, çalışma saatleri ve yoğunluğu ve toplumsal değerler ile ilişkilidir. Aynı zamanda bu tercihleri etkileyen çevresel olanaklar, erişilebilirlik ve iklim gibi dış faktörler de mevcuttur. Bu tercihlerin zamana ve içinde bulunulan şartlara bağlı olarak değişebileceği de unutulmamalıdır. Boş zaman alışkanlıkları dışında parkın potansiyel kullanıcı sayısı, bu kullanıcıların kullanım sıklığı, parkın işlevi ve çeşitliliği de büyüklüğü etkileyen faktörler arasındadır (Aydemir vd., 1993; Gedikli, 2002).

Gedikli (2002), kişi başına ihtiyaç duyulan optimum yeşil alan büyüklüğünü hesaplarken, parka gitme sıklığı, parkta geçirilen süre, parka gitme gerekçesi, mevsimsel tercih değişiklikleri, parkın yoğun saatleri, bireylerin ve grupların bir kamusal mekân olarak yeşil alanlarda sosyalleşme eğilimleri, mahremiyet için ihtiyaç duyulan uzaklık ve ortalama grup büyüklüğü faktörlerini dikkate almıştır. Kişi başına düşmesi gereken yeşil alan büyüklüğü belirlenirken öne çıkan faktörlerin *ihtiyaç duyulan bireysel sosyal alan büyüklüğü ve grup büyüklüğü* olduğu görülmektedir. Normal şartlar altında kişi başına düşen sosyal alan büyüklüğü **40-50 cm** yarıçaplı bir daire kabul edilmektedir (Gehl, 1987). Bir sonraki önemli kriter ise *kullanım sıklığıdır* (Gedikli, 2002).

Yapılan çalışmada, pandemi sonrasında kişi başına düşen optimum yeşil alan büyüklüğünü hesaplanırken, Gedikli (2002) tarafından önerilen hesaplama modelinin faktörleri pandemi koşullarına uyarlanmıştır. Bu modelin ele alınmasının öncelikli sebebi parametrelerinin *sosyal mesafe tercihleri ve kullanım sıklığına* bağlı olmasıdır. Kişisel tercihlerin ötesinde sağlıklı kalabilmek için COVID-19 sürecinde zorunlu bir politika haline gelen sosyal mesafe önlemleri

bu modele uyarlanabilir niteliktedir. Karantina süreçleri ve sosyal hayat kısıtlaması ile birlikte kamusal mekân kullanımının erişilebilir yeşil ve açık alanlara yönelmesi ve haftanın belli saatlerini egzersize ayırma ihtiyacı, pandemi döneminde kullanım sıklığını oluşturan faktörleri belirlemiştir.

Yöntem ve Bulgular

Çalışmada öncelikle, pandemi sonrası dönemde kentsel alanlar, sağlıklı kentler, yeşil alan sistemleri ve standartlarına ilişkin yapılan literatür taraması ardından, dünyada ve Türkiye’de yeşil alan standartları karşılaştırılmış ve pandemi sonrası dönemde ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda, kişi başına düşen optimum kentsel yeşil alan miktarına ilişkin hipotetik bir model önerilmiştir.

PS-YA (*Pandemi Sonrası Yeşil Alanlar*) Modeli olarak adlandırılan model, Gedikli (2002) ve Aytatlı (2013) tarafından kentsel açık yeşil alan standartlarının niceliksel olarak belirlenmesinde önerilen matematiksel modeller üzerinden geliştirilmiştir.

Bu kapsamda, pandemi sonrası dönemde kamusal açık ve yeşil alanlar üzerinden optimum yeşil alan standartları belirlenerek, ileride yapılacak araştırmalar için bilimsel bir altlık oluşturulması ve kentsel yeşil alan standartlarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

PS-YA Modeli

Yapılan çalışma, pandemi sonrası dönemde sosyal izolasyon ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan yeni normal standartlara göre kentlerde ihtiyaç duyulan açık ve yeşil alan miktarlarını hesaplamaya yönelik hipotetik bir model önermektedir.

PS-YA Modeli oluşturulurken, kentsel açık yeşil alan standartlarının niceliksel olarak belirlenmesine yardımcı olacak matematiksel modeller incelenmiş, Gedikli (2002) ve Aytatlı (2013) tarafından yapılan ve alan çalışmaları ile desteklenmiş yöntemler temel alınmıştır. Bu örnek çalışmalar, kişisel sosyal mesafe, gruplar arası istenen mesafe ve yeşil alanın kullanım sıklığını dikkate alarak matematiksel modeller oluşturmuş ve bu yöntemle kişi başı birim yeşil alan ihtiyacını belirlemiştir.

Modelde kullanılan formüller;

$$A = \frac{\pi}{n} \left[\frac{X}{2} + r_1 \left(1 + \frac{1}{\sin \frac{\pi}{n}} \right) \right]^2$$

A: Grup içinde bir kişi başına düşen sosyal alan büyüklüğü (m²/kişi)

n: Grup büyüklüğü (kişi sayısı)

X: İki grup arasındaki uzaklık (mahremiyet/sosyal mesafe) (m)

r1: bir kişinin kapladığı sosyal alan yarıçapı (m)

$$\alpha = \sum \beta . P$$

α : Mahalle parkına yıl boyunca en yoğun gün ve en yoğun kullanım diliminde gelen kişi sayısı

β : Park kullanım sıklığı katsayısı

P: Belirli bir sıklıkta kullanan kişi sayısı

$$A_p = \alpha . A$$

A_p : Kişi başı mahalle birim alan büyüklüğü (m²/kişi)

α : Mahalle parkına yıl boyunca en yoğun gün ve en yoğun kullanım diliminde gelen kişi sayısı

A: Grup içinde bir kişi başına düşen sosyal alan büyüklüğü (m²/kişi)

Yapılan çalışmada kişi başına ihtiyaç duyulan birim mahalle parkı büyüklüğü, merkezinde bir park bulunan **10.000 kişilik** hipotetik bir mahalle üzerinden kurgulanmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen bu hipotetik mahalle, *pandemi koşulları* çerçevesinde değerlendirilmiştir.

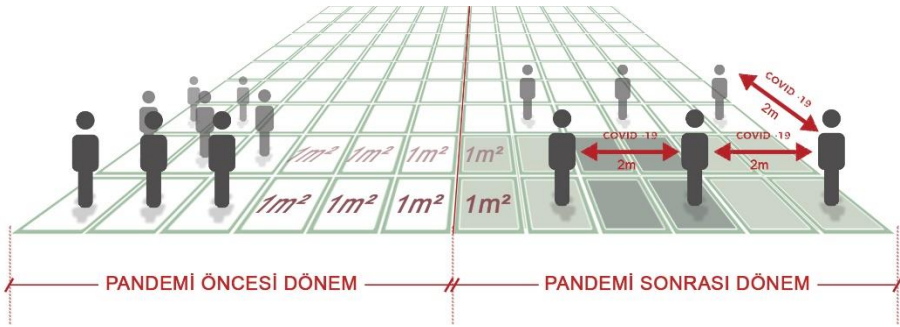
Hipotetik mahalle nüfusu belirlenirken, Clarence Perry (1974) tarafından kurgulanan "komşuluk birimi" yaklaşımı esas alınmıştır. Bu yaklaşım merkezine bir ilkokulu alan, ilkokul çağındaki bir çocuğun rahatlıkla yürüyerek okula gidip gelebileceği büyüklükte, nüfusu yoğunluğa göre değişkenlik gösterebilecek yerleşim birimini tariflemektedir. Daha açık bir ifade ile merkezinde ilkokul birimi olan **400 m** yarıçapında yerleşim alanları *komşuluk birimi* olarak tanımlanmıştır. Buradan yola çıkarak hipotetik olarak merkezinde yeşil alan bulunan ve **400 m** yarıçapında yaklaşık 48 (≈ 50) ha bir yerleşim birimi ele alınmıştır.

Kentsel yoğunluk olarak Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliğinde verilen yoğunluk değerleri dikkate alınarak *orta yoğunlukta* bir yerleşim kurgulanmıştır (meskun alan için 151 k/ha – 300 k/ha; gelişme konut alanı için 121 k/ha - 251 k/ha). Mevzuatta belirtilen orta yoğunluk değerini ifade etmek üzere bu hipo-

tetik alanın yoğunluğu **200 kişi/ha** ve nüfus büyüklüğü **10.000 kişi** olarak belirlenmiştir. Bu nüfus büyüklüğü literatürde tanımlanan bir *komşuluk birimi* (mahalle) için belirlenen nüfus büyüklüğü aralıkları ile tutarlıdır.

Daha açık bir ifade ile, Perry (1974) komşuluk için 3000-12.000 nüfus aralığı önerirken, Chicago planında (1942) komşuluk birimleri 4000-12.000 nüfus büyüklüğünde, Londra planında ise (1944) 6000-10.000 nüfus büyüklüğünde tasarlanmıştır (Barlas, 2012). Bunun yanı sıra Alexander (1977), ancak 5.000 ila 10.000 nüfuslu topluluklarda bireyin bir sesi olabileceğinden bahsederek dolaylı yoldan komşuluk birimlerinin ideal nüfus büyüklüğüne dair bir söylem oluşturmuştur. Tüm bunlara dayanarak hipotetik çalışma alanının nüfus büyüklüğü **10.000 kişi** olarak belirlenmiştir.

Pandemi döneminde belirlenen kısıtlar ve sağlık açısından önemi sıklıkla vurgulanan *sosyal mesafe ihtiyacı* dikkate alınarak “bir kişinin kapladığı sosyal alan yarıçapı (r)” (iki kişi arası mesafe) **2 m** olarak belirlenmiştir (Şekil 2).

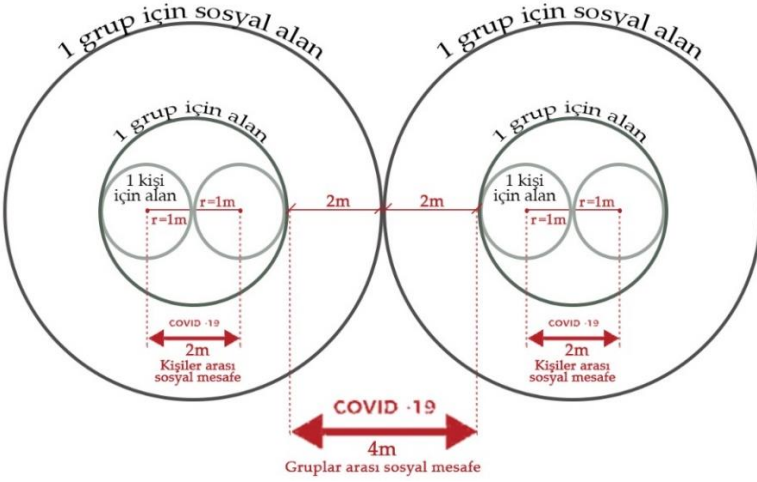
Şekil 2. Pandemi öncesi ve sonrası dönemde iki kişi arası minimum mesafe.

Bu dönemde birçok ülkede iki kişiden daha büyük grupların kamusal alanda bir araya gelmesi yasaklandığı için, “grup büyüklüğü (n)” **2 kişi** olarak belirlenmiştir. Yine sosyal mesafe dikkate alınarak “iki grup arasındaki uzaklık (X)” **4 m** alınmıştır (Şekil 3).

Örnek alınan çalışmalarda “mahalle parkına yıl boyunca en yoğun gün ve en yoğun kullanım diliminde gelen kişi sayısı (α)” yapılan anketler ile ortaya konulmuştur. Ancak örnek çalışmalardan farklı olarak bu çalışmanın yöntemi oluşturulurken herhangi bir kentsel alanda yaşayan kişilerin bireysel tercihleri değil; pandemi döneminde ortaya çıkan gereklilikler, yeni normaller ve kentsel alanda alınması gereken önlemler ile sağlık kurumlarının toplum sağlığı açısından yaptığı öneriler dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, kişiler arası sosyal mesafe ve yeşil alan kullanım sıklığı pandemi koşullarının kentli hayatına dayat-

muş olduğu yeni standartlar üzerinden belirlenmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise pandemi sürecinde yerel halk ile anket veya görüşme yapmanın taşıdığı risklerdir. Belirtilen bu sebeplerden dolayı anket veya görüşme yerine belirlenen sayısal kabuller üzerinden PS-YA Modeli uygulanmıştır.

Sağlıklı bir yaşam ve sağlıklı birey için uzmanlar tarafından tavsiye edilen egzersiz/açık alan kullanım sıklığı dikkate alınmıştır.

Şekil 3. Kişi ve gruplar arası belirlenen sosyal mesafe.

Bu kapsamda uzmanlar bir bireyin sağlıklı yaşam sürdürebilmesi için günde yarım saat veya haftada en az 3 kez (toplamda 150 dakika) yürüyüş/egzersiz vb. faaliyetlerde bulunmasını tavsiye etmektedir. Pandemi döneminde kapalı spor alanları risk oluşturması sebebiyle öncelikli olarak tercih edilmekte, bu ihtiyaçlarını açık alan kullanımı ile giderilmesi tavsiye edilmektedir. Dolayısı ile ele alınan hipotetik mahallede insanların haftada minimum 3 gün yeşil alanı kullandığı varsayılmıştır. Bu varsayım ile modelde "park kullanım sıklığı katsayısı (β)" değişkeni 0,47 olarak belirlenmiştir (Haftada 3 gün ise $3/7=0,47$). Belirlenen değerler modelde yerlerine konularak kişi başına düşen birim yeşil alan miktarı hesaplanmıştır (Tablo 5).

Oluşturulan senaryoya göre **10.000 kişinin** yaşadığı bir mahallede, her birey haftanın 3 günü mahalle parkını kullanırsa kişi başı **10,8 m²** birim büyüklüğü olmak üzere toplamda **108.000 m²** büyüklüğünde bir mahalle parkına ihtiyaç olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yönetmelikte belirtilen büyüklükler arasındaki oranlar temel alınarak PS-YA Modeli sonucunda hesaplanan mahalle

parkı birim büyüklükleri kent bütününe oranlandığında kent bütününde Tablo 6’da görülen yeşil alan ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5. PS-YA Modeline göre mahallede kişi başına düşen yeşil alan miktarı.

Değişkenler	Değerler
r1	1 m
X	4 m
n	2 kişi
A	25,13 m ² /kişi
α	0,43
Ap (kişi başı park ihtiyacı)	10,8 m²/kişi

Tablo 6. PS-YA Modeline göre kent bütününde kişi başına düşen yeşil alan miktarı (m²/kişi).

	Mahalle Parkı	Çocuk Oyun Alanı	Kent Parkı	Spor Alanı	Toplam
Yönetmelik	2	1,5	3,5	3	10
PS-YA Modeli	10,8	8,1	18,9	16,2	54

Model sonucunda pandemi ile ortaya çıkan izolasyon ihtiyacı ve yeni normallere uyum bağlamında kent bütünü değerlendirildiğinde, **10,8 m²/kişi mahalle parkına, 8,1 m²/kişi çocuk oyun alanına, 18,9 m²/kişi kent parkına, 16,2 m²/kişi spor alanına** ve toplamda **54 m²/kişi açık ve yeşil alana** ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir.

Mevcutta yasada belirtilen **10 m²/kişi** standardını bile sağlayamayan kentlerin pandemi döneminde sağlıklı kentsel çevreler oluşması açısından oldukça eksik kaldığı görülmektedir. Model sonucunda, yönetmelikte belirtilen standardın ise yüksek yaşam kalitesi sunan *sağlıklı kentler* oluşturulması bakımından yetersiz olduğu ve kentsel açık yeşil alan standartlarının tekrar gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Dünyadaki karasal alanların %3’ünü kaplayan kentlerin birbiriyle etkileşimi önemli küresel ekonomik, ekolojik ve sosyal sonuçlar doğurmaktadır. COVID-19 pandemisinin de özellikle kentlerde yaşam biçimlerini etkileyecek düzeyde önemli sonuçları olduğu ve olacağı öngörülmektedir (UNDP, 2020; UN Habitat, 2020; Tuğaç, 2020).

COVID-19 pandemisi, yeşil alanları açık tutmanın faydaları ve bu alanların yoğun kullanımlarından kaynaklanabilecek halk sağlığı riskleri arasında hükümetleri seçim yapmaya zorlamaktadır. Pandemi süresince kimi bölgelerde çocuk oyun alanlarına, parklara ve rekreasyon alanlarına erişim kapatılmıştır. Açık ve yeşil alanların ruhsal ve fiziksel sağlık ve sosyal uyum üzerinde olumlu etkileri vardır. Ancak pandemi süreci, yoğun nüfus toplanmalarında bulaş ris-

kinin artması bağlamında, kentlerin yoğun nüfus alanlarındaki yeşil alan yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Ayrıca, büyüklük ve kalite açısından parklara erişimle ilgili eşitsizlikler de görünür hale gelmiştir. Bu durumun önlenmesi için, kentsel peyzaj alanları, boyutları, kalitesi ve yeşil alan koridorlarının haritası çıkarılmalı ve insanları doğa ile buluşturmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır (ör. ağaçlandırma, yeşil alanlarla bütünleşmiş yaya ve bisiklet yolları, yeni mahalle parkları). Bu girişimler, sağlıklı kentler yaratılmasının da önünü açacaktır.

Yapılan çalışmalarda, gelecekte benzeri salgın tehditlerine hızlı tepki verebilecek kadar dirençli kentler planlanması gerekliliği konusunda bir fikir birliği olduğu görülmektedir (Barbarossa, 2020; Allam ve Jones, 2020; İnal Çekiç, 2020; Kıyıcı, 2020; Lai vd., 2020; Maxwell, 2020; Pinheiro ve Luis, 2020; Pisano, 2020; Tuğaç, 2020). Ancak, buna hazırlık sürecinin nasıl şekilleneceği henüz belirsizdir. Pandemi sonrası dönemde kentsel stratejileri tanımlamak ve değerlendirmek için bir araştırma çerçevesi oluştururken dikkate alınması gereken *faktörler* belirlenerek tartışma alanı geliştirilmelidir (Pisano, 2020). Kentler planlanırken krizlerin fırsata çevirebileceği öngörüsüyle hareket etmek gereklidir. Bu bağlamda kentte, yeniden tarif edilmesi gereken sınırlar ve tanımlar ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte faktörleri iyi analiz etmek ve önceliği *sağlıklı kentler ve insanlar* olarak belirlemek önemlidir.

Küresel ölçekte COVID-19 pandemisinin “yeşil ilkelere” uygun bir “kentsel devrim” yaratma potansiyeli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda Barbarossa (2020), *yeşil yeni düzene dayalı kentsel devrim* için sokakların, meydanların, parkların ve insan ölçeğindeki diğer kamusal mekanların yeniden organize edilmesi, sürdürülebilir hareketlilik planları uygulanması ve komşuluk yaşamının teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Kentler, salgınlar vb. afetlere karşı direnci artırmayı önceleyen uzun vadeli hedeflerle ilişkilendirilerek yeniden inşa edilmelidir. Buradan hareketle, *Avrupa Kentsel Şartı* yeniden gündeme getirilerek, bir kez de sağlıklı yaşam alanları perspektifinden “kent hakkı” talep edilmelidir. Planlama perspektifinden pandemi sonrası dönem, sermaye odaklı mekânsal yaklaşımlar yerine; kamusal mekanları ve kentliyi ön plana alan, sürdürülebilir ulaşım seçeneklerini destekleyen yaklaşımları teşvik etmeli ve kent hakkı talebi için yeniden bir fırsat yaratmalıdır. Bu süreçte, kent hakkı talebinin ayrılmaz bir parçası olan *katılımcı karar verme mekanizmaları* da unutulmamalıdır.

COVID-19 pandemisi kapsamında kentsel mekânda giderek artan izleme/denetleme sistemleri (*monitoring*) altyapısı, devletin vatandaşlarını *gözetlediği* bir sistem olmaktan çıkarılıp; aslında olması gerektiği gibi, vatandaşların

eğilim ve taleplerinin toplandığı *katılımcı bir yönetim mekanizmasına* dönüştürülmelidir (İnal Çekiç, 2020).

Yeşil alanların kentin gelişiminde etkili olması, ancak sistematik bir oluşum göstermesi ile mümkün olabilir. Ayrıca kentlerin düzenli ve sağlıklı bir çevreye kavuşabilmesi, açık ve yeşil alanların kent içindeki dağılımları, büyüklükleri, işlevsel ve estetik niteliklerine bağlıdır. Açık ve yeşil alan sistemleri kentlerin özellikleri dikkate alınarak bütüncül bir sistem içerisinde kurgulanmalıdır (Aydemir, 2004; Eminağaoğlu ve Yavuz, 2010).

COVID-19 bugüne kadar süregelen ve bu süreçte yoğun eleştirilere maruz kalmış kentsel yönetim ve mekânsal biçimleniş farklı bir açıdan sorgularken değişimin ne kadar acil bir gereklilik olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Mevcut kentlerin “yeni normal” olarak adlandırılan pandemi döneminin gerekliliklerini karşılamakta yetersiz kaldığı, kentlilere sağlıklı ve kaliteli bir kent yaşamı sunmak için mekânsal düzenlemelere gidilmesi gerekliliği açıktır.

Yapılan çalışma, yaşam kalitesi yüksek sağlıklı bireylerin yaşadığı sağlıklı kentler inşa edilebilmesi için en önemli kriterlerden biri olan *kentsel açık ve yeşil alanlar* için hipotetik bir hesaplama modeli (PS-YA) önermiştir. PS-YA Modeline göre, pandemi sonrası dönemde kentlerde minimum **54 m²/kişi** *açık ve yeşil alana* ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, mevcut yönetmelikte belirtilen **10 m²/kişi** standardının yaşam kalitesi yüksek sağlıklı kentler oluşturmak bakımından yetersiz olduğu ve kentsel açık ve yeşil alan standartlarının tekrar gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

PS-YA Modelinin önerdiği miktar ile mevcut yönetmelikte yer alan kişi başına düşen kentsel yeşil alan miktarının birbirinden uzaklığının özellikle pandemi sürecinde kentliler üzerindeki olumsuz etkileri görülmektedir. Model sonucuna göre mevcuttaki standartlar sağlanmış olsa bile açık ve yeşil alanlarda bireylerin ihtiyaç duyduğu sosyal mesafeyi bulamayacağı, bu alanlarda salgından sakınmak için ihtiyaç duyulan temel önlemin alınmasının mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. Sağlıklı bireyler için gerek sosyal mesafe gerekse ihtiyaç duyulan fiziksel aktivite sıklığı kriterlerinin sağlanmadığı bir ortamda sağlıklı kentlerden bahsetmek mümkün değildir. Bu çalışma pandemi döneminde özellikle Türkiye kentlerindeki yeşil alan eksikliğini niceliksel olarak ortaya koyarken, Sağlıklı bir toplum ve sağlıklı bir kent için gereken optimum kamusal yeşil alan büyüklüğü ile ilgili de bir öneri getirmektedir. Önerilen **54 m²/kişi** açık ve yeşil alan miktarı ilk başta ütöpik görünse de dünya örnekleri incelendiğinde başta Stockholm (**77m²/kişi**) olmak üzere, mevcut pek çok örnekten düşük bir rakam olduğu unutulmamalıdır.

Günümüzde yönetmelikte geçerli olan **10 m²/kişi** standardını bile sağlayamayan kentlerin pandemi sonrası dönemde sağlıklı kentsel çevrelerin oluşturulması için oldukça eksik kaldığı görülmektedir. Kentsel açık ve yeşil alanların nicelikleri kadar nitelikleri ve erişilebilirlikleri bağlamlarında da detaylıca incelenmesi için, ileride yapılacak çalışmalarda PS-YA Modelinin seçilen sahalarda yapılacak detaylı incelemeler ardından uygulanması; ve açık ve yeşil alan standartlarına yönelik hesaplama modellerinin, kentsel yeşil kuşak planlamasının ve karakteristik *topluluk (mahalle) birimleri* üzerinden kentsel tasarım uygulamalarının Türkiye kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Pandemi sonrası dönemde, kentlerde “yeni normal” standartlar belirlenirken, nicelik, erişilebilirlik ve nitelik açılarından oldukça yetersiz olan kentsel açık ve yeşil alanların (yeniden) tasarlanması sürecinde, yeşil alt yapı stratejileri, kent bahçeleri, topluluk bahçeleri ve gerilla bahçecilik gibi *taktiksel kentleşme* uygulamaları ve *müşterekler* ve *kent hakkı* perspektifinden de ele alınması gerekmektedir.

Extended Abstract

Rethinking the Need for Urban Green Space Per Capita in the Post-Pandemic Era

*

Sinem Özdede
ORCID: 0000-0002-6887-085X

Dalya Hazar Kalonya
ORCID: 0000-0003-0075-0234

Aysun Aygün
ORCID: 0000-0002-9403-7124

The COVID-19 pandemic has profoundly affected daily life practices due to the need for social distance in the urban area, as in all areas of life. In this period, the importance of urban open spaces and streets was understood; and the diversity, adequacy and quality of daily activities taking place in urban open spaces and parks have started to be discussed again. The need for social isolation emerged in the pandemic era and the scarcity of urban public and open green spaces have been effective in keeping the city dwellers in their homes. On the other hand, cities with more open green spaces have provided the mobility of city dwellers since people interact less with each other. In addition, it is observed that people avoided public transportation and preferred individual transportation routes in this period. People who cannot drive private vehicles have turned to walking and cycling alternatives. This situation has once again revealed the need for accessible open spaces, green corridors and bicycle paths in cities; and lead the city planners and landscape architects to research how to create more sustainable and healthy cities.

In Turkey, Spatial Plans Building Code of the Zoning Law No. 3194 determined the green area standard per capita as 10 m². However, the recent need for social distance brought by the new normal standards of the post-pandemic era also affected the size of the social space per person. In this context, the study aims to minimize the risks related to the COVID-19 pandemic and other factors, increase urban mobility and accessibility by focusing on the individual “green” modes of transportation such as cycling and walking in order to re-establish the public health. For this purpose, the authors propose a

hypothetical model that calculates the amount of green space per capita according to the new normal standards.

The literature part of the study consists the titles of "Urban Areas in the Post-Pandemic Period", "Healthy Cities" and "Green Area Systems and Standards". In this context, the emergence of pandemics, the precautions to be taken, the formulas of creating healthy cities and the national and international green space standards are discussed in detail.

In the methodology of the study, a hypothetical model was proposed regarding the optimum amount of urban green space per capita in line with the needs that emerged in the post-pandemic era. The model called PS-YA (Post-Pandemic Green Spaces) was developed based on mathematical models proposed by Gedikli (2002) and Aytatlı (2013) for the quantitative determination of urban open green space standards. In this context, it is aimed to establish a scientific base for future research and to improve urban green space standards by determining the optimum green space standards over public open and green spaces in the post-pandemic era.

In the study, the size of the neighborhood park unit needed per person was fictionalized on a hypothetical neighborhood of 10,000 people with a park in the center. This hypothetical neighborhood determined within the scope of the study was evaluated within the framework of pandemic conditions. The formulas used in the model were; radius of the social area occupied by a person, size of the social area per person in the group, distance between the groups, number of people who come to the neighborhood park on the busiest day and peak use throughout the year, frequency of park use coefficient, number of people who use it at a certain frequency, person unit area size per neighborhood (m^2 /person), number of people coming to the neighborhood park on the busiest day and the most intense usage period throughout the year, and the size of the social area per person in the group (m^2 /person). The determined values were placed in the mathematical model and the amount of new green area per person was calculated.

As a result of the model, when evaluated as a whole in the city in terms of the need for isolation that emerged with the pandemic and adaptation to the new normal, it has been determined that there is a need for a total of $54m^2$ /person in the open and green space. When examined in detail, this number consists of $10.8 m^2$ /person is the neighborhood park, $8.1 m^2$ /person is the children's playground, $18.9 m^2$ /person is the city park and $16.2 m^2$ /person is the sports area. It is seen that the cities in Turkey cannot even meet the $10 m^2$ /pp

standards specified in the current law and are quite lacking in terms of creating healthy urban environments during the pandemic era.

The negative effects of the distance between the amount suggested by the PS-YA Model and the amount of urban green space per capita in the current regulations, especially during the pandemic era, are observed. According to the model, it turns out that even if the current standards are met, individuals will not be able to find the required social distance in open and green areas, and it is not possible to take the basic measures needed to avoid the pandemic in these areas. It is also not possible to talk about healthy cities in an environment where both social distance and physical activity frequency criteria are not met for the healthy individuals. While this study quantitatively reveals the lack of green spaces during the pandemic era, especially in the cities of Turkey, it also suggests the optimum size of green space required for a healthy city.

For further studies, implementation of the PS-YA Model in selected areas is suggested in order to examine the urban open and green areas in detail, in terms of their quality and accessibility as well as their quantity. Also, proliferation of the calculation models for open and green space standards, urban green belt planning and urban design practices over characteristic community (neighborhood) units in urban planning and design processes is crucial.

Kaynakça/References

- Akpınar, A. ve Cankurt, M. (2015). Türkiye’de kişi başına düşen yeşil alan miktarı ile ölüm oranı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Adnan Menderes University Agricultural Faculty*, 12 (2), 101-107.
- Aksoy, Y. (2014). Türkiye’de yeşil alanlarla ilgili yasal düzenlemeler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 13(26), 1-20.
- Allam, Z. ve Jones, D. S. (2020). Pandemic stricken cities on lockdown. Where are our planning and design professionals [now, then and into the future]?. *Land Use Policy*, 97, 104805.
- Altunkasa, M. F. (2004). Adana’nın kentsel gelişim süreci ve yeşil alanlar. *Adana Kent Konseyi Çevre Çalışma Grubu Bireysel Raporu*, s. 17, Adana.
- Aydemir S. vd. (1993). Konut alanları donatı standartları, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde nitelikli konut araştırması, Cilt 1. DPT. KTÜ, Trabzon.
- Aydemir, S. (2004). Bölüm 12: Planlama ve planlamanın evrimi. Aydemir, Ş., Erkonak Aydemir, S., Beyazlı, D., Ökten, N., Öksüz, A.M., Sancar, C., ... Aydın Türk, Y. (Ed.), *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı*. (s. 284-337). Trabzon: Akademi Kitabevi.

- Aydatlı, B. (2013). *Erzurum kentinde kişi başına düşmesi gereken aktif açık ve yeşil alan miktarının matematiksel modelle belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, Türkiye.
- Barbarossa, L. (2020). The post pandemic city: Challenges and opportunities for a non-motorized urban environment: An overview of Italian cases. *Sustainability*, 12(17), 7172.
- Barlas, A. (2012) Komşuluk birimi. Melih Ersoy (Ed.), *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük 1. Basım* (s. 281). İstanbul: Ninova Yayıncılık.
- Chae, J. H. ve Kim, W. J. (2020). The evaluation of physical environmental factors in urban parks for healthy city-focus on Seoul. *Journal of the Korean Institute of Landscape Architecture*, 48(4), 29-40.
- Chen, P., Mao, L., Nassis, G. P., Harmer, P., Ainsworth, B. E. ve Li, F. (2020). Coronavirus disease (COVID-19): The need to maintain regular physical activity while taking precautions. *J Sport Health Sci*, 9, 103-4.
- Ciddi, P. K. ve Yazgan, E. (2020). COVID-19 Salgınında sosyal izolasyon sırasında fiziksel aktivite durumunun yaşam kalitesi üzerine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 262-279.
- Coppola, D. (2007). *Introduction to international disaster management*. Oxford: Elsevier.
- Çetiner, A. (1972). *Şehircilik çalışmalarında donatım ilkeleri*. İstanbul: İTÜ.
- Deponte, D., Fossa, G. ve Gorrini, A. (2020). Shaping space for ever-changing mobility. COVID-19 lesson learned from Milan and its region. *TEMA Journal of Land Use, Mobility and Environment*. Special Issue COVID-19 vs City-20, 133-149.
- DSÖ (2014). *Sağlıklı Kentler Hareketi*. Erişim tarihi: 07.12.2020, <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/05/Sağlıklı-Kentler-Hareketi-Mayıs-2014.pdf>
- Eminağaoğlu, Z. ve Yavuz, A. (2010). Kentsel yeşil alanların planlanması ve tasarımını etkileyen faktörler: Artvin ili örneği. III. *Ulusal Karadeniz Ormanlık Kongresi*, Cilt: IV S: 1536-1547.
- Ersoy, M. (2009). *Kentsel planlamada arazi kullanım standartları*. Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları.
- Gedikli, R. (2002). Kentlerde kişi başına düşmesi gereken açık yeşil alan büyüklüğünün değerlendirilmesinde kullanılabilecek matematik model önerisi. *Planlama*, 4(1), 62-76.
- Gehl, J. (1987) *Life between buildings*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Hobday, R. A. ve Cason, J. W. (2009). The open-air treatment of pandemic influenza. *American Journal of Public Health*, 99(S2), 236-S242.
- İnal Çekiç, T. (2020). Salgınla mücadelenin kentsel tezahürü. <https://mim-dap.org/2020/04/salginla-mucadelenin-kentsel-tezahuru-doc-dr-tuba-inal-cekic/>, Erişim tarihi: 02.10.2020.
- Joassart-Marcelli, P., Wolch, J. ve Salim, Z. (2011). Building the healthy city: The role of nonprofits in creating active urban parks. *Urban Geography*, 32(5), 682-711.

- Kaplan, S. (1995). The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. *Journal of Environmental Psychology*, 15(3), 169-182.
- Kıyığı, G. (2020). Salgınun mekânsal hafızası: norm, ölçek, adalet. *Spektrum tasarım rehberleri: Pandemide ve post-pandemide toplum ve mekân: Görüşler, öngörüler, öneriler 2*. 47-51.
- Kuo, F. E. ve Sullivan, W. C. (2001). Aggression and violence in the inner city: effects of environment via mental fatigue. *Environment and Behavior* 33, 543-571.
- Küçükali, H., Küçükali, İ. ve Taşdemir, M., (2016). Sağlıkla yeşil belirleyicileri: Parklar. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 38, 40-45.
- Lai, S., Leone, F. ve Zoppi, C. (2020). COVID-19 and spatial planning. A few issues concerning public policy. *TEMA Journal of Land Use, Mobility and Environment*. Special Issue | COVID-19 vs City-20, 231-246.
- Manlun, Y. (2003). *Suitability analysis of urban green space system based on GIS* (Master Tezi). International Institute for Geo-Information Science and Earth Observation Enschede, Netherlands) s. 90.
- Maxwell, P. (2020). Post-pandemic urbanism: why embracing street life is central to the future of the city. Frame, <https://frameweb.com/article/post-pandemic-urbanism-why-embracing-street-life-is-central-to-the-future-of-the-city?fbclid=IwAR2qxqFBJ4SEL25sR0k1Hrj7XMko303C5uCo8g58niRkDewYVUdDL18-ka0>, Erişim tarihi: 02.10.2020.
- Morris, G. P., Beck, S.A., Hanlon, P. ve Robertson, R. (2006). Getting strategic about the environment and health. *Public Health*, 120, 889-907.
- Önder, S. ve Polat, A. T. (2012). Kentsel açık-yeşil alanların kent yaşamındaki yeri ve önemi. *Kentsel Peyzaj Alanlarının Oluşumu ve Bakım Esasları Semineri*, 19, 73-96.
- Peçanha, T., Goessler, K. F., Roschel, H. ve Gualano, B. (2020). Social isolation during the COVID-19 pandemic can increase physical inactivity and the global burden of cardiovascular disease. *American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology*, 318(6), H1441-H1446.
- Perry, C. (1974). Neighborhood and community planning. *Regional Survey of New York and its Environs*, 7, 21-140. New York: Arno Press.
- Pinheiro, M. D. ve Luis, N. C. (2020). COVID-19 could leverage a sustainable built environment. *Sustainability*, 12, 5863.
- Pisano, C. (2020). Strategies for post-COVID cities: An insight to Paris En Commun and Milano 2020. *Sustainability*, 12, 5883; doi:10.3390/su12155883.
- Sanisa, G., Laforteza, R., Bonnes, M. ve Carrus, G. (2006). Comparison of two different approaches for assessing the psychological and social dimensions of green spaces. *Urban Forestry & Urban Greening*, 5, 121-129.
- Sayan Atanur, G. ve Ersöz, N. D. (2020). Kavramsal gelişim süreçleri ve tasarım bileşenleri bağlamında kent parkları. *Ağaç ve Orman*, 1(1), 66-71.
- Şahin, Ş. ve Barış, M. (1998). Kentsel doku içerisinde açık ve yeşil alan standartlarını belirleyen etmenler. *Peyzaj Mimarlığı Dergisi*, 6(10), 84.

- Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel sürdürülebilirlik ve kentsel dirençlilik perspektifinden tarihteki pandemiler ve COVID-19 pandemisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 259-292.
- Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224, 420-421.
- UN Habitat (2020). COVID-19 response report. <https://unhabitat.org/un-habitat-covid-19-response-plan>, Erişim tarihi: 19.12.2020.
- UNDP (2020). BM Kalkınma programı raporu. <https://www.tr.undp.org/>, Erişim tarihi: 19.12.2020.
- Uslu, A. (2007). Kent ekolojisi. Sabri Gökmen (Ed.) *Genel Ekoloji*. (s. 353-401). Ankara: Nobel Yayınları.
- Ward Thompson, C. (2011). Linking landscape and health: The recurring theme. *Landscape and Urban Planning* 99, 187-195.
- World Cities Culture Forum. (n.d.) *Metropol kentlerde kamusal yeşil alanların yerleşim içindeki oranı*. <http://www.worldcitiescultureforum.com/data/of-public-green-space-parks-and-gardens>. Erişim tarihi: 04.12.2020.
- Yıldızcı, A. C. (1982). *Kentsel yeşil alan planlaması ve İstanbul örneği* (Doçentlik Tezi). İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye, s. 201.
- Yücesu, Ö., Korkut, A. ve Kiper, T. (2017). Kırklareli kent merkezinin açık ve yeşil alanların analizi ve bir sistem önerisi. *Artium*, 5 (2), 22-37.

Sokağa Çıkma Yasaklarının Kentlerin Hava Kalitesi Üzerindeki Etkisi, İzmir Örneği

*

Neşe Aydın¹

ORCID: 0000-0002-1914-3381

Emine Yetişkul²

ORCID: 0000-0003-0829-1562

Öz

Bu çalışma İzmir metropoliten alanında PM10 atmosferik kirleticisinin konsantrasyonlarının Covid-19 Pandemisi önlemleri kapsamında sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı günlerde nasıl değiştiğini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda İzmir’de bulunan sekiz adet hava kalitesi ölçüm istasyon değerleri baz alınmıştır. Sokağa çıkma kısıtının esnetilmeden uygulandığı 2020 yılı Nisan ayı günleri, üç ay öncesini ve üç ay sonrasını da kapsayacak şekilde 1 Ocak ile 31 Temmuz 2020 tarihleri arasındaki diğer günlerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca 2015-2019 yılları arası Nisan ayının aynı günleri sokağa çıkma kısıtının uygulandığı günlere ait ölçümlerle karşılaştırılarak yıllık bazda hava kalitesinin nasıl değiştiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Değerlerin analizi yapılırken 2020 yılı içerisinde alınan günlük veriler için Bağımsız Örneklem t-testi kullanılmıştır. Yıllık alınan değerlerin analizi için ise önce Friedman testi uygulanarak hangi istasyonlarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiş, daha sonra Wilcoxon testi uygulanarak hangi yıllar ile 2020 yılı ölçümleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, genel olarak sokağa çıkma kısıtının uygulandığı günlerde hava kalitesinde PM10 konsantrasyonları açısından iyileşme olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular kentli olarak kent içinde günlük hareketliliğimizin, yaşadığımız çevrenin hava kalitesini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuş, kentlerimizi planlarken hava kirliliğini göz önünde bulundurmamız gerektiği ihtiyacını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemisi, Sokağa çıkma yasağı, Hava kalitesi, PM10, Kentsel planlama

¹ Arş. Gör., ODTÜ, E-mail: nese_aydin@yahoo.com

² Prof. Dr., ODTÜ, E-mail: yetiskul@metu.edu.tr

The Effect of Curfews on the Air Quality of Cities, The Case of Izmir

*

Neşe Aydın³

ORCID: 0000-0002-1914-3381

Emine Yetişkul⁴

ORCID: 0000-0003-0829-1562

Abstract

This study was carried out to determine how the PM10 concentrations changed in the Izmir metropolitan area during the days when curfews were imposed because of Covid-19 Pandemic. In this context, data of eight air quality measurement stations were taken as basis. Within the scope of the study, days when curfew was strictly imposed were compared with other days, specifically between January 1, 2020 and July 31, 2020. Besides, by comparing daily measures taken between 2015-2020 on same days, it has been tried to determine how air quality has changed on an annual basis. While analyzing, Independent Sample t-test was used for daily data. For annual data, Friedman test was used to determine which stations had a statistically significant difference, and then Wilcoxon test was applied to determine in which years there was a statistically significant difference compared to 2020 measurements. All in all, it was found that there was an improvement in air quality in terms of PM10 concentrations on the days of curfew. This study revealed that our daily mobility in the city as urban dwellers negatively affect air quality of environment we live in, and showed the need to consider air pollution when planning our cities.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Curfew, Air quality, PM10, Urban planning

---

³ R. A., METU, E-mail: nese_aydin@yahoo.com

⁴ Prof. Dr., METU, E-mail: yetiskul@metu.edu.tr

Giriş

Mevcut araştırmalar kentlerdeki trafiğin, nüfus ve yapı yoğunluğunun, yolların sürekliliğinin, sanayi varlığının, ısınma için kentlerde kullanılan yakıtın vb. hava kalitesi üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Bereitschaft ve Debbage, 2013; Rydell ve Schwarz, 1968; Voorhees ve Ryckman, 1973). Pandemi dönemindeki sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle, dünya genelinde, kentlerdeki insan hareketliliğinin azalması üzerinden hava kalitesine olan olumsuz etkileri çeşitli araştırmalar kapsamında ortaya konulmuştur (Bahukhandi vd., 2020; Kumari ve Toshniwal, 2020; Singh ve Tyagi, 2021; Arora vd., 2020; Nakada ve Urban, 2020; Baysan ve Yavaş, 2020). Bu çalışma kapsamında da İzmir örneği incelenerek kentteki insan hareketliliğinin hava kalitesi üzerinde ne derece etkili olduğu ölçülmeye çalışılacak ve uluslararası karşılaştırmalara katkı sunulacaktır.

Yüzyılın en büyük salgını olan Covid-19'un Dünya Sağlık Örgütüncü (DSÖ) uluslararası önemi haiz pandemi ilan edilmesinden sonra⁵, Covid-19'un bulaş oranını azaltmak için birçok ülkede insanların hareketlerine kısıtlama tedbirleri hayata geçirilmiştir. Türkiye'de kısıtlama getiren ülkelerden bir tanesidir. Türkiye'de ilk tespit edilen Covid-19 vakası, 11 Mart 2020'de Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu tarihten sonra bulaşıcı hastalığın yayılımının durdurulması ve salgının kontrolü amacıyla çeşitli önlemler benimsenmiştir. Mevcut çalışma, bu önlemlerden bir tanesi olan sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı 2020 yılı Nisan ayı içindeki günlerde hava kalitesinin nasıl değiştiğini incelemektedir. Nisan (2020) ayında Türkiye'de sokağa çıkma kısıtlaması getirilen günler ve uygulandığı iller Tablo 1.'de verilmiştir. İzmir de yasağın uygulandığı illerden bir tanesidir. Sonraki dönemde sokağa çıkma kısıtlamaları zaman zaman esnetilerek devam etmiştir. Bu nedenle, çalışma kapsamında tüm ticari işyerlerinin ve birçok sanayi tesisinin kapalı olduğu, kentteki hareketliliğin en düşük seviyesine gerilediği ilk dönemdeki sokağa çıkma kısıtlaması uygulanan günler ele alınmış ve karşılaştırmalar yapılmıştır.

⁵ 30 Ocak 2020 (DSÖ, 2020).

Tablo 1. Türkiye’de sokağa çıkma yasağının uygulandığı tarihler ve iller (İçişleri Bakanlığı, 2020)

Sokağa Çıkma Yasağı Tarihleri	Etkilenen iller
11.04.2020	Büyükşehir statüsündeki 30 il ile Zonguldak ili
12.04.2020	
18.04.2020	Büyükşehir statüsündeki 30 il ile Zonguldak ili
19.04.2020	
23.04.2020	Büyükşehir statüsündeki 30 il ile Zonguldak ili
24.04.2020	
25.04.2020	
26.04.2020	

Sokağa çıkma kısıtlamalarının, insan yaşamı ve sağlığı üzerinde birçok olumsuz etkisine karşın doğal çevre üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir (Bahukhandi vd., 2020). Kentlerde bulunan suların temizlendiği (Braga vd., 2020), hava kirliliğinin azaldığı (Kumari ve Toshniwal, 2020; Singh ve Tyagi, 2021; Arora vd., 2020; Nakada ve Urban, 2020; Baysan ve Yavaş, 2020) hem uydu görüntülerinden hem de ölçüm istasyonlarındaki değerlerden tespit edilmiştir. Bu çalışma da sokağa çıkma kısıtlamalarının esnetilmeden uygulandığı Covid-19 Pandemisinin ilk dönemindeki hava kalitesindeki değişimi ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. İzmir’deki ölçüm istasyonlarının günlük verileri istasyon temelli karşılaştırılarak insan aktiviteleri, özellikle ulaşım ve sanayi üretimi kaynaklı hava kirliliği tespit edilerek kentsel planlama çalışmalarında hava kirliliğinin önlenmesine yönelik alınacak olan kararlara dayanak oluşturulmuştur.

Literatür Taraması

Kentlerdeki hava kalitesi, doğrudan veya dolaylı olarak iklim değişikliğine, orman yangınları gibi doğal ve trafik, sanayi veya evsel ısınma gibi antropojenik kaynaklara, atmosferik (hava akımı yönü ve şiddeti) ve meteorolojik (hava sıcaklığı, nem) değişkenlere ve bölgenin topoğrafik özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Buna ek olarak kentlerin büyüme hızı, mekânsal olarak gelişme yönü ve biçimi de hava kalitesini etkilemektedir (Lu ve Liu, 2015; Stone vd., 2007). Hava kirliliğine fabrika, termik santral, konut, atık sahası gibi noktasal kaynaklar sebep olabildiği gibi noktasal olmayan, hareketli (Ör. motorlu taşıt trafiği) kaynaklar da sebep olabilmektedir. Bu sebeple kent formu ve dokusu, nüfus yoğunluğu, kirletici arazi kullanımlarının konumları, trafik hacmi ve sokak süreklilikleri gibi birçok kentsel planlama bileşeni hava kalitesi açısından önemlidir (Bereitschaft ve Debbage, 2013; Weng, 2003; Zhou ve Levy, 2008).

Ulaşım ve endüstriyel aktivitelerin faaliyet merkezi olan kentler, Ozon (O₃), Uçucu Organik Bileşikler (VOCs), Nitrojenoksitler (NO_x), Karbonmonoksit (CO), Kükürtdioksit (SO₂), ağır metaller ve Partikül Madde 10 ve 2,5 (PM₁₀, PM_{2,5}) vb. çok çeşitli hava kirleticilerinin yaygın olarak rastlandığı ve insan sağlığını da bu yüzden olumsuz yönde etkileyen alanlardır (Grimm vd., 2008; Hadley vd., 2018). Bu nedenle, mevcut kent dokusunda hangi alanlarda, hangi etkenlerle hava kalitesinin ne ölçüde değiştiğini, hangi kent formlarının daha az hava kirliliğine neden olduğunu saptamak şehir planları için hem mevcut kent dokusunu hem de yeni gelişme alanlarını planlamak adına önem arz etmektedir. Mevcut literatür düşük yoğunluklu, otomobil bağımlı, yayılarak gelişen kent formlarının ve kentsel saçaklanmanın hava kirliliğini arttırdığını, yolculuk mesafelerinin kısaldığı derişik kent formlarının ise hava kirliliğini azalttığını ortaya koymuştur (McCarty ve Kaza, 2015; Cervero ve Kockelman, 1997; Frank ve Pivo, 1994).

Roudrigez vd. (2016) NO₂, SO₂ ve PM₁₀ kirleticilerini baz alarak 249 Avrupa kentini ele aldıkları çalışmada; parçacıl, yüksek yapılaşmanın ve nüfus yoğunluğunun olduğu kentlerde NO₂, SO₂ ve PM₁₀ konsantrasyonlarının arttığına rastlandığını tespit etmiştir. Bereitschaft ve Debbage (2013) O₃, PM₁₀, PM_{2,5}, VOC, NO_x kirleticilerini baz alarak ABD’de bulunan 86 metropoliten alanda yürüttükleri çalışmada noktasal olmayan (hareketli) kirleticilerden kaynaklanan hava kirliliği ile sokak bağlantısallığının ve kentsel saçaklanmanın ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Clark vd. (2011) O₃ ve PM_{2,5} kirleticilerini baz alarak ABD’de bulunan 111 kenti karşılaştırdıkları çalışmada, hava kirliliğine sebep olan değişkenler arasında en fazla istatistiksel güce sahip olanlarının nüfus yoğunluğu ile nüfusun merkeziliği (merkezi iş alanı ve çevresindeki nüfus yığılması) olduğunu tespit etmiştir.

İzmir’i konu alan hava kalitesi çalışmaları incelendiğinde; Doğan ve Kitapçıoğlu (2007) 1989–2004 yılları arası kış döneminde ısınmada kullanılan yakıtın -PM₁₀ ve SO₂ kirleticilerini baz alarak- hava kalitesi üzerine olan etkisini incelemiş ve politika önerileri geliştirmiştir. Elbir vd. (2008) İzmir kent merkezindeki kimi ana arterlerde 10 gün boyunca yapılan hava kalitesi ölçümlerine dayalı olarak trafik hacmiyle kirliliğin arttığını, kış mevsimi gece saatlerinde, evsel ısınma için kullanılan yakıt nedeniyle trafik hacminin azalmasına rağmen hava kirliliğinin yüksek seviyelerde seyrettiğini bulmuştur. Yatkın ve Bayram (2007) PM_{2,5} ve PM₁₀ konsantrasyonlarını İzmir kent merkezinde (Yeşildere Sementi) ve DEÜ Tınaztepe Yerleşkesinde eş zamanlı olarak bir yıl

boyunca gerçekleştirilen ölçümlere dayalı olarak kirletici konsantrasyonlarındaki dönemsel (yaz, kış) değişime ve meteorolojik değişkenlerin hava kalitesini nasıl değiştirdiğini araştırmış, PM10 konsantrasyonlarının Tınaztepe’de kış ayları dışında AB sınır değerlerini aştığını tespit etmiştir.

Bu araştırmaların yanı sıra pandemi döneminde uygulanan sokağa çıkma kısıtlarının hava kalitesini nasıl etkilediği üzerine de çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kumari ve Toshnival (2020), Hindistan’da bulunan üç kentte gerçekleştirdikleri çalışmada, bir aylık PM10, PM2,5, NO₂ ve SO₂ kirletici konsantrasyon verilerini karşılaştırarak sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerde tüm kirletici konsantrasyon değerlerinin düşmüş olduğunu tespit etmişlerdir. Hindistan’da kıyı şeridinde bulunan kentleri ele alan Singh ve Tyagi (2020), PM2,5, NO_x ve CO konsantrasyonlarının çalışma kapsamındaki her kentte sokağa çıkma yasağının uygulandığı günlerde 2019 yılındaki aynı günlere göre azalmış olduğunu göstermiştir. Nakada ve Urban (2020), Brezilya’nın Sao Paulo kentinde NO, NO₂ ve CO konsantrasyonlarını araştırarak sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerde hava kalitesinin arttığını tespit etmişlerdir. Çalışma kapsamında sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerin verileri, hem 5 yıllık bazda aynı günlerle hem de yasağın uygulandığı günlerden 1 ay öncesi ile karşılaştırılmıştır. Son olarak Baysan ve Yavaş (2020), 79 ülkenin PM2,5 ve PM10 konsantrasyon verilerini 2019 ve 2020 yıllarının ilk beş ayını baz alarak karşılaştırmış ve 2020 yılı Şubat, Nisan, Mayıs aylarında PM2,5 ve PM10 konsantrasyonlarında 2019 ile karşılaştırınca anlamlı bir farkı istatistiksel olarak ispatlamışlardır.

İzmir örneği üzerinden geliştirilen bu çalışmada da 2020 yılı Nisan ayında sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerin verileri, 2015-2019 yılları arasındaki aynı günlerle ve 2020 yılı içerisinde 1 Ocak-31 Temmuz tarihleri arasındaki diğer günlerle karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında her bir istasyonun verileri kendi içerisinde karşılaştırılmıştır. Bu sebeple hava kalitesini etkileyen; doğal yapı (topoğrafya, bitki örtüsü vb.) ve yapılı çevre özelliklerinin (bina kat sayısı, kentsel alan kullanımları) büyük ölçüde değişmediği ve atmosferik ve meteorolojik özelliklerin de benzer olduğu kabul edilerek özellikle insan hareketliliği ve endüstriyel üretim kaynaklı etkinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Buna ek olarak sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerdeki kirletici konsantrasyonları, meteorolojik değişkenler dışında hava kalitesini etkileyen diğer faktörlerin çok değişmediği 2020 yılının ilk yedi ayını içeren dönemdeki kirletici konsantrasyonları ile test edilerek, farklılık düzeyleri araştırılmıştır.

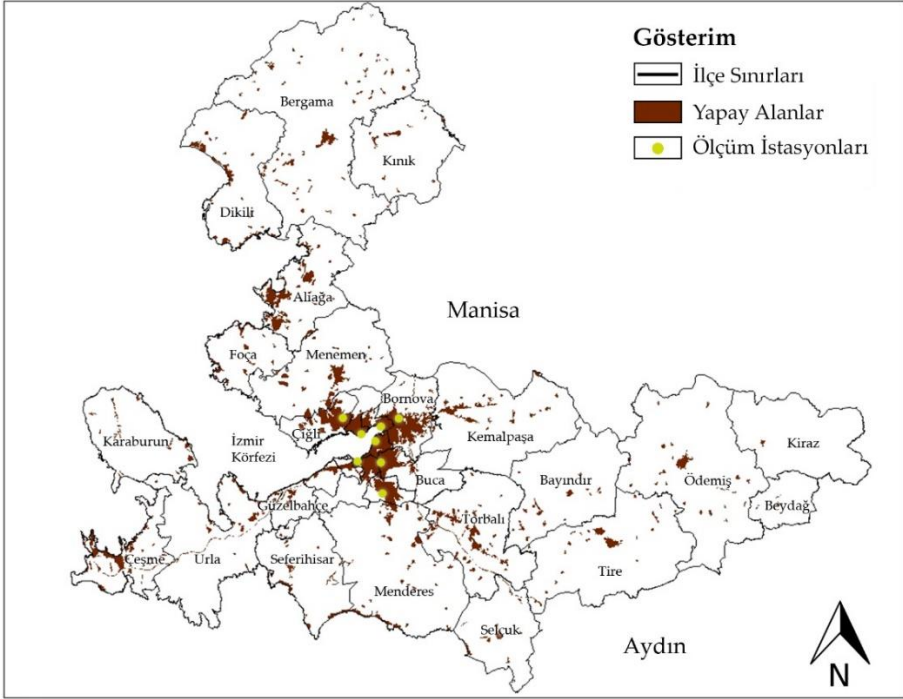
Yöntem

Hava Kalitesi Verisi

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hava Kalitesi İzleme Ağı, Sürekli İzleme Merkezi internet portalından bu çalışma için 1 Ocak 2020-31 Temmuz 2020 tarihleri arasındaki toplam 213 güne ait hava kalitesi verileri elde edilmiştir.⁶ Sokağa çıkma kısıtlamasının bazı sektörlerle ve işyerlerine esnetilmeden uygulandığı 11-12, 18-19, 23-26 Nisan 2020 günlerine ait veriler karşılaştırma için kullanılmıştır. 2015-2019 yılları arasındaki aynı günlere ait toplam 48 günün ölçümleri de yine aynı portaldan temin edilmiştir. Sistemde İzmir’de 23 hava kalitesi ölçüm istasyonu bulunurken, bu istasyonlardan sadece sekizi için karşılaştırılabilir düzeyde veri paylaşılmıştır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında Şekil 1’de yerleri verilen sekiz hava kalitesi ölçüm istasyonundan elde edilen veriler kullanılmıştır. Bu istasyonlar; Alsancak İBB, Bayraklı İBB, Bornova İBB, Çiğli İBB, Gazıemir, Güzelyalı İBB, Karşıyaka İBB, Şirinyer İBB istasyonlarıdır.

Ölçüm istasyonlarının tümünde SO₂ ve PM₁₀ kirleticilerinin ölçülmüş olup, sadece Güzelyalı İBB ve Bornova İBB istasyonlarında CO, NO₂ ve NO_x kirleticilerinin de ölçümleri yapılmıştır. Bu nedenle CO, NO₂ ve NO_x kirleticilerine ait ölçümler çalışma kapsamına dahil edilmemiştir. SO₂ ve PM₁₀ kirleticilerinin ülkemiz ve AB üyesi ülkelerde uygulanan limit değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Kükürtdioksit kirleticisi, fosil yakıtların yanması ile oluşurken, Partikül Madde 10 kimyasallar, orman yangınları, maden çalışmaları, doğal organik oluşumlar (polen, spor vb.) ve yine fosil yakıtların yanması dolayısı ile oluşabilmektedir (Enger ve Smith, 2000; Kemp,2004). Genel olarak, trafik emisyonları, biyokütlenin yakılması, dizel jeneratörler ve endüstriyel faaliyetler için kullanılan kömürler PM₁₀’nun ana kaynaklarıdır (Kalaiarasan, 2018).

⁶ <https://www.havaizleme.gov.tr/>

Şekil 1. Hava kalitesi ölçüm istasyonlarının konumları⁷

Tablo 2. İnsan sağlığı ve ekosistemin korunması için hava kalitesi sınır değerleri (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020)

Kirletici	Ortalama	EU/TR Limit Değer
SO ₂	Günlük	125 µg/m ³
	Yıllık	20 µg/m ³
PM10	Günlük	50 µg/m ³
	Yıllık	40 µg/m ³

⁷ İstasyonların coğrafi konumları "http://index.havaizleme.gov.tr/Map" adresinden alınmıştır. Kentsel alanlar CORINE veri tabanındaki 1 kodlu 'Yapay Alanlar' arazi kullanımı esas alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 2’de verilen limit değerler bazında sekiz istasyondan elde edilen veriler incelendiğinde, İzmir’de SO₂ kirleticisinin limit değeri hiç aşmadığı görülmektedir. Yıllık düzeyde alınan günlük veriler incelendiğinde en yüksek SO₂ değeri, Güzelyalı İBB istasyonunda 2018 yılının 19 Nisan günlü verisinde 52,18 µg/m³ olarak ölçülmüştür. 2020 yılı içerisinde alınan günlük veriler arasında da en yüksek SO₂ değerinin;

1-Alsancak İBB istasyonunda 77,12 µg/m³ (10 Şubat)

2-Çiğli İBB istasyonunda 56,02 µg/m³ (5 Ocak)

3-Güzelyalı İBB istasyonunda 51,12 (10 Şubat) olarak ölçüldüğü görülmüştür.

Bu değerlerden de anlaşıldığı üzere en yüksek SO₂ kirletici değerinin bile, limit değerin %61,7 oranında altında kaldığı gözlemlenmiştir. Partikül Madde 10’un ise yıllık düzeyde alınan günlük ölçümleri incelendiğinde 57 kez, aylık düzeyde alınan günlük veriler incelendiğinde 238 kez limit değeri aştığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle Kükürtdioksit kirleticisi çalışma kapsamı dışında tutularak sadece PM10 değerine odaklanılmıştır. TMMOB Çevre Mühendisleri Odası tarafından yayınlanan 2017 Hava Kirliliği Raporuna göre İzmir’in PM10 konsantrasyonları yılda 180–250 gün arasında limit değerleri aşmaktadır.

Fiziksel Yapı Verisi

İzmir’in en önemli bölgesi, kuşkusuz, çalışmadaki bu sekiz istasyonun da yer aldığı iç Körfez veya çanak içi olarak adlandırılan kuzeyde Çiğli, Karşıyaka ve Bayraklı, doğuda Bornova, güneyde Gaziemir ve batıda Narlıdere ile sınırlı 10 ilçeyi kapsayan ‘Merkez Kent’ tir. İzmir 2020 yılı nüfusunun %67’sinin yaşadığı bu bölgede özellikle kıyı boyunca kentsel kullanımların yoğunluğu (yoğun ve dağınık yerleşim alanları, endüstriyel ve ticari birimler) ve sürekliliği Şekil 3’te de görülmektedir. Yerleşim alanları 2018 yılı CORINE veri tabanı arazi kullanımı gruplamasına göre toplam 145,2 ha. bir alanı kaplarken endüstriyel ve ticari birimler ise 63,7 ha. bir alanı oluşturmaktadır. Buna ek olarak 29,0 ha. limanlar, havalimanları ve yollar ile 15,2 ha. maden ocakları, inşaat sahaları ve boşaltım/atık alanları gibi ana kirletici kentsel kullanımlar da bu merkez kentte yoğun olarak yer almaktadır.

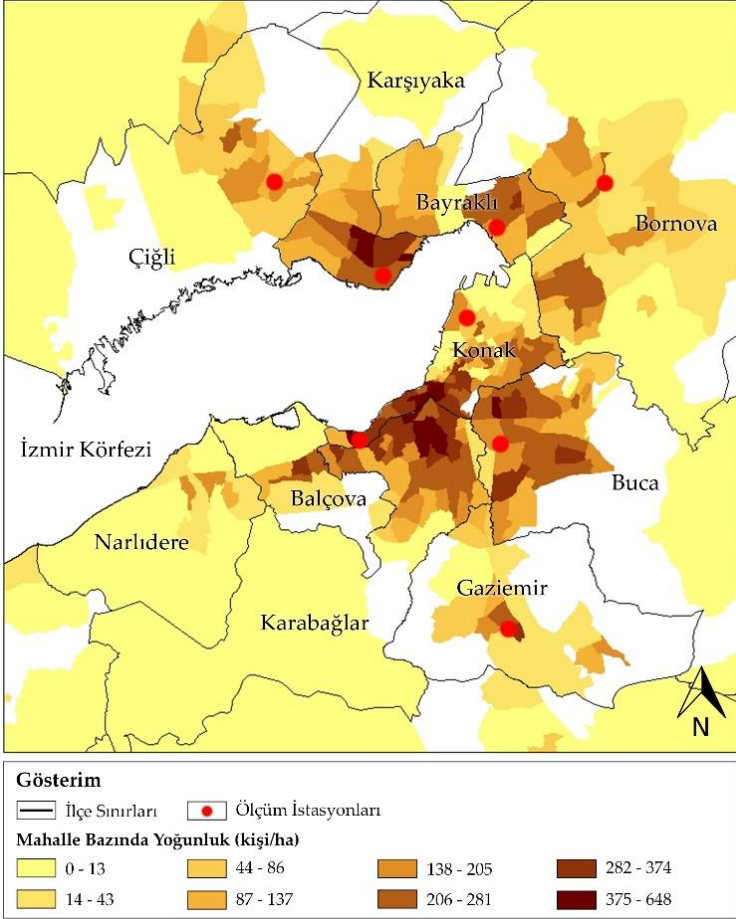
İzmir’in hakim rüzgar yönü Güney-Güneydoğu, mevsimsel değişimlere bağlı olarak ikincil derece hakim rüzgar yönü Batı-Kuzeybatıdır.⁸ Bu çerçevede istasyonların bulunduğu konumlar incelendiğinde Güzelyalı ve Karşıyaka’ya körfezden ve yerleşim alanlarından rüzgar gelirken, Çiğli, Alsancak ve Bayraklı istasyonlarına yerleşim ve endüstriyel/ticari alanlardan rüzgar

⁸ <https://izmir.mgm.gov.tr/>

etmektedir. Buca ortalama 250 kişi/ha., Konak 232 kişi/ha., Karabağlar ve Balçova 231 kişi/ha. ile merkez kentte en yüksek yoğunluğa sahip ilçelerdir.⁹

Şekil 4. İzmir'in mahalle bazında nüfus yoğunluğu (TÜİK, 2021)

⁹ İlçe bazındaki değerler, 2018 yılı CORINE veri tabanı yerleşim (yoğun ve dağınık) alanı büyüklükleri ile 2018 yılı TÜİK veri tabanı ilçe nüfuslarından elde edilmiştir. Karabağlar ve Balçova ilçelerini 211 kişi/ha. ile Karşıyaka ve Bayraklı ilçeleri takip etmektedir. Merkez kentte ortalama yoğunluk 200 kişi/ha.'dır.

Şekil 5. İzmir hava kalitesi ölçüm istasyonlarının konumları
(Yandex Haritalar, 2021)

İstasyonların bulunduğu yapılı çevrelere odaklandığımızda Şekil 5'ten de görüldüğü üzere yoğun bir kentsel doku gözlenmektedir; ancak Çiğli ve Bornova İBB istasyonları çevresinin görece boşluklu yapısı ile Güzelyalı İBB istasyonu çevresinin doluluğu dikkat çekmektedir. Özellikle nüfus yoğunluğu yüksek Konak, Karabağlar ve Balçova ilçelerinin kesişimine konumlanan Güzelyalı İBB istasyonu çevresinin yoğun konut dokusu da göz önüne alındığında sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerde hava kalitesinde ciddi bir değişiklik gözlenmeyeceği öngörülebilir. Buna karşı trafiğin yoğun olduğu Karşıyaka, Bayraklı ve Alsancak kıyı şeridinde ise hareketliliğin en düşük seviyesine ulaştığı günlerde hava kirliliği değerlerinin fark edilir düzeyde düşmesi beklenmektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için IBM SPSS Statistics 26 programı kullanılmıştır. Ay bazında alınan günlük veriler analiz edilirken öncelikle veride bulunan uç değerler (*Outliers*) tespit edilerek analizlerden çıkarılmıştır—2020 yılı günlük verilerinde toplamda 16 uç değer tespit edilmiştir. Uç değerleri çıkarıldıktan sonra günlük verilerin dağılımının, Normal Dağılıma uygunluğu çarpıklık ve basıklık (*skewness and kurtosis*) istatistikleri üzerinden incelenmiştir—Çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile 3 aralığında kalması durumunda verilerin Normal Dağılıma uygun olduğunu sonucuna varılmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Yapılan ön inceleme sonucunda verilerin Normal Dağılıma uygunluk gösterdiği tespit edildiğinden, her bir istasyon için Bağımsız örneklem t-testi (*Independent Sample t-test*) uygulanmıştır. İlgili test bağımsız örneklem arasında bağımlı değişkenin ortalama değerleri karşılaştırılarak gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın varlığını ortaya koymak için kullanılmaktadır.

2020 yılı boyunca sokağa çıkma kısıtlamasının tam olarak uygulandığı 8 güne ait hava kalitesi verisi (PM10 ölçümleri) ile 2015-2019 yıllarının aynı günlerine ait ilgili değişkenler Friedman testinden yararlanarak karşılaştırılmıştır. Friedman testi tek yönlü ANOVA (*One-way ANOVA*)nın parametrik olmayan karşılığı olarak kullanılmakta olup ölçülen bağımlı değişkenin sıralı ve normal dağılım göstermediği durumlarda gruplar arasındaki farklılıkları tespit etmektedir. Dolayısıyla Friedman testi hangi istasyonlarda yıl bazında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu saptamaya yaramaktadır. Friedman testinin akabinde 2020 yılı ile kıyaslanan hangi yıl ve 2020 yılı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunun tespit edilmesi için bağımlı değişkenin sıralı serilerden oluşması koşuluyla uygulanan Wilcoxon testinden yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında İzmir’de bulunan sekiz hava kalitesi ölçüm istasyonundan günlük hava kalitesi verileri alınmıştır. Bu istasyonlar; Alsancak İBB, Bayraklı İBB, Bornova İBB, Çiğli İBB, Gazimir, Güzelyalı İBB, Karşıyaka İBB, Şirinyer İBB istasyonlarıdır. Şekil 1’de hava kalitesi ölçüm istasyonlarının yerleri görülebilmektedir. Bu istasyonlara ait 01.01.2020–31.07.2020 tarihleri arasındaki toplam 213 günlük hava kalitesi ölçüm verileri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yönetilen ilgili internet portalından temin edilmiştir.¹⁰ Yine aynı internet portalından, pandemi nedeniyle sokağa çıkma kısıtlanmasının uygulandığı günlerin (11–12 Nisan, 18–19 Nisan; 23–26 Nisan 2020),

¹⁰ <https://www.havaizleme.gov.tr/> (Erişim: 07.12.2020)

2015–2019 arasındaki yıllardaki (toplam 48 gün) ölçümleri de temin edilmiştir. Dolayısıyla sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günler hem 2020 yılı içerisindeki diğer günlerle, hem de 2015’ten itibaren yıllık bazda yine aynı günler için yapılan ölçümlerle karşılaştırılmıştır.

Bulgular

2020 Yılı İçerisinde Hava Kalitesi Değişiminin Değerlendirilmesi

01.01.2020–31.07.2020 tarihleri arasında İzmir merkez kentte bulunan hava kalitesi ölçüm istasyonlarından alınan PM10 konsantrasyon verilerinin betimleyici istatistikleri Tablo 3’te verilmiştir. Toplamda her istasyondan, sokağa çıkma yasağının olduğu 8 gün (VAR) ve sokağa çıkma yasağının olmadığı 205 gün (YOK) olmak üzere, toplam 213 gün için veri alınmıştır. Sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı günlerde sadece Bayraklı İBB istasyonunda 2 gün ölçüm yapılmadığı; sokağa çıkma yasağının uygulanmadığı diğer günlerde ise Alsancak İBB istasyonunda 17, Bayraklı İBB istasyonunda 9, Bornova İBB istasyonunda 9, Çiğli İBB istasyonunda 13, Gazimir istasyonunda 2, Karşıyaka İBB istasyonunda 14, Şirinyer İBB istasyonunda 10 gün ölçüm yapılmadığı tespit edilmiştir.

İstasyonların betimleyici istatistikleri incelendiğinde her istasyonda sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu günler PM10 ölçüm ortalamasının diğer günler ortalamasından düşük olduğu görülmektedir. Ortanca değerleri incelendiğinde ise Bornova İBB ve Güzelyalı İBB istasyonlarının sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu günler ölçümlerinin diğer günlerden yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum ilgili istasyonlarda sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu günler ve olmadığı günler arasında anlamlı bir fark tespit edilmeyeceğinin ipucunu vermektedir. Standart sapma ve varyans değerleri incelendiğinde ise tüm istasyonlarda sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerde PM10 konsantrasyonlarının ortalamaya yakın dağıldığı, sokağa çıkma kısıtlamasının uygulanmadığı diğer günlerde ise ortalamaya yakın değil rastgele dağıldığı görülmektedir.

Tablo 3. İzmir’de bulunan tüm istasyonların 1 Ocak-31 Temmuz 2020 tarihleri arasındaki PM10 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) ölçümlerinin betimleyici istatistikleri

Ölçüm İstasyonu	Kısıt Durumu	Gözlem sayısı (N)	Ortalama	Ortanca	Varyans	Std. Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer	Çarpıklık	Basıklık
Alsancak İBB	YOK	188			232,07					
	VAR	8	27,393	24,020	7	15,234	5,770	81,330	0,908	0,551
Bayraklı İBB	YOK	196			337,14					
	VAR	6	19,041	17,155	10,901	3,302	16,430	24,140	1,040	0,841
Çiğli İBB	YOK	192			229,06					
	VAR	8	33,666	29,040	8	18,362	7,640	100,670	1,331	1,692
Gazimür İBB	YOK	203			339,72					
	VAR	8	22,987	23,425	6,417	2,533	18,740	26,220	-0,774	1,227
Karşıyaka İBB	YOK	191			257,46					
	VAR	8	30,080	25,980	4	15,135	8,820	95,590	1,347	2,414
Şirinyer İBB	YOK	195			202,77					
	VAR	8	19,824	18,405	29,667	5,447	14,130	30,540	1,281	1,101
Bornova İBB	YOK	174			365,49					
	VAR	8	43,620	39,950	7	18,432	13,170	120,190	1,309	2,529
Güzelyalı İBB	YOK	196			362,55					
	VAR	8	36,721	36,600	30,917	5,560	30,730	47,320	0,836	0,697
Karşıyaka İBB	YOK	191			257,46					
	VAR	8	27,689	22,820	2	16,046	9,080	89,670	1,638	2,748
Şirinyer İBB	YOK	195			202,77					
	VAR	8	15,823	14,565	10,431	3,230	12,670	20,840	0,612	1,526
Bornova İBB	YOK	174			365,49					
	VAR	8	29,779	28,200	2	14,240	4,000	77,740	0,727	0,693
Güzelyalı İBB	YOK	196			362,55					
	VAR	8	26,765	25,375	30,302	5,505	20,930	36,760	0,991	0,198
Bornova İBB	YOK	174			365,49					
	VAR	8	36,344	32,215	6	19,118	9,710	104,420	1,212	1,573
Güzelyalı İBB	YOK	196			362,55					
	VAR	8	33,659	33,860	43,686	6,610	20,550	43,950	-0,709	2,503
Güzelyalı İBB	YOK	196			362,55					
	VAR	8	35,627	29,830	0	19,041	8,480	92,760	1,191	0,813
Güzelyalı İBB	YOK	196			362,55					
	VAR	8	33,819	33,835	70,421	8,392	23,240	47,680	0,431	0,398

Tablo 4. Bağımsız Örneklem t-testi Sonuçları ($H_0: \mu_{PM10}^{YOK} = \mu_{PM10}^{VAR}$ $H_1: \mu_{PM10}^{YOK} > \mu_{PM10}^{VAR}$)

Ölçüm İstasyonları	t-değeri	Bağımsızlık Derecesi	Anlam Düzeyi (2-Kuyruklu)	Ortalama Fark	Farkın Standart Hatası	Farkın %95 Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Alsancak İBB	5,182	24,670	0,000	8,351	1,612	5,030	11,673
Bayraklı İBB	4,633	12,182	0,000	10,680	1,670	7,277	14,082
Çiğli İBB	7,287	27,857	0,001	10,257	2,214	5,440	15,072
Gazimür İBB	0,977	13,341	0,011	6,898	2,353	1,860	11,930
Karşıyaka İBB	5,182	24,670	0,000	11,866	1,628	8,530	15,203
Şirinyer İBB	4,633	12,182	0,197	3,014	2,197	-1,804	7,832
Bornova İBB	7,287	27,857	0,346	2,685	2,750	-3,240	8,610
Güzelyalı İBB	0,977	13,341	0,592	1,808	3,263	-5,442	9,057

Tüm istasyonlarda çarpıklık ve basıklık (skewness and kurtosis) değerleri incelendiğinde, bu değerlerin -3 ile +3 arasında olduğu, dolayısıyla veri dağılımlarının normal olduğu tespit edilmiştir. Verilerin normal dağılımı baz alınıp her istasyonda Bağımsız Örneklem t-testi uygulanmıştır (Tablo 4). Bağımsız Örneklem t-testi tüm istasyonlarda SÇYU günlerdeki PM10 konsantrasyonları ile, SÇYO günlerdeki PM10 konsantrasyonları arasında bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla uygulanmış ve her istasyonda SÇYU günlerde PM10 konsantrasyonların ortalamalarında azalma olduğunu ortaya koymuştur. T-testi sonuçlarına göre Alsancak İBB, Bayraklı İBB, Çiğli İBB, Gaziemir, Karşıyaka İBB istasyonlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Şirinyer İBB, Bornova İBB ve Güzelyalı İBB istasyonlarında ise istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

2015-2020 Yılları Arasında Hava Kalitesi Değişiminin Değerlendirilmesi

Bu bölümde, araştırmaya konu olan 8 takvim gününe ait hava kalitesi ölçüm değerleri 2015-2020 yılları arasında hem istasyon bazında hem de her yılın 2020 yılı ile arasındaki farklılık bazında ele alınmıştır. Veri setine ait betimleyici istatistikler Tablo 5'te verilmiştir. Betimleyici istatistikler incelendiğinde Alsancak İBB ve Güzelyalı İBB istasyonları haricinde en yüksek ortalama değerlerinin 2018 yılında ölçüldüğü görülmektedir. 2019 yılında Gaziemir istasyonu hariç her istasyonun 3 günlük verisinin olmadığı görülmekte, dolayısıyla 2019 ortalama değerlerinin doğru sonuçlar vermediği düşünülmektedir. 2019 değerleri gözlem dışı bırakıldığında Bayraklı İBB, Karşıyaka İBB, Şirinyer İBB ve Çiğli İBB istasyonlarında en düşük ölçülen PM10 ortalama değerinin 2020'de ölçüldüğü görülmektedir.

Yıllık veriler analiz edilirken hangi istasyonlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu tespit etmek amacıyla Friedman testi uygulanmıştır, testin sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Friedman testine göre anlamlı bir farkın tespit edildiği istasyonlar; Alsancak İBB ($p<.05$), Gaziemir ($p<.05$), Şirinyer İBB ($p<.05$) ve Bornova İBB ($p<.05$) istasyonlarıdır. Sokağa çıkma yasağının uygulandığı 2020 yılı ile tam olarak hangi yıl arasında, hangi istasyonlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğunu tespit etmek amacıyla Wilcoxon testi uygulanmıştır (Tablo 7). Wilcoxon Test sonuçlarına göre Güzelyalı İBB istasyonu hariç her istasyonda 2020 yılı PM10 konsantrasyonlarının 2018 yılından düşük ölçüldüğü görülmektedir. 2020-2015 yılları arasındaki ilişki incelendiğinde Gaziemir, Güzelyalı İBB ve Bornova İBB istasyonlarında 2020 yılında uygulanan sokağa çıkma kısıtlamasına rağmen 2015 yılında ölçülen PM10 konsantrasyonlarının daha düşük ölçüldüğü görülmektedir. Bu da

2015'ten günümüze hava kalitesinin kentleşmeden olumsuz anlamda etkilendiğini ve hava kirliliğinin arttığını göstermektedir.

Tablo 5. 2015-2020 arası yıllık PM10 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) ölçümlerin betimleyici istatistikleri

	Alsancak İBB					Bayraklı İBB					
	N	En Düşük	En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	N	En şük	Dü- En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	
2015	8	9,87	29,92	16,556	6,167	8	16,12	48,77	33,309	10,694	
2016	8	11,62	30,88	22,860	6,560	8	16,97	98,68	46,001	27,463	
2017	7	16,30	86,45	53,680	29,082	8	15,27	62,08	37,048	14,490	
2018	8	34,64	56,48	48,590	8,032	8	49,86	93,05	69,518	13,566	
2019	5	16,49	44,52	24,184	11,654	5	21,25	37,75	28,620	6,093	
2020	8	16,43	24,14	19,041	3,302	6	18,74	26,22	22,982	2,536	
	Karşıyaka İBB					Şirinyer İBB					
	N	En Düşük	En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	N	En şük	Dü- En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	
2015	8	12,77	30,00	21,705	6,209	8	24,37	39,69	31,556	5,345	
2016	8	12,26	24,61	16,416	4,709	7	17,93	76,11	41,810	22,564	
2017	8	13,66	43,53	27,013	10,438	8	10,02	46,06	32,224	11,597	
2018	5	5,31	51,02	35,534	18,900	8	39,14	57,84	49,630	6,534	
2019	5	9,51	24,12	15,754	6,286	5	16,97	43,15	25,086	11,092	
2020	8	12,67	20,84	15,823	3,230	8	20,93	36,76	26,765	5,505	
	Çiğli İBB					Gaziemir					
	N	En Düşük	En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	N	En şük	Dü- En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	
2015	8	14,35	37,21	26,078	7,406	7	5,99	13,34	10,776	2,536	
2016	5	13,64	49,84	30,660	18,131	8	16,20	53,11	31,713	14,289	
2017	8	10,40	29,67	21,515	7,144	8	20,88	66,39	46,624	15,439	
2018	8	35,83	60,34	46,610	10,998	8	47,28	67,11	55,533	7,287	
2019	5	12,97	29,34	20,086	5,946	8	22,76	63,05	40,045	13,205	
2020	8	14,13	30,54	19,824	5,447	8	30,73	47,32	36,721	5,560	
	Bornova İBB					Güzelyalı İBB					
	N	En Düşük	En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	N	En şük	Dü- En Yüksek	Ort.	Std. Sapma	
2015	7	8,22	31,36	20,259	8,892	8	15,00	34,81	26,314	6,683	
2016	7	24,61	90,32	48,553	23,899	8	16,95	53,03	28,633	13,431	
2017	8	18,48	58,00	33,869	14,433	8	14,85	30,08	23,550	5,866	
2018	8	49,26	97,96	73,166	14,297	8	11,99	45,55	24,425	10,699	
2019	5	19,00	34,32	28,790	5,990	5	24,10	77,93	45,474	22,538	
2020	8	20,55	43,95	33,659	6,610	8	23,24	47,68	33,819	8,392	

* Kalın karakterler en yüksek ortalama, italik karakter ise en düşük ortalama.

Tablo 6. Friedman testi sonuçları ($H_0: \mu_{PM10}^{2015} = \mu_{PM10}^{2016} = \mu_{PM10}^{2017} = \mu_{PM10}^{2018} = \mu_{PM10}^{2019} = \mu_{PM10}^{2020}$ $H_1: Eşitsizlik$)

Alsancak İBB		Bayraklı İBB		Çiğli İBB		Gaziemir	
N	5	N	3	N	4	N	7
Ki-Kare	16,086	Ki-Kare	10,619	Ki-Kare	10,571	Ki-Kare	24,878
Bağımsızlık Derecesi	5	Bağımsızlık Derecesi	5	Bağımsızlık Derecesi	5	Bağımsızlık Derecesi	5
Anlamlılık*	0,007	Anlamlılık*	<i>0,059</i>	Anlamlılık*	<i>0,061</i>	Anlamlılık*	0,000
Karşıyaka İBB		Şirinyer İBB		Bornova İBB		Güzelyalı İBB	
N	5	N	4	N	4	N	5
Ki-Kare	6,714	Ki-Kare	11,429	Ki-Kare	14	Ki-Kare	6,143
Bağımsızlık Derecesi	5	Bağımsızlık Derecesi	5	Bağımsızlık Derecesi	5	Bağımsızlık Derecesi	5
Anlamlılık*	0,243	Anlamlılık*	0,044	Anlamlılık*	0,016	Anlamlılık*	0,293

* Kalın karakterlerde anlamlılık %5 altı, italik karakterlerde ise %10 altıdır.

Tablo 7. Wilcoxon testi sonuçları ($H_0: \mu_{PM10}^{2020} = \mu_{PM10}^{201X}$ $H_1: \mu_{PM10}^{YOK} \neq \mu_{PM10}^{VAR}$)

		2020-2015	2020-2016	2020-2017	2020-2018	2020-2019
Alsancak İBB	Z	-0,840	-1,540	-2,197	-2,521	-0,135
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	0,401	0,123	0,028	0,012	0,893
Bayraklı İBB	Z	-1,992	-2,201	-1,572	-2,201	-1,069
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	0,046	0,028	0,116	0,028	0,285
Çiğli İBB	Z	-1,820	-0,944	-0,280	-2,521	-0,405
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	<i>0,069</i>	0,345	0,779	0,012	0,686
Gaziemir	Z	-2,366	-0,980	-1,540	-2,521	-0,560
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	0,018	0,327	0,123	0,012	0,575
Karşıyaka İBB	Z	-1,820	-0,420	-2,100	-1,753	-0,674
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	<i>0,069</i>	0,674	0,036	<i>0,080</i>	0,500
Şirinyer İBB	Z	-1,540	-1,521	-1,400	-2,521	-0,674
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	0,123	0,128	0,161	0,012	0,500
Bornova İBB	Z	-2,197	-1,690	-0,140	-2,521	-1,753
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	0,028	<i>0,091</i>	0,889	0,012	<i>0,080</i>
Güzelyalı İBB	Z	-1,820	-0,840	-2,380	-2,521	-0,674
	Anlamlılık (2-Kuyruklu)*	<i>0,069</i>	0,401	0,017	0,012	0,500

* Kalın karakterlerde anlamlılık %5 altı, italik karakterlerde ise %10 altıdır. Kırmızı karakterler negatif anlamda farklılık belirtirken, siyah karakterler pozitif anlamda farklılık belirtmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Covid-19 Pandemisi önlemleri kapsamında sokağa çıkma kısıtlamasının esnetilmeden uygulandığı ilk dönemde (11-12, 18-19, 23-26 Nisan 2020), İzmir merkez kentinin hava kalitesi ölçüm istasyonlarından elde edilen verilere göre, kısıtlamalar hava kalitesini olumlu yönde etkilemiştir. İstatistiksel olarak incelendiğinde anlamlı bir farkın Alsancak İBB, Bayraklı İBB, Çiğli İBB, Gaziemir ve Karşıyaka İBB istasyonlarından alınan verilerde olduğu tespit edilmiştir. Bornova, Güzelyalı ve Şirinyer istasyonlarında istatistiksel olarak

anamlı bir fark gözlemlenmemiştir. Bu sonuç söz konusu istasyonların konumları incelendiğinde yorumlanabilir niteliktedir. Güzelyalı istasyonunun körfezden, Bornova ve Şirinyer istasyonlarının tarım ve orman alanlarından rüzgar alıyor olması temiz hava akımının sağlandığı varsayımını doğrulamaktadır. Buna ek olarak her üç istasyonun da merkez kentin çeperinde, kent içi trafik yoğunluğunun görece azaldığı bölgede yer aldığı görülmektedir. Özellikle güneyde Güzelyalı İBB ve güneydoğuda Şirinyer İBB istasyonlarının yakın çevreleri mahalle bazında nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu konut bölgeleridir. Bornova İBB istasyonu yakın çevresinin görece gözenekli yapısı ve tarım, orman ve doğal alanlarla çevrenmesi anlamlı farklılığın ortaya çıkarmaması sonucunu açıklasa da bu istasyonlarda da sokağa çıkma kısıtlamasının uygulandığı günlerin hava kalitesinin diğer günlerden daha iyi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla günlük insan hareketliliğinin (yoğun trafik, endüstriyel emisyonlar), İzmir özelinde hava kirliliğini arttırdığı çalışma kapsamında tespit edilmiştir.

Yıllık düzeyde elde edilen sonuçlar incelendiğinde öncelikle 2019 yılında yeterli veri olmadığı için 2020 ile karşılaştırmasının doğru sonuçlar vermediği düşünülmektedir. Fakat 2018 ile 2020 yılları karşılaştırıldığında tüm istasyonlarda hava kalitesinin 2020 yılında 2018'e göre iyileşmiş olduğu -PM10 konsantrasyonlarının azaldığı- tespit edilmiştir. Genel olarak yıllık verilerin betimleyici istatistiklerine bakıldığında 2018'de geçmiş yıllara göre PM10 ölçümlerinin zirve yaptığı görülmektedir. 2019'daki veri eksikliği ve 2020'de aynı tarihlerde sokağa çıkma kısıtlamasının uygulanmış olması durumu 2015'ten günümüze hava kalitesinin nasıl değiştiği konusunda yorum yapmamızı engelse de 2015 yılından 2018 yılına hava kalitesinin giderek kötüleştiği açıkça gözlemlenmektedir. Analizler genel olarak ulaşım, taşımacılık ve fonksiyon karakteristiğinin hava kalitesine etki ettiğini ve özellikle trafik yoğunluğu ile sanayi üretiminin hava kirliliğini arttırdığını tespit etmiştir. İzmir merkez kentinin planlama çalışmaları yapılırken bu sonuçlar göz önünde bulundurulmalı ve hava kirliliğini önleyici politikalar/stratejiler geliştirilmelidir. Üstelik İzmir'in sadece bu çalışmaya konu merkezinin yoğun kentsel kullanımları hava kirliliğine sebep olmamakta; çepere de saçaklı yapılarından dolayı hava kirliliğini arttırmaktadır. Kuzeyde Menemen'e doğru konut ve sanayi amaçlı saçaklanmalar, güneyde Güzelbahçe ile Seferihisar arasında kalan çeper bölgenin konut amaçlı kısmi yapılaşması ve Gaziemir ile Torbalı arasında kalan alanının yine konut, sanayi ve depolama amaçlı olarak gelişmesi kentin üç ana ekseninde saçaklandığını göstermektedir. Bu sebeple İzmir'in giderek artan yoğun kentleşmesi ve bu durumun yarattığı kirliliğe

karşı 1/25.000 ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı'nda merkez kentin yoğunlaşmasını ve saçaklanmasını, orman alanları, ağaçlandırılacak alanlar, doğal ve ağaçlık karakteri korunacak alanlar, baraj ve koruma alanları gibi doğal eşiklerle sınırlandıran 'Yeşil Kuşak Alanı' tanımlanmış ve 'İzmir Yeşil Altyapı Stratejisi' geliştirilmiştir (İBB, 2012).¹¹

'İzmir Yeşil Altyapı Stratejisi' ise su ve kara sistemlerinin etkileşimini, doğal-yarı doğal-kentsel alanlardaki geçişliliği, yapılan tüm uygulamalarda yenilikçi doğa-esaslı çözümlerden yararlanmayı hedeflemiştir. Merkez kentte özellikle İzmir Körfezi'ni besleyen kent içi akarsu sistemlerinin kentin doğal yaşam koridorları olarak tanımlanmasını ve yeşil kuşak ile ilişkili bir yeşil ağ sisteminin yeniden kurgulanmasını gündeme getirmiştir (İBB, 2017). Bu kapsamda yeşil alanlar, su alanları, koridorlar ve bağlantılar ile yapılar, atıl ve onarılacak alanlar alt başlıkları altında stratejiler belirlenmiştir. Bu önemli başlangıç Avrupa Birliği'nin Ufuk 2020 programı kapsamında desteklenen Urban GreenUp Projesi ile devam etmektedir (Urban GreenUp, 2020). Benzer uygulama projelerinin geliştirilmesi, hava kirliliğini de azaltacağı için önemlidir.

Bu üst ölçekli planlama kararlarına ek olarak yürüme mesafesinde tasarlanan mahalleler, yürüme ve bisiklet rotaları, toplu taşıma bağlantı noktaları, yenilenebilir ve yeşil teknoloji kapsamında değerlendirilen elektrikli araçlar, güneş enerji sistemleri gibi düşük karbon projelerin yaygınlaştırılması da gerekmektedir (Gündel ve Velibeyoğlu, 2020). İç Körfez, kıyılar ve kent teraslarını ele alan 'İzmir Deniz Projesi', kıyı erişimini sağlama, açık alanlar yaratma, kesintisiz yaya ve bisiklet yolları oluşturma, doğa ve teknolojiyi birleştiren kent mobilyaları tasarlama gibi farklı birçok uygulamalarıyla dolaylı olarak hava kalitesini hedefleyen önemli bir proje olsa da hava kirliliğini kontrol amaçlı planlama ve tasarım projeleri geliştirilmelidir.

2016 yılında İzmir için Temiz Hava Eylem Planı (İzmir Valiliği, 2020) hazırlanmıştır. Hazırlanan planda evsel ısınma kaynaklı kirliliğin azaltılması, sanayi kaynaklı kirliliğin azaltılması ve trafik kaynaklı kirliliğin azaltılması başlıkları altında 2016 ile 2019 yılları arasında gerçekleştirilmesi hedeflenen kararlar alınmıştır. Söz konusu plan 2019 yılında revize edilmiştir. Ancak, hava kalitesine yönelik hazırlanan eylem planları, kent formundan yeşil kuşaklarına, kirlitici sanayinin yer seçiminden yeni konut alanlarına veya kent

¹¹ 'Yeşil Kuşak Alanı' olarak 2007 yılı onaylı 1/25.000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı ile tanımlanmıştır.

hava koridorlarından sokak sürekliliklerine çeşitli mekansal planlama kararları ve tasarım projeleriyle bütünleştirilmelidir. Mekânsal kararlar içeren bir hava kirliliği kontrol planı yapılmadan sadece eylem planları hazırlamak, hava kirliliğini önleme ve önüne geçme konusunda yetersiz kalacaktır. Benzer bir şekilde üst ölçekli bölgesel planlardan mahalle, sokak veya park ölçeğindeki tasarım projelerine kadar mekansal kararlarda hava kirliliğini azaltıcı önlemler ana bileşen olarak yer almalıdır.

Extended Abstract

The Effect of Curfews on the Air Quality of Cities, The Case of Izmir

*

Neşe Aydın

ORCID: 0000-0002-1914-3381

Emine Yetişkul

ORCID: 0000-0003-0829-1562

This study was carried out to determine how the concentrations of some atmospheric pollutants in the Izmir metropolitan area changed on the days of curfews during Covid-19 Pandemic. After the first case was detected on March 11, 2020 in Turkey, governmental agencies introduced many protective measures and prohibitions to control the spread of this contiguous disease. Some of them were hour or day based curfews, change of classroom based education to online education, encouragement of flexible working hours and teleworking, and restrictions of inter and intra-city movement. In 'first fear' period after the detection of the first case, people did not take risks, keep away from all public activities and areas, and stopped movement. In addition, public and private institutions as well as firms slowed down their production activities and practiced remote or rotational work. All measures and prohibitions aimed to minimize the mobility and reduce face-to face interactions outside homes affected air quality directly or indirectly. To analyze effects of these changes in daily routines in pollutant levels before and after Covid-10 Pandemic, we used data collected by eight air quality measurement stations in İzmir. By comparing the daily data on a station basis, we captured air pollution caused by human activities, especially transportation and industrial production, which can further be used to develop strategies and policies for the prevention of air pollution in urban environment.

Analyzes were only based on the PM10 pollutant measured at each station due to data limitations for other pollutants. Within the scope of this study, concentration levels of the days when the curfew was imposed (April 11–12, 2020; April 18–19, 2020; April 23–26, 2020) were compared with that of the other days of April 2020 as well as other three months before and after April 2020. Besides,

further analyses present how the air quality has changed on an annual basis from 2015 to 2020 and how the curfew affected the air quality. In urban areas, air quality varies according to both natural and anthropogenic sources such as forest fires or traffic, industry or domestic heating as well as atmospheric and meteorological variables and topographic characteristics of the region. In this study, data of each station were evaluated in itself as assuming that natural structure (topography, vegetation) and built environment characteristics (building heights, urban land use) around the stations did not change to a large extent in short-term. Besides, it was supposed that the atmospheric and meteorological characteristics were similar during the same days of the month or year.

To analyze the daily data of 2020, independent sample t-test was used. On the other hand, both the Friedman and Wilcoxon tests were applied to analyze the annual data between 2015 and 2020. Although each station presented difference in the PM10 concentration average when the curfew days were compared with that of other days in 2020, five out of eight stations (i.e., Alsancak IMM, Bayraklı IMM, Çiğli IMM, Gaziemir and Karşıyaka IMM stations) revealed statistically significant differences. On an annual basis, difference between 2018 and 2020 was statistically significant. In general, improvements in air quality in terms of PM10 concentrations were found during the curfew days, implying that our daily activities and mobility patterns in cities negatively affect the ambient air quality. The literature has revealed that low-density, automobile-dependent urban development (e.g., urban sprawl) increase air pollution, while mixed-land use, compact urban forms with shorter travel distances reduce air pollution (McCarty and Kaza, 2015; Cervero and Kockelman, 1997; Frank and Pivo, 1994). In this direction, strategies and policies could be developed to mitigate air pollution when planning our cities.

This study also presents findings related with urban development pattern of İzmir metropolitan area. Residential and industrial sprawl towards Menemen in the north, partial residential development in the periphery between Güzelbahçe and Seferihisar in the south, and development of the area between Gaziemir and Torbalı for residential, industrial and storage purposes show that the city has been sprawling in three main corridors. These developments pose risks against “The Green Belt” which borders the dense central city and its corridors, and aims to retain forests, undeveloped, natural or agricultural lands that surround urban areas and thereby provides air ventilation corridors to control air pollution according to İzmir Metropolitan Area master plan.

On the other hand, the Clean Air Action Plan of İzmir (İzmir Valiliği, 2020) was prepared in 2016 for reducing pollution caused by domestic heating, industry and traffic; however, fallen behind to attain its targets in three years. Then it was revised in 2019. More importantly, the action plan failed to work in tandem with land-use decisions or project its strategies over spatial development. According to the results of this study, air quality action plans should strongly be associated with urban form, planning and land use decisions such as green belts, location of polluting industry, new residential areas, city air corridors, street continuities etc. Following this line, measures to mitigate air pollution should be the main component in spatial planning from regional scale to neighborhood and street level design projects. Planning should support low-carbon projects such as neighborhoods designed within walking distance, walking and cycling routes, public transportation transfer hubs, and electric vehicles (Gündel and Velibeyoğlu, 2020). Although the 'İzmir Sea Project', which deals with the İzmir Bay, coasts and city terraces, is an important project that indirectly targets air quality with many different applications such as improving coastal access, providing open spaces, creating uninterrupted pedestrian and bicycle paths, and designing urban furniture that combines nature and technology, planning and design projects should incorporate direct measures to control air pollution. Besides the scope of renewable and green technology, and solar energy systems should also be expanded to improve air quality.

Kaynakça

- Alan M. Voorhees & Associates, Ryckman, Edgerley, Tomlinson and Associates, & United States. Environmental Protection Agency. Office of Air Programs. (1972). *A Guide for Reducing Air Pollution Through Urban Planning: Prepared for the Office of Air Programs, the Environmental Protection Agency, December 1971*. National Technical Information Service.
- Arora, S., Bhaukhandi, K. D., & Mishra, P. K. (2020). Coronavirus lockdown helped the environment to bounce back. *Science of the Total Environment*, 140573.
- Bahukhandi, K., Agarwal, S., & Singhal, S. (2020). Impact of lockdown Covid-19 pandemic on himalayan environment. *International Journal of Environmental Analytical Chemistry*, 1-15.
- Bao, R., & Zhang, A. (2020). Does lockdown reduce air pollution? Evidence from 44 cities in northern China. *Science of the Total Environment*, 731, 139052.
- Baysan, C., & Yavaş, S. P. (2020). Covid-19 Ve Hava Kirliliği; Karantina Boyunca Ne Oldu?. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5, 35-46.
- Bereitschaft, B., & Debbage, K. (2013). Urban form, air pollution, and CO2 emissions in large US metropolitan areas. *The Professional Geographer*, 65(4), 612-635.

- Cervero, R., & Kockelman, K. (1997). Travel demand and the 3Ds: Density, diversity, and design. *Transportation research part D: Transport and environment*, 2(3), 199-219.
- Clark, L. P., Millet, D. B., & Marshall, J. D. (2011). Air quality and urban form in US urban areas: Evidence from regulatory monitors. *Environmental Science & Technology*, 45(16), 7028-7035.
- Collivignarelli, M. C., Abbà, A., Bertanza, G., Pedrazzani, R., Ricciardi, P., & Miino, M. C. (2020). Lockdown for CoViD-2019 in Milan: What are the effects on air quality?. *Science of the total environment*, 732, 139280.
- Copernicus. (2020, Şubat). Land Monitoring Service, Corine Land Cover. <https://land.copernicus.eu/pan-european>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2021, Ocak). Hava Kalitesi Bülteni, Kasım 2020. Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- Dantas, G., Siciliano, B., França, B. B., da Silva, C. M., & Arbilla, G. (2020). The impact of COVID-19 partial lockdown on the air quality of the city of Rio de Janeiro, Brazil. *Science of the total environment*, 729, 139085.
- Doğan, F., Kitapçıoğlu, G. (2007). İzmir ilinde hava kirliliğinin yıllar itibariyle karşılaştırılması. *Ege Tıp Dergisi*, 46(3), 129-133.
- Elbir, T., Altok, H., Seyfioğlu, R., Bayram, A., Ergün, P., Eren, T., Şimşir, S., Dumanoğlu, Y., Kara, M., Sayır, S. (2008). İzmir kent merkezindeki ana arterlerde hava kirlleticilerin zamansal değişimlerinin incelenmesi. *Hava Kirliliği ve Kontrolü Ulusal Sempozyumu*, 22-25 Ekim 2008, Hatay.
- Ewing, R., and F. Rong. (2008). The impact of urban form on U.S. residential energy use. *Housing Policy Debate*, 19(1), 1-30.
- Frank, L.D., Pivo, G. (1994). Impacts of mixed use and density on utilization of three modes of travel: single-occupant vehicle, transit, and walking. *Transportation research record*, 1466, 44-52.
- Grimm, N.B., S.H. Faeth, N.E. Golubiewski, C.L Redman, J. Wu, X. Bai, Briggs, J.M. (2008). Global change and the ecology of cities. *Science*. 319, 756-760.
- Gündel, H., Velibeyoğlu, K. (2020), Düşük karbon mahalle: Yürüme ve bisiklet öncelikli kentsel tasarım. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 8, 5-21.
- Hadley, M.B., Baumgartner, J., Vedanthan, R., (2018). Developing a clinical approach to air pollution and cardiovascular health. *Circulation Journal*, 137(7), 725-742.
- İçişleri Bakanlığı. (2020, Şubat). <https://www.icisleri.gov.tr/duyuru1004>.
<https://www.icisleri.gov.tr/17-19-nisan-tarihleri-arasinda-30-buyuksehir-ve-zonguldak-il-sinirlari-icerisinde-sokaga-cikma-yasagi>.
<https://www.icisleri.gov.tr/30-buyuksehir-ve-zonguldak-ilinde-23-24-25-26-nisan-tarihlerinde-uygulanacak-sokaga-cikma-kisitlamasi>.
- İzmir Valiliği. (2020, Şubat). Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, Temiz Hava Eylem Planı <https://izmir.csb.gov.tr/temiz-hava-eylem-plan-i-6545>

- Kalaiarasan, G., Balakrishnan, R.J., Sethunath, N.S., Manoharan, S. (2018). Source apportionment studies on particulate matter (PM10 and PM2.5) in ambient air of urban Mangalore, India. *Journal of Environmental Management*, 217, 815–824.
- Kemp, D. D. (2004). *Exploring environmental issues: An integrated approach*. Routledge.
- Kumari, P., & Toshniwal, D. (2020). Impact of lockdown measures during COVID-19 on air quality—A case study of India. *International Journal of Environmental Health Research*, 1-8.
- Lu, C., Liu, Y. (2016). Effects of China's urban form on urban air quality. *Urban Studies*, 53, 2607–2623.
- Meteoroloji 2. Bölge Müdürlüğü (2021, Haziran) <https://izmir.mgm.gov.tr/>
- McCarty, J., & Kaza, N. (2015). Urban form and air quality in the United States. *Landscape and Urban Planning*, 139, 168-179.
- Nakada, L. Y. K., & Urban, R. C. (2020). COVID-19 pandemic: Impacts on the air quality during the partial lockdown in São Paulo state, Brazil. *Science of the Total Environment*, 730, 139087.
- Rodríguez, M. C., Dupont-Courtade, L., & Oueslati, W. (2016). Air pollution and urban structure linkages: Evidence from European cities. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 53, 1-9.
- Rydell, C.P., Schwarz, G. (1968). Air pollution and urban form: A review of current literature. *Journal of the American Institute of Planners*, 34(2), 115-120.
- Sağlık Bakanlığı. (2020, Şubat). <https://www.saglik.gov.tr/TR,64383/koronavirus-alacagimiz-tedbirlerden-guclu-degildir.html>
- Singh, J., & Tyagi, B. (2021). Transformation of Air Quality over a Coastal Tropical Station Chennai during COVID-19 Lockdown in India. *Aerosol and Air Quality Research*, 21.
- Stone Jr, B., Mednick, A. C., Holloway, T., & Spak, S. N. (2007). Is compact growth good for air quality?. *Journal of the American Planning Association*, 73(4), 404-418.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics*, 6th Edition, Pearson.
- Urban GreenUp. (2020, Ocak). <https://www.urbangreenup.eu/>
- Weng, Q. (2003). Fractal analysis of satellite-detected urban heat island effect. *Photogrammetric engineering & remote sensing*, 69(5), 555-566.
- World Health Organization (WHO) (2021, Ocak). Rolling updates on coronavirus disease (Covid-19). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/events-as-they-happen> 454.
- Yatkin, S., Bayram, A. (2007). İzmir havasında Partikül madde kirliliği: Ölçüm ve değerlendirme. *DEÜ Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 9(2), 15–27.
- Zhou, Y., Levy, J.I. (2008). The impact of urban street canyons on population exposure to traffic-related primary pollutants. *Atmospheric Environment*, 42, 3087–3098.

Kentsel Ulaşım, Salgınlar ve Covid-19: Ankara Toplu Taşıma Sistemi ¹

*

Hind Shahin ²

ORCID: 0000-0003-4524-1986

Emine Yetişkul ³

ORCID: 0000-0003-0829-1562

Öz

Bu çalışmada, yolculuklar ile salgın hastalıklar arasındaki pozitif ilişki, kentsel ulaşım özelinde incelenmektedir. Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinden itibaren Covid-19 Pandemisi sürecinin bir yıllık dönemi Ankara toplu taşıma sistemine odaklanılarak değerlendirilmektedir. Toplu taşımanın kalabalık ortamları, kısa döngülerle işletilen araçları ve sık ziyaret edilen yapıları, bulaşıcı hastalıkların yayılımını tetikliyor gibi görünse de süreç içinde toplu taşıma ortamlarında Covid-19 hastalığına yakalanma riskinin çok yüksek olmadığı görülmüştür. Aslında, toplu taşımada bulaşı etkileyen faktörler göz önüne alınarak uygulanan idari ve teknik önlemlerle beraber kişisel korunma hastalığın yayılımını kontrol etmemizi sağlamaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda hastalıkların yayılmasını etkileyen faktörler kısaca açıklandıktan sonra toplu taşıma sistemlerinde uygulanan bulaşı kontrol edici ve çalışanlar ile yolcuları koruyucu önlemler uluslararası örneklerle tartışılmaktadır. Ankara özelinde ise toplu taşıma sisteminin genel özellikleri ile pandemi öncesi dönemin kullanım yoğunluğu verildikten sonra alınan idari kararlarla uygulanan teknik önlemler aktarılmaktadır. Kentlerdeki hareketliliği durdurmanın ve halk sağlığı açısından sıfır risk ortamları yaratmanın mümkün olamayacağı kabulü ile toplu taşıma sistemlerini salgın döneminde olduğu kadar sonrası normalleşme veya iyileşme döneminde de yönetmek zorundayız. Bu süreçlerin iyi yönetilememesi toplu taşımanın özel ulaşım karşısında gerilemesine neden olacaktır ki çevre kirliliği başta olmak üzere ekonomik ve sosyal kayıpları artırarak sürdürülebilirliği tehdit edecektir.

Anahtar Kelimeler: Hareketlilik, Ankara toplu taşıma, Salgınlar, Covid-19 önlemleri

¹ Bu makale Hind Shahin tarafından 2021 yılında ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Programında tamamlanan ‘Evaluation of Covid-19 Pandemic Measures for Mass Transportation in Ankara’ başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

² M.SSc., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, E-mail: hnd.shaheen@gmail.com

³ Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, E-mail: yetiskul@metu.edu.tr

Urban Transport, Pandemics and Covid-19: Ankara Public Transit System

*

Hind Shahin⁴

ORCID: 0000-0003-4524-1986

Emine Yetişkul⁵

ORCID: 0000-0003-0829-1562

Abstract

In this study, positive relationships between pandemics and trips are investigated in the context of urban transportation. One-year time interval of Covid-19 Pandemic from March 11, 2020 when the first case was detected in Turkey is evaluated by focusing on Ankara public transportation system. Even crowded areas, vehicles operated in short turnovers and frequently visited structures of public transportation might seem to trigger spread of the pandemic, it is seen that risk of getting the Covid-19 disease is no higher in public transportation. In fact, administrative and technical precautions taken considering factors affecting spread in the public transportation combined with personal protection help control disease spread. In this line, after briefly explaining factors affecting disease spread, we discuss measures for controlling spread and protecting passengers and employees with international examples. In the particular case of Ankara, after giving general characteristics and figures of public transportation system prior to pandemic outbreak, administrative measures affecting public transportation usage and technical precautions are given. Assuming impossibility of halting urban mobility and creating zero-risk areas in terms of public health, as managed during pandemic period, public transport systems needs to be managed during normalization or recovering periods afterwards.

Keywords: *Mobility, Ankara public transit, Pandemics, Covid-19 precautions*

---

⁴ M.Sc., Middle East Technical University, E-mail: hnd.shaheen@gmail.com

⁵ Prof. Dr., Middle East Technical University, E-mail: yetiskul@metu.edu.tr

Giriş

2020 yılının başından bu yana, dünya hızla yayılan şiddetli Akut Solunum Sendromu Koronavirüs-2'nin (SARS-CoV-2) neden olduğu Covid-19 bulaşıcı hastalığıyla karşı karşıya kalmıştır. İlk vaka, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde tespit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) hastalığa ilişkin 30 Ocak 2020'de 'Uluslararası Önem Arz Eden Halk Sağlığı Acil Durumu' ilan etmiştir. Türkiye'de ise pandeminin ilanı, ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinde gerçekleşmiştir (WHO, 2021). O zamandan bu yana hastalık dünyada ve Türkiye'de hızla yayılmaya devam etmektedir. 1990'lardan bu yana özellikle bulaşıcı olmayan kronik hastalıkların oluşturduğu çevrelere odaklanan halk sağlığı ve ulaşım sistemlerindeki terörist saldırılara odaklanan ulusal güvenlik, Covid-19 salgınına hazırlıksız yakalanmıştır. Çünkü bulaşıcı hastalıkların 'geçmişte kaldığı' düşünölmekteydi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonundaki İspanyol gribinden bu yana 100 yıldır kontrol edemediğimiz bir hastalığın herkesi ve her yeri etkileyebileceği hiç düşünölmemişti (Batty, 2020). Bulaşıcı hastalıklara karşı geliştirilen bu sahte güvenlik duygusu, 1960'larda elde edilen bir dizi başarıdan kaynaklanmaktaydı. Çocuk felci, çiçek hastalığı gibi hastalıklar hızla ortadan kalkmış ve halk sağlığı sorunu olmaktan çıkmıştı. Dönem dönem kimi bulaşıcı hastalıklar (yeni bölgelerde veya hastalıktan daha önce etkilenmiş bölgelerde) yeniden ortaya çıksa da dünya çapında bir pandemiye dönüşmeden kontrol altına alınmıştı. Yine de görece bu kısa süreli SARS, MERS ve Ebola gibi epidemik salgınlar, bize bulaşıcı hastalıkların yayılma hızı yanı sıra halk sağlığı açısından ne tür durumlar ortaya çıkarabileceğinin ipuçlarını sunmaktaydı.

Yolculuklar ve Salgınlar

Bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması veya kaybolan bir bulaşıcı hastalığın yeniden yaygınlaşması birçok faktör veya olayın aynı anda bir araya gelmesine veya sırasıyla oluşmasına bağlıdır (Wilson, 1995). Bu ortaya çıkış veya yeniden yaygınlaşma, çok karmaşık süreçler içermekteyse de sürece katkıda bulunan faktörleri, genel olarak çevresel değişiklikler ile insanların demografik yapısındaki veya davranışlarındaki değişiklikler olmak üzere iki ana grupta toplayabiliriz. Birinci gruptaki değişiklikler mikrobiyal adaptasyonla ilgiliyken (Lederberg, Shope ve Oaks, 1992; Wilson, Levins ve Spielman, 1994), ikinci gruptaki değişiklikler ise ekonomik ve teknolojik gelişmeler, mal ve hizmet sunumunun genişlemesi, ticaretin artması ve halk sağlığı önlemlerinde bozulmayla ilişkilidir. Yolculuklar ise hem bulaşıcı hastalığın ortaya

çıkmasına hem de özellikle hastalığın yayılmasına katkıda bulunduğu için belki de ikinci grubun en çok tartışılan örneğidir. Kaydedilen tarih boyunca ve öncesinde insanlar, bir yerden başka bir yere, sürekli farklı amaçlarla hareket etmiş ve göçmüştür. Bu hareketlilik, başlangıçta avcı/taşıyıcı toplumların doğası gereği ortaya çıksa da zamanla yolculukların amaçları değişmiştir. Tarımsal ürünleri veya yiyeceği toplamadan modern zamanlardaki iş, okul, alışveriş ve eğlenceye kadar amaçlar çeşitlenmiş; en sonunda yolculuğun kendisi de rekreatif olarak bir amaca dönüşmüştür (Mokhtarian ve Salomon, 1999). Farklı nedenlerle olsa da insanlar sürekli değişen ve hızlanan ulaşım modlarını kullanarak mesafeler kat etmişlerdir. Hareketlilikte geline bu noktayı, Jonathan H. Cossar'ın 'insanın yolculuk serüveninin ve ardından gelen sonuçlarının göstergesi' (1994, s. 36) olarak özetlemesi, aslında Covid-19 hastalığının da nasıl bu derece hızla dünyaya yayıldığı sorusunu da cevaplamaktadır.

William McNeill 1979 yılında yayınlanan 'Salgınlar ve Halklar' başlıklı kitabında, bulaşıcı hastalıkların dünya tarihini şekillendirmede, savaş ve barıştaki güç dengelerini değiştirmeden toplumlarının yapısını ve yaşadığı coğrafyayı belirlemeye kadar çok önemli rol oynadığını ayrıntılarıyla anlatmaktadır.⁶ McNeill eserinde, ticaret kervanları ile haclara ek olarak, askeri operasyonların da insanlık tarihindeki en şiddetli hastalık salgınlarını körüklediğini belirtmiştir. Çiçek hastalığı ve veba salgınları bunun örnekleridir. Donald Hopkins, 'Prensler ve Köylüler: Tarihte Çiçek Hastalığı' adlı kitabında, ilk olarak oldukça erken bir tarih olan MÖ 1000'li yıllarda insanlarda görüldüğü bilinen çiçek hastalığının Mısır'dan Hindistan'a yayılmasının izini sürmüştür (Hopkins, 1983). MS 542 ile 750 yılları arasındaki dönemde görülen Jüstinyen Vebası, Akdeniz ülkelerinde Pers ve Roma ordularını ve nüfuslarını tahrip ederek yayılmıştır. Orta Doğu'da ticaret yolları boyunca yayılan bu hastalığın, 7. YY'da Müslüman orduların fetihlerine de katkı sağladığını göstermektedir (Cossar, 1994). Bulaşıcı hastalık salgınlarının en vahim örneklerinden birisi, Moğolistan ve komşu bölgelerinde MS 1320 yılında başlayan Kara Ölüm Salgını'dır. Hastalık 30 yıl boyunca Çin, Hindistan, Asya, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Rusya ve Avrupa'da Moğol İmparatorluğu'nun ticaret yolları boyunca aralıksız yayılmıştır. 15. YY'ın sonlarında bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu Avrupa'dan sömürgecilerle Amerika kıtasına getirilen çiçek hastalığı ve kızamık, 1517 yılından başlayarak 1530 yılına kadar yaklaşık iki milyon yerlinin yok olmasına sebep olmuştur (Cossar, 1994).

⁶ Eserin Türkçe adı, Çıpa, H. Erdem tarafından 1995 yılında Toplumsal Tarih Dergisi'nin 22(4) sayısında yayınlanan 'McNeill'in "Salgınlar ve Halklar"ı Üzerine Düşünceler' yazısı esas alınarak belirlenmiştir.

Yakın döneme gelirse koronavirüsler, son 20 yılda iki ciddi hastalığa daha yol açmıştır (Pan ve diğerleri, 2020). Bunlardan birincisi, ilk olarak Kasım 2002'de Çin'in Guangdong Eyaletinde tespit edilen “Şiddetli Akut Solunum Sendromu” olan SARS'tır (Ahmad, Krumkamp ve Reintjes, 2009). Sağlık personeli arasında hızla yayılmıştır. Bulaşlı doktorlardan birisinin Şubat 2003'de havayolu ile Hong Kong'a gitmesi ve otelde konaklaması, hastalığın küresel ölçekte yayılmasına yol açmıştır (Tsang ve diğerleri, 2003). SARS hastalığının bulaşması Temmuz 2003'de başarıyla durdurulmuş olsa da bu yarasa kaynaklı virüsün küresel yayılımı, 32 farklı ülkede 8.447 vakaya ve 774 ölüme neden olmuştur (WHO, 2003). Koronavirüs ailesinin farklı bir üyesinin neden olduğu ikinci bulaşıcı hastalık salgını ise 2012 yılında ortaya çıkan ve 'Orta Doğu Solunum Sendromu' olarak adlandırılan MERS'tir; salgın, Suudi Arabistan'da başlamış ABD, İngiltere, Fransa ve Güney Kore dahil pek çok farklı ülkeye yayılmıştır (Pan ve diğerleri). Araştırmalarla MERS virüsünün de yarasa kaynaklı olduğu gösterilse de insanlara, ara taşıyıcı olan develerden bulaştığı tespit edilmiştir (Al Hajjar, Memish ve McIntosh, 2013; Omrani, Al-Tawfiq ve Memish, 2015). Dünya genelinde 27 ülkede Kasım 2019 itibariyle toplam 2.494 kişiye bulaşmış ve 858 kişinin vefatına sebep olmuştur (WHO, 2019). Bugün ise dünya, önceki koronavirüslerden çok daha bulaşıcı olan Covid-19 ile karşı karşıya kalmıştır.⁷

Kısaca yukarıda örneklerle açıklamaya çalıştığımız gibi hareketlilik ile bulaşıcı hastalıklar arasında yerleşik bir ilişki vardır. İnsanlar, seyahat ederken farklı genetik havuzların benzeri görülmemiş oranlarda ve kombinasyonlarda karışmasına izin veren mikroplar, hayvanlar ve sayısız biyolojik canlı ile seyahat etmektedir. Bu durum, bulaşıcı hastalıkların taşınımı ve dolaşımı için en iyi ortamı sunmaktadır. Hareketlilik çoğunlukla günlük kısa mesafeli döngüleri içerse de bulaşıcı hastalıkların yayılımında uluslararası havayolu yolculukları araştırmalar da öne çıkmıştır (Örnekler için bkz. Mangili ve Gendreau, 2005). Ulaşımın farklı modlarında da solunum yolu bulaş çalışılmıştır (Örneğin; Joseph, Ricketts, Yadav ve Patel, 2009; Ward ve diğerleri, 2010). Toplu taşımanın ortamı, araçları ve yapıları diğer ulaşım sistemleriyle benzer özellikler göstermesine rağmen konuyla ilgili çalışmalar görece az

⁷ İlk vaka 2019 yılında görüldüğü için hastalık Covid-19 olarak adlandırılmıştır. 31 Ağustos 2021 tarihi itibariyle dünyada vaka sayısı 219 milyona Türkiye'de ise 6,4 milyona yaklaşmıştır. Kayıp sayısı da sırasıyla yaklaşık 4,5 milyon ile 56,5 bini aşmıştır (Worldometer, 2021).

araştırma ile sınırlı kalmıştır. Troko vd. (2011) otobüs ve tramvay kullanımının kış aylarında solunum yolu hastalığı kapma riskini artırdığını bulmuştur. Çeşitli araştırmalar hava aracılığıyla bulaşan hastalıklar ile toplu taşıma kullanımı arasında bağlantı olduğunu doğrulamıştır (Browne, Ahmad, Beck ve Nguyen-Van-Tam, 2016; Feske, Teeter, Musser ve Graviss, 2011). Bulaş riskini ölçmek için sayısal modellemeler de yapılmıştır. Örneğin, Zhao ve diğerleri (2015), Pekin metro sisteminde salgın riskini yolcu hareketlilik verileriyle araştırmıştır. Londra'da yapılan farklı bir çalışmada yeraltı raylı sistem kullanımı ile grip benzeri hastalık (*influenza-like illness*) vakaları arasındaki ilişki incelenmiş, yeraltında daha uzun veya daha fazla teması içeren yolculukların yapıldığı bölgelerde vaka sayılarının da yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır (Goscé ve Johansson, 2018). Ancak bu araştırmalar, bulaşıcı hastalıkları toplu taşımanın kaderi yapmaz.

Toplu Taşıma Sistemlerinde Bulaş Etkileyen Faktörler

Ulaşım sistemleri dahil yapılı çevrede hava aracılığıyla yayılan hastalıkların bulaşması, patojenlerin iletimi ve yayılması, hastalar, taşıyıcılar, ortamın kullanıcıları ve fiziksel çevre arasındaki bir dizi ardışık etkileşime bağlıdır (Faass, Greenberg ve Lowrie, 2013). Bu konudaki mevcut literatür, biyolojik tehlikelere maruz kalma riskini etkileyen faktörler hakkında bize temel bilgiler sunmaktadır. Bu faktörler aşağıda patojen iletiminin, toplu taşıma sisteminin ve yolcu hareketliliğinin özellikleri başlıkları altında incelenmektedir. Ancak gruplamanın net ayrımlarla yapılamayacağı da not edilmelidir. Zira bulaş, katedilen mesafe, örneğin, hem sisteminin tasarımına ve işletimine hem de kişisel yer seçim tercihlerine de bağlıdır.

Patojen İletim Yolları

Hastalığa neden olan mikroorganizmanın yapısına bağlı olarak bulaşma yolları, doğrudan temas, dolaylı temas, damlacık teması veya havadan iletim olarak farklılaşmaktadır. Doğrudan iletim, hastalıktan sorumlu mikroorganizmanın fiziksel temas ile aktarımıdır. Giderek kalabalıklaşan toplu taşıma ortamlarında artan temas, hastalığın bulaşma olasılığını da artırmaktadır. Dolaylı iletim ise mikroorganizmanın türüne, yüzeyin malzemesine ve yüzeyin temizlenme ile ilaçlanma sıklığına bağlı olsa da, kontamine bir yüzeyle temas edildiğinde hastalığın bulaşmasını ifade etmektedir (Siegel ve diğerleri, 2007). Damlacık aracılığıyla hastalığın bulaşması ise bulaşlı kişi öksürdüğünde, hapşırduğunda veya konuştuğunda üretilen damlacıkların diğer kişi-

nin gözleri, burnu veya ağız ile temas ettiğinde gerçekleşir. Damlacıklar havada uzun süre kalamamakta ve sonunda çökmektedir. Ancak bazı damlacık kalıntıları veya mikroorganizma yüklü toz parçacıkları uzun süre havada asılı kalabilmektedir. Bu damlacığın büyüklüğüne ve bileşimine göre değişse de genellikle küçük damlacıklar, havada daha uzun süre asılı kalarak hava akımları ile ilk kaynağından uzağa taşınabilirken, büyük damlacıklar da yüzeylere kolay yerleşmektedir. Böylelikle damlacıklarla yayılan patojenler, bilet ve para makineleri, araç içi koltukları, bekleme oturakları, kapı kolları, asansör düğmeleri, korkuluklar ve küpeşterler gibi farklı yüzeylere birikerek dolaylı temas ile hastalığın iletiminde yeni bir döngü başlatırlar. Yukarıda açıklanan iletim türleri birbirini dışlamaz. Aslında kaynağından aktarım, farklı iletim yollarının çeşitli birleşimlerini içeren çok yönlü bir süreç olduğu için tek bir yolu saptamayı ve diğerlerini hariç tutmayı zorlaştırmaktadır.

Toplu Taşıma Sisteminin Özellikleri

Patojenin iletim özelliklerin yanı sıra diğer risk değişkeni ulaşım sistemiyle ilgilidir. Entegre bir toplu taşıma, otomobile kıyasla tüketilen enerji miktarını ciddi oranda azaltarak yolcu kilometre başına çevresel ayak izini düşürmektedir (Shapiro, Hassett ve Arnold, 2002). Buna ek olarak artan toplu taşıma yolcu sayısı, daha az trafik sıkışıklığına ve dolayısıyla yolculuk sürelerinin kısılmasına da neden olmaktadır. Bu çevresel üstünlük, çok sayıda yolcunun birbirine yakın bir şekilde seyahat etmesinden kaynaklanmaktadır ki ulaşım maliyetlerini de düşürerek toplumsal ve bireysel faydalara dönüşmektedir (Faass ve diğerleri, 2013). Ancak bulaşıcı hastalıklar ve salgın söz konusu olduğunda, bu toplumsal ve bireysel faydalar, kaygılara ve endişe verici konulara yerini bırakmaktadır. Üstelik toplu taşımanın kesintisiz ve döngüsel sunumu, halk sağlığıyla ilgili önlemleri almayı da zorlaştırmaktadır. Belirli sayıdaki çalışanın vardiyalı görev çizelgeleriyle araçları ve hizmet binalarını kısa sürede temizlemeleri ve ilaçlamaları pek de mümkün değildir (Faass ve diğerleri). Mutlak dakiklik ile işletilen sistemde bazen sosyal mesafe ilkesini uygulama oranı da düşmektedir. Bu nedenlerle, toplu taşımada belirli bir düzeye kadar hastalığın bulaşması ve yayılımı beklense de, bulaş etkileyen faktörler daha çeşitlidir.

Yolcu trafiği özellikle zirve saatlerde hem aktarma noktalarında hem de araçlarda artar. Yolcu sayısı verilerinde kaydedilen en yoğun 10 raylı sistem hizmetinin %47 ile %66 arasında kapasitesinin üstünde işletildiği İngiltere’de, Ulaştırma Bakanlığı tarafından yürütülen bir araştırmada ortaya konulmuş-

tur (DfT, 2011). Toplu taşımada kalabalığın, kapalı pencere ve kapılarla yetersiz havalandırmanın ve havalandırma sistemlerinin havadan iletimi artırarak hastalığın yayılmasını etkilediği Mohr ve diğerleri (2012) tarafından açıklanmıştır. Benzer bir şekilde Edelson ve Phypers (2011) vakaya yakınlığa ek olarak kapalı ve zayıf bir havalandırma sisteminin toplu taşıma araçlarında tüberküloza maruz kalma riskini artırdığını bulmuştur. Aslında, tüberküloz oranlarının yüksek olduğu ülkelerde yapılan çeşitli araştırmalarda toplu taşıma araçlarında kalabalığın ve yetersiz havalandırmanın hastalığın yayılmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğu gösterilmiştir (Andrews, Morrow ve Wood, 2013; Horna-Campos ve diğerleri, 2010). Maruz kalma, kısa veya uzun bir yolculukta veya tekrarlanan yolculuklar sırasında meydana gelebilir. Yığılmalı maruz kalma olarak da adlandırılan, kısa fakat yinelenen maruz kalma süreleri de hastalığın bulaşında etkilidir (Horna-Campos ve diğerleri, 2007; Mohr ve diğerleri). Maruz kalma süresinin de etkisi patojen yoğunluğundan iletim yollarına veya sisteminin özelliklerine göre farklılaşsa da yoğun hatlardaki çok aktarmalı yolculukların riski yükselttiği açıktır. Son olarak, yapı çevrenin hidrotermal durumunun da bulaşı etkilediği düşünülmektedir. 'Hidrotermal' terimi, ısı ve nem binalar boyunca hareketine atıfta bulunan birleşik bir kavramdır. Bina yüzeyinin tekrar tekrar ıslanması, kuruması, donması ve çözülmesi, yüzeylerde küf oluşumu gibi sorunlara neden olabilir. Ancak bu faktör yeterince araştırılmamıştır.

Yolcu Hareketliliği

Toplu taşıma sistemlerinde hastalığın yayılma sürecine etki eden bir diğer değişken ise yolcu davranışlarıdır. Hastalık yayma potansiyeli yüksek olan yolcu gruplarının ve yolcu hareketlilik biçimlerinin belirlenmesi, hastalığın bulaşmasını ve yayılmasını anlamamıza katkıda bulunur. Örneğin, olağan günlük ev-iş veya ev-okul yolculukları yapanlara göre gezginlerin hastalığın yayılmasında daha etkin oldukları kanıtlanmıştır (Pappalardo ve diğerleri, 2015). Günlük olağan yolculukların güzergahı bellidir ve bir kaç farklı konumu içerir. Gezginlerin yolculukları ise bir çok farklı yerleri içerdiği için tekrarlanan yolcu davranışları veya ziyaret edilen konumlar kolay belirlenemez. Covid-19 salgınının ortaya çıkması ve hızla pandemiye dönüşmesi, yolcu hareketliliğini anlamının önemli olduğunu göstermiştir.

Shoghri, Liebig, Jurdak, Gardner ve Kanhere (2020) üç yolcu davranış boyutunun (gezginlik derecesi, katedilen mesafe ve yolculuk esnasında karşılaşma sayıları) hastalığın yayılımındaki etkilerini, Avustralya, Sydney'de toplu-

nan akıllı kart verileriyle otobüs yolculukları temelinde incelemiştir. Çalışmada hastalık ulaşım ağına yayılarak simüle edilmiş, bulaş olasılığı ile patojenlerin havada asılı kalma süreleri değiştirilerek yolcu grupları arasında hastalığın yayılımı araştırılmıştır. En etkili hastalık yayıcılar, çok aktarmalı günlük olağan yolculuk yapanlar iken, patojenin havada tutunma süresi artırıldıkça çok aktarma yapan gezginler öne çıkmaktadır. Bulaş olasılığı artırıldıkça tüm gruplarda bir artış gözlenirken, özellikle kısa mesafeli günlük olağan yolculuk yapanlar daha çok etkilenmektedir. Uzun mesafe kateden yolcular ile sık ziyaret edilen kalabalık yerlere uğrayan yolcuların daha kolay hastalığı yaydığı Shoghri, Liebig, Gardner, Jurdak ve Kanhere (2019) tarafından ortaya konulmuştur. Özetle, bulaşıcı hastalıkların yayılımı ile yolcu hareketlilik biçimleri arasında bağlantı olduğu kanıtlanmıştır. Patojen iletiminin, toplu taşıma sisteminin ve yolcu hareketliliğinin değişen özelliklerine göre salgınlara ilişkin farklı senaryolar kurgulamak ve bu doğrultuda korunma önlemlerine yönelik kısa ve uzun vadeli stratejiler ve politikalar geliştirmek mümkündür.

Kontrol Edici ve Koruyucu Önlemler

Bir önceki bölümde, hastalıkların bulaşmasını ve yayılmasını etkileyen faktörler genel olarak incelenmiştir. Her ne kadar faktörlerin etkileri, toplu taşımanın çok değişkenli ortamlarında net bir şekilde ölçülemez de bulaşmayı ve yayılmayı kontrol edici önlemleri geliştirmek mümkündür (Kowalski, 2012). Biyolojik tehditlere karşı kontrol önlemlerini doğru senaryo ile doğru yerde uygulamak gerekmektedir. Faass ve diğerleri(2013) yayılımı önlemeye yönelik stratejilerin çoğu okul ve hastane gibi yerlerde görece kolayca uygulanabilirken hareketliliğin ve geçişlerin yoğun olduğu ortamlarda (sosyal mesafe ilkesi gibi) uygulamanın zorlaştığını belirtmiştir. Bu nedenle toplu taşımaya özgü rehberlik yeknesak değildir. Örneğin, ulaşım sistemlerinde domuz gribine karşı alınan önlemler için özel eğitim düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur (Faass ve diğerleri). Aslında, Covid-19 pandemisinin ortaya çıkması ve yayılmasındaki hız dikkate alındığında kentsel ulaşım sistemlerinin buna hazırlıksız olduğu açıkça görülmektedir. Üstelik farklı coğrafyalardaki ekonomik, sosyal, politik, teknolojik ve iklimsel koşullarında toplu taşıma hizmetlerinin sunumu birçok açıdan farklılaşmaktadır (Nasir, Campos, Christie ve Colbeck, 2016). Yine de araştırmalar ve uygulamalar yapıldıkça çevrelerde hastalığın bulaşma zincirini kırmak için gerekli olan kontrol önlemlerini üç ana grupta tanımlamıştır. İdari ve teknik önlemlerin yanı sıra kişisel korunma da sağlıklı ulaşım için olmazsa olmazdır.

İdari Önlemler

İdari önlemler, yönetimlerin ve işletmelerin kararlarıyla belirlenir. Genel olarak biyolojik tehlikelere maruz kalmayı azaltmak için hizmet usulleri ve politikası değiştirilmektedir. Belki de tüm idari önlemlerin ortak yönü, bir acil durum müdahalesi veya protokolünün olmasıdır. Bu protokoller, çalışanların programlarındaki ve görevlerindeki değişiklikleri, bazı hatların kapatılması, güzergahların yeniden belirlenmesi ve zaman çizelgelerinde değişiklikleri içerir. Buna ek olarak, işletmeler, hat, güzergah ve program değişiklikleri hakkında bilgi sağlayan, çalışanların ve yolcuların sorularını yanıtlayan ve şikayetleri işleme alan ve toplu taşımayı kullanırken nasıl güvende kalacağına dair anlaşılması kolay talimatlar hazırlayan acil durum iletişim kanalları geliştirmektedir. Bu iletişim kanalları güncel olmalı, akıllı telefon kullanıcıları veya sosyal medya kullanıcıları mobil uygulamalardan veya platformlardan yararlanmalıdır. Toplu taşıma araçlarının içinde bilgilendirici afişlerin kullanılması da bir başka paylaşım örneğidir. Ayrıca, idari önlemler çalışanlara pandeminin özellikleri, risk faktörleri ve korunucu davranışlar (Örneğin; öksürük görgü kuralları ve kişisel koruyucu ekipmanın bakımı) hakkında güncel eğitim ve öğretim sağlamayı da içermektedir. Bu tür eğitimler basit, anlaşılması kolay ve uygun dillerde mevcut olmalıdır. Hem yolcuların hem de çalışanların sosyal mesafe kurallarına uymaları, maske takmaları ve hijyeni sürdürmeleri istenmelidir.

Teknik Önlemler

Teknik önlemler, öncelikle çalışanların güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Toplu taşımada örnek olarak, özellikle araç sürücülerini yolculardan ayıran fiziksel bariyerler yerleştirilmektedir. Bu tür bariyerler arasında paneller, şeffaf veya cam paravanlar, ayırıcı ağlar veya tehlike uyarı bandları yer almaktadır. Otobüs sürücülerini korumak ve sosyal mesafeyi sağlamak için arka kapıdan biniş, dünya çapında birçok işletme tarafından uygulanmaktadır. Diğer taraftan da çeşitli ödeme yöntemlerinin geliştirilmesiyle nakit para kullanımının caydırılması ve yüz yüze iletişimin azaltılması önlemler arasında yer almaktadır. Teknik kontroller ayrıca ortak kullanılan alanların, yapıların ve ekipmanların temizlenmesi ve dezenfektasyonunu da içermektedir. Özellikle yüzeylerin patojen deposu haline gelmesini önlemek için cam, deri, plastik ve çelik gibi farklı yüzeyler üzerinde çeşitli kaplama türleri test edilmiştir. Anti-mikrobiyal kaplamaların farklı hassas ortamlarda etkin olduğu kanıtlanmıştır (Boyce, 2016; Casey ve diğerleri, 2010). Bu tür kaplamalar ulaşım sistemlerinde de görülmektedir. Örneğin, Şili'deki Valparaiso Metrosu'ndaki

bir tren, anti-mikrobiyal bakır korkuluklar ve direklerle donatılmıştır (eHealth Network, 2013). Son araştırmalar, bakır yüzeylerde virüslerin 4 saatten uzun süre yaşamadığını iddia etmektedir. Hong Kong metrosunda da bazı yüzeyler nano-bazlı dezenfektanlar ile kaplanmıştır (Davies, 2007). Bununla birlikte, genel olarak ilaçlamanın ne sıklıkta (her yolculuğun sonunda, her gün veya her üç günde bir) uygulanacağı, en iyi uygulama yönteminin ne olduğu ve hangi tür dezenfektanın (anti-mikrobiyal koruma, UV ışığı, pestisit) kullanılacağı da tartışma konusudur.

Yaşanmakta olan Covid-19 pandemisinde New York, Metropolitan Ulaşım günde iki kere araçları ilaçlatırken, Singapur Metrosu ilaçlama işlemini üç kez uygulamaktadır. Boston metrosu ise yüzeyleri her 4 saatte bir ilaçlayacağını duyurmuştur. Diğer taraftan bir çok ülke bu işlemleri el emeği temelli yürütmekte iken Hong Kong, Raylı Toplu Taşıma düzenli yapılan temizliğe robot (buharlaştırılmış hidrojen peroksit robot) temizliğini de yakın zamanda eklemiştir. Şirket, robotun trenlerde elle ulaşılamayan küçük boşlukları temizlik için tasarlandığını belirtmiştir. Hangi dezenfektanın kullanılacağı konusunda da belirsizlikler vardır. Havaalanı Kooperatif Araştırma Programı (ACRP) 2013 Yılı Raporu'nda UV ışığının kullanılmasını önermiştir (National Academies of Sciences, 2013). Çin, Ulusal Sağlık Komisyonu tarafından yayınlanan bir rehberin ardından Shanghai'da bir toplu taşıma şirketi, otobüslerinin iç ve dışını UV ışıklarıyla dezenfekte etmektedir (Sustainable Bus, 2020). Şirket, işlemin otobüs başına 5 ila 7 dakika sürdüğünü ve virüslerin %99,9'undan fazlasının öldürdüğünü iddia etmiştir. En önemlisi, havalandırmanın uygun şekilde çalıştırılarak bakımının düzenli yapılması ve yüksek verimli hava filtrelerinin takılması gerekmektedir. Bu tür önlemler genellikle etkilidir. Diğer idari önlemler ve kişisel korunmadan daha kalıcıdır. Ancak devamlılık önemli olduğu için uygulanması daha zordur.

Kişisel Korunma

Kişisel korunma ile Kişisel Koruyucu Ekipmanın (KKE) diğer önlemlere göre daha az etkili olduğu düşünülmesine rağmen (Nasir ve diğerleri, 2016), son salgın bunun çok önemli olduğunu kanıtlamıştır. Bunun esas nedeni KKE'in uygulamaya geçirilmesindeki hızdır. KKE örnekleri arasında eldivenler, gözlükler, yüz siperleri, yüz maskeleri, önlükler, tulumlar, saç veya ayakkabı kılıfları, koruyucu giysiler ve solunum maskeleri (Örneğin, N95) sayılabilir. Salgın sırasında gerekli olan KKE türleri, genellikle çalışırken bulaşma riskine ve maruz kalınan görevlere göre farklılaşmaktadır. Özel KKE

tavsiyeleri, mesleklere, coğrafi konuma, işçiler için güncellenmiş risk değerlendirmelerine ve belirli bir hastalığın yayılmasını önlemede KKE'nın etkinliğine ilişkin bilgilere bağlı olarak değişebilir. Genel olarak, sağlık çalışanları ve ilk müdahale ekipleri, KKE dağıtımı söz konusu olduğunda önceliklendirilir. Birçok kişi (Örneğin, otobüs şoförleri) yüksek enfeksiyon olasılığıyla karşı karşıya kalmasına ve özünde sağlığa erişimi sağlayan temel çalışanlar olmasına rağmen, ilk müdahale (yüksek risk) grubu dışında bırakılmaktadır. Aslında hastalığın yayılımını daha hızlı kontrol altına almak için yüksek risk grubu genişletilebilir. Buna ek olarak, işletmelerin çalışanlarına sadece ücretsiz KKE sağlaması değil KKE'ın doğru kullanımı ve kısıtları konusunda da eğitim vermesi gerekmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Yolculuklar ve salgınlar arasındaki yakın ilişkiyi konu edinen çalışmamızın birinci amacı ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2021 tarihinden itibaren Covid-19 Pandemisi sürecini deneyimleyen Türkiye'de Ankara'ya odaklanarak salgının 1 yıllık dönemini kentsel toplu taşıma sistemi üzerinden değerlendirmektir. Toplu taşımanın kalabalık ortamları, kısa döngülerle işletilen araçları ve sık ziyaret edilen yapıları, bulaşıcı hastalıkların yayılımını doğrudan etkiliyor gibi görünse de toplu taşımada bulaşı etkileyen faktörler göz önüne alınarak uygulanan önlemler hastalığın yayılımını kontrol etmemizi sağlamaktadır. Bu amaçla uluslararası yazından salgını etkileyen faktörler ve bulaşı önleyici tedbirler üç alt-başlık (idari ve teknik önlemler, kişisel korunma) altında yukarıda kısaca özetlenmiştir. Yolcu sayılarında ve dolayısıyla gelirlerinde sert düşüşler görülen Ankara toplu taşıma sistemi de pandemiden ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Salgının seyrine ve vaka sayılarına göre Türkiye'de de sıkı tedbirler alınmıştır ve belirli dönemlerde esnetilse dahi uygulanmaya devam etmektedir. Aşağıda Ankara toplu taşıma özelinde pandeminin 1 yıllık süreci içinde uygulanan önlemler ve etkileri genel olarak aktarılacaktır.

Çalışmamızın ikinci amacı ise sadece kısa dönemde değil uzun dönemde de toplu taşıma sistemlerinde enfeksiyon bulaşma zincirinin kırılmasının halk sağlığı açısından önemini vurgulamaktır. Çünkü mevcut ve sürekli patojen tehdidini karşılayamayan bir sistem, kaçınılmaz olarak otomobil sahipliğini ve kullanımını tetikleyecektir. Bu da çevre kirliliği başta olmak üzere trafik sıkışıklığı ve kazaları da artırarak ekonomik kayıpları artıracak ve sürdürülebilirliği tehdit edecektir. Diğer bir taraftan da fiziksel hareketsizliğin veya hava kirliliğinin sebep olduğu farklı hastalıklara katkıda bulunacaktır. Riskin

sıfır olamayacağı kabul edilirse ve doğru önlemler uygulanırsa toplu taşımanın şehirlerde dolaşım için güvenli bir yol olduğu görülecektir. Ampirik analizlerle de toplu taşıma ortamlarının diğer kamusal ve özel ortamlara kıyasla hastalığı yayma oranının daha yüksek olmadığı da kanıtlanmaya başlanmıştır.⁸ Kapsayıcı, adil, sürdürülebilir ve dirençli kentleşmeyi teşvik etmek, refahı desteklemek için uzun dönemli toplu taşıma odaklı çözümler geliştirmek ve politikalar oluşturmak zorundayız.

Ankara Toplu Taşıma ve Covid-19 Önlemleri

Covid-19 hastalığının yayılımını en aza indirmek amacıyla, Ankara toplu taşıma sisteminde halk sağlığı açısından riski yönetebilmek için çeşitli önlemler alınmıştır. Hem bu önlemleri değerlendirebilmek hem de pandemi öncesi ve sonrasını karşılaştırabilmek amacıyla öncelikle Ankara'nın kentsel ulaşım sistemine, modlarına ve yolculuk sayılarına ilişkin genel bilgiler aktaracağız. Ankara Büyükşehir Belediyesi toplu taşıma sistemi (kamu işletmecisi) Ankara hafif raylı hattı, M1, M2, M3 ve M4 Metro hatları, teleferik hattı ve 5 otobüs bölgesinde 49 hareket noktasında Şubat 2020 itibarıyla 335 hatta işletilen EGO otobüsleriyle hizmet vermektedir. TCDD tarafından işletilen Başkentray Banliyö hattı toplu taşıma ağının diğer bir kamu ulaşım modudur. Şehir içi özel toplu taşımada 2231 minibüs ve dolmuş ek olarak 199 özel halk otobüsü (ÖHO) ile 160 özel toplu taşıma aracı (ÖTA) da işletilmekte ve ilçeler arasında 478 özel toplu taşıma aracı çalıştırılmaktadır. 'EGO Cepte' mobil uygulamasına göre EGO ve özel işletmecilere ait otobüsler, Ankara ilinde toplam 486 hatta hizmet vermektedir. Servis araçları ile taşınan yolcu sayıları dahil Şubat 2020'de günlük ortalama toplu taşıma yolcu sayısı 3.770.700'dir. Tablo 1 ve Şekil 1'de görüleceği gibi toplu taşımanın kentsel ulaşımındaki payı %56,3 civarındadır. Özel otomobil ve taksi kullanımı ile yolcu sayıları 6.692.450'e ulaşmaktadır.⁹

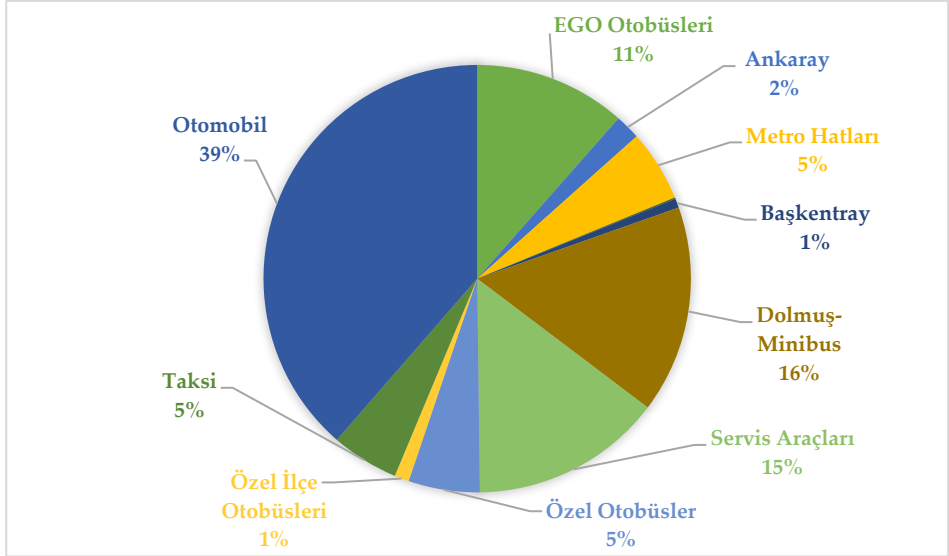
⁸ Örneğin, Fransız Sağlık Bilgileri Kamu Enstitüsü 9 Mayıs ve 28 Eylül 2020 tarihleri arasında toplanan verilerle Covid-19 vakalarının yalnızca %1,2'sinin ulaşım ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. Çoğunlukla hastalığın işyerlerinde (%24,9), okullarda ve üniversitelerde (%19,5), sağlık merkezlerinde (%11), kamusal veya özel alanlardaki çeşitli ortak etkinliklerde (%11) ve aile toplantılarında (%7) yayıldığını bulmuştur (UITP, 2020).

⁹ Yolcu sayıları Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ulaşım Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilmiştir.

Tablo 1. şubat 2020 Ankara kentsel ulaşım günlük yolcu sayıları*

Ulaşım Türleri	Araç Sayısı	Yolcu Sayısı	Kentsel Ulaşımdaki Pay (%)	Toplu Taşımadaki pay (%)
EGO Otobüsleri	1.540	769.400	11,5	20,4
Ankaray	1 hat	130.500	1,9	3,5
Metro	4 hat	358.500	5,4	9,5
Teleferik	1 hat	6.000	0,1	0,2
Başkentray Banliyö	1 hat	49.500	0,7	1,3
Minibüs-Dolmuş	2.231	1.050.000	15,7	27,8
Servis Araçları	7339	830.000	12,4	22,0
Özel Halk Otobüsü (HO)	199	238.500	3,6	6,3
Özel Toplu Taşıma Aracı (TA)	160	123.400	1,8	3,3
İlçe zel Toplu Taşıma Aracı	478	75.000	1,1	2,0
Özel şirket Servis Aracı	1750	140.000	2,1	3,7
Toplu Taşıma Toplam	13.697	3.770.700	56,3	100,0
Taksi	7.701	340.000	5,1	-
Otomobil	1.380.614	2.581.750	38,6	-
Özel Ulaşım	1.388.315	2.921.750	43,7	
GENEL TOPLAM		6.692.450	100,0	

*Tablo Ankara Byşehir Belediyesi, Ulaşım Dairesi Başkanlığı verileri ile hazırlanmıştır.

şekil 1. şubat 2020 Ankara kentsel ulaşım günlük yolcu oranları

İdari Önlemler

Fiziksel temas, sonumum vb. yollarla bulaşabilen ve enfekte olan insan sayısının tüm dünyada ve Türkiye’de hızlı bir şekilde yükseldiği Covid-19 salgınına karşı Cumhurbaşkanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Ankara İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu (UHK) tarafından 16 Mart 2020 tarihinden itibaren bir dizi idari önlem alınmıştır.¹⁰ Kişiler arası teması azaltmak ve sosyal mesafeyi korumak için ilk olarak (ilk ve ortaokullar ile liseler ve üniversitelerde) yüzyüze eğitim-öğretim faaliyetlerine ara verilerek uzaktan eğitime geçilmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar için uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma gibi esnek çalışma uygulamaları başlatılmıştır. Hareketliliği en aza indirmek için 65 yaş ve üstü vatandaşlar ile kronik rahatsızlıklara sahip olanlardan başlanarak 20 yaş altı çocuklar ve gençler de dahil edilerek aralıklarla sokağa çıkma yasakları getirilmiştir. Ankara dahil 30 büyükşehir ile Zonguldak iline 4 Nisan 2020 tarihinde kara, hava ve deniz yolu ile yapılacak tüm giriş-çıkışlar 15 gün süre için durdurulmuş, bu giriş-çıkış kısıtlaması birkaç kez uzatılmıştır. Virüsün yayılımının hızlanarak vaka ve hasta sayısının ve tedavi gereksinimlerinin artarak halk sağlığı ile kamu düzenini ciddi şekilde etkileyebileceği gerekçesiyle, Ankara’da hafta sonları ve tatil günleri genel sokağa çıkma yasakları 11 Nisan 2020 tarihi ile uygulanmaya başlanmıştır.

Toplu taşıma sektöründe öncelikle yolcu kapasitelerinin %50 oranında azaltılmasına ilişkin 24 Mart 2020’de karar alınmıştır. Sosyal mesafenin korunması açısından önemli olan bu karar, bir kaç kere değiştirilmiştir. Son olarak 8 Eylül 2020’de ‘koltuk kapasitesi’ kadar oturarak ve sadece iç hacim bakımından fiziki mesafe kurallarının uygulanabileceği otobüslerde %30 oranında ve Ankaray, Metro ile Başkentray’da %50 oranında ayakta yolcu alınmasına izin verilmiştir. Ticari taksilerin trafiğe çıkışlarında plakasının son hanesine göre 30 Mart 2020’de Ankara İl UHK tarafından sınırlamaya gidilmiş; ancak 5 Mayıs 2020 tarihinde uygulama sonlandırılmıştır. Ulaşım sektöründe en temel koruyucu önlem, 13 Nisan 2020 tarihinde getirilen tüm toplu taşıma araçları ile şehirlerarası ve ilçeler arası yolcu taşıyan ulaşım araçları, taksiler, her türlü ticari araçlar ve servis araçlarında maske kullanılması zorunluluğudur. Hastalığın doğrudan temas, dolaylı temas veya damlacık yolu ile iletimi açısından önemli olan yüz maskesi gibi kişisel koruyucu ekipman kullanımı,

¹⁰ Bu idari önlemler, 2020-2021 dönemi Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığı Genelgeleri, Ankara Valiliği İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu Kararları (UHKK) ile EGO Genel Müdürlüğü haberleri taranarak bir araya getirilmiştir.

toplu taşıma ortamları dışında önce kamusal alanlarda özendirilse de ilerleyen süreçte il genelinde meskenler hariç tüm alanlarda istisnasız maske takma zorunluluğu getirilmiştir. Ankara ili toplu taşıma sistemini, kullanımını ve yolculukları doğrudan etkileyen idari önlemler tarihsel olarak Tablo 2’de verilmiştir. şunu belirtmeliyiz ki toplu taşıma ortamları gibi diğer kamusal, yarı kamusal veya özel alanların kullanımına ilişkin çeşitli kısıtlar ilk vakanın tespitinden itibaren getirilmiş ve bu kararların çoğunun uygulanması salgının seyrine ve vaka sayılarına göre halen devam etmektedir.

Tablo 2. Covid-19 Pandemisine karşı Mart 2020 - Mart 2021 arası uygulanan toplu taşıma temelli idari önlemler*

<i>BİRİNCİ DÖNEM- İdari Önlemler</i>		
16.03.2020	İlk ve orta okullar ile liseler ve üniversitelerde eğitime ara verildi ve uzaktan eğitime geçildi.	
21.03.2020	65 yaş ve üstü vatandaşlar ile kronik rahatsızlıklara sahip olanların ikametlerinden dışarı çıkmaları yasaklandı.	İçişleri Bakanlığı 2020/5762 Genelgesi, 21.03.2020/5 UHKK*
22.03.2020	Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar için esnek çalışma dönemi başladı.	Cumhurbaşkanlığı 2020/4 Genelgesi
24.03.2020	Toplu taşıma araçlarının taşıma kapasitesinin %50’si kadar yolcu kabul etmelerine karar verildi.	24.03.2020/7 UHKK
30.03.2020	Ankara ilinde kayıtlı ticari taksilerin trafiğe çıkışları plakasının son hanesine göre sınırlandırıldı.	29.03.2020/14 UHKK
04.04.2020	20 yaş ve altı çocuklar ve gençlerin sokağa çıkmaları yasaklandı.	İçişleri Bakanlığı 2020/6235 Genelgesi, 03.04.2020/17 UHKK
11-12.04.2020	Hafta sonu genel sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	10.04.2020/20 UHKK
13.04.2020	Toplu taşıma araçlarında, taksilerde, her türlü ticari araçlarda ve servis araçlarında maske kullanılması zorunluluğu getirildi. Toplu taşıma araçlarında ‘Yolcu oturma kapasitesinin’ %50’si kadar oturarak, uygun araçlarda ise %25’i kadar da ayakta yolcu alınabilmesine karar verildi.	12.04.2020/21 UHKK
18-19.04.2020	Hafta sonu genel sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	16.04.2020/23 UHKK
23-26.04.2020	4 günlük genel sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	21.04.2020/25 UHKK
01-03.05.2020	3 günlük genel sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	29.04.2020/27 UHKK
05.05.2020	Ticari taksilerin plakasının son hanesine göre trafiğe çıkış sınırlandırılmasına son verildi.	04.05.2020/29 UHKK
09.05.2020	Taksi duraklarında ve ticari taksilerde sosyal mesafe ve kişisel hijyene ilişkin önlemler belirlendi.	09.05.2020/32 UHKK
09-10.05.2020	Hafta sonu genel sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	07.05.2020/30 UHKK
16-19.05.2020	4 günlük genel sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	13.05.2020/34 UHKK
21.05.2020	65 yaş ve üzeri vatandaşlara izin belgesi almak ve en az 30 gün kalmak şartı ile seyahat izni verildi.	21.05.2020/37 UHKK
23-26.05.2020	4 günlük genel sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	21.05.2020/37 UHKK
29.05.2020	18-20 yaş aralığındaki gençler için uygulanan sokağa çıkma yasağı kaldırıldı.	İçişleri Bakanlığı 2020/8483 Genelgesi,

		29.05.2020/39 UHKK
30-31.05.2020	Hafta sonu sokağa çıkma yasağı ilan edildi.	29.05.2020/39 UHKK
İKİNCİ DÖNEM – İdari Önlemler		
01.06.2020	Normalleşme süreci veya kontrollü sosyal hayat başladı.	
01.06.2020	Sokağa çıkma kısıtlaması devam eden 18 yaş ve altındakilerin yanlarında velisinin bulunması şartı ile şehir içi ve şehirlerarası yolculuk yapabilmelerine karar verildi.	31.05.2020/40 UHKK
01.06.2020	Toplu taşıma araçlarında koltuk kapasitesi kadar yolcu taşınmasına ve yüz yüze gelinmeyecek şekilde birer koltuk boş bırakılarak oturulmasına; Minibüs, dolmuş ve servis araçlarında; İlçe özel halk otobüslerinde ayakta yolcu alınmamasına; Belediye ve şehir içi özel halk otobüslerinde ayakta yolcu kapasitesinin %30'u; Başkentray, Metro ve Ankara'da ise %50'si kadar ayakta yolcu taşıyabilmelerine izin verildi.	01.06.2020/41 UHKK
10.06.2020	18 yaş altı için sokağa çıkma kısıtlaması tümüyle kaldırıldı. 65 yaş ve üzeri vatandaşların ise her gün 10:00-20:00 saatleri arasında dışarı çıkabilmelerine izin verildi.	İçişleri Bakanlığı 2020/9138 Genelgesi, 10.06.2020/46 UHKK
18.06.2020	İl genelinde tüm açık alanlarda maske kullanımı zorunlu hale getirildi.	17.06.2020/48 UHKK
20.06.2020, 27-28.06.2020	LGS ve YKS sınav günlerinde sırasıyla 09:00-15:00; 09:30-15:00; ve 09:30-18:30 saatleri arasında sokağa çıkmak kısıtlandı.	19.06.2020/49 UHKK
10.07.2020	18 yaş altındaki çocuk ve gençlerin şehir içi ve şehirlerarası seyahatlerinde yanlarında velisi bulunması şartı kaldırıldı.	İçişleri Bakanlığı 2020/11173 Yazısı ve 10.07.2020/61 UHKK
08.09.2020	İl genelinde (meskenler hariç) tüm alanlarda istisnasız maske takma zorunluluğu getirildi. Minibüs/midibüsler ile sosyal mesafe kurallarının uygulanamayacağı şehir içi toplu taşıma araçlarında ayakta yolcu alınması yasaklandı.	08.09.2020/71 UHKK
21.09.2020	Okul öncesi ve ilkokul 1'inci sınıflar için yüz yüze eğitim belirli günlerde başladı.	Milli Eğitim Bakanlığı yazılan ve duyuruları
30.09.2020	Şehir içi elektronik/akıllı toplu taşıma yolcu kartlarının Sağlık Bakanlığı HES uygulaması ile entegrasyonlarının sağlanmasına karar verildi.	30.09.2020/74 UHKK
12.10.2020	İlkokul 2, 3 ve 4'üncü sınıflar, ortaokul 8'inci sınıflar, lise hazırlık ve 12'inci sınıflar, köy okulları ve özel eğitim öğrencileri için yüz yüze eğitim belirli günlerde başladı.	Milli Eğitim Bakanlığı yazılan ve duyuruları
16.11.2020	Organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve sanayi kuruluşları için mesai (ve vardiya) saatleri 07:00-16:00 olarak düzenlendi.	09.11.2020/79 UHKK
02.11.2020	Ortaokul 5'inci sınıflar, lise 9'uncu sınıflar için yüz yüze eğitim belirli günlerde başladı.	Milli Eğitim Bakanlığı yazılan ve duyuruları

10.11.2020	65 yaş ve üzeri vatandaşların her gün 10:00-16:00 saatleri dışında sokağa çıkmaları yasaklandı.	10.11.2020/80 UHKK
11.11.2020	Belirli cadde, sokaklar ve meydanlar ile toplu taşıma araç durakları gibi alanlarda sigara ve tütün mamullerinin tüketilmesi yasaklandı.	11.11.2020/81 UHKK
ÜÇÜNCÜ DÖNEM – İdari Önlemler		
17.11.2020	Resmi, özel, örgün ve yaygın tüm eğitim-öğretim faaliyetlerinde uzaktan eğitime geçildi.	
20.11.2020	65 yaş ve üzeri vatandaşların gün içerisinde 10:00-13:00; 20 yaş altı çocuklar ve gençlerin 13:00-16:00 saatleri dışında sokağa çıkmaları yasaklandı.	18.11.2020/82 UHKK
21-23.11.2020	21-22 Kasım saat 20:00-10:00 arası ve 22-23 Kasım saat 20:00-05:00 arası sokağa çıkmak yasaklandı.	18.11.2020/82 UHKK
01.12.2020	Hafta içi saat 21:00-05:00 arası; hafta sonları Cuma 21:00- Pazartesi 05:00 arası sokağa çıkma yasağı ilan edildi. 65 yaş ve üzeri ile 20 yaş altı vatandaşların şehir içi toplu taşıma araçlarını kullanmaları kısıtlandı.	İçişleri Bakanlığı 2020/20076 ve 20077 Genelgeleri, 01.12.2020/85 UHKK
03.12.2020	Organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve sanayi kuruluşları için mesai (ve vardiya) saatleri 08:00-18:00 olarak düzenlendi.	03.12.2020/86 UHKK
31.12.2020- 01-04.01.2021	31 Aralık 2020 Perşembe saat 21:00'den 4 Ocak 2021 Pazartesi saat 05:00'a kadar sokağa çıkmak yasaklandı.	15.12.2020/88 UHKK
15.02.2021	Köy ilkokul ve ortaokullar ile tüm bağımsız ve özel eğitim anaokullarında haftada 5 gün yüz yüze eğitim başladı.	Milli Eğitim Bakanlığı yazıları ve duyuruları
02.03.2021	YERİNDE KARAR' DÖNEMİ İller 4 risk grubuna (düşük, orta, yüksek, çok yüksek) ayrıldı ve idari önlemler esnetilerek gruplar özelinde belirlendi. Ankara orta riskli bölge grubunda yer aldı.	02.03.2021/11 UHKK

* Cumhurbaşkanlığı ve İçişleri Bakanlığı Genelgeleri ile Ankara Valiliği İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu Kararları (UHKK) taranarak hazırlanmıştır.

Genel olarak pandeminin 1 yıllık sürecini, hem salgının seyri hem de kontrol edici ve koruyucu önlemler ile yasaklar açısından, üç ana döneme ayırabiliriz. Birinci dönem, Mart ayının ikinci yarısında başlayan sıkı önlemler ile yasakların, özellikle Ankara ili dahil, 30 büyükşehir ve Zonguldak ili özelinde uygulandığı 15 Mart–31 Mayıs 2020 tarihleri arası dönemdir. Salgının birinci dalgası diyebileceğimiz bu dönemde en yüksek günlük vaka sayısına 13.976 vaka ile 11 Nisan 2020 tarihinde ulaşılmıştır. Hemen hemen mesken hariç sosyal mesafeyi tehdit edebilecek her türlü sosyal faaliyet geçici süreliğine bu dönemde durdurulmuştur. Öte yandan, evlere paket servis ve gel-al şeklindeki satışlar hariç, her türlü yeme-içme yerleri, kiraathane, kafe, çay ocakları, alışveriş merkezleri, berber, kuaför, spor salonları, yüzme havuzu, kaplıca,

oyun salonları, lunaparklar, tiyatro, sinema ve konser salonları gibi yerlerdeki faaliyetler yasaklanmıştır. 1 Haziran 2020 tarihi itibarıyla başlayan ikinci dönem, kişisel korunma başta olmak üzere temizlik, maske ve mesafe kurallarının devam ettiği ama kısıtların ve yasaklarının belirli bir derecede esnetildiği normalleşme veya kontrollü sosyal hayat dönemidir (Bknz. Tablo 1).

Üçüncü dönem, Kasım 2020'nin ikinci yarısından itibaren birinci dönemdeki gibi hastalığın yayılımını kontrol altına almak için yeniden kısıtlar ve yasaklara dönüldüğü, sıkı önlemlerin alındığı dönemdir. 17 Kasım 2020'de başlayan ve 2 Mart 2021'e kadar devam eden salgının ikinci dalgası da diyebileceğimiz bu aralıkta en yüksek sayıya 8 Aralık'ta 33.198 vaka ile ulaşılmıştır.¹¹ 21 Eylül 2020 tarihinden itibaren kademeli bir şekilde okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve liselerde belirli sınıflarda haftanın belirli günlerinde başlayan yüz yüze eğitim-öğretime yeniden ara verilmiş ve uzaktan eğitime geçilmiştir. 65 yaş ve üzeri vatandaşların gün içerisinde 10:00–13:00 saatleri; 20 yaş altı çocuklar ve gençlerin 13:00–16:00 saatleri dışında sokağa çıkmaları 20 Kasım 2020 kısıtlanmıştır. 'Seyahat İzin Belgesi' ile şehirlerarası yolculuk yapabilen 65 yaş ve üzeri vatandaşlar hariç ile şehir giriş-çıkışlarına ilişkin herhangi bir kısıt yeniden getirilmemiştir. 1 Aralık 2020 Saat 21:00'den itibaren hafta içi 21:00–05:00 saatleri arasında ve hafta sonu Cuma saat 21:00'den pazartesi saat 05:00'a kadar genel sokağa çıkma kısıtlaması yeniden uygulanmaya başlanmıştır. Diğer taraftan da birinci dönemdeki gibi alışveriş merkezleri, berber ve kuaförler hariç ve spor salonları, yüzme havuzu ve kaplıcalar dahil sosyal faaliyete veya sosyal hayata ilişkin yerlerdeki faaliyetler durdurulmuştur.

2 Mart 2021 tarihi itibarıyla salgını kontrol edici idari önlemler ve kısıtlar yeniden esnetilerek 'yerinde karar' dönemine geçilmiştir. İller 4 risk grubuna (düşük, orta, yüksek, çok yüksek) ayrılmış ve tedbir seviyeleri gruplara göre esnetilerek belirlenmiştir. Orta riskli bölge grubunda olan Ankara'da hafta içi ve hafta sonu sokağa çıkma kısıtlamasının 21:00-05:00 saatleri arasında uygulanmasına, 65 yaş ve üzeri ile 20 yaş altı genç ve çocukların sokağa çıkma kısıtlamasının kaldırılmasına karar verilmiş ve toplu taşıma araçlarını kullanabilmelerine izin verilmiştir. İlkokul, ortaokul ve liselerde belirli günlerde seyreltilmiş sınıflarda yüz yüze eğitime başlanılmıştır. Yeme-içme yerleri ile kıraathane ve çay bahçesi gibi işyerleri için kapasite oranları ve oturma düzenleri belirlenmiştir. Çoğu kamu ve özel işyerlerine girişte Hayat Eve Sığar (HES) kodu alınması

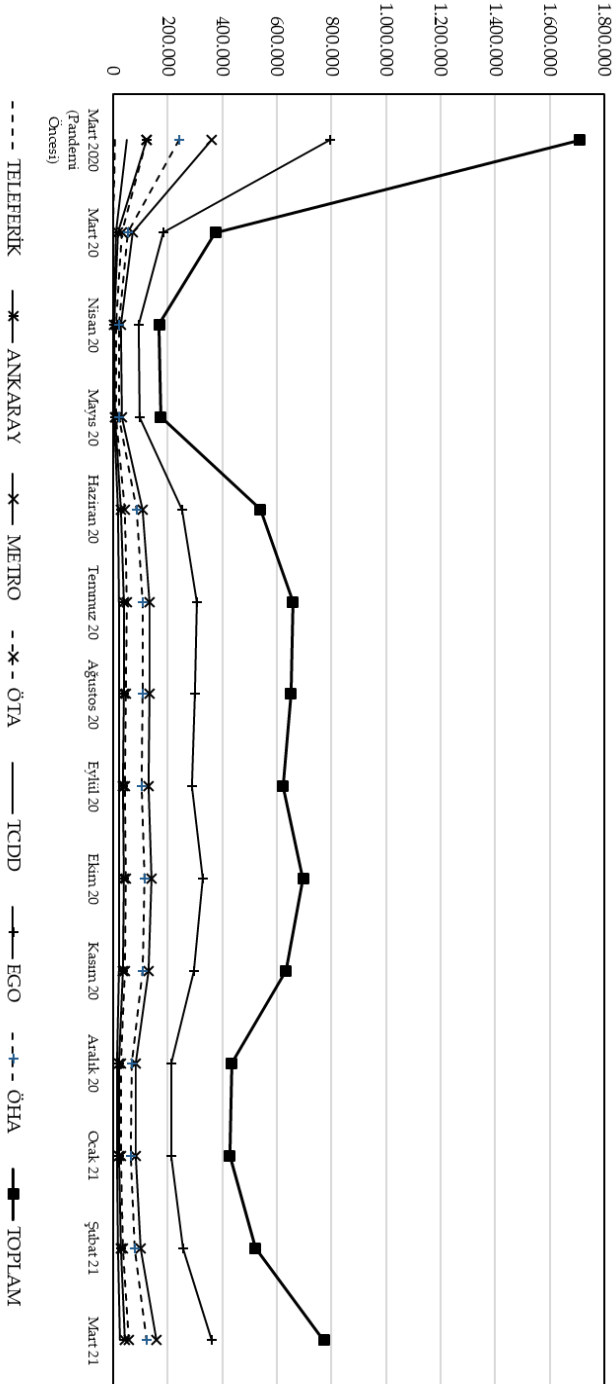
---

¹¹ 31 Ağustos 2021 tarihi itibarıyla günlük en yüksek vaka sayısı 63.082 ile 16 Nisan 2021 tarihinde ve vefat sayısı da 394 ile 30 Nisan 2021 tarihinde görülmüştür.

zorunluluğu getirilmiştir. Bu görece ‘normalleşme’ dönemi 29 Nisan 2021 Perşembe günü saat 19:00’da başlayıp 17 Mayıs 2021 Pazartesi günü saat 05:00’te biten hafta içi hafta sonu ayırımı olmaksızın uygulanan 17 günlük ‘tam kapanma’ dönemine kadar devam etmiştir. Ardından tekrar kademeli olarak kısıtlar esnetilmiştir. 1 Haziran 2021 tarihi itibariyle bu ‘kademeli normalleşme’ döneminde ikinci aşamaya geçilmiş ve bu süreçte aşılama hızlanmıştır.

Salgını kontrol edici ve koruyucu idari önlemlerin uygulanmasına ilişkin kamu kurum ve kuruluşları ile özel işletmeler de önlemlerini artırmıştır. Ankara ili genelinde toplu taşıma hizmetlerini sunan Ankara Büyükşehir Belediyesi ilk olarak Kriz Merkezi Yönetimini kurarak Ulaşım Masası oluşturmuştur. Merkezi hükümet tarafından alınan idari önlemlerle eşzamanlı 65 yaş ve üstü vatandaşların serbest kart ve 20 yaş altı generlerin indirimli yolcu kartı kullanımları askıya alınmıştır. Yenimahalle-şentepe Teleferik Hattı kabinlerinin sosyal mesafeyi korumaya elverişli olmaması nedeniyle hizmete kapatılarak otobüs ile hizmet vermeye başlanılmıştır. Mesai saatlerindeki değişiklikler doğrultusunda servis sıklıkları ve saatleri yeniden belirlenmiştir. Örneğin, organize sanayi bölgeler, kucuk sanayi siteleri ve sanayi kuruluşları için mesai başlangıç ve bitiş saatlerinde ulaşım sağlanabilmesi için saat 05:00–06:00 aralığında semtlerden şehir merkezine (Ulus-Sihhiye-Kızılay istikametine) öncü servisler başlatılmış, mesai saatlerinin yeniden değiştirilmesiyle uygulama kaldırılmıştır.

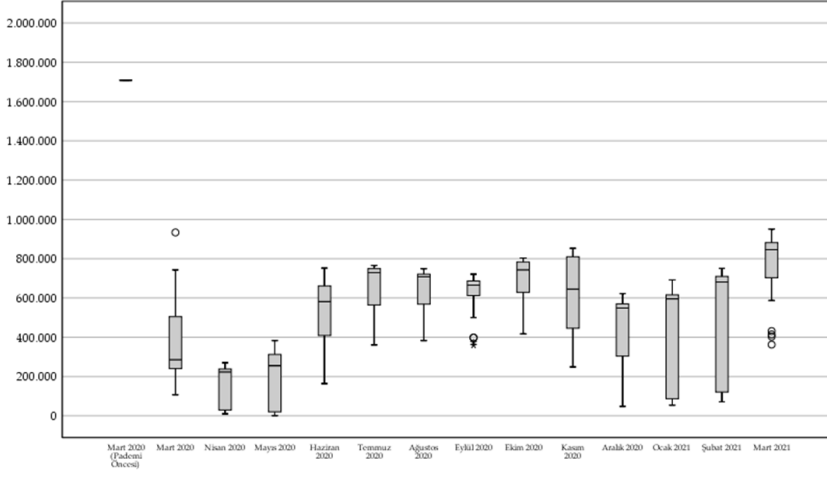
Ankara Büyükşehir Belediyesi, sokağa çıkma kısıtlamasının olduğu zaman aralıklarında servis saatlerini ve seferlerini yeniden düzenleyerek kısıtlamalardan muaf tutulan sağlık çalışanları, güvenlik görevlileri ile diğer vatandaşlara, ilçeler ile kapalı olan Ankaray ve Metro hatlarının güzergahlarında EGO otobüsleriyle hizmet vermeye devam etmiştir. TCDD Başkentray da belirli saatlerde faaliyet gösterirken güncellemelere ilişkin bilgilendirmeler de ‘EGO Cepte’ ile yapılmıştır. Uygulamalar pandemi sürecinin ucuncu döneminde de devam etmiştir. ‘Normalleşme’ dönemi dahil sokağa çıkma yasakları dışındaki günler ve saatlerde sosyal mesafeyi korumak ve araç içi maksimum yolcu kapasitelerini sağlamak için 1540 otobüs filosu ile olağan kış/yaz servis programları ile Büyükşehir Belediyesi faaliyet göstermektedir. Ankaray ve Metro hatları da benzer bir şekilde seferlerini sürdürmektedir. Ancak Covid-19 salgını, çalışma hayatını yavaşlatarak ve sosyal hayatı da hemen hemen durdurarak, hareketliliği büyük oranda mesken çevresi ile sınırlandırmış ve sokağa çıkma kısıtlamalarıyla beraber engellemiştir.

Şekil 2. Mart 2020 - Mart 2021 Ankara toplu taşıma türlerine göre yolculuk sayıları

Şekil 2’de toplu taşıma yolculukları Covid-19 salgını öncesi karşılaştırma için 9 Mart 2020, Pazartesi gününü de içerecek şekilde 31 Mart 2021 tarihine kadar türlerine göre verilmiştir. Görüldüğü üzere salgının seyri ve dönemleri yolcu sayılarına da doğrudan yansımıştır. Birinci dönemde %85-90 düzeyinde azalan toplu taşıma kullanımı ikinci dönemin başladığı 1 Haziran 2020 tarihi itibarıyla belirli bir düzeyde artmış ve sıkı önlemler ile yasakların yeniden uygulanmaya başlandığı üçüncü dönemde tekrar azalmıştır. Ulaşım türlerinin kullanım oranları genel olarak korunarak, benzer dalgalanma tüm türler için gözlenmiştir. Şekil 3’teki kutu-çizgi grafiği ise Mart 2020’den itibaren toplu taşıma yolculuklarının aylık değişimini göstermektedir. Kutunun alt sınırı %25’inci veri noktasını, içindeki yatay çizgi ortancayı, üst sınırı ise %75’inci veri noktasını; dışındaki çizgi ise çeyrekler arası farkın 1,5 katı aralığa düşen verileri içermektedir. Artı işareti uç değerleri ifade etmektedir. Uç değerlerle beraber minimum ve maksimum değerler bir ay içinde toplu taşıma kullanımının hangi aralıkta kaldığını açıklamaktadır

Şekil 3’teki grafikten salgının seyri ve önlemlerin dönemleri, dönemler arası geçişler ile yolcu sayılarındaki değişkenlik (varyasyon) açıkça okunmaktadır. Kısıtlamaların yoğun olduğu ve bilinmezliklerin çok olduğu birinci dönemdeki Nisan ve Mayıs 2020 ayları diğer aylardan farklılaşmaktadır. Toplu taşıma kullanımı en alt düzeyine inmiştir. Haziran–Kasım 2020 arasını kapsayan ‘normalleşme’ döneminde ise yolculukların arttığı takip edilmekte ve Eylül ayı ortasında küçük bir düşüş gözlenmektedir. Yazın sonlanması, KPSS sınavları ile 21 Eylül 2020 tarihinden itibaren yüz yüze eğitime kademeli olarak başlanması bu dönemdeki Eylül öncesi ve sonrası iki dalgayı açıklayabilir. Üçüncü dönemde ise toplu taşıma yolculukları yeniden azalmış, hafta içi gece saatleri ile hafta sonu sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle günlük değerlerdeki dalgalanma artmıştır. Bu dönemde 65 yaş üstü ve 20 yaş altı vatandaşların şehir içi toplu taşıma araçlarıyla seyahat etmeleri yeniden kısıtlanmıştır. Yolculuk sayılarındaki düşüş ile hafta içi ve hafta sonu arasındaki farklar, kutu boyutlarından ve çizgilerden anlaşılrsa da Şekil 4’te toplu taşıma yolculuklarının günlük değerleri ayrıca verilmiştir. M1-M2-M3 Metro hatlarının işletme programları/zaman ve sefer çizelgesi örnek teşkil etmesi amacıyla Tablo 3’te sunulmuştur.

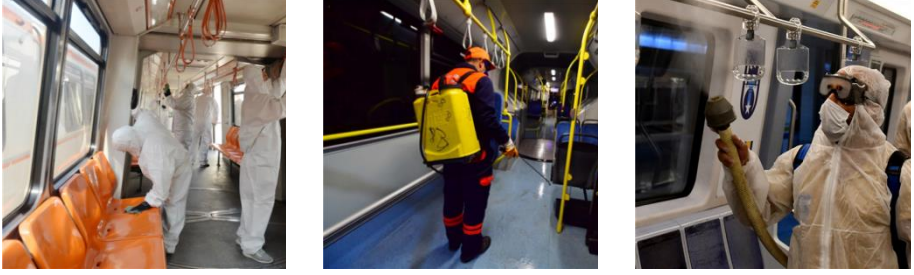

Şekil 3. Mart 2020 - Mart 2021 Ankara aylık toplu taşıma yolculukları

Teknik Önlemler

Pandemiye yönelik toplu taşıma sistemlerini de ilgilendiren önlemler her ne kadar kamu kurum ve kuruluşları tarafından hızlı bir şekilde belirlenmiş olsa da etkili olabilmeleri toplu taşıma sistemi çalışanları ve yolcularının uymuna bağlıdır. Uzun vadede hareketlilik tamamen engellenemeyeceği için salgın kontrol altına alınana kadar geçici çözümler olarak görülse de Ankara Büyükşehir Belediyesi de öncelikle çalışanların ve yolcuların güvenliğini sağlamaya yönelik teknik önlemler geliştirerek uygulamıştır.¹² İlk olarak toplu taşıma ortamları, araçları ve hizmet binalarında dezenfeksiyon ve sterilizasyon çalışmaları artırılmış ve kuru hava yöntemi (pulvarize yöntemi) kullanılmaya başlanmıştır. Raylı sistem istasyonlarına sensörlü el dezenfektan üniteleri turnikelerin olduğu noktalara yerleştirilmiştir. Her ne kadar yaşanmakta olan Covid-19 pandemisi süresince hangi dezenfektanın ve ekipmanın kullanılacağından, hangi sıklıkla ne tür yüzeylerin temizleneceğine ilişkin ortak bir görüş geliştirilememiş olsa da Ankara Büyükşehir Belediyesi 6 Nisan tarihinde Ankaray ve Metro vagonlarını her seferden sonra ASKİ tarafından üretilen sodyum hipokloriti kullanarak temizlemeye başlamıştır. Bununla beraber günlük yaklaşık 1.320 EGO Otobüsünün iç-dış temizliği yapılarak dezenfektasyonu yapılmaktadır (Şekil 5).

¹² Bu teknik önlemler, 2020-2021 dönemi EGO Genel Müdürlüğü haberleri taranarak bir araya getirilmiştir.

şekil 5. Toplu taşıma araçlarında temizlik ve dezenfeksiyon alışmaları (EGO, 2021)

Salgının nlenmesine yönelik tedbirler kapsamında Ankaray, Metro ve EGO Otobslerinde bulunan klimalar, 20 Mart 2020 tarihinden itibaren kapatılmıştır. Daha sonra Sağlık Bakanlığı Bilimsel Danışma Kurulu'nun yayımlanladığı "Covid-19 Salgın Yönetimi ve alışma Rehberi"nde belirtilen hususlar da dikkate alınarak metro vagonlarında teknik düzenlemeler yapılmış ve iç hava dolaşımı yerine dışarıdan alınan temiz hava ile klimaların çalışması sağlanmıştır. Ankaray ve otobüslerde ise havalandırma işlemi açılabilir pencelerle devam etmiştir. EGO Genel Müdürlüğü, sosyal mesafenin uygulanabilmesi adına duyarlılık oluşturabilmek için 'Sağlığın için mesafeni korus, koltuğu boş bırak' yazılı çıkartmaları otobüslerin koltuklarına yapıştırmıştır. Buna ek olarak Ankaray ve Metro vagonları dahil otobüslere yolcu taşıma kapasitesine ilişkin bilgilendirme etiketleri ile yolcuların birbirlerine en az 1 m. mesafe bırakmalarını sağlayacak zemin çıkartmaları yerleştirmiştir (şekil 6). 01.06.2020/41 sayılı Ankara İl UHKK gereği Ankaray'da koltuklarda tadilat yapılarak 'dörtlü karşılıklı oturma düzeni' de kaldırılmıştır.

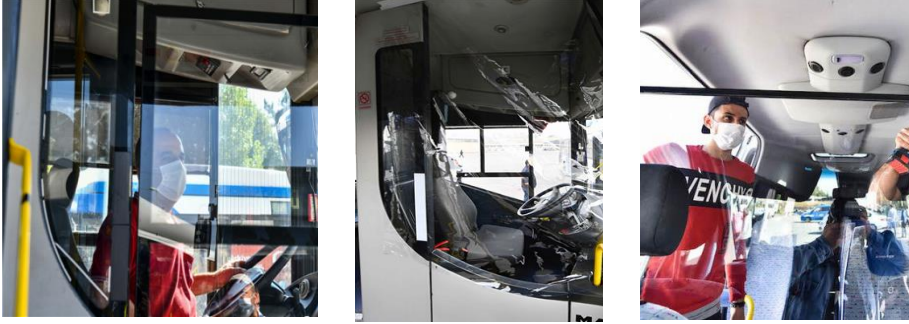

şekil 6. Toplu taşıma araçlarında koltuk ve zemin çıkartmaları ile yolcu kapasite bilgilendirme etiketleri (EGO, 2021)

Araç sürücülerini korumak ve yolcu ile şoför arasındaki teması mümkün olduğunca en aza indirmek için öncelikle EGO otobüslerinde sürücü bölümüne şeffaf paravan yerleştirilmiştir. Diğer yandan Ankara Büyükşehir Belediyesi

öncülüğünde taksi, dolmuş ve servis araçlarında başlatılan şeffaf kabin uygulaması EGO otobüslerine de genişletilmiştir (Şekil 7). Benzer bir şekilde toplu taşıma araçlarında 13 Nisan 2020 tarihinden itibaren dezenfektan ürün bulundurma zorunluluğu getirildiğinden Büyükşehir Belediyesi özel halk otobüsleri ile özel toplu taşıma araçlarına da dezenfektan ürün dağıtmıştır. Yüz yüze iletişimi ve nakit para işlemlerini azaltmak için Ankarakart İşlem Merkezlerinin çalışma saatleri geçici olarak değiştirilmiş ve bakiye yükleme 'Başkent Mobil ve EGO Cepte' uygulamasına diğer işlemler de online 'www.ankarakart.com.tr' adresine yönlendirilmiştir. Öğrenci kartlarının vize işlemleri ise raylı sistem istasyonlarında bulunan Smart ve Mini bankolardan ücretsiz olarak yapılabilmektedir. Bunlara ek olarak, Sağlık Bakanlığı'nın hastalık riskini içeren HES uygulamasına dahil olması ve şehir içi ile şehirlerarası toplu ulaşımda kullanımı için seyahat kartları ile kişiselleştirilmesi bu süreçte önem kazanmıştır.

Şekil 7. Toplu taşıma araçlarında şeffaf paravan ve kabin uygulaması (EGO, 2021)

Uzun vadede bulaşıcı hastalıklara karşı, toplu taşıma sistemi ile yolcu hareketliliğinin değişen özelliklerine göre farklı senaryoları gözetken etkili ve kalıcı önlemlerin alınması gerekirken Türkiye'de de merkezi ve yerel yönetimler birden ortaya çıkan ve hızla yayılan Covid-19 pandemisiyle karşı karşıya kalmışlardır. Hastalığının yayılımını kontrol etmek için genel sokağa çıkma yasaklarıyla beraber toplu taşıma kullanımına ilişkin kısıtlar hızla uygulanmıştır. Araç içi yolcu kapasitelerinin düşürülmesi de idari önlemler arasındadır. Süreç içinde maske takma, temaslı yüzeylerin dezenfeksiyonu, iyi havalandırma ve havanın tazelenmesi dünyada ve Türkiye'de ön plana çıkmıştır. İlk vakanın tepitinden sonraki döneminde insanlar risk almamış ve toplu taşıma dahil tüm kamusal alanlarından uzaklaşmıştır. 'Korku' dönemi de di-

yebileceğimiz bu dönemden sonra bilinmezlikler azaldıkça ve önlemler alındıkça artan vaka sayılarına rağmen toplu taşıma kullanımını olumlu bir şekilde arttırmış ve artış seyrini sürdürmektedir.

Sonuç

Yolculuklar tarih boyunca bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkışını ve yayılımını etkilemiştir. Ancak geçtiğimiz on yıllar boyunca planlama, tasarım ve halk sağlığı keşifleri bulaşıcı hastalıklara daha az, kronik hastalıklara, saldırılara ve afetlere daha çok odaklanmıştır (Forsyth, 2020). Aslında sadece 21. YY. kendisi bile SARS, MERS ve Ebola gibi bulaşıcı hastalıkların yarattığı çeşitli tehditlere tanık olmasına rağmen bir virüsün tüm dünyayı kısa sürede bu hızla sararak etkisiz hale getirebileceği öngörülemedi. Diğer taraftan kentler sürekli dinamik, doğrusal olmayan, açık ve sürekli evrilen, içinde oluşları ve çatallanmaları barındıran ve beklenmedik durumlar yaratan karmaşık sistemler olarak tanımlanmaktadır (Yetişkul, 2017). Kentler enerji, mal, bilgi ve insan akışlarının oluşturduğu sonsuz ağdan oluşan sistemlerdir. Hayal bile edilemeyen karmaşıklık düzeyi ile oluşan bu ağlar aynı zamanda çok hassas sistemler ortaya çıkarmaktadır. Küçük bir değişiklik bu dinamik sistemde çok büyük değişikliklere ve yeni durumlara sebep olabilmektedir. Batty (2020) 'Koronavirüs krizi: Pandemi sonrası şehir nasıl görünecek?' adlı makalesinde bu düşüncenin ilk defa hava durumundaki beklenmedik etkiler için 1972 yılında Edward Lorenz tarafından 'Brezilya'daki bir kelebeğin kanat çırpışları Teksas'ta bir kasırgaya yol açar mı?' sorusuyla açık bir şekilde söylendiğine dikkat çekmiştir. Çin'in Wuhan kentindeki bir pazarda rastgele ortaya çıkan bu bilinmeyen virüsün küresel bir kilitlenmeye sebep olması da çok farklı bir örnek değildir.

Yerel ölçekten küresel ölçeğe seyahat ve tedarik zincirlerinin bu derecede bağlantılı olduğunu bilmemiz veya bu düzeyin bildiğimizin üzerinde olması maalesef Covid-19 hastalığının yayılımını yavaşlatmayı veya salgını kontrol altına almamızı kısa dönemde sağlayamamıştır. Ne yazık ki, bulaşıcı hastalıkların yayılmasına karşı savunmasızlığa katkıda bulunmuş olabilecek ulaşım ile inşa edilmiş çevrenin planlanması, tasarlanması, inşaaı, yönetimi ve işletimi pandemi ile beraber yeniden ön plana çıkmış ve gelecek için önemli soruları gündeme getirmiştir. Bu noktada önemli olan kentlerimizin ulaşım altyapısını çok yönlü bir halk sağlığı güvenliği ile beraber bulaşıcı hastalıklara ve tehditlere karşı hazırlıklı kılmaktır. Covid-19 vakalarının görülmeyle başlamasıyla hızlı bir şekilde karar alınarak uygulamaya konulan idari önlemler, yasaklar, teknik önlemler ile kişisel korunma içinde yaşadığımız bu

günlerde de farklılaşarak uygulanmaya devam etmektedir. Ancak bu hızlıca yerinde alınan doğru kararlar ve önlemler yolcuların güvenlik duygusunu karşılamıyor veya bulaş riskine karşı algısını değiştirmiyorsa yolcuların toplu taşıma kullanımında kaçınarak otomobil kullanımına yöneleceği de açıktır.

2010 ile 2019 yılları arasında bin kişiye düşen otomobil sayıları Şenbil ve Yetişkul (2020) tarafından iller bazında karşılaştırılmış ve Ankara'nın açık ara ile geride kalan 80 ilden ayrıştığı gösterilmiştir. Bu çalışmada Ankara'nın otomobilleşme düzeyi, 2020 verileriyle tekrar ele alınmıştır. Son on yılın verisi kullanılarak illerdeki otomobil sayısının (2010-2019 yılları arası esas alınarak) tahmin edilen doğrusal artışı ile 2020 yılı için gerçekleşen artış karşılaştırıldığında, en büyük artışın Ankara ilinde olduğu bulunmuştur. Ankara'da 2020 yılındaki otomobil sayısındaki artış, tahmin edilenden 28.54 fazladır. (Ankara'yı 1.49 otomobil ile Antalya izlemektedir.) Ankara'daki bu hızlı arabalaşma gösteriyor ki Covid-19 hastalığının yayılımını kontrol etmek amacıyla uygulanan önlemlere benzer ve pandemi döneminde olduğu kadar pandemi sonrası iyileşme döneminde de toplu taşıma kullanımını desteklemek için ek önlemlerin alınması ve yeni stratejiler ile politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Yolcu sayısındaki dramatik düşüşten ve ek sağlık önlemlerinin maliyetlerinden büyük ölçüde etkilenen gelirine rağmen Ankara toplu taşıma sistemi hizmet ağını ve düzeyini pandemi-sonrası döneme uyarlamak zorundadır. Operasyonel kapasiteyi artırmak, doluluk oranlarını yönetmek için ilk akla gelen uygulama olsa da taşıma arzını talebe göre uyarlamak ve talebi yönetmek uzun vadede güvenli toplu taşıma için daha önemlidir (UITP, 2020). Gerçek zamanlı platform veya durak yoğunluklarıyla servis sıklıkları düzenlenebilir. Yapay zeka ve nesnelerin internetinden faydalanılarak proaktif olarak bulaşma riski tespit edilerek kontrol edilebilir (WEF, 2021). Buna ek olarak, pandemi boyunca alınan çeşitli önlemlerin toplu taşıma kullanımına etkileri ve bu uygulamalara karşı kullanıcıların verdiği tepkiler detaylıca araştırılarak yolcu davranışlarındaki değişiklikler belirlenebilir. Böylece, farklı kullanıcıların davranış biçimleri ortaya çıkartılır ve talep yönetilebilir. Örneğin, doğrudan yasaklarla bulaş kontrol etmek yerine belirli günlere ve saatlere özel veya kullanıcı gruplarına özel bilet fiyatlandırma seçenekleri oluşturmak zirve saatlerini ve doluluk oranlarını yönetmemizi sağlayacaktır.

Mevcut altyapıyı iyi kullanarak ve gerekirse yeni teknolojilere yatırım yaparak kullanıcılara gerçek zamanlı bilgiyi sürekli aktarmak toplu taşımaya güveni artıracaktır. Küresel ölçekli bir anket, bazı şehirlerde insanların üçte birinin toplu taşıma araçlarına geri dönmekten çekindiğini ortaya koymuştur

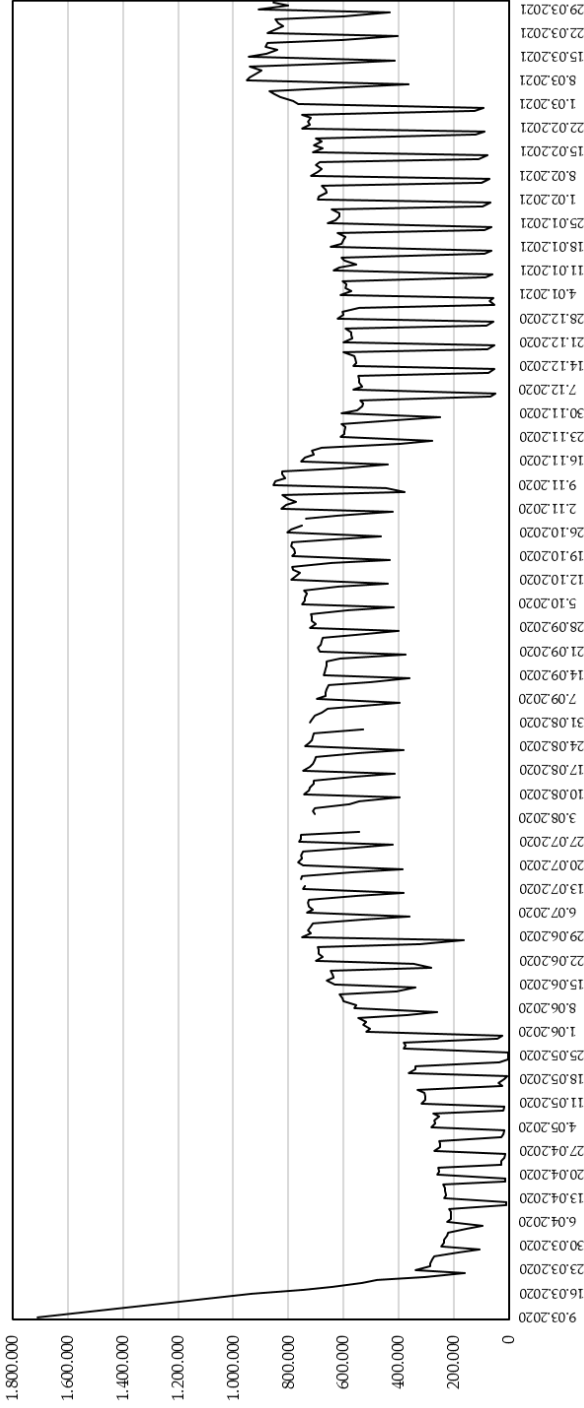
(WEF, 2021). Pandemi döneminde başlayan temizlik ve dezenfeksiyon işlemlerinin sürdürülmesi, iyi/doğal havalandırmanın tüm toplu taşıma ortamlarında sağlanması ve temassız ödeme imkanlarının yaygınlaştırılması güven ortamını yaratmada önemlidir. Buna ek olarak toplu taşıma kullanımını caydırmamak için toplu taşıma ortamlarının hastalığın bulaşma olasılığını ne derecede etkilediği araştırmalarla daha açık bir şekilde ortaya konulmalıdır. Daha çok bilgi doğru önlemlerin alınmasını sağlayarak toplu taşımaya güveni artıracaktır. Bireylerin de günümüzde hareketliliği tamamen durdurmanın veya halk sağlığı açısından sıfır risk düzeyine inmenin mümkün olmadığını anlaması ve yaşamın sürdürülebilirliği için toplu taşıma kullanımından kaçınılması ve kurallara uyarak kişisel korunmaya özen göstermesi gerekmektedir.

Tablo 3. Ankara Metro İşletmesi M1-M2-M3 Hattının Mart 2020 – Mart 2021 Tren İşletme Programı*

	9 Mart 2020			Birinci Dönem (Nisan – Mayıs 2020)			
Hafta içi	06:00	07:00	9 dk	Hafta içi	06:00		
	07:00	09:30	4 dk		07:00	09:30	7 dk.
	09:30	16:00	7 dk.		09:30	16:00	15 dk.
	16:00	20:00	4 dk.		16:00	20:30	7 dk.
	20:00	23:00	9 dk.		20:30	00:00	15 dk.
	23:00	01:00	15 dk.		Sokağa çıkma yasağından önceki gün* Son tren; OSB/Törekent-Koru 21:40 Koru-OSB/Törekent 22:05 Kızılay-Koru 22:30 Kızılay-OSB/Törekent 22:30		
Cumartesi	06:00	07:30	9 dk.	Sokağa çıkma yasağı hafta içi**	Metro hizmete kapalı.		
	07:30	20:00	7 dk.		EGO otobüsleri 07:00 –		
	20:00	23:00	9 dk.		20.00 saatleri arasında		
	23:00	01:00	15 dk.				
Pazar	06:00	12:00	9 dk.	Sokağa çıkma yasağı hafta sonu veya tatil günü***	Metro hizmete kapalı.		
	12:00	20:00	8 dk.		EGO otobüsleri 07:00 –		
	20:00	23:00	9 dk.		09:00 ile 16.30-20.00 saatleri arasında		
	23:00	01:00	15 dk.				
Son tren;			*10 Nisan; 17 Nisan; 22 Nisan; 30 Nisan; 8 Mayıs; 15 Mayıs; 22 Mayıs; 29 Mayıs				
OSB/Törekent – Koru 24:10			**23-24 Nisan; 1 Mayıs; 18-19 Mayıs; 23 Mayıs				
Koru – OSB/Törekent 24:35			***11-12 Nisan; 18-19 Nisan; 25-26 Nisan; 2-3 Mayıs; 9-10 Mayıs; 16-17 Mayıs; 24-26 Mayıs; 30-31 Mayıs				
Kızılay - Koru 01:00							
Kızılay – OSB/Törekent- 01:00							

İkinci Dönem				Üçüncü Dönem (Aralık 2020 – Mart 2021)				
Hafta içi	06:00	07:00	9 dk	Hafta içi 21.00-05.00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı olan günler	06:00	07:00	9 dk	
	07:00	09:30	4 dk		07:00	10:00	5 dk	
	09:30	16:00	7 dk.		10:00	15:00	7 dk.	
	16:00	20:00	4 dk.		15:00	20:00	5 dk.	
	20:00	23:00	9 dk.		20:00	21:00	10 dk.	
	23:00	00:00	15 dk.		Son tren; OSB/Törekent-Koru 21:00 Koru-OSB/Törekent 21:25 Kızılay-Koru 21:50 Kızılay-OSB/Törekent 21:50			
Cumartesi	06:00	07:30	9 dk.	Sokağa çıkma yasağı hafta sonu veya ta- til günü*	500-522 Hattı	06:00	08:00	30 dk.
	07:30	20:00	7 dk.			08:00	16:00	-
	20:00	23:00	9 dk.			16:00	20:00	30 dk.
	23:00	00:00	15 dk.			20:00	23:00	-
Pazar	06:00	12:00	9 dk.	600 Hattı	06:00	08:00	15 dk.	
	12:00	20:00	8 dk.		08:00	16:00	60 dk.	
	20:00	23:00	9 dk.		16:00	20:00	15 dk.	
	23:00	00:00	15 dk.		20:00	23:00	60 dk.	
Son tren; OSB/Törekent – Koru 23:10 Koru – OSB/Törekent 23:35 Kızılay - Koru 24:00 Kızılay – OSB/Törekent- 24:00				*Metro hizmete kapalı. EGO Otobüsleri 500 – OSB/Törekent – Batıkent 522 – Koru – Ümitköy – Şehir hastanesi 600 – Koru – Kızılay 1 Aralık 2020 – 2 Mart 2021 arası hafta sonu Cuma 21:00- Pazartesi 05:00 saatleri arasında sokağa çıkma yasağı uygulandı.				

*Bilgiler EGO Genel Müdürlüğü internet sitesi Haber/Duyuru başlığı (<https://www.ego.gov.tr/tr/haberler>) taranarak elde edilmiştir.

Şekil 4. Mart 2020 – Mart 2021 .Ankara günlük toplu taşıma yolculukları

Extended Abstract

Urban Transport, Pandemics and Covid-19: Ankara Public Transit System

*

Hind Shahin

ORCID: 0000-0003-4524-1986

Emine Yetişkul

ORCID: 0000-0003-0829-1562

The first human cases of Covid-19, the disease caused by the novel coronavirus were reported in Wuhan City of China in December 2019. However, the disease quickly spread to other regions of the world and was declared as a Public Health Emergency of International Concern by WHO on January 30, 2020. One after the other, authorities took various pharmaceutical and non-pharmaceutical actions in an effort to curb the spread of the virus and to flatten the curves of cases and deaths. Majority of non-pharmaceutical actions resulted in severe limitations to people's mobility reducing passenger transportation to its lowest levels. Accordingly, public transportation systems took the hardest hit worldwide. Thus, a body of research emerged on the impact of Covid-19 on public transportation systems worldwide. This paper aims to contribute to the growing body of research by analyzing the effect of Covid-19 on the public transit system in Ankara, Turkey. One-year time interval of Covid-19 Pandemic from March 11, 2020 when the first case was detected in Turkey is evaluated by detailing various non-pharmaceutical measures taken by central and local governments to combat the threat of the pandemic. To do so, positive relationships between pandemics and trips in the context of urban transportation are introduced firstly. Then factors affecting disease spread are briefly explained. Measures for controlling spread, and protecting passengers and employees are discussed along with international examples to evaluate Ankara's public transit system.

Transmission and spread of airborne diseases in the built environment, including transportation systems, depend on a series of sequential interactions between patients, carriers, users of the environment, and characteristics of physical environment (Faass et al., 2013). Current literature on this subject

provides us with basic information about factors affecting risk of exposure to biohazards. These factors are generally grouped under pathogen transmission ways, nature and design of public transportation system, and passenger mobility behavior. Even though the quantitative impact of each on the others or disease spread remains largely absent from literature, it is possible to develop short and long-term strategies and policies for prevention measures for epidemics according to these factors. Research and practice have successfully identified three categories of control measures necessary to break the chain of disease transmission in artificial environments, including that of public transit. This paper focuses on the creation and maintenance of healthy public transport infrastructure through the adoption of administrative, technical and personal protection measures. Still, preventing and responding to biological threats in transport environments is complex and necessitates a multidisciplinary approach to design and implement appropriate prevention measures (Nasir et al., 2016). Besides, breaking the chain of infection transmission on public transportation systems is necessary for maintaining aspects of public health other than safety from infectious diseases.

In this paper, a detailed picture of the public transit in Ankara before and after the start of the pandemic is offered. Based on the period from March 2020 to March 2021, it is quite clear that Covid-19 had a significant negative impact on public transit ridership and mobility behavior in Ankara. The graphs and tables are given to show ridership loss, daily and monthly change in total public transit trips and schedules. Decrease in ridership fluctuated across different days and months of period covered in line with different control measures adopted to combat the pandemic. In general, one-year pandemic period was divided into three, parallel to the increase/decrease in case load and restriction/ease of protective measures and prohibitions. The first period from the second-half of March 2020 to end of May 2020 covers the 'first wave' of the pandemic during when strict measures were taken and many prohibitions were applied. The second period started with the beginning of June 2020 is the normalization period when measures were continued but some prohibitions were relaxed. In an attempt to slow the spread of Covid-19 'second wave', the third period starting from the mid-November 2020 is similar to the first period in terms of measures and restrictions.

The prevention measures in Ankara include administrative measures such as curfews throughout day and between certain hours, age-based mobility restrictions (i.e. residents below 18 and above 65 years of age), suspension of face-to-face education at schools and universities, introduction of flexible and

hybrid working schedules. In addition to these restrictions that affected mass transportation indirectly, specific measures (e.g., limiting seated and standing passenger-capacity, introducing mandates on mask wearing, and integrating smart cards with ‘Life fits into Home’ codes that carries personal disease status) were also taken to reduce interpersonal contact and maintain social distance in mass transportation. On the other hand, Ankara Metropolitan Municipality adopted technical measures regarding the threat of Covid-19 on Ankara’s public transit. Disinfection routines were increased in vehicles, stations and stops and air conditioners were turned off in public buses (EGO) and light rail (Ankaray) and metro systems at first. Operation of air conditioners in metro vehicles was later ensured with the fresh air taken from outside instead of indoor air circulation. In order to protect drivers and minimize contact with passengers, transparent covers were placed in the driver sections of public buses. In fact, many measures and restrictions on the use of public transit were quickly implemented by central and local governments to control the spread of the disease in parallel to international examples. However, it is necessary to take effective and permanent measures against infectious diseases in the long term, taking into account different scenarios according to the changing characteristics of the public transport system and passenger mobility. Otherwise, passengers will continue to avoid using public transit and switch to automobile use. The increase in car ownership in Ankara was more than expected in 2020, implying the necessity of additional measures that should be taken to support the use of public transport during normalization or recovery periods afterwards.

Kaynakça/References

- Ahmad, A., Krumkamp, R. ve Reintjes, R. (2009). Controlling SARS: A review on China’s response compared with other SARS-affected countries. *Tropical Medicine & International Health*, 14, 36-45.
- Al Hajar, S., Memish, Z.A. ve McIntosh, K. (2013). Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus (MERS-CoV): A perpetual challenge. *Annals of Saudi Medicine*, 33(5), 427-36.
- Andrews, J.R., Morrow, C. ve Wood, R (2013). Modeling the role of public transportation in sustaining tuberculosis transmission in South Africa. *American Journal of Epidemiology*, 177(6), 556-561.
- Batty, M. (2020). The Coronavirus crisis: What will the post-pandemic city look like? *EPB: Urban Analytics and City Science*, 47(4), 547–552.

- Boyce, J.M. (2016). Modern technologies for improving cleaning and disinfection of environmental surfaces in hospitals. *Antimicrobial Resistance & Infection Control*, 5(10).
- Browne, A., Ahmad, S., Beck, C.R. ve Nguyen-Van-Tam, J.S. (2016). The roles of transportation and transportation hubs in the propagation of influenza and coronaviruses: A systematic review. *Journal of Travel Medicine*, 23(1), tav002.
- Casey, A.L., Adams, D., Karpanen, T.J., Lambert, P.A., Cookson, B.D., Nightingale, P., ... Elliott, T.S.J. (2010). Role of copper in reducing hospital environment contamination. *Journal of Hospital Infection*, 74(1), 72–77.
- Cossar, J.H. (1994). Influence of travel and disease: An historical perspective. *Journal of Travel Medicine*, 1(1), 36–39.
- Davies, J.C. (2007). *EPA and nanotechnology: Oversight for the 21st century*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson International, Center for Scholars.
- DfT, Department for Transport (2011). *London and South East 'top ten' overcrowded train services: Spring 2011*. Erişim adresi: <https://www.gov.uk/government/publications/london-and-south-east-top-ten-overcrowded-train-services>
- Edelson, P.J. ve Phipers, M. (2011). TB transmission on public transportation: A review of published studies and recommendations for contact tracing. *Travel Medicine and Infectious Disease*, 9(1), 27–31.
- eHealth Network (2013). *World's first antimicrobial copper train*. Erişim adresi: <https://ehealth.elsevieronline.com/2013/10/worlds-first-antimicrobial-copper-train/>
- Faass, J., Greenberg, M. ve Lowrie, K.W. (2013). Defending a moving target: H1N1 preparedness training for the transit industry. *Health Promotion Practice*, 14(1), 24-29.
- Feske, M.L., Teeter, L.D., Musser, J.M. ve Graviss, E.A. (2011). Giving TB wheels: Public transportation as a risk factor for tuberculosis transmission. *Tuberculosis (Edinb)*, 91(1), 16–23.
- Forsyth, A. (2020). *What role do planning and design play in a pandemic?* News – Harvard University Graduate School of Design 2020.
- Goscé, L. ve Anders, J. (2018). Analysing the link between public transport use and airborne transmission: Mobility and contagion in the London underground. *Environmental Health*, 17(84).
- Hopkins, D.R. (1983). *Princes and peasants: Smallpox in history*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Horna-Campos, O.J., Consiglio, E., Sánchez-Pérez, H.J., Navarro, A., Caylà, J.A. ve Martín-Mateo, M. (2010). Pulmonary tuberculosis infection among workers in the informal public transport sector in Lima, Peru. *Occupational and Environmental Medicine*, 68(2), 163-165.

- Horna-Campos, O.J., Sánchez-Pérez, H.J., Sánchez, I., Bedoya, A., Martín-Mateo, M. (2007). Public transportation and pulmonary tuberculosis, Lima, Peru. *Emerging Infectious Diseases*, 13(10), 1491–1493.
- Joseph, C.A., Ricketts, K.D., Yadav, R. ve Patel, S. (2009). Travel-associated Legionnaires' disease in Europe in 2009. *Eurosurveillance*, 15(41).
- Kowalski, W.J. (2012). *Hospital airborne infection control*. Florida, FL: CRC Press.
- Lederberg, J., Shope, R.E. ve Oaks, S.C. (Der.). (1992). *Emerging infections: Microbial threats to health in the United States*. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Mangili, A. ve Gendreau, M.A. (2005). Transmission of infectious diseases during commercial air travel. *Lancet*, 365(9463), 989-996.
- McNeill, W.H. (1976). *Plagues and people*. Garden City, N.Y.: Anchor Press/Doubleday.
- Mohr, O., Askar, M., Schink, S., Eckmanns, T., Krause, G. ve Poggensee, G. (2012). Evidence for airborne infectious disease transmission in public ground transport— A literature review. *Eurosurveillance*, 17(35).
- Mokhtarian, P.L. ve Salomon, I. (1999). Traveling for the fun of it. *ACCESS Magazine*, 1(15).
- Nasir, Z.A., Campos, L.C., Christie, N. ve Colbeck, I. (2016). Airborne biological hazards and urban transport infrastructure: Current challenges and future directions. *Environmental Science and Pollution Research*, 23(15), 15757–15766.
- National Academies of Sciences, Engineering and Medicine (2013). *ACRP Report 91: Infectious disease mitigation in airports and on aircraft*. Washington D.C.: The National Academies Press.
- Omrani, A.S., Al-Tawfiq, J.A., Memish, Z.A. (2015). Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus (MERS-CoV): Animal to human interaction. *Pathogens and Global Health*. 109(8), 354-362.
- Pan, X., Ojcius, D.M., Gao, T., Li, Z., Pan, C. ve Pand, P. (2020). Lessons learned from the 2019-nCoV epidemic on prevention of future infectious diseases. *Microbes Infect*, 22(2), 86–91.
- Pappalardo, L., Simini, F., Rinzivillo, S., Pedreschi, D., Giannotti, F. ve Barabási, A. (2015). Returners and explorers dichotomy in human mobility. *Nature Communications*, 6(8166).
- Shapiro, R., Hassett, K. ve Arnold, F. (2002). *Conserving energy and preserving the environment: The role of public transportation* (Report for the American Public Transportation Association). Erişim adresi: http://www.sonecon.com/docs/studies/enenv_0702.pdf
- Shoghri, A., Liebig, J., Gardner, L., Jurdak, R. ve Kanhere, S. (2019). How mobility patterns drive disease spread: A case study using public transit passenger card travel data. *Proceedings – 20th IEEE International Symposium, WoWMoM 2019*.

- Shoghri, A., Liebig, J., Jurdak, R., Gardner, L. ve Kanhere, S. (2020). Identifying highly influential travellers for spreading disease on a public transport system. *Proceedings - 21st IEEE International Symposium, WoWMoM* 2020.
- Siegel, J.D., Rhinehart, E., Jackson, M., Chiarello, L. ve the Healthcare Infection Control Practices Advisory Committee (2007). *Guideline for isolation precautions: Preventing transmission of infectious agents in healthcare settings*. Erişim adresi: <https://www.cdc.gov/niosh/docket/archive/pdfs/NIOSH-219/0219-010107-siegel.pdf>
- Sustainable Bus (2020). *Bus disinfection through UV lights. A way to fight Coronavirus in Shanghai*. Erişim adresi: <https://www.sustainable-bus.com/news/bus-disinfection-through-uv-lights-a-way-to-fight-coronavirus-in-shanghai/>
- şenbil, M. ve Yetişkul, E. (2020). Türkiye’de son dönem otomobilleşme: 2007-2018 arası iller bazında analizler. *İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi*, 29(11), 372-404.
- Troko, J., Myles, P., Gibson, J., Hashim, A., Enstone, J., Kingdon, S., ... Van-Tam, J.N. (2011). Is public transport a risk factor for acute respiratory infection? *BMC Infectious Diseases*, 11(16).
- Tsang, K.W, Ho, P.L., Ooi G.C, Yee, W.K., Wang, T., Chan-Yeung, M., ...Lai, KN. (2003). A cluster of cases of severe acute respiratory syndrome in Hong Kong. *The New England Journal of Medicine*, 348(20), 1977-1985.
- UITP (2020). *Public transport is Covid Safe*. Policy Brief. Erişim adresi: <https://cms.uitp.org/wp/wp-content/uploads/2020/10/Policy-Brief-PTis-COVID-Safe.pdf>
- Ward, K.A., Armstrong, P., McAnulty, J.M., Iwasenko, J.M. ve Dwyer, D.E. (2010). Outbreaks of pandemic (H1N1) 2009 and seasonal influenza A (H3N2) on cruise ship. *Emerging Infectious Diseases*, 16(11), 1731–1737.
- WEF (2021). *Here’s how to build better public transport after Covid-19*. Erişim adresi: <https://www.weforum.org/agenda/2021/04/how-improve-public-transport-after-covid-19/>
- WHO (2003). *Cumulative number of reported probable cases of SARS*. Erişim adresi: https://www.who.int/csr/sars/country/2003_06_30/en/
- WHO (2019). *MERS situation update, November 2019*. Erişim adresi: <http://www.emro.who.int/pandemic-epidemic-diseases/mers-cov/mers-situation-update-november-2019.html>
- WHO (2021). *Timeline: WHO’s COVID-19 Response*. Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!>
- Wilson, M.E. (1995). Travel and the emergence of infectious diseases. *Emerging Infectious Diseases*, 1(2), 39-46.
- Wilson, M.E., Levins, R. ve Spielman A. (1994). *Disease in evolution: Global changes and emergence of infectious diseases*. New York, NYC: New York Academy of Sciences.

- Worldometer (2021). *Covid-19 Coronavirus Pandemic*. Erişim adresi (25 Eylül 2021): <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
- Yetişkul, E. (2017). Karmaşık Kentler ve Planlamada Karmaşıklık. *Planlama*, 27(1), 7-15.
- Zhao, B., Ni, S., Yong, N., Ma, X., Shen, S. ve Ji, X. (2015). A preliminary study on spatial spread risk of epidemics by analyzing the urban subway mobility data. *Journal of Biosciences and Medicines*, 3(9), 15–21.

idealkent©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı *Issue Covid-19 Özel Sayısı*, Cilt *Volume* 12, Yıl *Year* 2021-Özel Sayı, 452-469,

DOI:10.31198/idealkent.880269

Risk society revisited: Challenging positions of COVID-19 on city and society

*

Ezgi Orhan¹

ORCID: 0000-0002-9124-7812

Abstract

This paper presents a critical evaluation on the global riskscape following the COVID-19 pandemic. The coronavirus disease spread around the globe questioning the priorities in public health policies as well as the economic adaptability to prevention measures. Spreading with social, political and economic costs on societies, the issue of pandemic exceeds the limits of being identified as a health problem, and becomes to be a catalyst of a new paradigm considering the state of art of modernity and capitalist economic systems. Regarding the catastrophic impact on human life in all aspects, the virus-related problems lead individuals, nations and global society to evaluate the ways of 'living with risks'. Departing from the threat posed by the COVID-19, this paper discusses the issues of society, city and planning by reading the past experiences, current situation and trends through the concept of 'risk society'. It reflects on the historic dynamics of modernity, capitalism and public health priorities, and sheds light on the 'new normal' of the society at different scales for the post-pandemic world. Through the critical evaluation, this paper conceptualizes the new phase of risk society at individual, local, national and global scales; and portrays the dichotomies that each scale incorporates.

Keywords: *risk society, critique of modernity, capitalism, city, planning.*

---

¹ Assoc. Prof., Çankaya University, E-mail: ezgiorhan@cankaya.edu.tr

Risk toplumunu yeniden gözden geçirmek: COVID-19'un kent ve toplum üzerindeki sorunlu halleri

*

Ezgi Orhan²

ORCID: 0000-0002-9124-7812

Öz

Bu makale, COVID-19 salgının ardından küresel risk ortamının koşullarına ilişkin eleştirel bir değerlendirme sunmaktadır. Koronavirüs hastalığı tüm dünyaya yayılırken halk sağlığına dair öncelikler ile ekonomik uyum politikalarına dair alınan tedbirleri sorgulatmaktadır. Sosyal, politik ve ekonomik maliyetleriyle, toplumlara zorluklara sürükleyen salgın konusu, bir sağlık sorunu olarak tanımlanmanın sınırlarını aşmış ve modernite ve kapitalist ekonomik sisteme dair yeni bir paradigmanın katalizörü haline gelmiştir. İnsan yaşamının her yönünde yarattığı yıkıcı etkileriyle, virüse ilişkin sorunlar bireyleri, ulusları ve küresel toplumu 'risklerle yaşama' yollarını düşünmeye yöneltmektedir. COVID-19'un ortaya koyduğu tehditten yola çıkan bu makale, geçmiş deneyimleri, mevcut durumu ve eğilimleri 'risk toplumu' kavramı üzerinden okuyarak, toplum, kent ve planlama ilişkilerini tartışmaktadır. Modernitenin, kapitalizmin ve halk sağlığı önceliklerinin tarihsel dinamiklerini yansıtarak, salgın sonrası dünya için farklı ölçeklerde toplumun yeni normallerine ışık tutmaktadır. Eleştirel değerlendirme yoluyla, bu makale risk toplumunun yeni aşamalarını bireysel, yerel, ulusal ve küresel ölçeklerde kavram-sallaştırır ve her ölçeğin içerdiği ikilemi tasvir eder.

Anahtar Kelimeler: risk toplumu, modernite eleştirisi, kapitalizm, kent, planlama.

² Doç. Dr., Çankaya Üniversitesi, E-mail: ezgiorhan@cankaya.edu.tr

Introduction

The birth of Enlightenment redefined the concept of 'risk', and gave a new perspective to individuals in conceiving the nature and demonstrating it in a rational way. However, the intense consequences of industrialization and capitalist economic system manifested themselves in a global circulation. The castles of medieval towns or borders of nation-states were melted in the heat of profitability ambition. Global circulation of capital not only turned the concrete boundaries into abstract lines, but also created a fictional sector shifting solid goods into financial flows (Harvey, 1978). The 'creative destruction processes' acted as a catalyst for causing an intense relation between human and nature, and making each one more vulnerable from the other (Schumpeter, 1950).

In this age of neo-liberal economic structure based on massive transitions, uneven agglomeration and harsh competitiveness, individuals and societies are vulnerable to the threats and risks that challenge their ability to intervene with their tools coming from scientific rationality. As a challenging position on human health, new coronavirus disease put societies in uncertain conditions and in an undetermined future by 'testing' their capacity to control the pandemic. Concomitantly, the industrialized societies facing with the disease are questioning the 'new equilibrium point' to reposition themselves for a further wave and an uncertain future. In this respect, the theoretical schema drawn by Ulrich Beck who advances the theory of 'risk society' is revisited in this paper (Beck, 1992). The paper aims to discuss the society, city and planning in the wake of a paradigmatic shift. To this end, the methodological framework is developed on a historical and critical read of the Beck's conceptualization. The contemporary risk society debate undertaken in the paper is constructed on the dichotomies that represent a categorical division of uncertainties identified at different scales. The uncertainties of society are presented through the dichotomies extracted for each scale that are categorized thus: global, national, local and individual levels. By this way, on the one hand, the issue of epidemics is examined in the risk society framework in chronologically, and on the other, the uncertainties posed by current pandemic are represented hierarchically to systematize the discussion.

This paper is organized around four parts. In the first part, the theoretical background of the discussion is structured around the concept of risk society. The second part presents the past experiences, current situation, and trends of modernity in face of epidemics. For portraying the post-pandemic world, the dichotomies of society are discussed at different levels that will be on the

agenda of planning discipline. Consequently, the debate is reflected in the fourth part of the paper from the lens of uncertainty which would be the main assumption for further paradigms.

Recalling the concept of risk society

There emerged a diverse literature on 'risk society' concept in sociology, political ecology, political economy, and disaster studies as a critique to modernity. European social theorists claim that scientific rationality promoting economic progress is the cause of risks and vulnerability of society. According to the proponents, scientific progress and wealth accumulation processes put people at risk, and institutions become incapable of protecting people. The well-known researcher among these theorists is Ulrich Beck explains the motive of risk society as "social production of wealth is systematically accompanied by the social production of risks" (Beck, 1992, p. 19).

Risk society argument takes its roots from the critique of modernization and industrial society. In his epistemology, Beck notes that risk is not a new concept, but, in the contemporary world the difference comes from the "nature of risk". The modern industrial societies have been accepted to be capable of avoiding hazards, but they manufactured risks with the ends of technology, and hence technological changes bring new risks and problems whose nature would be influential at global level such as climate crisis, food security, and water supply. That is, the unintended consequences of modernity are distributed among society, and even, could turn into supra-national global threats. In this transformation, i.e. from industrial society to risk society, the formerly calculable risks shift into calculable threats (Beck, 1992). As the modernity freed itself from the contours of classical industrial society, it evolves to a new phase what Becks call as second modernity. In the second phase of modernity, risk society is shaped through the portrayal of "end of tradition" and "end of nature". Here, the risk society concept depicts an "un"-ness condition; unreliability, unpredictability, uncontrollability, and uncertainty. The challenging position of post-modernity over instrumental rationality made the idea of controllability of future ineffective due to the intensification of five processes that are identified by Beck (1999) as globalization, individualization, gender revolution, underemployment, and global threats. These axes of capitalist growth contribute to the affluence-induced and poverty-induced environmental destruction, social fragmentation, and global financial risks.

Risk societies are the outcomes of creative destruction of modernity, and inevitably manufactured within the industrial society. However, the ontological basis of individuals in risk society differs from the atomistic individual assumption of modern society. As an influential sociologist, Anthony Giddens claims that “there used to be the 'external risk' coming from the impact of nature on us; but we have added 'manufactured risks' due to our own impact on the world, for instance environmental risks or even social ones because our personal futures are increasingly open” (1998, p. 25). Individualization in risk society is highly related with the global conditions altering gender, family, class, parenthood, marriage, occupation structures as identified in a modern society (Beck, 1999; Dingwall, 1999). Additionally, individualization of social agent and flexibility of production system are forced to rethinking the new phase of industrial society. As a criticism to changing character of modernity and capitalist economic structure, Beck (1999) advocates that neoliberal economic policies promoted the interests of wealthy groups rather than protecting disadvantaged groups as well as public education and care. Facilitated in the organized irresponsibility, the limits of locally produced risks have turned into global, and global risks have been influential on localities that have not produced any risks. The “universalizing tendency” of modernity, capitalism, and risks exceed the ability of coping solution, mechanisms, and instruments of single agencies, and are required to understand the unexpected, or in Beck’s terms the unintended, consequences and emergencies in a wider perspective, and to evaluate in a multi-layered and multi-actored rationality.

Challenging societies with their political, economic, and social costs, epidemics pose a threat on human life, and evoke uncertainty for global society. Next part, based on the concept of risk society, presents a discussion on how epidemics turn into disasters that disrupt the functioning of societies with a focus on modernity and capitalist system in a historical perspective.

Epidemics: from disease to disaster

Pre-modern ages and risks

Epidemics sourced by viruses began with the initial agricultural activity since the Neolithic period, around 12,000 years ago, when humans developed more densely populated agricultural communities. The shift from hunting-gathering activities of humans to taming and domestication of animals, development in animal husbandry and farming activities allowed viruses to

spread across communities rapidly. For Jared Diamond (1995) “diverse epidemic diseases of humans evolved in areas with many wild plant and animal species suitable for domestication, partly because the resulting crops and livestock helped feed dense societies in which epidemics could maintain themselves, and partly because the diseases evolved from germs of the domestic animals themselves” (1995, p. 87). As plant and animal domestication resulted in more food and surplus, human populations became denser and settled.

Gordon Childe pointed the thesis of first urban revolution as the mark of the progressive change in the economic and social structure of prehistoric communities that caused a dramatic increase in the population. In the hierarchy of evolutionary stages of prehistoric world, savagery and barbarism periods were dependent on hunting, collecting, fishing, and cultivating of eatable plant, that lead humans to live sparse in distance to extent their food derivation area (Childe, 1950; Diamond, 1995). In the civilization period coinciding the Neolithic Age, the number of persons living together was multiplied in a single settled area as a result of their efficient food derivation techniques, food transportation and storage. However, contrary to the members of savagery forms that camp and move to obtain food by leaving their microbes and bacteria behind, the civilized people began to live with their own sewage by settling. That is, while the nomadic life enables to exterminate the waste, the Neolithic villages and cities were contaminated by the civilized humans’ residues. Since the agricultural production and urbanization of communities, the germs and bacteria have caused a variety of diseases and subsequently to become epidemic.

Epidemics were resulted in deaths before the rise of modern medicine. In the early mercantile world and antique period, the microbes were transmitted by trading activities. The trade routes of Roman period also carried the microbes between Asia, North Africa, and Europe, and “killed millions of Roman cities between A.D.165 and 180” (Diamond, 1995, p. 205). Respectively, Ancient Greeks and Romans constructed public baths to support personal hygiene and developed quarantine measures to avoid contagious. Medical historians and archaeologists claim that as a response to epidemics, quarantine was applied to provide isolation, correspond sanitary problems, and prevent illness in forms of limiting the entry or exit of travellers and sailors from the cities until distinguishing acute or contagious disease (Musto, 1986). In Medieval times, societies were not only limited by the surrounding castles but also myths, dogmas and divine rules that hampers and restricts scientific development. The cure for illnesses was a combination of superstition and

natural healing. Magical and herbal remedies in addition to religious rituals were used in the treatment of diseases. Almost all sickness had unknown causes, but believed to be a punishment of God, therefore religious actions were accepted as the main motivation in the prevention and treatment of illness in medieval times. Respectively, human populations lived densely in the city-states with worse sanitation conditions. Thus, the fortified walls of self-sustaining and closed forms of medieval cities could not protect their communities from diseases and made them fragile for microbes. Therefore, the land trade with China and Europe, the Black Death epidemics killed millions around A.D. 1346. Similarly, oversea ventures contributed to the voyage of microbes and diseases. Columbus's arrival to America introduced the European germs and crowd diseases, infected and killed the Indian population, and hence, resulted in European colonialization of the New World. In addition to trading and discoveries, wars contributed to the transmission of diseases. To illustrate, 21 million people killed by influenza at the end of the World War I (Diamond, 1995). In brief, pre-modern ages set the most vulnerable environment for the epidemics in terms of both the ability of producing and generosity of disseminating it and incapability of treating illness.

Modernity and risk construction

Since the 18th century, the improvements in scientific calculations created a new way to understand the world and the future, which were previously under the control of divine forces. In the "age of reason", determinism and causalities explained the nature and represent it objectively (Hall and Gieben, 1992). The modern thinking gave humanity the tools of perceiving, understanding, assessing, judging and controlling nature (Orhan, 2015), and "protect themselves from its ravage" (Cohen, 1997, p. 107). The new world order enabled people to estimate the risks that they might face and take the control of events and decisions. The rational being could self-realize her/himself and accumulate to progress. The evolutionary dynamic of capitalism occurred in the sphere of industrial and commercial life was accompanied by social and institutional systems. Decline of traditional order and rise of modern states centralized the power by forming a constitutional, liberal, and democratic authority. The industrial bourgeoisie extended its sphere into political life to protect its economic interest against aristocracy with the Tiers-État which gained a political status in national assemble in 1789 marking the history of French Revolution. In addition, the modern bourgeois society "sprouted from

the ruins of feudal society" (Marx and Engels, 1967, p.1) was simplified the class struggle, and divided the society as bourgeoisie and proletariat.

The closed structure of the feudal order was dissolved by manufacturing; eventually, the ever-rising demand and use of "steam and machinery revolutionized industrial production" (Marx and Engels, 1967). Development of industries since the end of the 18th century in England and Northern Europe gave rise to and changed urbanization trends. With the migration of rural population to industrial towns to incorporate the capitalist labour power, urban areas housed the proletariat with inadequate infrastructure, limited number of shelters, and crowding urban space. The principle of the 'right of work' that was blessed in capitalist system was criticised by Paul Lafargue as "mental aberration" in his book 'The Right to be Lazy' (1880), and he claimed that modern factories became the prisons of men, women, and even children who were previously have their own houses in towns or villages (2012, p. 11). As the urban areas attracted rural population, new labour dwellings were intentionally constructed around factories. Polluting factors in addition to population increase and inadequate regulations led to the environmental, social and health problems in cities. Ecological deterioration in modern societies was seen "as a by-product of industrialization, but this is considered an unavoidable cost in the process of material acquisition" (Cohen, 1997, p. 111). Environmental pollution in air, soil, and water also acted a catalyst for low quality of life and diseases. Known as "crowd disease", epidemics of modernizing world began to spread over communities locating around the factories with inadequate technical infrastructure, lower life quality and causing lower averages in lifetime. In addition, wars triggered the dissemination of germs and war-borne microbes were victimized people who had no resistance to them. When the unexposed population encountered infected people and their diseases they carried, the transmitted disease devastated the populations until they developed immune.

As a solution to industrializing world problem, spatial planning was used as an instrument in guiding the public health and engineering the material wealth and progress by predicting and controlling future (Corburn, 2013). With the linear flow of time approach and with the widening space perception from the fortified towns of pre-modern world to nation-states in modernity, risks were both constructed widely and deeply, and eliminated by the means and instruments provided by modernity and its offspring, planning. To contribute to the well-being of nations, urban life was regulated, and planning was used to cheapen the urban services. Enlarging the medieval nuclei

through the migration from rural to urban centres, the population began to live in congested and crowded quarters with narrow streets, limited vistas, multifamily residents, and mixed-used areas. The medieval fabric was characterized by organically formed streets and mixed-used areas where housing coexisted with artisanal workshops and small businesses, expanding outside the wall along the new roads from the hearth of the city towards rural spaces. Planning as an institution based on Enlightenment philosophy had a role in regulating the urban areas by defining the spatial organization of city. The elements of the initial urban planning approaches were the axial roads, geometrically designed buildings, gardens, symbolic and monumental structures, squares, and rationalization of land-use, as seen in the Baron Georges-Eugene Haussmann's Paris design during the Napoleon III's Empire (Waageenaar, 2010). Subsequently, the City Beautiful Movement became influential on the new world, and Daniel Burnham applied the approach in designing San Francisco, Chicago, Cleveland and Washington D.C in accomplishing the civic buildings, public spaces, parks and boulevards (Busa, 2010).

With the increasing control of man over nature which had connotations as of superstition, the enchanted world began to dissolve. Educated West awoke to a new sense of life, and took the power to stop epidemics, famine, early deaths, and devastating wars. Modernity progressed the scientific knowledge in three main domains, namely industry, agriculture, and medicine. In this respect, invention of machines and use of steel power eased the production; science ensured productive techniques to eliminate famine; and scientific knowledge reduced illness and treated diseases.

In this revolutionary economic system, risk was institutionalized as part of modern system. As the main motive of capitalism depended on accumulation, states provided and protected property rights contributing to the blossom out the belief in progress. Trust in a material progress either by individually or at aggregate level was harbingered by instrumentalist modernity, and eager capitalism. Despite its internal contradictions and crisis, capitalism usually "embodies a passionate drive for enlargement of profit" and accumulation (Elliot, 1980, p. 49). In this wavy journey of capitalism, state planning was seen a mediator in meeting the needs of people and overcoming the inherent crisis of capitalism. Particularly, following the overproduction crisis of capitalism, Keynesian welfare policies were internalized by states. Since the 1940s, governments introduced risk-sharing mechanisms for labour class (Orhan, 2015). Employment rights and social security policies were undertaken as the basis of welfare state. Particularly following the World War II,

the state-provided benefits and regulation theory mechanized the wheels of capitalism by supporting social collective consumption. The unprecedented prosperity in capitalist western world together with catalysing technology of automobiles created the suburbs in the countryside, and city centres began to move away from cores and to radiate through low density residential areas (Jackson, 2011). However, the economic prosperity period and the swinging sixties, with full of freedom, hope and promise, was ended by the profitability crisis of capitalism.

Post-modernity and reconceptualization of risk

With the increasing costs of welfare policies on states' budget and low profitability of capitalists in addition to the drastic rise of oil prices led to the restructuring of the social, politic, and economic systems. On the one hand, states have initiated privatization policies and diminished their functions on public service provision. On the other hand, production process has been re-organized in a vertical mode allowing flexible, diverse, customized, and small amounts of production. The global circulation of capital and free movement of goods and people intensified trans-border relations and supported the post-Fordist mode of production. In addition to the continuing growth of capitalist mobility in worldwide, technological innovations condensed relations and elided spatial and temporal distances. The pre-modern spatial cognition which was depicted as experienced was shifted into an abstract one allowing people both to be in a fixed place and to flow in a virtual milieu. Rise of atypical employee contracts and post-Fordist mode of production transformed the spatial relations, and created a new flexible environment for businesses. The flexibility in capitalist mode of production bred disorganization and disorientation as well as decentralization. Also, economic internationalization decreased the share of manufacturing, and prompted the process of deindustrialization (Wyly et al, 1998). Such a dissolution process in cities led widely and adversely to uneven growth, income inequalities, poverty, international migration, social polarization, and high crime rates.

In the neo-liberal era of capitalism, the ontological basis of individuals has radically been changed, and identified at a new scale; he or she is a part of an order whose life is affected from distant others. Explaining the reason in the process of globalization, Mol and Spaargaren (1997, p.110) wrote that "high-consequence risks are risks which are remote from control by individual agents, while at the same time threatening the lives of millions of people and even humanity as a whole". While state control and insurance mechanisms

are narrowing, individuals and societies are getting more fragmented, vulnerable, and segregated in economic, political, spatial, and social terms. As the production system and technological innovations provide more choice than ever, citizens become more individualized, and open to uncertainties, opportunities and risks in the absence of conventional politics and roots. In the open state of art of the world, the society has been trying “to correct environmental failings of contemporary production and consumption practices” through its instruments manufactured within the technological progress (Cohen, 1997, p. 106).

In this present globalized era, in a year-time, the coronavirus killed nearly 2.4 million victims, and remained as a threat to infect other members of the society. Observing more than 108 million confirmed cases, doctors and experts have not actually been able to forecast the course of the disease; the speed of the spread, further waves of the shock, variants of virus, getting immune, the ways of treat, and the help of vaccine on controlling the virus and its possible mutation forms.

During the first major wave of the pandemic, public health issues gained an urgent and firm position on the economic, political and social agenda all over the world. The highly virulent disease spread across the globe rapidly, and leave the entire world in living with uncertainties. The pandemic concretizes the identification of the new society concept of Giddens that refers to “a society where we increasingly live on a high-technological frontier which absolutely no one completely understands and which generates a diversity of possible futures” (1998, p. 25). As the individuals and communities departed from safe and calm waters of modernity and the institutional world, it is worthwhile to think and interpret again the risk society concept, and understand the uncertainties. In this respect, next part of the paper is devoted to conceptualize new normal options regarding the risk society at global, national, local and individual levels.

Dichotomous options for the new normal of the interior society

When Ulrich Beck calls “Second Modernity”, the post-industrial and knowledge-based society is identified by being under the uncertainty regime. As the rate of knowledge production increased enormously and wealth accumulated intensely, the world society is subjected to “live with a calculative attitude to the open possibilities of action, positive and negative, with which, as individuals and globally, we are confronted in a continuous way in our

contemporary social existence” (Giddens, 1991, p. 28). Departing from the case of COVID-19, the potential ways of ‘living with risk’ are critically evaluated from the planning perspective, and emerging dichotomous options are discussed at different levels.

Global level

Global scale, as the first unit of this present argument, stands as a dynamic spatial ontology as a result of the intensification of capitalist relations. Since the 1980s, nation-state boundaries have been evolving through the flow-based social and economic relations. The supra-territoriality of the globe is considered as the cause of the rapid virulent disease; therefore, one of the first initiatives of states would be the closure of the borders for people circulation. In the borderless stage of capitalism, the question on the new normality posed by pandemic produces a dichotomy on territories.

In this respect, states may demand to reorganize the production system to be self-sufficient in terms of basic goods and services. To provide food security and energy provision, states may create nationalized solutions and options in case of further limitations in export and import activities. Green economy and de-growth could be at the agenda of nations after experiencing the lockdown restrictions. Controversially, condensing economic activities and persistent capitalist relations could be firmed the transitional affiliations. In the post-pandemic period, economic recovery may require the strengthening of flows between countries to obtain a diverse labour, input and market range.

Governance in the post-pandemic world would be another significant issue to be discussed by starting from the global level under the dichotomy of territories. The new options could incorporate the diffusion of authority to sub-state and supra-national agencies. Development of governance could present channels for globalizing problems such as ecological and environmental degradation, enduring poverty and relentless inequalities. COVID-19 could be regarded as a catalyser for constructing solidarity around the globe. To illustrate, World Health Organization (2020) calls states to act together by arguing that “key tools in the coronavirus response must be made universally available as global public goods” in line with the principle of equity. In this tone, the acceptance of the fragility of the global system based on the short-term gain oriented policies may lead states to construct an economic and international solidarity for a resilient future (Derviş, 2020).

National level

In the process of globalization coinciding with COVID-19 pandemic, the positioning of nations across uncertainties seems to present a wide range of options. As authorities ordered confinement measures for protecting public health, the costs of these policies began to be paid immediately. While the benefits of protection are measured by lives saved, the costs that are difficult to estimate are reflected on the budgets of states, enterprises and individuals. Surveys addressing to economic repercussions of measures show that firms, particularly those operating in wholesale and retail trade, manufacture, real estate, business and administrative activities, accommodation and food services, transport, storage and communication, arts, entertainment and recreation sectors have been affecting at most (ILO, 2020), and at aggregate level, unemployment has been raising with a global expectation on economic recession (IMF, 2020). Under the circumstances of recessive global economic performance posed by pandemic, the feasibility of protection measures through welfare policies generates a dichotomy at national level.

Diminishing role of states among social classes of capitalism has reduced the protection power over working class and the guaranteed mechanisms between labour and capitalist, particularly since the 1980s. A poor majority of citizens “remain dependent on the provisions of a decaying welfare state” (Spaargaren, 1997, p. 197). However, the threat of the new coronavirus disease alarmed countries to act on behalf of protecting public health at the expense of stopping economic activities. When the pandemic changed its epicentre from China to Europe and then to Americas, the world witnessed the heavy consequences of weak public commitment in protective policies which serves to the spread of coronavirus to a large geography. The rapid sprawl of the disease urged states to provide welfare policies. While the confinement measures affected almost all economic sectors, many countries tightened the prevention measures to ensure public health. States, on the one hand, try to control the spread of the disease without hampering the operations of health services, and on the other, try to overcome the economic shrinkage by responding with financial aids. However, having repercussions on national economy, restrictive protection policies were required to be accompanied by fiscal aids to prevent economic instability. The bottleneck of the private enterprises and unemployment due to either decrease of consumption, reduction in purchasing power or business closure were aimed to be accomplished by state interventions.

In this respect, for achieving the new equilibrium, state intervention and welfare policies are taken on the agenda. Public services could be synchronized by state, and social welfare could be achieved by state policies. Available supply of services and facilities to overcome the inequality and class differences among the society may be catered by authorities in a holistic manner. By this way, disadvantaged groups suffering from poverty may benefit from the state provision of goods and services. Such a particular prioritization in public health would enhance the well-being of citizen across risks. That is, public health issues need to be anchored and institutionalized into the frame of modernity although state provision of this service has been diminished since the eighties (Saunders, 1987). On the contrary, states may be forced to ease the prevention measures for disease to recover economic scars which have been seen as “weakened productivity, depressed investment, lost human capital, and shortened global supply chains” (World Bank, 2020).

Local level

As the physical proximity lost its significance due to the hypermobile characteristics of capital and technological innovation, the lockdown societies benefit from the remote services such as working, shopping, and learning. The blessings of a network society are largely appreciated in quarantine days by indoor citizens. However, when the isolations are loosened and lockdowns are ended, the questions on the new normal of daily routines of people come on the agenda. The conflictive position of the post-pandemic cities lies in the spheres of public and private.

A dominant private pattern could crush the publicness and public domain of the society. Citizens may ask for investments on private mode of consumption to ease their isolation or individualization processes. The most common forms of individual consumption are seen as the private automobile ownership, peripheral residential units, and private ownership of technological device which would result in the exploitation of urban areas through private interests. These individual demands may contribute to the protection of social distancing, as a prerequisite tool for controlling the spread of COVID-19. However, the redistribution of public policies in behalf of private demands inevitably lead to urban problems such as unregulated growth of city, uneven access to public services and common goods, privatization and commodification of space. Accepting the destructive side-effects of prioritization of private sphere on urban space, public policies may be designed for maintaining public health. Regarding that compact urban forms and high-density occupation of

space may have effects on the spread of the disease; these spatial configurations may be preferred to ensure social mobility by walking and cycling. Also, self-sufficient neighbourhoods and/or sub-centres supported with mixed land-use and health-care facilities may be promoted by local authorities instead of the peripheral growth of the city.

Individual level

The capitalist assumption on atomistic individualism presupposes the enhancement of self-interest as the major motivation of modern consumer society. In the global order, the competitive structure of market has also reflections on the individual level. At the latest unit of the analysis, the positioning of individuals in the post-pandemic period presents a dichotomy in the domain of responsibility.

The COVID-19 posits in the Beck's risk society approach arguing that "the contemporary society and its subsystems are incapable of coping with their most urgent, self-generated problems" (Beck, 2009, p. 8). The coexistence of material growth and risks are generated within the global society through organized irresponsibility. On the way to achieve the new normal, individuals may ask more insurable domains, and thus institutionalized relations to reduce self-destruction of ever-growing material wealth. Such a path would generate a solid base for the construction of solidarity and public welfare. Contrarily, cosmopolitanism of individuals forced by the globalized capitalist relations may unavoidably lead to the internalization of uncertainties and global risks.

Conclusion: The expense of interior society

This paper contends that Beck's world risk society presents a dynamic conceptualization in explaining the contemporary conditions of the vulnerable social structure as an agglomeration of capitalist economic relations since the industrial revolution. The changing conjuncture of the globalization has changed the nature of risks. Forced by the coronavirus disease, world is now under pressure of developing a new approach to the new threat and is calibrating the conventional policies to overcome the uncertainty.

Despite waiting on the validation of the belief of "all risks were eventually routinized", (Dingwall, 1999, p. 8), in achieving the problems posed by the virus, a reflexive monitoring of actions is essential from individual to global levels. In this respect, this paper asserts that thinking in terms of risks is needed to be settled in public policies and individual responsibilities.

Public policies are needed to be designed to avoid risks and their unintentional consequences. Basic security systems (Giddens, 1991) promoting a balance between risk and trust is essential to cope with the threats ranging from everyday life incidents to low probability catastrophes. These services should incorporate the protective policies on public health and economy without leaving citizens to make a choice over each other. Class struggles, gender and ethnicity segregations, and poverty leave nations and individuals unequal against the diseases. A world organized around economic ambitions and interests brings along with ecological and social risks. The potential of humanity's self-destruction emerged as a consequence of modernity in addition to wealth accumulation, should be regarded as the principal foci of concern. The affinity between wealth and risks is portrayed by Beck (1992, p. 36) as "hunger is hierarchical; smog is democratic". The case of COVID-19 affirms the claim of Beck since virus is democratic and deaths are hierarchical. In this respect, the systematically risk avoidance and risk reduction structure should be handled at global, national, local and individual levels. Negotiations between each level are required to avoid from the impacts of organized irresponsibility. The private domain of capitalist system and individual level actions are seen to be a part of public policy without allowing any contradiction between the public efforts and private ambitions.

Consequently, during the transition to a new world order, a reflexive thinking is required to alleviate the negative repercussions of intense progress. In this sense, all institutions of modernity including states, civic society and active citizens are supposed to be the parts of action and need to act for public interest and environmental concern. By this way, the Schumpeter's paradox of "capitalism is being destroyed because of its very creative success" (Elliot, 1980) could be achieved at global, national, local and individual levels.

Kaynakça/References

- Beck, U. (1992). *Risk society: On the way to an alternative modernity*. Sage, Thousand Oaks
- Beck, U. (1999). *World risk society*. Polity Press, Cambridge.
- Beck, U. (2009). Critical Theory of World Risk Society: A cosmopolitan vision, *Constellations*, 16(1):1-20.
- Busa, A. (2010). City beautiful movement, in Hutchison, R. (Ed.) *Encyclopaedia of Urban Studies*. Sage Publications.
- Childe, V. G. (1950). The urban revolution. *Town Planning Review*, 21(1), 3.
- Cohen, M. J. (1997). Risk society and ecological modernization: Alternative visions for post-industrial nations, *Futures*, 29(2): 105-119.

- Corburn, J. (2013). *Healthy city planning: From neighbourhood to national health equity*, Routledge: Abingdon.
- Derviş, K. (2020). *The Covid-19 solidarity test*, İstanbul Policy Centre, Analysis, April 2020.
- Diamond, J. M. (1998). *Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years*. Random House.
- Dingwall, R. (1999). Risk society: The cult of theory and the Millennium?, *Social Policy & Administration*, 33(+): 474-491.
- Elliott, J. E. (1980). Marx and Schumpeter on capitalism's creative destruction: A comparative restatement. *The Quarterly Journal of Economics*, 95(1), 45-68.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1998). Risk society: the context of British politics. In: Franklin J (ed) *The politics of risk society*. Polity Press, Cambridge
- Hall, S. and Gieben, B. (1992). *Formations of modernity*. Polity Press; The Open University.
- Harvey, D. (1978). The urban process under capitalism: a framework for analysis. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2(1-3), 101-131.
- ILO (2020). *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work*. Fourth edition, Updated estimates and analysis. International Labour Organization publications. May 27, 2020.
- Jackson, K. T. (2011). The drive-in culture of contemporary America: From crabgrass frontier: The suburbanization of the United States (1985). In *The City Reader* (pp. 89-98). Routledge.
- Lafargue, P. (2012). *The right to be lazy*. (Translated by C. Kerr), The Floating Press.
- Marx, K. and Engels, F. (1967). *The communist manifesto*. 1848. (Translated by S. Moore). London: Penguin.
- Mol, A. and Spaargaren, G. (1997). Environment, modernity and the risk-society; The apocalyptic horizon of environmental reform, in *The ecological modernization of production and consumption; Essays in environmental sociology*, Spaargaren, G. (ed.), Thesis Landbouw Universiteit Wageningen.
- Musto, D. F. (1986). Quarantine and the problems of AIDS, *The Milbank Quarterly*, 97-117.
- Orhan, E. (2015). The consequences of security cognition in post-disaster urban planning practices in the case of Turkey, *Natural Hazards*, 76(1): 685-703.
- Saunders, P. (1987). *Social theory and the urban question*. London: Unwin Hyman (2nd edition).
- Schumpeter, J. A. (1950). *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper.
- Waagenaar, M. (2010). Haussmann, Baron Georges-Eugene, in Hutchison, R. (Ed.) *Encyclopaedia of urban studies*. Sage Publications.

- World Bank (2020). *Lasting scars of the COVID-19 pandemic*, retrieved from web page <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>, last accessed on June 03, 2020.
- World Health Organization (2020). *International community rallies to support open research and science to fight COVID-19*, retrieved from web page <https://www.who.int/news-room>, last accessed on May 30, 2020.
- Wyly, E. K., Glickman, N. J. and Lahr, M. L. (1998). A top 10 list of things to know about American cities. *Cityscape*, 7-32.

Covid 19 Küresel Salgın Sürecinde Kentsel Kamusal Alanlarda Güvenlik Algısının Değişimi

*

Züleyha Sara Belge¹
ORCID: 0000-0003-0500-4847

Öz

Covid-19 küresel salgın sürecinde değişen yaşam koşulları nedeniyle kamusal alanların kullanımını değiştirmektedir. Covid-19 önlemleri nedeniyle, kentlinin ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşıladığı kamusal alanlarda güvenlik anlayışı da bu bağlamda yeniden tanımlanmaktadır. Kentlerdeki açık alan büyüklükleri, kişiler arasındaki sosyal mesafenin sağlanması, maske kullanımı ve gerekli koşullarda kişilerin hastalık belirtileri açısından izlenebilmesi gibi önlemler kamusal alanın kullanımında değişime neden olmuştur. Bu durum, kent mekânlarının krizlere hazırlıklı olmadığını ortaya koymaktadır. Covid-19 küresel salgın döneminde, kentsel kamusal mekânın değişmez bir birleşeni olan güvenlik parametresi, salgın dönemi öncesine göre farklı ölçütlerle değerlendirilmelidir.

Bu araştırma, kentsel kamusal mekânda değişen kullanıcı algısını ve güvenlik parametresini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde yer, mekân ve değişen kentsel-kamusal mekân tanımları incelenerek güvenlik kavramı tanımlanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde niceliksel ve niteliksel ölçüm ve gözleme dayanan araştırma yöntemi yer almaktadır. Çalışma alanı olarak Mersin kentinin en büyük parkı olan Mersin Kıyı Parkında, küresel salgın süreci öncesinde olduğu kadar, Covid-19 önlemleriyle birlikte de en aktif kullanılan alanlardan biri olan Mersin Marina girişinin doğusunda kalan kıyı parkı alanı incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde araştırmanın bulgularına dayanarak Covid-19 sürecinde kentsel-kamusal mekânlarda kullanıcı davranışları esas alınarak kamusal alanda güvenlik ölçütleri ve güvenlik kavramına ilişkin öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Güvenlik, Covid-19, Küresel Salgın, Kamusal Alan, Mersin*

¹ Öğr. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, E-mail: zbelge@mersin.edu.tr

Changing Perception of Safety in Urban Public Space during Covid-19 Pandemic

*

Züleyha Sara Belge²
ORCID: 0000-0003-0500-4847

Abstract

By the reason of pandemic precautions; the understanding of safety in public spaces has also changed. Precautions such as provision of social distance, use of masks, and ability to monitor people in terms of disease symptoms under necessary conditions have caused changes in the use of public space. This situation also revealed that urban spaces are not prepared for crises. In the Covid-19 period, the safety parameter, which is an invariable component of urban public space, should be evaluated with different criteria compared to the pre-pandemic period.

This study aims to reveal the changing user perception and safety parameter in urban public space. In the first part of the study, the concept of safety is defined by examining the definitions of place, space and changing public space. In the second part, the research method and observation tools are explained. As case study area, the coastal park in the east of Mersin Marina entrance, which is one of the most actively used areas with Covid-19 measures as well as before pandemic, is examined. In the last part, suggestions regarding safety parameter and concept of safety are presented based on user behaviour in urban-public spaces in the Covid-19 process.

Keywords: *Safety, Covid-19, Pandemic, Public Space, Mersin.*

---

² Instructor Dr., Mersin University, E-mail: zbelge@mersin.edu.tr

Giriş

Kamusal alan, tarihsel olarak gelişen odaklardan çağdaş kullanımlara kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir. Günlük pratikler, rutinler ve sosyal yaşam ile kamusal alanda birey olma deneyimi elde edilir. Kamusal alan tüm topluma aittir ve herkes tarafından çoğunlukla özgürce kullanılmaktadır. En geniş tanımıyla meydanlar, sokak ve kentsel açık alanlar-parklar kamusal alanlardır. Bu alanlara ek olarak, kamu binaları, eğitim tesisleri, sağlık tesisleri ve/veya sosyo-kültürel tesisler ile bahçeleri farklı kullanıcı grupları için kamusal alan biçimleri olarak değerlendirilebilmektedir. Günümüzde çağdaş toplumun değişen ve çeşitlenen ihtiyaçları göz önüne alındığında, kamusal alan kavramı genişlemiştir. Alışveriş merkezlerinin açık ve kapalı alanlarının kullanım biçimleri üzerinden başlayan genişleme, günümüzde kafe ve restoran gibi yeme-içme mekânlarının da birlikte kullanılmasıyla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle, kamusal alan kavramı mülkiyet ve iyelik haklarından bağımsızdır. Kamuya ait olma değil kamusal alanın birlikte kullanılabilmesi ve sosyal pratik alanı olması önem taşımaktadır.

Kamusal alanın etkin kullanımında güvenlik kavramı ve algısı en temel ölçütlerden bir tanesidir. Taşıt trafiğinden yalıtılmış ve/veya taşıt trafiğinin etkileri için gerekli önlemlerin alınmış olması, çevresel faktörlerin olumsuz etkilerinin azaltılması (güneş-gölge, rüzgâr, yağmur, vb.) veya gece ışıklandırmasının yeterliliği gibi fiziksel güvenlik ölçütlerine ek olarak, kullanıcıların kendilerini güvende hissetmelerini etkileyen etmenler de algılanan güvenlik ölçütleri olarak tanımlanmaktadır. Ancak, Covid-19 küresel salgın sürecinin ortaya çıkardığı riskler ve önlemler nedeniyle kamusal alanlarda güvenlik kavramında da değişimler izlenmiştir. Açık alanların kullanımına getirilen kısıtlamaların yanı sıra sosyal mesafe, maske ve temizlik koşulları ile ateş ölçümü gibi önlemler kamusal alanların kullanım biçimlerinde de değişime sebep olmuştur. Bu nedenle, Covid-19 küresel salgın dönemi öncesinde belirlenen kamusal alanda güvenlik ölçütlerinin de yeniden gözden geçirilmesi yerinde olacaktır.

Bu çalışma kapsamında, kamusal alanda güvenlik ölçütlerinin değerlendirilebilmesi için örnek çalışma alanında gözleme ve karşılaştırmaya dayalı bir yöntem izlenilmiştir. Küresel salgın süreci öncesinde olduğu kadar, küresel salgın sürecinde de, sokağa çıkma izin saatlerinin sınırları içerisinde yoğun olarak kullanılan Mersin kıyı parkının, Marina çevresi örnek çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Bu alanda küresel salgın süreci öncesinde yapılan gözlemler esas alınarak salgın sürecinde de kullanıcılara ilişkin yürütülen

araştırma güvenlik algısındaki değişimlerin izlenebilmesini sağlamıştır. Çalışma sonucunda, bu gözlem ve analizler esas alınarak, planlama ve kentsel tasarımda kamusal alanın oluşumu konusunda öneriler geliştirilmiştir.

Kamusal Alan ve Kamusal Alanda Güvenlik

Bu bölümde, değişen kamusal alan kavramına ilişkin bir değerlendirme sonrasında, kamusal alanın kamusalılığı, etkin kullanımı ve kullanıcılarının günlük rutin ve ritimlerine ilişkin tartışmalar sunulmaktadır. Daha sonrasında ise kamusal alanın oluşumunda belirleyici bir etmen olan güvenlik kavramına açıklık getirilmektedir.

Kamusal alan tanımını kavrayabilmek için, yer ve mekân arasındaki farkı anlamak gerekir. Bu bağlamda, mekânın sosyal anlamları içinde barındıran bir konum / yer olduğundan söz edilebilir (Lefebvre, 1991). 'Kamu' ve 'Kamusal' alan kavramları; tüm insanlarla ilgili olmak, toplumun her bireyine açık olmak, herkes tarafından paylaşılabilir, açık bir şekilde yapılabilir ve herkes tarafından bilinmek anlamlarını taşımaktadır (Gove,1976; Markins, 1998 aktaran Akkar, 2012, s.176).

Kamusal alan insanlar arasındaki etkileşimde önemli bir role sahiptir. Bu anlamda yurttaş olmanın deneyimi kamusal alanda gündelik yaşam pratikleri, günlük rutinler ve toplumsal ilişkiler ile elde edilir. Toplumsal yaşam ve gündelik yaşam pratikleri mekânı üretirler. Bu bağlamda yerelin kendine özgü nitelikleri değişen coğrafya ve yerellik ile değer kazanmaktadır. Lefebvre (2014) ise mekânsal pratik, mekânın temsili ve temsilin mekânı trialektiği ile toplumsal mekânın toplumsal olarak üretildiğinden söz eder. Kamusal alan kentin kimliğinin ve karakterinin belirlenmesi için insanlar arasındaki etkileşimi sağlamada önemli bir role sahiptir. Günümüzde, ekonominin farklı biçimleri ve siyasi dinamikleri mevcut coğrafyayı yeni mekânlara dönüştürmekte, değiştirmektedir. Bu bağlamda, coğrafyadaki ve yerellikteki çeşitlilikler yerele özgü özelliklere değer katmaktadır. Farklı mekânsal referanslar ve ekonomik, sosyal veya politik değişimler ile bu farklılıklar ve çeşitlilikler mekânsal ifadenin değişimi dönüşümünü oluşturmaktadır. Bu döngü ekonomiyi, politikayı, sosyal yaşamı ve ilişkileri değiştirerek-dönüştürerek kamusal mekânı oluşturur. Bunlar her zaman etkileşim halindedir. Benzer bir çerçevede, Nasar (1989,s.37) mekânsal davranışın, insanların mekânı nasıl kullandıkları ve çevreyle ilişkilerini, ziyaretlerini, ziyaret zamanlarını, sıklıklarını veya bu tür yerlerden kaçınma şeklini ifade ettiğini belirtmektedir

Kentsel mekân, kamusal mekândan farklı olarak, farklı düzeylerde kamusalılıkların (publicness) ve özelliklerin (privateness) olduğu alanlardan oluşur

(Akkar, 2012). Kamusal alanların farklı düzeylerde kamusalılığı söz konusudur. Bu farklı düzeyler kamusal alanın sahip olduğu kaynakların, etkinliklerin ve bilgilerin açık ve erişilebilir olmasıyla ilişkilidir. Ayrıca, alanın kamusal bir otorite tarafından ne şekilde yönetildiğine ve denetlendiğine ve kamu yararına hizmet edip etmediğiyle de ilişkilidir (Akkar, 2005, Akkar, 2012).

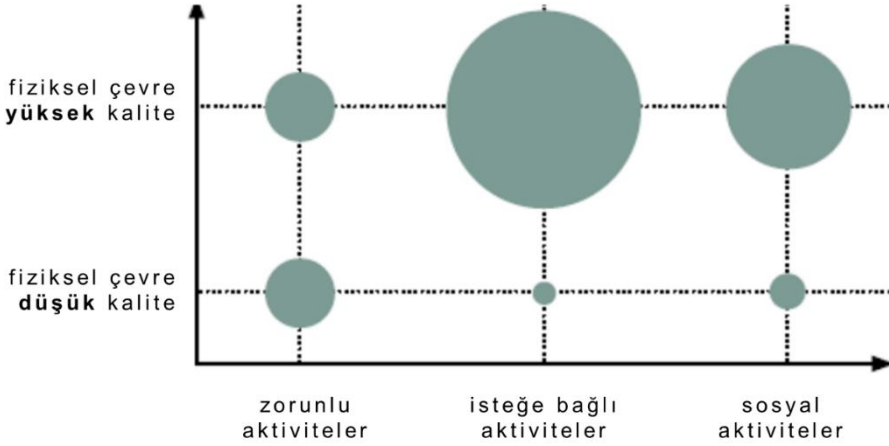
Diğer yandan, Carmona, De Magalhaes ve Hammond (2008,s.43) değişen kentsel kamusal alan anlayışının günümüz kullanımları üzerine bir takım eleştirilerinden söz etmektedirler. İhmal edilmiş, kayıp, istila edilmiş-ihlal edilmiş ve ayrıcalıklı alanlar kavramları kamusal alanın fiziksel boyutunu ortaya koyan ifadelerdir. Bunlara ek olarak, kamusal alanda özelleştirme, yapım, tüketim veya ayrışma güncel söylem içinde değerlendirilen terimlerdir. Bu yaklaşım kamusal alanın doğaya ve kullanıcılara göre sınıflandırılmasını sağlar.

Bu tartışmalara ek olarak; sokaklar, parklar, meydanlar, kamuya ait kapalı alanlar; kütüphaneler, müzeler, kültür merkezleri ve bunların dışında özel mülkiyetli alanlar; üniversite kampüsleri veya spor alanları, alışveriş merkezlerinin iç ve dış mekânları veya gastronomik tesisler farklı kamusal alanlar olarak tanımlanmaktadır. Yarı kamusal alan (quasi public space), sözde kamusal alan (pseudo public space) ve üçüncü yerler (third places) diğer güncel tartışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda, kamusal alan üzerine yapılacak tartışmalarda kamusalılık belirleyicidir (Akkar, 2005). Genel bir ifadeyle, kamu kavramı çerçevesinde herkese açık olmayı, erişilebilirliği veya tüm toplumla paylaşımı içinde barındırır (Gove, 1976; Markins, 1998 aktaran Akkar, 2005,s.2). Bu nedenle tüm topluma açık olması kamusal alanın tanımında önemli bir noktadır. Akkar ve Memlük (2015,s.196-198) kapsayıcı olarak mekânın erişilebilirliğini tartışmakta ve kamusal alanın kapsayıcılığının farklı etkenlerinden bahsetmektedirler. Bilsel (2009) ise, günümüzde kitle iletişim araçları ile birlikte kamusal alanın her yerde olduğuna işaret etmektedir. Bu durumda, kamusal alan ile özel alan arasındaki sınır da belirsizleşmektedir.

Bu tartışmalar ise kamusal alanın niteliği ve kullanıcıların tercihlerinin kamusal alanın kamusallığını oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Gehl (2010) açık alan aktivitelerini 3 temel grupta inceler. Bunlar gerekli (zorunlu) aktiviteler, isteğe bağlı (opsiyonel aktiviteler) ve sosyal aktivitelerdir. Birinci grup çalışma, eğitim veya çocuk bakımı gibi günlük ihtiyaçlar için yürüme, yemek yeme, bekleme veya alışveriş yapma aktivitelerini içerirken, ikinci grup uygun zamanda ve yerde yürüme, bakma, oturma, izleme veya koşma gibi isteğe bağlı aktiviteleri içerir. Son grup ise diğer insanların varlığını gerektiren sosyal

ve kültürel faaliyetler olarak tanımlanabilir. Gehl (2010) dış mekân kalitesindeki bir artışın özellikle isteğe bağlı aktivitelere destek verdiğini belirtir. Bu bağlamda açık hava ve dış mekân aktiviteleri çevre ile değişen türler ve ilişkiler ile uzlaşır, ancak temelde kamusal alan olarak değerlendirilebilir (Şekil-1).

Şekil 1. Mekân kalitesi ve aktivite türleri arasındaki ilişki (Gehl, 2010, s.21).

Toplum için daha iyi yerler üretilmesi planlama ve kentsel tasarım ile mümkündür. Bu bağlamda iyi bir yerin tasarlanmasında yer duygusu (*sense of place*) öne çıkmaktadır. Kamusal alanın biçimi ve tasarımı, aktiviteler, faaliyetler, fiziksel ortam ve anlamla tanımlanan yer duygusuna dayanır (Montgomery, 1998). Bu boyutlar kentsel kamusal mekânda çeşitlilik, canlılık, sokak yaşamı, izleme, kafe kültürü, yerel etkinlikler ve gelenekler gibi farklı özellikler ve bileşenler içerir. Mekânın biçimi ile ilişkili olarak ölçek, yoğunluk ve geçirgenlik bileşenleri de söz konusudur. Bunlara ek olarak mekânın imgesel boyutunda imgelenebilirlik, okunabilirlik, bellek, psikolojik erişim, korku bileşenleri yer almaktadır (Montgomery, 1998). Bu bileşenlerden de anlaşılacağı üzere planlama ve tasarım süreçleri bireyin ihtiyaçları üzerinden ele alınır, değerlendirilir.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre (1954, s.39-40), bireyin yiyecek ve su gibi temel fizyolojik ihtiyaçlarından sonra ikinci temel ihtiyacı olarak güvenlik ve emniyet karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik, istikrar, bağımlılık, korunma, korkudan kurtulma, kaygı ve kaostan kurtulma, düzen, hukuk, sınırlar ve güç ihtiyacı, çoğunlukla fizyolojik ihtiyaçları olan toplumun güvenlik ihtiyaçlarıdır. Bu bağlamda, güvenlik, öngörülebilir, yasal, düzenli dünyanın

kesintisiz rutini veya ritim temeli gibi görülebilir (Maslow, 1954, s.39-40). Mateo—Babiano (2016) mekânda kullanıcıların ve yayaların en önemli ihtiyacının korunma gereksinimi olduğunu altını çizmektedir. Bunun yanı sıra, insanların sosyalleşme, eğlenme, bir arada olma gibi başka ihtiyaçları da vardır, bu da çekici ve canlı mekânlar ile mümkündür (Gehl, 1987). İnsanların kamusal alanı kullanmaları ve alandaki etkileşimleri ile ilişkili olarak, kamusal alanın kamusalılığı da kendini güvende hissetmekle doğrudan ilgilidir. Güven duyulan mekânda zaman geçirmek yaya davranışının temelinde yer almaktadır. Bu nedenle, kentsel kamusal mekânların güvenli ve sosyal etkileşimleri teşvik edecek şekilde tasarlanması gerekir (Jacobs, 1961 ve Gehl, 1987 aktaran Mateo-Babiano, 2016,s.110).

Güvenlik ve emniyet, herhangi bir kentsel gelişimde yaşamsal unsurlardır. Kentlerde bireyin ve toplumun güvenlik duygusunun oluşması karmaşık bir konudur. Güvenlik veya güvende hissetme her zaman doğrudan fiili suç olayıyla ilgili değildir. İyi görünürlüğü, okunabilirliğin ve etkili aydınlatmanın olduğu yerlerde, başkaları tarafından görülebileceğimizi ve duyulabileceğimizi hissettiğimiz alanları kullanırken kendimizi rahat ve güvende hissederiz. Bu durumu dikkate alan tasarım anlayışı, herkesin refah duygusunu geliştirmede ve mekânları daha kullanıcı dostu, anlaşılması kolay ve güvenli hale getirmede önemli bir araçtır. Alanların olabildiğince çok kullanıcı grubuna açılmasına yardımcı olabilir ve sokakların ve diğer tesislerin kullanımında ortak bir güven duygusu yaratabilir (Yeang, 2000, s.106)

Güvenlik kavramı fiziksel güvenlik ve algılanan güvenlik olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenebilir. Güvenli sokaklar, insanları yürümeye, alanı kullanmaya teşvik eder ve mekânın canlılığını artırır. Covid-19 küresel salgını öncesinde fiziksel güvenlik; mekânın fiziki öğeleri aracılığıyla kullanıcı güvenliğinin artırılmasını sağlamak amaçlı sokak genişliğinin ve kapalılığının göz önüne alınması, araç trafik hızına sınırlama getirilmesi, hız kasislerinin yollara yerleştirilmesi, yaya geçitlerinin yükseltilmesi, gerekli yerlerde yol şeritlerinin daraltılması, araç ve yaya trafiğinin kimi yerlerde ayrılması ve güvenli yaya geçitlerinin oluşturulması gibi düzenleme ve önlemler olarak sıralanmaktaydı (Maslow, 1954; Southworth, 2005; Rapaport, 1987; Lambert, 2005; Jacobs, 1961; Jacobs, 1995; Appleyard, 1981; Barlas, 2006; Goodman and Trolley, 2003; Belge, 2012; Akkar Ercan ve Belge, 2016).

Algılanan güvenlik ise kullanıcının bulunduğu ortamda kendini ne kadar güvende hissettiğiyle ilgilidir. Algılanan güvenlik, kentlerin araç trafiğinin yoğunluğu, gürültü düzeyinin ve suç (vandalizm, hırsızlık, vb.) oranlarının yüksekliği, alanın ışıklandırılması ve doğal gözetlemenin (*eyes on the street*)

varlığı ile ilişkilidir (Maslow, 1954; Jacobs, 1961; Whyte, 1980; Rapaport, 1987; Jacobs, 1995; Southworth, 2005; Belge, 2012; Akkar Ercan ve Belge, 2016).

Özetle, planlama, mimarlık ve sosyal bilimler yazınında güvenlik ilkesi kentsel kamusal mekân üretimi ve kullanımında algılanan ve gerçek-fiziksel güvenlik olarak ele alınmaktadır. İnsanların kamusal alanda kendilerini rahat hissetmelerini engelleyen en büyük sorunlardan biri güvenlik duygusunun olmamasıdır. Bu nedenle, uygun önlemlerle sosyal yaşam için fiziksel güvenliğin sağlanması planlama ve kentsel tasarım problemidir. Ancak, son zamanlardaki küresel salgın sürecinde fiziksel ve algılanan güvenlik kavramlarının çerçevesi değişmiştir. Küresel salgın sürecinde kamusal alan kullanımında fiziksel mesafeyi koruyarak ve bazı kısıtlamalar ile sosyalleşmenin sürdürüldüğü görülmüştür. Bu durum kamusal alanın planlanması ve tasarımında belirleyici olabilecek ilkeler içermektedir.

Araştırma Yöntemi

Araştırma kapsamında gözlem ve tespitlere dayalı olarak nicel ve nitel değerlendirmeler yapılmıştır. Güvenliğin kamusal alanda değişimi alandaki gözleme dayalıdır ve bu çalışmanın nitel kısmını oluşturmaktadır. Alanda yapılan kullanıcı sayımları ve onların Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) ortamına aktarılması ve mekânsallaştırılması çalışmanın nicel kısmını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle kamusal alan, kentsel kamusal alan kullanımı ve kamusal alanda güvenliğe ilişkin araştırma ve yazın incelenmiştir. İkinci aşamada, örnek çalışma alanının tarihsel gelişimi de dikkate alınarak alanın nitelikleri ve küresel salgın süreci öncesindeki kullanımına ilişkin değerlendirme yapılmıştır. Daha sonra, örnek çalışma alanında kentsel-kamusal alanı incelemek ve alanın kullanımını anlamak için sosyalleşme (sosyal alanı) ve kullanıcıların örüntüleri gözlemlenmiştir. Doğrudan yapılan gözlemlerde küresel salgın öncesinde ve sürecinde farklı kullanıcı gruplarının kamusal alan kullanımında güvenlik ölçütlerine ilişkin tespitler yapılmıştır. Gözlemler sırasında farklı zaman dilimlerinde çekilen fotoğraflar ile alanın kullanımı belgelenmiştir.

Çalışmanın bir diğer aşamasında, farklı saatlerde alandaki günlük rutinleri ve ritimleri anlayabilmek için kullanıcı sayımları yapılmıştır. Covid-19 küresel salgın koşulları nedeniyle uzun erimli yıllık ve/veya mevsimsel değişimlere ilişkin tespitler ve kullanıcı sayımları yapılamamıştır. Ancak günlük rutinler içerisindeki değişiklikler detaylı olarak tespit edilmiş ve CBS ortamında görselleştirilerek konumlandırılmıştır. Bu bağlamda kullanıcı sayımları ve mekânsal konumları yöntemin önemli bir parçasıdır. Her bir kullanıcı

CBS ortamında nokta (dot/point) olarak işaretlenerek, farklı zaman dilimlerine göre ayrıştırılmıştır. Bu sayede kullanıcıların günün farklı saatlerindeki mekânsal dağılımı ve yoğunlukları temsil edilebilmiştir.

Çalışma Alanı

Türkiye’de kamusal alan kullanımı yerel politikalar ile değişmekte ve kentsel tasarım ölçütleri göz ardı edilmektedir. Mersin’de de benzer şekilde sınırlı kamu arazilerinin bulunması nedeniyle, planlama kararları ile kentlinin kullanabileceği geniş kamusal alanların ediniminde her zaman zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle Mersin Kıyı Parkı kentlinin ve tüm farklı kullanıcı gruplarının bir araya gelebilmesi ve sosyalleşebilmesi için tek büyük ölçekli kentsel-kamusal alandır. Yaklaşık 9 km uzunluğunda olan Mersin Kıyı Parkı, 20.yüzyılın başından itibaren farklı dönemlerde yapılan dolgu alanları ile biçimlenmiştir. Örnek çalışma alanı olarak belirlenen Marina ve çevresindeki kamusal alan Mersin Kıyı Parkında yer almaktadır. Marinanın inşaatına 1993 yılında Mersin’in batı kısmındaki dolgu çalışmalarının ikinci etabına başlanmış (Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2016, s.4), 2012 yılında ise yalnızca denizcilik faaliyetleri ile birlikte alışveriş merkezi ve sosyal tesisler de dâhil olmak üzere çeşitli kentsel kullanımlar ile hizmete açılmıştır. Marinanın doğusunda 9 km’lik Mersin Kıyı Parkının tek doğal plajı yer almaktadır. Ayrıca Marina tuvalet, bebek bakım odası ve gündelik ihtiyaçların karşılanabileceği hizmetler, servisler, tesisler ve olanaklar sağlamaktadır. Bu alan küresel salgın döneminde olduğu gibi önceki dönemde de hafta içi ve hafta sonu kullanımları ile önemli bir kentsel kamusal alan konumundadır. Doğal plajın kuzeyinde ise spor alanları, rekreasyon alanları ve kaykay yapan ve paten süren gençlerin yoğun şekilde bulunduğu sert zemin alanlar yer almaktadır. Çalışma alanında yer alan geniş çim alanları ise küresel salgın öncesinde ve özellikle açık alan kullanımlarının arttığı küresel salgın sürecinde kullanılan önemli bir odak oluşturmaktadır.

Bulgular

Kullanıcı sayımları, kullanım yoğunluğuna göre kamusal alanın kamusalının temel belirleyicilerdir (Whyte,1980,s.73). Kullanıcı sayılarının farklı saatler içinde değerlendirilmesi, kentsel-kamusal alandaki günlük rutinleri ve ritimleri anlamamızı sağlar. Sayımlar 06:00-08:00, 08:00-10:00, 10:00-12:00, 12:00-14:00, 14:00-16:00, 16:00-18:00, 18:00-20:00, 20:00-22:00 saat aralıklarında yapılmıştır. Çalışma alanında ilk sayımlar Covid-19 küresel salgın öncesi dönemde 2019 yılının Ağustos ayında yapılmıştır. Küresel salgın döneminde

farklılaşan kamusal alan kullanımlarını ortaya koymak amaçlı sayımlar ise Ağustos 2020 de yapılmıştır. Bu çalışma Covid-19 sürecinde insanların kamusal mekânı nasıl kullandıkları ve nasıl konumlandıklarını incelemektedir.

Gehl'in (2010) vurguladığı zorunlu aktiviteler, isteğe bağlı ve sosyal aktiviteler gibi farklı mekânsal kullanımlar değerlendirildiğinde; çalışma alanında zorunlu aktivitelerin yer almadığı görülmektedir. Çalışma alanında küresel salgın öncesi dönemde olduğu gibi isteğe bağlı (uygun zamanda ve yerde yürüme, bakma, oturma, izleme veya koşma) ve sosyal-kültürel aktiviteler (diğer insanlarla sosyalleşme bir arada etkinlik yapma) yer almaktadır. Küresel salgın dönemi öncesinde olduğu gibi sonrasında da çalışma alanı çok yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Alan kullanımındaki tek kısıt kamusal otoritelerin uygulamaları ve küresel salgına ilişkin kısıtlamalarla ilişkilidir. Küresel salgın dönemi öncesinde hafta sonu yapılan sayımlarda kullanıcı sayısı 984 kişidir. Küresel salgın sürecinde ise bu sayı 1052 olarak tespit edilmiştir.

Çalışma alanında yapılan sayımlar, kullanıcıların bulunduğu konuma göre CBS ortamında işaretlenmiştir. Her nokta, belirlenen zaman aralığında tek bir kullanıcıyı temsil etmektedir. Örnek şekillerde görüleceği üzere farklı zaman dilimlerine göre renklendirilen kullanıcıların mekânsal dağılımlarının karşılaştırılması mümkün olabilmıştır.

Bu bağlamda Şekil-2'de görüldüğü üzere Covid-19 küresel salgın öncesinde insanların yer seçimi belirli bir ritim ve uyum içerisinde olmamakla birlikte tek değişken yapılan aktivite ile ilişkili olarak konumlanmadır. Kişiler günlük rutinleri içerisinde spor yapma, dinlenme, balık tutma gibi farklı aktivite türlerine göre kıyı parkını kullanmaktadır. Küresel salgın öncesinde çalışma alanında festivaller düzenlenmekteydi. Alanı farklı yaş grupları ve kesimden farklı kullanıcılar kullanıyordu. Özetle, insanlar bu alanı farklı rutin ve ritimlerde aktif olarak kullanmaktaydılar. Kriz öncesinde bir arada yürüme, spor yapma, seyyar satıcıdan yiyecek alma gibi birçok aktivite ve olanaklar tereddüt etmeden özgürce kullanılmaktaydı.

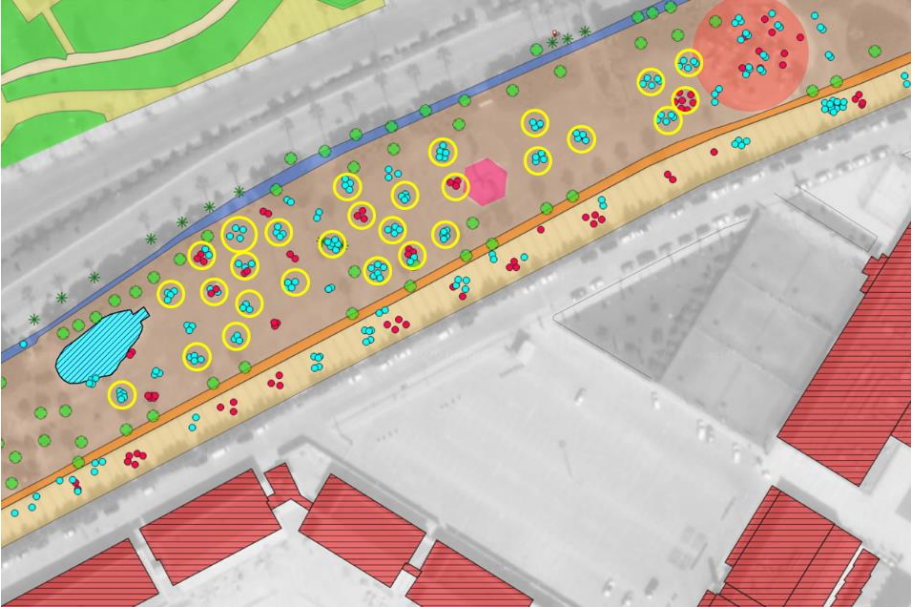
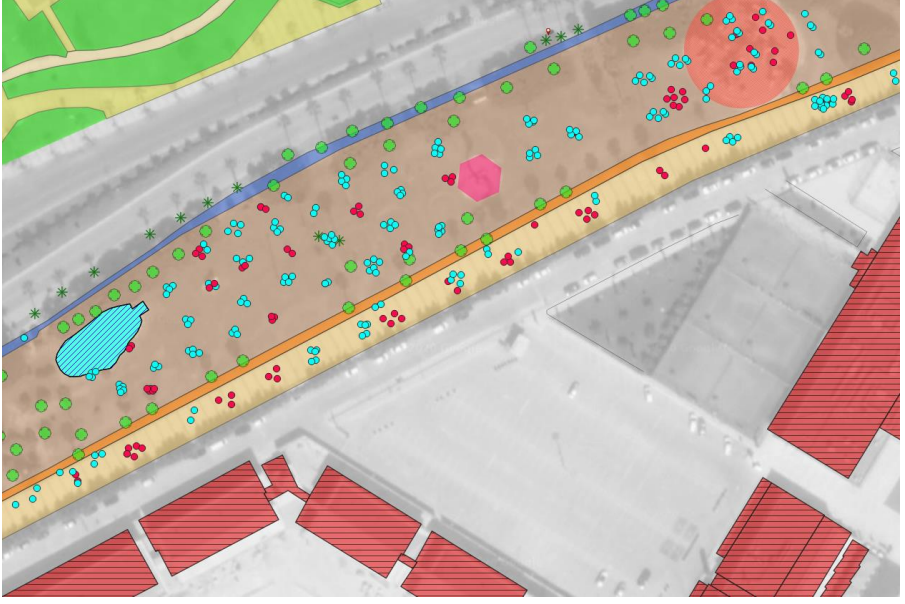
Ancak, Şekil-3 ve Şekil-4'de görüldüğü üzere, küresel salgın sürecinde, yeme-içme mekânlarının sadece paket servis sağlaması, yaş gruplarına göre sokağa çıkma saatlerindeki kısıtlamalar ve maske kullanımı gibi önlemlerin yanı sıra, insanlar kendi güvenli alanlarını oluşturmuşlardır. Yaklaşık 2-9 kişilik gruplarla kendi tanıdıkları ve güvendikleri insanlar ile sosyal-fiziksel çemberlerini oluşturmuş, kentsel-kamusal alan kullanımında kendi özel alanlarını, sosyal mesafelerini tanımlamışlardır (Fotoğraf-1/2).

Şekil 2. Covid-19 küresel salgını öncesinde Marina kuzeyinde kalan örnek çalışma alanında akşam saatlerinde kullanıcıların mekânsal dağılımı

Şekil 3. Covid-19 küresel salgını sürecinde Marina kuzeyinde kalan örnek çalışma alanında akşam saatlerinde kullanıcıların mekânsal dağılımı (Sarı işaretli alan Şekil-4'de daha detaylı gösterilmiştir).

Şekil 4. Covid-19 küresel salgını sürecinde kullanıcıların mekânsal dağılımına göre oluşan fiziksel-sosyal mesafe çemberleri

Fotoğraf 1. Covid-19 küresel salgını sürecinde örnek çalışma alanı (Yazarın kişisel arşivi)

Fotoğraf 2. Covid-19 küresel salgını sürecinde örnek çalışma alanı (Yazarın kişisel arşivi)

Tartışma

Kamusal alanın en temel tanımında toplumun her kesiminin eşit ölçüde kullanım hakkına sahip olması yer almaktadır. Küresel salgın süreci kentsel kamusal mekânları değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Covid 19 sürecinin başında, 2020 Mart-Haziran tarihleri arasında toplum öncelikle nasıl bir durum ile karşı karşıya kaldığının farkında olmadığı ve artan vaka sayıları nedeniyle alınan önlemler çerçevesinde kamusal alanlar boş kalmıştır. Türkiye ile benzer şekilde Dünyada da kamusal alanlar hem insanların Covid-19 karşısında yaşadıkları bilinmezlikler hem de alınan önlemler nedeniyle kullanılamamıştır. İnsanın ihtiyaçlarının önemli bir parçası olan sosyalleşme, bir arada olabilme ihtiyacı (Maslow, 1954) ile ilişkili olarak, insanlar krizle yaşamaya yönelik çözümler üretmişlerdir. Bu durum zamanla kentlilerin kamusal alanı kullanma biçimlerini değiştirmiştir. Çünkü insan doğasında bir arada olma, sosyalleşme ve etkileşim içinde olma gereksinimi bulunmaktadır. Böylece toplum kendi güvenli kamusal alanını oluşturmaya başlamıştır. Yeni oluşan kamusal alan daha eşitlikçi, demokratik, yaşanabilir, insan odaklı ve yaya dostu bir kamusal alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek çalışma alanında da görüldüğü üzere, toplumun farklı kesimlerinden ve yaş gruplarından kullanıcılar kamusal alanı eşitlikçi bir biçimde kullanmaya başlamışlardır. Özetle yeni koşullara uygun olarak toplumsal yaşam biçimleri değişmekte ve dönüşmektedir.

Covid-19 küresel salgın süreciyle ortaya çıkan kentsel kriz, kentlerin ve kamusal alanların; tasarım, bakım-onarım ve yönetim açısından eksikliğini ortaya koymuştur. Kentsel kamusal mekânların üretiminde temel ilkelerden olan erişilebilirlik, eşitlik, dengeli hizmet ve olanak dağılımı, esneklik ve dayanıklılık açısından kentler küresel salgın krizine hazırlıksız yakalanmıştır.

Bu zorlu süreçte merkezi ve yerel otoriteler insanları güvenlikleri konusunda bilinçlendirmek için uyarılar yapmış ve farklı düzenlemeler ile bilinçlenmeyi desteklemiştir. İnsanlar sosyal mesafe, maske kullanımı, kişisel temizlik ve tesislerin güvenli kullanımı konusunda sürekli olarak sosyal ve basılı medyada olduğu kadar el ilanları ve bilgi afişleriyle de uyarılmıştır. İnsanlar da mümkün olduğu ölçüde kişisel önlemlerini geliştirmiştir. Örneğin, insanlar yürürken diğer insanların konumlarına göre mesafelerini ayarlamaya başlamışlar veya maskesiz olan insanlardan uzakta kalmaya dikkat etmeye çalışmışlardır. Örnek çalışma alanında da görüldüğü üzere, kullanıcılar kendi grupları ile yakınlaşarak, sandalyeleri ya da güvenli sınırlarını oluşturan piknik örtüleri ile güvenli alanlarını çizmeye ve belirlemeye başlamışlar-

dır. Bu durum dikkate alınarak Dünya’da ve Türkiye’de de örneklerini gördüğümüz güvenlik çemberleri çizilmiştir. Ancak, örnek çalışma alanında da görüldüğü üzere, insanlar kendi hayali çizgilerini çizmişlerdir. Oluşan hayali çemberler grupların büyüklüğüne göre değişmektedir. Gruplar arasındaki mesafeye ilişkin belirli bir mesafe bulunmamakla birlikte, tavsiye edilen 1,5-2 metre sosyal mesafenin korunmaya çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca kalabalık ortamlarda bulunmamaya ve kapalı ortamları kullanma sürelerini sınırlandırmaya çalışmışlardır. Bu durum güvenlik ölçütünde insanların kendilerini iyi ve güvende hissedebilmeleri için yeni bir takım davranış değişikliklerini beraberinde getirdiği gözlemlenmiştir. Kamusal alanda kullanıcı davranışları küresel kriz ile değişerek dönüşmektedir.

Kentsel mekândaki hareketliliğin, yürünebilirliğin, alan kullanımının artması o alanın kamusalılığı ile ilişkilidir. Yürüme, kamusal alanın kamusallığını ve yaşanabilirliğini sürdürür (Solnit,2000,s.256). Jacobs (1961) sevilen ve sık kullanılan bir caddenin sadece çok sayıda insanın orada gidip gelmesi, o alanı kullanması sayesinde suç unsurlarından nasıl korunduğunu dile getirmiştir (Jacobs, 1961 aktaran Solnit, 2000). Böylece insanlar hareketli ve aktif bir caddede kendilerini güvende hissedebilirler.

Kentsel krizlere hazırlıklı olmanın temelinde kentsel dayanıklılık gelmektedir. Bu bağlamda sorulması gereken temel soru, tüm kamusal alanların, sahipsizlik veya kapsayıcılık açısından herkes tarafından etkin bir şekilde erişilebilir ve kullanılabilir olup olmadığıdır? Yalnızca Covid-19 küresel salgın sürecinde değil kentsel kamusal mekânların gerekli düzenlemeler ve uygun politikalar ile krizler için yeniden ele alınması, bu bağlamda her yere özgü, yerin karakterine ve özelliklerine uygun kentsel kodların oluşturulması ve tüm tasarım, planlama ve yenileme süreçlerinin bu kodlar ile geliştirilmesi gereklidir. Böylece hem krizlere maruz kaldığında yeni duruma adapte olabilen, uyumlanabilen hem de yere özgü tasarım süreci gerçekleştirilebilecektir.

Sonuç

Öngörülebilir, yasal, düzenli ve emniyetli bir çevrede/dünyada belirli günlük ritme dayanan güvenlik bileşenleri vardır, bu da kamusal alanlar gibi fiziksel olarak güvenli/emniyetli yerlerde güvenliği algılamak anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, kamusal alanın kamusalılığı, bireyin kendisini güvende hissetmesi ile doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda, güvenlik, gerçek (fiziksel) ve algılanan biçimleriyle kamusal alan üretiminde ve mekânın kamusalığında önemli bir parametredir. Güvenlik duygusunun eksikliği, insanların kamusal alanda kendilerini rahat hissetmelerini engelleyen en temel kentsel problemlerden biridir.

Bu nedenle, temelde alınması gereken önlemler ve uyulması gereken kurallarla toplumsal yaşam için fiziksel güvenlik bir planlama ve kentsel tasarım sorunsalıdır. Ancak, küresel salgın sürecinde karşılaşılan durum, bizi fiziksel mesafeyi koruyarak ve bazı engellerle sosyalleşmeye zorlamaktadır. Bu durum ise toplumsal yaşamı ve günlük rutinleri, gündelik hayatı kontrol ederek kamusal alan özgürlüğü konusunda bir ikilem ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan, küresel salgın koşulları, toplu taşıma, kamuya açık alanlara ulaşım gibi uygun ve erişilebilir kamu hizmetlerinin gerekliliğine işaret etmektedir.

Covid 19 küresel salgını ile kentsel kamusal alanların insanlar için ne kadar önemli ve değerli olduğu görülmüştür. Özellikle küresel salgın sürecinde, parklar ve meydanlar gibi kamusal alanların değişen kullanımlarıyla ilgili deneyimler, planlar ve kentsel tasarımcılar için yeni bir tartışma konusu ortaya koymaktadır. Kentsel kamusal mekânların krizlere hazırlıklı olup olmadığı, yukarıda da belirtildiği üzere, en önemli sorudur. Günümüzdeki küresel salgın gibi gelecekte de, başka kentsel krizlerin olacağı öngörülmektedir. Bu durumda, kentsel krizler için kentsel kamusal alanlar nasıl planlanmalı ve/veya yeniden nasıl tasarlanmalıdır?

Covid-19 öncesinde, sürecinde ve gelecekte sonrasındaki günlük rutinlerin ve kullanımların karşılaştırması bizi planlama ve kentsel tasarım stratejileri geliştirebilmemiz için yönlendirebilir.

Bu ölçütler, sosyal mesafeyi korumak için tanımlanabilecek fiziksel mesafe koşulları olduğu kadar, kişilerin kendi başlarına ve/veya tanıdıkları kısıtlı çevreler ile sosyalleşebilmesi için uygun mekân tasarımlarının geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Covid-19 küresel salgını kentsel açık alanların hava dolaşımını sağlayacak şekilde sürekliliğinin önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu durumda, kentsel planlamada mevzuat hükümlerinde de yer almaya başlayan yürüme mesafeleri dikkate alınarak kentlinin erişebileceği kamusal alanların belirlenmesi en temel planlama ilkelerinden biridir. Daha alt ölçeklerde ise, kentsel tasarım ilkeleri dikkate alınarak kentliye alternatif kullanım olanakları sunulmalıdır. Öte yandan kentsel-kamusal mekânların şehre ve insana kattığı kazanımlar korunmalıdır. Sonuç olarak, kentsel-kamusal mekânların planlanmasında ve tasarımında bireyler veya küçük gruplar arasındaki sosyal mesafe koşulları dikkate alınarak güvenlik kavramının kapsamı yeniden değerlendirilmelidir. Bireylerin ve/veya küçük grupların kamusal alanı sosyal mesafe koşullarını dikkate alarak kullanabilmesi için farklı esneklikler sağlayacak şekilde kentsel tasarım önerileri geliştirilebilir. Güvenlik ölçütlerinden bir tanesi de kentsel sağlıktır. Sağlıklı kent-

lerin genişleyen çerçevesi içerisinde, temiz hava ve kamusal mekânın sağlanabilmesi için hava dolaşımı kadar güneş ışığının kullanımı da önemlidir. Bu noktada, kentsel tasarımda sokak mobilyaları ve/veya zeminde uygun teknolojiler ile geliştirilmiş malzeme kullanımları da sağlanmalıdır.

Yapılan araştırma, küresel salgın öncesi ve sonrası kullanıcıların mekânsal dağılımının karşılaştırılması yöntemi kullanılarak kriz dönemi ile değişen kamusal mekânların üretiminde güvenlik parametresinin değişimini ortaya koymuştur. Bu durumda, yerelin özelliklerinin de farkında olunması, gerekirse yerel tasarım indekslerinin geliştirilmesi ile her yer için alana özgü kent kodlarının üretilmesi ve özgün planlama ve kentsel tasarım stratejilerinin geliştirilmesi mümkün olabilecektir. Bu şekilde üretilen mekânlar toplumun ihtiyaçlarına cevap vererek yaşanabilir, dayanıklı, yere özgü ilkelerini içinde barındırabilecektir.

Sonuç olarak, küresel salgın süreci öncesinde değişen-dönüşen kamusal alan tartışmalarında yer alan alışveriş merkezi, kafeler ve diğer yeme-içme mekânları yerine küresel salgın sürecinde kamusal açık alanların sokaktan başlayarak meydan ve parklara kadar daha fazla ve yoğun kullanılma talebinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumda, kamusal alanların planlaması ve tasarlanmasına yönelik sağlıklı kent stratejilerinin mahalle ölçeğinden başlayarak farklı ölçeklerdeki kamusal alanlara uzanması önem taşımaktadır.

Covid 19'un mekânsal dağılımı aynı zamanda sosyal bir ayrışmayı ve eşitsizlikleri de göstermektedir. Küresel salgın sürecinin en temel mottolarından olan insanların evde kalması yönündeki önlemler, özellikle müstakil evi, bahçesi, ya da kapalı sitede yeşil alanı olan, balkonu olan, balkonsuz, kotta yaşayan insanlar arasındaki konut eşitsizliğini de ortaya koymuştur. Bu durum mekân tasarımcılarını iç ve dış mekânların krizlere hazırlıklı bir şekilde dönüştürülmesi ve değiştirilmesi gerçeği ile yüzleştirmiştir. Türkiye'nin gündeminde olan kentsel dönüşüm süreçlerinde de küresel krizin etkileri ve öğrettikleri dikkate alınarak kamusal alanlar üretilmelidir.

Covid 19 küresel salgın süreciyle krizlere hazırlıklı bir mekân üretimine doğru gidilmektedir. Bu durum kent merkezlerinin, alışveriş yapılan cadde-leri, alışveriş merkezlerini, restoranları ve kafeler gibi kapalı mekânların yeniden açık alanlar ile tasarlanarak yeni bir iç-dış mekân tasarımı gerekliliğini ortaya koymuştur. Yeniden değişim sürecinde yere özgü tasarım ile kent kodları üretilmeli ve her yere uygun olarak bir tasarım geliştirilmelidir. Küresel salgın süreci sonlandığında veya kontrol altına alınabildiğinde, kullanıcı davranışlarına ilişkin daha detaylı araştırma ve tespitler yapılabilecektir.

Extended Abstract

Changing Perception of Safety in Urban Public Space during Covid-19 Pandemic

*

Züleyha Sara Belge

ORCID: 0000-0003-0500-4847

Public space belongs to the whole community and is mostly freely used by everyone. Experience of being an individual in the public space is gained through daily practices, routines and social life. Considering the changing and diversifying needs of contemporary society today, the concept of public space has expanded. The expansion that started with the use of open and closed areas of shopping centres is now associated with the use of food and beverage places such as cafes and restaurants. Therefore, the concept of public space is independent of property and possessive rights. It is important not to belong to the public but to use the public space together and to be a social practice area.

The concept and perception of safety is one of the most basic criteria in the effective use of public space. According to Maslow's hierarchy of needs (1954, s. 39-40), after the basic physiological needs of the individual such as food and water, safety appear as the second basic need. Safety can be seen as the uninterrupted routine or rhythm foundation of the predictable, legal, orderly world (Maslow, 1954). Mateo – Babiano (2016) underlines that the most important need of users and pedestrians in the space is the need for protection. Besides, people also have other needs such as socializing, having fun, being together, and this is possible with attractive and lively spaces (Gehl, 1987). In relation to people's use of the public space and their interactions in the space, the publicity of the public space is directly related to feeling safe. Spending time in a safe place is at the heart of pedestrian behaviour. Therefore, urban public spaces should be designed to encourage safe and social interactions (Jacobs, 1961 and Gehl, 1987 as cited Mateo-Babiano, 2016).

In addition to physical safety criteria such as isolation from vehicle traffic and / or taking necessary precautions for the effects of vehicle traffic, reducing

the negative effects of environmental factors (sun-shade, wind, rain, etc.) or adequacy of night lighting, the perceived effects that affect the users' feeling of safety are also defined as safety criteria. However, due to the risks and precautions posed by the Covid-19 pandemic process, changes in the concept of safety in public spaces were also observed. In addition to the restrictions on the use of open spaces, measures such as social distance, mask and hygiene and temperature measurement have also caused changes in the use of public spaces. For this reason, it would be appropriate to review the safety criteria in the public space determined before the Covid-19 pandemic period.

Within the scope of this study, a method based on observation and comparison was followed in case study area in order to evaluate the safety criteria in the public space. The Marina area of Mersin coastal park has been determined as a case study area. In this area, based on the observations made before the pandemic process, the research on the users during the pandemic enabled the changes in the perception of safety to be monitored. As a result of the study, suggestions on the formation of public space in planning and urban design were developed based on these observations and analyses.

Within the scope of the research, quantitative and qualitative evaluations were made based on observations and findings. The change of safety in the public space is based on observation in the field and constitutes the qualitative part of the study. User counts in the field and their transfer to the Geographical Information System (GIS) environment and their spatialization constitute the quantitative part of the study. In another phase of the study, user counts were made in order to understand the daily routines and rhythms in the field at different times. Due to the Covid-19 pandemic conditions, long-term annual and / or seasonal counts could not be made. However, the changes in daily routines were determined in detail and visualized and positioned in the GIS environment. In this context, user counts and spatial locations are an important part of the method.

Before the Covid-19 pandemic, people's choice of location was not in a certain rhythm and harmony, but the only variable was positioning in relation to the activity. People use the coastal park according to different types of activities such as sports, recreation and fishing in their daily routines. Moreover, festivals were held in the coastal park before the pandemic. However, during the pandemic process, people have created their own safe areas in addition to measures such as the food and beverage places providing only package service, curfews according to age groups and the use of masks. They formed their social-physical circles with people they know and trust with groups of

approximately 2-9 people, and defined their own private spaces and social distances in the use of urban-public spaces.

In this difficult process, central and local authorities made warnings to raise awareness of people about their safety and supported awareness with different regulations. People are constantly warned about social distance, use of masks, personal hygiene and safe use of facilities by flyers and information posters in social and print media. S/he has developed personal precautions as much as possible in humans. For example, people have begun to adjust their distance according to other people's positions while walking or have tried to be careful to stay away from people without masks. In addition, they tried not to be in crowded environments and to limit the time of using indoor environments. This situation has brought about a new set of behavioural changes in order for people to feel good and safe in the safety criterion. User behaviours in the public space have changed and transformed with the global crisis.

With the Covid 19 pandemic, it has been seen how important and valuable urban public spaces are to people. Experiences with the changing uses of public spaces such as parks and squares, especially during the pandemic process, raise a new debate for planners and urban designers. Whether urban public spaces are prepared for crises is the most important question, as stated above. It is obvious that there will be other urban crises in the future, as in the current global epidemic. So, how should urban public spaces be planned and / or re-designed for urban crises.

Kaynakça/References

- Akkar, M. (2005). The changing 'publicness' of contemporary public spaces: A case study of the Grey's Monument Area, Newcastle upon Tyne. *Urban Design International*, 10: 95-113.
- Akkar Ercan, M. (2012). Kamusal mekân. Melih Ersoy (Der.) *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* içinde. (ss.175-178), İstanbul, Ninova Yayınları.
- Akkar Ercan, M., & Memlük, N. O. (2015). More inclusive than before? The tale of a historic urban park in Ankara, Turkey. *Urban Design International*, 20(3), 195-221.
- Akkar Ercan, M., & Belge, Z. S. (2016). Daha yaşanabilir kentler için mikro ölçek bir yürünebilirlik modeli, *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 34(1).
- Appleyard, D. (1981). *Liveable streets*, University of California Press, Berkeley, CA.
- Barlas, A. (2006). *Urban streets and urban rituals*, ODTÜ Yayınları, Ankara.
- Belge, Z.S. (2012). *Increasing walkability capacity of historic city centres: the case of Mersin*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). ODTÜ, Ankara, <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12614768/index.pdf>

- Bilsel, F.C. (2009). Yeni dünya düzeninde çözülen kentler ve kamusal alan: İstanbul'da merkezkaç kentsel dinamikler ve kamusal mekan üzerine gözlemler, Eylül 2018 tarihinde <https://kendineaitbiroda.wordpress.com/2009/08/01/yeni-dunya-duzeninde-cozulen-kentler-ve-kamusal-alan-istanbulda-merkezkaç-kentsel-dinamikler-ve-kamusal-mekan-uzerine-gozlemler-yazar-cana-bisel/> adresinden erişildi.
- Carmona M., De Magalhães C. and Hammond L., (2008) *Public space, The Management Dimension*, Routledge.
- Gehl, J. (1987). *The life between buildings*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Gehl, J. (2010). *Cities for people*, IslandPress, Washington&Covelo&London.
- Goodman R., & Tolley R., (2003). The decline of everyday walking in the UK: explanations and policy implications, *Sustainable transport, Planning for walking and cycling in urban environments* içinde. (Der. Rodney Tolley) Woodhead Publishing Ltd.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Vintage.
- Jacobs, A. B. (1995). *Great streets*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press
- Lambert, K., (2005). *A critical evaluation of livability in Garrison Woods*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), University of Calgary, Calgary
- Lefebvre, H. (1991). *Critique of everyday life: Foundations for a sociology of the everyday* (Vol. 2). Verso
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*, İstanbul.
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper and Row.
- Mateo-Babiano, I. (2016). Pedestrian's needs matter: Examining Manila's walking environment. *Transport Policy*, 45, 107-115.
- Mersin Büyükşehir Belediyesi (2016) Müftü Deresi ve çevresi kentsel dönüşüm ve gelişim projesi geliştirilmesine yönelik fizibilite raporu.
- Montgomery, J. (1998). Making a city: Urbanity, vitality and urban design, *Journal of Urban Design*, 3:1, 93-116
- Nasar, J. L. (1989). Perception, cognition, and evaluation of urban places. *Public places and spaces* içinde (pp. 31-56). Springer, Boston, MA.
- Rapaport, A. (1987). *Pedestrian street use: Culture and perception: Public street for public use*, McMillan, Agincourt Ontario, Canada.
- Solnit, Rebecca (2016), *Yol aşkı: Yürümenin tarihi*, (çev. Elvan Kıvılcım), İstanbul: Encore Yayınevi.
- Southworth, M. (2005). Designing the walkable city, *Journal of Urban Planning and Development*, 131:4, Aralık, 246-257.
- Whyte, W. (1980). *The social life of small urban spaces*. Washington: The Conservation Foundation.
- Yeang, L. D. (2000). *Urban design compendium*. English Partnerships/Housing Corporation, London.

Özel ile Kamusal Ekseninde Covid-19 Pandemisi: Cinsiyetlendirilmiş Gündelik Kentsel Mekân Deneyimi ve Kadınların Güvenlik Mesaisi¹

*

Selda Tuncer²

ORCID: 0000-0002-4657-6334

Rabia Demirci³

ORCID: 0000-0001-8423-1495

Öz

Türkiye’de 10 Mart 2020 tarihinde ilk koronavirüs vakasının açıklanmasıyla birlikte salgını önlemeye yönelik uygulanan kısıtlama ve yasaklar, gündelik hayatın özel-kamusal ikiliğine dayalı toplumsal ve mekânsal örgütlenmesini temelden sarsarak yeni bir “normal” ortaya çıkarmıştır. Covid-19 pandemisiyle birlikte sosyal etkileşimlerin ve mekânsal pratiklerin son derece kısıtlanması, maske takma zorunluluğu ve diğer sosyal mesafe kuralları kamusal mekânların kullanımına yönelik yeni normlar üreterek insanların bu mekânlarla ilişkilerini ve onlara yükledikleri anlamları derinden etkilemiştir. Türkiye’de özel ile kamusal arasındaki sınırların hala son derece cinsiyetlendirilmiş pratiklere bağlı olarak düzenleniyor olması, salgın sürecinde kamusal mekânın uğradığı bu dönüşümün toplumsal cinsiyet açısından da önemli sonuçlar doğurmasına yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı, pandeminin etkileri tartışılırken genelde ihmal edilen toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisi perspektifinden, salgında gündelik kamusal mekân kullanım ve deneyimlerinin ne tür değişimlere uğradığını ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda twitter özelinde sosyal medya incelemesi ve gazete haber taramasından elde edilen veriler ışığında, salgın tedbirleri kapsamında kamusal mekânların ve faaliyetlerin kısıtlanmasının kadınlar ve erkeklerin sosyo-mekânsal pratikleri üzerinde nasıl farklı sonuçları olduğunun incelenmesi hedeflenmiştir. Buna bağlı olarak, twitter incelemesinin sonuçlarından hareketle, kadınların pandemide karşılaştığı cinsel taciz ve şiddet olaylarının ev çevresinden kent kamusal mekânlarına farklı ölçeklerde nasıl ortaya çıktığı ve bu bağlamda kadınların salgınla birlikte değişen güvenlik mesaisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, kamusal mekân, toplumsal cinsiyet, erkek şiddeti, kent hakkı

¹ Bu makale Swedish Institute in Istanbul (SRII) tarafından desteklenmiş olan “Women’s Changing Spatial Experiences and Gendered Violence in Turkey and Sweden during the Covid-19 Pandemic” başlıklı proje kapsamında yürütmüş olduğumuz araştırmaya dayanmaktadır.

² Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-mail: seldatuncer@yyu.edu.tr

³ Yüksek Lisans Mezununu, Marmara Üniversitesi, E-mail: rabiadeemirci@gmail.com

Covid-19 Pandemic Across the Public-Private Division: Gendered Everyday Urban Experience and Women's Safety Work

*

Selda Tuncer⁴

ORCID: 0000-0001-5367-4373

Rabia Demirci⁵

ORCID: 0000-0001-8423-1495

Abstract

The Covid-19 crisis led to a new "normal," shaking the socio-spatial organization based on the private-public binary of the daily life to its foundations. With the pandemic, the extreme restrictions put on social interactions and spatial practices, the obligation to wear masks and other social distance rules have created new norms for the use of public spaces, deeply affecting the relationships of people with these spaces and the meanings they attribute to them. The fact that the boundaries between the private and public in Turkey have still been regulated based on highly gendered practices have led the transformation of the public space during the epidemic to have a significant impact in terms of gender. The aim of this study, while discussing the effects of the pandemic from the perspective of the relationship between gender and space, which is generally neglected, will be to explore how everyday public space experiences have changed during the epidemic. For this purpose, in the light of the data obtained from social media (twitter) and newspapers, it is aimed to examine how the restriction of public spaces and activities within the scope of lockdown measures have different consequences on the socio-spatial practices of women and men.

Keywords: Covid-19, public space, gender, male violence, a right to the city

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, E-mail: seldatuncer@yyu.edu.tr

⁵ Yüksek Lisans Mezunu, Marmara Üniversitesi, E-mail: rabiadeemirci@gmail.com

Giriş: Pandeminin Etkilerine Toplumsal Cinsiyet ve Mekân Ekseninden Bakmak

2019'un sonunda Çin'in Wuhan bölgesinin başkenti Hubei'de ortaya çıkan Covid-19 virüsü dünya çapında hızla yayılarak küresel bir salgına dönüşmüştür. En temelde bir sağlık sorunu olarak ortaya çıkmakla birlikte, koronavirüs salgını bütün dünyada toplumları her yönüyle derinlemesine etkileyen sonuçları bakımından küresel bir toplumsal krize dönüşmüş olup, bu nedenle "topyekün bir toplumsal olgu" (Mauss, 2009) olarak tanımlanmıştır (Alteri, Parks, Raffini, ve Vitale, 2020; Corliano, 2020; Demertzis ve Eyeran, 2020; Gius, 2020). Dünyanın farklı ülkelerinde bölgesel, ulusal ve uluslararası ölçeklerde yapısal eşitsizliklere bağlı olarak sosyo-ekonomik ve politik açıdan farklı etkiler doğuran bu krizin en önemli sonuçlarından biri ise, toplumsal hayatı belirleyen ve sürdüren olağan yaşama pratiklerinin ve alışkanlıklarının temelden sarsıntıya uğramasıdır. Bu anlamda, Covid-19 krizinin toplumsal bir olgu olarak bütünselliği, en çok da bildiğimiz dünya düzenini makro düzeyden gündelik hayata uzanan bir değişimle kesintiye uğratmasına dayanır. Virüsün yayılmasını engellemek için evde kalma, sokağa çıkma yasağı ve karantina gibi yerelden küresele farklı düzeylerde uygulanan önleyici tedbir ve kısıtlamalar bugüne dek süregelen 'normal' alışkanlığın ve gündelik rutinin bozulmasına yol açtığı gibi, bu durumun bir yıldan fazla süredir devam etmesiyle adeta yeni bir 'normal' ortaya çıkarmıştır. Salgının dayattığı bu yeni 'normal'in temelinde ise, modern toplumsal hayatın örgütlenişinde kilit rol oynayan içerisi ile dışarı, özel ile kamusal arasındaki geleneksel sınırların çözümlenerek tersyüz edilmesi yatar.

Devlet ve yerel yönetimlerce hayata geçirilen evde kalmaya yönelik yasaklar ve kısıtlayıcı uygulamaların yanı sıra, insanların salgından korunmak için sosyo-mekânsal davranışlarını değiştirmeleri, evlerin geleneksel kullanımını yerle bir ederken kamusal mekânların işlev ve anlamlarının yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Özellikle eğitim ve çalışma başta olmak üzere dışarı faaliyetlerinin ev içine taşınmasıyla ev mekânları son derece kamusallaşmış olup, buna karşın sokaklar, parklar ya da restoran, kafe, alışveriş merkezi gibi insanların sosyalleştiği ticari işletmeler uzak durulması gereken riskli yerler haline gelmiştir. Bunun sonucunda, çoğunlukla mahremiyet ve sığınak yeri olarak görülen evler dışarı tarafından işgal edilirken, sosyal mesafenin yeni norm olduğu kamusal mekânların ıssızlaşmasıyla bugüne dek insanların sahip olduğu mekân ve yer duygusunda büyük bir sarsılma olmuştur

(Devine-Wright vd., 2020). Özetle, içerisi ile dışarı, özel ile kamusal arasındaki alışılmış dengeler altüst olmuştur. Bu anlamda, Iranmanesh ve Atun'un (2020) son derece yerinde tespitiyle, "covid-19 salgını sosyal etkileşimlerin mekânsal biçimlerinin değişime tabi olduğu bir anı temsil etmektedir." Salgının yol açtığı karantina uygulamaları ve sosyo-mekansal kısıtlamalar, mekânın toplumsal hayatın oluşumunda ve sürdürülmesinde belirleyici bir role sahip olduğunu gözler önüne sermiştir.

Koronavirüs pandemisi üzerine yazdıkları değerlendirmede Devine-Wright vd. (2020), mevcut salgın koşullarının insanların mekân ve yerle ilişkilerinin ayrılmaz parçası olan üç temel kuramsal diyalektiği ön plana çıkardığını ileri sürer: yerleş(tir)me-yerinden edilme, içeri-dışarı ve sabitlik-akış. Özel ile kamusal arasındaki sınırların da belirlenmesinde merkezi rol oynayan bu üçlü diyalektik, bu çalışmanın ana odağını oluşturan salgında kamusal mekân deneyiminin geçirdiği dönüşüme ilişkin önemli bir içgörü sağlarken, aynı zamanda insanların mekân ve yerle ilişkilerinin eşitsizlik ve çatışma gibi süreçleri barındıran politik boyutunu anlama imkânı sunar. Çünkü mekân, iktidar ilişkileriyle tamamen iç içe geçmiş ve onların bir ürünü olduğu gibi, iktidarın da bir mekânsallığı ve coğrafyası vardır (Massey, 2009). Covid-19 salgınıyla birlikte değişen toplumsal hayatın düzenlenmesinde; dışarıdan içeriye, hareketlilik ve akıştan sabitliğe geçiş ve bunlara paralel olarak kamusal mekânların zorunlu olarak terk edilerek evlere yerleşme eğilimi hâkim olmuştur. Ancak yoksulluk ve eşitsizliğin iyice derinleştiği pandemi döneminde, sığınıp yerleşecek bir eve sahip olmak ya da işyerindeki çalışma hayatını eve taşımak herkes için geçerli olmadığı gibi adeta bir lüks haline gelmiştir. Dünyanın her yerinde salgın önleyici tedbirler kapsamında boşalan sokakları ve toplu taşıma araçlarını, çalışmak zorunda olan düşük gelir gruplarından kimseler ve özellikle de sağlık, bakım, güvenlik ya da gıda gibi kilit sektörlerde çalışanlar doldurmaktadır (van Dorn, Cooney ve Sabin, 2020; Valentino-DeVries, Lu, ve Dance 2020). Ayrıca, bu zorunlulukların dışında, salgında sosyo-mekânsal kısıtlamalar el verdiği ölçüde yürüyüş ve spor yapmak gibi faaliyetler amacıyla kamusal mekânların kullanımında da farklı toplumsal gruplar arasında büyük eşitsizlikler gün yüzüne çıkmıştır. Dolayısıyla Covid-19 pandemisi erişim, dışlanma ve yerinden edilme etrafında gelişen mevcut toplumsal ve mekânsal eşitsizlikleri arttırırken, kamusal alanda ırk, milliyet ve cinsiyet gibi farklılara bağlı ayrımcılıkları da Low ve Smart'ın (2020) deyişiyle "medikalleştirilmiş" bir formda yeniden üreterek beslemektedir.

Salgınla birlikte uygulanan tedbir kısıtlamaları etkileşimleri en aza indirerek kamusal hayatı sınırlamaya çalışırken, maske takma zorunluluğu ve diğer sosyal mesafe kuralları ise günlük kamusal mekânların kullanımına dair yeni toplumsal normlar üretirken insanların bu mekânlarla ilişkilerini ve onlara yükledikleri anlamları derinden etkilemiştir. Ayrıca, dışarıyla ve kamusal hayatla etkileşimlerin kısıtlanması ve hatta engellenmesi kontrol edilemeyen virüsün bulaşma riski nedeniyle kamusal mekânları tehlikeli ve uzak durulması gereken yerler haline getirmiştir. Pandemi sürecinde kamusal mekânı ciddi bir dönüşüme uğratan tüm bu değişimlerin kentsel mekân ve yaşam üzerindeki etkileri büyük önem taşımaktadır çünkü kamusal mekânın erişilebilirliği ve kullanımı, temel ihtiyaçların karşılanmasıyla birlikte kaynak ve hizmetlere erişimle yakından ilgili olduğu için kent hakkını doğrudan etkilemektedir (Mitchell, 2003). 2000’li yıllardan başlayarak Lefebvre’in “kent hakkı” kavramı etrafında gelişen tartışmalar, Covid-19 sonrası kentlerin ve kentsel mekânların geleceğinin nasıl şekilleneceği ve daha yaşanabilir, sağlıklı ve güvenli kentler için ne gibi çözüm önerileri getirilebileceği üzerine sorgulamalarla yeniden canlanmıştır. Ancak bu konular hakkında yayınlanan rapor ve değerlendirmelerin genelinde, salgınla birlikte derinleşen kentsel eşitsizlik ve yoksulluğa sınıf ve ırk bağlamında dikkat çekilmesine rağmen, toplumsal cinsiyet boyutunun belirli konularla sınırlı tutulduğu ve özellikle kent kamusal mekânları üzerine tartışmalarda ciddi biçimde ihmal edildiği gözlenmektedir.

Pandeminin toplumsal cinsiyete bağlı etkileri ağırlıklı olarak kadınların özel alanda yaşadıkları ve özellikle de ev içi şiddet bağlamında ele alınmaktadır. Şüphesiz Covid-19 ortaya çıkmadan önce de her yıl tüm dünyada milyonlarca kadın ve kız çocuğunun zarar görmesiyle adeta bir pandemiye dönüşmüş olan toplumsal cinsiyet temelli şiddetin (Bows ve Fileborn, 2020), kısıtlama ve karantina önlemleriyle kapanılan evlerde dehşet verici düzeyde artışını düşünürsek bu durum şaşırtıcı değildir (Azcona vd., 2020). Hatta, Birleşmiş Milletler (BM) Kadın Birimi’nin (2020a) “gölge pandemi” ilan ettiği ev içi şiddet olgusunun kentlerin geleceğine ilişkin tartışmalarda yer verilmesi umut vericidir. Zira feminist eleştirilerin sıklıkla vurguladığı üzere, “kent hakkı” kavramı özel-kamusal ayrımının cinsiyetlendirilmiş yapısını sorun-sallaştırmayarak özel alanı dışarıda bırakmaktadır (Fenster, 2005; Sadri, 2011). Buna karşın, kent hakkıyla özdeşleştirilen kamusal mekânın toplumsal cinsiyet açısından nötr olarak görülme eğiliminin pandemi sürecindeki kent tartışmalarında da sürdürüldüğü gözlenmektedir. Oysaki tasarlanmasından kullanımına kadar kent kamusal mekânlarının üretimi, sınıf ve ırka bağlı olarak şekillendiği gibi, aynı zamanda son derece cinsiyetlendirilmiş norm ve

pratiklere dayanır. Salgın kontrol tedbirleriyle uygulanan sosyo-mekânsal kısıtlamalar özel ile kamusal arasındaki geleneksel sınırların çözülmesine yol açmışsa da, özel-kamusal ayrımını besleyen cinsiyetlendirilmiş pratiklerin istikrarını bozmadığı gibi aksine daha da beslemiştir (Parvathi, 2020). BM Kadın Birimi'nin (2020b) Covid-19 pandemisi sürecinde kentlerde ve kamusal mekânlarda kadınlar ve kız çocuklarının güvenliğine ilişkin yayınladığı değerlendirmede; salgın boyunca günlük kamusal mekânlarda kadınlara yönelik cinsel şiddet ve diğer şiddet türlerinin görülmeye devam ettiğine yer verilirken, dışarıdaki insan sayısının azalması nedeniyle cinsel şiddet riskinin daha da arttığına dikkat çekilmiştir. Polis, medya ve sivil toplum kuruluşlarından elde edilen veriler, pandemide kadınların sokakta yürürken, parkta spor yaparken veya toplu taşımayla işe giderken (özellikle temel hizmetler ve enformel sektörde çalışanlar) sıklıkla cinsel taciz ve şiddet riskiyle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymuştur (BM Kadın, 2020b). Sonuç olarak kadınlar Covid-19 krizinde, salgının yol açtığı diğer birçok sorunun yanı sıra, özelden kamusal alana, ev içlerinden sokaklara uzanan toplumsal cinsiyet temelli şiddetin çeşitli türleriyle baş etmek durumunda kalmıştır.

Bu çalışmada, kamu sağlığını koruma amacıyla özel ile kamusal arasındaki sınırların yasaklar ve kısıtlamalar doğrultusunda yeniden düzenlenmesini zorunlu kılan Covid-19 pandemisinin Türkiye örneğinde kamusal mekân ve kamusal yaşamı nasıl etkilediğini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele almayı amaçlıyoruz. Bunun için öncelikle, sosyal medya ve gazete haberlerinden elde edilen verilere dayanarak, hem hükümet hem de yerel yönetimlerin uygulamaları doğrultusunda kamusal mekânların ve faaliyetlerin kısıtlanmasının toplumsal cinsiyet rolleri ve pratikleri açısından ne tür sonuçlar doğurduğunu inceleyeceğiz. Bunun ardından, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin özel alandan kamusal alana süreklilik gösterdiği argümanından (Kelly, 1987) hareketle, pandemi sürecinde cinsel taciz ve şiddetin ev çevresinden kent kamusal mekânlarına farklı ölçeklerde nasıl ortaya çıktığını, kadınların sosyal medyada paylaştıkları gündelik deneyimleri aracılığıyla takip edeceğiz. Bunların ışığında, cinsiyetlendirilmiş bir alan olarak kamusal mekânın küresel bir salgın krizi bağlamında gündelik hayatta nasıl bir değişime uğradığını ve bu değişimin kadınların kentsel mekân deneyimleri ve kamusal hayata katılımları açısından ne tür olumsuz sonuçlar doğurduğunu kent hakkı ekseninde tartışmaya açacağız.

Kamusal Mekân ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadınların Kent Hakkı

Lefebvre'nin (1991 [1973]) modern kapitalist kent hayatında mekân dâhil her şeyin metalaşmasıyla oluşan sınıfsal eşitsizlikler ve ayrışmalar üzerinden tanımladığı "kent hakkı" kavramı, kent sakinlerinin yaşadıkları kentin mekânlarına erişebilme ve onları kullanma haklarıyla birlikte aynı zamanda kent mekânını ihtiyaçlarına göre değiştirme, dahası bunun için örgütlenme hakkını kapsar. Dolayısıyla kent hayatı içinde herhangi bir toplumsal grup herkese açık kamusal mekânları ve bu mekânların sunduğu kaynak ve hizmetlere erişemiyorsa ya da bunları özgür ve güvenli bir şekilde kullanamıyorsa, kent hakkı kentsel vatandaşlık temelinde ihlal edilmiş olur. Ancak Lefebvre, kentsel vatandaşlık kavramıyla bireyin gündelik hayatını yerel yönetim faaliyetleriyle ilişkilendirirken, cinsiyetlendirilmiş güç ilişkilerinin kentsel yaşam ve mekânsal deneyimler üzerindeki etkilerine kördür (Fenster, 2005). Oysaki kadınların kentle ilişkileri ve gündelik deneyimleri, ataerkil kültür ve eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sonucunda kısıtlamalar ve engellemeler etrafında şekillenir. Bu durumun ürettiği kent hakkının ihlaline yol açan cinsiyetçi pratikler ve toplumsal cinsiyete dayalı dışlamalar, kadınların kentsel mekân ve kurumlarla ilişkilerini erkeklerden farklılaştırdığı gibi, aynı zamanda eşitsiz ve dezavantajlı da kılar (Fenster 2005; 1999).

Feminist coğrafya ve kent planlama çalışmalarının ortaya koyduğu üzere, güvenlik ve eşitlik kadınların kent hakkının en temel bileşenini oluşturur. Buna göre, "kent hakkı daha adil, demokratik ve kapsayıcı kentlerde şiddet ve korkudan uzak yaşama hakkını içerir" ve dolayısıyla tüm kadınların yerel yönetim ve kentsel planlama süreçlerine katılımlarının gerekliliğini kabul eder (Falu, 2010; Geniş ve Akkırman, 2020; Kümbetoğlu, 2001; Shaw vd., 2012). Kadınların güvenli, özgür bir biçimde kentsel mekâna erişim ve katılımını sınırlandıran çok sayıda toplumsal faktör bulunmaktadır. Bunların başında, bir yandan ataerkil kültüre bağlı aile içi toplumsal cinsiyet ilişkileri bulunurken, öte yandan kentsel planlama ve hizmetlerin cinsiyetçi ve/ya cinsiyet körü yaklaşımlar tarafından düzenlenip yönetilmesi gelir. Bu nedenle kadınların erişim, katılım ve güvenlik bağlamında kent hakkı, özel alanla kamusal alanı birbirine bağlayan bir süreklilik içinde gelişir. Bu alandaki feminist araştırmaların 80'li yıllardan beri vurguladığı üzere, kadınların kent hayatında eşitsiz ve erkeklere göre dezavantajlı konumunun temel sebebi kentsel mekânın ve yaşamın özel-kamusal ayırımına dayalı toplumsal cinsiyet ide-

olojisine göre düzenlenmesidir (Alkan, 2005; Geniş ve Akkırman, 2020; MacKenzie, 1989; McDowell, 1983). Kentsel mekânın düzenlenmesi, cinsiyete dayalı işbölümü ve evin işyerinden ayrılmasının sonuçlarını bir yandan yansıtırken bir yandan da bunların üretiminde etkin rol oynar.

Hem ideolojik hem fiziksel olarak kurulan bu ayırım, mekânların kullanım ve işlevlerini düzenlerken aynı zamanda bunlara uygun toplumsal cinsiyet rolleri, davranışları ve ilişkilerini de belirler. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, kadınların eve ve özel alana erkeklerin işyerlerine ve kamusal alana ait görülmesine dayanan bu ayırımın her bir alana attığı ayrı anlamlar ve değerler seti, sadece cinsiyetler arasındaki eşitsizliği değil mekânsal eşitsizliği de yaratır. Buna göre, kadınlar ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu tutuldukları özel alanla sınırlanırken, erkekler ev ile dışarı, özel ile kamusal alanlar arasında meşru bir şekilde hareket ederler (Valentine, 1989). Kadının ait olduğu varsayılan evden sokağa çıkışı ve kamusal hayata katılması ise endişe yaratan bir durum olarak görülür. Dolayısıyla kadın baskı ve engellerle karşılaşır. Duncan'ın (1996; 128) ifade ettiği üzere, özel-kamusal ayırımının politik ve mekânsal yönleri sıklıkla kadınları kontrol ve disipline ederek kamusal mekânların dışında tutmak için kullanılır. Toplumsal cinsiyet temelli baskı ve şiddetin özelden kamusal alana bir süreklilik gösterdiği iddiası tam da bu anlamda karşılık bulur çünkü kadınların gerek olmadıkça özellikle de yalnız dışarı çıkmalarını engellemek ya da onları evde kalmaya teşvik etmek gibi kamusal mekândan dışlayan gündelik kısıtlamalar ev içi şiddetin temelinde yatan sistematik baskıyı da sürdürmeye yarar. Böylelikle kadınların kamusal mekânla gerilimli ilişkisi ve cinsiyetlendirilmiş deneyimi daha evden çıkmadan özel alanda başlar (Tuncer, 2018). Bu durum, özel ve kamusal hayatın ayrılmaz tek bir sürecin parçaları olarak karşılıklı ilişki içinde oluştuğuna ve dolayısıyla kent hayatının cinsiyetçi yapısının bu iki alanı birbirine bağlayan örüntüler etrafında şekillendiğine işaret eder.

Ev içinde geleneksel cinsiyet normlarına bağlı olarak kadınların kent hayatına ve olanaklarına erişimlerinin kısıtlanması, dışarı çıktıklarında ise kendilerine dayatılan cinsiyetçi kültürel kodlar ya da kamusal mekânlarda yaşadıkları cinsel taciz ve şiddet olaylarıyla devam eder. Feminist coğrafya ve kent çalışmalarında yapılan araştırmalar özellikle kadınların sokağa çıkışlarında ve kamusal mekân deneyimlerinde şiddet, cinsel taciz ve tecavüz korkusunun belirleyici olduğunu ve bu yüzden kent hayatına katılımlarının kısıtlandığını vurgulamıştır (Koskela, 1997; Lordoğlu, 2016; 2018; Pain, 1991; 2000; Valentine, 1989). Kadınlar sokakta, toplu taşımada veya parklarda cinsel taciz ve saldırıya uğradıkları gibi, hem taciz korkusu ve güvenlik riski

hem de kadın bedeni ve cinselliğine yönelik sosyo-kültürel ahlak kodları nedeniyle kentin belli bölgelerinde ve kamusal mekânlarında tek başlarına ya da geç saatlerde bulunamazlar (Fenster, 1999; Massey,1994; Tuncer, 2018). Dolayısıyla kadınlar için kamusal mekânda şiddet korkusu ve deneyimi son derece cinsiyetlendirilmiş olup, bu korku bir temele dayansın ya da dayanmasın bireyselden ziyade toplumsal (ve aynı zamanda mekânsal) olarak inşa edilir. Bu anlamda, “cinsel taciz kadınların kamusal yaşamdan daha geniş anlamda dışlanmasını pekiştirme ve yeniden üretme işlevi gören ataerkilliğin mekânsal bir ifadesi olarak anlaşılabilir (Vera-Gray ve Kelly, 2020).”

Cinsel tacize uğramanın yanı sıra, bunun ihtimaline karşı duyulan korku ve tehlike, kadınların gündelik hayatlarında kent kamusal mekânlarına erişimlerini ve bu mekânları kullanımlarını sınırlayarak belirler. Bu durum, kadınların hareket özgürlüğünü kısıtlayarak kent hakkının sağladığı fırsat ve olanaklardan erkeklerle aynı şekilde ve eşit olarak faydalanmalarını engeller (Fenster, 2005). Kadınlar işe gitmek, alışveriş yapmak, çocukları okula ve hastaneye götürmek ya da diğer ailevi sorumluluklarını yerine getirmenin yanı sıra kendi ihtiyaçlarını gidermek, cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerinden yararlanmak için kent kamusal mekânlarını yaşadıkları mahallelerden başlayarak farklı ölçeklerde kullanırlar. Bu bağlamda kamusal mekâna erişim ve onu kullanım hakkı, insanın hayatını sürdürmesinin ana gereksinimleri olan beslenme, barınma ve sağlık gibi temel insan haklarıyla iç içe geçer (Kaplan, 1997). Bu durum yoksul, göçmen ve mülteci gibi dezavantajlı kırılgan gruplardaki kadınlar açısından çok daha ağır sonuçlar yaratırken, salgın veya afet gibi acil durumlarda, özellikle de kriz/çatışma bölgelerinde bulunan ya da zayıf sağlık sistemi ve sosyal hizmetlere sahip kentlerdeki kadın ve kız çocukları için yaşamsal bir mesele haline gelmektedir. Örneğin Covid-19 pandemisi sürecinde birçok kadın işçi, toplu taşıma araçlarından uzak durmak için işe yürüyerek veya bisikletle gitmenin bedeli olarak cinsel tacizin arttığını bildirmiştir (BM Kadın, 2020b). Buna ek olarak, çeşitli ülkelerde salgınla birlikte kamusal düzeni sağlamaya yönelik alınan önlemlerin uygulanması kamusal mekânların militarizasyonunun artmasıyla sonuçlanmış olup, bu da kolluk kuvvetleri ya da güvenlik görevlileri tarafından gerçekleştirilen kadınlara ve kız çocuklara yönelik cinsel taciz ve şiddet riskini arttırmıştır (BM Kadın, 2020b). Tüm bu durumların sonucunda kamusal mekânların güvensiz ve tehlikeli hale gelmesi, kadınların hayatlarını idame ettirmek için ihtiyaç duydukları kaynak ve hizmetlere erişimlerini tümüyle engellemese bile, bunun için ekstra çaba göstermelerini veya bedelini cinsel taciz ve şiddetle ödemedelerini zorunlu kılar.

Şüphesiz kadınların kent deneyimleri sadece korku üzerine kurulmadığı gibi kent hakkı da güvenlik ve şiddetten korunma ile sınırlı değildir. Kadınları kentle ilişkilerinde sadece mağdur ya da şiddet kurbanı olarak değil, aynı zamanda kentsel mekânın aktif üreticileri olarak kamusal mekânları kendilerine özgü şekillerde ve çeşitli stratejilerle sahiplenerek talep eden toplumsal özneler olarak görmek gerekir. Listerborn'un (2016) ifade ettiği üzere, kent hayatında kadınların aktif katılımcılar ve mağdurlar olarak dengeli bir temsili oldukça karmaşık bir meseledir. Ancak burada toplumsal cinsiyet temelli şiddetin kadınların gündelik kent deneyiminin içkin bir parçası olduğunun altı çizilmelidir. Kadınlar tehlikeden uzak durmak veya tehlikeyle karşılaştığında riski en aza indirmek için kent kamusal mekânlarında sürekli tetikte davranmak zorunda kalarak davranış ve hareketlerini değiştirmek ya da ayarlamak durumunda kalırlar. Cinsel şiddete maruz kalma riskine karşı genelde bedensel ve mekânsal kısıtlamalar şeklinde yapılan bu uyarlamalar, kadınların özgürlüğünün sınırlarını çizerken, aynı zamanda omuzlarına gündelik hayatın içinde adeta rutin hale dönüşen görünmez bir "güvenli olma mesaisi" (*safety work*) yükler (Kelly, 2012). Bu durum kadınları marjinal bir konuma iterek kent hayatından dışlanmasına ve kamusal mekanlara ait hissetmemesine neden olur –ki bu da kent hakkı ihlalinin kadınlar için gündelik bir pratik olması anlamına gelir (Fenster, 2005). Dolayısıyla kadınlar gündelik hayatlarında ancak bu "cinsiyetlendirilmiş faaliyet"ten kurtularak kamusal mekânları kendi şartlarına göre özgürce kullanıp aidiyet geliştirdikleri zaman kent hakkını tam anlamıyla gerçekleştirmiş olurlar (Vera-Gray ve Kelly, 2020).

Araştırmanın Yöntemi

Covid-19 pandemisi sürecinde uygulanan önleyici tedbirlere ve kısıtlamalara bağlı olarak yeniden düzenlenen kamusal mekânın gündelik hayatta toplumsal cinsiyet rolleri ve pratikleri açısından farklılaşan deneyimleme biçimlerini incelemek için araştırma kapsamında gazete haberleri ve sosyal medya paylaşımlarından yararlandık. Kamusal mekânla ilgili çalışmalarda genelde yoğun gözlem ve görüşme tekniklerinin kullanıldığı etnografya yöntemlerine başvurulsa da, salgın koşullarının araştırmacılar için de önemli bir kısıtlama ve engelleme teşkil etmesi nedeniyle internet üzerinden ulaşabileceğimiz çevrimiçi yöntemlerle veri toplamaya karar verdik. Bu süreçte birçok araştırmacı söz konusu kısıtlamaları aşabilmek için teknolojinin ve sosyal medyanın imkânlarından faydalanarak, anket veya görüşmelerini çevrimiçi platformlara taşıdı ya da Zoom gibi sesli ve görüntülü görüşme uygulamalarıyla yü-

rüttü. Ayrıca, kentsel sosyo-mekansal etkileşimlerin daha kapsamlı bir görüntüsünü çıkarmak için konumsal medya araçlarını kullanarak coğrafi etiketli veri toplama da bu süreçte oldukça yaygın kullanılan yöntemlerden biri olmuştur (örnek için bkz. Iranmenesh ve Alpar Atun, 2020). Biz ise bu çalışmada koronavirüsün görülmesiyle ortaya çıkan ‘yeni normal’de kent kamusal mekânlarına getirilen kısıtlamaların, insanların gündelik hayatında nasıl karşılık bulduğunu ve bunlarla nasıl baş ettiklerini ya da edemediklerini gazete haberlerine ve twitter özelinde sosyal medya paylaşımlarına yansımaları üzerinden incelemeyi tercih ettik.

İki farklı mecraı kullanarak veri toplamasını gerçekleştirdiğimiz çalışmada ilk olarak; salgında hükümet ve yerel yönetimler tarafından kamusal mekânların kullanımına yönelik kısıtlayıcı tedbirler karşısında kadınlar ve erkeklerin nasıl tepki verdikleri ve ne tür davranışlar sergilediklerini incelemek için en çok satan beş gazetenin dijital arşivinde belirli anahtar kavramlar eşliğinde tarama yaptık. Gazete taramasını yapmak için ilk koronavirüs vakasının görüldüğü 10 Mart 2020 tarihinden başlayarak yasakların kaldırıldığı ve “yeni normalleşme” sürecinin başladığı 1 Haziran 2020 tarihine kadar geçen süreyi belirledik. Bu tarih aralığındaki tiraj sıralamasına göre araştırma için seçtiğimiz en çok satanlar arasında yer alan beş gazete; Sabah, Hürriyet, Sözcü, Milliyet ve Posta gazeteleridir.⁶ Yapılan ön araştırma sonucunda, gazete haberlerine yansıyan yasak ve kısıtlamalarla ilgili yapılan ihlaller ya da yeni sosyalleşme biçimleri ve mekân kullanımlarını ortaya çıkarmaya yönelik toplumsal cinsiyete bağlı farklılaşan sosyo-mekânsal pratikleri gözeterek çeşitli anahtar kelimeler seçtik. Ön araştırma sırasında gazete taraması için çok sayıda farklı kelimeyle arama yapılmasına karşın, gündelik kamusal mekân deneyimlerinin genelde sıradan pratik ve eylemler içermesi nedeniyle konumuzla ilgili spesifik haberleri ayırt etmek açısından bu aramalar işlevsel olmamıştır. Bunun sonucunda çalışmamızı, salgınla birlikte gündelik kent hayatı içinde kamusal mekân deneyimini dönüştüren yasak ve kısıtlamalardan öne çıkanlara ilişkin belli başlı kelimelerle sınırlandırmaya karar verdik. Bu sınırlandırmayı yaparken gazete ve televizyon haberlerine yoğun olarak

⁶ Gazete tirajlarına ulaşmak için “gazetetirajlari.com” adresinden yararlanılmıştır. Bu site içerisinde tarihe göre arama yapmak ve haftalık olarak gazete satışı sayılarına ulaşmak mümkündür: <http://gazetetirajlari.com/>. Araştırmayı yürüttüğümüz tarih aralığında (10 Mart – 1 Haziran 2020) tiraj sıralamasında en çok satan ilk beş gazete kendi içinde yer değiştirmekte olup kimi haftalarda ise bu listeye Türkiye Gazetesi girmektedir. Biz çalışma kapsamında haberlerin farklı politik eğilimlere sahip gazetelerde nasıl temsil edildiğiyle ilgilenmediğimiz için daha fazla haber ve görsel ulaşma imkânı sağlayan Milliyet Gazetesi’ni tercih ettik.

yansıyan ve sosyal medyada dolaşıma giren ihlal olaylarını ve yeni sosyalleşme pratiklerini takip ettik.

Tablo 1. Haber taraması için seçilen gazeteler ve anahtar kelimeler

Gazeteler	Anahtar Kelimeler	
Sabah	Banklar	Bahçede
Hürriyet	Balık tutulması	Balkonda
Sözcü	Balık avlamak	Pencerede
Milliyet	Kahvehane	Apartmanda
Posta	Kıraathane	Apartman İçinde

Gazete taraması sonucunda ulaştığımız haberlerin büyük çoğunluğu erkeklerin kamusal mekâna ilişkin kısıtlama ve yasakları ihlal ettikleri olayları konu ederken, kadınlara ilişkin haberler evin uzantısı ve çevresindeki yarı kamusal/yarı özel alanlarda salgınla birlikte ortaya çıkan yeni sosyalleşme pratikleri ve mekân kullanımlarıyla sınırlıydı. Bu haberlerin de çok az sayıda olması sebebiyle, kadınların salgın sürecinde değişen gündelik sosyo-mekânsal pratikleriyle ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak amacıyla popüler sosyal medya uygulaması Twitter sitesinde yapılan paylaşımları incelemeye karar verdik. Bu kararımızda, diğer sosyal medya uygulamalarına göre Twitter'ın daha hızlı ve spontane bir "ileti akışı" sağlaması ve böylelikle kadınların gündelik hayat deneyimlerini gözlemleme imkanı vermesi belirleyici oldu (Karataş ve Binark, 2016). Buradan hareketle, gazete taraması sonuçlarına da paralel olarak, kadınların gündelik hayatlarında önemli rol oynayan ancak salgınla birlikte vazgeçilmez hale gelen balkon, pencere ve bahçe gibi ev çevresindeki yarı kamusal-yarı özel alanları kullanma pratiklerine ilişkin Twitter paylaşımlarını, gündelik terminolojiye uygun olacak şekilde belirlediğimiz anahtar kelimeler aracılığıyla inceledik. Gelişmiş ayarları sayesinde tarih aralığı saptanarak kelime/ler aracılığıyla arama yapmanın mümkün olduğu Twitter'da, araştırmamız kapsamında 1 Ocak ile 31 Temmuz 2020 tarihleri arasındaki yedi ay süresince belirli sosyalleşme ve mekânsal ifadelerin taramasını çeşitli kombinasyonlar eşliğinde gerçekleştirdik.⁷

⁷ Araştırmanın başlangıç tarihi olarak 1 Ocak 2020 tarihini seçmemizin nedeni, Türkiye'de salgın sürecinin başlangıç tarihinin öncesinden başlayarak kadınların gündelik mekân deneyimlerini bütünlüklü bir şekilde anlamaya çalışmaktır. Yine aynı nedenle, bitiş tarihini de 1 Haziran 2020'den itibaren başlayarak yasakların kalktığı ya da esnediği zamanı kapsayan ve "yeni normalleşme" olarak adlandırılan dönemin devam ettiği 2020 Temmuz ayı da çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 2. Twitter incelemesi için kullanılan anahtar kelimeler

Sosyalleşme İfadeleri	Mekânsal ifadeler
Gün yaptık	Pencerede
Gün yapmak	Balkonda
Sohbet ettik	Apartmanda
Görüşтік	Bahçede
Oturduk	
Buluştuk	

Ayrıca, araştırma kapsamında kadınların salgın sürecinde özel alandan kamusal mekânlara uzanan farklı ölçeklerde yaşamış oldukları cinsel taciz ve erkek şiddetine ilişkin gündelik deneyimlerinin Twitter'daki paylaşımlara ne kadar yansıdığını anlamak için yine aynı tarih aralığında (1 Ocak - 31 Temmuz 2020) konuyla ilgili anahtar kelimeler belirleyerek ayrı bir tarama daha yaptık. Kadınların hem evde ve ev çevresinde hem de kamusal mekânlarda erkekler tarafından uğradıkları farklı şiddet biçimlerini kapsayacak şekilde belirlediğimiz anahtar kelime ve ifadeler şöyledir: taciz edildim, tacize uğradım, taciz etti, takip edildim, takip etti, dayak yedim, dövüldüm, dövdü, darp edildim, darp etti, şiddet gördüm, şiddete uğradım ve şiddete maruz kaldım. Bunlara ek olarak, pandeminin başlangıcında yaygın olarak kullanılmaya başlanan karantina sözcüğünü ev, sokak, dayak, dövdü, darp ve şiddet kelimeleriyle kombinasyon yaparak koronavirüs vakasının ilk kez görüldüğü 2020 Mart ayı özelinde taradık. Ayrıca, pandemiyle birlikte uygulanan mekan ve hareket kısıtlamaları nedeniyle zorunlu olarak artan online alışveriş ve siparişin artmasına bağlı olarak, Twitter'da "kargo, kargocu, kurye ve kuryeci" kelimelerini taciz ve mesaj kelimeleriyle sırayla eşleştirerek yaptığımız aramaya bu süreçte dijital taciz ve evin kamusala açılan kapı eşiğinde yaşanabilecek taciz ve şiddete ilişkin paylaşımları ortaya çıkarmaya çalıştık. Son olarak, geçtiğimiz yıllarda Twitter'ın erkek şiddetine uğrayan kadınlar tarafından giderek bir yardım ve destek isteme platformu olarak kullanılmasından yola çıkarak, "şiddet" kelimesini "yardım edin" ve "sesimi duyun" ifadeleriyle ayrı ayrı eşleştirerek bir tarama gerçekleştirdik. Tüm bu aramaların sonucunda, pandemi sürecinde kadınların hem ev içinde hem de kapı eşiği, balkon ve pencere gibi özelden kamusala açılan evin uzantılarında ve ayrıca kentin açık kamusal mekânlarında yaşadıkları farklı şiddet biçimlerine ilişkin sosyal medyada yaptıkları kişisel paylaşımlar üzerinden veri elde etmiş olduk.

Araştırma kapsamında hem inceleme alanı olarak sosyal medya uygulamalarından Twitter'ı seçmeden önce hem de tarama yaparken kullandığımız

anahtar kelimeleri belirlemek için yaklaşık iki hafta ön araştırma yaptık. Bunun sonucunda, ara yüzlerinin akıllı telefonlarda rahatça kullanılabildiği için anlık olarak paylaşım yapılmasına imkân vermesi ve böylelikle gündelik hayatın akışına kolayca dâhil olabilmemesinin yanı sıra, sitede yapılan paylaşımları sistemli ve pratik bir şekilde aramanın mümkün olması nedeniyle Twitter'ın incelememiz için uygun olduğuna karar verdik. Ön araştırma sırasında elde ettiğimiz bir diğer sonuç ise, kadınların Twitter'da kişisel deneyimlerini aktarırken çoğunlukla etiket kullanmadıkları ve gündelik hayata ilişkin bireysel paylaşımların bir gündem haline gelmediği için *Trend Topic* listelerinde genelde yer almadığı oldu. Bunun üzerine, yeterince etkileşim almadığı için popüler tweetler arasında yer almayan paylaşımların inceleme kapsamının dışında kalmasını engellemek için, Twitter araştırmasını etiket (*hashtag*) ya da *Trend Topic*⁸ listeleri yerine anahtar kelimeler üzerinden yürüterek açık hesaplar tarafından yapılan paylaşımları incelemeyi tercih ettik. Bununla beraber, araştırma kapsamında Twitter'da paylaşımlarını incelediğimiz hesaplarla doğrudan ya da dolaylı olarak bir etkileşime girmeyip, sadece yapılan paylaşımların içerdiği kişisel deneyim aktarımlarına odaklandık. Söz konusu tweetlere gelen etkileşim ve cevapları gözlemekle birlikte incelemeye dâhil etmedik. Araştırma konumuzla ilgili incelemeye aldığımız Twitter paylaşımlarını ise “ekran görüntüsü” (*screen shot*)⁹ alma tekniğinden yararlanarak kayıt altına aldık ve elde ettiğimiz verileri kullanırken etik ilkeler gereğince paylaşımları yapan hesapların isimlerine yer vermeyip kullanıcıları anonimleştirdik.¹⁰

⁸ *Trend Topic* listelerine ulaşmak için “trendogate.com” adresinden yararlanılmıştır. Bu site içerisinde tarih bazlı arama yapılmaktadır. Bunun yanı sıra Twitter'da hem Türkiye gündeminde yer alan hem de diğer ülkelerin gündemine bağlı olarak oluşan *Trend Topic* listelerine ulaşmak mümkündür. Ayrıca site içerisinde etiket (*hashtag*) üzerinden de arama yapılabilir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://trendogate.com/place/23424969>.

⁹ Bu yöntemin uygulanması için çeşitli yazılımlar kullanılabileceği gibi, bilgisayarlardaki ‘*print screen*’ seçeneğinden de yararlanarak da yapılabilir. Böylece ekran üzerinde var olan görüntü kopyalanabilmekte ve dosyanın kaydedilmesi yoluyla arşivlenmesi sağlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Çomu T. ve İ. Halaiqua. (2015). “Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi”. Editör Mutlu Binark, Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 35.

¹⁰ Sosyal medya üzerine araştırma yapan araştırmacıların, dünyada ve Türkiye’de kişisel verilerin korunması ile ilgili olan yasal mevzuatın gelişmesi nedeniyle sosyal medya ortamından elde ettikleri verileri etik ilkeler temelinde değerlendirme sorumluluğu vardır. Ayrıca kullanıcı “özne”nin bu veriler ile olan bağı göz önünde bulundurularak kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle sosyal medya platformlarından elde edilen kamuya açık verilerin de anonimleştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mutlu, B. ve Şafak Dikmen E. (2020). Neden İnternet ve Yeni Medya Araştırmalarında Araştırma Etiği Gerekli?. Ankara: NETlab Yeni Medya Araştırmaları Laboratuvarı, s.6- 68.

Son olarak, bu çalışmayı yürütürken sosyal medya uygulaması Twitter kullanıcılarının toplumun genelini temsil eden homojen bir örneklem oluşturduğunu varsaymadık. Hem akıllı telefon ve bilgisayar gibi teknolojik aletlere sahip olmanın hem de internete erişimin sınıf, cinsiyet ve yaş gibi çeşitli dinamiklerle belirlenmesi nedeniyle sosyal medya kullanıcılarının da genel olarak buna göre kısıtlı bir profil sergileme tehlikesi vardır. Araştırma kapsamında incelediğimiz twitter paylaşımlarının ağırlıklı olarak genç kadınlar tarafından yapıldığı gözlenmekle birlikte, Twitter uygulaması aracılığıyla kullanıcıların profiline dair bilgi edinmek mümkün olmadığı için belirli bir kadın grubu ya da kadın grupları yerine tweetlerin içerdiği kadınlık deneyimleri esas alınmıştır. Ayrıca, Twitter üzerinde belli bir tarih aralığında anahtar kelimeler aracılığıyla yapılan taramada toplam verinin ancak sınırlı bir miktarına ulaşılmaktadır (Kim vd., 2013). Bu kısıtlılıklara rağmen yine de Twitter verileri, diğer veri toplama yöntemlerinin elverişsiz ya da güvensiz hale geldiğinde, kentin gündelik hayatına dair benzeri görülmemiş öngörüler sağlayabilir (Iranmenesh ve Alpar Atun, 2020).

Salgın Tedbirlerine Karşı Kamusal Mekânda Cinsiyetlendirilmiş Pratikler

Türkiye’de Covid-19 pandemisinin toplumsal cinsiyete bağlı etkileri üzerine değerlendirmelerin genel olarak kadın emeği ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet alanlarında yoğunlaştığı gözlenmektedir. Kadın emeği konusunda yayınlanan çalışma ve raporlar, salgınla birlikte kamusal alandaki temel faaliyetlerin özel alana taşınması sonucunda bir yandan kadınların ev içinde iş yükünün ve bakım emeğinin ezici bir biçimde artışına, bir yandan da kadınların istihdam alanında yaşadıkları işten çıkarılma, ücret düşüklüğü ve ağır mesai gibi sorunlara dikkat çekmişlerdir (Bayar, Günçavdı ve Levent 2020; İlkaracan ve Memiş, 2020). Toplumsal cinsiyet temelli şiddet konusunda ise odak noktası, eve kapanmayla birlikte kadınların hane içinde eşleri veya yakınlarındaki erkekler tarafından uğradıkları şiddetin dramatik biçimde artışı olmuştur (Ergören, Biçen ve Ersoy, 2020; SAHA, 2020). Salgın sürecinde uygulanan tedbirlerin ve kanuni düzenlemelerin doğrudan ya da dolaylı etkisiyle erkek şiddeti ve kadın cinayetlerindeki yükseliş, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ve kadın örgütleri tarafından hazırlanan çeşitli raporlar ve verilerle ortaya koyulurken (KCDP, 2020; SAHA, 2020) kadınların salgın sürecinde kamusal alanda ve mekânlarda yaşadıkları cinsel taciz ve şiddet olgusuna yer verilmemiştir. Öte yandan, salgından korunmak için uygulanan önleyici tedbirler ve kısıtlamaların kamusal mekânlar ve kent haya-

tını nasıl etkilediğine ilişkin ağırlıklı olarak mimarlar ve planlamacılar tarafından yayınlanan değerlendirmelerde ise, toplumsal cinsiyet boyutu genelde ihmal edilmiş olup kamusal mekânın yasak ve kısıtlamalara bağlı olarak yeniden düzenlenmesinin cinsiyetlendirilmiş roller ve pratikler açısından ne gibi sonuçlar doğurduğu sorusuyla ilgilenilmemiştir. Çalışmanın bu bölümünde, hem toplumsal cinsiyet araştırmaları hem de kent ve mekân çalışmalarında Covid-19 pandemisinin etkileri incelenirken gözden kaçırılan bu soruyu, salgında toplumsal cinsiyete bağlı olarak farklılaşan sosyo-mekânsal deneyimlere ilişkin gazeteye yansıyan haberlerden ve popüler sosyal medya uygulaması Twitter paylaşımlarından elde ettiğimiz veriler aracılığıyla ele alacağız.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020 tarihinde Covid-19'u bir pandemi ilan etmesinin ardından, diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hem hükümet tarafından hem yerel yönetimler tarafından çok sayıda kısıtlayıcı önlem alınmıştır. Alınan ilk önlemlerden biri ilkokul, ortaokul ve lise eğitime bir hafta ara verilmesi ve üniversitelerin üç haftalık tatil edilmesi kararı olmuştur. Ancak vakaların kısa sürede artmasıyla birlikte, okulların kapatılarak uzaktan eğitime geçilmesi ve kamu işlerinde esnek çalışma vb. uygulamaları kapsayan çok daha geniş tedbirler uygulanmıştır. Bu süreçte, özellikle gündelik kamusal mekânların kullanımının kısıtlanmasına yönelik çok sayıda karar çıkarılmıştır. Bunlardan belli başlı olanları şöyle sıralayabiliriz: cami ve mescitlerin kapatılması, kafe, nargile salonu, kahvehane gibi mekânların kapatılması, lokanta ve restoranlarda bulunan masa ve sandalyelerin kaldırılması ve yalnızca paket servise izin verilmesi, berber ve kuaförlerin kapatılması (TRT Haber, 21 Nisan 2020). Bu önlemlere, 21 Mart 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelge ile birlikte 65 yaş ve üstünde olan kişilerin sokağa çıkmasının yasaklanması da eklenmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020). Yaş temelli getirilen bu yasak, 3 Nisan 2020 tarihinde cumhurbaşkanı tarafından yapılan basın açıklamasında 20 yaş altında olan gençleri ve çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Gün geçtikçe artan vaka sayıları ile birlikte bu sınırlamalara 11 Nisan 2020 tarihi itibarıyla hafta sonları sokağa çıkma yasağı da eklenmiş olup, bu süreçte sokağa çıkan kişiler hakkında ise yasal işlem başlatılmıştır. Tüm bu kısıtlamalar, hem özel alanda hem de kamusal mekânlarda sosyal yaşamı ciddi düzeyde etkileyen ve gündelik hayat içerisinde mekânsal hareketliliğin sınırlandırıldığı yeni ve olağan-dışı bir deneyim hali yaratmıştır.

Kent hayatını ve sosyo-mekânsal pratikleri son derece kısıtlayan ve hatta yer yer engelleyen bu tedbir kararlarının gündelik hayata en belirgin yansımalarından biri, alışlagelen ‘normal’in terk edilerek özel ile kamusal arasındaki sınırların değişimini zorunlu kılması olmuştur. Bu aynı zamanda, gündelik hayatın ve mekânların geleneksel toplumsal cinsiyet normlarına göre düzenlenip deneyimlenmesinin de temelinden sarsılması anlamına gelir. Çünkü Türkiye toplumsal hayatının örgütlenişinde özel ile kamusal alan arasındaki ayrışma, gerek fiziksel gerek ideolojik olarak son derece cinsiyetlendirilmiş olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, insanların salgınla birlikte mecburi olarak bir anda hayatlarına giren bu uygulamalara ilk başlarda verdikleri tepkiler, sadece rutin hale gelen gündelik mekânsal pratiklerinin bozulmasıyla değil, aynı zamanda yerleşmiş geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre hareket etmeyi sürdürememeleriyle de yakından ilgilidir. Bu durumun sonuçları, konuyla ilgili yaptığımız 10 Mart-1 Haziran 2020 tarih aralığına ilişkin gazete dijital arşiv taramasında da ortaya çıkardığımız üzere, gazete haberlerine yoğun bir biçimde yansımıştır. İlk vakanın görülmesinin ardından geçen yaklaşık üç aylık sürede en çok satan beş gazetede salgınla birlikte yapılan kamusal mekân düzenlemeleriyle ilgili ulaştığımız toplam 340 haberin yarısından fazlasının toplumda yaygın olarak erkek mekânı kabul edilen kahvehane ve kiraathaneler olması oldukça dikkat çekicidir.

Tablo 3. Gazete taraması sonucunda ulaşılan haber sayısının dağılımı

	Milliyet Gazetesi	Sözcü Gazetesi	Sabah Gazetesi	Hürriyet Gazetesi	Posta Gazetesi	TOPLAM
Balık Avlama Yasağı	7	3	4	8	2	24
Bankların Kaldırılması	20	14	8	24	3	69
Berber ve Kuaförler	15	4	14	8	2	43
Kahvehane ve Kiraathane	58	24	33	76	1	192
Kadınların Yeni Sosyalleşme Biçimleri	2	3	3	4	-	12
Toplam	102	48	62	120	8	340

Gazete taramasının bir diğer önemli sonucu ise, kamusal mekân kısıtlamalarıyla ilgili haberlerin büyük çoğunluğunun erkeklerin ihlallerini konu etmesidir. Buna karşın, konuyla ilgili kadınların deneyimleri hakkında sınırlı

sayıda (12) haber yayınlanmış olup, bunlar da genelde kadınların salgınla birlikte geliştirdikleri yeni sosyalleşme pratiklerini içermektedir. Bu başlık altında toplanan haberlerin tümü evin uzantısı ve çevresindeki yarı kamusal/yarı özel mekânlarda gerçekleşen gündelik faaliyetlerle ilgilidir. Bu arada “gün yaptık” ifadesi hariç herhangi bir cinsiyete özgü faaliyet ya da mekân içermeyen kelimelerle yapılan tarama sonucunda çıkan haberlerin hepsinin kadınlarla ilgili olduğunu belirtmemiz gerekir (Bu durum twitter aramaları için de geçerlidir). Bu sonuçlar, Türkiye’de gündelik hayatta mekânsal deneyimin toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak özel-kamusal ikiliği ekseninde ayrışmasının ne kadar keskin olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, bu bölümün ilk kısmında gazete taramasıyla elde ettiğimiz veriler ışığında erkeklerin kamusal mekân kısıtlamalarına yönelik ihlal girişimlerini toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisi perspektifinden inceleyeceğiz. İkinci kısımda ise kadınların salgında kısıtlamalarla baş etmek için geliştirdikleri yeni sosyalleşme biçimleri ve mekânsal pratiklerini ağırlıklı olarak Twitter paylaşımları aracılığıyla ve aynı zamanda gazete taramasında ulaştığımız kısıtlı sayıdaki haberlerle destekleyerek ele alacağız.

“Sokağın Sahibi” Eve Sığamayan Erkekler

Covid-19 pandemisinin Türkiye’de görülmeye başlandığı yaklaşık ilk üç aylık dönemde kamusal mekân kısıtlamalarıyla ilgili gazete haberlerine yansıyan olaylar, salgından korunma tedbirleri altında yürürlüğe giren dört mekânsal düzenleme etrafında yoğunlaşmıştır: kahvehane/kıraathanelerin kapatılması (192 haber), bankların kullanımına yönelik girişimler (69 haber), berber/kuaförlerin faaliyetlerinin sonlandırılması (43 haber), balık tutmanın yasaklanması (24 haber). Biz bu çalışma kapsamında kent günlük hayatında kamusal mekân kullanımları ve sosyalleşme pratiklerine odaklandığımız için işyeri faaliyeti kapsamında ayrı bir tartışma alanı olan kuaför ve berberlerin kapatılmasıyla ilgili haberleri incelememizin dışında bıraktık.¹¹ Geriye kalan üç düzenlemeden ise toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisini tartışmak açısından ayrıca önem taşıması nedeniyle bankların kullanımı ve kahvehane/kıraathaneler ile ilgili uygulamalara odaklanmayı tercih ettik. Dolayısıyla bu bölümde ilk olarak bankların kullanımı üzerinden açık kent kamusal mekânla-

¹¹ Berber ve kuaför salonlarına yönelik düzenlemeler hem erkek berberlerini hem de kadın kuaförlerini de içeriyordu. Ancak gazete taramasında kapatılma kararına yönelik erkeklerin ihlalleri üzerine çok sayıda haber bulurken, kadınların bu yasağı ihlal ettiğine değinen bir habere ulaşamadık.

rında yapılan kısıtlamalara erkeklerin verdikleri tepkileri, sonrasında ise kapalı mekânlara yönelik yine erkekler tarafından yapılan ihlalleri kahvehane/kıraathane örneğinde tartışmaya açacağız.

Salgının başlamasıyla birlikte hem hükümetin hem de yerel yönetimlerin günlük hayatta mekânsal hareketliliği kısıtlamak ve kamusal faaliyetleri en aza indirmek amacıyla aldığı tedbirlerin başında insanların sokaklardan çekilmesine yönelik önlemler gelmiştir. Gazete haberlerine baktığımızda, açık kamusal mekânları kısıtlayan düzenlemeler arasında özellikle bankların kullanımının engellenmesine yönelik girişimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Salgında kamu sağlığını korumak amacıyla birçok belediye, alınan tedbir kararlarına vatandaşların uymasını sağlamak için meydanlarda, caddelerde, ara sokaklarda ya da sahil bantlarında bulunan ve insanların dinlenmek için oturdukları ya da bir araya gelerek sohbet ettikleri bankların çevresini şeritlerle veya demir bariyerlerle çevirmişlerdir. Ancak tüm bu girişimlere rağmen, erkeklerin özellikle de ileri yaşlarda ve çalışmayanların belediyeler tarafından koyulan şeritleri kaldırarak ya da demir bariyerlerin üzerinden atlayarak banklarda oturmaya çalıştıkları sıklıkla haberlere konu olmuştur. Erkeklerin dışarıda nasıl vakit geçirip sosyalleşeceklerinin adeta bir krize dönüştüğü bu durum, bazı belediyelerin kendi sınırlarında bulunan bankların tamamını kaldırmasıyla sonuçlanmıştır. Sözcü gazetesinin bu olayla ilgili verdiği habere göre; Sivas'ta belediye ekipleri salgın tedbirleri kapsamında sokaktaki bankları sökünce, erkekler "biz şimdi nereye oturacağız?" diye tepki göstermişlerdir (bkz. Şekil 1). Başka haberlerde de yer alan bu ve benzeri ifadeler, sokakları terk etmeye direnç gösteren erkeklerin, evin dışında geçirdikleri zamanı nerede ve nasıl dolduracaklarını da bilemediklerini göstermektedir. Sözcü gazetesinin 21 Mart 2020 tarihli bu haberindeki diğer bir dikkat çekici nokta ise, haber başlığının "Yaşlıları evde tutamıyoruz: 'Biz şimdi nereye oturacağız?'" şeklinde verilmiş olmasıdır. Haber içeriğine ve görseline baktığımızda ise, aslında başlıkta bahsedilen evlere girmek istemeyen "yaşlılar" tanımlamasıyla erkeklerin kastedildiği anlaşılmaktadır. Yine bu konuyla ilgili bir başka haberde ise Edirne'de belediyenin caddelerdeki yoğunluğu azaltmak amacıyla bankları sökmeye karşısında, dışarıda nereye oturulacağı sorununa çözüm olarak bir erkeğin caddeye yanında sandalyeyle geldiğine yer verilmiştir (Sözcü, 19 Mart 2020).

Sözcü YAZILAR GÜNDEM ANKET HAFT SÖYÜL ERİNDİRME SÖYÜL

Yaşlıları evde tutamıyoruz: 'Biz şimdi nereye oturacağız?'

Yaşlı vatandaşlar corona virüsü salgınına karşı yapılan 'Evden çıkmayın' uyarılarını dinlenmiyor... Sivas'ta belediye ekipleri bankları söktü, 'Şimdi nereye oturacağız?' diye tepki gösterdiler.

Görsel: 14.02.2020/20:30 Haberler | Gündem

Sivas Belediyesi Park ve Bahçeler Müdürlüğü ekipleri, corona virüsü tedbirleri kapsamında, toplum sağlığı açısından özellikle yaşlı vatandaşların evlerinde kalmalarını sağlamak, virüsün taşınması ihtimalini azaltmak için şehir içerisindeki bankları söktü.

'BİZ ŞİMDİ NEREYE OTURACAĞIZ?'

Bankların söküm işlemleri sırasında, risk ghubunda olmalarına rağmen yaşlı vatandaşların hâlâ banklarda oturmaya devam etmesi dikkat çekti. Tüm uyarı ve ikazlara rağmen sokağa çıkan yaşlı vatandaşlar, "Biz şimdi nerede oturacağız?" diyerek bankların sökülmesine tepki gösterdi.

Bankların kaldırılmasını doğru bulmadığını söyleyen Halil Yenişan, "Buraları kaldırdılar nereye oturacağız?" diyerek tepki gösterdi.

Evde cansızlığı için kent meydanına geldiğini belirten Muhlis Yılmaz ise, "Açık havada insanlara mesafeli oturmaya çalışıyoruz. Açık havada insanlara zarar vermeden oturuyoruz. Bunun artık bilincine vardık mesafeli oturuyoruz" dedi. (İHA)

Şekil 1. Bankların kaldırılmasıyla ilgili Sözcü Gazetesi haberi (Yaşlıları evde tutamıyoruz,2020)

Salgının başlamasıyla uygulamaya sokulan kamusal mekân kullanımına ilişkin kısıtlama ve yasaklarla ilgili haberlere sıklıkla yansıyan bu olaylarda, erkeklerin bütün günlerini geçirdikleri sokaklardan çekilmeyi kabul edemeyişleri sadece kamusal mekânla değil, ev mekânıyla da ilişkilerine dair önemli ipuçları vermektedir. Çünkü erkeklerin yasaklara karşı gösterdikleri direncin temelinde, yaşadıkları evlere dönmekteki isteksizlikleri yatar. Haberlere konu olan birçok olayda da bunu açıkça dile getirdikleri gibi, toplumda yerleşmiş toplumsal cinsiyet rollerine göre, evde olmak ve bütün gün

içerde zaman geçirmek kadınlara uygun bir davranış olarak görüldüğü için salgın sürecinde zorunlu bile olsa erkeklerin sokağı terk edip evde kalmayı kabul etmesi bir hayli güç olmuştur. Hürriyet gazetesinin bir haberinde yer verilen, İstanbul Esenyurt'ta kullanılmaması için bariyerlerle çevrili banklarda oturmaya devam eden 57 yaşındaki erkeğin, zabıta ekiplerinin uyarısı karşısında "Oturmaya, hava almaya geldim. Evde kalıp çamaşır, bulaşık mı yıkayacağız?" diyerek cevap vermesi bu durumu en iyi şekilde örneklemektedir (Hürriyet, 21 Mart 2020). Yasağın bir erkek olarak kendisi için ne anlama geldiğini ifade eden bu cümle, aynı zamanda bir erkeğin gözünden evin ve evde olmanın nasıl görüldüğüne dair de ipuçları verir. Buna göre, en temelde ev işleri kadınlara özgü işler olup, ev de kadınlara ait bir mekândır; erkeklerin ise burada bir yeri ya da rolü yoktur. Buna benzer bir başka olayda, yine Esenyurt'ta yasağa uymayarak banklarda oturmaya devam eden bir erkeğin "Gidecek yer yok ne yapalım. Evde de sıkılıyorum dışarıya çıktım" diyerek yaptığı açıklama (bkz. Şekil 2) tam da bu duruma karşılık gelmektedir (Milliyet, 22 Mart 2020). Zira bir erkek olarak onun gözünde ev, nasıl vakit geçireceğini bilemediği yabancı bir mekândır. Salgında uygulanan tedbir önlemlerinin bütünüyle sarstığı da, gündelik hayatın doğal bir parçası haline gelen bu anlayış ve rutindir.

Şekil 2. Bankların kullanım yasağının ihlaliyle ilgili Milliyet Gazetesi haberi (Esenyurt'ta yasak tanımayan, 2020)

Salgın sürecinde gündelik kamusal faaliyetleri sınırlandırarak sosyal mesafe kurallarını uygulamak için getirilen kısıtlamalar sadece açık kamusal mekânlarla kalmayıp, insanların bir araya gelerek sosyalleşip vakit geçirdiği kapalı mekânları da kapsamaktadır. 19 Mart 2020'de İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgeyle birlikte Türkiye'de kahvehane, kuraathane, kafeterya, kır bahçesi, nargile salonu, nargile kafe gibi işletmelerin faaliyetlerinin geçici süreliğine durdurulma kararı alınmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı,

2020). Köyden kasabaya ülkenin her köşesinde bulunan ve kentlerde mahalle ölçeğinden şehir merkezine kadar her yere yayılmış olan kahvehane ve kıraathanelerin kapatılması, erkeklerin evin dışında en çok vakit geçirdikleri erkekler için sosyalleşme mekânını kaybetmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla, bankaların kullanım yasağında olduğu gibi, hatta ondan daha da fazla tepki ve ihlal ortaya çıkmıştır. “Toplumsal cinsiyetin kamusal alanda belirgin olarak ayrıştığı bir mekân olarak kahvehane”, erkekler için sadece basitçe bir sosyalleşme alanı olmayıp, erkeklige dair pratiklerin ve anlamların günlük yaşamın içinde üretildiği ve hayata geçirdiği bir yer işlevi görür (Arık, 2009; 177). Bu nedenle, erkeklerin genç yaşlardan itibaren gündelik hayatlarında ve ilişkilerinde büyük bir yer kaplayan bu mekândan vazgeçmeleri kolay olmamıştır. Bunun sonucunda, kahvehane ve kıraathane yasağının çeşitli şekillerde ihlal edilmesiyle ilgili çok sayıda sıra dışı olay ve görüntü haberlere konu olmuştur.

Şekil 3. Baskın yapılan kahvehaneyle ilgili Hürriyet Gazetesi haberi (Pes dedirten olay, 2020)

Şekil 4. Hamamın kahvehaneye çevrilmesiyle ilgili Milliyet Gazetesi haberi (Yok artık dedirten, 2020)

Yaptığımız gazete taramasında bu konuyla ilgili ulaştığımız 192 haber içeriğinin genelini, polis operasyonuyla yapılan baskınlar oluşturmaktadır. Kimi zaman kumar oynayanlara baskın yapıldığı şeklinde verilen bu haberlerde, ceza ödememek için ağaca çıkarak ya da camdan atlayarak kaçmaya çalışan erkeklerle ilişkin bilgi ve görüntülere sıklıkla yer verilmiştir. Kahvehane ve kıraathanelerin kapatılması üzerine erkeklerin genelde iki yaygın strateji geliştirdiği gözlenmektedir. Bunlardan biri, başka mekânların ve işyerlerinin bunun için kullanılması, diğeryise var olan mekânların yakalanmamak için gizli biçimde kullanılacak şekilde yeniden düzenlenmesidir. Gazetelere yansıya haberlerde, müdavim olan erkeklerin kimi zaman bir hır-

davatçı dükkânını, kimi zaman da kapatılmış bir hamamı kahvehaneye çevirdikleri görülmektedir (Şekil 4). Dikkat çekmeyeceği ve yakalanma riskinin az olduğu düşünülerek seçilen bu mekânların yanı sıra, faaliyeti durdurulan kahvehanelerin yakalanma ihtimaline karşı muhtemelen çeşitli önlemler alarak gizlice kullanılması da söz konusu olmuştur (Şekil 3). Hürriyet gazetesinde “Pes dedirten olay! Tünel yapmışlar...” başlığı ile verilen habere göre, Konya’da kiraathaneye yapılan polis baskını sırasında kaçmak için kullanılan iki ucu çatıya çıkan tünelin olduğu ortaya çıkmıştır (Hürriyet, 7 Mayıs 2020). Dolayısıyla, bu örneklerde de açık bir şekilde görüleceği gibi, erkekler yakalanmayı ve para cezası ödemeyi göze alarak da olsa kahvehane mekân pratiğini sürdürmekte ısrarcıdırlar. Bunun için başka bir mekânı dönüştürmeyi ya da halihazırda var olan bir kahvehaneyi yasaklar kapsamında kullanılabilir hale getirmek için harcadıkları mesai de, erkeklerin kendilerine mal ettikleri bu kamusal mekânlardan vazgeçip eve dönmeyi kabul etmelerinin onlar için ne kadar zor olduğunu gözler önüne sermektedir.

Evden Dışarıya Uzanan Kadınlar

Salgın sürecinde kamusal faaliyetlerin özel alana taşınması ve evde kalma tedbirleri sonucunda, ev mekânı hiç olmadığı kadar gündelik hayatın merkezine yerleşmiştir. Ancak bu durum bir önceki bölümde açıkladığımız üzere erkekler için kabul etmesi oldukça zor bir durum olmuşken, kadınlar için asıl sorun evde kalmaktan çok, ev içi artan iş yükü ve bakım emeği olmuştur. Bunun temel nedeni, şüphesiz kadınların salgından önce de ev ve çevresinde daha çok vakit geçirmelerinin yanında, şehir içinde mekânsal hareketliliklerinin erkeklere göre çok daha fazla kısıtlı olmasıdır. Her ne kadar bu durum çalışan ve çalışmayanlar başta olmak üzere farklı kadınlar için değişiklik gösterse de, geleneksel toplumsal cinsiyet normlarının etkisini yoğun biçimde sürdürdüğü Türkiye toplumunda kadının yerinin evi olduğu anlayışı hala oldukça yaygındır. Ayrıca, ev içi işleri ve çocuk bakımı sorumluluğu da kadınları eve bağlamaktadır. KONDA’nın 2019 yılında gerçekleştirdiği Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet- Hayat Tarzları Raporu’na göre, kadınların yarıya yakını hafta sonları özel bir şey yapmayıp evde kaldıklarını belirtmişlerdir. Raporda, çalışmayan kadınlar için bu oran yüzde 60’a yaklaşırken, erkeklerin ise yalnızca yüzde 39’u hafta sonlarını evde geçirmektedir (KONDA, 2019, s. 47). Dolayısıyla ev, kadınlar için salgın öncesi dönemde de erkeklere göre çok daha fazla zaman geçirdikleri ve alışık oldukları bir mekândır.

Erkekler için dışarı çıkmak ve evden ne kadar uzakta olduğu fark etmeksizin istedikleri gibi zaman geçirmek gündelik hayatlarının sorgulanamaz

doğal bir parçasıdır. Buna karşın, kadınlar hem ataerkil kültüre bağlı olarak hem de ekonomik ve diğer nedenlerle dış dünyayla ve kamusal hayatla kısıtlı ilişkileri olması sonucunda ev çevresinde ve mahallede komşuluk ilişkileriyle sosyal ağlarını kurarak kendine özgü sosyalleşme ve mekân kullanım pratikleri geliştirmişlerdir. Bu durum, özel ve kamusal alan arasındaki sınırların birbirine karıştığı pandemi sürecinde, kadınlar ve erkeklerin evde kalma tedbirleri ve kısıtlamalar karşısında farklı sosyo-mekânsal davranışlar geliştirmelerine yol açmıştır. Buna göre, erkekler sokaklardan çekilmeye direnip kamusal mekânların kapatılmasına ilişkin yasakları ihlal etmenin yollarını ararken, kadınlar ise bu “yeni normal”in dayattığı kısıtlamalarla evin dışarıya açılan uzantılarını kamusallaştırarak ve yarı özel-yarı kamusal ara mekânlarda yeni sosyalleşme pratikleri geliştirerek baş etmeye çalışmışlardır.

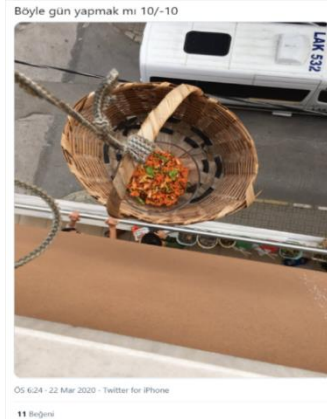
Çalışmamız kapsamında hem gazete taraması hem de Twitter üzerinden yapmış olduğumuz incelemeye göre, kadınların salgının başlamasıyla birlikte hayata geçirilen kısıtlayıcı uygulamalar karşısında evin dışarıyla en açık teması olan balkonlarda çok daha fazla zaman geçirdikleri görülmektedir. Türkiye’de kadınlar için balkon gibi “ara alanlar” Covid-19 pandemisi ortaya çıkmadan önce de gündelik hayatlarında var olan ve sosyalleştikleri mekânlardır (Cantek, Ulutaş ve Çakmak, 2014). Salgın sürecinde ise balkonlar hem evde kalma tedbirlerine uyularak hem de sosyal mesafe sağlanarak dışarıda vakit geçirmek için adeta bir çıkış noktası olmuştur. İlk vakanın görüldüğü 2020 Mart ayından itibaren Twitter’da yapılan paylaşımlarda, salgın sürecinde kadınlar için balkonun hem farklı yeni işlevler kazandığı hem de balkonda olmanın anlamının değiştiği gözlenmektedir. Aşağıdaki iki ayrı kullanıcı tarafından yazılan tweet örneklerinde görüleceği üzere, balkona çıkmak zorunlu olarak evlere kapanmanın getirdiği sıkışmışlık karşısında evin dışında başka bir yerde olma ve dolayısıyla özgürleşme hissi vermektedir:

Montlarımızı giyip 5 dakika balkonda mola verdik, oradan buradan sohbet ettik. Başka bir yere gidip gelmiş gibi oldum valla. Evde 8. gün. [#EvdeKal](#) (Öcal, 24 Mart 2020).

Annemle balkonda oturduk Türk kahvesi içiyoruzzzzz karantinada tek özgürlüğümüz balkon oldu (Mevica, 13 Mayıs 2020).

Gün geçtikçe artan vaka sayıları ve alınan önlemlerle birlikte kadınların sosyalleşme mekânı olarak balkonlar giderek daha çok önem kazanmıştır. Kadınlar salgın sürecinde hava almak ve sohbet etmek için yoğun biçimde kullandıkları balkonlara, hem günlük rutinlerinde olan sosyalleşme etkinliklerini taşıyarak hem de bunlara yenilerini ekleyerek bu mekânları adeta bir

yaşam alanına çevirmişlerdir. Kadınların salgın kısıtlamalarıyla baş etmek için evin sınırlarını genişletmesiyle ortaya çıkan farklı gündelik sosyo-mekânsal pratikler hem sosyal medyaya hem de haberlere yansımıştır. Hürriyet gazetesi, Ankara’da yaşayan iki komşu kadının salgın sürecinde balkondan balkona “isim-şehir” oynayıp, türkü söyleyerek ve çay içerek vakit geçirmelerini “Balkondan balkona sosyalleşiyorlar” başlığıyla haber yapmıştır. Haberde yer verilen komşu kadınlardan birinin şu sözleri, salgınla kesintiye uğrayan rutin haline gelmiş gündelik pratiklerin balkon aracılığıyla sürdürüldüğünü ifade etmektedir: “Komşularla birbirimizin evinde her gün çay içerdik. Bu olay olunca artık balkondan balkona sohbet ediyoruz. Virüs bizi engelledi ama balkonumuzu engelleyemedi” (Hürriyet, 5 Nisan 2020).

Şekil 5. Balkonda gün yapmayla ilgili Tweet Paylaşımı
(Ciğer mi bıraktınız, 22 Mart 2020)

Bu bağlamda Türkiye’de kadınların kuşaklar boyunca kendi aralarında evlerde buluşarak sürdürdükleri en yaygın sosyalleşme pratiklerinden biri olan gün yapma da (Tuncer, 2018) balkonlarda yapılmaya başlanmıştır. Çay, pasta, kısır gibi ev ikramlarının kadın günlerinin ayrılmaz parçası olması nedeniyle, bu etkinlik balkona taşınınca ortaya sıra dışı görüntüler çıkmıştır. Örneğin, Mart ayında Twitter’da komşularıyla gün yaptığını belirten bir kadın, söz konusu paylaşımına sepete konulmuş kısır tabağının alt komşuya balkondan uzatıldığını gösteren bir fotoğraf da eklemiştir (Şekil 5). Kadınların gün yapma pratiği bu süreç içerisinde yalnızca balkonlarla sınırlı kalmayıp, ayrıca pencere ya da apartman içi koridor ve kapı önü gibi ev çevresindeki yarı özel-yarı kamusal mekânlarda da devam etmiştir. Bursa’da kadınların WhatsApp grubu aracılığıyla haberleşerek evlerinin penceresinde buluşup birlikte kahve içmeleri, “Koronavirüs nedeniyle pencerelere çıkarak gün

yaptılar” başlığıyla gazete haberine yansımıştır (Sabah, 30 Mart 2020). Benzer şekilde, kadınların sosyal mesafeyi koruyarak apartman içerisinde buluşup birlikte kahve içmeleri de Twitter’deki bir paylaşımda şu şekilde aktarılmıştır: “Suan ciddi ciddi apartmanda merdivenlerde bulustuk herkes kendi katında kahve içip muhabbet ediyoruz sjdhsjshshshd” (Buse, 30 Mart 2020).

Kadınlar, salgın sürecinde arkadaşlarıyla buluşma ve misafir ağırlama gibi sosyalleşme pratiklerini de ev yerine balkon ve bahçelere taşımışlardır. Özellikle havaların ısınmasıyla birlikte, bahçesi olan evler ve apartmanlar sosyal mesafeye uyarak evin dışında sosyalleşme imkânı sağladıkları için büyük avantaj oluşturmuştur (bkz. Şekil 6). Şüphesiz kent içinde bahçeli bir evde oturmak, günümüzde toplumun çok sınırlı bir kesiminin sahip olduğu bir ayrıcalık haline gelmiş olup, bunun dışında ancak henüz kentsel dönüşüme uğramamış eski semtler ve gecekondu mahallelerinde mümkündür. Bu durum, apartmanların ortak kullanıma açık bahçelere ve yeşil alanlara sahip olmasının önemine işaret ederken, farklı sınıfsal konumlara sahip kadınların salgın tedbirleri karşısında geliştirdikleri mekânsal pratiklerin farklılaşması anlamına gelmektedir. Bahar aylarından itibaren yapılan Twitter paylaşımlarına da bunun hem sözlü hem görsel olarak yansıdığı görülmektedir: “Saat 5 den beri bahçede sosyal mesafeli maskeli çay içip sohbet ettik, şimdi eve geldim, maskenin lastiklerinden kulaklarım iptal resmen 🙄” (Anar, 24 Haziran 2020). Dolayısıyla bahçeli bir evde ya da apartmanda yaşayan kadınlar, salgın sürecinde maske kullanımı ve sosyal mesafe kurallarına uyarak arkadaş buluşması ve misafir ağırlama gibi gündelik sosyalleşme faaliyetleriyle bu alanları hem ev mekânı hem kamusal mekân yerine kullanmışlardır. Kadınların ev ve çevresinde salgın öncesi dönemde de erkeklere göre çok daha fazla vakit geçirmek durumunda kaldıklarını hesaba katarsak, elbette ki bu durum salgınla ortaya çıkan ve Covid-19 pandemisine özgü bir pratik değildir. Ancak burada önemli olan nokta, ev ve çevresindeki yarı özel-yarı kamusal nitelikteki bu açık alanların salgın sürecinde kullanım işlevleri çeşitlenerek artmasının yanında, eve kapanmayla birlikte bu mekânlara yüklenen anlamın da değişmiş olmasıdır. Sonuç olarak, erkekler kısıtlama ve yasaklar karşısında sokakları ve kamusal mekânları terk etmeye direnirken, kadınlar evde kalma tedbirlerinin getirdiği zorunlu sıkışmışlık haliyle ev mekânını kamusala doğru esneterek geliştirdikleri yeni mekânsal pratikler ve sosyalleşme biçimleriyle baş etmeye çalışmışlardır.

Aylar sonra ilk defa dün arkadaşlara misafir olduk ama pandemi koşullarına göre revize ettik misafirliği; sarılmadık, tokalaşmadık, ev bahçeli olduğu için bahçede oturduk. Başka bir arkadaşta da kapıdan sosyal mesafeyle bir merhaba dedik. Çok tuhaf zamanlar 😊

ÖS 12:50 - 27 May 2020 - Twitter for Android

4 Beğeni

Şekil 6. Salgında bahçede sosyalleşmeyle ilgili Tweet Paylaşımı
(Crocus ancycensis, 27 Mayıs 2020)

Salgında Özelden Kamusal Erkek Şiddetinin Mekânsal Örüntüleri

Kadınlar genel olarak vakitlerinin çoğunu ev ve çevresinde geçirmiş olsalar da, şüphesiz salgın sürecinde kısıtlamaların izin verdiği ölçüde kamusal mekânları da kullanmışlardır. Ancak günlük sosyo-mekânsal pratikleri ke-sintiye uğrayan erkeklerin aksine, kadınların koronavirüs ortaya çıkmadan önce de kamusal mekânda yaşadıkları cinsiyetlendirilmiş deneyimlerin, biçimleri ve derecelerinde farklılıklar olabilse de, sürekliliği söz konusudur. Türkiye’de konuyla ilgili yapılan çalışmaların da gösterdiği üzere, kadınların evden çıkma tercihleri ve kamusal mekân kullanımlarını etkileyen başlıca nedenlerden biri cinsel taciz ve şiddete uğrama deneyimi ya da bunun ihtimaline dair duydukları korkudur (Alkan, 2005; Lordoğlu 2018; 2016). Her ne kadar karantina ve toplumsal izolasyon uygulamalarına bağlı olarak yoğun biçimde artan ev içi erkek şiddeti salgında en hayati problemlerden biri olarak ortaya çıksa da, bu süreçte kadınların evin dışında kamusal mekânları kullanma deneyimleri de şiddetten bağımsız değildir. Pandemi öncesinde cinsel taciz ve şiddet tehlikesi barındıran sokaklar ve caddeler salgından korunmak için insanların eve çekilmesiyle birlikte ıssızlaşarak kadınlar için tekinsiz ve güvensiz hale gelmiştir. Kadınlar virüsten korunmak için uğraşırken, bir yandan da dışarıya çıktıkları kısıtlı sürelerde erkeklerin taciz ve takipleriyle baş etmek durumunda kalmışlardır. Şu ana kadar Covid-19 pandemisiyle ilgili Türkiye’de bu konuda herhangi bir çalışma yapılmamış olduğu için elimizde kapsamlı bir veri olmamakla birlikte, Twitter paylaşımları üzerinden yaptığımız inceleme kadınların salgın sürecinde kamusal mekânlarda yaşadıkları erkek şiddetine dair faydalı öngörüler sunmaktadır.

Bu makalede özel olarak kamusal mekânlarda yaşanan cinsel taciz ve şiddet olaylarına odaklansak da, araştırmanın genel kapsamında salgın sürecinde erkek şiddetinin özelden kamusala uzanan mekânsal örüntülerini ortaya çıkarmaya yönelik bir sosyal medya incelemesi yaptık. Buna göre taciz, takip ve şiddet gibi olayların gündelik terminolojiye yerleşmiş ifadelerinden seçtiğimiz çok sayıda anahtar kelime aracılığıyla kadınların hem evde hem kamusal mekânlarda hem de ayrıca evin dışarıyla kesiştiği kapı, pencere ve balkon gibi ara alanlarda yaşadıkları erkek şiddetine ilişkin Twitter’da yaptıkları paylaşımları toplamaya çalıştık. 1 Ocak – 31 Temmuz 2020 arasında yedi aylık süreyi kapsayan tarama sonucunda, kadınların özelden kamusala yaşadıkları cinsel taciz ve erkek şiddetini içeren toplamda 302 tweete ulaştık. Bunların 44’ü ev içi şiddet hakkındayken, 21 tanesi ise kapı eşiğinde ya da pencere ve balkonda yaşanan cinsel taciz olaylarına ilişkin aktarımlardır. Geriye kalan 237 tweet ise bu yazıda inceleyeceğimiz kadınların kamusal mekânlarda yaşadıkları cinsel taciz ve şiddet olaylarıyla ilgili paylaşımları içermektedir. Twitter’da anahtar kelimeyle manuel tarama yaparak toplam verinin sınırlı bir oranına ulaşılabilmesi için, elbette ki bu rakamlar üzerinden geniş çıkarımlarda bulunmak doğru olmayacaktır. Ancak yine de elde edilen tweetlerin temalara göre sayısal dağılımında, belli eğilimlerin ortaya çıktığı görülebilir. Bu anlamda, Twitter’da paylaşım yapan kadınların ev içinde uğradıkları şiddetten ziyade kamusal mekânlarda yaşadıkları cinsel taciz ve şiddet olaylarını çok daha fazla anlatma eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Bu durum, kadınların birlikte oldukları ya da aile içindeki erkeklerden gördükleri şiddete kıyasla, sokakta tanımadıkları erkeklerin yaptığı cinsel taciz ve şiddeti daha rahat ve korkmadan anlatabiliyor olmalarından kaynaklanması muhtemeldir.

Yaptığımız taramanın bir diğer sonucu ise, kadınların tanımadıkları erkeklerden gördükleri cinsel tacizle karşılaşmalarının sadece evin dışındaki açık ya da kapalı kamusal mekânlarda sınırlı olmayıp, evin dışarıya açıldığı alanlarda da bu tür olayları yaşama ihtimallerinin olmasıdır. Twitter’da yapılan paylaşımlarda pencere önünde ya da balkonda otururken sokaktan bir erkeğin izlemesi ya da cinsel organının teşhiri gibi olaylara rastlanmakla birlikte, bu konuda özellikle teslimat için kapıya gelen kargo ve kurye çalışanlarıyla yaşanan taciz olayları öne çıkmaktadır. Bu durum genelde kargo/kurye elemanının teslimatı yaptıktan sonra, kapıda gördüğü kadına Whatsapp ya da Instagram gibi uygulamalardan ulaşmasıyla dijital şiddet şeklinde gerçekleşmektedir. Daha çok genç, yalnız yaşayan kadınlar tarafından Twitter’da bu konuda yapılan paylaşımlarda, özellikle kargo/kurye elemanlarının ev ad-

resini bilmelerinin tedirginlik yarattığı ve bundan dolayı evde tek başına güvende hissetmediklerine ilişkin ifadeler dikkat çekmektedir. Pandemi sürecinde internetten alışveriş yapma ve sipariş vermenin artmasına bağlı olarak, kargo/kurye ve sipariş elemanlarının çoğunluğunun erkek olması nedeniyle, bu tür taciz olaylarında da bir artış beklenebilir ancak biz aylık tarama sonucu elde ettiğimiz verilerde böyle bir durum tespit etmedik. Bunun yerine, salgın öncesinde de Twitter'a yansıyan bu tür taciz şikâyetlerinin, salgınla birlikte devam ettiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak, bu konuda her ne kadar kesin çıkarım yapmak için elimizde yeterli veri olmasa da, bu örneklerin ev ile dışarısının kesiştiği balkon, pencere ve kapı gibi yarı özel-yarı kamusal alanların kadınlar için birlikte vakit geçirme, sosyalleşme ve özgürleşme imkânı sağladığı gibi, yalnızken cinsel taciz ve şiddet ihtimalini de barındırabileceğini göstermesi açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Issızlaşan Sokaklar ve Kadınların Çifte Güvenlik Mesaisi

Araştırmamız kapsamında kadınların gündelik kamusal mekânlarda yaşadıkları cinsel taciz ve şiddet olaylarıyla ilgili çok sayıda Twitter paylaşımına ulaştığımız gibi, bunlar olayın yaşandığı mekâna, şiddetin biçimine ve kişisel deneyim ya da tanıklık olmasına bağlı olarak epeyce çeşitlilik göstermiştir. Buna göre, tarama sonucunda ulaştığımız toplam 237 tweet'in arasında, kadınların kamusal mekânlarda tanıdıkları erkeklerden gördükleri (4 tane) ya da tanık oldukları başka bir kadına yanındaki erkek tarafında yapılan (18 tane) şiddet olaylarına ilişkin aktarımlar da bulunmaktadır. Ancak atılan tweet'lerin çoğunluğunun içeriğini, tartışmamız açısından da konuyla doğrudan ilgili olan, sokakta ya da toplu taşımada yaşanan cinsel taciz ve takip olayları oluşturmuştur. Bu bağlamda ulaşabildiğimiz kadarıyla, kadınların erkekler tarafından sokakta yürürken sözlü taciz ya da yürünerek takip edilmesi üzerine toplamda 121 tane, araçla takip edilmesiyle ilgiliyse 49 tane tweet atılmış olması dikkat çekicidir. Bunlara ek olarak, toplu taşıma araçlarında (23 tweet) ve kafe ya da parklarda (7 tweet) yaşanan taciz olaylarına ilişkin paylaşımlar bulunsa da, sayıca az oldukları için bu bölümde yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkan sokaktaki cinsel taciz ve takip olayları üzerinden salgın sürecinde kadınların kamusal mekân deneyimlerini ele alacağız.

Twitter incelemesinde ortaya çıkan sonuçların en önemli noktalarından biri, kadınların salgın öncesi günlük hayatlarındaki kamusal mekân deneyimlerinin Covid-19 pandemisinin yol açtığı olağanüstü süreçte de devam etmiş olmasıdır. Kadınların sokakta yürürken erkeklerin tacizine uğraması ve onlar tarafından takip edilmesi, Türkiye'de (ve birçok ülkede) eskiden beri

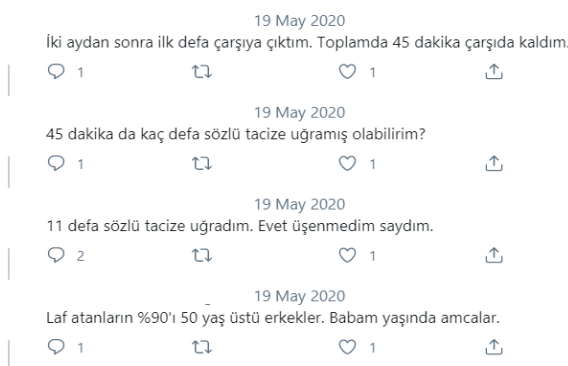
var olagelen ve onların kamusal mekândan kadın olarak dışlanma deneyimlerinin en belirgin göstergelerinden biridir (bkz. Tuncer, 2018). Ancak hem zorunlu kısıtlamalar hem de virüsten korunmak için genel olarak evin dışında çok sınırlı zaman geçirilmesine rağmen, salgın sürecinde de bu durumun, azalmak yerine, kadınların günlük hayatlarını zorlaştırmaya devam ettiği gözlenmektedir. Twitter’da yapılan paylaşımlara göre, salgının başlamasından itibaren kadınlar alışveriş yapmak gibi ihtiyaçlar için kısa süreliğine dışarıya çıktıklarında bile, erkekler tarafından hem yürüyerek hem de araç ile takip edilmişlerdir. Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere, kısa süreli çarşı ya da market ziyaretlerinde bile kadınlar birden fazla kez tacize uğrayabilmektedir:

2 haftadır hiç evden çıkmadım, bugün market alışverişi yapmak zorunda olduğum için çıktım. yolda yürürken havayı içime çekerek içimden "oh be, yürümeyi bile özlemişim" dedikten 10 saniye sonra yanımdan geçen aptal sürüsü tarafından sözlü tacize uğradım. thats the tweet.

ÖS 6:39 - 28 Mar 2020 - Twitter for iPhone

3 Beğeni

Şekil 7. Sözlü tacizle ilgili Tweet Paylaşımı (Such a gabe itch, 28 Mart 2020)

Şekil 8. Sözlü tacizle ilgili Tweet Paylaşımı (Matruşka, 19 Mayıs 2020)

Bu iki Twitter paylaşımında ortaklaşan bir diğer nokta ise, kadınların uzun süre tedbir kısıtlamaları gereğince evde kaldıktan sonra, ilk dışarı çıktıkları anda erkeklerin tacizleriyle karşılaşılıyor olmalarıdır. Üstteki ilk alıntıda

(Şekil 7), “oh be, yürümeyi bile özlemişim” ifadesiyle açıkça dile getirilen, salgında uzun süre evde kapalı kalmanın ardından dışarıda olmanın verdiği mutluluk, kadınlar için kısıtlı zamanda içerisinde bile çok uzun sürmeyip tacizle gölgelenmektedir. Salgından korunmak ve virüsün yayılmasını engellemek için uygulanan önlemler, şüphesiz sadece ev dışında geçirilen zamanı değil, mekânsal hareketliliği de zorunlu olarak kısıtlamıştır. Eğer bu süreçte işe gidip gelmiyorlarsa, insanlar genelde zorunlu durumlar dışında vakitlerinin çoğunu ev ve mahalle çevresinde geçirmektedirler. Dolayısıyla kadınların Twitter’da paylaştıkları taciz ve takip olayları salgın boyunca sadece kısıtlı bir zaman içerisinde değil, aynı zamanda sınırlı bir mekânsal hareketliliğe rağmen gerçekleşmiştir. Örneklerde görüleceği üzere, kadınlar evden uzaklaşmadan sigara içmeye çıktıklarında ya da yakındaki bir markete gidip gelirken bile yürüyerek veya araçla takip edilebilmektedirler.

Şekil 9. Ev çevresinde tacizle ilgili Tweet Paylaşımı
(Lisztomania, 17 Haziran 2020)

KADINLAR VE KIZLAR Karantinada lütfen daha çok dikkat edin hava almaya çıkarken. Kapımın hemen ilerisinde yeğenlerime kötü örnek olmamak için sigara içmeye çıktım 5 dklık. sapığın biri tarafından takip edildim. Etraf sessiz ve az sayıda insan olduğu için şerefsizlere gündoğuyor

ÖÖ 2:56 · 25 Nis 2020 · Twitter for Android

7 Beğeni

Şekil 10. Ev çevresinde tacizle ilgili Tweet Paylaşımı
(Just the cigarette, 25 Nisan 2020)

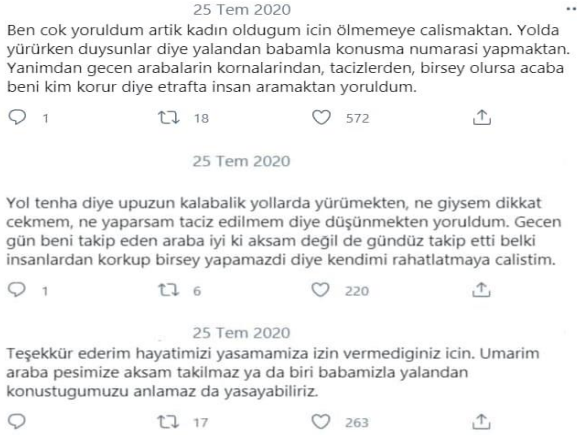
Farklı kullanıcılar tarafından yapılan bu iki paylaşımında da yaşanan taciz olayına karşı duyulan korku ve öfke ifade edilirken, salgın koşullarına da yer verilmiştir. Üstteki iki tweet’lik paylaşımında (Şekil 9) dile getirilen maske ta-

kılmasından dolayı yüzünün görünmemesine rağmen tacize uğranması, kadın bedeninin kamusaladaki varlığının hiçbir koşulda erkek bakışı ve şiddetinden azade olamadığını göstermektedir. Salgın zamanında bile kadınlar virüsten korunmaya çalışırken bir yandan da erkek tacizi ve şiddetiyle uğraşmak zorunda bırakılmışlardır. Kadınları sokağa çıkarken dikkatli olmaları için uyarın diğer örnek paylaşımında ise, salgınla birlikte sokakların ıssızlaşmasının erkek şiddetine zemin hazırladığına işaret etmektedir.

İnsanların evlere çekilmesi sonucunda sokakların ıssızlaşması, salgının kamusal mekânlara yansıyan en belirgin sonuçlarından biri olup, kadınların kamusal mekân deneyimlerine ilişkin Twitter paylaşımlarına da sıklıkla yansımıştır. Dışarıda az sayıda insanın olması, salgın sürecinde kadınları daha tedirgin ve güvensiz hissettirmiştir. Çünkü herhangi bir tehlike anında veya şiddet olasılığına karşı sokakta yardım edebilecek bir başkasının bulunması kadınların kendilerini daha güvende hissetmelerine neden olur (Acuner, 2016). Koronavirüsle ortaya çıkan bu durum, salgın sürecinde kadınların kamusal mekânlarda güvenliği açısından bir paradoks yaratmıştır. İnsanların az olduğu تنها bir sokak bir yandan virüse maruz kalmamak yönünden güvenli hale gelirken, bir yandan da kadınların cinsel taciz ve şiddete uğrama riski nedeniyle daha güvensiz hissettikleri bir yere dönüşmüştür. Bu çifte tehlike halini, her gün işe gidip gelmek zorunda olan sağlık çalışanı kadınlardan biri Twitter'da şöyle aktarmıştır: “Bende bir sağlık çalışanıyım ve özellikle akşam nöbetine giderken ya da akşam işten çıkarken heryerin karanlık ve ıssız olmasından dolayı çok tedirginim 2 kere yanımdan geçen arabalar tarafından taciz edildim kendimi koronadan ve tacizden nasıl koruyacam bilmiyorum. [#vaka18135](#)” (Yüksel, 2 Nisan 2020).

Büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu sağlık çalışanları, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de bu süreçte artan iş yükü nedeniyle çok daha zorlu ve ağır koşullarla mücadele etmek zorunda kalırken, bir de üstüne uzayan mesailerin ardından eve dönerken iyice tenhalaşan sokaklarda cinsel taciz ve şiddet tehlikesiyle baş etmek durumunda kalmışlardır. Şüphesiz kent sokaklarının salgında giderek daha tekinsiz hale gelmesinin yarattığı korku sadece sağlık sektöründe çalışan kadınlarla sınırlı olmayıp, başta kilit sektörlerdeki olmak üzere, evden çalışma imkânı olmayan ve düzenli işe gidip gelmek zorunda kalan tüm kadınlar için geçerlidir. Bu konuyla ilgili yapılan Twitter paylaşımlarından biri, salgında virüs bulaşma korkusuna ek olarak cinsel şiddete uğrama korkusunun kadınların hayatlarını ne kadar derinden etkilediğini gözler önüne serer: “geçen işten gelirken

biri takip etti bi markete girip yardım istedim takip edeni parmağım ile gösterdim market çalışanı eve kadar bıraktı, rüyamda tecavüze uğruyodum, 2 kez sokakta yürürken gölgemden korktum kalbim küt küt attı: (bunları yaşatanların hesap vereceği günler de gelecek” (G., 21 Temmuz 2020). Bu örnekte de açıkça ifade edildiği gibi, kadınların yaşadıkları cinsel şiddete uğrama korkusu sadece kamusal mekânda buldukları anla sınırlı kalmayıp sonrasında da devam eder. Bu durum, ister gerçek bir deneyime dayansın ister varsayımsal olsun, kadınların tüm bedensel davranışlarını ve mekânsal pratiklerini etkiler. Bu nedenle, kadınlar sokaktayken bir taciz ya da saldırı ihtimaline karşı her an tetikte olmak zorunda kalırken, aynı zamanda bunun olmasını engellemek ve kendilerini korumak için sürekli davranışlarını değiştirip ayarlamaya çalışarak uğraşırlar. Kadınların omuzlarına ağır bir yük bindiren bu durum, salgın öncesinde olduğu gibi salgın sürecinde de kadınların günlük kamusal mekân deneyimlerinde belirleyici olmayı sürdürmüştür. Kelly'nin tanımlamasıyla bu “güvende olma mesaisi”nin kadınlar üzerinde nasıl bir baskı ve engellenme yarattığı, Twitter’da yapılan bir paylaşımda son derece açık ve etkileyici bir ifadeyle ortaya koyulmuştur:

Şekil 11. Kadınların güvenlik mesaisiyle ilgili Tweet paylaşımı (Cakici, 25 Temmuz 2021)

Bu örnekte görüldüğü üzere, kadınlar daha evden dışarı çıkmadan önce tacizden kaçınmak için giyeceği kıyafetleri ve davranışları hesap etmekte olup, sokaktayken de cinsel taciz ve saldırıya uğrama ihtimaline karşı kendilerini korumak ya da böyle bir durumun yaşanmasını engellemek için sürekli bir taktik ve strateji geliştirmekle uğraşırlar. Bu paylaşımda ifade edilen sözlerin dikkat çekici noktası ise, kadınların bu mesaiyi her dışarı çıktıklarında

güvende ve hayatta kalmak için sürdürmek zorunda olmalarıdır. Diğer bir deyişle, gündelik hayatın olağan akışı içinde göze görünmeyen bu uğraş kadınlar için nihayetinde ölüm kalım meselesidir. Bu durum, Covid-19 gibi öldürücü olabilecek bir virüsün bulaşma riski olduğu pandemide hem virüse yakalanma korkusu hem de çok sayıda kısıtlama ve yasağa uyma zorunluluğuyla birlikte düşünüldüğünde, kadınların hali hazırdaki günlük mesaisinin salgında katlanarak nasıl artmış olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Bir yandan virüsün bulaşmasından kaçınmaya çalışırken, bir yandan salgınla birlikte ıssızlaşan sokaklarda kadın olarak şiddete uğramadan eve dönebilme, kadınlar için pandemide adeta çifte güvenlik mesaisi olmuştur. Dolayısıyla, erkeklerden farklı olarak, kadınların salgın sürecinde sokaklar başta olmak üzere gündelik kent kamusal mekân deneyimleri birden çok nedenle kısıtlanıp engellenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada, bütün dünyada toplumsal hayatın geleneksel örgütlenmesini temelden sarsarak olağan yaşama pratiklerini kesintiye uğratan Covid-19 pandemisinin toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisi bakımından etkilerini, Türkiye’de salgın nedeniyle değişen gündelik kamusal mekân deneyimlerine odaklanarak inceledik. Özel ile kamusal arasındaki geleneksel sınırların hem mekânsal hem toplumsal olarak son derece cinsiyetlendirilmiş olduğu varsayımından yola çıkarak, salgın tedbirleri kapsamında kamusal mekânı ve yaşamı kısıtlayan düzenlemelerin ve yasakların gündelik hayatın sürdürülmesinde kadınlar ve erkekler için nasıl farklı etki ve sonuçlar yarattığını ortaya çıkarmaya çalıştık. Araştırma kapsamında yaptığımız sosyal medya incelemesi ve gazete taramasının sonuçlarına göre, kamusal mekân deneyimleri cinsiyetlendirilmiş pratikler etrafında belirlendiği ve şekillendiği için, salgında kentsel alanlar ve mekânların kullanımına ilişkin kısıtlama ve yasaklara verilen tepkiler kadınlar ve erkekler arasında büyük bir farklılaşma göstermiştir. Buna göre erkeklerin, özellikle de belli bir yaş üstünde olup çalışmayanların, günlerinin büyük bir kısmını geçirdikleri ve sosyalleştikleri sokakları ve kahvehane/kıraathane gibi kamusal mekânları terk etmeye yanaşmamaları dikkat çekicidir. Bu durum, kamusal mekân kısıtlamalarına yönelik erkekler tarafından yapılan çok sayıda ihlalin gazete haberlerine konu olmasında çarpıcı bir biçimde görülebilir. Buna karşın, kadınlar çoğunlukla salgından önce de günlük hayatlarında önemli bir yer işgal eden balkon, pencere ve bahçe gibi evin dışarıya açılan ara alanlarında yeni mekânsal pratikler

ve sosyalleşme biçimleri geliştirerek kısıtlama ve yasaklarla baş etmeye çalışmışlardır. Pandemi kriziyle mekânsal davranışlarda ortaya çıkan bu farklılaşma, salgından önceki “normal”de kentsel mekânın ve gündelik hayatın özel-kamusal ayırımına dayalı toplumsal cinsiyet ideolojisine göre düzenlenmiş olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla salgının başlamasıyla kamusal mekânda uygulanan kısıtlamalarla günlük hayatı ve alışageldiği pratikleri asıl kesintiye uğrayan erkekler olmuştur. Ataerkil cinsiyet kültürüne bağlı olarak kadınların kısıtlamalar ve engeller etrafında deneyimledikleri kamusal mekânlarda, erkekler bugüne dek özgürce istedikleri gibi dolaşmaları sebebiyle, salgınla birlikte aniden hayatlarına giren kısıtlamalar karşısında afallayarak bunlara karşı koymuşlardır. Bu durum, toplumda halihazırda yerleşmiş ve her alanda etkisini gösteren cinsiyet temelli eşitsizliklerin pandemiyle birlikte değişen kamusal mekan deneyimindeki bir tezahürü olup, kentsel mekanın ve yaşamın kadınların aleyhine olacak şekilde cinsiyetlendirilmiş olduğunu ortaya koyar.

Bu çalışmanın da dayandığı feminist coğrafya ve planlama çalışmaları, kadınların kent hayatında erkeklere göre eşitsiz ve dezavantajlı konumunu, kentlerin toplumsal cinsiyete dayalı özel-kamusal ayırımına göre düzenlenmesiyle açıklamışlardır. Günümüz kentlerinde bu durum hem cinsiyet körü tasarım ve planlamalar hem de ataerkil toplumsal cinsiyet normları ve kültürel pratikler dolayısıyla devam etmekte olup, pandemi gibi küresel bir krizin yarattığı eşitsizliklerle daha da derinleşmiştir. Salgın koşulları bir yandan kadınların ev içindeki şiddete karşı daha da korunaksız hale getirirken bir yandan da kamusal mekânla var olagelen sınırlı ve gerilimli ilişkilerini pekiştirmiştir. Bu anlamda, erkeklerin aksine, kadınların salgın öncesindeki gündelik kamusal mekân deneyimleri büyük bir kesintiye uğramadan devam etmiştir. Bu süreklilik, kadınların sadece kamusal mekânlara kısıtlı erişimleriyle sınırlı olmayıp, kent sokakları başta olmak üzere bu mekânlarda cinsel şiddete uğrama deneyimi ve korkusu için de geçerlidir. Araştırma kapsamında yaptığımız sosyal medya incelemesi sonuçları, salgın sürecinde hem zorunlu kısıtlamalar hem de virüsten korunmak için evin dışında çok sınırlı zaman geçirilmesine rağmen kadınların kamusal mekânlarda uğradığı cinsel taciz ve şiddetin günlük hayatlarını zorlaştırmaya devam ettiğini göstermektedir. İnsanların evlere çekilmesiyle sokakların ıssızlaşması ise etrafta yardım isteyecek birinin de olmaması nedeniyle, kadınların salgın döneminde dışarıya çıktıklarında daha tedirgin ve güvensiz hissetmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda, kadınlar kamusal mekânları kullanırken aynı anda hem virüse yakalanma hem de erkek şiddeti tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu çifte

tehlike durumu, kadınların mekânsal pratiklerini ve hareket özgürlüklerini sınırlamakla kalmayıp, kamusal mekânlarda güvenli olmak için harcadıkları mesaiyi de ikiye katlamıştır. Dolayısıyla salgınla birlikte büyük bir artış göstermesi nedeniyle gölge pandemi olarak ilan edilen toplumsal cinsiyet temelli şiddet, kadınların hayatını ve güvenliğini sadece özel alanda değil kamusal mekânlarda da tehdit etmektedir. En temelde güvenli bir yaşam hakkını ihlal eden bu durum, pandemide kadınların özelden kamusal gündelik pratiklerinde kent haklarının engellenmesi anlamına gelmektedir.

Araştırmada elde edilen bu sonuçlar, bir yandan Covid-19 pandemisinin mekânsal etkilerinde toplumsal cinsiyetin belirleyici olduğunu bir yandan da toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin meydana gelmesinde mekânın etkin bir rolü olduğunu göstermektedir. Bu ikisinin kesişiminde pandemi koşullarının gündelik kent kamusal mekân deneyimlerini nasıl dönüştürdüğüne bakmak, aynı zamanda kent hakkını toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden düşünme gerekliliğini de beraberinde getirir. Bu bağlamda, kadınların ve erkeklerin kent hakkından eşit biçimde yararlanarak kamusal mekânlara sınırsız erişimlerinin ve bu mekânları özgürce, güvenli bir şekilde kullanabilmelerinin nasıl sağlanacağı sorusu hem devam eden pandemi krizinin yönetimi hem de pandemi sonrası kentlerin geleceği açısından önem kazanmaktadır. Sosyal medya ve gazete haberlerinin incelenmesine dayanarak elde ettiğimiz sonuçlar, bu soruyla ilgili önemli öngörüler sağlamakla birlikte bu konuda daha kapsamlı ve derinlemesine araştırmaların yürütülmesi ihtiyacına ışık tutmaktadır.

Extended Abstract

Covid-19 Pandemic Across the Public-Private Division: Gendered Everyday Urban Experience and Women's Safety Work

*

Selda Tuncer

ORCID: 0000-0002-4657-6334

Rabia Demirci

ORCID: 0000-0001-8423-1495

The impacts of a wide range of restrictions and cautionary measures that have substantially transformed public space during the pandemic process on urban space and standard of living are of great importance because the accessibility and use of public space directly affects the right to the city, as it is closely associated with meeting basic needs and accessing resources and services (Mitchell, 2003). However, for the most part of the reports and evaluations published in reference to these issues, although attention is drawn to urban disparity and poverty which had been exacerbated due to the pandemic within the context of class and race, it is observed that the gender dimension is confined to certain issues and is austere ignored particularly throughout discussions concerning urban public spaces.

In this study, we examined the impacts of the Covid-19 pandemic, which shook the conventional organization of social life all over the world to its foundations and interrupted regular everyday life practices, in terms of gender and space relations, by focusing on the daily experiences of public spaces that changed due to the pandemic in Turkey. Based on the assumption that the traditional boundaries between private and public dichotomy are extremely gendered both in terms of spatial and social dimensions, we attempted to reveal how the regulations and prohibitions that restrict public space activities and daily life practices within the scope of epidemic measures

indeed have different effects and consequences for women and men concerning the sustainability of daily life. The findings of the social media and newspaper data show that the reactions set against the prohibition and restrictions on the use of urban areas and public spaces during the epidemic have varied widely across women and men since the experiences of public spaces are determined and shaped on the ground of gendered practices. According to said conclusions, it is noteworthy that men, especially elderly men over a certain age who are retired or do not work are not easily persuaded thus they do not refrain from circulating outside on the streets and going to public venues such as coffee houses where they spend most of the day socializing with each other. This situation can be seen conspicuously in wide media coverage as numerous violations of prohibition and restrictions perpetrated by men appear in the news.

On the other hand, we observed that women generally tried to cope with prohibition and restrictions by developing new spatial practices and forms of socialization in the outwards yet intermediate areas in the vicinity of the house, such as balconies, windows and gardens, which occupied an important place in their daily lives even before the pandemic. This differentiation, which emerged in spatial behaviours with the pandemic crisis, is an indication that during the "normal" prior to the pandemic crisis, urban space and daily life were arranged according to the gender ideology based on the private-public dichotomy. Therefore, no sooner than the outbreak of the pandemic, daily life and regular practices of men were interrupted by the restrictions enforced in the public space. Due to the patriarchal gender culture, in public spaces where women regularly experience restrictions and barriers, men have been stunned by the restrictions that they have suddenly encountered because of the pandemic as they used to freely move around at their ease. This particular circumstance is a manifestation of the gender-based inequalities which are already established in society and exert an influence on each field during the changing public spatial experience on the occasion of the pandemic, and reveals that urban space and life are gendered to the detriment of women.

Feminist geography and urban planning studies have elucidated the unequal and disadvantaged position of women in urban life compared to men, by arranging cities according to the gender-based private-public dichotomy. In today's cities, this state of affairs continues incidental to both gender-blind design and planning, patriarchal gender norms and cultural practices, and has been deepened due to the inequalities created by a global crisis such as a pandemic. While the epidemic conditions made women more vulnerable to domestic violence, they also reinforced women's existing limited and tense

relations with the public space. In this sense, contrary to men, women's pre-pandemic daily experiences of public spaces continued without being interrupted. This continuity is not limited to women's restricted access to public spaces but also applies to the experience and fear of sexual violence likely to occur in these spaces, particularly on city streets. The conclusions of the social media analysis we conducted within the scope of the research reveal that sexual harassment and violence against women in public spaces continues to complicate their daily lives, despite the mandatory restrictions and quite limited time spent outside the home to protect themselves from the virus during the epidemic. The desolateness of the streets due to the lockdown of people inside their homes causes women to feel more uneasy and insecure when they go out during the pandemic period since there is no one around to ask for help when needed. As a consequence, women faced the danger of both contracting the virus and gender-based male violence while using public spaces. This dual insecure state of distress does not only restrict women's spatial practices and freedom of movement but also doubled the time women spent to feel safe and secure in public spaces. Therefore, gender-based violence, which was declared as a shadow pandemic due to its heavily intensified frequency incidental to the pandemic threatens the life and safety of women not only in the private sphere, but also in public spaces. When considering these circumstances which fundamentally violate the right to a safe life connotes that women's right to the city is restrained throughout their daily life practices starting from the private sphere to public spaces during the pandemic.

Kaynakça/References

- Acuner, D. (2016). Canavarlaştırılan kent sokakları: Kadının kent deneyimi üzerine bir değerlendirme. *Fe Dergisi*, 8 (1), 1-14. https://doi.org/10.1501/Fe0001_0000000148.
- Alkan, A. (2005). *Yerel yönetimler ve cinsiyet: Kadınların kentte görünmez varlığı*, Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Alteri, L., Parks, L., Raffini, L. ve T. Vitale. (2020). Covid-19 and the structural crisis of liberal democracies. Determinants and consequences of the governance of pandemic. *Partecipazione e Conflitto*, 14 (1), 1-37. <https://doi.org/10.1285/i20356609v14i1p01>.
- Anar, R. E. [@rabia_anar]. (2020, 24 Haziran). Saat 5 den beri bahçede sosyal mesafeli maskeli çay içip sohbet ettik, şimdi eve geldim, maskenin lastiklerinden kulaklarım iptal resmen 😞. [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/rabia_anar/status/1275862527264591873?s=20.

- Ancyrensis, C. [@crocusancyrensis]. (2020, 27 Mayıs). Aylar sonra ilk defa dün arkadaşlara misafir olduk ama pandemi koşullarına göre revize ettik misafirliği; sarılmadık, tokalaşmadık, ev bahçeli olduğu için bahçede oturduk. Başka bir arkadaşta da kapıdan sosyal mesafeyle bir merhaba dedik. Çok tuhaf zamanlar☹️. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/crocusancyrensis/status/1265581112606236673?s=20>.
- Anık, H. (2009). Kahvehanede erkek olmak: Kamusal alanda erkek egemenliğin antropolojisi. A. Alkan (Der.), *Cins cins mekân içinde* (ss. 168-202). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Azcona, G., Bhatt, A., Encarnacion, J., Plazaola-Castaño, J., Seck, P., Staab, S. ve Turquet, L. (2020). *İçgörülen aksiyona: Covid-19 döneminde toplumsal cinsiyet eşitliği*. BM Kadın Birimi. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://data.unwomen.org/publications/insights-action-gender-equality-wake-covid-19> adresinden erişildi.
- Bayar, A., Günçavdı, Ö. ve Levent, H. (2020). *Covid-19 salgınının kadınların çalışma ve hane yaşamı üzerine etkileri*. İstanPol. 15 Ocak 2021 tarihinde https://d4b693e1-c592-4336-bc6a-36c134d6fb5e.filesusr.com/ugd/c80586_86b8dec8fdb4de6afbe1bf1136fa068.pdf adresinden erişildi.
- BM Kadın Birimi. (2020a). Violence against women and girls: The shadow pandemic. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic> adresinden erişildi.
- BM Kadın Birimi. (2020b). Covid-19 and ensuring safe cities and safe public spaces for women and girls. 18 Ocak 2021 tarihinde <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/brief-covid-19-and-ensuring-safe-cities-and-safe-public-spaces-for-women-and-girls> adresinden erişildi.
- Bows, H. ve Fileborn, B. (2020) Space, place and GBV, *Journal of Gender-Based Violence*, 4 (3), 299–307. <https://doi.org/10.1332/239868020X15983760944114>.
- Buse. [@buseblbn]. (2020, 25 Mart). Suan ciddi ciddi apartmanda merdivenlerde bulduk herkes kendi katında kahve içip muhabbet ediyoruz sjdhshshshshd. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/buseblbn/status/1244638936498143233?s=20>.
- Cakici, S. [turanjpic]. (2020, 25 Temmuz). Ben çok yorulduğum artık kadın olduğum için ölmemeye çalışmaktan. Yolda yürürken duysunlar diye yalandan babamla konuşma numarası yapmaktan. Yanımdan geçen arabaların kornalarından, tazitlerden, birşey olursa acaba beni kim korur diye etrafta insan aramaktan yorulduğum. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/turanjpic/status/1286795401241255936?s=20>.
- Cantek, F. Ş., Ulutaş, Ç. Ü. ve Çakmak, Ş. (2014). Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel 'ara'sında kalanlar. F. Ş. Cantek (Der.), *Kenarın kitabı: 'Ara'da kalmak, çeperde yaşamak içinde* (ss. 121-159). İstanbul: İletişim.

- Çomu, T. ve Halaiqua, İ. (2015). Web içeriklerinin metin temelli çözümlenmesi. M. Binark (Ed.). *Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri içinde* (ss. 26-88). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demertzis, N. ve Eyerman, R. (2020). Covid-19 as cultural trauma. *American Journal of Cultural Sociology*, 8, 428–450. <https://doi.org/10.1057/s41290-020-00112-z>
- Devine-Wright, P., Pinto de Carvalho, L., Di Masso, A., Lewicka, M., Manzo, L. ve Williams, D. (2020). “Re-placed” - reconsidering relationships with place and lessons from a pandemic. *Journal of Environmental Psychology*, 72, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101514>.
- Domosh, M. (1998). Geography and gender: home, again?. *Progress in Human Geography*, 22 (2), 276-282. <https://doi.org/10.1191/030913298676121192>.
- Duncan, N. (1996). Renegotiating gender and sexuality in public and private spaces. in N. Duncan (Ed.), *BodySpace: Destabilizing Geographies of Gender and Sexuality içinde* (ss. 127–45), London and New York: Routledge.
- Ergönen, A.T., Biçen, E. ve Ersoy, G. (2020). Covid-19 salgınında ev içi şiddet [Özel Sayı]. *Adli Tıp Bülteni*, 25, 48-57. DOI: 10.17986/blm.2020.v25i.1408.
- Falu, A. (2010). Violence and discrimination in cities. A. Falu (Ed.). *Women in the city; On violence and rights içinde* (ss. 15-39), Women and Habitat Network of Latin America Ediciones SUR.
- Fenster, T. (1999). *Gender, human rights and planning*. London, New York: Routledge.
- Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life, *Journal of Gender Studies*, 14 (3), 217-231. <https://doi.org/10.1080/09589230500264109>.
- G. [@iamayoruk]. (2020, 21 Temmuz). geçen işten gelirken biri takip etti bi markete girip yardım istedim takip edeni parmağumla gösterdim market çalışanı eve kadar bıraktı,rüyamda tecavüze uğruyodum,2 kez sokakta yürürken gölgemden korktum kalbim küt küt attı:(bunları yaşatanların hesap vereceği günler de gelecek. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/iamayoruk/status/1285655934967177220?s=20>.
- Geniş, Ş. ve Akkırman Köse, D. (2020). Eşitsizlik mekânları olarak mahalleler ve kadınların kent hakkı. *Amme İdaresi Dergisi*, 53 (1), 1-35. 19 Ocak 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/340515201_Esitsizlik_Mekanlari_Olarak_Mahalleler_ve_Kadinlari_Kent_Hakki_Neighborhoods_as_Spaces_of_Inequality_and_Women's_Right_to_the_City adresinden erişildi.
- Gius, C. (2020). Women in the lockdown in Europe. Media representations of gender differences in “phase 1” of the coronavirus pandemic. *Mediascapes Journal* ,16. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://ojs.uniroma1.it/index.php/mediascapes/article/view/17199/16421> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2020, 21 Mart). *Bariyerlere bile aldırmadı! Esenyurt'ta şaşkırtan görüntüler*. 17 Ocak 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bariyerlere-bile-aldirmadi-esenyurta-sasirtan-goruntuler-41474493> adresinden erişildi.

- Hürriyet. (2020, 5 Nisan). *Balkondan balkona 'isim-şehir' oynayıp, türkü söylediler*. 29 Ocak 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/video/balkondan-balkona-isim-sehir-oynayip-turku-soylediler-41486810> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2020, 14 Nisan). *Sultangazi 'de hırdavatçı dükkânını kahvehaneye çevirdiler*. 17 Ocak 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sultangazide-hirdavatci-dukkanini-kahvehaneye-cevirdiler-41494100> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2020, 5 Mayıs). *Kumar baskınından kaçmak için ağaca çıktı*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kumar-baskininda-yakalanmak-icin-agaca-cikti-41510248> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2020, 7 Mayıs). *Pes dedirten olay! Tünel yapmışlar...* 17 Ocak 2021 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pes-dedirten-olay-tunel-yapmislar-41512148> adresinden erişildi.
- Iranmanesh, A. ve Alpar Atun, R. (2020). Reading the changing dynamic of urban social distances during the Covid-19 pandemic via Twitter. *European Societies*, 23, 872-886. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1846066>
- İlkkaracan, İ. ve Memiş, E. (2020). *Covid-19 küresel salgın sürecinde Türkiye'de bakım ekonomisi ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler*. UNDP. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/COVID-gender-survey-report.html> adresinden erişildi.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020). *Veriler*. 19 Ocak 2021 tarihinde <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/kategori/veriler> adresinden erişildi.
- Kaplan, T. (1997). *Crazy for democracy: Women in grassroots movements*. New York: Routledge.
- Karataş, Ş. ve Binark, M. (2016). Yeni medyada yaratıcı kültür: Troller ve ürünleri 'caps'ler", *TRT Akademi Dergisi*, 1. 14 Ocak 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/218499> adresinden erişildi.
- Kelly, L. (1987). The continuum of sexual violence. Hanmer J. ve Maynard M. (Ed.) *Violence and social control* içinde (ss. 46- 61). London: British Sociological Association.
- Kelly, L. (2012). Standing the test of time? Reflections on the concept of the continuum of sexual violence. In J. Brown ve S. Walklate (Ed.), *Handbook on sexual violence içinde* (ss. xvii– xxvi). London: Routledge.
- Kim, Annice E., Hansen, H. M., Joe, M., Richards, A. K., Duke, J. ve Allen, J. A. (2013). Methodological considerations in analyzing twitter data, *JNCI Monographs*, 47, 140-146. <https://doi.org/10.1093/jncimonographs/igt026>
- KONDA. (2019). *Türkiye'de toplumsal cinsiyet raporu: Hayat tarzları 2018 araştırması*. 14 Ocak 2021 tarihinde https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/11/KONDA_ToplumsalCinsiyetRaporu.pdf adresinden erişildi.
- Koskela H. (1997). 'Bold walk and breakings': Women's spatial confidence versus fear of violence. *Gender, Place and Culture*, 4(3), 301-319. <https://doi.org/10.1080/09663699725369>

- Kümbetoğlu, B. (2001). Kentsel alan ve yerel yönetimlerde toplumsal cinsiyet. A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe (Der.), *Yerli bir feminizme doğru* içinde (ss.259-282). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (1991/1973). *The production of space*. (D. N. Smith, Çev.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Listerborn, C. (2016). Feminist struggle over urban safety and the politics of space. *European Journal of Women's Studies*, 26, 1-14. <https://doi.org/10.1177/1350506815616409>.
- Lisztomania. [@annemderkiii]. (2020, 17 Haziran). Şu an gerçekleşen olayı anlatıyorum, evimden 100 metre ileride olan markete giderken ve dönerken araba ile takip edildim. Kafanıza soksanız iyi olur bunun hiç bir açıklanabilir tarafı yok sizi savunanlara yine de cevap vereyim, açık giyinmemiştim, dar giyinmemiştim, makyaj bile.. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/annemderkiii/status/1273313510152441859?s=20>.
- Lordoğlu, C. (2016). Kent coğrafyasında kadınların güvenlik endişeleri, *Modus Operandı*, 4, 151-176.
- Lordoğlu, C. (2018). *İstanbul'da bekâr kadın olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Low, S. ve Smart, A. (2020). Thoughts about public space during covid-19 pandemic. *City & Society*, 32 (1), 1-5 <https://doi.org/10.1111/ciso.12260>.
- Matruşka. [@matruskagiller]. (2020, 19 Mayıs). İki aydan sonra ilk defa çarşıya çıktım. Toplamda 45 dakika çarşıda kaldım. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/matruskagiller/status/1262769771596177408?s=20>.
- Mackenzie, S. (1989). Women in the city, R. Peet ve N. Thrift (Der.), *New models in geography* içinde, Londra: Unwin Hyman.
- Massey, D. (1994) *Space, Place and Gender*, Oxford: Polity Press.
- Massey, D. (2009). Concepts of space and power in theory and in political practice. *Doc. Anâl. Geogr.* 55, 10 Ocak 2021 tarihinde <https://ddd.uab.cat/pub/dag/02121573n55/02121573n55p15.pdf> adresinden erişildi.
- McDowell, L. (1983). Towards an understanding of the gender division of urban space. *Environment and Planning D: Society and Space*, 1, 59-72. <https://doi.org/10.1068/d010059>.
- Me.ica. [@melloyadamelisa]. (2020, 13 Mayıs). Annemle balkonda oturduk Türk kahvesi içiyoruzzzzz karantinada tek özgürlüğümüz balkon oldu. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/melloyadamelisa/status/1260671191297163264?s=20>
- Milliyet. (2020, 21 Mart). *Bariyerler bile durdurmadı*. 17 Ocak 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/bariyerler-bile-durdurmadi-6170876> adresinden erişildi.
- Milliyet. (2020, 22 Mart). *Esenyurt'ta yasak tanımayan yaşlı vatandaşı! 'Ede sıkılıyorum, dışarıya çıktım'*. 9 Ocak 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/esenyurtta-yasak-tanimayan-yasli-vatandas-evde-sikiliyorum-disariyaciktim-6171218> adresinden erişildi.

- Milliyet. (2020, 26 Mart). *Mersin’de kapatılan hamamı kahvehaneye çevirdiler*. 19 Ocak 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/milliyet-tv/mersinde-kapatilan-hamami-kahvehaneye-cevirdiler-video-6174909> adresinden erişildi.
- Milliyet. (2020, 13 Nisan). *Kumar masasında basılınca camdan kaçmaya çalıştı!*. 12 Ocak 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/kumar-masasinda-basilinca-camdan-kacmaya-calisti-6187771> adresinden erişildi.
- Mitchell, D. (2003). *The right to the city: Social justice and the fight for public space.*, Londra ve New York: Guildford Press.
- Mutlu, B. ve Şafak Dikmen, E. (2020). *Neden internet ve yeni medya araştırmalarında araştırma etiği gerekli?*. 14 Ocak 2021 tarihinde <https://ekitap.alternatifbilisim.org/pdf/yeni-medya-arastirmalarinda-etik-bakis-acisi.pdf> adresinden erişildi.
- Öcal, T. [@tugba_0cal]. (2020, 24 Mart). Montlarımızı giyip 5 dakika balkonda mola verdik, oradan buradan sohbet ettik. Başka bir yere gidip gelmiş gibi oldum valla. Evde 8. gün. #EvdeKal [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/tugba_0cal/status/1242436985295441920?s=20.
- Pain, R. (1991). Space, sexual violence and social control: Integrating geographical and feminist analyses of women’s fear of crime. *Progress in Human Geography*, 15, 415–431. <https://doi.org/10.1177/030913259101500403>.
- Pain, R. (2000). Place, social relations and the fear of crime: A review. *Progress in Human Geography*, 24, 365–387. <https://doi.org/10.1191/030913200701540474>
- Parvathi, M.S. (2020) The rhetoric of privacy and the gendering of domestic violence in the Covid-19 pandemic. *Journal of Comparative Literature and Aesthetics*, 44 (1), 10 Ocak 2021 tarihinde http://jcla.in/wp-content/uploads/2021/01/JCLA-44.1-Spring-2021_Parvathi-M.S..pdf adresinden erişildi.
- Sabah. (2020, 30 Mart). *Koronavirüs nedeniyle pencerelere çıkarak gün yaptılar*. 13 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/koronavirus-nedeniyle-pencerelere-cikarak-gun-yaptilar> adresinden erişildi.
- Sadri, H. (2011). Kadınların kent hakkı. *TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten*, 87, 12 Ocak 2021 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/278685054_Kadinlarin_Kent_Hakki adresinden erişildi.
- Shaw, M., Andrew, C., Whitzman, C., Klodawsky, F., Viswanath, K. ve Legacy, C. (2012). Introduction: Challenges, opportunities and tools, In C. Whitzman, C. Legacy, C. Andrew, F. Klodawsky, M. Shaw ve K. Viswanath (Ed.). *Building inclusive cities: Women’s safety and the right to the city*, London & New York: Routledge.
- Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. (2020). *Covid-19 karantinasından kadının etkilenişi ile kadın ve çocuğa yönelik şiddete ilişkin türkiye araştırma raporu*. 11 Ocak 2021 tarihinde <https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasindan-kadinin-etkilenimi-ile-kadin-ve-cocuga-yonelik-siddete-iliskin-turkiye-arastirma-raporu/> adresinden erişildi.

- Sözcü. (2020, 19 Mart). *Bursa ve Edirne’de corona tedbiri olarak bankları söktüler!* 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/bursa-ve-edirnedecorona-tedbiri-olarak-banklari-soktuler-5689795/> adresinden erişildi.
- Sözcü. (2020, 21 Mart). *Yaşlıları evde tutamıyoruz: ‘Biz şimdi nereye oturacağız?’* 13 Ocak 2021 tarihinde https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/yasli-lari-evde-tutamiyoruz-biz-simdi-nereye-oturacagiz-5693201/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber adresinden erişildi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020a). 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olanlara sokağa çıkma yasağı genelgesi. 11 Ocak 2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi> adresinden erişildi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020b). Koronavirüs tedbirleri genelgesi kapsamında 149.382 iş yeri geçici süreliğine faaliyetlerine ara verdi. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-tedbirleri-genelgesi-kapsaminda-149382-is-yeri-gecici-sureligine-faaliyetlerine-ara-verdi> adresinden erişildi.
- TRT Haber. (2020, 21 Nisan). *Türkiye’nin koronavirüse karşı gün gün attığı adımlar*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyenin-koronaviruse-karsi-gun-gun-attigi-adimlar-477903.html> adresinden erişildi.
- Tuncer, S. (2018). *Women and public space in Turkey: Gender, modernity and the urban experience*. London and New York: I.B.Tauris.
- Valentine, G. (1989). The geography of women’s fear. *Area*, 21, 385–390. 10 Ocak 2021 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/20000063> adresinden erişildi.
- Valentino-DeVries, J., Lu, D. ve Dance, G.J.X. (2020). Location data says it all: Staying at home during coronavirus is a luxury. *The New York Times*. 15 Ocak 2021 tarihinde <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/03/us/coronavirus-stay-home-rich-poor.html> adresinden erişildi.
- Van Dorn, A., Cooney, R. ve Sabin, M. (2020). Covid-19 exacerbating inequalities in the US. *The Lancet*, 395(10232), 1243–1244. [https://doi:10.1016/S0140-6736\(20\)30893-X](https://doi:10.1016/S0140-6736(20)30893-X).
- Vera-Gray, F. ve Kelly, L. (2020): Contested gendered space: Public sexual harassment and women’s safety work. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 44 (1), 265-275, <https://doi.org/10.1080/01924036.2020.1732435>
- Wilson, E. (1991). *The Sphinx and the City*. London: Virago.
- Yüksel, S. [@SevgiNilsu]. (2020, 2 Nisan). Bende bir sağlık çalışanıyım ve özellikle akşam nöbetine giderken ya da akşam işten çıkarken her yerin karanlık ve ıssız olmasından dolayı çok tedirginim 2 kere yanımdan geçen arabalar tarafından taciz edildim kendimi koronadan ve tacizden nasıl koruyacağımı bilmiyorum. #vaka18135 [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/SevgiNilsu/status/1245772177548468231?s=20>.

Salgın Sürecinde Romanların Gündelik Hayatındaki Dönüşümün Medyadaki Görünümü

*

Ozan Uştuk¹

ORCID: 0000-0002-4062-8404

Ece Güleç²

ORCID: 0000-0002-2725-863X

Öz

Bu çalışma, koronavirüs pandemisinin Roman toplulukların gündelik hayatlarında meydana getirdiği dönüşümü, Romanların yaşam alanları, ekonomik etkinliklerini sürdürdüğü kamusal alanlar ve yerel yönetimler ile ilişkileri çerçevesinde haber metinleri üzerinden incelemektedir. Yerel ve merkezi yönetim kademelerinde yer alan aktörlerin kent mekânına yönelik politikalarını gerçekleştirme aracı olarak kültür-merkezci söylem setini medya üzerinden dolaşıma sokmalarına dair irdeleme, hem Roman topluluklar ile siyasal aktörler arasında cereyan eden süreçleri anlamlandırma, hem de gizlenmekte olan eşitsizlikleri serimleme imkânı tanımaktadır. Eleştirel söylem analizi yöntemi benimsenen çalışmada, öncelikle pandemi sürecinde derinleşen yoksulluğa dair genel bir çerçeve çizilmekte, ardından Romanları konu alan haberler incelenmektedir. Bu çerçevede ilk olarak Romanların yoksulluk deneyimlerinin medya aracılığıyla nasıl dolaşıma sokulduğu irdelenmektedir. İkinci olarak gündelik hayatın dönüşümüne eşlik eden ırkçı söylemlerdeki yükselişi ve bu söylemlerin sınıfsal eşitsizlikleri nasıl gizlediği yorumlanmıştır. Üçüncü olarak yerel ve merkezi yönetimlerin Romanların yaşam alanlarında gerçekleştirdiği tahribatlar ve bu sürecin neoliberal kent politikaları ile ilişkisi değerlendirilmiştir. Son olarak siyasal aktörlerin Romanların yaşam mücadelesini kendi gündemlerini oluşturmak adına araçsallaştırmaları çerçevesinde kurgulanan metinlerin eleştirel bir okuması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Romanlar, kent politikaları, gündelik hayat, COVID-19 salgını, eleştirel söylem analizi.

¹ Öğr. Gör. Dr., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, E-mail: ozanustuk@iyte.edu.tr

² Arş. Gör., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, E-mail: ecegulec@iyte.edu.tr

idealkent ©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı *Issue Covid-19 Özel Sayısı*, Cilt *Volume* 12, Yıl *Year* 2021-Special Issue, 536-563,

DOI: 10.31198/idealkent.879595

Media Coverage of the Transformation of Everyday Life of Roma Communities during Covid-19 Pandemic

*

Ozan Uştuk³

ORCID: 0000-0002-4062-8404

Ece Güleç⁴

ORCID: 0000-0002-2725-863X

Abstract

This study examines the transformation of the everyday life of Roma communities during the Covid-19 pandemic through media coverages by focusing on their living spaces, public spaces where they continue their economic activities and build their relations with local governments. Examining the culture-centered discourses revolving around the central and local governmental interventions towards the Roma living spaces amidst the pandemic and the relevant media exposure is herein essential so as to understand the power dynamics between Romani communities and political actors.

Employing a critical discourse analysis method, we have initially drawn a general framework about extreme poverty, and subsequently surveying the media coverage on the Roma people. Against this backdrop, we firstly looked at the media depiction of the Roma's experiences regarding extreme poverty. Secondly, we interpreted the rise of racist discourses accompanying the transformation of everyday life and how are these discourses conceal inequalities regarding class inequalities. Thirdly, we investigated the damage caused by local authorities to the living spaces of Roma and the interrelation of these damages to neoliberal urban policies. Finally, we engaged a critical reading of the news, in which we noticed the struggle of Roma people is instrumentalized by political actors into their agendas.

Keywords: *Roma, urban policies, everyday life, COVID-19 pandemic, media, critical discourse analysis.*

---

³ Instructor Dr., Izmir Institute of Technology, E-mail: ozanustuk@iyte.edu.tr

⁴ R. A., Izmir Institute of Technology, E-mail: ecegulec@iyte.edu.tr

Giriş

2019 yılının Aralık ayında, Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan COVID-19 pandemisi, takip eden üç ay içerisinde Türkiye'nin sosyal ve akademik gündemine oturmuştur. Bu süreci takiben, pandeminin sosyal, ekonomik ve politik etkileri üzerine çeşitli disiplinlerden çok sayıda araştırma yürütülmüştür. Pandeminin etkisinin ve hükümetlerin önlem programlarının özellikle dezavantajlı topluluklar üzerinde ağır etkiler yaratması nedeniyle salgının sınıfsal etkileri dikkat çekmeye başlamış, yayınlanan haberler ve raporlar sayesinde pandeminin sosyal eşitsizlikler ile ilişkisi belirginleşmiştir. Pandemi-den etkilenen dezavantajlı gruplar arasında en dikkat çeken gruplardan biri Avrupa'da yaşayan Roman toplulukları olmuştur. 7 Nisan 2020'de, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi ve Avrupa Konseyi, Roman topluluklarının pandemi koşullarında anaakım gruplara göre orantısız bir şekilde risk altında olduklarına dair ilk açıklamalarda bulunmuştur (Matache ve Bhabha, 2020, s. 379). Bu açıklamaları takiben üretilen yayınlarda üç ortak temanın sıkça tekrarlandığı görülmüştür. Bu temalar, Romanlara yönelik nefret söylemlerindeki artış, Roman topluluklarının ırkçı grupların hedefi haline gelmeleri ve Romanların pandemiyi yayılmasından sorumlu tutularak etnik günah keçisi ilan edilmeleridir (Berta, 2020; Costache, 2020; Gay y Blasco ve Rodriguez Camacho, 2020; Matache ve Bhabha 2020; Reuters Staff, 2020).

Türkiye Romanlarının pandemi şartlarında olumsuz yönde dönüşmekte olan gündelik hayatlarının anaakım medya kuruluşlarına bağlı haber kaynaklarında yeterince yer bulamadığı ya da haber içeriklerinin ait oldukları mülkiyet/sahiplik ilişkilerinin ideolojik doğasından ötürü yanlış ve sorunlu temsiller ürettiği görülmüştür. Medya sektöründeki tekelleşme ve medya patronlarının iktidar ve hâkim ideolojiyle kurdukları ilişki nedeniyle madun kesimlerin yaşadıkları hak ihlalleri gerektiği biçim ve ölçüde temsil edilmemektedir (Tokdoğan, 2013, s. 14). Bu şartlar altında Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) gündemi belirleme çabaları da, gerek seslerinin kısık çıkması, gerekse de egemen dile karşı alternatif üretmemeleri sebebiyle benzer temsilleri yeniden üretmeleri ile sonuçlanmaktadır. Bu durum, hâlihazırda kendi anlatılarını üretmekte başarı gösteremeyen Roman topluluklarının (Hancock, 2011) iyice sessizleştirilmesinin yanı sıra Roman mahalleleri başta olmak üzere kentsel kamusal alanlarda yaşadıkları hak ihlallerinin de gizlenmesine yol açmaktadır. Salgın sürecinde Romanların yaşam alanlarında meydana gelen tahribatın kent politikaları ile

ilişkisi ve bu ilişkinin medyaya yansıma biçimlerinin incelenmesi, kültürel kimliği dolayımlayan güç ilişkilerini anlamak için elzemdir. Merrifield'a göre (2014, s. 30) neoliberal kentlerde sakinlerin ihtiyaçlarından ziyade piyasanın ihtiyaçları dikkate alınmakta, gündelik hayatı ve kentlerdeki kolektif birikimi hiçe sayan bir yıkım gerçekleşmektedir. Yerel ve merkezi yönetim kademelelerinde yer alan aktörlerin kent mekânına yönelik politikalarını gerekçelendirme aracı olarak kültür-merkezci söylem setini medya üzerinden dolaşıma sokmalarına dair irdeleme, hem Roman topluluklar ile siyasal aktörler arasında cereyan eden süreçleri anlamlandırma, hem de gizlenmekte olan eşitsizlikleri serimleme imkânı tanımaktadır.

Bu tespitlerden hareketle, çalışmada öncelikle derinleşen yoksulluğa dair genel bir çerçeve çizilmiş, ardından merkezi ve yerel yönetimlerin pandemi sürecinde Romanların yaşam alanlarına müdahaleleri başta olmak üzere Romanların medyada nasıl yer buldukları eleştirel bir irdelemeye tabi tutulmuştur.

Pandemi ve Derinleşen Kent Yoksulluğu

Oscar Lewis'in (1968; 1969) yoksulluk kültürü tezini ortaya attığı 1960'ların sonlarından günümüze, kentin dezavantajlı ve etnik gruplar tarafından mesken edinilen gecekondü bölgeleri ve informel yerleşkelerdeki yaşam koşullarının zorluğu üzerine oldukça yüklü bir akademik literatür gelişmiştir. Ancak pandemi ile yoksul meskenlerde hayatta kalma mücadelesi veren toplulukların gündelik ritim, rutin ve ritüellerinin derinden sarsıldığına şahit olunmaktadır. Devlet eliyle yapılan düzenleme ve kısıtlamaların, pandemi ve beraberinde getirmiş olduğu sorunlara ivedilikle cevap üretmekte yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Kent yoksullarının yaşadığı mekânlarda, temiz su, tuvalet, kanalizasyon, drenaj, atık yönetim sistemleri, konut ve diğer temel ihtiyaçların karşılanamaması (Corburn ve diğerleri, 2020, s. 349), pandeminin dezavantajlı topluluklar açısından daha ağır şartlarda geçmesine neden olmaktadır. Gecekondü bölgelerinde nüfus yoğunluğunun yüksek olması ve yoksul kesimler arasında yaygın olarak tercih edilen toplu taşıma kullanımının çeşitli kesimlerden insanların karşılaşmalarını arttırması fiziksel mesafenin korunmasını zorlaştırarak bulaşının hızlanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca yoksul yerleşkelerdeki su ve sanitasyon problemlerinin de SARS-CoV-2 ve benzeri virüslerin yayılmasına sebep olduğu ve ekonomik nedenlerle sağlık hizmetlerine erişimi sınırlı kesimlerin ciddi risk altında olduğu bilinmektedir (Baker, Cira ve Lall, 2020, s. 9-10).

Bu bağlamda etnik kimlik, sağlık hizmetlerine erişimi etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Azar ve diğerleri, 2020; Wiemers ve diğerleri,

2020). Salgının etkilerinin artmasıyla birlikte etnik azınlıkların ve dezavantajlı grupların, sağlık hizmetlerinden faydalanmaları giderek zorlaşmakta buna bağlı olarak ölüm oranlarının yükselişi rakamlara yansımaktadır (Azar ve diğerleri, 2020). Amerika Birleşik Devletleri'nin Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezinin (Centers for Disease Control and Prevention [CDC], 2020) 25 Haziran 2020 tarihli raporuna göre, koronavirüsün etnik gruplar arasındaki dağılımı çerçevesinde tespit edilen farklılıklar, yaşam, çalışma, sağlık ve sosyal koşullardaki eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. Irk temelli mekânsal ayrımcılıktan muzdarip mahallelerdeki yoğun nüfus oranları, fiziksel mesafenin korunmasına imkân tanımadığı gibi, geniş ailelerin bir arada yaşamak zorunda kaldıkları konutlarda (CDC, 2020), yaşlı ve hasta bireylerin izole edilmesi gibi tedbirlerin uygulanmasını imkânsız hale getirmektedir (Tampe, 2020, s. 1). Haliyle gelişmekte olan, kayıt dışı ekonomilere yaslanan ve kriz yaşamakta olan ülkeler pandemi karşısında büyük kırılganlığa sahipken bu ülkelerdeki kadınlar, engelliler, mülteciler ve yerinden edilen kesimler en büyük darbeyi almaktadır (United Nations Development Programme [UNDP], 2020). Hâlihazırda dezavantajlı konumda olan, temel ihtiyaçlara ulaşmakta bile güçlük çeken grupların yaşam koşulları daha yıkıcı hale gelmiştir (Tampe, 2020, s.1). Bu bağlamda pandeminin toplumsal yaşamda kanıksanmış eşitsizlikleri açığa çıkaran bir işlevi olduğu söylenebilir.

Mekânsal dezavantajların yanı sıra, pandeminin kent yoksulları üzerindeki en büyük etkileri ekonomik alanda görünürlük kazanmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerine göre, sokağa çıkma yasakları ve hükümetlerin karantina tedbirleri sebebiyle, işyerlerinin yaklaşık yüzde 70'i kapanmıştır. Kayıt dışı alanda işten çıkartmaların artacağını, çalışan kayıt dışı emekçilerin ise kazançlarının azalacağını ve küresel çapta nispi yoksulluğun artacağını belirten Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre "sınırlama önlemleri kaldırıldıktan sonra bile, hayatta kalan işletmeler ve kendi hesabına çalışanlar zorluklarla karşılaşmaya devam edecektir" (International Labour Organization [ILO], 29 April 2020). Dünyadaki tüm yeni istihdam fırsatlarının yaklaşık yüzde 85'i kayıt dışı ekonomide gerçekleşmektedir (UN-Habitat, 2015; UN-Habitat, 2011). Ülkelerdeki ekonomik faaliyetler dramatik bir şekilde yavaşlayacağından, kentsel yoksulların gelir kaybının, sosyal koruma, tasarruf veya güvenlik ağlarının eksikliği göz önüne alındığında hane halkı üzerinde olumsuz etkileri olacağı öngörülmektedir (Baker ve diğerleri, 2020, s. 10-11). Türkiye'de yaşamakta olan Roman toplulukları da genelde kayıt dışı ekonomik faaliyetler çerçevesinde yaşamlarını idame ettirdikleri için her geçen gün yoksulluğun daha derin fazlarına doğru itilmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, yoksulluk halleri pandemi ile daha derin fazlara itilen Roman topluluklarının kent ile kurdukları dinamik ilişkinin haber metinlerine yansımaya biçimleri, eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. 2001 ekonomik krizinin ardından Türkiye’de medya sahiplikleri “hükümet yanlısı” ve “karşıtı” biçiminde siyasi amaçlara hizmet edecek şekilde yeniden yapılandırılmıştır (Kurban ve Sözeri, 2012, s. 11). Öte yandan etnik gruplar söz konusu olduğunda, “medya pratiklerinin muhalefet ve eleştiri içerdiği zamanlarda bile temel normlara, değerlere ve iktidar düzenlemelerine açık bir meydan okuma gerçekleştirebildiği nadiren görülür” (Van Dijk, 2005, s. 351). Depeli’ye göre (2013, s. 46) “Türkiye medyası, egemen söylemsel ideoloji karşısındaki güçsüz grupları, ayrımcı, sosyal ve ahlaki açıdan olumsuz kodlamaların sayısız örneğini vermiş ve bu grupları bir özne olarak temsil etmek yerine kendi ideolojik kodlarının içerisinde keyfi olarak kurguladığı anlatıların nesnesi haline getirmiştir”. Roman toplulukları da bu nesneleştirmeden muaf değildir. Romanların temsillerini üreten ve dolaşıma sokan haberlerin, neyi anlattığı kadar neyi anlatmadığını irdelemek ve bu tercihlerin medya, iktidar ve sermayenin işbirliği çerçevesinde nasıl belirlendiğini çözümlemek önem arz etmektedir. Nihayetinde, “kültürel üretimin ekonomi politikası, sahne gerisindeki geniş iktidar ve mülkiyet modellerinin medya ürünlerini üretmenin mahiyeti ve işleyişi üzerindeki somut sonuçlarıyla ilgilenir” (Golding ve Murdock, 1997, s. 67). Bu ilgiden hareket eden çalışma, Romanların pandemi şartlarında kötüleşen kent içi yoksulluk deneyimlerinin medyadaki yansımaya biçimlerine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’de COVID-19 virüsünün tespit edildiği 11 Mart 2020 ve 24 Aralık 2020 tarihi arasında yayınlanmış Romanları konu alan ve içinde "Roman" kelimesi geçen 67 haber metnine erişilmiş ve bu metinlerin tamamı incelenmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak Romanların yoksulluk deneyimlerinin medya aracılığıyla nasıl dolaşıma sokulduğu irdelenmektedir. İkinci olarak gündelik hayatın dönüşümüne eşlik eden ırkçı söylemlerdeki yükseliş ve bu söylemlerin sınıfsal eşitsizlikleri nasıl gizlediği yorumlanmıştır. Üçüncü olarak yerel ve merkezi yönetimlerin Romanların yaşam alanlarında gerçekleştirdikleri tahribatlar ve bu sürecin neoliberal kent politikaları ile ilişkisi değerlendirilmiştir. Son olarak siyasal aktörlerin Romanların yaşam mücadelesini kendi gündemlerini oluşturmak adına araçsallaştırmaları çerçevesinde kurgulanan metinlerin eleştirel bir okuması yapılmıştır.

Söylem analizi yöntemi ile Romanlara dair gündelik hayattaki gelişmelerin medyadaki temsil biçimlerinin haberler üzerinden incelenmesi, iktidar odaklarının karar ve edimlerinin gündelik hayata sirayet etme biçimlerine ilişkin çıkarımda bulunulması ve medya, yerel yönetimler ve kent arasındaki karmaşık güç dinamiklerinin sergilenmesi açısından faydalıdır.

Haber Metinlerinde Roman Temsilleri

Romanların pandemi döneminde haber metinlerine yansıma biçimleri incelendiğinde iki karşıt söylemsel yönelim belirginleşmektedir. Bunlardan ilki pandemi ile birlikte derinleşen yoksulluğun Roman mahallelerindeki görünümüne odaklanan metinler, ikincisi ise içerikte yoksulluğa merkezi bir önem atfetmeyen, Romanların kültürel yaşam biçimlerini merkeze alarak "ötekiliği metalaştıran" (hooks, 2015, s. 44) ve yapısal eşitsizlikleri gizleyen metinlerdir.

Pandemiyle birlikte Roman toplulukların karşılaştıkları zorlukları yansıtan haberlerin çoğunda, Romanların "virüsten çok açlıkla mücadele ettiği" ve "her an afetteymiş gibi yaşayarak kendilerine hayatta kalma stratejisi" geliştirmeleri gerektiği yer bulmuştur ("48 Örgütten Ortak Açıklama", 2020). Çeşitli haberlerde Romanların "açlık sınırının altında" olduğu (Torun, 2020) farklı biçimlerde vurgulanmıştır. Pandemi şartlarında Romanların "çöplerden ekmek toplayarak" (Kaya, 2020) veya "sokaklardan ebegümece toplayarak" gıda ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kaldıklarına yönelik görsel imgeler çağrıştıran metinlerin yanı sıra (Tok, 2020), "hayal edilemeyecek kadar kötü bir durum" ile karşı karşıya oldukları ve virüsten olmasa bile "açlık ve bakımsızlık" (Tok, 2020) nedeniyle meydana gelecek "topluluğumuzdan korktukları" (Kaya, 2020) ifadelerinin yer aldığı haberler ön plana çıkmaktadır. Yoksulluğun pandeminin etkisi ile derinleştiği bu dönemde, "bağışıklık sistemini güçlendirecek şekilde beslenemeyen Romanların salgından etkilenmelerinin kaçınılmaz" olduğu ve "çoğu mahallenin fatura borçlarından dolayı susuz veya elektriksiz kaldığı" belirtilmiştir ("Kağıt ve Hurda Toplayan Romanlar", 2020). Bu bağlamda derin yoksulluğu konu alan gazetelerin ele aldığı meseleler, marjinal toplulukların pandemi ile daha büyük risk altına girdiğine yönelik akademik çalışmaların öngörülerini (Cole ve diğerleri, 2020, s. 1) ile paralellik göstermektedir.

Roman topluluklarının toplumsal ve mekânsal sorunlarının yanı sıra, Roman kadınların yaşadığı zorlukların pandemide arttığı görülmektedir. Diana Pearce (1978) tarafından ortaya atılan yoksulluğun kadınlaşması olgusu, "hane tüketim ve gelir istatistiklerine yansımayan" (Fukuda-Parr, 1999, s.

101) ancak kadınların erkeklere göre daha düşük kazanç elde etmeleri (McLanahan ve Kelly, 1999, s. 127) başta olmak üzere birçok sebepten ötürü yoksulluğu erkeklere göre daha derin deneyimlediklerine (Çamur Duyan, 2010, s. 20) işaret etmek için kullanılagelmiştir. Haberlerden de izlenebileceği üzere çiçekçilik ve kâğıtçılık yaparak geçimini sağlayan genç Roman kadınlar, pandemide geçimini sağlayamaz hale gelmiştir (Sivrikaya, 2020). Buna bağlı olarak eğitim alt yapısına ulaşamayan kız çocuklarının da bakım zorluğu yüzünden evlendirilme oranının arttığı görülmüştür ve bu durum “evden bir boğaz kesildi” (Sivrikaya, 2020) ifadesi ile haberlerde yer bulmuştur. Yoksulluğun kadınlaşmasına yaptığı vurgu ile Gazete Duvar, "Roman Kadınlar Anlatıyor: Çözülmesi gereken çok problem var" (Sivrikaya, 2020) ve "Kapı kapı dolaşarak Roman kadınlara İstanbul Sözleşmesi'ni anlatıyor" (Nida, 2020a) başlıklarını atmıştır. Ayrıca pandemi sürecinde yaşanan kapanmanın hane içi şiddeti arttırdığına yönelik metinler (Nida, 2020a) Roman kadınların yaşadığı zorlukları görünür kılmaktadır.

Türkiye’de merkez medya son 15 yıllık süreçte “doğrudan iktidarın müdahalesi ile hızlı, siyasi, ekonomik ve yapısal değişimlere ve el değiştirmelere” maruz kalmıştır (Depeli, 2013, s. 47). Bu değişimlerin marjinal grupların medyada yer alma oranları ve tarzları üzerinde büyük etkileri olmuştur. Romanların, pandemide deneyimledikleri zorlukların, derin yoksulluğun ve maruz kaldıkları ayrımcılığın bahsinin geçmediği haberler tüm haberlerin yaklaşık yüzde 25’ini oluşturmaktadır. Ancak buradan Romanların Türkiye mediasındaki temsilinin hak temelli bir gazetecilik çerçevesinde ve geniş çaplı temsil edildiğini çıkarsamak doğru olmayacaktır. Aksine merkez medya, bu grupların görünürlüğü azaltarak, yapısal eşitsizliklere örnek teşkil edecek hallerini gizlemektedir. Medyanın sınıfsal gerçeklikleri örten bu ideolojik konumlanması, Roman topluluklarının pandemi sürecinde deneyimledikleri olağanüstü zorlukları gizleyen ve kültürel yaşam biçimlerini egzotize ederek metalaştıran bir eğilim ihtiva etmektedir. Örneğin "İstanbul’da Roman Havası" ("İstanbul’da Roman Havası", 2020), "Romanlar koronavirüs nedeniyle günlerini kutlayamadı" ("Romanlar 49 Yıl Sonra", 2020) gibi başlıklar “eğlence kaynağı” olarak görülmek istenen bir Roman temsili üretmeye hizmet etmektedir. Bu metinlerde Romanlar, kendilerine özgü müzikler ile kent bağlamında eğlenceli atmosfer ile imgeleştirilerek görünür kılınmaktadır. Sınıfsal eşitsizliklerden en büyük yarayı alan Romanların istihdam problemleri ayan beyan ortada olmakla birlikte, metinlerdeki söylemsel manevralar sanki bu problemlere çözüm üretilmiş izlenimi yaratmaktadır. Örneğin,

"Medis başkanı Romanlar Günü'nü kutladı" (Akan, 2020), "Roman müzisyenler maharetlerini sergiledi" (Demirci, 2020), "Pandemi döneminde Roman havası" (Erbalaban Yılmaz, 2020), "Ramazan davulcuları mesaiye başladı" (Yılmaz, 2020), "Roman kadınların ellerinde şekillenen enstrümanlar yurt dışına pazarlanacak" (Avcı, 2020) ve "Lüleburgaz'da 100 davulcu ramazanda görev yapacak" ("Lüleburgaz'da 100 Davulcu", 2020) ifadeleri pandemi şartlarında Romanlara istihdam olanağı sağlandığı izlenimi üretmeye çalışmaktadır. Bu minvalde bazı yerel yönetimlerin etkinliklerine dair haberler gündemi meşgul etmiştir. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Daire Başkanlığı ile iş birliği yaparak çalışamayan Roman sanatçılara destek olmak amacıyla 2 günlük bir program ile Roman müzisyenlerin müzik ve dans performansı sergilemelerine olanak sağladığı ("Roman Müzisyenler İstanbullularla Buluşuyor", 2020), Muğla'da işçiler için müzik yapan Roman müzisyenlerin 1 Mayıs marşları söyleyerek evden çıkamayan işçilerin bayramını kutladığı ("Muğla'da Roman Müzisyenler", 2020), Roman müzisyenlerin Çanakkale Lapseki Belediyesi tarafından ilahi grubu olarak görevlendirildiği ("Roman İlahi Grubundan", 2020) haberlere yansımıştır. Merkezi ve yerel yönetimlerin Roman toplulukların dertlerine çare olamadığı gibi istihdam yaratıldığı izlenimini üretmeye dönük edimleri, kısa süreli, geçici gelir kaynağı sağlamanın ötesinde Romanların yapısal sorunlarına cevap üretecek nitelikte değildir. Türkiye görsel-işitsel medyasındaki Roman temsillerini irdeleyen Tunç Cox ve Uştuk (2019, s. 176), Romanların, Roman olmayanların görsel zevki için "egzotik ötekiler" olarak görünür kılındıklarını, öte yandan konut sorunu, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve dışlanma gibi somut problemleri söz konusu olduğunda ise görünmez kılındıklarını göstermişlerdir. Film ve dizilerdeki temsil biçimlerine odaklanan bu çalışmanın tespitleri, haber metinleri söz konusu olduğunda da anlamlıdır. Sonuç olarak, merkez medya kuruluşlarının Romanların Türkiye genelinde deneyimledikleri yapısal sorunları ve ekonomik eşitsizlikleri gizleyerek sermaye ve iktidar odakları ile suç ortaklığını sürdürdüğü açıktır.

Gündelik Hayatın Dönüşümü ve İrkçi Söylemlerin Yükselişi

Romanların yaşam alanları, fiziksel altyapı ve nüfus yoğun yapıları nedeniyle salgınla mücadelede risk alanları olarak tarif edilmektedir. Roman yerleşkelerini ele alan haber metinlerinde, ailelerin tek veya iki odalı hanelerde kalabalık bir şekilde yaşadıkları, birçoğunun tuvalet ve banyolarını komşuları ile ortak kullandıkları (Giritli İnceoğlu, 2020) yazılmıştır. Evlerin yapısal

yetersizlikleri nedeniyle salgın başlamadan bile bir takım kronik rahatsızlıklara sebebiyet veren yaşam şartları altında (Giritli İnceoğlu, 2020), pandemi ile mücadelede en etkili strateji olarak öne sürülen “sosyal mesafenin” korunmasının imkânsız olduğu (Tok, 2020) vurgulanmıştır. Meskenlerin fiziksel özelliklerinin, gündelik etkileşim biçimleri üzerindeki etkileri de Romanların “iç içe yaşadıkları” vurgusu ile metinlere yansımıştır. “Romanlar için mahalle, mahalle olmanın ötesinde bir evin salonu gibi”, “salonun her köşesinde birbirleriyle temasları var” (“Kağıt ve Hurda Toplayan Romanlar”, 2020) gibi benzetmeler aracılığıyla salgının gündelik hayat ile ilişkisi tarif edilmeye çalışılmakta, ancak bir yandan da Roman gündelik hayatına dair stereotipik imgeler yeniden üretilmektedir. Bu temsiller, Romanların “yaşam biçimlerindeki heterojenliği ve çeşitliliği görünmez kılarak onları tek bir etno-kültürel çerçeve içerisine hapsedmektedir” (Uştuk, 2021, s. 158). Benzer biçimde, yasalara rağmen çocukların evlerde duramadıklarını ve sokağa çıkma ihtiyaçlarını (Arık, 2020) vurgulayan haberler, Romanların salgın için bir risk faktörü olarak görülmelerine sebebiyet verebilmektedir. Romanların “sosyal mesafe” önlemlerine uyamamaları, kültürel yaşam biçimleri üzerinden etnik kimlikleri ile ilişkilendirilerek ırkçı söylemleri ve ayrımcı pratikleri körüklemektedir. Örneğin bazı mahallelerin “Romanlar zaten virüslü” denilerek ilaçlanmaması” (“48 Örgütten Ortak Açıklama”, 2020), Romanları kentsel mekândan temizlenmesi gerekenler olarak imleyen ırkçı söylem ve pratikleri açık etmektedir. Mary Douglas, Nelkin ve Gilman’ın, modern çağda hastalıklara yönelik geliştirilmiş sofistike ve bilimsel kavrayışa rağmen halen davranış, etnisite ve sosyal stereotiplere dayalı basit açıklamalara yaslanıldığına yönelik tespitlerini hatırlattıktan sonra, sosyal stereotiplerin üretilmesinin sadece eski kafalılık ya da ilkelilik ile ilişkili olmadığını vurgular (1994, s. 35). Bu süreç, toplulukların düzen empoze ederken bazı kimlikleri, buldukları yere ait olmayan (*out of place*) olarak kodlamaları ve o kimlikleri kirli, haliyle tüm toplum için tehlikeli olarak nitelendirmeleri ile gerçekleşir. Doğal olarak bu gruplar toplum içinden “süpürülüp” temizlenmelidir (Douglas, 1966, s. 161). Bu tespitlerden hareketle, haber metinlerinin de Romanları ister istemez kirli ötekiler olarak kodladığı ve bu kodlamanın ırkçı söylemler ve pratikler üzerinden yankı bulduğu söylenebilir.

Bu kodlama süreci, ırkın kentlerde sınıfsal ayrım kadar derin çatlaklar oluşmasına ve mekânsal ayrıştırmanın artmasına sebep olmaktadır. İzole edilmiş kentsel alanlar istihdam imkânlarının yok olduğu mekânlara dönüşmektedir. Bu hali şiddetlendiren diğer bir etken ise pandemi sürecinde yürürlüğe koyulan sokağa çıkma yasaklarıdır (Davies ve Imbroscio, 2017, s. 360-

379). Sokağa çıkma yasakları, gündelik hayatı ev içine kapatarak Romanlar başta olmak üzere birçok dezavantajlı kesimin kamusal mekânda gerçekleştirdikleri kayıt dışı ekonomik faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Küresel salgından etkilenen tüm ülkelerde, evinde kalabilen veya evden çalışanlar ekonomik kriz sürecini görece daha dengeli bir şekilde atlatabilirken, ekonomik etkinlikleri kamusal kentsel mekâna bağlı olan kesimler ise açlık sınırında yaşamaktadır (Fusch, 2020, s. 387). Kayıt dışı iş alanlarında çalışan insanların çoğu için sokak bir istihdam mekânıdır. Haliyle kısıtlamalar, hastalık kapmak ile aç kalmak arasında bir tercih yapma zorunluluğu meydana getirmektedir. Dezavantajlı grupların sokaktaki ekonomik faaliyetlerine devam etmek zorunda kalması ise, sokakların daha çok kontrol altında tutulmaya başlanmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte sokağa çıkan insanların sayısının da azaltılması, sokak satıcılarının kazançlarını da sekteye uğratmaktadır (Honey-Rosés ve diğerleri, 2020, s.3). Bu durum haberlere, Romanların "halk sağlığını korumak adına evden çıkmadıkları" ve "iş yerlerinin kapanması yüzünden gelir elde edemedikleri" (Giritli İnceoğlu, 2020) şeklinde yansımıştır. Öte yandan yasak ihlallerine yönelik cezaların da yoksul kesimler üzerinde ayrı bir baskıya dönüştüğü haberlerden izlenebilmektedir. Örneğin Roman bir kadının "sokağa çıkma yasağını ihlal ettiği için kendisine ceza kesildiği" ve "cezayı ödeyecek gücü olmadığı için yetkililerden cezayı affetmelerini" istediğinin haberi (Arık, 2020) ve ardından çocuklarına yemek hazırlayabilmek için çöpten yiyecek aramak zorunda kalan Roman bir annenin görüntüleri gündeme gelmiştir. Bu görüntülere İstanbul İl Müdür Yardımcısı Nail Noğay'ın *Twitter* üzerinden "geber" yazarak yanıt vermesi, STK'lar arasında büyük yankı uyandırmıştır. Medyada artmakta olan ırkçı söylemlere karşı tepkilerin büyümesi, Noğay'ın görevden alınmasıyla sonuçlanmıştır ("STK'lardan Ortak Açıklama", 2020). Ancak Noğay'ın tepkisi Türkiye'de etnik gruplara dair nefret söylemleri düşünüldüğünde tipik bir örnektir. Gerek emek biçimleri gerekse de Roman mahallelerinin nüfus kompozisyonu düşünüldüğünde, salgın adına alınan önlemlerin Roman topluluklarını aç kalmak ile yasak çiğnemek arasında çelişkili bir duruma ittiği açıktır. Bu şartlar altında hayatta kalma mücadelesi veren kesimlerin yaptığı tercihlerin, imtiyazlı grupların şartlarına sahipmiş gibi düşünülerek yargılanmaları, yoksulluğun yükünün toplumsal eşitsizliklerin kurbanı olan kesimlerin sırtına yüklenmesine sebebiyet vermektedir. Kurbanı suçlayan söylemler, salgın kısıtlarına yönelik ihlalleri, Romanların kültürel yaşam biçimi ile ilişkilendirerek yarattığı ırkçı temsiller aracılığıyla sınıfsal eşitsizliklerin de üzerini örtmektedir.

Medyanın Gözünden Roman Yerleşkelerindeki Tahribat

Türkiye’de Roman yerleşkelerine yönelik müdahalelerin sayısız örneğine tanıklık edilmiştir. Ankara’da Çiçin, İstanbul’da Kuştepe, Küçükbakkalköy, Gültepe, Yahya Kemal ve Sulukule, Gaziosmanpaşa, Cebece, Zonguldak’ta Müftü ve Bursa’da Kamberler (Fundación Secretariado Gitano, 2010, s. 14) kentsel dönüşüme maruz kalan mahallelerden birkaçıdır. AKP hükümeti döneminde yürütülen kentsel dönüşüm projeleri, Toplu Konut İdaresi ve belediyeler arasında kurulan işbirlikleri ve 10-15 yıl vadeli ödeme planları üzerinden kurgulanmaktadır. Bu kurguda belirlenen yüksek ödeme oranlarının (Advisory Group on Forced Evictions, 2009, s. 49), kayıt dışı ekonomilerin istikrarsız şartlarını dikkate almadan hesaplanması, birçok yoksul kesimin temel barınma haklarının gasp edilmesine neden olmaktadır (Akkan ve diğerleri, 2011, s. 37). Bu 15 yıllık süreçte “Roman mekânları, ‘daha iyi bir yaşam’ adı altında meşrulaştırılan dönüşüm projeleri aracılığıyla ivedilikle ortadan kaldırılması gereken bir alan olarak” (Akkan ve diğerleri, 2011, s. 38) tarif edilmeye başlanmıştır. İzmir’in Çeşme ilçesinde, bir kısmı sürekli olarak ikamet eden, bir kısmı ise yıllardır sezonluk olarak çalışmaya gelen (“Çeşmedeki Yıkımlara Tepkiler”, 2020) Romanların barınma ihtiyacını karşılamak için kurdukları 300 çadırın kaymakamlığın izni dâhilinde Çeşme Belediyesi tarafından Romanlara yeterli süre verilmeden ve alternatif yaşam alanı üretilmeden yıkılması son 15 yıllık süreçte yaşanan dönüşümün bir çıktısıdır. Bu tahribatın medyada büyük ölçüde yer bulması, sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra (Ürgir, 2020) yerel ve merkezi yönetimler arasında da yankı uyandırmıştır (“Çeşme’de Romanlara Ait Çadırlar”, 2020). Bu bağlamda, İzmir Ak Parti Milletvekili Cemal Bekle’nin Çevre Şehircilik Bakanı Yardımcısı Fatma Varank ile çadırların kaldırılması hakkında görüşmesi "evsiz kalan vatandaşlarımızın sorununa acil çözüm bulmak konusunda istişare ettik" şeklinde haberlere yansımıştır (“Çeşme’de Romanlara Ait Çadırlar”, 2020). İzmir CHP Milletvekili Cemal Purçu, Roman STK temsilcileri ve Çeşme Belediye Başkanı’nın bir arada yaptığı görüşmeler ise medyada “sonucun tatlıya bağlandığı”, “konu hakkındaki yanlış anlaşılmanın düzeltilmesi için gereken hassasiyetin gösterileceği”, “kısa zamanda çözüme kavuşturulacağı” ve “mağduriyetin giderileceği” ifadeleriyle yer almıştır (“Çeşme’deki Roman Çadırları”, 2020). “Tatlıya bağlandı” olarak lanse edilen bu süreç (“Çeşme’deki Roman Çadırları”, 2020) başka kaynaklarda “hak ihlalinin gerçekleştiği” (Karadağ, 2020) vurgusu ile yer almıştır. Bu olayın, Romanların zor durumda bırakılarak pandemi döneminde “yaşam mücadelesi vermesine” sebep olduğu

("Çeşme'de Çadır Operasyonu", 2020) şeklinde metinlere yansımıştır. Çeşme Belediyesi'nin uyarı yapmadan yıkım gerçekleştirmesiyle Romanların "yetkililerin kendilerine yıkım yapılmayacağına dair verdiği sözü tutmadığı"na vurgu yapılmıştır ("Çeşme'de Romanların Çadırları", 2020). Bunun yanı sıra, yıkım sürecinde Romanların "sinir krizi geçirdiği", "direndiği" ve "haklı direnişe" karşı "gözüaltına alındığı" ifadeleri de metinlere yansımıştır ("Çeşme'de Çadır Operasyonu", 2020). Haberlerin genel görünümü üzerinden yapılan değerlendirme sonucunda, Romanların yaşam alanında gerçekleştirilen tahribatın siyasi aktörleri ön plana çıkararak ve çoğunlukla yaşanan zorlukları ikinci plana atan bir kurguya sahip olduğu söylenebilir. Bu haberlerin çoğu, yaşanan tahribata ivedi çözümler üretildiği yanılımasına yönelik bir dil ile kurgulanmıştır.

Çadırların yıkımı ile sert ve acımasız bir şekilde yapılan tahribatı konu alan haberlerin yanı sıra, kentsel mekânın uzun vadede dönüşümüne işaret eden haberler de bu ve benzeri yıkım süreçlerinin gelecekte de devam edeceği izlenimini yaratmaktadır. Şehirleri homojenleştiren neoliberal kent politikalarının gündelik hayat üzerindeki etkisi pandemi ile birlikte hızlanmaktadır (Salama, 2020, s. 9). Bu politikaların, düşük gelir grupları yerinden etme eğilimi, hâlihazırda ırkçılık yüzünden ayrıştırılan gruplarda daha derin ayrımlara sebep olmaktadır (Gilmore, 2002, s. 16). Soylulaştırma ile düşük gelirli kesimlerin ikamet ettiği kentsel mekânlar, varlıklı kesimlere devredilmektedir (Van Criekingen ve Decroly, 2003, s. 2454). Türkiye'de soylulaştırma projelerinden en çok etkilenen gruplardan biri olan Roman mahalleleri, mekânsal ayrıştırmanın en görünür örneklerini teşkil etmektedir. Kent merkezlerinde sosyo-ekonomik ve sağlık açısından steril ortamlar yaratılması amacı doğrultusunda mahalleler kapatılarak, Romanlar her geçen gün kent merkezlerinden daha da uzaklaştırılmaktadır.

Yerel yönetimlerin imar planları ile ilgili çalışmalarının pandemi döneminde de duraksamadan devam ettiğine yönelik haberler ("Akdeniz'de Toki ile Pazarlık", 2020) gelecekte de yıkım, yerinden edilme ve homojenleştirme çabalarının hız kaybetmeden devam edeceği mesajını taşımaktadır. Hedeflenen dönüşüm hususunda "Romanlar ile mutabakata varıldığı, müteahhitler ile Romanların buluşturulduğu", bu dönüşümlerin yerinden edilme süreci ile sonuçlanmayacağı aksine Romanlar için daha iyi yaşam şartları sağlayacak bir kentsel mekânda ikamet etme fırsatı yaratılacağı (Boğazlıyan, 2020) iddialarına Romanlar arasında itibar edilmemektedir. Haber Türk'ün internet sitesinde bulunan, "Proje, bölgede yaşayan Roman yurttaşların düşünceleri dikkate alınarak katılımcı bir süreçle yapıldı" ("Ege Mahallesi'nde Dönüşüm",

2020) ve "Ege Mahallesi'ndeki Roman vatandaşların kentsel dönüşümü için projeyi hazırladık, tapularının mutabakatını aldık" (Boğazlıyan, 2020) ifadelerinin yer aldığı haberlerde, Roman mahallelerindeki tahribatın gizlendiği ve kentsel dönüşümün yarattığı olumsuz etkilerin göz ardı edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, bir taraftan mevcuttaki kamusal açık alanlar yakın çevresindeki konut değerini yükseltmekte, öte yandan yeni yapılan konut projelerinde kapalı sitelerin kullanımı için özelleşmiş açık alan tasarımlarına verilen önem artmaktadır. Dolayısıyla, açık alanlar bir pazarlama aracı olarak kullanılmakta ve soylulaştırma aracı haline gelmektedir. Mega konut projelerinin, özel amaçlı kullanıma hizmet eden açık alanlara sahip olması da, bu projelere talebin artacağı ve dezavantajlı grupların yakın gelecekte artan oranlarda yerinden edilmeye maruz kalacağı emarelerini barındırmaktadır. Bir başka deyişle pandeminin kentsel mekâna hâkim olması, yoksulluğun yanı sıra adaletsizliği de derinleştirmektedir (Anguelovski ve diğerleri, 2020, s. 1761).

Siyasal Aktörlerin Propaganda Aygıtı

Bir propaganda aracı olarak merkez medya, "iktidarların varlıklarını sürdürebilmeleri ve otoritelerinin devamlılığını sağlayabilmeleri için" (Biber ve Turancı, 2014, s. 39) elzem bir kaynaktır. Bu kaynağın kullanımı siyasetçilerin yanı sıra dernek başkanları, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli aktörler için de önemlidir. Bu çalışma kapsamında incelenen haberlerde merkez medyanın, siyasi aktörleri metnin merkezine aldığı ve Romanlara dair gündemi siyasi propaganda ya da reklam fırsatı olarak araçsallaştırdığı görülmüştür. Öte yandan dernek ve sivil toplum kuruluşlarının medya kanalları, Romanların sorunlarını merkeze alan metinler üretmeye daha yatkındır, buna karşın bu medya kanallarının birer aktör olarak kendilerini Romanlardan daha fazla ön plana çıkardığı metinler de azımsanmayacak ölçüdedir.

Bu bağlamda İzmir Romanlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Başkanı Abdullah Cıstır "yetkililerden pozitif ayrımcılık bekliyoruz", "insanlar bizi öcü gibi görmesin" sözleriyle gündeme gelmiştir ("Dernek Başkanı'ndan Roman Mahalleleri", 2020). Marmara Bölgesi Roman Dernekleri Federasyonu Sinan Karaca Öztürk ise "Devlet sahip çıkmıyor, yerel yönetimler sahip çıkmıyor" diyerek Roman mahallelerine yapılan yardımların medyaya yansıtıldığı biçimde kapsamlı olmadığını iddia etmiştir (Kaya, 2020).

Dernek başkanlarının yanı sıra STK'lar aracılığıyla oluşturulan projeler kapsamında da Romanların medyada seslerini duyurmaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle Roman Diyalog Ağının Güçlendirilmesi Projesi (RODA)

iki farklı habere konu olmuştur. AB finansmanındaki bu proje çerçevesinde hükümet dışı kurumlarla bir araya gelinerek, Roman kadınların yaşadığı sorunlara çözüm aranması hedeflenmiştir (Tokyay, 2020). Bu bağlamda Roman kadınlarla birçok görüşme yapılmış, bu proje sayesinde Roman kadınların "Biz de buradayız..." diyerek bir araya geldiği belirtilmiştir (Nida, 2020b). Sıfır Ayrımcılık Derneği kapsamında hazırlanan "Roman Kadınlar Anlatıyor: Duymadıklarımızı" adlı belgeselde, Roman kadınların gündelik hayatına odaklanılarak, pandemi şartlarında çektikleri zorluklar konu alınmıştır ("Roman Kadınlar Anlatıyor", 2020). Bunun yanı sıra, Roman aktivist Nilay Karadeniz'in, Edirne'de yaşayan Roman kadınlara yönelik artan şiddet olaylarından ötürü İstanbul Sözleşmesi'ni anlatması da "ev ev dolaşarak Roman kadınlara İstanbul Sözleşmesi'ni anlatıyor" başlığı ile haberlerde yer almıştır (Nida, 2020a).

Projelere ek olarak Romanların medyada seslerini duyurma mücadelesinin, toplu eylemler doğrultusunda da devam ettiği görülmektedir. Sakarya'nın Gevye ilçesindeki Romanların, "Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 'ihtiyacı olan hiçbir vatandaşımız yardım istemekten çekinmesin' ifadesi üzerine" kaymakamlık önünde toplanarak yardım istemesi sonucunda "emniyet güçlerinin müdahalesiyle kaymakamlık bahçesinden çıkarılması" haberleştirilmiştir (Kaytanbay, 2020). Aydın'ın Nazilli ilçesinde yaşayan Roman müzisyenlerin, "kaymakamlıktan destek istiyoruz" çağrısı ise "Nazillili davulcular destek bekliyor" başlığı ile haberlere yansımıştır (Kılıç, 2020). Bunların yanı sıra "Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığı döneminde başlatılan 'Roman Açılımı'nın, 2021 yılına kadar devam edeceği öngörülse de, üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen Romanların yoğun yaşadığı illerden biri olan Edirne'deki bazı Roman vatandaşların evlerine hiç uğramaması" (Akagündüz, 2020) haberlerde dikkat çekilen konular arasında yer almıştır.

Pandemi koşullarında birçok haber, Romanların yaşadıkları zorlukları dikkate almadan, siyasetçileri özne kılan metinlerin de çeşitli örneklerini sunmuştur. Örneğin, "TBMM Başkanı Mustafa Şentop, iki Roman milletvekilini ve Tekirdağ'daki Roman sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerini arayarak Dünya Romanlar Günü'nü kutladı" ifadeleriyle gündemde yer almıştır (Akan, 2020). Romanların gündelik hayattaki sorunlarına değinmeyen bu haberlere bir diğer örnek, Roman müzisyenlerin İzmir Belediye Başkanı için hazırladığı doğum günü kutlamasına istinaden Tunç Soyer'in, "İzmir Romanlarla güzel" ifadeleriyle haberlere konu olmasıdır ("Buca Gaziemir ve Çiğli'ye Maskematik", 2020). Yine bu minvalde, Mersin'de yaşayan Romanların "kül-

türlerini yaşayabilecekleri, ayrıca el emekleriyle elde edilen sanatsal ürünlerini sergileyebilecekleri bir alan ve yer sağlanmasını içeren komisyon raporlarının oy birliğiyle kabul edilmesi" ("Başkan Gültak'tan Pandemi Uyarısı", 2020), CHP Genel Başkan Yardımcısı Fethi Açıkel başkanlığında "Romanlar İçin Yoksulluk ve Ayrımcılık Kader Olmasın: En Canlı Renklerimiz Solmasın" başlıklı bir "politika notu" hazırlanması, "Aile Yardımları Sigortası'nın en etkin uygulama olarak kullanılmasının" hedeflenmesi (Yıldızalp Özmen, 2020), Romanların bir araya gelerek "Güzel Parti" adıyla bir siyasi parti kurması ve Hüseyin Akbulut'un genel başkan olması ("Roman Partisi Resmen Kuruldu", 2020) siyasetçileri özne kabul ederek metni kuran ve gündemi araçsallaştıran örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Haber metinlerinin bu araçsallaştırmayı en çok açık eden yönü ise, gerek sorunlar gerekse de çözüm önerileri konusunda net çalışma planı ihtiva etmeyen muğlak ve genel ifadeler ile kurulmuş olmasıdır. Örneğin "Zonguldak Valisi Mustafa Tutulmaz katılımcılara ve paydaşlara hitaben yaptığı konuşmada, eylem planında kendilerine görev düşen kurum ve kuruluşların, Roman vatandaşlarımızın karşılaştıkları sorunlara duyarlı davranarak samimiyetle, içtenlikle ve adanmışlık duygusuyla yaklaşımlarını ve üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları hassasiyetle yerine getirmelerini istedi" ifadeleri kullanılmıştır (Yılmaz, 2020). Edirne'deki eylem planı ise manşetlerde "Eylem planını hazırlayan ilk ve öncü il Edirne oldu" ifadeleriyle yer bulmuştur (Ceylan, 2020).

Siyasi aktörlerin medyadaki görünürlüklerini arttırmak adına Roman mahallelerine yaptıkları ziyaretler ve yardımlar üzerinden sıkça haberleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda, İzmir CHP Milletvekili Özcan Purçu'nun, İzmir Örnekköy'deki Roman mahallelerine erzak yardımında bulunması, haberlere "Çocukların ve ailelerin yüzünü güldürdü" başlığı ile yansımıştır ("Örnekköy'de Örnek Mesai", 2020). Bir başka haberde Purçu, "Yüzlerce aileye erzak dağıtan Purçu koronavirüste müzisyenlerin Korona şarkısı eşliğinde erzak dağıtarak farkındalık yaratmaya çalıştıklarını söyledi" ("Roman Milletvekili Purçu'dan", 2020) ifadesiyle ön plana çıkmaktadır. Mersin'de yapılan çorba yardımı, medyada "Mersin Büyükşehir Belediyesi'nin sıcak çorbası ile gün aydınlandı ve insanların yüzleri güldü" ifadeleriyle yer almıştır ("Roman Mahallesinde Gün", 2020). Çağdaş Kocaeli adlı haber kaynağında ise "Ulaşamadığımız kimse kalmasın istiyoruz" şeklinde iddialı bir başlık ile sunulan haberde "Gönülden Gönüle" adlı proje kapsamında İzmit Tavşantepe Mahallesi'ni ziyaret eden Kocaeli valisinin "Ulaşamadığımız her insan bizim için kayıptır", "bu şehirde yaşayan herkese ve her kesime ulaşmayı hedefliyoruz" sözlerinin altı çizilmiştir ("Ulaşamadığımız Kimse Kalmasın", 2020).

Tüm bu haber metinlerinde siyasi aktörlerin Romanların gündelik hayatı ile kurduğu ilişkinin yereli ve yerel deneyimi temsil etmekten uzak olduğu görülmektedir. Öte yandan sivil toplumun çeşitli kanallarından yürütülen projelerin yerel gerçeklikler ile görece daha temas içinde olduğu söylenebilir. Ancak Romanlara yönelik tasarlanan eylem planlarının çoğunun mahalle ölçeğine inmediği görülmektedir. Yerel yönetimlerin pandemi sürecinde Roman aileleri desteklemek adına yaptığı küçük çaplı yardımların medyada sürekli dolaşıma sokulduğuna şahit olsak da, günübirlik ve temel ihtiyaçlara ancak cüzi miktarda yanıt verebilecek bu yardımların, siyasetin malzemesi olmaktan öteye geçememesinden dolayı yoksulluğa çözüm üretme yönünde gelişme kaydedilmesi de mümkün olmamaktadır.

Sonuç

Koronavirüs salgınının Romanların yaşam alanları, ekonomik etkinliklerini sürdürdüğü kamusal alanlar ve yerel yönetimler ile ilişkileri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu etkileri eleştirel söylem analizi yöntemi ile ele alan bu çalışmada, gündelik hayatın dönüşümü haber metinleri üzerinden izlenmiştir.

Pandemi ile derinleşen yoksulluğun etkilerini irdeleyerek bir çerçeve çizilen bu çalışmada ilk olarak Romanların yoksulluk deneyimlerinin medyada nasıl dolaşıma girdiği incelenmiştir. Bu inceleme haber metinlerinde Roman temsillerinin iki şekilde kurulduğunu göstermiştir. Birincisi pandeminin olumsuz etkilerini ele alarak Romanları kent yoksulları olarak özne kılan metinler, ikincisi ise Romanları kültürel imgeleri ile metalaştırarak nesneleştiren ve kimliklerinden ötürü deneyimledikleri yapısal eşitsizlikleri gizleyerek toplumsal mecrada bir “renk” olarak kodlayan metinlerdir. “Tüketim kültüründe etnisitenin sıkıcı anaakım kültürü renklendirerek” (hooks, 2015, s.44) bir tüketim nesnesine dönüşme eğilimi haber metinlerinde açıkça izlenmektedir. hooks’un analizinden hareketle anaakım toplumun kendi kimlik kriziyle başa çıkarken başvurduğu özne ve nesneyi ayırma ihtiyacı (hooks 2015, s. 45) bu metinlerde kendini göstermektedir.

Çalışmanın ikinci analiz teması gündelik hayatın dönüşümüne eşlik eden ırkçı söylemlerdeki artışa odaklanmaktadır. Bu söylemler genel olarak pandemi yasaklarını ihlal etmek durumunda kalan Romanların davranışlarını Roman kültürü ve genel olarak etnik kimliği ile ilişkilendirerek izah eden bir imge üretimi aracılığıyla ırkçı söylemlere zemin hazırlamaktadır. Romanların anaakım topluma ait olmayan ötekiler olarak kodlandığı için kent mekânından temizlenmesi gereken bir grup olduğu algısı üretilmekte ve bu algı kentsel soylulaştırmanın gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü olarak çalışma, kentsel soylulaştırma gerekçesi ile Romanların yaşam alanlarında gerçekleşen tahribata odaklanmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimlerin gerek TOKİ gerekse de mega projelere yönelik neoliberal kent politikaları ekseninde Roman vatandaşların kent merkezlerinden uzaklaştırılmasının, “daha iyi bir yaşam” vaadi ile gerekçelendirildiği ancak sadece var olan yoksulluğu derinleştirdiği anlaşılmıştır. Pandemi önlemleri çerçevesinde kontrol altına alınan kamusal mekânlarda ise ayrımcılığın arttığı, bu durumun da ırkçılık yönelimlerini arttırdığı görülmektedir (Honey-Rosés ve diğerleri, 2020, s. 10). Tek kültürlü homojen yapının kamusal mekânlara hâkim kılınmasına yönelik eğilimler, mekânın kamusal olduğunu ve demokratik olma özelliğini yok etmekte, marjinal grupların mekânı özgür kullanımını olumsuz etkilemektedir (Landman, 2020, s. 212-213).

Son olarak siyasal aktörlerin Romanların yaşam mücadelesini kendi gündemlerini oluşturmak adına araçsallaştırmaları çerçevesinde kurgulanan metinlerin eleştirel bir okuması yapılmıştır. Siyasi figürlerin ve bazı STK’ların mahallere yaptıkları ziyaretler ve yardımlar üzerinden görünürlüklerinin arttığı ve haber metinlerinin öznelere olarak metinlerde merkezi bir yer buldukları görülmüştür. Romanlar ise metinlerde, bu yardımların pasif alıcıları olarak ya “günleri aydınlanan” ve “yüzleri gülen” bireyler olarak nesneleştirilmekte ya da hiçbir şekilde yer almamaktadırlar.

Romanlara yönelik tasarlanan eylem planlarının çoğunun mahalle ölçeğine inmediğine ve pandemi sürecinde Roman aileleri desteklemek adına yerel yönetimlerin yürüttüğü küçük çaplı yardım kampanyalarının sürekli doluşuma sokulduğu görülmüştür. Temel ihtiyaçları karşılamakta bile yetersiz kalan bu yardımların akıbetinin Romanların gündemden düştüğünde ne olduğu ise belirsizdir. Nihayetinde yardımlar, yoksulluğu üreten yapısal eşitsizliklere yönelik bir çözüm üretmekten ve “emniyet supabı” (Coser, 1956, s. 45) işlevi görerek kamusal vicdanı kısa süreliğine sağaltmaktan öte bir sonuç vermemektedir.

Marjinal grupların yaşadığı bölgelerdeki sorunlar yeni değildir. Ancak pandemi hali, bulaşıcı azaltmanın aciliyetiyle dezavantajlı mekânlar için yenilikçi çözümler üretilmesini gündeme taşımıştır (Golechha, 2020, s. 796). Buna karşın akademik mecralarda üretilen çözümler, merkezi ve yerel yönetimlerin gündemine yeterince yansımadağı gibi, kalıcı eylem planları da üretmemektedir. Pandemi ile mücadelede, dirençli toplumlar inşa etmek için sosyo-ekonomik dezavantajları azaltmanın önemi bir kez daha belirgin hale gelmiştir. Virüsün sınıf tanımadığını görmenin toplumsal adaletsizliklere karşı bir farkındalık yaratacağına yönelik romantik eğilimlerin ise neoliberal

kent politikalarının altında ezildiğini söylemek mümkün. Umut edilen farkındalık bir yana, pandemi koşullarındaki hayatta kalma pratikleri nedeniyle Romanların günah keçisi ilan edilmelerine aracılık eden metinler bizi Roman kültürel kimliğini dolayımlayan güç ilişkilerinin nesnel analizinden uzaklaştırmakta ve alan tanıdığı ırkçı söylemler aracılığıyla mevcut durumun üzerini örtmektedir. Sürdürülebilir ve dirençli bir toplum hayali adına, altyapı, sağlık, eğitim, istihdam, barınma gibi hizmetlerden dezavantajlı grupların adaleli bir şekilde yararlanmalarına yönelik tedbirler alınmadığı sürece olası mağduriyetin, sadece bu grupların iç dinamikleri açısından değil aynı zamanda genel toplum sağlığı, toplumsal iletişim ve gelişim açısından da tehdit oluşturacağı hesaba katılmalıdır. Sürdürülebilir toplumsal politikaların üretilmesi anlamında bir ülkenin dezavantajlı gruplarının dikkate alınması gerektiği aşikârdır.

Extended Abstract

Media Coverage of the Transformation of Everyday Life of Roma Communities during Covid-19 Pandemic

*

Ozan Uştuk

ORCID: 0000-0002-4062-8404

Ece Güleç

ORCID: 0000-0002-2725-863X

This study examines the transformation of the everyday life of Roma communities during the Covid-19 pandemic through media coverages by focusing on their living spaces, public spaces where they continue their economic activities and build their relations with local governments. The observations cover that the daily rhythms, routines, and rituals of communities in the struggle for survival, are deeply shaken to the core because of the pandemic conditions in poor living spaces. Therefore, it can be said that the pandemic reveals social inequalities that are taken for granted. Affected adversely as a result of the pandemic conditions, the Turkish Roma's daily lives are either unable to find enough coverage in the mainstream media or they are misrepresented due to the ideological affiliations of the media owners. Examining the culture-centered discourses revolving around the central and local governmental interventions towards the Roma living spaces amidst the pandemic and the relevant media exposure is herein essential so as to understand the power dynamics which takes place between Romani communities and political actors. Analyzing the culture-centered discourses circulated by the local and central governmental actors as a means to justify their policies towards urban space provides the opportunity to both evaluate the relationship between the Roma communities and political actors and to uncover hidden inequalities.

Employing a critical discourse analysis method, we have initially drawn a general framework about extreme poverty, and subsequently surveying the media coverage on the Roma people. Against this backdrop, we firstly looked at the media depiction of the Roma's experiences regarding extreme poverty.

An analysis of the produced and circulated news regarding the Roma representations within the collaborative dynamics among the media, power, and capital, which becomes more of an issue what is said as much as what is left unsaid, as well as examining the causes are of great significance. Therefore, we examined 67 news containing the word “Roma” published between March 11, 2020, when the first case of the COVID-19 virus was announced in Turkey, and December 24, 2020. Two discourses on the Roma representations emerge that are poles apart in the news regarding the pandemic. The first discourse is focusing on the image of poverty in the Roma neighborhoods, aggravating because of the pandemic. The other discourse, disregarding the poverty dimension, centers the Roma people’s cultural lifestyle via commodification of otherness and mask existing structural inequalities. Secondly, we interpreted the rise of racist discourses accompanying the transformation of everyday life and how are these discourses conceal inequalities regarding class inequalities. Ethnic identity herein becomes visible as a factor affecting access to healthcare services. This coding process causes deep racial rifts to form class division in cities, increasing socio-spatial segregation. The Roma living spaces are assessed at-risk areas in the fight against the pandemic because of the hard infrastructure and population density. That the choices made by those struggling for survival under these circumstances are judged as if they had the same conditions as those of the privileged causes burden of their poverty to be put on their shoulders. Furthermore, victim-blaming discourses mask class inequalities through racist representations, correlating violations of pandemic restrictions with the Roma cultural lifestyle. Thirdly, we investigated the damage caused by local authorities to the living spaces of Roma and the interrelation of these damages to neoliberal urban policies. Recent urban renewal projects rest on collaboration between the Mass Housing Development Administration (TOKİ) and municipalities besides payment plans with a maturity of 10-15 years. The high payment rates calculated without considering the precarious conditions caused by the informal economy in this plan usurp the right to housing of many poor. The Roma living spaces have begun to be addressed as spaces that need immediate clear out through urban renewal projects in these 15 years. This indicates that disadvantaged groups will be increasingly exposed to displacement in the near future. Finally, we engaged a critical reading of the news, in which we noticed the struggle of Roma people is instrumentalized by political actors into their agendas. The news analysis reveals that the mainstream media centers its text around the political actors, instrumentalizing the Roma agenda as political propaganda or advertising opportunity. Media channels used by associations

and non-governmental organizations, on the other hand, mostly tend to draw attention to the problems of the Roma. In spite of this, the texts in which these media channels mostly featuring themselves as actors more than the Roma are to a great extent. As for the Roma, they are either objectified as passive aid recipients or are not included at all.

To conclude, the problems faced by marginalized groups in their living spaces are not recent. However, the pandemic circumstances have brought working for innovative solutions in disadvantaged living areas to the agenda with the urgent need to reduce transmission. Academic solutions, on the other hand, do not bring the central and local governments up and do not produce effective action plans. The gravity of eliminating socioeconomic disadvantages to build resilient societies has once again become prominent. Threats of possible victimization will not only occur in the internal dynamics of these groups but also in terms of public healthcare and general welfare provided that precautions are not taken regarding the fair distribution of services such as infrastructure, healthcare, education, employment, and shelter for the disadvantaged groups. Thus, necessary precautions are of the essence to achieve a sustainable and resilient society. The socially disadvantaged groups evidently must be taken into consideration when it comes to developing sustainable social policies.

Kaynakça/References

- 48 Örgütten Ortak Açıklama Romanlar Virüsten Çok Açlıkla Mücadele Ediyor. (2020, Nisan). *Evrensel*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/401628/48-orgutten-ortak-aciklama-romanlar-virusten-cok-acikla-mucadele-ediyor>
- Advisory Group on Forced Evictions. (2020). *Mission to Istanbul*. Erişim adresi: <https://reclaimistanbul.files.wordpress.com/2011/04/2009-7-agfe-report-istanbul.pdf>
- Akagündüz, U. (2020, 15 Mayıs). Roman evine girmeyen açılım. *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/>
- Akan, A. K. (2020, 8 Nisan). TBMM Başkanı Şentop, Dünya Romanlar Günü'nü kutladı. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/>
- Akdeniz'de Toki İle Pazarlık Başlıyor. (2020, Temmuz). *Haberci*. Erişim adresi: <https://www.mersinhaberci.com/haber/22831/akdenizde-toki-ile-pazarlik-basliyor.html>
- Akkan, B. E., Deniz, M. B. ve Ertan, M. (2011). *Sosyal dışlanmanın Roman halleri*. İstanbul: Punto Baskı Çözümleri.
- Anguelovski, I., Brand, A. L., Connolly, J. J. T., Corbera, S., Kotsila, P., Steil, J., ... Argüelles Ramos, L. (2020). Expanding the boundaries of justice in urban greening scholarship: toward an emancipatory, antisubordination, intersectional and relational approach.

- Annals of the American Association of Geographers*, 110(6), 1743-1769. doi:10.1080/24694452.2020.1740579.
- Arık, V. (2020, 3 Mayıs). Küçük evlere sığmayanlar. *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/>
- Avcı, S (2020, 3 Haziran). Roman kadınların ellerinde şekillenen kamışlar enstrümana dönüşecek. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/>
- Azar, K. M. J., Shen, Z., Romanelli R. J., Lockhart, S. H., Smits, K. Robinson, S. ... Pressman, A. R. (2020). Disparities in outcomes among Covid-19 patients in a large health care system in California. *Health Affairs*, 39(7), 1253-1262. doi: 10.1377/hlthaff.2020.00598
- Baker, J., Cira, D. ve Lall, S. (2020). *Covid-19 and the urban poor addressing those in slums*. Erişim adresi: <http://pubdocs.worldbank.org/en/304801589388481883/Addressing-COVID-19-and-the-Urban-Poor-SHORT-version-rev3-logos.pdf>
- Başkan Gültak'tan Pandemi Uyarısı: "Çember Çok Daraldı". (2020, Aralık). *Haber Türk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/mersin-haberleri/82777531-baskan-gultaktan-pandemi-uyarisi-cember-cok-daraldi>
- Berta, P. (2020) Ethnicizing a pandemic: Covid-19 culture blaming and Romanian Roma. *Society for Romanian Studies Newsletter*, 42(1), 13-16. Erişim adresi: <https://society4romanianstudies.org/wp-content/uploads/2016/11/2020-Spring-Newsletter.pdf>
- Biber, A. ve Turancı, E. (2014). Toplumsal şeytan üçgeni: İktidar, hegemonya ve propaganda. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (21), 28-41. doi: 10.31123/akil.442999
- Boğazlıyan, E. (2020, 9 Ağustos). Tunç Soyer: İzmir şu anda en çok göç alan şehir. *Haber Türk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/>
- Buca Gaziemir ve Çiğli'ye Maskematik. (2020, Mayıs). *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/ege/buca-gaziemir-ve-cigliye-maskematik-6213181>
- Çamur Duyan, G. (2010). Yoksulluğun kadınlaması: Altındağ örneği. *Aile ve Toplum*. 6(22), 19-29. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197990>
- Centers for Disease Control and Prevention. (2020). *COVIDView a weekly surveillance summary of U.S. Covid-19 activity*. Erişim adresi: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/covid-data/pdf/covidview-07-31-2020.pdf>
- Çeşme'de Çadır Operasyonu! Belediye Hepsini Kaldırdı. (2020, Haziran). *Yeni Asır*. Erişim adresi: <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2020/06/16/cesmede-cadir-operasyonu-belediye-hepsini-kaldirdi#:~:text=de%20%C3%A7ad%4%B1r%20operasyonu!,Belediye%20hepsini%20kald%4%B1rd%4%B1,diren%20bir%20ki%C5%9Fi%20g%C3%B6zalt%4%B1na%20al%4%B1nd%4%B1>
- Çeşme'de Romanlara Ait Çadırlar Söküldü. (2020, Haziran). *Bianet*. Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/225887-cesme-de-romanlara-ait-cadirlar-sokuldu>
- Çeşme'de Romanların Çadırları Kaldırıldı. (2020, Haziran). *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/cesmede-romanlarin-cadirlari-kaldirildi-6236575#:~:text=Ala%C3%A7ad%4%B1%20Mahallesi%20%C5%9Eahin%20Te>

- pesi%20mevkinde,ekip-
ler%2C%20kep%C3%A7e%20deste%C4%9Fiyle%20%C3%A7ad%C4%B1rlar%C4%
B1%20kald%C4%B1rd%C4%B1
- Çeşme'deki 'Roman Çadırları Krizi' Tatliya Bağlandı. (2020, Haziran). *İzgazete*. Erişim adresi: <https://www.izgazete.net/politika/cesme-deki-roman-cadirlari-krizi-tatliya-baglandi-h49020.html>
- Çeşme'deki Yıkımlara Tepkiler Sürüyor. (2020). *Roman Medya*. Erişim adresi: <https://www.romanmedya.org/cesmedeki-yikimlara-tepkiler-suruyor/>
- Ceylan, Ö. (2020, 11 Kasım). Koruyucu aile sıralamasında Türkiye'de ikinciyiz. *Edirne Haber*. Erişim adresi: <http://www.edirnehaber.org/>
- Cole, H. V. S., Anguelovski, I., Baró, F., García-Lamarca, M., Kotsila, P., del Pulgar, Carmen., ...Triguero-Mas, M. (2020). The COVID-19 pandemic: power and privilege, gentrification, and urban environmental justice in the global north. *Cities & Health*. doi:10.1080/23748834.2020.1785176
- Corburn, J., Vlahov, D., Mberu, B., Riley, L., Teixeira Caiaffa, W., Rashid, S. F. ... Ayad, H. (2020). Slum health: Arresting covid-19 and improving well-being in urban informal settlements. *Journal of Urban Health*, 97, 348–357. doi:<https://doi.org/10.1007/s11524-020-00438-6>
- Coser, L. A. (1956). *The functions of social conflict*. New York: Routledge
- Costache, I. (2020, 22 Nisan). Until we are able to gas them like the Nazis, the Roma will infect the nation: Roma and the ethnicization of Covid-19 in Romania [Blog yazısı]. Erişim adresi: https://www.dor.ro/roma-and-the-ethnicization-of-covid-19-in-romania/?fbclid=IwAR2zeDm6-GKdfSQ3NArODqJP_hzpEYTLs807lZGuU8RSpGp_oWhTPqvg4
- Davies, J. S. ve Imbroscio, D. L. (2017). *Kentsel politika teorileri*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Demirci, C. (2020, 27 Temmuz). Roman müzisyenler en çok oyu almak için maharetlerini sergiledi. *Anadolu Ajansı*. Erişim tarihi: <https://www.aa.com.tr/>
- Depeli, G. (2013). Anayasa yazım sürecine LGBT müdahilliğinin merkez medyadaki görünümü. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (18), 38-60. Erişim adresi: <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/82672>
- Dernek Başkanı'ndan Roman Mahalleleri İçin Pozitif Ayrımcılık Çağrısı. (2020, Ağustos). *Gerçek İzmir*. Erişim adresi: <http://www.gercekizmir.com/haber/Dernek-Baskanindan-Roman-mahalleleri-icin-pozitif-ayrimcilik-cagrisi/84549>
- Douglas, M. (1966). *Purity and danger*. New York: Routledge.
- Douglas, M. (1994). *Risk and blame*. New York: Routledge.
- Ege Mahallesi'nde Dönüşüm Başlıyor. (2020, Ekim). *İzmir Büyükşehir Belediyesi*. Erişim adresi: <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/ege-mahallesi-nde-donusum-basliyor/44198/156>
- Erbalaban Yılmaz, E. (2020, 28 Ağustos). Pandemi döneminde Roman havası estirdiler. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/>
- Fuchs, C. (2020). Everyday life and everyday communication in coronavirus capitalism. *tripleC*, 18(1), 375-379. doi: <https://doi.org/10.31269/triplec.v18i1.1167>

- Fukuda-Parr, S. (1999). What does feminization of poverty mean? It isn't just lack of income. *Feminist Economics*, 5(2), 99-103. doi:<https://doi.org/10.1080/135457099337996>
- Fundación Secretariado Gitano. (2010). *Türkiye'de Romanların durumu Türkiye'de çalışma ve insana yakışır iş koşulları sorunları* (Sözleşme Referans No. VC/2009/0365). Erişim adresi: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/turkey-understanding-employment-and-decent-work-challenges-in-turkey-december-2010-turkish.pdf
- Gay y Blasco, P. ve Rodriguez Camacho, M. F. (2020, 31 Mart). Covid-19 and its impact on the Roma community: The case of Spain [Blog yazısı]. Erişim adresi: <http://somatosp-here.net/forumpost/covid-19-roma-community-spain/>
- Gilmore, W. R. (2010). Fatal couplings of power and difference: notes on racism and geography. *The Professional Geographer*, 54(1), 15-24. doi:<https://doi.org/10.1111/0033-0124.00310>
- Giritli Inceoğlu, Y. (2020, 23 Eylül). Covid-19'un dışladığı yoksul ve kırılgan grup: Romanlar. (2020). *Bianet*. Erişim adresi: <https://m.bianet.org/>
- Golding P. ve Murdock, G. (1997). *Kültür, iletişim ve ekonomi politik*. (D. Beybin Kejanlıoğlu, Çev.). S. İrvan (Ed.), *Medya Kültür Siyaset* (s.49-76) içinde. Ankara: Ark
- Golechha, M. (2020). Covid-19 containment in Asia's largest urban slum Dharavi-Mumbai, India: Lessons for policymakers globally. *J Urban Health*, 97(6), 796-801. doi: 10.1007/s11524-020-00474-2.
- Hancock, I. (2011, 10 Kasım). Romani origins and identity: New directions [Video]. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=NTsqiP196Uw>
- Honey-Rosés, J., Anguelovski, I., Chireh, V. K., Daher, C., Konijnendijk van den Bosch, C., Litt, J. S., ... Nieuwenhuijsen, M. J. (2020). The impact of COVID-19 on public space: An early review of the emerging questions – design, perceptions and inequities. *Cities & Health*. doi:10.1080/23748834.2020.1780074
- hooks, b. (1992). *Black looks: Race and representation*. Boston, MA: South End Press.
- International Labour Organization. (2020). *ILO Monitor: Covid-19 and the world of work* (3. basım). Erişim adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
- İstanbul'da Roman Havası. (2020, Ağustos). *Haber Türk*. Erişim adresi: <https://www.haber-turk.com/istanbulda-roman-havasi-2778519>
- Kağıt ve Hurda Toplayan Romanlar Virüsten Nasıl Korunacak. (2020, Mart). *Evrensel*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/399681/kagit-ve-hurda-toplayan-romanlar-virusten-nasil-korunacak>
- Karadağ, A. (2020, 18 Haziran). Çeşme'de 300 Roman yurttaş evsiz kaldı. *Birgün*. Erişim adresi: <https://www.birgun.net/>
- Kaya, İ. (2020, 8 Nisan). Roman yurttaşlar koronavirüs kaygısı içinde fark edilmiyoruz. *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/>
- Kaytanbay, E. (2020, 7 Nisan). Roman vatandaşların bize yardım verilmedi isyanı. *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/>
- Kılıç, T. (2020, 29 Nisan). Nazillili davulcular destek bekliyor. *Ses Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.sesgazetesi.com.tr/>

- Kurban, D. ve Sözeri, C. (2012). *İktidarın çarkında medya, demokratikleşme programı* (Medya raporları serisi 3). İstanbul: TESEV Yayınları.
- Landman, K. (2020). Inclusive public space: Rethinking practices of mitigation, adaptation and transformation. *Urban Design International*, 25(211), 211–214. doi: <https://doi.org/10.1057/s41289-020-00136-4>
- Lewis, O. (1968). *The culture of poverty*. L. A. Ferman, J. L. Kornbluh ve A. Haber (Ed.), *Poverty in America* (s. 405-415) içinde. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Lewis, O. (1969). *The Culture of Poverty*. D.P. Moynihan (Ed.), *On Understanding Poverty* (s. 181-193) içinde. New York: Basic Books Inc. Pub.
- Lüleburgaz’da 100 Davulcu Ramazanda Görev Yapacak. (2020, Nisan). *Haberler.com*. Erişim adresi: <https://www.haberler.com/luleburgaz-da-100-davulcu-ramazanda-gorev-yapacak-13136825-haber/>
- Matache, M. ve Bhabha, J. (2020). Anti-roma racism is spiraling during Covid-19 pandemic. *Health Hum Rights*, 22(1), 379-382. Erişim adresi: <https://www.hhrjournal.org/2020/04/anti-roma-racism-is-spiraling-during-covid-19-pandemic/>
- McLanahan, S. S. ve Kelly, E. L. (1999). *The feminization of poverty: Past and future*. J. S. Chafetz (Ed.), *Handbook of the sociology of gender* (s. 127-45.) içinde. New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Merrifield, A., Negri, A. Bayat, A., Harvey, D., Wacquant, L., Amoros, M. ve Torlak, S. (2014). *Mekân meselesi*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Mollaer, F. (2020, 18 Kasım). Kültür leviathanı: Sağ kültürelciliğin kaynaklarına giriş [Blog Yazısı]. Erişim adresi: https://terrabayt.com/dusunce/kultur-leviathani-sag-kulturelcligin-kaynaklarina-giris/#_ftnref1.
- Nida, H. (2020a, 12 Kasım). Kapı kapı dolaşarak Roman kadınlara İstanbul Sözleşmesi’ni anlatıyor. *Gazete Duvar*. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/>
- Nida, H. (2020b, 23 Temmuz). Roman kadınlar, AB Türkiye Delegasyonu Başkanı ile bir araya geldi: Onurlu bir yaşam istiyoruz. *T24*. Erişim adresi: <https://t24.com.tr/>
- Örnekköy’de Örnek Mesai. (2020, Mayıs). *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/ege/ornekkoyde-ornek-mesai-6215852>
- Pearce, D. (1978). The Feminization of poverty: Woman work and welfare. *Urban And Social Change Review*, 11(1), 28-36.
- Reuters Staff. (2020, 17 Nisan). Bulgaria’s Roma fear Coronavirus lockdowns leave them with no means to live [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us7health-coronavirus-bulgaria-roma/bulgarias-roma-fear-coronavirus-lockdowns-leavethem-with-no-means-to-live-idUSKBN21Z362>
- Roman İlahi Grubundan Korona Konseri. (2020, Nisan). *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/canakkale/2020/04/25/roman-ilahi-grubundan-korona-konseri>
- Roman Kadınlar Anlatıyor: Duymadıklarımızı Belgeseli Yayınlandı. (2020, Kasım). *Gazete Duvar*. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/roman-kadinlar-anlatiyor-duymadiklarimizi-belgeseli-yayinlandi-haber-1504808>

- Roman Mahallesinde Gün, Büyükşehir'in Sıcak Çorbasıyla Aydınlanıyor. (2020, Aralık). *Tele1*. Erişim adresi: <https://tele1.com.tr/roman-mahallesinde-gun-buyuksehirin-sicak-corbasiyla-aydinlaniyor-292852/>
- Roman Milletvekili Purçu'dan Korona Uyarısı: "Romanlar Korona Salgınına Karşı Çaresiz". (2020, Mart). *Gazetem İzmir*. Erişim adresi: <https://www.gazetemizmir.com/roman-milletvekili-purcu-dan-korona-uyarisi-romanlar-korona-salginina-karsi-care-siz/57398/>
- Roman Müzisyenler İşçiler İçin Çaldı. (2020, Nisan). *Haberler.com*. Erişim adresi: <https://www.haberler.com/roman-muzisyenler-isciler-icin-caldi-13177393-haberi/>
- Roman Müzisyenler İstanbullularla Buluşuyor. (2020, Ağustos). *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/roman-muzisyenler-istanbullularla-bulusuyor-1759803>
- Roman Partisi Resmen Kuruldu: Seçimlerde İddialılar. (2020, Ağustos). *Yeniçağ*. Erişim adresi: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/roman-partisi-resmen-kuruldu-secimlerde-iddialilar-294635h.htm>
- Romanlar 49 Yıl Sonra İlk Defa Sessiz Kaldı Romanlar Korona Virüsü Nedeniyle Günlerini Kutlayamadı. (2020, Nisan). *Haber Türk*. Erişim adresi: <https://www.haber-turk.com/aydin-haberleri/77001001-romanlar-49-yil-sonra-ilk-defa-sessiz-kaldiro-romanlar-korona-virusu-nedeniyle-gunlerini>
- Salama, A. M. (2020). Coronavirus questions that will not go away: Interrogating urban and socio-spatial implications of COVID-19 measures [version 1; peer review: 3 approved]. *Emerald Open Research*, 2(14), 1-16. doi: <https://doi.org/10.35241/emeraldopenres.13561.1>
- Sivrikaya, E. (2020, 20 Kasım). Roman kadınlar anlatıyor çözülmesi gereken çok problem var. *Gazete Duvar*. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/>
- STK'lardan Ortak Açıklama: Roman Aileden Özür Dilensin. (2020, Nisan). *Euronews*. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2020/04/09/stk-lardan-ortak-ac-klama-roman-aile-den-ozur-dilensin>
- Tampe, T. (2020). Potential impacts of COVID-19 in urban slums: Addressing challenges to protect the world's most vulnerable. *Cities & Health*, 389(10068), 1-4. doi: 10.1080/23748834.2020.1791443
- Tok, H. (2020, 5 Nisan). Roman kadınların koronavirüs günleri çocuğuma yedirmek için ebegümece topluyorum. *Evrensel*. Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/>
- Tokdoğan, N. (2013). Hak haberciliğinde temel bir uğrak: Kadın odaklı habercilik ve Jinha örneği. *Mülkiye Dergisi*, 37(3), 9-35. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/159>
- Tokyay, M. (2020, 20 Temmuz). AB Türkiye'deki Roman kadınlara destek veriyor. *Euronews*. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/>
- Torun, T. (2020, 28 Nisan). Roman halkının virüsle imtihanı. *Gazete Duvar*. Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/>
- Tunç Cox, A. ve Uştuk, O. (2019). The Roma image in the mainstream Turkish audiovisual media: Sixty years of stereotyping. *Romani Studies*, 29(2), 159-179. doi: 10.3828/rs.2019.7

- Ulaşamadığımız Kimse Kalmasın İstiyoruz. (2020, Ekim). *Çağdaş Kocaeli*. Erişim adresi: <https://www.cagdaskocaeli.com.tr/foto/5619732/ulasamadigimiz-kimse-kalmasin-istiyoruz>
- UN-Habitat. (2011). *State of the world's cities 2010/2011*. London: Earthscan Publishing.
- UN-Habitat. (2015). *Slum almanac*. Nairobi: UNON.
- United Nations Development Programme. (2020). *Coronavirus vs. inequality*. Erişim adresi: <https://feature.undp.org/coronavirus-vs-inequality/>
- Ürgir, B. (2020, 18 Haziran). Çeşme'de Roman vatandaşların yaşadığı çadırların yıkılması sosyal medyanın gündeminde. *Listelist*. Erişim adresi: <https://listelist.com/>
- Uştuk, O. (2021). Roman kimliğinin çatışmalı inşası: "Fotokopi Romanlık" karşısında otantik Romanlık. *Folklor Edebiyat*. 27(1), 151-166. doi: 10.22559/folklor.1271
- Van Criekingen, M. ve Decroly, J. M. (2003). Revisiting the diversity of gentrification: Neighbourhood renewal processes in Brussels and Montreal. *Urban Studies*, 40(12), 2451-2468. doi: 10.1080/0042098032000136156
- Van Dijk, T. A. (2005). *Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları*. M. Küçük (Ed.), *Medya, iktidar, ideoloji* (s. 315-376) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Wiemers, E. E., Abrahams, S., Alfakhri, M., Hotz, V. J., Schoeni, R. F. ve Seltzer, J. A. (2020). Disparities in vulnerability to severe complications from Covid-19 in the United States. *medRxiv*, 1-37. doi: 10.1101/2020.05.28.20115899
- Yıldızalp Özmen, M. (2020, 9 Nisan). CHP Romanlara ilişkin politika notu hazırladı. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/>
- Yılmaz, G. (2020, 24 Nisan). İstanbul'da ramazan davulcuları maske takarak mesaiye başladı. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/>
- Yılmaz, Ş. (2020, 16 Aralık). Roman vatandaşların hizmete erişimi ile ilgili eylem planı değerlendirildi. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/>

Back to the Future: Interpretation of Post-COVID-19 Architecture through 1960s Futurism

*

Elif Öztekin¹

ORCID: 0000-0002-3711-180X

Bilge Karakaş²

ORCID: 0000-0003-2078-0836

Abstract

COVID-19 has changed the configuration and needs in architectural and urban spaces. Today, only the pandemic's short-term consequences have been seen in architecture, whereas the long-term influences are still being discussed. This article aims to look for an insight into post-pandemic architecture in the long term through the futuristic architectural projects of the 1960s. For that purpose, this study primarily conducts a literature review about post-disease architecture after 19th-century epidemics. Following that, three significant figures of the futurist architecture movement, Buckminster Fuller, Reyner Banham, and Archigram, were chosen as case studies to highlight the sterile, isolated, and technology bounded aspects of this movement. By also looking at the healthy environment criteria and the short-term architectural discussions after the COVID-19 outbreak, the selected architects' distinctive theories and unique science-fiction projects were examined and discussed concerning contagious diseases and pandemic's reflections on spaces. According to the interpretation of these architect's works and arguments, an open-ended, nomadic, formless architecture in which technology and infrastructure gave the individual better freedom could be associated with the post-pandemic built environment.

Keywords: COVID-19 architecture, post-pandemic architecture, architectural utopias, futurist architecture.

---

¹ R. A., Muğla Sıtkı Koçman University, E-mail: elifoztek@yahoo.com

² R. A., METU, E-mail: bilgek@metu.edu.tr

Geleceğe Dönüş: COVID-19 Sonrası Mimarlığını 1960'lar Fütürizmi Üzerinden Yorumlama

*

Elif Öztekin³

ORCID: 0000-0002-3711-180X

Bilge Karakaş⁴

ORCID: 0000-0003-2078-0836

Öz

COVID-19 pandemisi, mimari ve kentsel mekan ihtiyaçlarını ve pratiklerini değiştirmeye başladı. Bugüne dek pandeminin mimarlık üzerindeki yalnızca kısa vadeli etkileri görülmüştür ve uzun vadeli etkileri hakkında tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Bu makale, 1960'larda diğer salgınlar ve savaşlar sonrası yaratılan fütüristik mimari projeler aracılığıyla, pandemi sonrası mimarisinin uzun vadeli sonuçlarını öngörmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada öncelikle 19. yüzyılda başlayan salgınlar sonrası oluşturulan mimari kriterler hakkında literatür taraması yapılmıştır. Ardından, fütürist mimarlık hareketinin üç önemli figürü olan Buckminster Fuller, Reyner Banham ve Archigram, örnek vakalar olarak seçilmiştir. Bu mimarların teorileri ve projeleri, 60lar fütürizminin steril, izole ve teknolojiye dayanan yönlerini vurgulayarak incelenmiştir. COVID-19 salgını sonrası belirlenen sağlıklı çevre kriterlerini ve kısa dönemde ortaya çıkan mimari tartışmaları da irdeleyerek, bu mimarların özgün teorileri ve bilimkurgu projeleri, günümüzdeki pandemi sürecinin mekansal pratikleri açısından incelenmiş ve tartışılmıştır. Bu önemli figürlerin eserleri yorumlandığında; teknoloji ve altyapının bireyi özgürleştirdiği, açık-uçlu, göçebe, formsuz bir mimarlık, pandemi sonrası yapılı çevre ile ilişkilendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19 mimarisi, pandemi sonrası mimarlık, mimari ütopyalar, fütürist mimarlık.

³ Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, E-mail: elifoztek@yahoo.com

⁴ Arş. Gör., ODTÜ, E-mail: bilgek@metu.edu.tr

Introduction

As a global issue that has been changing human beings' daily lives worldwide, the recent COVID-19 pandemic has triggered an inquiry in many human practices, including the built spaces. The solutions to the rapid transmission of the virus have changed many daily practices of people and have abruptly altered the experiencing of spaces, which can be illustrated by the surprisingly emptied city squares and limited daily life into the house and workspace mainly. Yet, regarding that COVID-19 is not the primary pandemic that humanity is facing, it is not hard to foresee that these are only the short-term responses to the situation. Considering that numerous authors point out the influence of the previous pandemics on the built space; it may be anticipated that the change in the architectural spaces will not only remain as a change of experience of the existing spaces, but the outcomes of the crisis will reverberate in architectural practice and planning of the cities in the long term. Whereas the medical methods had been prominent in fighting contagious diseases in recent years, the absence of a guaranteed treatment or a vaccine necessitates a return to the solutions that are bound to space, such as isolation, social distancing, or quarantine (Budds, 2020; William J. Hercules, Diana C. Anderson & Marc Sansom, 2020). Hence, it becomes worth looking at the previous pandemics to see the already found answers to some questions. Accordingly, research questions that direct the study are as follows:

- What are the architectural solutions preferred in previous epidemics or worldwide catastrophes?
- What are the short-term solutions that emerged for the control of the COVID-19 pandemic?
- Could previous experiences in post-disaster architecture give clues about the long-term effects of COVID-19 on architectural styles?

Some previous architectural ideas seem particularly valuable for answering these research questions, as their solutions are compatible with the conditions created by the recent pandemic. In this regard, the futuristic architecture of the 1960s comes to the fore, as it constitutes a bridge between the 20th century post-pandemic, post-war architecture and today's automatized and computerized architectural practices. Therefore, this paper elaborates on architecture's rapid responses to the worldwide catastrophe, together with the futuristic architectural ideas of the 1960s. The emerging architectural practices, ideas, and changing daily habits due to the current

pandemic can be evaluated to make a connection between the futuristic architectural designs or discourses and the very recent examples of COVID-19 architecture. Therefore, this paper aims to shed light on the architectural necessities of the COVID-19 crisis and provide new insight into the future architectural approaches by associating today's applications and ideas with the futurist examples of the 1960s.

Methodology of the Study

Production of architectural knowledge is a deontological process as theories are produced not after the practices but simultaneously or beforehand (Groat & Wang, 2013, p.116). This feature of the architectural research intrinsically provides insight into future conditions (Groat & Wang, 2013, p.130-131). Similarly, this study looks for an understanding of post-pandemic architecture through similar experiences and movements in the 1960s' futurism. Therefore, after a literature review about post-disease architecture in former epidemics, this study investigates the futuristic architectural projects of the 1960s. Three architects or architectural teams who were among the most remarkable figures of this movement were chosen as case studies: Buckminster Fuller, Reyner Banham, and Archigram. These architects are seen valuable to mention in this study as they have already analyzed the better and sterile life conditions that came with technologies and presented a new lifestyle together with a paradigm shift in cities. In their ideas, they referred to technology and isolation, with seeking freedom and mobility at the same time, which COVID-19 pandemic might force masses to be.

In order to analyze these architectural ideas of the post-epidemics and 1960s futurism properly in relation to the pandemic, this study continues by revealing the short-term architectural solutions and healthy environment criteria found in existing COVID-19 literature. Then, in the discussion part, the 1960s' distinctive theories and unique science-fiction projects were intertwined with the post-pandemic architecture. As a result, this study aims to bring a new point of view to the practice of architecture as well as the academic field related to the current pandemic by examining discourse and positions in the 1960s.

Post-disease Architecture in the Former Epidemics

In the 19th century, the immigration of large populations from agricultural areas to cities to work in factories caused European countries to suffer several

contagious diseases (Porter, 1999, p.77). Overcrowding due to industrialization, urban sprawl, lack of clean water, deprivation of hygiene in domestic and urban areas, poor sanitation, and environmental pollution are the reasons for these diseases (Porter, 1999, p.77; Kılıç, Şahan & Bahadır, 2014, p.497-498; Park, 2018, p.10). Diphtheria, tuberculosis, typhoid, typhus, and cholera are some of the epidemics that occurred in 19th century industrialized cities. In these epidemics, quarantine and isolation procedures remained inefficient; therefore, epidemics forced governments to take precautions in the urban environment (Porter, 1999, 79). Thus, infectious diseases impacted the transformation of the built environment in urban, domestic, and infrastructural scales and public hygiene programs.

The United Kingdom was prior to public health efforts by enacting Public Health Acts in 1872 and 1875. The act was a reform that involves sewerage, refuse, and freshwater. Governmental officers and doctors were commissioned in order to monitor and enforce public health decisions (Gorsky, 2011, p.43). The sanitary systems were improved in cities, and environmental pollution was eliminated to overcome the contagion (Porter, 1999, 80-81). In London, crowded and low-income populations were given proper houses, and infected houses were immediately destroyed (Porter, 1999, 88). In the 19th century France, the concept of hygiene was given importance, intertwined with political, social, and urban actions (Park, 2018, p.14). Similar to London, sanitary reform had been done in Paris. The city's infrastructure was built to increase sanitation and to introduce public hygiene programs (Park, 2018, p.5). The city was re-planned and had a massive reconstruction in the reign of Napoleon III and his aidant Hausmann in the 19th century. Large streets opened in between congested areas, which became fever nests. By this action, it was also aimed to prevent social disorder and possible upheavals, which are implicitly correlated to the effects of epidemics (Park, 2018, p.11; Porter, 2018, 79). In Germany, due to outbreaks, national campaigns were started to raise public awareness on hygiene, infection, and its control at the beginning of the 20th century. Health exhibitions were done to inform people about contagious diseases. (Brecht & Nikolow, 2000, p.511). The First International Hygiene Exhibition in Dresden could be shown as an example. Founded in 1903, the exhibition drew such a great deal of attention that it visited other cities of Germany and then turned into a permanent collection (Brecht & Nikolow, 2000, p.511).

Modern architecture and planning parallel this international hygiene movement (Yılmaz, 2016, p.503). Colomina states that tuberculosis, an

epidemic in the early 20th century, deeply influenced modern architecture's formation and success (2008, p.31). Modernization presented a protective life without infections and germs because a healthy worker is fundamental for the continuity and efficacy of the production system (Yılmaz, 2016, p. 504). Therefore, features of modern architecture promised healthy spaces. While dirt, disorder, darkness, and infectious diseases were linked to the traditional understanding, hygiene, lightness, and a clean future were matched to modernity (Yılmaz, 2016, p.503). To illustrate, sufficient sunlight, adequate ventilation, and white-clean surfaces were used to prevent conditions that cause tuberculosis' emergence and spread (Colomina, 2008, p.31). These ideas also contributed to Le Corbusier's five principles of architecture. For Le Corbusier, as technology developed, humans threw away the old tools and adopted the new ones as part of a healthier behavior. So the architect implies that, at the beginning of the 20th century, houses should transform as well. For him, the conventional house is dusty, unhealthy, disgusting, and immoral (Le Corbusier, 1931/1986, p.13). On the other hand, the elevated buildings on pilotis could protect the residents from humidity, and a roof garden promotes them to sunbathe and do exercises, which are beneficial for health (Colomina, 2008, p.31-32). Furthermore, in his book entitled *Towards A New Architecture*, he criticizes places that are not exposed to wind and sunlight, such as courtyards and narrow streets, and finds them unhealthy. Instead, Corbusier proposes large flat areas that get sunlight and air and have greenery, lots of trees, and sports areas (Le Corbusier, 1931/1986, p.46).

Since the style was promoted by medical discourse, modern architecture's internationality has resulted from the globality of the contagion (Colomina, 2008, p.31-32). The health concepts influenced the production of space and architectural form in the early 20th century, but the issue lost its topicality since hygiene concern left its place to economic values and liberalization in the 1960s (Yılmaz, 2016, p.505). Nevertheless, 20th-century architecture presents a striking example of how epidemics can influence architecture. Also, as an alternative to traditional preventive methods like quarantine and isolation, modern architecture in the 20th century presents similar experiences to the current day, so it could offer an insight into post-pandemic architecture.

Futuristic Projections in the 1960s: Fuller, Banham, and Archigram's Bubbles

The compelling conditions created by the COVID-19 pandemic are not only compared to the previous pandemics but also the previous world wars due to the health-related, economic, and social problems. The effects of World War II reverberated until after the 1960s and changed the pace of architecture by the futurist projections of the architects. With an idealist approach enabled by the emerging technologies, futurist architecture is revived in the 60s by numerous architects or groups, including Eero Saarinen, Alvar Aalto, Cedric Price, Ant Farm, Haus-Rucker-Co, as well as Buckminster Fuller, Reyner Banham, and Archigram. As this paper argues that the technology-bound responses to the post-war situation are compatible with the current spatial necessities, the last three architects/groups will be investigated as examples.

In the post-war period, the new technologies were highly influential on architecture, including the spread of cars or automotive production and technology, wartime technologies, and most importantly, space exploration technologies and aircraft production. The architects, including Reyner Banham and Buckminster Fuller, worked for the aircraft industry and achieved to reflect their wartime experiences upon their designs by envisioning a science-fiction-like life that could put the technology into the service and benefit of humanity. The sci-fi architecture of the era was based on new technologies such as spacecraft, aircraft, or automobiles, which had an extensive impact on popular culture as well. Sci-fi was valued because it triggers the imagination or the technological developments, and in architecture, experimentations with the new technologies emerged. Mechanized production and automatization systems triggered the design of pneumatic or prefabricated temporary structures combined with infrastructures and information processing systems.

Buckminster Fuller, a pioneer designer with his futuristic constructions, inspired many architects to develop fictive ideas on the future of architecture. The main focuses of his designs are on celebrating technology and mass production, in addition to minor aims like structural firmness and affordability or providing a healthy environment (Fuller, 1953). However, he was aware of exhaustible resources of energy and sustainability (Bober & Oktaba, 2019, p.668), and he used environmental conditioning cores and machines in some of his designs.

Fuller's early projects, the Dymaxion car and the house, were based on a house's mobility and lightness. The architect, inspired by the technological

improvements in aviation and naval technologies, thought of dymaxion as a four-dimensional "floating structure" (Leslie, 2001, p.162). His main concern was benefiting from technology and industry; therefore, Fuller considered a house as a machine to be manufactured in the factory (Keats, 2016, p.57). Inspired by the automobiles, the architect also gave mobility to the house.

It could be said that the dome structures developed by Fuller had long-term reverberations as those inspired many architects to create bubble-like spaces, including Reyner Banham and Archigram. He envisaged a dome that covers Manhattan (Figure.1) (Keats, 2016, p.35; Bober & Oktaba, 2019, p.667). The dome's purpose was to exclude unwanted dust, environmental conditions, and traffic from the city. In fact, Fuller claimed that the dome would also save energy and cost, preventing heat loss in winter (Bober & Oktaba, 2019, p.667). Similarly, his geodesic dome projects, such as the Cardboard House, Hollywood Hills Dome, and The Montreal Biosphere, are other examples of futuristic bubble projects.

Figure 1. The dome over Manhattan (Source: Courtesy The Estate of R. Buckminster Fuller, 1960 as cited in Keats, 2017)

Similar to Fuller, Reyner Banham also had concerns about healthy, comfortable spaces provided by mechanized systems. In his book entitled "Theory and Design in the First Machine Age," Banham claims that technology is the central concept that creates new design problems and leads

to generating new forms and styles. Not just from the Industrial Revolution to today, but from the origins of architecture, technology has been changing and constituting new environments (Banham, 1967, p.12). Thus, architectural history is not a sequence of styles, but technology directs these styles (Rubin, 2015, p.114). Regarding this idea, for Banham, it is possible to predict the prospective situation of architecture by reviewing new technologies.

For the importance that he gives to technology, Banham was influenced deeply by Buckminster Fuller's ideas merging architecture and science (Rubin, 2015, p.116). Similar to Fuller, Banham also interrogated about the future conditions of housing. In his article entitled "A Home Is Not a House," he claims that in the 20th century, the house had become only a cover for hiding all mechanical services needed for living, such as water and sewage pipes, electrical network, air ducts, and suspended ceilings (1965, p.70). He states that the ideal of cleanliness leads to improved mechanical services in modern American buildings (1965, p.73), which can be associated with infrastructure development after the epidemics of the 19th century. For Banham, since these services are recently emerging technology, those do not precisely fit in modern architecture's aesthetics. These new infrastructures could not be transformed into a new type of aesthetic and architecture, so a paradigm shift is needed to integrate mechanics in architecture. (1965, p.70)

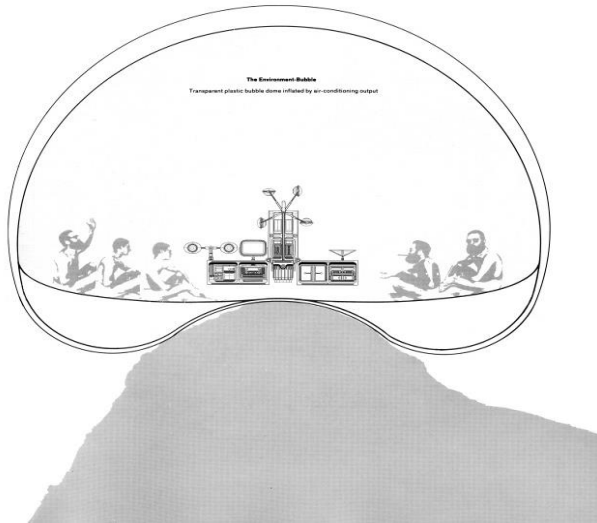
Moreover, according to Banham, mechanical services are the only part that is required for a decent shelter; therefore, he proposes "The Environment Bubble" (Figure 2). This bubble includes a car, food, clothes, and a transparent pneumatic dome in addition to mechanical services, which is "a properly set-up standard of living package" with Buckminster Fuller's words (1965, p.76). It could be said that the mechanical services in Banham's environmental bubble are a developed version of Fuller's mechanical core at the center of his house designs, as in the Dymaxion house or Hollywood Hills dome.

Like Fuller, Banham foresees a new architecture that frees itself from the foundations or the other connections to the earth and includes all necessary functions in a compact mobile space. Furthermore, the architect emphasizes the nomadic lifestyle and mobility of the spaces, as he states that "...if it could be rendered more compact and mobile, and be uprooted from its dependency on static utilities, the trailer could fulfill its promise to put a nation on wheels" (Banham, 1965, p.72).

The architect regards this kind of flexibility as the next stage of architecture and highlights the advantage of mobility in terms of creating less weight by

referring to Buckminster Fuller's words that draw attention to the unnecessary monumentality: "Madam, do you know what your house weighs?" (1965, p.74).

Banham corroborates his idea of "Environmental Bubble" by emphasizing its similarity to modern class houses. The architect says a glasshouse is "little more than service core" and only simplifies it (1965, p.79). The fireplace is replaced with a campfire as part of a nomadic lifestyle. "Interpenetration of indoor to outdoor" is provided by the transparent, mobile membrane (1965, p.79). Banham also reminds us that this type of formation is for isolated individuals, not for crowds (1965, p.76), making his designs relatable to our day. Thus, envisioning an individualist, nomadic lifestyle, Fuller said that "the environment will be completely controlled, and the house concept will be eliminated" (As cited in Whiteley, 2002, p.190).

Figure2. Banham's Environmental Bubble (Source:Banham, 1965, p.77)

The Archigram group also had similar tendencies with Fuller and Banham for valuing technological progress and aiming to revitalize the faith in progress that has been lost after the war. The group was advocating a technological revolution that would benefit the affluence and comfort of societies, and by using the power of technology, they refused the uncomfortable monumentalism of architecture (Sadler, 2005, p.,50). As well as the technological innovations, they were inspired by Fuller's works. So the group utilized systems rather than forms, including Fuller's geodesic systems (Sadler, 2005, p.8). Adding up a pop cachet

on the "science fiction aura" of Fuller's architecture, Archigram created a sci-fi architecture, which, according to Banham, is necessary for technological improvement and building the future (Sadler, 2005, p.37). The computers and communications were also inspirational for Archigram. Communication by transportation as well as images and technology were valued. They envisioned computer systems controlling the environment and designed according to these future technologies. For instance, the Computer City project included sensory devices that can detect the citizens' needs and changes and computer systems responding to those.

For providing technological opportunities, the infrastructure becomes essential, as was for Fuller and Banham. Archigram was concerned with infrastructure in the first years, so they developed megastructure projects that provided technical systems to organize the community. For instance, the Plug-in-City project, inspired by Japanese metabolism, was composed of an infrastructure system and modular living units that can be plugged in. In fact, in the latter years, Archigram focused on modular living units and produced self-contained kits or skins which would respond to the post-war housing crisis in England (Sadler, 2005; Steiner, 2009).

Under the influence of mass production and consumer culture, Archigram prioritized the living units' prefabrication, modularity, and flexibility. The prefabricated houses were designed with three elements, which Banham also emphasized: bathroom (Core), bubble (prefabricated shelter), systems (infrastructure) (Steiner, 2009). The prefabrication system was seen as a tool for producing disposable houses and providing factory-made shelters to solve the housing problem (Sadler, 2005, p.37). The group was well aware that technology would enable nomadism and the disposable systems, living kits can provide more freedom, flow for the human being (Steiner, 2009, p.105-106).

Also, the ideas of flexibility and mobility were being considered as in the seminal project Walking City. Yet the Group's work tended to be even more indeterminate, open-ended by time. An essential step for this indeterminate, open-ended architecture were the capsule-like kits and nomadic systems. Many prefabricated capsule homes were designed, such as the Living Pod (1966), Gasket Homes (1965), and Capsule Homes (1964). Those were inspired by Fuller's wartime works and emergency dwelling units, as well as the space technologies, spacesuits, as habitable skins (Sadler, 2005, p.100; Steiner, 2009, p.136-137). The group was dreaming of a mobile world and imagining architecture as something that can be carried with individuals (Steiner, 2009, p.

144). To illustrate, David Greene's Living Pod project was inspired by the lunar modules of NASA, which made "heroic efforts to inhabit alien environments" (Figure 3) (Sadler, 2005, p. 129). Later on, this idea of inhabiting alien environments was seen as suitable for adventurous individuals who do not want to stay in the same place and enabled them to survive in compelling conditions.

Another example of these kits is the cushicle/suitaloon designed by Mike Webb as a pneumatic, dome-shaped membrane (Figure 4). Inspired by Frei Otto's spacesuit design that behaved like a part of the human skin, the cushicle was a mixture of the two boundaries: outfits and buildings. In this example, architecture becomes a surface that separates the inside from the outside or clean from dirty. Also, as the responsive computerized systems unite the body with the environment, home becomes clothing, clothing becomes home. As seen in the below image, it also strikes attention that David Green is wearing the Infogonk spectacles, which are the prototype of virtual reality headset for educational or informative purposes. The suitaloon, in this sense, predicts the isolated but virtually connected lifestyle of the 2020 pandemic.

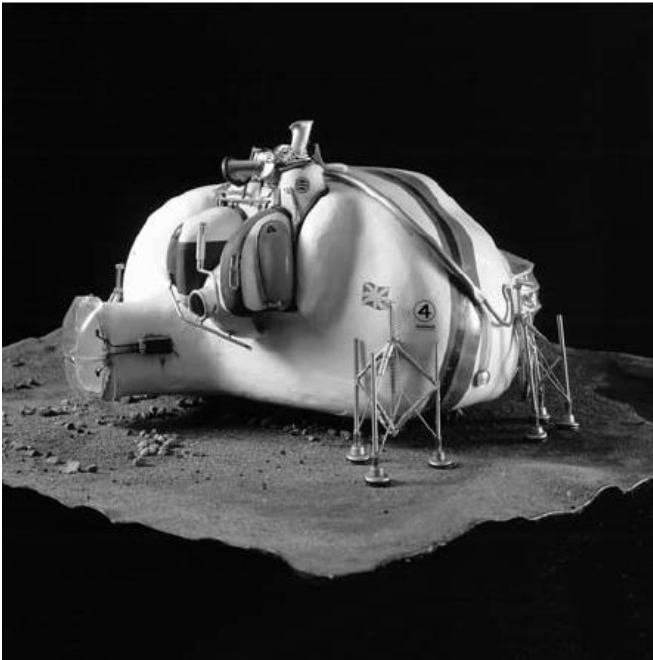

Figure 3. David Greene's Living Pod project (Source: Sadler, 2005)

Figure 4. Cushicle in Milan Triennale, 1968 (Source: "Milanogram (Triennale)", 2010)

In both Archigram's living kits and Banham's environmental bubble, an issue that strikes attention is that the spaces are designed mostly for the individual. Sadler states that the bare-naked man was the actual subject of the avant-garde architecture of the 50s and 60s (2005, p.65). Although he says that this interest in the single human body tended towards individualism or even hedonism, this discussion can be brought back to the agenda because now it is known that the isolation and health of every individual can influence the health of millions.

Short term responses to Covid-19 Architecture

With the emergence of the Coronavirus, health concepts in the spatial realm came to the agenda again. At our current day, the impact of architectural design on healthy living and prevention of contamination has become an important topic, and it is possible to observe architectural reactions similar to the previous epidemics as well as the post-war idealism of the 1960s. Hence, it is worth considering the literature on COVID-19 architecture before discussing the examples of spatial experiments that resemble futuristic cases.

It is seen that at this point, COVID-19 architecture has two major missions: preserving healthy individuals and providing medical support for contaminated ones, and it is observed that the recent literature on the architecture of the COVID-19 pandemic has two major foci: the daily spaces and the emergency hospitals. The studies about the daily spaces mainly tend to envision the upcoming changes in the built space by looking at the short-term responses, whereas the studies about the rapidly built hospitals look at the novel construction methods.

The new daily habits imposed by the pandemic were mostly reflected upon the workspaces and homes. A striking difference of the recent pandemic from the previous ones can be pointed out as the technological facilities that allowed many people to continue their work or education remotely. Although the opportunity to work from home provides more personal space, the high populations living in the smaller areas make the mass housing and apartments a critical issue. The common spaces of high-rise housings are suggested to be more spacious, and smart technologies are prioritized for the shared equipment such as elevators, and sterile materials are promoted (Alter, 2020; Lubell, 2020). Moreover, as time passed at the house has increased drastically, the types of domestic activities have increased, and the living space is adapted as a workspace, gym, school, or an area for various other activities (Lubell, 2020).

Nevertheless, home office is not possible for numerous jobs (Dejtar, 2020; Papu & Pal, 2020); thus, a change in workspaces is still in demand. One of the central ideas is that the open-plan working spaces will no longer be preferred, as more private spaces and partitions are necessitated in the offices (Wainwright, 2020; Alter, 2020; Lubell, 2020; Molla, 2020). It is also suggested that the density of the workspaces will have to be decreased by either limiting the number of users within the offices or by enlarging the building footprint. Even with the increased area and partitions, the workspaces are still public spaces; thus, the virus transmission via the surfaces has to be resolved either by using sanitary materials or smart technologies that restrict touching the surfaces (Wainwright, 2020; Molla, 2020). Also, as an issue before the recent crisis, healthier standards of the buildings are promoted. The workspaces are expected to receive necessary amounts of natural light and ventilation, include fewer toxic materials and have easy access to the open spaces, and relate to the natural elements (Lubell, 2020).

The ideas about offices and housing are also related to some common proponents about the cities. As the suggested implementations of smart technologies and enlarging spaces will increase the expense of the construction, it is assumed that the low-rise buildings will be preferred in the following years. Following that, it is suggested that the population density can be decreased by decentralizing the cities with low-rise buildings (Acuto, 2020; Makhno, 2020). Besides smart cities (Allam & Jones, 2020) the future settlements are also envisaged as sustainable, self-sufficient, and more pedestrian and bicycle-friendly, which will reduce the interaction with the

crowds. (Wainwright, 2020, Megaheda & Ghoneimb, 2020; Makhno, 2020; Dreessen, 2020; Muggah & Ermacora, 2020).

Along with these rapid changes and predictions about the daily spaces, the new hospitals and building technologies also became the focus of architecture. One of the main reasons why Coronavirus caused a global crisis was its rapid transmission to numerous people in a short while and the inadequate capacity of hospitals. With the help of novel building technologies, the hospitals suitable for the specific conditions of COVID-19 treatments and prevention regulations were constructed rapidly. These construction methods are valued as examples of upcoming necessities in medical and daily spaces. Three construction strategies are mainly followed for providing medical support during the pandemics: modular construction, adaptive reuse, and lightweight architecture (Lubell, 2020; Megaheda & Ghoneimb, 2020).

Many hospitals' primary choice for additional structures or building emergency hospitals from scratch has been modular construction. The Huoshenshan and Leishenshan hospitals built in China are prominent examples of modularly constructed COVID-19 hospitals (CBC, 2020; Lubell, 2020). Both have more than 1000 beds capacity and were built in under two weeks due to modular construction convenience. Modular buildings are also preferred for the low cost. The mechanical services necessary to provide the standards of COVID-19 treatment, such as negative pressure rooms, are pre-installed. Besides increasing the construction speed, these pre-installed services also reduce human interaction during the construction, which is a significant precaution (Hatcher, 2020).

As the second strategy, fabric and inflatable structures are preferred due to their speed, portability, and low cost. The inflatable structures are preferred in all types of emergencies and disasters, such as temporary care units, inspired by the wartime tent-like structures (Lubell, 2020; Megaheda & Ghoneimb, 2020). The most prominent example of this construction type is the emergency hospital built in Hidalgo, Mexico, designed as composed of inflatable modular units (Lubell, 2020; Megaheda & Ghoneimb, 2020; TechnoDimension, 2020). Whereas it stands out as a relatively temporary method compared to modular construction, inflatable systems are recyclable, so more sustainable (TechnoDimension, 2020).

The adaptive reuse of the emptied public spaces such as sports venues or parking lots has been another way to support the existing hospitals. In some cases, such as the Nightingale Hospital in London, temporary structures are installed in the existing hospitals (Lubell, 2020; Megaheda & Ghoneimb,

2020). There are also examples of permanent transformations of other facilities to hospitals, such as the emergency hospital built over the Atatürk Airport runways in Istanbul (Reuters, 2020). Also, hotels or dormitories are used as hospitals as well, as the room arrangements and technical infrastructures are suitable for transforming into hospitals (Lubell, 2020).

The importance of the adaptive reuse strategy lies in the fact that it sheds light on the discussions about flexible spaces that can accord with the rapid change of humanity's needs (Molla, 2020). Yet, the same is the case for modular construction and lightweight architectures. Although these hospitals are the primary examples of the COVID-19 architecture, it could be anticipated that the fast change of daily habits necessitates an immediate shift in architecture which could follow the steps of medical architecture.

Discussion: Bubble Architecture as a long term response to Covid-19 Environment

When the ideas of Fuller, Banham, and Archigram are reviewed, all envisaged a future with a transparent dome or bubble with necessary services and technology that could serve for a mobile, nomadic, individualist, and formless architecture. In these futuristic ideas, the architects' focus is providing a controlled environment and optimum conditions for individuals. These features can contribute to spatial changes necessitated by the new normal in the Coronavirus pandemic. To illustrate, Buckminster Fuller's aim to create a healthier, controlled environment with geodesic domes and mechanical systems seems very relevant to the current concerns on designing healthy environments. Even if building a geodesic dome upon an isolated or quarantined city is still a futuristic or utopic/dystopic idea, the geodesic dome systems' descendants, as in Banham or Archigram's paper-based projects, highly relate to our current day.

The bubble or kit projects were important for separating inside from outside or clean from the dirty. Today, again, the two kinds of boundaries, buildings, and clothes, play a crucial role in preventing transmission. The people are encouraged to stay within these boundaries by either wearing facemasks and transparent face shields or staying at their homes. The bubble architectures of Fuller, Banham, and Archigram seem to be an alternative solution for COVID-19 architecture. The infrastructure bubble can be a rapid, modular, and flexible system as the transparency can enable socializing and isolating at the same time. In fact, the inflatable hospitals are not the only examples of pneumatic, bubble-like structures used after the COVID

pandemic, but the bubble spaces are being offered as a solution for isolating and socializing at the same time. For instance, the Berlin-based art group "Plastique Fantastique," which had been experimenting with plastic materials on temporary spaces, developed projects such as transparent sphere masks or mobile personal protective space for doctors (PlastiqueFantastique, 2020) (Figure 5). Also, the band Flaming Lips organized a concert in Oklahoma, in which both the artists and audiences participated inside individual bubbles. (Savage, 2021) (Figure 6). Thus, it seems as the inflatable spaces which Banham, Fuller, and Archigram envisioned might isolate the individuals as compulsory in the COVID-19 pandemic while enabling them to socialize at the same time.

Figure 5. Mobile personal protective space for doctors (Source: "Plastique Fantastique", 2010)

Figure 6. A concert in Oklahoma (Source: "The Flaming Lips Announce 'World's First Space Bubble Concert'", 2020)

Moreover, Fuller, Archigram, and especially Banham foresaw the "uprooted" or rootless houses corroborating with the nomadic lifestyle. All three pictured a living space around the fireplace like in camping, as the bubble architecture enables the residents to live a mobile, individual and nomadic life. The flexibility and mobility of spaces that these architects emphasize are crucial in our day. Coronavirus contagion fastened the transition process from conventional architecture to this kind of lifestyle envisioned by futurist architects. As many spaces can not be used now, rapid, emergent solutions to convert and transform the spaces are necessary. Today, the quick modular construction rooting from the post-war Japanese architectural movement, metabolism, is a very suitable response to many challenging life conditions. However, even more, flexible solutions are in demand. People need more individual and isolated spaces, whereas they do not want to stay fixed in the same place and plan configuration. Therefore, the idea of building-in-becoming seems very valuable for the COVID-19 architecture.

The mobility of the bubbles seems useful for not only supporting everyday tasks but also for enabling a nomadic lifestyle. The freedom supported by the technology has already been bringing the ideas of distance-working or digital nomadism even before the recent pandemic. The infrastructure, which Fuller, Banham, and Archigram prioritized, became more compact day by day after the 1960s; evolving into the smart cities of the current day. Today, with wireless technologies, not only the houses but also the individuals became uprooted. Therefore, the idea of nomadism has been reflecting in architecture as well. For instance, the bubble hotels were already a trend before the pandemic and created the concept of 'glamping,' which brings luxurious comfort to camping. After the Coronavirus breakout, camping became much more popular among people, as they can be better isolated and connected to nature.

Conclusion

The sci-fi, futuristic architecture that Fuller, Banham, and Archigram envisaged depicts an open-ended, nomadic, formless architecture in which the technology and infrastructure gave the individual better freedom. Today, it has become easier to realize their dreams due to the much-developed communication and infrastructure systems. Also, with the COVID-19 pandemic, some of their envisionings became necessary. The shared vision of

Fuller, Banham, and Archigram indicates today as a transitional phase into post-covid architecture. This transition phase has already started before the pandemic with the rapidly evolving technology and informational devices. In our current day, it might be easily observed that with the help of accelerating digitalization and developing technologies, humanity has much more opportunities and facilities than the dreams of the previous century's visionaries. Besides making the social isolation process easier, the current technologies were already enabling the freedom of movement. Distance working is not a new paradigm, but digital nomadism was an issue well before the pandemic. This transition could be indicated as a digital turn or a paradigm shift. Whatever the name is, it could be said that Fuller, Banham, and Archigram predicted some of the features of future architecture. These features are being technology-based, mobile, nomadic, or formless like a bubble. Regarding the COVID-19 pandemic, it could be interpreted that these aspects are valid for today. Corona disease increased, supported, and fastened this transition from the conventional, static architecture to moveable, inflatable, flexible, lightweight, rapid solutions, which are systems rather than forms.

It should also be indicated that they could not wholly foresee the concepts of sustainability and exhaustible energy resources. Although Fuller noticed these issues, others supported disposable and mass-produced houses. Mass production and disposable spaces are problematic issues today, but it should be remembered that one of Archigram's motivations was producing low-cost, rapid buildings. As Archigram was criticized for disregarding natural sources and supporting capitalist economies, the rapid, low-cost construction systems should be reconsidered to find relatively sustainable and eco-friendly solutions. Regarding that the post-covid cities are expected to be more connected with nature, it is understood that the technology could and should be used to re-connect humanity and nature back to each other.

Today, it is not hard to imagine that many people, including business people, students, artists, or any other who live in highly populated cities, in high-rise mass houses can live in nature, with minimal carbon footprint glamping tents or bubbles or any nomadic shelter that could cover their needs. Therefore, it can be concluded that the post-covid architecture would be much more dependent on technology, but in such a way that technology will be a tool for an uprooted, mobile, sterile, and nature-connected lifestyle.

Kaynakça/References

- Acuto, M. (2020). COVID-19: Lessons for an urban(izing) world. *One Earth*, 317 - 319.
- Allam, Z., & Jones, D. (2020). Pandemic stricken cities on lockdown. Where are our planning and design professionals [now, then and into the future]? *Land Use Policy*, 1 - 5.
- Alter, L. (2020, April 14). Architecture after the Coronavirus. *Treehugger*, Retrieved from: <https://www.treehugger.com/architecture-after-coronavirus-4847942>
- Banham, R. (1965). "A Home is not a house". *Art in America*, 2, 70-79.
- Banham, R. (1967). *Theory and design in the first machine age*. (2d ed.). New York: Praeger.
- Betsky, A. (2020, March 12). The coronavirus, meatspace, and architecture. *Architect magazine*, Retrieved from: https://www.architectmagazine.com/practice/the-coronavirus-meatspace-and-architecture_o
- Bober, W. & Oktaba, M. (2019). "R.B. Fuller's innovative architectural designs". 7th Annual International Conference on Architecture and Civil Engineering.
- Brecht, C. & Nikolow, S. (2000). "Displaying the invisible: Volkskrankheiten on exhibition in imperial Germany". *Studies in History and Philosophy of Science*, 31(4), 511-530.
- Budds, D. (2020, March 17). Design in the age of pandemics. *Curbed*, Retrieved from: <https://www.curbed.com/2020/3/17/21178962/design-pandemics-coronavirus-quarantine>
- CBC. (2020, February 07). How China built two hospitals in two weeks to combat the Coronavirus. *CBC Radio*, Retrieved from: <https://www.cbc.ca/radio/day6/oscar-villains-lynn-beyak-coronavirus-hospitals-weinstein-s-lawyer-the-creator-of-comic-sans-and-more-1.5454398/how-china-built-two-hospitals-in-two-weeks-to-combat-the-coronavirus-1.5454409>
- Chang, V. (2020, April 19). The post-pandemic style. *Slate*, Retrieved from: <https://slate.com/business/2020/04/coronavirus-architecture-1918-flu-cholera-modernism.html>
- CNA. (2020, April 03). UK opens new hospital erected in conference centre to fight COVID-19. *Channel News Asia*, Retrieved from: <https://www.channelnewsasia.com/news/world/uk-new-hospital-covid-19-coronavirus-conference-centre-12607028>
- Colomina, B. (2008). "X-ray architecture: illness as metaphor". *Positions*, (0), 30-35.
- Dejtar, F. (2020, March 27). Is coronavirus pandemic accelerating the digitalization and automation of cities?. *Archdaily*, Retrieved from: <https://www.archdaily.com/936064/is-coronavirus-pandemic-accelerating-the-digitalization-and-automation-of-cities>
- Dreessen, T. (2020, March 04). How COVID-19 will change the design of our cities. *Ottawa Business Journal*. Retrieved from: <https://obj.ca/article/sponsored-architects-dca-how-covid-19-will-change-design-our-cities>

- Fuller, B. R. (1953). "The cardboard house". *Perspecta*, 2, 28-35.
- Gorsky, M. (2011). "Public health in the West since 1800". In V. Berridge (Ed.) *Public Health in History* (pp.42-57). Maidenhead: Open University Press.
- Groat, L. & Wang, D. (2013). *Architectural research methods*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Hatcher, J. (2020, April 23). Modular buildings in the time of COVID-19. *Smart Buildings Magazine*, Retrieved from: <https://smartbuildingsmagazine.com/features/modular-buildings-in-the-time-of-covid-19>
- Jeffery, A. (2020, April 03). Photos of field hospitals set up around the world to treat coronavirus patients. *CNBC*, Retrieved from: <https://www.cnbc.com/2020/04/03/photos-of-field-hospitals-set-up-around-the-world-to-treat-coronavirus-patients.html>
- Keats, J. (2016). *You belong to the universe: Buckminster Fuller and the future*. New York: Oxford University Press.
- Keats, J. (2017, September 25). A dome over Manhattan? U.N. in flushing? See the New York that might have been at the Queens Museum. *Forbes*, Retrieved from: <https://www.forbes.com/sites/jonathonkeats/2017/09/25/never-built-new-york/?sh=20ba58fa4633>
- Kılıç, B., Şahan, C. & Bahadır, H. (2014). "History and content of public health specialization training and employment policies in the world and Turkey". *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 13(6), 495-504.
- Klaus, I. (2020, April 06). The post-pandemic urban future is already here. *Bloomberg*, Retrieved from: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-06/how-will-the-pandemic-transform-urban-space>
- Le Corbusier (1986). *Towards a new architecture*. (F. Etchells, Trans.). New York: Dover Publications. (Originally published in 1931).
- Leslie, T. W. (2001). "Energetic geometries: the Dymaxion Map and the skin/structure fusion of Buckminster Fuller's geodesics". *Theory*, 5(2), 161-170.
- Lubell, S. (2020, April 22). Commentary: Past pandemics changed the design of cities. Six ways COVID-19 could do the same. *Los Angeles Times*, Retrieved from: <https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2020-04-22/coronavirus-pandemics-architecture-urban-design>
- Makhno, S. (2020, March 25). Life after Coronavirus: how will the pandemic affect our homes?. *Dezeen*, Retrieved from: <https://www.dezeen.com/2020/03/25/life-after-coronavirus-impact-homes-design-architecture/>
- Megaheda, N. A., & Ghoneimb, E. M. (2020). Antivirus-built environment: Lessons learned from COVID-19 pandemic. *Sustainable Cities and Society*, 1 - 9.
- Milanogram (Triennale). (2010). *Archigram Archival Project*, Retrieved From <http://archigram.westminster.ac.uk/project.php?id=112>

- Molla, R. (2020, April 14). This is the end of the office as we know it. *Vox*, Retrieved from: <https://www.vox.com/recode/2020/4/14/21211789/coronavirus-office-space-work-from-home-design-architecture-real-estate>
- Muggah, R., & Ermacora, T. (2020, April 20). Opinion: Redesigning the COVID-19 city. *NPR*, Retrieved from: <https://www.npr.org/2020/04/20/839418905/opinion-redesigning-the-covid-19-city>
- Papu, S., & Pal, S. (2020, April 28). Braced for impact: Architectural praxis in a post-pandemic Society (Preprint). *Sagepub*, Retrieved from: https://advance.sagepub.com/articles/Braced_for_Impact_Architectural_Praxis_in_a_Post-Pandemic_Society/12196959/1
- Park, S. (2018). *Ideals of the body: Architecture, urbanism, and hygiene in post-revolutionary Paris*. Pittsburgh, Pa.: University of Pittsburgh Press.
- PlastiqueFantastique. (2020). Mobile PPS: Personal protective space for doctors. *Plastique Fantastique*, Retrieved from: <https://plastique-fantastique.de/Mobile-PPS-for-Doctors>
- Porter, D. (1999). *Health, civilization and the state: A history of public health from ancient to modern times*. London: Routledge.
- The flaming lips announce “World’s first space bubble concert”. (2020, 11 12). Retrieved from: <https://consequenceofsound.net/2020/11/the-flaming-lips-space-bubble-concert/>

Pandemi Sürecinde Ev: Gündelik Pratikler ve Yeni Kamusallığın Deneyimi

*

Zemzem Taşgüzen Pülât¹
ORCID: 0000-0001-7766-4487

Öz

Ev, içinde konumlandığımız hallerimizle birlikte sürekli değiştirdiğimiz; en fazla değişimin kendisini konuşmamız gereken bir kamusalığa işaret eder. Bu değişim, zamanı da vurgulamayı gerektirir; gündelik zaman, toplumsal süreçler, kırılma anları vb. Bir kırılma, aynı zamanda “örtaklaşma” durumlarından biri, dünyada milyonlarca insanı “evde kalmaya” zorlayan Covid-19 pandemisi olmuştur. Pratiklerimizin değiştiği ve yenilerinin eve girdiği bu süreçte, ortak bir sorunsalın içinden geçen bireyler olarak evi nasıl dönüştürdük ve yeni kamusalığı nasıl deneyimledik? Farklı deneyimleri ortaya koymak, genelleştirme eğiliminin baskın olduğu her durumda olduğu gibi, gündelik hayatın eve sığıldığı-sığamadığının tartışıldığı bu süreçte de önemlidir. Gündelik değişimi anlayabilmek açısından, çalışma ortamını eve taşıyabilen, Türkiye’de farklı şehirlerde yaşayan yedi kadımla çevrimiçi/görüntülü görüşmeler gerçekleştirildi. Görüşmeler sonucunda bazı meselelerin ön plana çıktığı, farklı şekillerde tekrarlandığı görülmüştür: pratiklerin ve mekânın dönüşümü, mekândan farklı istifade etme yollarının aranması, boş zamana yabancılaşma, kişinin gündelik ritmiyle, toplumsal ritmin uzlaşamama hali ve kamusal alan eksikliğinin deneyimlenme halleri. Bu çalışmada pandemi durumuyla çatışma/uzlaşma kaygısı taşımadan, meseleye gündelik pratiklerin ve yeni kamusalığın deneyimi açısından eleştirel yaklaşmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda, görüşme yapılan öznelerin gündelik hayat anlatıları Henri Lefebvre’nin boş zaman, yabancılaşma, ritim kavramları üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *ev, covid-19, gündelik pratikler, deneyim, kamusal alan*

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, E-mail: zemzementasguzen@artuklu.edu.tr

idealkent©

ISSN: 1307-9905 E-ISSN: 2602-2133

Sayı *Issue* Covid-19 Özel Sayısı, Cilt *Volume* 12, Yıl *Year* 2021-Özel Sayı, 586-608,

DOI:10.31198/idealkent.871640

Home In Times Of The Pandemic: Daily Practices and The Experiences Of New Publicity

*

Zemzem Taşgüzen Pülat²
ORCID: 0000-0001-7766-4487

Abstract

The home constantly changes according to the states we are in; it refers to a domain of action and publicity that we need to discuss the change itself. This also requires an emphasis on temporality; of everyday, social process and also of breaking points. One of these breaking points is the Covid-19 pandemic that forces millions of people to “stay home” around the world. In this period where our domestic practices change, and re-defined with the introduction of new practices, how do we transform the house as individuals and how we are affected by the new publicity? In order to understand this change, seven women from Turkey who were able to work from home were interviewed by Zoom platform. As a result of the interviews, it was seen that some issues were repeated in different ways: the transformation of practices and space, failure to reconcile with the daily rhythm of the person and social rhythm and experiencing the lack of public space. The research approaches the issue critically in terms of housing studies and notion of everyday. In this context, the everyday narratives of individuals will be discussed through Henri Lefebvre’s concepts of free time, alienation and rhythm.

Keywords: home, covid-19, daily practices, experience, public space

---

² Asst. Prof., Mardin Artuklu University, E-mail: zemzemasguzen@artuklu.edu.tr

idealkent© Kent Araştırmaları Dergisi (*Journal of Urban Studies*)

<http://idealkentdergisi.com>

Geliş Tarihi *Received Date*: 08.03.2021 Kabul Tarihi *Accepted Date*: 07.09.2021

Giriş: Korona Günlerinde Ev³

Ev, çeşitli ikilikler çerçevesinde tanımlanan, zıtlıkların içinden kurulan bir alan olageldi çoğu zaman. İçerisi-dışarı, tekin-tekinsizlik, bireysel-toplumsal, özel-kamusal eve dair farklı yazınsal alanlarda karşımıza çıkabilecek kavram ikiliklerini oluştururlar. Evden kaçmaya dair oldukça geniş bir yazınsal külliyat, kapı eşiğinden dışarı adım atmaya özgürlükle ilişkilendirir. “Gitmek ya da kalmak” diyor N. Gürbilek (2010, s.75), “evin bize dayattığı -yoksa bağışladığı mı demeliyim- bir ikilem bu”. Ev, bu kavram ikiliklerinin bir tarafında konumlanıp diğere tarafı dışlamaz; aksine bu kavram ikiliklerinin gri alanlarında, çeperlerinde oluşur. İçerideyken dışarıya dair meseleler, durumlar, şeyler içeriye sızar. Ev, bireysel ve toplumsal var oluşumuzu kurduğumuz yer, toplumsallık demektir. Bireyi toplumsaldan ayıran çizgi nasıl kolayca tayin edilemezse, ev de bireysel ve toplumsal ara kesitleri imler, sürekli yeniden oluşturur. Ev, Freud’un “tekinsiz” kavramıyla ilgili söylediklerini çağrıştırır; yabancı ve bilinemedik olanla değil, aşına ve çok iyi bilinen, ancak bastırılma sonucu yabancılaşmış olan bir şeyle karşılaşmanın potansiyel gerilimleriyle bizi yüzleştirir (aktaran Suner, 2015, s. 175).

Diğere yandan ev, günümüzde en çok da “tekin, güvenli yer” kavramıyla ilişkilendirilmektedir. “Kant modernitenin şafağında evden sokağa çıkmanın keyfi ve neşesiyle yazıyordu, bugün biz modernitenin alacakaranlığında ensemizde ‘sıçan deliği’ nin soğuk nefesiyle, keder ve korkuyla sığınabileceğimiz evler arıyoruz ya da her an aramak zorunda kalabiliriz” (Argın’dan aktaran Gürbilek, 2020, s. 25).

Pandemi durumunun ortaya çıkmasıyla birlikte eve dair, belki de şu ana kadar hiç olmadığı şekilde büyük bir kalabalıkla birlikte düşünmeye başlarız. Evin sloganlaşmasına şahitlik edip (“evde kal hayat kurtar”, “evde yaşam var”, “hayat eve sığar”), ev imgeleri bombardımanına maruz kalırız. Her yönden evin, dışarıda gerçekleştirilen birçok eylemi içerebileceğine dair mesajlarla karşılaşırız. Ev, yeniden bir ikiliğin öznesi olagelir. Tekinsiz dışarıya karşı “güvende” olabileceğimiz “tek yer”dir artık. Geçmişte kimi zaman yüceltilerek “dokunulmaz” hale getirilen, mimarlık üretimi alanında ve yazınsal anlamda

³ Gabriel Garcia Marquez’in “Kolera Günlerinde Aşk” romanına referansla atılmış bir başlık. Dünyanın salgınlarla imtihanının tarihsel bağlamının da araştırıldığı korona günlerinde; geçmiş salgınlara bakarak oradaki deneyimi ve süreci anlama çabası, sırf başlığının uyandırdığı etkiyle dahi olsa kitabı, sosyal mecralarda, günümüz pandemi sürecinin en çok okunan ve paylaşılan kitaplarından biri yaptı.

"gerektiği ölçüde" ve tüm dinamikleriyle ele alınmaktan kaçınılan, pek de dik-kate alınmayan evin bir kez daha "yüceltildiğine" şahitlik ediyoruz.⁴ Bu durumda Gürbilek (2020, s. 11)'in şu cümlesini hatırlamadan edemeyiz: "Yığın-ların yersiz yurtsuzluğa zorlandığı bir çağda evin mecazi anlamının düzanlam-ını silecek kadar öne çıkmasında bir terslik var".

Kimi yaklaşıma göre evin bu "yeni" hali bir tür kuşatılma süreci. Çeşitli kurumların beklenti ve eylemleriyle, tüketim ritüelleriyle, hizmet alımlarıyla, pratiklerin dönüşümüyle ev hiç olmadığı kadar sınırlandırılmış, denetim altına alınmış ve kapatılmış durumda.⁵ Bir başka yaklaşıma göre ise; toplumsal üretimin mekânı olan "ev"den yeni toplumsal imkânlar üretilecektir.⁶ Herhangi bir teze tutunmadan, evin yüceltilmesine de mesafelenerek, özneler nezdinde durumuna bakmak ve eleştirel yaklaşmak 'yeni ezberler' yapmaktan bizi kurtarabilir. Böylece birey ve gündelik hayat arasındaki diyalojik süreç, tanımlanmış söylemlerin ötesine geçmeye olanak sağlayabilir.

Gereğe ve Yöntem

Bir diyalog oluşturabilmek, süreçteki tikel farklılıkları ve deneyim çeşitliliğini anlayabilmek açısından bu çalışmada, bireysel derinlikli görüşme yöntemi kullanılmıştır. Eysel pratiklerin ve değişiminin daha net anlaşılması açısından evde 'birleriyle' birlikte yaşayan kişiler seçilmiştir. Görüşmeler 8 Mayıs-27 Mayıs 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş; görüşmeciler, yazarın kendi çevresinden seçilmiştir. Görüşmecilerin üçü Mardin'de, biri İstanbul'da, ikisi Ankara'da ve biri Urfa'da yaşamaktadır.⁷ Görüşmecilerle, yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiş olup; çalışmanın amacı kişilere görüşme öncesi açıklanmıştır. Verilerinin kaybolmaması adına görüşmeler

⁴ Burada bahsedilen durum, evin / konutun çoğunlukla fiziksel, tipolojik, morfolojik bir yaklaşımla ele alınması; gündelik ve domestik yaşamın geri planda kalmasıdır. Yazarın doktora tez çalışması bu konuda bir eleştiri sunmaktadır: *Domestik Yaşam: Bir Konut Kuramı İçin Altılık, Mardin Artuklu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), 2019.*

⁵ Bu yazılardan birini Hakkı Yırtıcı kaleme aldı: "Toplama Ev: Ev İşgal Altında", 2020.

⁶ Bu yaklaşımda, bazı durumlarda mimarlığın ve mikro ölçekte de evin "kurtarıcı" pozisyonuna sokulması riski bulunmaktadır. Mimarlığın yüceltilme yaklaşımına mesafelenerek, ama mekânın, kentsel örgütlenmenin de önemini iskalamayan yaklaşımlar geliştirilmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bunlardan biri, "Yeni Deneyimlerin Mahali Olarak: Salgın Günlerinde Ev" (Düzen, Gezici Yalçın, 2020) isimli makaleyle bu çalışma tamamlandığında karşılaştım. Evin özneler açısından anlamı ve deneyimlenmesi üzerine, pandemi öncesinde olduğu gibi pandemi sonrasında da, daha fazla çalışmaya ihtiyaç var.

⁷ Bu çalışmada ismi geçen, domestik deneyimlerini paylaşarak katkıda bulunan tüm görüşmecilere çok teşekkür ederim.

dijital ortamda kayıt altına alınmış, bu noktada görüşmecilerin onayı alınmıştır. Görüşmeler yaklaşık 45 dakika sürmüş, görüşmecilere bilgilendirilmiş onay formu imzalatılmıştır. Çalışmanın amaçlarından biri, bu öznel verilerin pandemi dönemi açısından literatüre farklı boyutlarla katkıda bulunmasıdır. Görüşmeler standart sorularla yönlendirilmiş olmamakla birlikte genel çerçeveyi; pratiklerdeki değişim, pandemi sürecinde eve giren nesnelere-şyalar, süreçte en fazla-en az vakit geçirilen alanlar, kamusal eylemler vb. oluşturmuştur. Görüşmecilerin gündelik hayat anlatıları Henri Lefebvre'nin boş zaman, yabancılaşma ve ritim kavramları üzerinden tartışılmıştır.

Amaç ve Kavramsal Çerçeve

Görüşmeler sonucunda bazı meselelerin ön plana çıktığı, görüşmeciler tarafından farklı şekillerde tekrarlandığı görülmüştür. Bunları şu şekilde sıralamak mümkün: Pratiklerin ve mekânın dönüşümü, mekândan istifade etme yollarının aranması, boş zaman (ve pratiklere) yabancılaşma, kişinin gündelik/evsel ritmiyle, toplumsal (kamusal) ritimlerin uzlaşamama hali.

Pandemiyle birlikte bireyin zaman kavrayışı değişmiş; günün ancak belli saatlerinde evde olan birey, pandemiyle birlikte tüm gün evde bulunmaya başlamıştır. Bu durumun psikolojik ve fiziksel etkileri bir yana; gündelik pratikler, bireyin yaşadığı mekan ve kullandığı nesnelere açısından önemli etkileri vardır. Çalışma dışındaki zamanı, genel olarak boş zaman olarak tariflemek mümkündür. Boş zaman kavramı, antik çağdan bu yana tartışılan çok boyutlu bir kavram olarak bu çalışmada, H. Lefebvre ve B. Chul Han yaklaşımından tartışılmıştır. Lefebvre (2010), "boş zaman" a gündelik hayat ekseninden detaylı bir açılım sağlar. Gündelik ve domestik zamanın ev mekan-sallığında iç içe geçmesi yeni bir ortak durumdur. Diğer yandan bu ortak durumu her birey kendince ve koşullarınca deneyimler. Lefebvre'nin ritim vurgusu, beden-mekan-olay örgüsüne dair açılımları, bu yeni deneyimi konumlandırmak açısından önemlidir. Chul Han ise (2019), *Zamanın Kokusu*'nda "derin düşünce zamanı", "serbest zaman" gibi ifadeler ekseninde, antik çağdan günümüze, boş zamana dair bir izlek sunar.

Bu çalışma, her iki yazarın da açılımları üzerinden, pandemi halinin yarattığı "zaman" kavrayışını tartışmayı amaçlar. Pandemi sürecinde, evden çalışabilen bireyin "boş zamanı" neye dönüşmüştür? Dışarının/mekanik zamanının devre dışı kalmasıyla birlikte bireyin kendi evsel zamanının/ritminin ön plana çıkması, bunun deneyimlenme biçimlerinin tarihsel bir izlek

üzerinden okunması, bu yeni hali anlamlandırmayı ve tartışmayı kolaylaştırır. Böylece “Giriş” bölümünde belirtilen “evin işgal edildiğine” dair tartışmalara da bu noktada eklenmek amaçlanmaktadır.

Yabancılaşma kavramı, görüşmecilerin gündelik anlatılarının işaret ettiği bir diğer kavram olarak, önemlidir. Kavramın, “emek” ilişkisine vurgu yapan Marx (2018, s. 80), “insanı (1) doğadan, ve (2) kendinden, kendi etkin işlevlerinden, kendi hayat-etkinliğinden yabancılaştırırken, yabancılaşmış emek, türü insana yabancılaştırır” der. “Özgür”, “bilinçli etkinlik” insanın kendine ve üretimine yabancılaşmaması açısından gereklidir. Henri Lefebvre (2012), *Gündelik Hayatın Eleştirisi-II*'de yabancılaşma kavramının tarihselliğine, Hegel'in ve Marx'ın yaklaşımlarına vurgu yaparak, kendi önermelerini tartışmaya açar. Yabancılaşmanın sayısız biçiminin olmasını, faaliyetlerin şeyleşmesini, çeşitli yabancılaşma biçimlerinin birbirinden farklılıklarını, gündelik hayattaki yabancılaşmayı vb. somut örnekler üzerinden açıklar (ss. 219-229). Boş zaman kavramı gibi yabancılaşma kavramının da oturduğu bu tarihsel zemine, pandemi sürecini de eklemek mümkün. Pandemi sürecinin öznel nezdinde farklı sonuçlarının olabileceği gerçeğiyle birlikte, yarattığı “yabancılaşma biçimlerine” bakmak, genel kabullerin sorgulanmasını sağlayabilir.

Yaşayanların, evlerinin ‘fizikselliğini’ yorumlama ve dönüştürme biçimlerini, gündelik pratiklerle birlikte tartışmak bir diğer önemli başlığı oluşturmaktadır. Son bölümde ise ‘yeni’ kamusalılığı deşifre etmek; yeni pratiklerin deneyimlenme hallerini ve kentsel ilişkileri tartışmak amaçlanmıştır. Çalışmanın kavramsal açılımı, **Şekil 1**'deki kavramsal açılım diyagramında özetlenmiştir. Bu diyagramda boş zaman, gündelik pratiklerin değişimi ve kamusal ritmin evsel ritimle çatışma hali ana başlıkları altında çalışmanın tartışma güzergahı ve kavramları okunmaktadır. Son başlık olan “yeni kamusalılığın deneyimi”, kamusal ritmin ve evsel ritmin çatışma halinin bir çıktısı olarak bu çalışmada yorumlanmaktadır. Bu diyagramda özetlenen kavramsal ilişkiler ağının, belli bir zamansal aralıktaki (Mart-Mayıs 2020) dinamik bir süreci tariflediği vurgulanmalıdır.

Eve Yabancılaşma Biçimleri

Bazı görüşmecilerin evdeki sürece dair ifadeleri; hanehalkı ve nesnelere ilişkiler, pratikler ve boş zaman üzerine yorumları, evi yabancılaşma kavramıyla birlikte tartışmanın önemine işaret eder (bakınız **Şekil 1**). Gündelik ve domestik pratiklere yabancılaşma, bireyin eve kapanma sürecinde başka bir biçime dönüşmüş, her bireyin yabancılaşması da evdeki deneyim ve kurduğu

ilişkisellikler bağlamında farklılaşmıştır. Uyku, yemek ve çalışma, yabancılaşılabilir pratiklerin başında gelmektedir.

Uyku düzenim çok değişti, allak bullak oldu. Yemek yapasım, kahvaltı hazırlayasım, bir şey üretesim yok açıkçası. Başlangıçta, evde kalacağımızı, okula gitmeyeceğimizi ilan ettiklerinde, evi seven biri olarak, daha fazla okuyacağımı, tezime daha iyi konsantre olacağımı, çocuğumla daha fazla ilgileneceğimi düşündüğüm için sevinmiştim. Ama öyle olmadı. Bunları yapamamakla birlikte sıkıldım evden. (Bahar, kişisel iletişim, 9 Mayıs 2020).

Temel pratiklerle ilişkimizin farklılaşmasının yanında, uzaktan çalışma yöntemlerinin şu ana kadar hiç olmadığı şekilde -aynı anda- etkinleştirilmesiyle birlikte ev içinde ve ekranların önünde uzun saatlere karşılık gelen 'yeni' bir pratik oluşmakta ve bu pratiğin, Lefebvre (2019)'nin "teknolojik yabancılaşmayla" ilgili söylemlerine yeni bir 'tipoloji' oluşturduğu düşünülmektedir:

Boş vakitler, parçalı çalışmaya kıyasla 'yabancılaşmadan kurtarır', fakat eğlenmenin ve oyalanmanın da kendine özgü yabancılaşmaları vardır. Falanca teknik insan faaliyetlerini doğa karşısında ya da daha az etkin bir teknik karşısında 'yabancılaşmadan kurtarır', fakat daha derin olabilecek teknolojik bir yabancılaşma getirir (parçalı çalışma, tekniğin toplumsal buyrukları vb) (Lefebvre, 2019, s. 221).

Pratikler arasındaki zaman ve mekân sınırlarının muğlaklaşmasının, yabancılaşmanın ölçütünü belirlediği düşünülmektedir. Çalışma mekânı, evin salonu, yatak odası, çalışma odası ya da mutfak olabilir. Evden çalışmanın aynı zamanda bilgisayar ekranında kişinin kendisiyle birlikte bulunduğu 'arka planın' da görünmesini gerektirdiği durumlarda, başkaları tarafından neyin/ne kadarının görüldüğü/görünmediği ve mahremiyet kavramı gibi başka dinamikler de devreye girmektedir. Hanehalkının çalışma ortamında bulunması, bireysel alanın oluşması ya da oluşmaması gibi durumlar yabancılaşma ölçütlerini etkilemektedir. Evimize kendi seçimimizle başkalarını aldığımız bir durumdan, seçim yapamadığımız bir duruma geçiş 'oldukça beklenmedik' ve hızlı gerçekleşmiştir.

Büyük kaos aslında. Dengeyi kuramıyorsun, ev temizlerken aklın yapman gerekenlerde kalıyor, çalışırken aklın evde yapılması gerekenlere gidiyor. Evde olduğum için sürekli, sabah kalktığımda evdeki kanepeleri, koltuğu, battaniyeyi dağınık görmeye tahammül edemiyorum. Çünkü o artık benim çalışma manzaram. Orayı toplamam gerektiğini düşünüyorum. Mutfakta mermerin üzerine bir şeyler varsa sabah kalktığımda orayı toplama ihtiyacı hissediyorum. İki saat çalışıp, öğle yemeğini hazırlamak için tekrar mutfaka gidiyorum. Tuvalete gittiysem çamaşır yıkayayım diyorum. (Dilan, kişisel iletişim, 8 Mayıs 2020).

Gündelik hayatın, Lefebvre'nin ifadesiyle, bir "veçhesi" olarak çalışma mekanizmaları tarihsel süreç içerisinde ve özellikle günümüz dijital örgütlenmede gündelik hayatın diğer veçhelerini baskılamakta, bir yönüyle de denetlenmektedir: "Uyku, açlık ve susuzluk, boşaltım vs. ile ilgili biyolojik ritimlerimiz toplumsal çevre ve çalışma hayatımız tarafından giderek daha fazla koşullanıyor. Bir dizi şekilde davranabilmek üzere kendimizi eğitiyoruz ve eğitiliyoruz" (Lefebvre, 2018, s. 15). "Boş vaktin" tanım ve içeriğinin de değiştiği bu süreçte, pratikler arasındaki mekânsal-zamansal sınırların muğlaklaşmasının da etkisiyle, toplumsal üretim ve beklentilerin "yeri" artmıştır. Lefebvre (2012), "boş vakit gündelik hayattan kopmalıdır" derken bunu, bireye yeni kaygıların yüklenmemesi, sürecin bir tür baskı aracına dönüşmemesi olarak ifade eder (s. 38).

Şey konusu beni sıkı, hala da sıkıyor. Bir sürü arkadaşımınla tartıştığım için söyleyebilirim. Sürekli üretken olma meozusu var ya. Sürekli bir şey üretmelisin, bir şey yapmalısın. Öyle de değil aslında. Ben şeyi fark ettim evet belki daha iyi konsantre oluyorum, dışarıdaki uyaranlar yok. Tüm gün bu masa etrafındayım sonuçta. Ama daha az verimle dışarıda olmayı tercih ederim. Çünkü onun verdiği kafa rahatlığı çok başka. (Burcu, kişisel iletişim, 27 Mayıs 2020).

Gündelik hayatın müphemliği içerisinde boş vakit, öznenin "rölaks olma"⁸ zamanıdır. Diğer yandan "ne yazık ki boş zaman toplumsal hayatın diğer alanlarından, özellikle de çalışmadan gelişigüzel bir biçimde ayrılmaz" (Gardiner, 2016, s. 123). Pandemi sürecinde bu ayrım iyice belirsizleşir. Gündelik eylemlerin iç içe geçme hali, verimlilik beklentileriyle birleşince öznenin, kendi eylemlerine de bir anlamda yabancılaşmasına neden olur. Bu sürecin bireyler nezdinde farklı deneyimlenme hallerini göz ardı ederek ve gündelik ritmin "olağan" varsayımına dayanarak öznenin beklenen iş yükleri yeni baskı biçimleri oluşturur. Yalnız somut durumlar ve işler değil, özne de çeşitli söylem ve eylemleriyle başkaları üzerinde bu baskıyı yaratır. Bazen yabancılaşma, "dijitalleşmenin aşırı övülmesi" olarak ortaya çıkarken, bazen de "üretkenlik" söylemlerinde belirlemektedir.

Zorla bir anda dijitalleştik ya. Bunun aşırı övülmesi beni rahatsız ediyor. Aslında farklı değil düşününce zoom ortamı bir öğrenciye yan yana kritik vermekten. Bunun böyle bir şey gibi, müthiş bir dijitalleşme gibi sunulması, bu kadar yüceltilmesi bana

⁸ Lefebvre (2012)'de rölaks olma, boş vakit, bireyin kendini gerçekleştirme olarak önemlidir. Lefebvre (ss. 34-48), boş vakti açıklarken özellikle içeriğe de vurgu yapar. Boş vaktin, gündelik hayatı parçaladığı durumda, aktüel reddeden, yüzeysel, ani imgesellikler ortaya çıktığından bahseder.

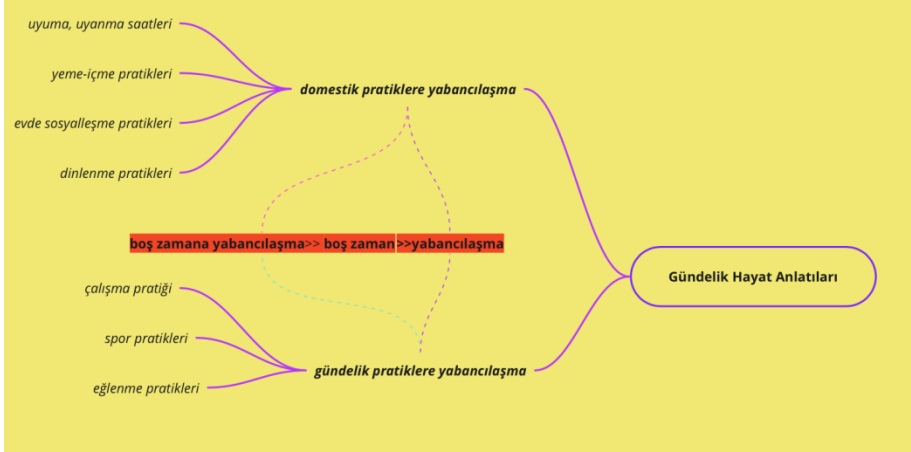
garip geliyor. Aslında bir farkı da yok. Sadece zorunlu bir süreçten buna evrildik gibi düşünüyorum. (Burcu, kişisel iletişim, 27 Mayıs 2020).

Lefebvre (2019)'ye göre, "başka'nın bilinci olmasa her bilinç durur, dolayısıyla engellenir (öyle ki yabancılaşma teorisinde, başka'nın bilincinde-olmak eksiksiz yabancılaşmanın ta kendisidir, yabancılaşmanın hareketsizliği'dir). Sonuç olarak, "başka"yı algılamanın insan algısı açısından temel oluşturduğuna kuşku yoktur" (Lefebvre, 2019, s. 128). Bireyin kendi verimlilik ölçütü böyle bir yanılsama yaratır, "başka'nın deneyimini görmeyi engeller. Ev koşullarındaki farklılıkların, evdeki teknolojik donanımların yarattığı eşitsizliklere, evdeki hanehalkı sayısı ve ilişkilerin çeşitliliğine dair kayıtsızlık yeni toplumsal yabancılaşma biçimleri yaratmaktadır.

Hep şey diyorlardı ya. Çok fazla vaktimiz var. Şu diziye izleyelim, şu kadar kitap bitirelim. Şuna yoğunlaşalım. Bir heyecan oluştu insanlarda ilk zamanlarda. Ama bende hiç öyle olmadı. Eskisinden daha az vaktim var. Evet, evin içindeyiz sürekli. Ama ya bunu yönetmek konusunda çok iyi değilim. Ya da gerçekten evin içindeki o rutine girdiğin zaman zamansızlaşıyorsun. Vaktin kalmıyor bir şeylere, kendine. Evin içindesin ve ne zaman uyuduğunun ne zaman uyandığının bir önemi yok. (Bahar, kişisel iletişim, 9 Mayıs 2020).

Byung-Chul Han (2019) *Zamanın Kokusu* kitabının "Boş Zamanın Kısa Bir Tarihi" isimli bölümünde, "modern çağda çalışmanın mutlaklaşması, hatta yüceltilmesine yol açan değer değişimi oldukça karmaşık ve çok katmanlı bir olgudur" (s. 102) derken boş zamanın nasıl ortadan kalktığını da tarifler: "Bütün eylem enerjileri emek tarafından tamamen massedildiğinden, emek dışındaki zamanı doldurabilecek yegane şey de tekrar bütün gücüyle çalışmayı sağlayacak edilgen bir eğlence ve dinlencedir" (s. 106). Lefebvre'nin "rölaks zamanı" edilgen bir dinlenme tariflemeyiz; başkayla karşılaşmayı, dışarının gözlenmesini, kentsel-mekânsal bir farkındalığı, aktif bir eylemi imler. Chung Hal ise, "boş zaman" yerine "serbest zaman" ifadesini tercih eder. Çalışma faaliyetlerinin parçası olmayan bir "aralık" bireyin, içini ister aktif bir şekilde doldursun ya da "nasıl isterse", önemli ve gereklidir. "Dünyayı ve kültürü oluşturan olaylar nadiren aktif eylemde bulunan bir öznenin bilinçli kararlarından kaynaklanır. Aksine serbest zamanın, zorlamadan muaf bir oyunun veya serbest imgelemin ürünleridir bunlar" (Chul Han, 2019, s. 111). Bu noktada "eyleme" mesafelenerek "durmayı" öncelemesi, sürekli eyleyen/eylemesi gereken birey algısının sorgulanmasını amaçlar. Boş zamanın öznenin isteği dışındaki "şeylerle" dolması, gündelikliğin kılcallarına kadar yapılan-

ması ve verimliliğin standartlarının yeniden tanımlanması anlamına gelmekle birlikte, gündelik deneyimin öneminin kavranması ve kamusal/kentsel performanslara dair yeni tartışmaları tetiklemesi açısından da kritik önem taşımaktadır.

Şekil 1. Yabancılaşma kavramı açılım diyagramı

Olanla İdare Etmemek: Evi Yeniden Üretmek⁹

Kendiliğinden, her birimizin tercihleri, referansları, frekansları var; her birimizin ritimleri, kendi kalbimiz veya soluğumuza ve ayrıca kendi çalışma, dinlenme, uyanık ve uyku saatlerimize referansla değerlendirmek zorundayız (Lefebvre, 2018, s. 34-35).

Pandemi sürecinin beraberinde getirdiği düzenlemeler toplumsalın, kamusal eylemlerini yapılandırırken, evdeki pratiklerin de “bir anlamda” sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Bu sınırlandırma bireyin evin anlamını ve fiziksel sınırlarını yeniden tanımlamasına ve evini çeşitli şekillerde dönüştürmesine ise olanak sağlamaktadır. Daha önce yapmaktada zorlanmadığımız, yaparken üzerinde düşünmediğimiz ve rutinimize haline gelen birçok tavır, uygulama ve pratikler değişmektedir. Market alış-verişi, temizlik, yeme-içme, çalışma, spor, yürüme, uyuma vb. birçok pratiğin gündelik hayatımızdaki yeri, süresi

⁹ De Certeau (2009)'nun *Gündelik Hayatın Keşfi-I* kitabında “Olanla İdare Etmek: Kullanımlar ve Taktikler” isimli bir bölüm bulunmaktadır. ss. 103-120. Certeau bu bölümde bireyin, sistem ve denetimi karşısında takındığı taktiklere odaklanır. Kullanım, eylemi de içerir, bireyin sistemi “içeriden” dönüştürmeye yarayan tarzları olarak özetlenebilir. “Bunlar sistemin örgütleyici tekniklerinin çeki düzen verdiği bir mekânda öngörülemeyen tümcelerdir” (s. 110). Evdeki eylemler de bir bakıma bu tür eylemlerdir.

ve uygulama biçimi farklılaşır. Eşyaların ve nesnelerin kullanım durumu da dâhil olmak üzere gündelik değişimler evin, özneler nezdinde deneyimlenme durumunu da değiştirir. Daha önce en fazla bulunan mekânlar en az bulunan mekânlara, daha önce pek kullanılmayan nesnelere, eşyalar çeşitli şekillerde kullanılan nesnelere dönüşmüş olabilir ya da tam tersi. Kimi özneler için ise nesnelere/eşyalar/mobilyalar eskisi kadar önemsenen şeyler olmaktan çıkar. Nesnelere/eşyalardan öte aile bireylerine iyi gelen eylemlerin gündelik pratikteki yeri artmış; yeni pratikler oluşmuş, bazı pratiklerin ise mekânı değişmiştir (bakınız **Şekil 2** ve **Şekil 3**).

Eşya severim, evde değişiklik yapmayı, yenilik severim. Birçok eşya, yer gözüme batardı. şu duvarın rengi şöyle mi olsa, balkona yeni bir mobilya mı alsam diye düşünürdüm. Korona sonrası bunların çok bir önemi kalmadı benim için. Her yer aynı gibi şu an. Her oda, her eşya aynı, işlevsel sadece. Özel bir anlamı kalmadı. Çok iç içeyiz ondan sanırım, anlamlı olması için biraz uzaklaşmam gerekiyor onlardan. (Bahar, kişisel iletişim, Mardin, 9 Mayıs 2020).

Durmak nasıl yeniden eyleme geçmek için şart ise, mesafe de anlamı kurmak ve deneyim için şarttır. Mesafeli aşinalık bireyin mekânla, nesnelere kurduğu ilişkilendirme için de geçerlidir. Evsel hareketlilik, nesnelere işlevselliğini, işe yararlılığını baskın kılarken, bireyin evinde anlam kurma, rahatlatma, kendileme süremini de azaltmış olabilir. Hanehalkının kendi sınırlarını ve alanlarını daha çok belirleme ihtiyacı da söz konusudur. Temizlik ve yemek yapma, paket silme gibi pratikler bazı bireylerin daha fazla zamanını alan, ortak alanlarda birlikte geçirilen zamanı da azaltan pratiklere dönüşmüştür.

Odama çok kullanmıyordum eskiden. Yatmadan yatmaya. Salonunda annem ve babamla akşamları vakit geçirdiğimiz bir günlük rutininiz vardı. şimdi neredeyse kayboldu o. Babam salonu komutasına aldı, annem kendini mutfağa adadı, ben de çoğunlukla kendi odamdayım. Bilgisayarımıyla yatıp kalkıyorum. Sadece kahvaltı ve yemek saatlerinde üçümüz birlikte mutfaktayız. Resmen mekânları ayırdık, kimse başkasının alanına dâhil olmuyor. (Dilek, kişisel iletişim, Mardin, Mayıs 2020).

G. Ritzer (2011, s. 189), *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek* kitabında, evin nasıl aşama aşama “tüketim mekanı” haline geldiğini açıklar. “Örneğin evde alışveriş olanağı sağlayan bilgisayar aynı zamanda orada çalışmamıza da olanak tanıyor. (...) Ve ev, televizyon ve on-line kurslarıyla gene önemli bir eğitim tüketme aracı haline de geliyor. Üretim ve tüketim gene sık sık evde gerçekleşse de, aynı tür üretim ve tüketim değiller ve aynı şekilde ger-

çekleşmiyorlar”. Evde “çalışma alanı” birçok kişi için bu süreçte farklı bir anlam kazanır. Evde kısa süreli çalışmayla, mesai saatlerinin toptan içeriye taşınması arasında zamansal-mekânsal bir değişim, bir iç içe geçme hali var. Olumlu ya da olumsuz bir yanıtın uzak bakıldığında, bu süreçte evle kurulan “çalışma” ilişkisinin farklılaştığını söylemek mümkün. Bu ilişki, eve yeni çalışma nesnelere / mobilyaların girmesi, evde bir çalışma alanı oluşturulması, çalışma alanının değişmesi ya da odanın çeşitli şekillerde düzenlenmesi vb. etkiler oluşturmuştur.

Evde olduğum bir günde sabah kalkıp kahvaltı edip biraz mutfakta vakit geçirip ondan sonra genelde çalışma odasında ders çalışarak geçiriyordum. Bir şey izleyeceksek salona geçiyoruz ancak. Aktif olarak aslında mutfak ve çalışma odası kullanılıyordu. Koronayla birlikte evde çalışmaya başlayacağımı fark ettiğim günden itibaren, direk bütün çalışma eşyalarımı salona taşıdım. Bedo da işe gidemez, karşılıklı sürekli dip dibe olmayalım şeyiyle salona taşındım. Çünkü çalışma odasını ortak kullanıyoruz ve kütüphane gibi karşılıklı masalarımız var. (Dilan, kişisel iletişim, Ankara, 8 Mayıs 2020).

Mutfak, kamusalıyla diğer odalardan başka bir ‘yer’ tarifler. Wendy Elizabeth Steele & Ilan Vize (2014, s. 77), ev ve madde (ateş, su, toprak ve hava) ilişkisini anlattıkları makalelerinde “ateş, evde kritik bir sosyal rol oynar. Daha eski zamanlarda ocak, evin içinde bir toplanma yeri olarak hizmet ediyordu. Günümüzde oturma odasında televizyonun yanıp sönen merkezi ışınları da benzer bir rol oynamaktadır” diye yazar. Ev içi kamusal da teknolojiyle birlikte dönüşmüş görünmektedir. Yine de mutfak, bir araya gelen, oturup sohbet edilen, dinlenen, birlikte yemek yapılan ve yenilen bir yer olarak ‘kamusal’ önemini korumaktadır. Pandemiyle birlikte mutfakın kullanılma biçimleri ve anlamı da değişir. Yemek türlerinin ve porsiyonun değişmesi, yemek hazırlama ve mutfakta geçirilen zaman, yemek yenilen yerler, kullanılan malzemeler, yeni nesnelere, depolama yeri ve temizleme süreci genel olarak vurgulanan değişimler arasındadır.

Yemek konusu çok değişti aslında. (...)İkimiz de işten çıktığımızda birbirimizi arardık, hani bir yemek yiyip eve geçelim gibi bir düzenimiz vardı. Kendimize hala inanmıyoruz, iki aydır dışarıdan yemek söylememize falan. (...) Evde sürekli malzeme var. Normalde çok şey olur ya, öğrenci evi kafası, yemek yapacaksın ama soğan yok, patates yok. Şu an evde her şey var o yüzden yemek yapmak daha kolay bir şey. Evde hiç yapmadığımız bir şeydi tatlı yapmak. Onları yapıyoruz. (Burcu, kişisel iletişim, Ankara, 27 Mayıs 2020).

Pandemi öncesinde de nesnelere kurduğumuz ilişkisellik dinamik bir özellik gösterse de, bir rutin dâhilindedir. Diğer yandan günlerin hep evde

geçmesi, dışarıda geçirilen zamanın ve kamusal karşılaşmaların azalması, domestik nesnelere karşılaşmaları ve ilişkiselliği arttırdığı için değişim öngörülemmez, hızlı ve büyük olabilir. Alberto Eguier (2018, s. 45) *Evin Bilinç-dışı*'nda her bir odaya, her bir köşeye anlamını veren şeyin onun kullanılış şekli olduğunu yazar: "Bir konut alanı olsun, bir oda ya da birçok odadan oluşan bir alan olsun, her alan eylemle kurulur". (Müge, kişisel iletişim, İstanbul, Mayıs 2020).

Biz normalde yemeklerimizi ya mutfakta yedik ya salonda elimizde yedik, sofraya oturmadan. Şimdi sofraya oturuyoruz akşamları. Koltukta yemiyoruz, mutfakta yemiyoruz. Mutfak masasının üstü şu an bir sürü şeyle dolu, kavanozlar, paketler. Mutfak masası her zamanki yemek yediğimiz, kahvaltı yaptığımız işlevini yitirdi, onun yerine salonda her şeyi yapıyoruz. (Müge, kişisel iletişim, İstanbul, Mayıs 2020).

Başladı süreç, sürekli evdeyiz ve mutfak bizim çok küçük. Küçük olduğu için de işlemeyen tarafları var. Daha uzun sürelerle yemek yapmak için vakit geçirince mutfağın küçüklüğü daha çok gözümüze battı. Düzenlememiz gerektiğinin hep farkındaydık ama hem vakit bulamıyorduk hem de çok ihtiyaç hissetmiyorduk çok hızlı kullandığımız bir mekân olduğu için. (Tuba, kişisel iletişim, Mardin, 29 Mayıs 2020).

Mutfağa giren-çıkanların ve kullanımındaki farklılaşmanın dışında, yeni pratiklerin oluşturduğu eşya ihtiyacı ve mekânsal değişimler de dikkate değer. Ayakkabıların hijyenik gerekçelerle içeriye alınmaması, evin yeni çalışma alanı olması, evde spor yapılması vb. pratikler, ev içi "yeni" alanların oluşmasına ve çeşitli eşya/nesne ihtiyaçlarına sebep olur. Evin bu süreçte sosyal çevreyle vakit geçirilen bir yer olmaktan çıkması da mekânsal kullanımda farklı tür bir kendilemeye yol açmış olabilir.

Dışarıya ayakkabılık aldım. Ayakkabıların içeriye alınmaması gerçeği oluştu. Dışarıda o görüntüyü sevmem. Süreci daha yumuşak geçirebilmek adına mutfağa masa örtüsü aldım. Yatağıma yatak örtüsü. Beni mutlu edecek şeyler... İlk günler hareket-sizlikten dolayı pilates seti aldım ve kullanıyorum. (...) Bitki aldım, kaktüs. Ben aslında hiç bakmam. (...) Hayatın hala devam ettiğine dair bana mesaj versin diye düşündüm. (Bahar, kişisel iletişim, Mardin, 9 Mayıs 2020).

Eyvandaki çalışma tezgahını mutfağa götürdük. Orada ekstra çalışma alanı çıktı bize, iyi oldu. Eyoana raf aldık, eşyaları düzenlemek için. Bu raf da masif ahşap, sıcak bir malzeme. Bir anda eyvanda daha çok vakit geçirmeye başladık. (...) İçeride hasır bir koltuk vardı, onu da eyvana getirdik. Çalışma odası, mutfak, eyvan, yatak odası masalarını kendi aralarında değiştirdik. Yatak odasını biraz düzenledik. (Tuba, kişisel iletişim, Mardin, 29 Mayıs 2020).

yeşilin kent peyzajında yerini bulduğu, eşitlikçi kentler için daha geçirgen, ince bir sınırken, diğer kentler için belirgin ve net bir çizgi oluyor.

Sadece ihtiyaçların karşılandığı, işlevsel bir dışarı, gerçek mekânla kurulan ilişkiselliğin azalması anlamına gelmekte, çeşitli kamusal tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Kamusal alanların bu süreçten nasıl etkileneceği, mekânsal niteliklerin ne ölçüde değişeceği, yeşil alan ve ulaşım başta olmak üzere kimi örüntülere ilişkin toplumsal kazanım olasılıkları bu tartışmaların başında gelmektedir. “İnsanlar mekânı yalnızca tecrübe etmez, aynı zamanda onun aracılığıyla düşünür ve hayal kurarlar” (Stavriles, 2018, s. 11). Kentsel mekâna dair hayallerin ‘evden’ kurulduğu bir dönemde, bireyin kentsel mekânla ilişkilene biçimlerine ve ne tür taktikler oluşturduğuna bakmak, kamusal mekânların / performansların dönüştürücü etkisini anlamada çeşitli açılımlar sağlayabilir.

Yürüme eylemi, bireyin kenti deneyimlemesi bağlamında oldukça önemlidir. De Certeau (2009, s. 52), yürüyüşün, anlamlı kabul edilen günlük operasyonlardan biri olarak özellikle betimlenmesi gerekliliğini ifade eder. Yürüyüş pratiği, Lefebvre’nin yabancılaşmamış aktif tutum dediği türden bir pratiktir.¹⁰ Zaman içinde daha çok tüketime dayalı sektörel alanları oluşa da (yürüyüş bandı, spor salonları vb.) yürüyüş pratiği, çeşitli karşılaşmalar, olasılıklar ve ilişkiler barındıran yapısıyla bireye, deneyim üretir. De Certeau (2009)’ya göre, yürüyüşçü bir var edendir: “Yürüyen kişi uzamın her göstergesini farklı bir şeye dönüştürür; olasılık ve yasakların yerlerini değiştirir ve bunlardan yola çıkarak başkalarını icat eder. Yürüyen kişi seçen, seçim yapan kişidir” (s. 194). Yürümenin yarattığı devinim bedensel olduğu kadar zihinsel bir ihtiyaçtır.

Spor yapmayı seven bir insan değilim. Her gün 1500 adım evin bir ucundan diğer ucuna müzik eşliğinde gidip geliyorum. Bu çok bir şey değil, normalde dışarıda olduğumda attığım adımlardan az belki. Ama evin içine taşımak durumundayım artık. (Dilek, kişisel iletişim, Mardin, 15 Mayıs 2020).

Parkta yürürdüm kulaklıklarımı takıp ya da spor yapmak için (pilates) salona girdim. Şimdi çalışma odası (L alan) ve salon arasındaki bölgeyi spor alanı olarak belirledik. Çünkü halı yok. Bir YouTube videosu açıp arkadaşımınla birlikte yapıyoruz.

¹⁰ Lefebvre, boş vaktin aktif ya da pasif eylemlerle nasıl doldurulduğunu örnekler üzerinden açıklar. Örneğin, ekran karşısında geçirilen zamanı pasif tutum olarak örnekler. “Başlangıçta, boş vakit, gündelik hayatın diğer veçhelerinden pek ayrılmayan küresel ve farklılaşmamış bir faaliyete yer verir (pazar günü ailecek gezinti, yürüyüş)”, 2012, ss. 37-38.

Evde ilk kez denediğim bir şey, spor. Ara bir zamanım kalmadı gibi. Her dakikaya bir şey sığdırıyorum şimdi. (Burcu, kişisel iletişim, Ankara, 27 Mayıs 2020).

Pandemi sürecinde “yürümenin zorluğu”, kentin sermaye eylemleriyle (konut ağları, tüketim mekânları vb.) ne denli doldurulmuş ve sıkışmış olduğu gerçeğiyle bizi çarpıcı şekilde yüzleştirir. Yürüyüşçü için deneyim üretme hali gittikçe zorlaşmakta, yürüyüşün retorığı kaybolmaktadır. Kentin tıkiş tıkişlığıyla gündelik hayat üzerindeki denetimin birbirlerine muhtaç ilişkiselliği, öznenin kentle ve kamusal pratiklerle kurduğu spontan/sürprizli ilişkilerin önemini bir kez daha ortaya koyar. David Harvey (2010, s. 241) bu durumu şu cümleyle ifade eder: “Örneğin, yoksullaşmış kitlelerin iç kentlerde kısıtlanmış olarak yaşaması, kent coğrafyaacılarının uzun zamandır dikkatini çekmekte olan bir konudur”. Ev, içeri ve dışarı ilişkiselliğinin kurulabilmesine olanak sağladığı ölçüde bir anlamda da ev olabilmektedir. Bir karışıklığın tarafı olarak değil; birinden diğerine kendiliğinden bir geçişin kurulabilmesinin, bireysel ve toplumsal devinimin, ötekiyle karşılaşmanın ve istenildiği zaman mesafe koyabilmenin yeri ve koşulu olarak.

Dışarı çıkma isteği oldu bende. Deprem oldu. 14. Katta olmanın tedirginliği oldu. Sıkışmış hissettim. Açık havada dışarıda olmak ve keyfimce işime gidip gelmek. Hareket ediyor olmanın büyük bir özgürlük olduğunu düşünüyorum. Ev, dar bir mekân sonuçta. Evin somut anlamda darlığını hissettim. Zihnim onu genişletmedi ve bir anda dışarıda olmayı çok istedim. Dışarı çok da güvensiz gelmiyor hala. (Sıdıka, kişisel iletişim, Şanlıurfa, 29 Mayıs 2020).

Stavrıdes (2018), *Kentsel Heterotopya* kitabında “(...) yalnızca boş zamanı değil, icra edilen pratiklerin sosyal bakımdan anlamlı zamanını da kamusal alanla bütünleştirmemiz gerekir” diye yazar. Kamusal alanın niteliklerini anlamak için de ritim kavramını önerir (Stavrıdes, 2018, s. 29). Ritim kavramı gündelik hayatın içindeki tekrarları ve farkı aynı anda içermesi açısından önemlidir. “Ritimde zamanın doğrusal ve mekanik tekrarlanışından öte be-densel ve döngüsel bir olageliş söz konusudur” (Lefebvre, 2018, s. 32). Hisse-dilir olanı yani bireyin “şimdi”deki deneyimini imler. Pandemi, mekanik zamanın manipüle edilmesi, onun yerine bireyin evdeki ritminin ve tüm belirsizliği içinde “yaşanılan günün” öne çıkması açısından da ele alınabilir. “Yaşanmış olanın bilgisi, yaşanmış olanı bilmeden değiştirir, onu başkalaştırır” (Lefebvre, 2018, s. 44). Gündelik pratiklerimiz üzerine düşünmek, kentsel üretimin de buradan hareketle kurulduğunu, özellikle kriz ortamlarında / kırılma anlarında, öneminin daha da arttığını görmek durumundayız. Özne,

evinin “mikro ölçeğinde” bununla yüz yüze gelirken ve “olanı” dönüştürürken, toplumsal/kentsel üretim süreçlerinde de her durumda dönüşümün aktörlerinden olmalıdır. Kentin “tüketici tatmini amaçlı bir fırsatlar yığını olarak gösterme” (Stavrıdes, 2018, s. 32) eğiliminin olduğu her durumda farklı toplumsal ilişkilerin, anlamlı serbest zamanın, çeşitli ritimlerin ve performansların yeri haline gelecek kamusal alanların yaratılmasının yollarının aranması önemlidir. Pandemi öncesi kentinde olduğu gibi pandemi sonrası kentinde de ötekinin beklentilerine ve deneyimine yer açan kamusal alanların oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Onu kullananların pratikleriyle ve devinimleriyle yaratılan; bireyin bulunduğu, ötekiyle karşılaştığı ve müzakere ettiği kamusal alanların “nasıl oluşturulacağı” sorusu yeni bir soru olmamakla birlikte, ekonomik ve sosyopolitik nedenlerle kolay görünmemektedir. “Günümüz kentinde ise çoğunlukla “kamusal hayat” alanları olarak tanımlanan şey, çekişen pratiklerin çarpışan ritimleri değil, gözetim altındaki rutinlerin düzenlenmiş ritimleridir” (Stavrıdes, s. 33). Dinamik kamusal alanların oluşması pandemi öncesinde olduğu gibi pandemi sonrası da, bireylerin etkin bir şekilde yer aldıkları sivil inisiyatifler tarafından gerçekleştirilecek çabayla ancak mümkün görünmektedir. “İş ve toplumsal katılım alanlarında uzun vadeli yatırımları ödüllendirmeyen toplumlarda insanlar yaptıklarına anlam katacak bir gelecek perspektifi geliştiremezler” (Wittmann, 2019, s. 28).

Tüm bunların içinde ve ötesinde, Stavrıdes (2018)’in de vurguladığı gibi, baskılanmış ve eksiltilmiş olsalar da yerlerin, farklılıkların karşılaşma, çatışma ve müzakere alanı olarak deneyimlenmesi ve üretilmesi günümüz kentinde dinamik bir süreç olarak sürmektedir. Parkların aktif olarak kullanılması ve çoğaltılmasına yönelik girişimler, gıdanın öneminin artması ve kent içi üretim ağlarının oluşturulması, kent içi boş ve ‘atıl’ durumdaki alanların ağaçlandırılması ve kullanıma açılması, “ortak dış alanların düzenlenmesi, konut ile kamusal alan arasındaki ara mekânın”¹¹ (Lamontre-Berk, 2020, s. 22) ve terasların dönüştürülmesi ve kolektif kullanımı bunların başında gelmektedir.

“Gündelik zamanın ritimli örgütlenmesi bir anlamda en kişisel, en içsel olandır” (Lefebvre, 2018, s. 102). Edinilmiş ritimler yeni bir durumla, Lefebvre (2018)’nin ifadesiyle “öge”yle, karşılaştığında öznenin içsel ritmi,

¹¹ “Pandemide Kentsel Sistem: Yaşama, Çalışma ve Sosyalleşme Mekânlarında Yeni Standartlara Doğru” başlığıyla yayınlanan dergideki bazı çalışmalar da mahallenin, mekânın, kentsel sistemin; eşitlikçi, dayanışma örüntülerini destekleyen, erişilebilir, kolektif üretime olanak veren ve bu dinamiklerle üretilen yapısının oluşturulmasına yönelik tartışmalara yer vermektedir.

toplumsal kimi pratiklerin, evi ve kentsel mekanı ne ölçüde dönüştüreceği çok boyutlu bir mesele olarak, belirsizliğini korumaktadır.

Aşına olunduğu için üzerine düşünülmeyen kimi eylemlerin mekânsal etkileri; gündelik hayatın potansiyellerinin ve imkânlarının verimlilik çerçevesinden bağımsız olarak, bireyin öznel / yaratıcı eylemlerinden üretilmesi gerekliliği, her dönemde olduğu gibi bu süreçte de önemini korumaktadır. Bundan sonrası için farklı kolektif / toplumsal ihtiyaçları ortaya koymak ve gündelik hayatın eksilmesi karşısında yeni “taktikler” oluşturmak, mekansal imkanların birey / toplumsal lehine genişlemesine olanak sağlayabilir. Deneyimin, gündelik pratiklerle ilişkisinin farkında olmak bireyin, ‘yeni kamusallığa’ etki etmesi açısından önemlidir.

Zamansal kırılmalar ve durumlar önemli olsa da, yine her birey “olanı” kendince ve pandeminin yarattığı etki dolayısıyla yorumladı, yaşadı. Bu etkinin, ev mekanına yansımaları; kimi domestik pratiklerin eski önemini yitirmesi, bazı gündelik pratiklerin evde, eskisinden daha çok yer kaplaması ya da kimi ‘dışarı’ eylemlerinin içeriye girmesi şeklinde çeşitlendi, çeşitlenmeye devam ediyor. Bu çalışma pratiklerdeki ‘pandemi etkisinin’, mekanı çok boyutlu dönüştürme biçimlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Ev ve kamusal alanın, sadece fizikselliğiyle yorumlanamayan ve kurulamayan; bireysel / toplumsal ilişkilerin ve tarihsel / zamansal dinamiklerin sürekli değişimi içinde üretilme hallerinin ön plana çıktığı bir süreçten geçmekteyiz. Diğer yandan kentsel örüntülerin ve kamusal alanların, pandemi koşullarında dahi olsa bireye alan açan, dışarıda olabilmesine olanak sağlayan yapılanmasının ve fiziksel özelliklerinin de her bakımdan kaçınılmaz önemiyle yüzleşmek gerekir. Mekanla bu türden bir yüzleşme, yaratıcı kamusal eylemler, iş birliği ve müzakere süreçlerinin oluşturulması açısından ayrıca önemlidir.

Extended Abstract

Home In Times Of The Pandemic: Daily Practices and The Experiences Of New Publicity

*

Zemzem Taşgüzen Pülüt
ORCID: 0000-0001-7766-4487

Home means sociality, it is the place where we establish our individual and social existence. Although it is difficult to draw the line between the individual and the social, the home marks and constantly reconstructs individual and social intersections. When the pandemic began, we started to think about the house, more intensely than before. We heard many slogans about home (stay at home/save lives, there is life at home, life fits in the home) and we were bombarded with images regarding what home means. We came across lots of messages that the home can be the place for many activities that were typically performed outside. Indeed, in pandemic times, the home has become the “only place” where we can be “safe” against the “uncanny” outside.

In order to create a dialogue and understand the diversity of experience, an individual in-depth interview method was used in the study. Women who lived at home with households and were able to work at the home-office, were interviewed by Zoom video-conferencing program in May 2020. Some topics came to the fore and were repeated in different ways by the interviewees, predominantly: The transformation of practices and space, the search for ways to benefit from space, alienation from free time and the incompatibility of social expectations and rhythms with individual's daily/domestic rhythm, inadequacy of public space.

The rhythm of the outside and social expectations have also changed the free time of the individual and the ways of transforming it. Three of the interviewees indicated this form of alienation as "expectation of productivity", "not

being able to balance", "overpraising digitalization", "becoming untimely". Sleeping, eating and working practices have been deemed as most alienated practices. The blurring of time and space boundaries between practices determines the criterion of alienation. The work space can be the living room, bedroom, study room or kitchen of the house. Domestic situations such as the presence of the household in the working space and the formation or failure of the individual space affect the alienation criteria.

Another important subject is about the ways of transforming the 'physicality' of the homes with daily practices of inhabitants. While the regulations of lockdown structured the actions of the society in pandemic times, it also caused them to be limited of domestic practices. This limitation has allowed the individual to redefine the meaning and physical boundaries of the house, and to transform it in various ways. Many attitudes, domestic and daily practices that had become our routine and before have changed. The duration, place and ways of doing of daily practices have changed including grocery shopping, cleaning, eating-drinking, working, sports, walking, sleeping, etc. The places that were used the most before turned into the places that were used the least and vice versa, also the objects that were not used much before have turned into objects that were used frequently. For some individuals, objects/items/furniture have ceased to be as important as they used to be. At the same time rather than objects/things, practices that are beneficial for family members have increased in daily practice; and likewise new practices have emerged. While domestic mobility dominates the functionality and usefulness of objects, it may also have reduced the individual's time to make sense and relax at home. Practices such as cleaning, cooking and practices directly related to pandemic like wiping packages took more time for some family members and reduced the time spent together in common areas. Even before the pandemic, our relation with objects shows a dynamic feature, but they are utilized in a routines. Some pandemic practices such as leaving shoes at the outside, working and doing sports at home, etc. have led to the need of "new" spaces for various items/objects. The fact that the house has ceased to be a place of socialization has also led to a different kind of selfing of home.

Furthermore, the boundary between home and urban space became clear with the pandemic. This border differs according to cities and social dynamics; while it is more permeable and thin for egalitarian cities where urban equipment and green find their place in the urban landscape, but it is a clear line for other cities. The "difficulty of walking" during the pandemic has brought us to a striking confrontation with the fact that the city is filled and

stuck with capital actions (housing networks, consumption spaces, etc.). The relationality of the cramming city and the control over daily life once again revealed the importance of the real needs of the individuals. The house can be a house in a sense to the extent that it allows the relationship between inside and outside; a spontaneous transition from one to the other and as the place of individual and social movement, of encountering the other and being able to distance when desired. We have to see that urban production is built from our daily practices, and its importance increases even more, especially in crisis environments and moments. While the subject comes face to face with it at the "micro scale" of the home, he/she must also be one of the actors of the transformation in the social / urban production processes. As in the pre-pandemic city, there is a need to create public spaces with the expectations and experience of "the other" in the post-pandemic city. The production of dynamic public spaces seems possible only after the pandemic, as well as before the pandemic, with the efforts to be made by the societies and innovative civil initiatives in which individuals are equipped and actively involved.

Kaynakça/References

- Baudrillard, J. (2011). *Nesneler sistemi*. Çev. Oguz Adanır, Aslı Karamollaoglu. İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Colomina, B. (2020). *Mahremiyet ve kamusalılık*. Çev. Aziz Ufuk Kılıç. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- De Certeau, M.(2009). *Gündelik hayatın keşfi-I*, Çev. Lale Arslan Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Eiguer, A. (2018). *Evin bilinçdışı*. Çev. Perge Akgün. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Gardiner, M. (2016). *Gündelik hayat eleştirileri*. Ankara: Heretik Yayınları.
- Gürbilek, N (2020). *İkinci hayat: Kaçmak, kovulmak, dönmek üzerine denemeler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Gürbilek, N. (2010). *Ev ödevi*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Han, B. C. (2019). *Zamanın kokusu*, Çev. Şeyda Öztürk. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu*. Çev. Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2018). *Ritimanalizm mekân zaman ve gündelik hayat*. Çev. Ayşe Lucie Batur. İstanbul, Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik hayatın eleştirisi I*, Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekanın üretimi*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları.
- Marx, K. (2018). *1844 El yazmaları*. Çev. Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ritzer, G. (2011). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Suner, A. (2015). *Hayalet ev yeni Türk sinemasında aidiyet, kimlik ve bellek*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Stavrides, S. (2018). *Kentsel heterotopya*. Çev. Ali Karatay. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Wittmann, M. (2019). *Hissedilen zaman*. Çev. Özde Duygu Gürkan. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Lamontra-Berk, Ö. (2020). Karantina ve şehir üzerine notlar, *Spektrum*, 1, 21-22.
- Steele, W. E., Vizel, I. (2014). Housing and the Material imagination – earth, fire, air and water, housing. *Theory and Society*, 31(1), 76-90, 77. doi: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14036096.2013.801362>.
- Düzen, E., Gezici Yalçın, M. (2020, 25 Haziran). 23 Temmuz 2020 tarihinde <https://www.birikimdergisi.com/guncel/10167/yeni-deneyimlerin-mahali-olarak-salgin-gunlerinde-ev-adresinden-erisildi>.
- Yırtıcı, H. (2020, 21 Mayıs). Toplama Ev İşgal Altında. *Gazete Duvar*. 29 Haziran 2020 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/05/21/toplama-ev-ev-isgal-altinda/> adresinden erişildi.

Balcony: A remembered architectural element amid the pandemic Evidence from digital media

*

Şeyda Emekci¹

ORCID: 0000-0002-5470-6485

Abstract

The pandemic has created a global crisis. Governments have taken a number of preventative measures like “stay-at-home” orders to curb the spread of COVID-19. These measures have provided people to rediscover their living spaces. The balcony is one of these places. The balcony has a crucial role in human life and works as a connector in-between space of indoor-outdoor, public-private. However, in the 21st century, it left its glorious old days behind, lost its vitality, and turned into a faded architectural element. Along with the pandemic, the balcony is again on the people’s agenda as space symbolizing the new form of freedom. The aim of this study is, on the one hand, to put forth the effects of the pandemic on the popularity of the balcony to employ quantitative analysis of internet search statistics; on the other hand, to reveal how pandemic affects people’s perception of the balcony to use sentence-level sentiment analysis.

Keywords: COVID-19, pandemic, balcony, sentiment analysis, internet search statistics.

---

¹ Assist. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, E-mail: semekci@ybu.edu.tr

Balkon: Pandemide hatırlanan mimari unsur Dijital medyadan kanıtlar

*

Şeyda Emekçi²

ORCID: 0000-0002-5470-6485

Öz

COVID- 19 Pandemisi beklenmedik küresel bir kriz yarattı. Hükümetler, COVID- 19'un yayılmasını engellemek için "evde-kal" emirleri gibi bir dizi önleyici tedbir almak zorunda kaldı. Bu önlemler insanları evde kalmaları için zorlarken, aynı zamanda onların yaşam alanlarını yeniden keşfetmelerine olanak sağladı. Keşfedilen bu mekanların başında ise balkonlar gelmektedir. Balkon insan yaşamında antik çağlardan bu yana çok önemli bir role sahip olup; iç- dış mekân, kamusal- özel alan arasında bağlayıcı bir görev görmektedir. Ancak 21. yüzyılda eski görkemli günlerini geride bırakmış, canlılığını yitirmiş ve önemini kaybetmiş bir mimari elemana dönüşmüştür. Kaybedilen bu görkem, COVID- 19 Pandemisi ile birlikte tersine dönmüş; balkonlar, özgürlüğün yeni biçimini sembolize eden mekanlar olarak yeniden insanların gündeminde yer almaya başlamışlardır. Bu çalışmanın amacı, bir yandan internet arama istatistiklerinin nicel analizini kullanarak salgının balkonun popüleritesi üzerindeki etkilerini ortaya koymak; Öte yandan ise cümle düzeyinde duygu analizini (sentence- level sentiment analysis) kullanarak COVID- 19 pandemisinin insanların balkon algısını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, pandemi, balkon, duygu analizi, internet arama istatistikleri.

² Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, E-mail: semekci@ybu.edu.tr

Introduction

As pandemic continues to grow exponentially, to date, the novel coronavirus has caused thousands of deaths and infected hundreds of thousands more. Governments have been taken many preventative measurements in order to curb this pandemic such as stay-at-home, social distancing, and quarantines. Ever since the lockdown began, people have had to invent new ways/ spaces of contacting the world. They started to rediscover their living spaces and balcony has become the main topic of the world's agenda. Especially in neighborhoods where balconies facing the street are common, balconies have become ideal platforms for social solidarity and social interaction. In many cities of the world, the residents of the buildings applauded the health workers for thanks, and the important days were celebrated on the balconies. The neighbors sang and danced together to support each other and boost morale; artists performed their performances on the balcony. The issue of the balcony has also been highlighted on digital media where has become our virtual connection to the world. In this way, people enjoyed socializing without getting away from the safe environment of their own home. Pandemic helps people understand how important balcony is in people's life. Before the date, although the balcony has had a crucial role in human life throughout history and it has also been the symbolic architectural element that has hosted many events throughout history; it lost its vitality and turned into a forgotten architectural element in the 21st century. In this context, this article aims to investigate the effects of the pandemic on using the balcony and to question how it affects people's perception of the balcony. As the methodology, google trend data is employed to analyze whether people's interest in the balcony has been growing and Sentence-Level Sentiment Analysis is used to measure the content of the news regarding balcony in terms of positivity, negativity, and neutrality. The analysis aims to find the answer to the question which is how pandemic affects people perception of the balcony.

A Brief History of the Balcony

"Balcony" is an architectural element that has a lot of meanings in terms of aesthetics, character, and function. It can be defined as an interface between indoor and outdoor, sometimes working as a ventilator. According to the Etymology Dictionary, the origin of the name of balcony comes from Italian "balcone", from balco "scaffold", which is from a Germanic source in the early

17th century. It means “platform projecting from a wall of a building surrounded by a wall or railing” (Etymology Dictionary, 2021). Although balconies are now called an extension of the building, they were used to fascinate, unite, and inspire masses in old times. The architectural element served as meeting points for private and public areas in the city, as well as reference points and potential interactions not only in residential buildings like today; in public buildings and palaces. They were constructed to let people, sight, artifacts, light, and wind move freely between the two spaces. As common communication places in Western and Mediterranean living regions, the liminal architectural elements were utilized for interactions, community development, activism, and identity maintenance. In Ancient Egypt, the balcony of palaces was intended as a “theatre setting” for leaders to appear before their subjects; while in ancient Rome, it was an open-air platform where emperors and senators could compete with gladiators while still being visible to the public (Kemp, 2018). In the Middle Ages, elaborate latticed covered balconies were erected throughout much of the Arab world to allow inhabitants to breathe while complying with Islamic privacy requirements (Jehan, 2015). In the Renaissance, the outside world was contacted with balustrade balconies (Charitonidou, 2020). Aside from the cultural and geographical implications of balcony use, one of the most famous and romantic scenes of western literature from Shakespeare's *Romeo and Juliet* being played on the balcony; Nelson Mandela promising a new chapter in South African history from the balcony in Cape Town; Pope blessing millions of believers from a balcony in the Vatican show how important the balcony has been in our lives.

The glorious days of the balcony

As Marcus Vitruvius mentions in his book “*On Ten Books on Architecture*”, the first balcony idea in Rome came about by replacing some parts of the house to watch the battle of gladiators. The idea of a balcony quickly became a trend that spread rapidly throughout the empire to watch gladiators (Welch, 2007). The function, usage, and even name of the balcony have varied widely throughout history. According to Eugène Viollet-le-Duc, the primary aim of projecting the balconies—called “*hoards*” at the time—in the 11th century was to reach soldiers and/or defend them from attackers, implying that they were primarily used for military purposes.

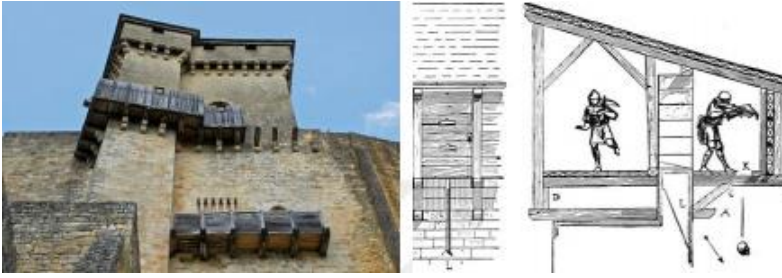

Figure 1: Hoards (Français, 2011)

Balconies were no longer utilized only for military purposes as of the fourteenth century. The element was a type of place where announcements were made and official papers, proclamations, and court judgments were read out (Stamp, 2014). Breteche, another type of balcony popular in the 14th and 15th centuries, was used not only in public buildings but also in palaces and private residences. In these centuries, the balcony was used to cover everything that was happening on the street (Kaufmann & Kaufmann, 2004). In the 17th century, in India, Jharokha was the surrounding enclosed balcony used for rituals of greeting and direct communication with the public (Avermaete et al., 2004). The indo-Islamic architecture was also utilized to enable women to see outside without being seen (Lewis, 1992).

Figure 2: Jharokha (Gagnon, 2013)

Masrabia, which dates to the 12th century during the Abbasid period, was used in Islamic architecture until the 20th century (Abdullah & Abadi, 2001). It was primarily associated with Ottoman-Turkish architecture to allow the

occupant to get a good view of the street without being spotted (Kenzari & Elsheshtawy, 2003).

Figure 3: Masrabiya (Ashashyou, 2018)

Overages, the Arabic influence expanded throughout the world, and semi-open spaces in the style of mashrabiya with latticework were transferred across continents.

Figure 4: Arabic influence in Tunisia (left) (Imen, 2015)

Peru (Middle) (Marina, 2014)

São Paulo in the 19th Century (right) ("São Paulo Antiga", 1998)

Aside from cultural and religious factors, another major aspect influencing the use of balconies was the weather. Balconies and humans have had a long history as human-environment connections. Climate has a significant impact on architecture. The vernacular architecture was prevalent before the arrival of modernism, and it was significantly connected to the building's location and the climate in which it was built. For example, whereas buildings in temperate climatic areas featured semi-open spaces in the form of galleries,

porches, and porticoes (Rijal et al., 2010), these spaces tended to shift inward as a more semi-open space in dry central regions (Chang et al., 2021). Courtyards were constructed to minimize humidity in hot and humid locations, whereas openness was kept to a minimum in cold climatic zones (Coch, 1998). This architectural feature has been climate-adapted so that humans could adjust to the environment throughout history.

In the 19th century, Europe experienced intense urbanization and balconies have influenced many branches of art as a symbol of urbanization. In 1869, French painter Eduard Manet painted three characters who were sitting on the balcony. Beginning of the 20th century, the famous Italian painter Umberto Boccioni made a painting entitled “*The street enters the house*”. He used the following words to describe his work:

The dominating sensation is that which one would experience on opening a window: all life and the noises of the street rush in at the same time as the movement and the reality of the objects outside (Pezzini, 1912).

The painting depicts a woman on a balcony at a busy street scene and the interior and exterior merge into a single entity. The painting makes evident what has long been the main function of the balcony.

In the 19th century, balconies, which inspired many writers, poets, and artists, became symbols of the metropolitan lifestyle in the 20th century. With the emergence of modernism in the early 20th century, building typology adapted in response to large-scale changes in both technology and society. The adaptation brought with it the introduction of new materials and equipment. This made it easier for balconies to appear on residential facades and to use as a functional connecting element between indoor and outdoor spaces (Kiani, 2004). But it still inspired artists such as Italian painter Umberto Boccioni who designated urban life in this work named *The Street Enters the House*.

Figure 5. Umberto Boccioni's painting (Whitacre, 2012)

The artist who interpreted the balcony as an interface, painted the noise and chaos on the street entering the private space through the balcony. French sociologist Henri Lefebvre also describes a balcony as a place where allows catching the “*fleeting rhythms of urban life*” (Lefebvre, 2004).

In addition to being a source of inspiration, balconies were places that began the greater political change in the twentieth century. The balcony has become widespread for the leader as a tool to influence the masses. Lamant (2020) describes this situation as “*the social awakening of the balcony*”. In 1936, Mussolini the fascist dictator made one of his important speeches that would set the course of history by proclaiming the Italian Empire from his balcony. After this date, Mussolini ordered to build a balcony wherever he went. He revived the use of balconies in Italy (Avermaete et al., 2004).

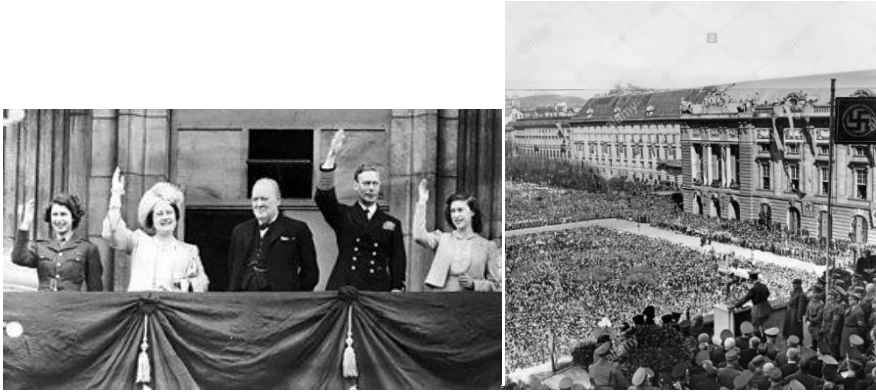
Figure 6. Mussolini delivered one of his famous speeches (left), Hitler and Mussolini at the balcony of Palazzo Venezia (right) (Chorny, 2019)

The speeches also affected architecture. In 1933, While Giuseppe Terragni designed a balcony on the façade of the building for IL Duce in Palazzo del Littorio; He did not add a single balcony for the Casa Del Fascio in Como, since the architect rejected the governmental idea of having balconies on building facades (Avermaete et al., 2004).

Figure 7. Palazzo del Littorio (left) (Behance, 2016) and Casa Del Fascio (right) (“Architectures Style”, 2020)

The slogans were used by those who oppose the fascist regime such as “*balcony is enough*” paved the way for the balcony to become universal as a political platform. Before the Second World War, Adolf Hitler announced the annexation of Austria from the balcony of the Imperial Palace in Vienna (BBC-Witness History, 2021). Exactly seven years later, Winston Churchill joined the British royal family, who celebrated the outcome of the Second World War on the balcony of Buckingham Palace (BBC, 2021).

Figure 8. Winston Churchill joined the British royal family (left), and Adolf Hitler announced the annexation of Austria (right) (BBC, 2021)

After the war, the balcony began to be perceived as a source of shame (Avermaete et al., 2004). The assassination of Martin Luther King in 1968 supports this perception. Civil rights leader was assassinated while standing on a balcony of the Lorraine Motel in Memphis, Tennessee.

Figure 9. Martin Luther King Jr. and His aides on the balcony (The Associated Press, 2020)

In the 20th century, balconies were also recorded in history as places where the masses made their voices heard, beyond being a place belonging to leaders. During Algeria's war of independence with France, the balconies hosted independent mass protests after the government banned public gatherings (BBC, 2019).

Balconies, which allow people to interact with the outside, have been encountered under different names, in various civilizations and climatic conditions throughout history. Sometimes they were used for military purposes, sometimes as a means of greeting rituals and direct communication with the public, to mobilize the masses. Sometimes it appeared as a source of inspiration in artwork, and sometimes it could be employed to adapt to the climate in which humans live. As it is today, it was not only frequently used in residences but was also appeared in public buildings and palaces.

Balcony as a forgotten space

Throughout history, balconies have played very important roles in political, social, artistic events and as well as our daily lives. Until the widespread use of television, people used balconies to watch the events happening on the street (Aronis, 2020). Balconies have become a connection, a passage between the house and the street for people. But technologies such as telephones, TVs, and air conditioners have gradually pushed people indoors. Towards the end of the 20th century, balconies around the world began to lose a significant part of the importance they have acquired in human life. The balcony has undergone a transformation in parallel with the society in which individualization has spread. It was no longer seen as a connecting element between the house and the street but as a special part of the house that protects you from prying eyes and prevents the noise of the street. Although the balcony has been still using for political purposes (e.g., Donald Trump, Recep Tayyip Erdoğan), it began to lose its popularity long before.

Figure 10. Balcony covered with plastic and used as a scrapyard (Safarkhani, 2016)

Contrary to its past glory, it started to take place in our lives as a promotion in housing marketing. In many countries of the world, it is the main character of real estate advertisements in cities especially with Mediterranean, warm, and hot climates. Ironically, while real estate agents offered balconies - as open spaces - as an advantage in their marketing strategy, at the same time some real estate experts stated the idea that users can produce extra indoor space when they can be covered with plastic or glass. Although it shows that balconies preserve some of their purposes, they are gradually losing their features and being marginalized (Safarkhani, 2016).

In addition to that people thought of balconies as an area where unwanted items were placed. For example, it was perceived as a place converted into scrap yards, filled with waste material; where heating devices, air conditioners, and satellite dishes are placed. Even though the balcony has still used by some in a sense close to its actual use, the balcony is being misused by a large part of the public.

Rediscovering: Balcony during the pandemic

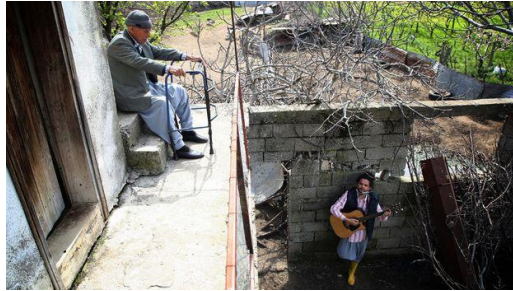
Since the outbreak emerged in China last December, as billions of people have been confined to their homes during the COVID-19 epidemic, balconies gained a new urban status all over the world. It has become a mandatory architecture element for people rather than a social luxury. People have discovered again that the “balconies” are a place of connection with the outside world in moments of forced isolation.

Figure 11. Usage of the balcony during the pandemic in Italy (left) and Netherlands (right) (Traverso, 2020)

People, who were isolated by quarantines and curfews, found a new way of socialization and liberation on the balconies. People all over the world applauded healthcare professionals from their balconies, sang songs. Artists performed their performances on the balcony. With the help of digital media,

people started to follow not only what was happening in their own neighborhoods, but what was happening in the world. Especially with the increased internet usage during the pandemic period, many people shared their experiences on the balcony via digital media. Today's technology no longer takes people away from balconies, on the contrary, it helps people to rediscover balconies as social spaces.

Figure 12. Usage of the balcony during the pandemic in Turkey (Traverso, 2020)

Methodology

The main methodology of this research depends on qualitative and quantitative analysis of digital media platforms. In this context, internet search statistics and news regarding balconies have been used to analyze the effects of the pandemic on using the balcony.

The article aims to reveal the increasing popularity of balconies. To provide that, Google Trends data is employed. Google Trends offers publicly accessible internet search patterns all over the world that occur in a certain time period by analyzing the queries on the Google Search website and other affiliated Google sites (Google, 2020). The platform allows to access the rate of searches for a user-specified term among all simple searches on Google Search. It is possible to determine a relative search volume (RSV) which refers to share for a particular keyword in a given time frame and location. While providing this share, it normalizes with the highest query share of that term over time series in order to be comparable. In this article, google trends data is used to provide a history of how popular the word “balcony” has been on the Internet between 2004 when the first data was provided from google, and 2021.

The article aims to show that pandemic affects not only the popularity of balcony but also people's perception of it. To provide that, sentence-level sentiment analysis on news is used to understand the effects of the pandemic on the balcony. The sentiment analysis is a method used to predict the emotional view

in the text by evaluating how positive, neutral or negative the content is. News associated with the word “balcony” was gathered with the help of the scraping tool from google news. The tool is used to extract large amounts of data from websites. The scope of this study is the news published in English in the world in April 2019 (before pandemic) and April 2020 (during a pandemic). In order to make a comparison, the same months of consecutive years have been chosen, since the searches for balconies on the internet are affected by seasonal conditions. After gathering news related to the balcony, it was also implemented sentiment analysis to show the context in which the word has been addressed.

Case Study

The scope of the study is limited to the first 10 countries with the highest number of cases due to the Covid-19 pandemic according to data provided by Johns Hopkins University (JHU) (JHU, 2021). The selected countries that have different cultural and climatic conditions make it easier to understand the effects of the pandemic beyond culture and seasonality.

These countries are listed below.

Table 1. Countries and COVID-19 cases (JHU, 2021)

Country name	Total Cases
USA	24,306,043
India	10,558,710
Brazil	8,456,705
Russia	3,568,209
UK	3,357,361
France	2,894,347
Turkey	2,380,665
Italy	2,368,733
Spain	2,252,164
Germany	2,038,645

Results and Discussion

One of the purposes of the study is to show the increasing of people’s interest in the balcony during the pandemic. To provide that it uses internet search patterns made all over the world. These search statistics include searches in each country's native language and English. This study covers the data on the search for the word “balcony” on google between 2004 and 2021. According to google trends data, search patterns of the word “balcony” are as follows.

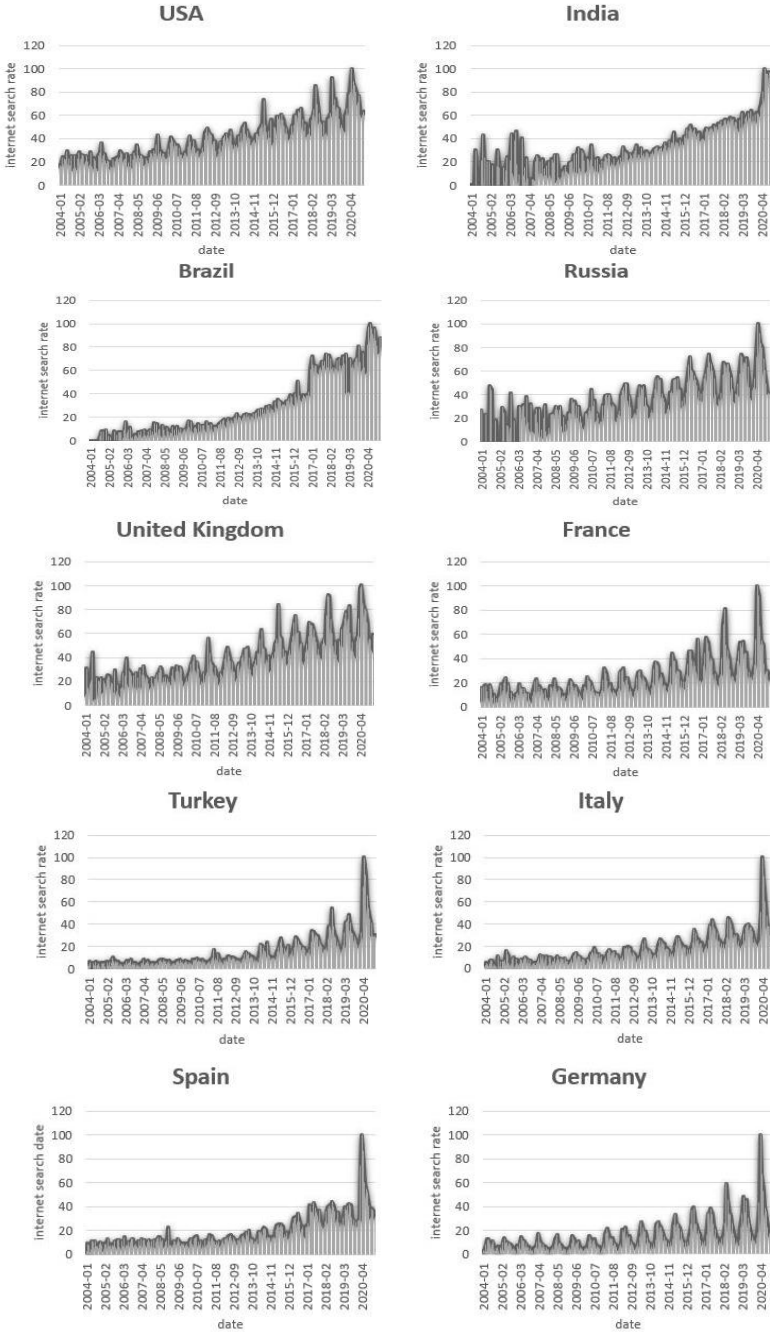
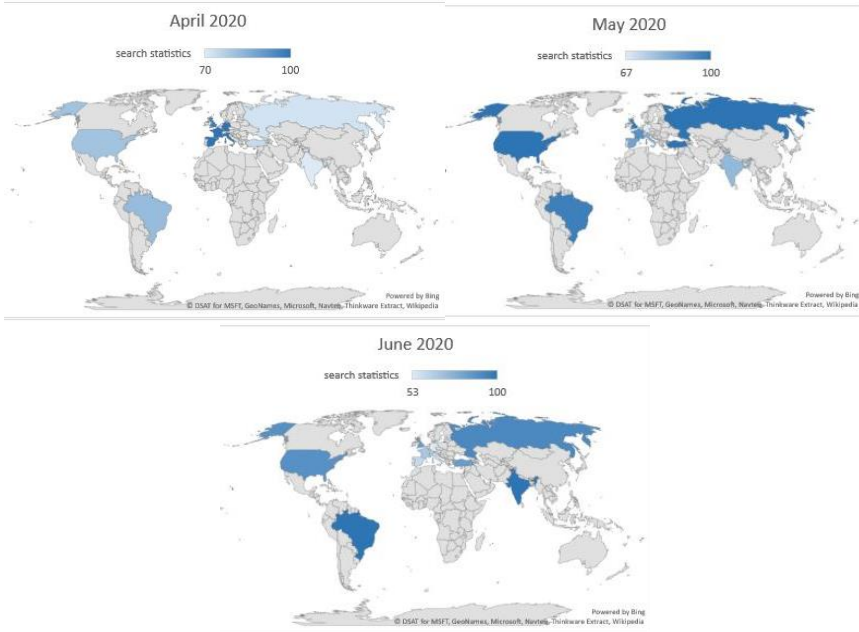

Figure 13. Countries' internet searches data regarding the word "balcony"

According to graphs, it is clear that the internet searches related to the balcony have increased significantly during the pandemic when comparing to the previous years. Although there has been an increase in the searches for the word “balcony” every year periodically in the spring and summer season, for this year, due to the pandemic, this increase has reached the highest levels. After this rapid increase, a decrease is observed. The main reason for the decrease in searches is that the winter season has entered. The most important indicator of this is India and Brazil, which are relatively closer to the equator and whose average temperatures are above 20 degrees in winter (AccuWeather, 2020), this decline is very small compared to other countries.

Figure 14. World map of the internet searches for the word “balcony”

Figure 14 depicts to reveal the relationship between the number of covid-19 cases and balcony searches. Searching for the word “Balcony” reaches the highest level when the pandemic peaks. Considering that each country has experienced its own peaks at different times, the balcony search data reaches its highest level at different times in different countries depending on their peak times. For example, according to John Hopkins University data, the European pandemic experienced its first peak in April (JHU, 2021). On this date,

balcony search from Europe reached the highest levels. In May, the USA became the new epicenter of the COVID-19 pandemic (JHU, 2021). When analyzing the map, in May balcony internet searches were at the highest level in the USA. There is a positive correlation between the number of covid-19 cases and balcony internet search. The major reason for this is that quarantines and curfews enforced as part of the steps intended to limit the spread of the virus, have increased the amount of time people spend at home; accordingly, this has risen the interaction of people, who is a social being, with the balcony which gives the chance to re-socialize. It grew in popularity among the general public. These areas have begun to be perceived as the interface of spending safe time outside during the COVID-19 outbreak.

The study claim that pandemic affects not only the popularity of balcony but also people's perception of it. In order to understand how the pandemic affects people's perception of the balcony, the study employed sentence-level sentiment analysis. All the news that contains the word "balcony" published in English in April 2020 was obtained from Google News with the help of the web scraping tool. The collected news was compared with the news containing the word "balcony" and published in the same month of the previous year (April 2019). The month of April 2019, before the pandemic emerged, was compared with the month of April 2020, when covid-19 spreads rapidly all over the world. News with identical contents has been eliminated. The results are as follows.

Table 2. Sentence-Level Sentiment analysis of the news

date	# of news	# of positive news	# of negative news	# of neutral news
April 2019 (before pandemic)	150	18	115	7
April 2020 (during pandemic)	209	167	36	2

While, before the pandemic, 115 negatives, 7 neutral, and 18 positive news have been published, after the pandemic, 36 negatives, 2 neutral, and 167 positive news have been detected with a reliable average polarity confidence. A significant increase has been observed in the number of positive news. Percentages that belong to the news are as follows.

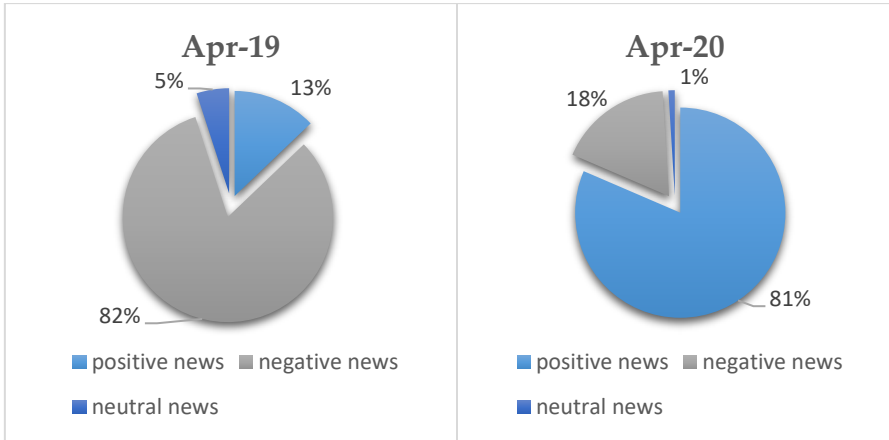

Figure 15. Percentages of the news

While the rate of positive news was only 13% of all news published before the pandemic, this rate increased to 81% after the pandemic. There has been a significant decrease in the percentage of negative news. The number of neutral news that cannot be classified as positive or negative also decreased compared to the pre-pandemic. Although the news was unfavorable before the pandemic, the number of positive stories subsequent to the pandemic increased considerably. The pandemic changed the views of people towards balconies.

With the rise in time spent in this space, which has been rediscovered as a consequence of the growth in people's interest in the balcony, the number of news articles about it has also grown. The growing interest was reflected not just in the amount of news, but also in their content. When the content of the news is evaluated in terms of word frequency, word clouds belonging to the news texts are shown in Figure 16.

Figure 16: Word cloud of news released in pre-pandemic(left) and post-pandemic (right)

According to word cloud created using news when released in April 2019, many negative words are encountered in the news content such as suffered,

death, while the content of the news published in April 2020 consists of more positive words such as to entertain, concert. According to the comparison made in the same months of the consecutive years, April 2019, while the word “balcony” was mostly associated with negative words and word groups, while it has been replaced by positive words in April 2020. Before the pandemic, the aforementioned place was only stressed as a building aspect, such as an enclosed area at a specific height, while focused on the substance of the news. This architectural feature was also a back seat in the news. For example, as in the news of “a child falling from a balcony”, the main event is the child's fall, and the balcony is the reason for this. However, following the pandemic, it is reflected in news content as a space that is the focus of societal concerns and is remembered more with emotions.

Conclusion and implications

Covid-19, which started to spread from the Wuhan city of China to the whole world, almost redesigned human life. The virus has also affected the usage of human living spaces. The balcony has been one of them. Balconies have seen a sharp increase in use because of the “stay at home” orders. Contrary to their glorious days, balcony lost their importance and have been transformed into faded components the toward end of the 20th century. As the purpose of building a balcony was to create a space in front of the building to relax or watch the surroundings while preserving privacy and comfort, toward the end of the 20th it has turned into a space where unwanted materials are stored, sometimes covered with plastic or glass to create a closed space until pandemic. With the curfews put into practice as a result of the pandemic, social life has started to take a new shape with the increase of time spent in houses since March. Many people's habits would change with the “new normal”. People have begun to rediscover the balconies, which had previously been indistinguishable from the house's closed areas. Balconies, which are the sole way to communicate with the outside world during a pandemic, have regained popularity. Balconies have evolved into social meeting spots for neighbors to socialize, sing, and congratulate healthcare staff.

In this context, the purpose of this essay is to delve into the impact of the pandemic on balcony use and how it changes people's perceptions of balconies. As a methodology, Google Trends data was utilized to determine whether people's interest in the balcony has increased, and Sentence-Level Sentiment Analysis was used to assess the substance of the news about the balcony in terms of positivity, negativity, and neutrality. The study reveals

the changing spatial context of the balcony analyzing news and internet search statistics about the balcony. As a result of the qualitative and quantitative analysis of digital media, important conclusions and implications have been reached. Conclusions and implications are as follows.

- The rate of online searches regarding the balcony increased significantly during the pandemic. This increase is positively correlated with COVID-19 cases. In other words, as the number of cases and the level of precaution increase, so do online searches regarding the balcony. The pandemic has boosted people's interest in the balcony. It became more popular among the public. During the COVID-19 pandemic, these places have come to be viewed as the interface for spending safe time outside. With the pandemic, quarantines and curfews have made the balcony a critical point.
- There was an upsurge in the quantity of news regarding the balcony during the pandemic. There have been significant changes not just in the number of news articles, but also in the content of those narratives. While the news was more negative before the outbreak, there was a considerable rise in the number of positive articles following the pandemic. The pandemic has altered people's perceptions of balconies.
- The word "balcony" used before the pandemic was primarily linked with negative words and word groupings, whereas positive words were substituted in the following the outbreak. When focusing on the news content prior to the pandemic, the balcony was only underlined as a building component and it was insignificant in the news. However, following the pandemic, it was mirrored in news content as a space that is the focus of societal issues and is remembered with greater passion.

The research highlights possible topics for further research. Whether the discursive production of the balcony can be represented in zoning policies and real implementation and its future effect may be the continuation of this study.

References

- Abdullah, R. A. J., & Abadi, E. (2001). *Merchants, mamluks, and murder: the political economy of trade in eighteenth-century*. Basra: SUNY Press.
- AccuWeather. (2020). Statistics | AccuWeather. Retrieved January 17, 2021, from <https://www.accuweather.com/en/press/69327221>
- Architectures Style. (2020, November 4). Casa del fascio: a great example of rationalism in Italy. Retrieved September 12, 2021, from <https://architecturesstyle.com/casa-del-fascio/>
- Aronis, C. (2020). Architectural liminality: the communicative ethics of balconies and other urban passages. *Cultural Studies*, 1–27. <https://doi.org/10.1080/09502386.2020.1844254>
- Ashashyou. (2018). *Near the market*. Retrieved from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mashrabiya_in_Abbasyia.jpg
- Avermaete, T., Koolhaas, R., & Boom, I. (2004). *Balcony*. Venezia: Marsilio.
- BBC. (2019). Algeria profile - Timeline. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-africa-14118856>
- BBC. (2021). History of the BBC: End of the war. Retrieved January 6, 2021, from [bbc.com/historyofthebbc/research/bbc-at-war/end-of-the-war](https://www.bbc.com/historyofthebbc/research/bbc-at-war/end-of-the-war)
- BBC-Witness History. (2021). BBC world service - Witness history, the anschluss. Retrieved January 6, 2021, from <https://www.bbc.co.uk/programmes/p00rg2jv>
- Behance. (2016). Terragni in Rome. Retrieved September 12, 2021, from <https://www.behance.net/gallery/42260811/Terragni-in-Rome>
- Chang, S., He, W., Yan, H., Yang, L., & Song, C. (2021). Influences of vernacular building spaces on human thermal comfort in China's arid climate areas. *Energy and Buildings*, 244, 110978. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2021.110978>
- Charitonidou, M. (2020). The balcony as an urban element: threshold, common world and rythmanalysis [Application/pdf,13 p. accepted version]. *ETH Zurich's Research Collection*. <https://doi.org/10.3929/ETHZ-B-000499062>
- Chorny, M. (2019, December 15). Hitler visits Rome: 1938. Retrieved September 12, 2021, from <https://war-documentary.info/hitler-visits-rome-1938/>
- Coch, H. (1998). Chapter 4—Bioclimatism in vernacular architecture. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2(1), 67–87. [https://doi.org/10.1016/S1364-0321\(98\)00012-4](https://doi.org/10.1016/S1364-0321(98)00012-4)
- Français. (2011, July 29). Hourds en bois (reconstitution), château de castelnaud, dordogne.english: reconstructed wooden hoardings in château de castelnaud, Dordogne, France. [Wikimedia Commons]. Retrieved September 12, 2021, from https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hourds_Castelnaud.jpg

- Gagnon, B. (2013). Jharokha. In *Wikipedia*. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Jharokha&oldid=1043827133>
- Google. (2020). Google trends. Retrieved from <https://trends.google.com/trends/?geo=US>
- Imen, I. (2015). Imen's [Blog]. Retrieved September 12, 2021, from <http://imenbrahim.blogspot.com/>
- Jehan, M. (2015). *The traditional arts and crafts of turnery or mashrabiya* (Ph.D Thesis). The State University of New Jersey, USA.
- JHU. (2021). Coronavirus update (live): 95,007,112 cases and 2,032,106 deaths from covid-19 virus pandemic - Worldometer. Retrieved January 17, 2021, from <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
- Kaufmann, J. E., & Kaufmann, H. W. (2004). *The medieval fortress: castles, forts and walled cities of the Middle Ages*. Da Capo Press.
- Kemp, B. J. (2018). *Anatomy of a civilization* (3rd ed.). Cambridge: Routledge.
- Kenzari, B., & Elsheshtawy, Y. (2003). The ambiguous veil. *Journal of Architectural Education*, 56(4), 17–25. <https://doi.org/10.1162/104648803321672924>
- Kiani, M. (2004). *Memari dore pahlavi aval*. Tehran: The Institute for Iranian Contemporary Historical Studies.
- Lamant, L. (2020). "Une histoire politique du balcon." *Mediapart*.
- Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday life*. A&C Black.
- Lewis, B. W. (1992). *The world of islam: faith, people, culture*. Thames & Hudson.
- Marina. (2014, May 24). The Costume Researcher: My Fascination with La Tapada Limeña. Retrieved September 12, 2021, from <http://inmemoryoflatapada.blogspot.com/2010/08/la-tapada-limena.html>
- Pezzini, B. (1912). The 1912 Futurist exhibition at the Sackville Gallery, London: an avant-garde show within the old-master trade, 9.
- Rijal, H. B., Yoshida, H., & Umemiya, N. (2010). Seasonal and regional differences in neutral temperatures in Nepalese traditional vernacular houses. *Building and Environment*, 45(12), 2743–2753. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2010.06.002>
- Safarkhani, M. (2016). *Balconies consigned to oblivion in iranian residential buildings the case of Tehran, Iran*. Middle East Technical University, Ankara.
- São Paulo Antiga. (1998). Arquivos curiosidades » Página 3 de 10 » São Paulo Antiga. Retrieved September 12, 2021, from <https://saopauloantiga.com.br/category/curiosidades-2/>
- Stamp, J. (2014). The medieval origin story of the balcony | History | Smithsonian Magazine. Retrieved January 23, 2021, from <https://www.smithsonianmag.com/history/the-origin-story-balcony-180951755/>
- The Associated Press. (2020). AP was there: Martin Luther King Jr. sentenced to chain gang. Retrieved January 8, 2021, from <https://apnews.com/article/3f85a1bb37df195b3f5fa70abfec6fc1>

- Traverso, V. (2020). Why do balconies inspire us? Retrieved September 12, 2021, from <https://www.bbc.com/travel/article/20200409-the-history-of-balconies>
- Welch, K. E. (2007). *The Roman amphitheatre: From its origins to the Colosseum*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whitacre, A. (2012, September 26). "The House Enters the Street": Praise for the New Book from Gretchen Henderson. Retrieved September 12, 2021, from <https://cmsw.mit.edu/the-house-enters-the-street-gretchen-henderson/>

YAZARLARA NOTLAR

YAYIN İLKELERİ

İDEALKENT, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır.

İDEALKENT'in yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

İDEALKENT, Kentin analizinde temel bilim alanları ve yaklaşımları olan mimarlık, şehir planlama, yerel yönetimlerin yanı sıra tarih, sosyoloji, yerel siyaset, antropoloji, sanat tarihi, arkeoloji, kültürel çalışmalar, coğrafya ve kentsel değerlendirmeye konu olan her tür bilimsel yaklaşımı kenti anlamada anlamlı bulmaktadır. Bu amaca yönelik olarak üretilen kuramsal ve uygulamalı özgün çalışmaları yayımlamayı kendisine ilke edinen **İDEALKENT** bu çerçevedeki sosyal ve beşeri bilimler alanında yapılan tüm çalışmalara açıktır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayım organında yayımlanmamış, ilk defa **İDEALKENT**'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **İDEALKENT**'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

İDEALKENT'e yayımlanması için gönderilen araştırma makalelerinde verilerin güncelliğine önem verilmektedir. Araştırma verilerinin toplanması üzerinden 5 yıl veya daha fazla süre geçmiş ise araştırmaların güncelliğini kaybettiği yönünde görüş bildirilmektedir.

Bir makalenin **İDEALKENT** dergisi'ne sunulması, çalışmanın orijinal olduğu ve yazar(lar)ın başka bir kurumdan herhangi bir telif hakkı olmadığı anlamına gelir.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fiziki ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **İDEALKENT**'e aittir. Yazarlar **İDEALKENT**'e gönderdikleri makalede kullandıkları çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin kullanımından sorumludur.

Dergiye başvurular sadece elektronik ortamda kabul edilir. Dergi yazım kurallarına göre hazırlanan makaleler, [Makale Gönder](#) web adresinden Makale Gönder linki kullanılarak online olarak sisteme yüklenmelidir.

Gönderilecek makaleler derginin [Yazım Kurallarına](#) uygun olarak hazırlanmalıdır.

Makale dergiye ulaştıktan sonra, öncelikle şekil yönünden (APA 6) değerlendirmeye alınır. Bu değerlendirme sürecinde, makale şekil yönünden düzeltme yapılması gerekiyorsa, makale, yazarına gerekli düzeltme bilgileri ile beraber geri gönderilir. Şekil yönünden düzeltme yapılması makalenin kabul edildiği anlamını taşımaz. Şekil yönünden

düzeltilmeler yapıldıktan sonra, makale editörler tarafından içerik olarak değerlendirilmeye alınır.

Gönderilen makaleyi gecikme veya diğer bir nedenle başka bir yerde yayınlamak isteyenler yazılı bir başvuru ile yazarlarını dergiden çekebilirler. Yayınlaması kabul edilmeyen yazılar, gerekçesi ile birlikte üç ay içinde geri gönderilir.

Yazarlara yapılacak bilgilendirmelerin tümü e-posta yoluyla yapılır.

Metnin içeriği, bilimselliği ve diğer hususlara ilişkin sorumluluğu tamamen yazar(lar)a aittir. Yazar(lar), çalışmasını göndermekle burada yazılı olan tüm şartları kabul etmiş sayılır.

İDEALKENT'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları İDEALKENT'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da İDEALKENT'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan [MAKALE GÖNDER](#) menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

İdealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atıf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma [Makale Şablonuna](#) yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale [Genişletilmiş İngilizce Özet \(Extended Abstract\)](#) ile birlikte gönderilmelidir.
- 4- Makale ile birlikte [İntihal Denetim Raporu](#) mutlaka gönderilmelidir.
- 5- [Makale telif ve etik sözleşmesi](#) mutlaka doldurulmalıdır.

YAZIM KURALLARI

İDEALKENT'e gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

İDEALKENT'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, [İDEALKENT makale şablonunda](#) yer aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 – 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin [İDEALKENT makale şablonuna](#) uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

İlgili makale şablonunu internet sitesinden indirebilirsiniz!

İdealKent (Kent Araştırmaları Dergisi)

www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkent@gmail.com

Nasuh Akar Mahallesi Prof. Dr. Osman Turan Sokak No: 4/2 Balgat-Çankaya/Ankara

Tel: 0312 285 53 59 Gsm: 0543 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99